DAHLBERG & TINGSTEN

SVENSK POLITISK UPPSLAGSBOK

Stockholm 1937

UNIVERSITETS-
BIBLIOTEKET
Lund

Statsv.
Sv.

SVENSK POLITISK UPPSLAGS BOK

utgiven av

Gunnar Dahlberg och Herbert Tingsten

A.-B. Svensk Litteratur

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET LUND

SVENSK POLITISK UPPSLAGSBOK

utgiven av

GUNNAR DAHLBERG *och* HERBERT TINGSTEN
Professor vid Uppsala universitet
Professor vid Stockholms Högskola

A.-B. SVENSK LITTERATUR

Stockholm 1937
Kungl. Boktryckeriet. P. A. Norstedt & Söner
373456

FÖRORD.

»*SVENSK POLITISK UPPSLAGSBOK*» syftar till att under i alfabetisk ordning samlade uppslagsord giva en sammanträngd redogörelse för aktuella politiska frågor samt politiska rörelser, statliga och kommunala institutioner och andra företeelser av politisk betydelse. Såsom namnet anger, avser boken svenska förhållanden; emellertid ha en del uppgifter om utländska förhållanden medtagits, då detta synts nödvändigt för förståendet av de behandlade frågorna. Urvalet och behandlingssättet har erbjudit svårigheter framför allt beträffande »aktuella politiska frågor». Den allmänna princip, vi härvid följt, har varit, att endast frågor, som under senare tid (ungefär det senaste årtiondet) framträtt i den politiska debatten, medtagits samt att utförligheten i behandlingen gjorts beroende av frågornas betydelse och aktualitetsintresse. Historiska återblickar ha endast givits i fråga om några mycket centrala spörsmål (t. ex. försvarsfrågan). Vad beträffar politiska institutioner, rörelser o. s. v. bör anmärkas, att vi sökt giva en någorlunda fullständig redogörelse för statsorganens verksamhet, för de i diskussionen oftast använda begreppen (t. ex. demokrati och diktatur) samt för politiska åskådningar och partier. — På viktigare punkter ha korta referat givits av de i den offentliga debatten framförda synpunkterna. Det behöver knappast betonas, att vi härvid strävat efter största möjliga objektivitet. Egna meningar ha icke uttalats annat än då det gällt begreppsbestämningar o. dyl., varvid kravet på tankereda måst leda till utformande av bestämda slutsatser.

Bokens planläggning och utarbetandet av viktigare uppslagsord har ingående diskuterats av författarna. I övrigt har arbetet i huvudsak fördelats på så sätt, att Dahlberg utarbetat redogörelserna för aktuella politiska frågor, under det att övriga artiklar författats av Tingsten.

GUNNAR DAHLBERG.
Uppsala.

HERBERT TINGSTEN.
Stockholm.

Obs! Tecknet * efter ett ord betyder en hänvisning till detta uppslagsord.

A.

Abortfrågan. År 1930 insamlades i Sverige av Medicinalstyrelsen från barnmorskor, läkare och sjukvårdsanstalter uppgifter om missfall. De erhållna siffrorna visade, att vart tionde havandeskap gick till abort. Förhållandena voro emellertid mycket olika i olika delar av landet. I Kronobergs län förekom ett missfall på ungefär tjugo havandeskap. I Stockholm och Stockholms län förekom bland gifta kvinnor ett missfall på sex havandeskap och bland ogifta ett missfall på tre havandeskap. (Sammanlagda antalet aborter i Stockholmsområdet var 2 330.) Dessa siffror äro minimisiffror så till vida, att en del missfall säkerligen ej kommit med i statistiken, då de helt och hållet försiggått på smygvägar. Å andra sidan förekomma ju en del »normala missfall», förmodligen ett på tjugo havandeskap (såsom i Kronobergs län). Om man vill skaffa sig en uppfattning om fosterfördrivningens utbredning, bör man frånräkna detta antal. Även om uppgifterna äro bristfälliga, är det ej tvivel om, att fosterfördrivningen framför allt i de större städerna nått mycket stor utbredning. Nuvarande lagstiftning som straffbelägger fosterfördrivning, är tydligen föga effektiv. År 1930 dömdes för barnamord och fosterfördrivning (Strafflagen, kap. 14, § 22—28) endast 58 personer i första instans och blott en del av dessa dömdes för fosterfördrivning.

År 1934 tillsattes en kommitté för att utreda abortfrågan. Denna avlämnade sitt betänkande 1935. I detta föreslogs att abort skulle få företagas utom på grund av medicinska skäl även av humanitära skäl (exempelvis då en kvinna på grund av våldtäkt blivit havande) och av arvshygieniska skäl samt slutligen av sociala skäl, d. v. s. om barnets tillkomst skulle försätta kvinnan i svårt nödläge eller för hennes välfärd medföra allvarlig fara, som ej kunde avvärjas på annat sätt.

Detta förslag väckte en viss opposition och föranledde ej proposition till 1936 års riksdag. Befolkningskommissionen fick sedermera i uppdrag att yttra sig i frågan. Kommissionen anslöt

sig emellertid ej till förslaget om abort på social indikation, utan hävdade att den riktiga vägen är att genomföra sociala reformer av sådan art, att nödlägen försvinna. Kommissionen framhöll emellertid, att frågan kan komma i ett nytt läge »om det under den närmaste tiden skulle visa sig omöjligt att giva de nödställda kvinnorna ett så verksamt stöd, som kommissionen förutsatt». Med hänsyn till hittills genomförda reformer, som avse att hjälpa mödrar, se Befolkningsfrågan.

Absolutism, se Statsform.

Absolut majoritet, se Majoritet.

Accis, en beteckning på vissa skatter, s. k. inre konsumtionsskatter. Dessa utgöra en motsvarighet till tullar och bestå i avgifter på varor, som produceras och konsumeras inom landet. Under rubriken Tullar och acciser upptagas i riksstaten följande acciser:

	Enl. räkenskaperna år 1935/36	Enl. riksstaten för år 1937/38.
Accis å silke	1,8 milj.	2,5 milj.
Accis å margarin och vissa andra fettvaror	15,4 »	15 »
Tobaksskatt	83,9 »	92 »
Brännvinstillverkningsskatt	22,4 »	15 »
Rusdrycksförsäljningsmedel	30,1 »	35,5 »
Omsättnings- och utskänkningsskatt å spritdrycker	87,6 »	93 »
Maltskatt	26,2 »	28,5 »
Summa:	268,4 milj. kr.	281,5 milj. kr.

Det framgår av siffrorna, att inkomsterna på alkoholhaltiga drycker utgöra betydligt mer än hälften av inkomsterna på acciser (1935/36 omkring 166 milj. kr. och enligt riksstaten 1937/38 172 milj. kr.). Som accis kan man också räkna en viss del av automobilbeskattningen*. Acciser liksom övriga indirekta skatter träffa i regeln förhållandevis kraftigt små inkomsttagare. En kommunal form av accis är den s. k. skogsaccisen. Jfr Beskattning.

Acklamation, se Omröstning.

Adel, tidigare en priviligierad samhällsklass, som bland annat intill representationsreformen 1865—1866 utgjorde ett särskilt stånd inom representationen. Numera har adeln endast några få politiskt betydelselösa privilegier. Konungen kan fortfarande enligt grundlagen i adligt stånd »upphöja män som, genom trohet, tapperhet och dygd, lärdom och nitiska tjänster gjort sig av konun-

gen och riket synnerligen förtjänte». Adelsmän kunna erhålla friherrlig och friherrar grevlig värdighet. Under senare tid har adlande förekommit endast i sällsynta fall, senast år 1902 (Sven Hedin). Adeln samlas fortfarande på Riddarhuset till överläggning om vissa gemensamma angelägenheter.

Administrativ lagstiftning, se Ekonomisk lagstiftning.

Adress användes i politisk mening om en framställning som folkrepresentationen gör till statschefen för att uttrycka sina önskemål; adressen innefattar alltså icke meddelande av representationens beslut i en fråga där den ensam eller i förening med statschefen har beslutanderätt. Adressdebatt kallas den debatt som uppstår då en adress skall avgivas. Det mest kända exemplet på adress och adressdebatt härrör från engelsk praxis; sedan konungen hållit trontalet börjar i underhuset en allmän debatt kring detta och denna avslutas med antagandet av en adress, som kan få karaktären av förtroendevotum för eller misstroendevotum mot den sittande regeringen. I Sverige ha tidigare ansatser till politiska adressdebatter förekommit. Numera kan remissdebatten sägas utgöra ett slags svensk motsvarighet till adressdebatt.

Agrarpolitik, se Jordbruksfrågan.

Ajournering, uppskjutande under viss tid av fortsättningen på ett sammanträde eller en session. Ajournering kan sägas föreligga då den svenska riksdagen regelmässigt åtskiljes under 14 dagar vid påsken.

A. K., se Arbetslöshetsfrågan.

Alkoholbeskattning, se Accis, Beskattning och Nykterhetsfrågan.

Allmän folkomröstning, se Folkomröstning.

Allmänna arbeten, se Arbetslöshetsfrågan.

Allmänna handlingar, se Tryckfrihetsförordningen.

Allmänna indragningsstaten, se Budget.

Allmänna inkomster och utgifter. Den politiska diskussionen rör sig ju speciellt om statens inkomster och utgifter. Det går emellertid ingen skarp gräns emellan statens, kommunernas och landstingens finanser. De båda senare ha nämligen inkomster i form av statsbidrag. Gränsen mellan de utgifter, som bestridas av staten och de, som betalas av kommuner och landsting, är dess-

utom ur principiell synpunkt ganska oklar. Så småningom har vuxit fram bestämmelser av olika slag, vilka på en del punkter förefalla tämligen godtyckliga, men vilka äro begripliga ur historisk synpunkt. Gränserna ha dessutom undergått förskjutningar. En allmän översikt över det allmännas inkomster och utgifter erhålles ur tabell 1. I denna tabell ha statens bidrag till landsting

Tabell 1.

Allmänna utgifter och inkomster (verkliga utgifter och inkomster).

Miljoner kronor.

	Inkomster				Utgifter			
	Staten	Landstingen	Kommunerna	Summa	Staten	Landstingen	Kommunerna	Summa
1923—23/24	672.3	48.9	385.7	1,106.9	619.6	63.5	377.8	1,060.9
24—24/25	653.2	50.3	345.7	1,104.2	614.1	61.8	391.9	1,067.8
25—25/26	653.3	52.0	347.3	1,052.6	652.0	61.2	392.4	1,165.6
26—26/27	672.9	55.9	371.6	1,100.4	682.5	61.9	395.9	1,140.3
27—27/28	707.3	58.1	400.0	1,165.4	654.0	65.1	386.8	1,105.9
28—28/29	732.4	60.7	403.6	1,196.7	701.3	64.8	371.8	1,137.9
29—29/30	778.5	63.7	424.6	1,266.8	702.1	68.2	422.0	1,192.3
30—30/31	782.8	65.6	422.7	1,271.1	733.7	65.3	421.0	1,220.0
31—31/32	736.5	65.6	417.6	1,219.7	765.8	67.4	455.4	1,288.6
32—32/33	740.9	42.5	431.9	1,215.3	801.2	66.5	471.0	1,388.7
33—33/34	782.6	66.1	—	—	772.2	62.8	—	—
34—34/35	902.8	67.7	—	—	814.5	63.5	—	—
35—35/36	995.3	—	—	—	891.1	—	—	—

och kommuner ej inräknats i deras inkomster. Landstingens och kommunernas utgifter och inkomster redovisas per kalenderår, medan statens utgifter och inkomster redovisas för budgetår, d. v. s. från och med den 1 juli ena året till och med 30 juni följande år. I tabellen har det allmännas inkomster och utgifter erhållits genom sammanslagning av kommunernas och landstingens finanser för kalenderår med statens finanser för det budgetår, som omfattar sista hälften av kalenderåret och första hälften av det följande kalenderåret. Ur tabellen kan utläsas en allmän stegring fram mot närvarande tid.

En orientering över de allmänna utgifter, i vilka landsting och kommuner deltaga, erhålles ur tabell 2 för år 1932. Det framgår av tabellen, att den största gemensamma utgiftsposten hänför sig

Tabell 2.

Allmänna utgifter, i vilka landsting och kommuner deltaga, år 1932.

1,000-tal kronor.

	Kommuner 1932	Landsting 1932	Staten 1932/33	Summa
Kyrkliga ändamål	30,656	—	5,716	36,372
Folkskola	62,908	—	86,327	149,235
Övriga skolor	16,873	1,961	23,104	41,938
Hälso- och sjukvård	34,633	35,434	33,260	103,327
Fattigvård och barnavård	84,556	11,892	3,633	100,081
Pensionsförsäkring	16,169	6,525	42,367	65,061
Gator, vägar m. m., renhållning	55,766	—		
Brandväsen	8,818	—		
Polisväsen	26,255	—		
Övriga utgifter	67,431	5,934		
Räntor	66,928	4,760		
Summa	**470,993**	**66,506**		

till skolväsendet. Därnäst kommer hälso- och sjukvård samt fattigvård. En mera specificerad uppdelning av utgifterna för kyrka och skolväsen samt en orientering över utvecklingen fram mot närvarande tid erhålles ur tabell 3. För de sista åren kunna endast

Tabell 3.

Allmänna utgifter för kyrka och undervisning. (Miljoner kronor).

	Statens, landstingens och kommunernas utgifter				Statens utgifter[1]				
	23—23/24	27—27/28	31—31/32	32—32/33	33/34	34/35	35/36	36/37	37/38
Kyrkan	36.7	34.7	38.2	36,4	5.7	4.1	5.9	5.8	5.7
Folkundervisningen	134.9	132.1	155.9	149.2	83.6	77.3	81.4	82.6	106.9
Övriga skolor	33.6	35.7	42.6	41.9	22.5	22.7	26.7	27.5	33.6
Universiteten och tekn. högskolan	7.7	7.1	9.7	9.0	7.8	7.9	8.4	9.7	14.8
Arkiv, bibliotek, akademier	2.1	2.9	2.9	2.7	2.5	2.6	2.7	3.1	3.3
Övriga utgifter för skolväsen	31.9	31.1	30.0	28.4	26.9	25.6	29.1	31.6	32.5
	246.9	**243.6**	**279.3**	**267.6**	**149.0**	**140.2**	**154.2**	**160.3**	**196.8**

[1] Uppgifter från kommunerna föreligga ej.

siffror över statens utgifter lämnas. Slutligen lämnas en tabell över allmänna utgifter för sociala ändamål, som också ger en viss orientering fram mot närvarande tid (tabell 4). De viktigaste po-

Tabell 4.

Allmänna utgifter för sociala ändamål. (Miljoner kronor).

	Staten[1]	Landstingen[2]	Kommunerna[2]	Summa	Därav			
					Sjukvård	Fattigvård o. barnavård	Pensionsförsäkring	Bekämpande av arbetslöshet
23—23/24	68.4	50.2	80.5	199.1	82.5	60.7	39.4	8.9
27—27/28	80.0	52.6	98.4	231.0	91.1	71.1	54.9	5.1
31—31/32	106.1	54.8	126.4	287.3	107.0	92.2	69.8	8.3
32—32/33	133.2	53.8	135.4	322.4	103.3	100.1	65.1	44.0
33—33/34	214.2	50.0	—	—	—	—	—	112.3
34—34/35	213.8	53.1	—	—	—	—	—	108.4
35/36	218.4	—	—	—	—	—	—	90.0
36/37	193.9	—	—	—	—	—	—	29.7
37/38	255.6	—	—	—	—	—	—	26.2

sterna, sjukvård, fattigvård och barnavård, pensionsförsäkring samt bekämpande av arbetslöshet, redovisas särskilt. Jfr även Budget.

Allmän rösträtt, se Rösträtt.

Allmänt kyrkomöte, se Kyrkomöte.

Allmän värnplikt, se Försvarsfrågan.

Amendment, ett engelskt ord som stundom även i svenskt språkbruk användes som beteckning för en inom representationen föreslagen eller av representationen antagen ändring i ett förslag.

Amnesti. Konungens benådningsrätt anses omfatta rätt att giva amnesti, d. v. s. att benåda en hel grupp av dömda. Amnesti har endast givits i ett fåtal fall (såsom 1920 och 1932) och särskilt i fråga om politiska förbrytelser.

[1] Häri ingå Utgifter under socialdepartementet: Sociala verk och inrättningar och Medicinalstaten, samt Utgifter för kapitalökning: Fonden för förlag till statsverket. Allmänna arbeten m. m.

[2] Häri ingå Utgifter för hälso- och sjukvård, för fattigvård och barnavård samt för pensionsförsäkringen.

Anarkism kallas i första rummet en politisk riktning som vill fullfölja sin strävanden utan att anlita parlamentariska medel och som ser målet för sitt arbete i den statliga tvångsordningens avskaffande och ersättande av fria sammanslutningar. Ett slags variant av anarkismen, som knappast framträtt som politisk rörelse, är den s. k. individualanarkismen. Denna form av anarkism har kanske skarpast utformats av Max Stirner (Caspar Schmidt) i arbetet »Der Einzige und sein Eigentum» (1845). Stirner kritiserar alla politiska principer, alla ideologier över huvud såsom begränsningar av människans individualitet och självständighet. Människans mål bör vara att göra sig själv, sin egen individualitet eller »egenhet» (Eigenheit) medveten och att därefter så fullständigt som möjligt förverkliga, leva ut denna individualitet. Den absoluta egoism, som Stirner sålunda sätter som mål, utesluter, betonar han, icke att den enskilde i vissa fall handlar för att tillfredsställa andra, ty sådana handlingar kunna stå i överensstämmelse med hans individualitet. Stirner kritiserar i sitt egendomliga arbete olika politiska åskådningar, men han ställer icke upp någon politisk teori; emellertid åberopar sig även den politiska anarkismen icke sällan på Stirners lära. Över huvud framträda ofta i den politiska anarkismens skrifter en extremt individualistisk linje sida vid sida med politiska krav, som i själva verket väsentligen ha sin grund i andra utgångspunkter.

Den politiska anarkismen framträder hos en rad tänkare under 1800-talet; ofta är det svårt att draga någon bestämd linje mellan anarkism och socialism. Så kan t. ex. Proudhon betraktas som föregångare till både socialism och anarkism. Betecknande är också att Mikael Bakunin, som torde kunna kallas den modärna anarkismens grundläggare, under flera år jämte Marx hörde till den första internationalens ledare; sedan han uteslutits ur internationalen utvecklade han ytterligare sin anarkistiska åskådning. Gemensamt för Marx och Bakunin och alltså både för den marxistiska socialismen och anarkismen är att staten betraktas som ett organ för vissa sociala klassers välde och att införandet av ett verkligt fritt samhälle, ett klasslöst samhälle, anses möjligt endast i och med statsapparatens förstörande. Under det att Marx ser detta tillstånd såsom mycket avlägset och i sina skrifter föga berör detsamma inriktar sig emellertid Bakunin och efter honom andra anarkistiska ledare omedelbart på målets vinnande. Vidare tar Bakunin avstånd från tanken på att genom vanliga politiskt parlamentariska aktioner arbeta för sina strävanden; framtidssamhället skall förberedas genom bildande av arbetarorganisationer, och se-

dan skall genom en revolution den härskande sociala ordningen krossas och det statlösa samhället införas. Enligt Bakunin skola i detta samhälle fria föreningar handha produktionen och dessa föreningar sammanslutas till universella förband. De som vilja stå utanför samhället ha rätt härtill, och personer som en gång anslutit sig till samhället, d. v. s. till en organisation, ha rätt att utträda. Fullständig ekonomisk och social jämlikhet skall råda så tillvida som alla till samhället anslutna skola ha samma möjligheter att göra sina intressen och sin begåvning gällande. Bakunin vann anslutning framför allt inom de latinska länderna, så i franska och schweiziska Jura (Jurafederationen), Italien och Spanien, men även i dessa länder blevo de i mera egentlig mening socialistiska riktningarna snart förhärskande. Bland senare anarkistiska teoretiker märkes framför allt Krapotkin, som i ett arbete om »Inbördes hjälp» betonat den fria sociala samverkans betydelse för den mänskliga utvecklingen och som i likhet med Bakunin kritiserar parlamentarism och demokrati såsom maskeringar av borgarklassens välde och avvisar tanken att genom deltagande i politiska val o. dyl. verka för de anarkistiska idéerna. Anarkismen har starkt influerat och på vissa håll praktiskt taget sammansmält med syndikalismen. I Sverige ha anarkistiska tendenser framträtt inom syndikalismen* och den s. k. ungsocialismen*.

Även om de anarkistiska författarna och organisationerna i allmänhet tänkt sig framtidssamhällets genomförande medelst en våldsam omvälvning ha de ofta tagit avstånd från enskilda terroristiska aktioner. Vissa anarkistiska grupper ha likväl i mord på statschefer och framskjutna politiker sett ett medel att undergräva det bestående samhället och ha därför organiserat politiska attentat. I det allmänna språkbruket har därför ordet anarkist ofta kommit att uppfattas såsom liktydligt med politisk attentator; många s. k. anarkistdåd ha emellertid ägt rum utan något samband med anarkistiska teorier eller rörelser.

Andra kammaren, se Riksdagen.

Anmärkning, se Dechargeförfarande.

Anmärkningsanledning, se Dechargeförfarande.

Anslag, se Budget.

Ansvarighet, se Dechargeförfarande.

Ansvarig utgivare, se Tryckfrihetsförordningen.

Antiintellektualism. Med detta ord betecknas skilda föreställningar av psykologisk och filosofisk art, som särskilt under senare tid spelat en viss roll även på det politiska området. I den demokratiska åskådningen framträder ofta en stark tro på de rationella argumentens och övervägandenas betydelse och på människornas benägenhet att handla i överrensstämmelse med genomtänkta intressen. Häremot har betonats att handlandet ofta dikteras av motiv som icke äro rationellt grundade och över huvud icke låta sig rationellt grundas och att vädjanden till impuls och känsla stundom äro mera effektiva än försök att övertyga med logiska argument. I mera egentlig mening innebär emellertid antiintellektualismen också en uppfattning om att förnuftet bör spela en underordnad roll. Man upphöjer vad man kallar instinkt eller intuition på förnuftets, viljan och handlingen på reflektionens bekostnad. Denna uppfattning bottnar då i oklara föreställningar om att människan i sin instinkt el. dyl. har en säker kompass för sina handlingar och att en analys av mål och medel är ägnad att förlama eller förvilla instinkten eller livsviljan. I själva verket kan man uppenbarligen icke göra den stränga åtskillnad som här försökes. Nära denna tankeriktning står en annan, som kan sägas innebära en mera principiell reaktion mot den rationalistiska uppfattningen att en logisk analys leder fram till vissa allmängiltiga sanningar och att uppnåendet av dessa sanningar innebär ett värde. Vissa illusioner anses vara nödvändiga antingen i den meningen att mänskligheten eller ett visst folk eller en viss klass icke tros vara i stånd att verka för bestämda mål utan dylika illusioner, eller ock i den meningen att själva tron på vissa föreställningar antas öka de enskilda människornas lyckokänsla.

Antiintellektualismen i olika former har särskilt ingått som ett icke oviktigt led i de moderna fascistiska rörelsernas åskådning. Inom den italienska fascismen har sålunda Mussolini framställt nationalismen som en myt ägnad att giva handlandet glans och lyftning. Det irrationella ständigt skiftande livet förhärligas på de teoretiska systemens, på förnuftets bekostnad; det grundläggande värdet blir en vilja till heroisk aktivism. Liknande tankegångar ha under inflytande av tänkare såsom Bergson och Sorel utvecklats i tysk nationalsocialistisk doktrin.

Antimilitarism, sammanfattande beteckning på försvarsfientliga åskådningar och rörelser. Dessa kunna bottna i en stark motvilja mot att dödande av människor ingår i de metoder, genom

vilka tvister mellan länder avgöras. Man finner underkastelse bättre. Antimilitarismen kan också bottna i misstro till de militära organisationerna, som man befarar skola användas till att undertrycka radikala strävanden och framför allt då sådana av mera revolutionär art. Man gör också gällande, att en agitation, som medför att militären ej anses fullt pålitlig, i sin tur medför, att de konservativa elementen i samhället bli mera medgörliga och reformvänliga. Jfr Statsfientlig verksamhet.

Apanage, se Civillista.

Arbetarlagstiftning, se Arbetarskyddslagstiftning, Arbetsfred.

Arbetarombud, se Arbetarskyddslagstiftning.

Arbetarpartiet, se Socialdemokratiska arbetarpartiet.

Arbetarrörelse, se Fackföreningsrörelse.

Arbetarskyddslagstiftning. Genom industrialismens utveckling har framvuxit ett behov av en lagstiftning, som i olika avseenden reglerar arbetsförhållandena vid industrin. Till arbetarskyddslagstiftning brukar man räkna bestämmelser om skydd mot yrkesfara, lagstiftning berörande barn- och kvinnoarbete samt lagstiftning om begränsning av arbetstiden. Sådana lagar finnas numera i större eller mindre utsträckning i alla civiliserade länder. Som den första lagen på detta område brukar betecknas en år 1802 i England utfärdad lag rörande arbetstiden för barn inom textilindustrin. Man begränsade barnens arbetstid till 12 timmar per dag.

På arbetarskyddslagstiftningens område har man speciellt strävat att nå fram till internationella överenskommelser. I diskussionen om sådana lagar har man nämligen opponerat sig inte så mycket därför, att man ansett lagstiftningen onödig eller rent av icke önskvärd, utan mera därför att man fruktat, att lagstiftningen skulle menligt inverka på den egna industrins konkurrenskraft. En begränsning av arbetstiden med bibehållande av oförändrad årsinkomst d. v. s. höjd timlön befarade man skola medföra en fördyring av de producerade varorna, vilken skulle försvåra exportindustriens läge och även skulle leda till, att import av varor menligt skulle inverka å hemmaindustrin. Man har emellertid också anfört, att en måttlig förkortning av arbetstiden skulle medföra ett effektivare arbete och därför inte skulle medföra

så stora olägenheter. I varje fall torde man numera kunna säga, att de farhågor, man på en del håll hyste mot begränsning av arbetstiden, ej besannat sig. Den betydelsefullaste verksamheten för internationalisering av arbetarskyddslagstiftningen utföres numera av den i samband med fredslutet efter världskriget upprättade internationella arbetsorganisationen, till vilken hör Internationella arbetsbyrån i Genève. Den internationella arbetsorganisationen håller årliga konferenser. År 1919 antogs på en sådan konferens i Washington en konvention om begränsning av arbetstiden till 8 timmar om dagen eller 48 timmar i veckan. Sverige har ej anslutit sig till denna, då den svenska lagstiftningen i vissa detaljer avviker från konventionen.

De viktigaste lagarna i Sverige äro arbetarskyddslagen av år 1912, samt den s. k. 8-timmarslagen, som första gången antogs år 1919. Den förstnämnda underkastades en ingående omarbetning 1931 och gäller praktiskt taget numera allt arbete, som utföres åt självständiga företagare. Arbetsgivaren har enligt lagen skyldighet att vidtaga lämpliga åtgärder för att skydda arbetare mot olycksfall och hälsofara. Lagens efterlevnad övervakas av yrkesinspektionen, som från 1 jan. 1938 sorterar under Riksförsäkringsanstalten. När det gäller gruvdrift, järnvägsdrift och sjöfart, handhaves emellertid kontrollen av annan myndighet. Arbetarna inom ett företag ha rätt att utse arbetarombud, som företräda dem i frågor rörande arbetets säkerhet och sundhet och vilka dels ha att samråda med arbetsgivaren, dels också att framföra önskemål till Yrkesinspektionens representant. Lagen innehåller också bestämmelser om minderåriga personers (under 18 år) och kvinnors arbete samt om rätt till barnsängsledighet m. m. I lagen säges beträffande semester, att åt arbetare, som är anställd året runt eller längre tid, »bör i allmänhet under den varmaste årstiden beredas semesterledighet under minst fyra söckendagar». Ifrågavarande, icke tvingande lagbestämmelse, torde icke ha spelat någon större roll. Frågan om en obligatoriskt stadgad semester är under utredning av 1936 års semestersakkunniga, vilka väntas vara färdiga med sitt uppdrag till 1938 års riksdag.

8-timmarslagen, som provisoriskt antogs 1919, har åtskilligt modifierats åren 1921, 1923 och 1926. Först från den 1 december 1931 har den fått permanent karaktär. Den äger ej tillämpning på mindre företag utan endast på sådana med flera än fyra arbetare (varför den ej står i överensstämmelse med Washingtonkonventionen). Undantagna från lagen äro bland annat arbetare i skeppstjänst, i jordbruket och dess binäringar, visst arbete i hotell

och restaurangrörelse, handel, sjukvård, fattigvård och vid järnvägar (trafikpersonal) m. m. Lagen stadgar i princip en arbetstid av 8 timmar per dag. Övertidsarbete är i viss utsträckning tillåtet, och under vissa förhållanden kan dessutom dispens erhållas. För övervakande av lagens efterlevnad har upprättats ett särskilt Arbetsråd*, vilkas 7 medlemmar utnämnas av Kungl. Maj:t. Två av dessa föreslås av arbetsgivarnas och två av arbetarnas centrala organisationer. Arbetsrådet har att avgöra frågor, vilka röra tillämpningar av arbetstidslagstiftningen och meddela även dispens från 8-timmarsbegränsningen i den mån detta är förenligt med lagens bestämmelser. För en del yrkesgrenar finnas särskilda arbetstidslagar. Hit hör en lag om arbetstiden å svenska fartyg av år 1919, den första gången år 1919 utfärdade bagerilagen, butiksstängningslagen av år 1919 samt den år 1936 antagna lantarbetarlagen. Denna senare är tillämplig på företag med mer än fyra arbetare och gäller ej arbete, som innefattar djurskötsel. Arbetstiden per vecka bestämdes till 46 timmar december—februari, 51 timmar mars, oktober och november och 56 timmar för de övriga månaderna på året. Dygnsarbetstiden begränsades till högst 10 timmar per dygn. Vidare erhöll arbetsgivaren rätt att under 12 veckor under april —september vid sådd och skörd utsträcka veckoarbetstiden till 58 timmar. Den socialdemokratiska regeringen hade föreslagit något kortare arbetstider, och att lagen skulle gälla även för mindre företag.

Vid riksdagen 1937 ändrades lagen i överensstämmelse med regeringens ursprungliga förslag 1936. Den gäller numera för jordbruk med binäringar, då minst 3 arbetare användas, och för trädgårdsskötsel med minst 1 arbetare. Från lagen är djurskötsel ej längre undantagen. Arbetstiden skall för jordbruk utgöra högst 10 timmar för dygn samt för vecka 41 timmar under december—februari, 46 timmar i mars, oktober och november och 54 timmar april—september. För djurskötare får arbetstiden ej överstiga 9 timmar per dygn och 108 timmar för två veckor i följd. Vid trädgårdsskötsel är arbetstiden 10 timmar per dygn samt för två veckor i följd 96 timmar, men kan något förlängas under sommaren, om den minskas under vintern.

Man har för övrigt väckt förslag, som avse att giva Yrkesinspektionen större effektivitet och inflytande, bland annat rätt att stoppa arbete, där fara för arbetarnas liv föreligger. Några önskemål av mera genomgripande principiell betydelse stå emellertid för närvarande knappast på dagordningen. Dock må erinras om, att man i andra länder strävar efter genomförandet av en 40-timmars-

vecka (i Frankrike genomförd 1936) och att detta kan komma att medföra konsekvenser även för vårt land.

Arbetarsmåbruk, se Jordbrukskredit.

Arbeten, allmänna, se Arbetslöshetsfrågan.

Arbetsbyrå, se Internationella arbetsbyrån.

Arbetsdomstolen är en under socialdepartementet sorterande myndighet, som har att tjänstgöra som domstol i vissa arbetstvister. Domstolen består av en ordförande och sex ledamöter varav två representera arbetarna och två arbetsgivarna. (Jfr Arbetsfred.)

Arbetsfred. Det betraktas ju som en självklar sak, att var och en bör sträva efter att uppnå en så god ekonomisk situation som möjligt. Arbetsgivarna önska billig arbetskraft, för att företagets förtjänst skall bliva stor. Arbetarna önska däremot så hög lön som möjligt. Det är uppenbart, att under sådana förhållanden intressekonflikter måste uppstå.

Arbetsgivarna framhålla gärna, att för höga pretentioner från arbetarnas sida minska ett företags konkurrenskraft, kunna medföra prisförhöjningar, som gå ut över hela folket, och kunna leda till nedläggandet av företag och alltså orsaka minskning av arbetstillfällena etc. Arbetarna framhålla önskvärdheten av, att levnadsstandarden hos arbetarklassen stiger med det allmänna välståndet. De framhålla rimligheten av fordringar, som möjliggöra familjebildning och tillfredsställande av enkla behov utöver livets nödtorft. Från detta håll har också påpekats, att höjda löner för arbetarna medföra, att de breda lagrens köpkraft ökar, vilket är en förutsättning för att produktionen skall vinna avsättning. I sista hand siktar dock all produktion på framställning av varor, vilka skola konsumeras och för avsättningen av sådana varor betyda de breda lagren mycket mer än de bättre situerade, som visserligen konsumera mera per individ, men som äro alltför fåtaliga för att tillfredsställa industrins krav på marknad.

Det är emellertid uppenbart, att långvariga stridigheter med strejker och lockouter skada både arbetare och arbetsgivare. Vad som endera parten vinner, står ej alltid i proportion till uppoffringarna. Det har därför länge varit ett önskemål att från statens sida skall vidtagas åtgärder, som avse att begränsa sådana stri-

digheter och vilka föra fram till arbetsfred. Dels har man framfört önskemål om tvångsåtgärder, genom vilka stridigheter skulle förhindras, dels också arbetat för utbyggandet av förlikningsinstitutionen.

Den första lagen rörande arbetsstrider i Sverige är den s. k. Åkarpslagen, vilken antogs av riksdagen 1899. Den tillkom genom en motion av Per Pehrsson i Åkarp, varav den fått sitt namn. Den utgör ett tillägg till strafflagens 15 kap. 22 § och stadgar straff för försök att »tvinga någon till deltagande i arbetsinställelse eller hindra någon att återgå till arbetet eller att övertaga erbjudet arbete». Lagen innebar vidare, att allmän åklagare skulle äga att åtala sådana försök. Straffet för försök sattes lika högt som straffet för fullbordat tvång, vilket strider mot vanliga rättsregler. Det må nämnas, att Högsta domstolens samtliga ledamöter, som hade att granska lagen, avstyrkte dessa bestämmelser.

Lagen betraktades av arbetarna som en klasslag, avsedd att minska deras slagkraft i arbetskonflikter. Lagen kom emellertid ej att spela så stor roll, då endast försök till tvång medelst misshandel eller hot därom eller ärekränkning ansågs skola medföra fällande dom. 1914 vidtogs den ändringen i straffsatsen, att försök till tvång skulle medföra fängelse och ej straffarbete. På senare år har endast i ett fåtal fall fällande dom förekommit och detta endast, när straff kunnat utdömas enligt andra lagbestämmelser om misshandel eller hot. I riksdagen har upprepade gånger väckts motion om att lagen skulle avskaffas. År 1937 beslöt riksdagen att hos Kungl. Maj:t begära förslag till 1938 års riksdag om lagens upphävande.

Sedan år 1906 finnes en lag om medling i arbetstvister; nu gällande lag är av 1920. Enligt denna finnes en förlikningsman för varje av de sju distrikt, i vilka landet är indelat. Denne har att söka bilägga arbetstvister och parterna ha skyldighet att efterkomma hans kallelse till sammanträde. Genom lagen om förenings- och förhandlingsrätt* av år 1936 äro parterna skyldiga att träda i förhandlingar med varandra, om den ena av dem fordrar det. Kungl. Maj:t kan vidare utse särskilda förlikningsmän, vilka ej ha en lokalt begränsad uppgift eller särskilda förlikningskommissioner. Till den arbetsfredsfrämjande lagstiftningen hör också den s. k. varsellagen av år 1935, enligt vilken stridsåtgärder måste varslas minst 7 dagar i förväg.

När det gäller tvister angående tolkning eller tillämpning av bestämmelser i kollektivavtal*, finnas sedan 1928 i vårt land särskilda bestämmelser, vilka tillämpas från 1 jan. 1929. Enligt lag

av år 1928 inrättades vidare en arbetsdomstol, som består av ordförande och 6 ledamöter, vilka utses av Konungen. Två av dessa utses efter förslag av Svenska arbetsgivareföreningens förtroenderåd och två efter förslag av Landsorganisationen i Sverige. Arbetsdomstolen har att avgöra tvister angående kollektivavtals giltighet eller rätta innebörd och mot dess beslut må talan ej fullföljas. Enligt lagen om kollektivavtal är arbetsinställelse (lockout eller strejk), blockad, bojkott eller annan stridsåtgärd förbjuden på grundval av tvist om avtals giltighet eller rätta innebörd. Vidare få stridsåtgärder ej vidtagas för att åstadkomma ändring i avtal, så länge detta gäller eller för att bispringa annan part, då denne ej själv äger vidtaga stridsåtgärd. (Jfr Kollektivavtal.) I vårt land liksom i andra länder har man framfört önskemål om förebyggande åtgärder eller förbud för s. k. samhällsfarliga arbetsinställelser vid sjukvårdsinrättningar, kommunikationsföretag, kommunala belysningsverk m. m. Dessa frågor ha bl. a. behandlats i den omfattande utredning om folkförsörjning och arbetsfred, som avlämnades 1935 av särskilt tillkallade sakkunniga. Några lagar ha emellertid ej kommit till stånd.

År 1928 hölls efter engelskt mönster en arbetsfredskonferens i Stockholm med representanter från såväl arbetsgivare som arbetareorganisationer. Vid denna tillsattes en arbetsfredsdelegation, bestående av representanter för Svenska arbetsgivareföreningen, Landsorganisationen och Regeringen. Denna upplöstes 1931 utan att ha lyckats göra några mera betydelsefulla insatser.

En annan fråga, som ivrigt diskuterats, är tryggande av tredje mans rätt till neutralitet vid arbetskonflikter. Riksdagen 1929 beslöt hemställa om utredning av denna fråga. Vid 1931 och 1932 års riksdag väcktes motioner om påskyndande av utredningen, som uppdragits åt professor Ragnar Bergendal. Dessa motioner föranledde ej någon riksdagens åtgärd och betänkande i frågan avlämnades i november 1933. I mars 1934 tillkallades en kommission av 13 ledamöter (13-mannakommissionen), vilken den 4 maj 1934 avlämnade sitt betänkande med förslag till lag. I anledning av väckta motioner begärde andra lagutskottet, att Kungl. Maj:t skulle framlägga förslag om lagbestämmelser om skydd för tredje man så, att riksdagen bereddes tillfälle att redan före utgången av året taga förslaget under övervägande. Riksdagen anslöt sig till detta, vilket innebar en begäran om, att frågan skulle behandlas på urtima riksdag. (Tiden var för långt framskriden för att frågan skulle kunnat behandlas vid den då pågående riksdagen.) Under de följande landstingsmannavalen spelade denna

fråga en framskjuten roll i agitationen. Socialdemokraterna vunno emellertid framgångar vid valen. Urtima riksdag sammankallades ej, men vid 1936 års riksdag framlade regeringen en proposition med förslag till lag om vissa ekonomiska stridsåtgärder.

I detta förslag stadgades, att tredje man, d. v. s. den som ej vore part i den egentliga tvisten, ej skulle kunna bli föremål för ekonomiska stridsåtgärder. Man hade tidigare yrkat på, att strejkbrytare skulle skyddas. I den bergendalska utredningen föreslogs särskilt skydd för sådana arbetare, som vid en konflikt fortsatte arbetet, men däremot ej för arbetare, som inträdde i arbetet, sedan konflikt utbrutit. Enligt Kungl. Maj:ts förslag skulle stridsåtgärd, som utgjorde led i förföljelse i anledning av en persons religiösa och politiska åsikter, ej få vidtagas. Däremot skulle repressalier mot stadgebrytande föreningsmedlemmar och mot osolidariska arbetare resp. arbetsgivare ej vara förbjudna. Strejkbrytare skulle alltså ej skyddas mer än tidigare. Propositionen innehöll vidare stadganden om föreningsrätt. Vidare föreslogs förbud mot kollektiva stridsåtgärder riktade mot familjeföretag, d. v. s. mot den, som utförde arbete för egen räkning utan biträde av annan än make, avkomlingar etc. Enligt propositionen förbjöds s. k. utpressningsblockader, d. v. s. stridsåtgärder i syfte att förskaffa någon betalning för arbete, som han ej utfört. Vidare förbjödos s. k. indrivningsblockader, när de avsågo indrivning av betalning från någon, som övertagit egendom eller rörelse, till vilken skulden hänförde sig, så framt denne ej vore betalningsskyldig och vid övertagande ej haft eller bort ha kunskap om skulden. Sympatistrider skulle vidare räknas som stridsåtgärder mot tredje man, men tillåtas, när primärkonflikten rörde tvist angående upprättande av kollektivavtal. Arbetsinställelse och arbetsblockad och blockad av varor, vilka hade karaktär av sympatiåtgärd och riktade sig mot part i den ursprungliga striden, skulle ej vara förbjudna. Propositionen upptog ej trettonmannakommittens förslag om förbud mot utdelande av blockadlappar, utställande av blockadvakt o. dyl.

I den allmänna diskussionen om tredje mans rätt hade från borgerligt håll påpekats, att det vore nödvändigt att fullkomligt ovidkommande personer skyddades för stridsåtgärder och repressalier. Från arbetarsidan hade framhållits, att uppenbara övergrepp visserligen förekommit, men att sådana voro sällsynta och att man i pressen och i agitationen betydligt överdrivit förekomsten av desamma. Vidare framhölls, att en lag om tredje man såtillvida skulle

få en ensidig karaktär, som endast arbetarnas åtgärder kunde kontrolleras. Arbetsgivarnas stridsåtgärder mot tredje man i form av kreditvägran och vägran att leverera varor åt osolidariska samt avskedande av misshagliga arbetare, som spelat en viss roll i stridigheter, kunde ej kontrolleras så länge arbetsgivarna hade rätt att utan angivande av skäl avskeda arbetare. Man påtalade de s. k. svarta listorna över misshagliga arbetare. En lag skulle ensidigt försvaga arbetarepartens stridsresurser. Från borgerligt håll önskade man en lagstiftning med utsträckt skydd för strejkbrytare och skydd mot organisationstvång och önskade även i andra avseenden en längre gående lagstiftning (vidsträckt förbud för sympatiåtgärder). Vid behandlingen i andra lagutskottet modifierades Kungl. Maj:ts förslag av de borgerliga partierna. Då ärendet behandlades i riksdagen, avslogs utskottsförslaget i första kammaren med 104 röster mot 35 och i andra kammaren med 157 röster mot 59. Något yrkande om bifall till Kungl. Maj:ts proposition framställdes ej.

I anslutning till en motion vid 1937 års riksdag angående lagbestämmelser om tredje mans rätt meddelades, att Svenska Arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen för närvarande underhandla om bestämmelser, avsedda att reglera denna fråga. Jfr även Förenings- och förhandlingsrätt.

Arbetsförmedling. En av orsakerna till arbetslöshet är, att arbetarna ej veta, var arbetstillfällen finnas, och arbetsgivarna ej veta, var de skola finna lämplig arbetskraft. I praktiken spelar härvidlag största rollen, att i ett visst yrke eller på en viss ort kan finnas brist på arbetstillfällen och i ett annat yrke eller på en annan ort brist på arbetskraft. En effektiv arbetsförmedling kan betyda en del för att motverka sådana missförhållanden. I samband med arbetslöshetens bekämpande upprättades i Sverige en offentlig arbetsförmedling, vilken dock närmast hade till uppgift att möjliggöra en kontroll av att arbetarna ej uppgåvo sig som arbetslösa, när de i själva verket voro arbetsovilliga. Jfr Arbetslöshetsfrågan. År 1935 utfärdades en ny lag om arbetsförmedling, vilken också bland annat avsåg att möjliggöra, att Sverige biträdde internationella arbetsorganisationens konvention av år 1933 angående avgiftskrävande arbetsförmedlingsbyråer. Enligt denna lag förbjudes arbetsförmedling i förvärvssyfte. För sådan arbetsförmedling finnes emellertid övergångsbestämmelser. Socialstyrelsen kan meddela tillstånd för sådan byrå att fortsätta verksamheten till år 1939. Efter detta år skall arbetsförmedlingen uteslu-

tande bedrivas av de offentliga arbetsförmedlingsanstalterna, vilka stå under Socialstyrelsens kontroll. Lagen antogs i första kammaren med 51 röster mot 45, varvid 8 avstodo från att rösta och i andra kammaren efter uppresning. Under år 1936 funnos 29 offentliga arbetsförmedlingsanstalter, genom vilka tillsatts 301,414 platser. Av statsmedel utbetalades för verksamheten detta år 780,000 kr. Landstingen bidrogo med 444,000 kr. och kommunerna med 460,000 kr.

Arbetsgivareföreningar. Den viktigaste organisationen är Svenska arbetsgivareföreningen, vilken bildades år 1902, i viss mån som en konsekvens av den politiska storstrejken detta år. Föreningen avser att samla svenska arbetsgivare i en gemensam organisation för att tillvarataga deras intressen och har efter hand kommit att omfatta en mycket stor del av arbetsgivarna, särskilt inom den större industrin. Den utgör en motsvarighet på arbetsgivaresidan till landsorganisationen, arbetarnas centralorganisation. I Svenska arbetsgivareföreningen ingå 37 olika förbund och i början av år 1937 omfattade föreningen 4,065 arbetsgivare med tillsammans 320,000 arbetare sysselsatta i vederbörande företag. Till föreningen inbetalas inträdesavgift och årsavgift. Vidare lämnar varje medlem garantiförbindelse på ett ansvarighetsbelopp, som i större eller mindre utsträckning kan komma till användning. Detta uppgick 1933 till 46 milj. kronor. Föreningen har alltså betydande ekonomiska resurser. Föreningens stadgar avser framför allt att reglera ett enhetligt uppträdande i arbetstvister. Enskild arbetsgivare får ej utan samtycke från föreningen förklara lockout, och i en del av de anslutna förbunden får arbetsgivare ej förhandla med arbetarorganisationer utan förbundsstyrelsens samtycke. Avtals- och lönepolitiken ligger i föreningens hand, så till vida att kollektivavtal skola godkännas av föreningen. Medlem, som bryter mot föreningens bestämmelser, utsätter sig för ekonomiska repressalier samt kan uteslutas. Vid konflikt användas föreningens tillgångar till understöd åt medlemmar, som äro part i arbetstvist. Föreningen utger tidskriften Industria.

I Sverige finns dessutom ett tjugotal mindre arbetsgivarföreningar med tillsammans c:a 80,000 arbetare. Bland dessa märkas Svenska järnvägarnas arbetsgivarförening, som omfattar de flesta enskilda järnvägarna med c:a 20,000 arbetare, och Svenska lantarbetsgivarnas centralförening, som är uppdelad på länsföreningar och även omfattar omkring 20,000 arbetare.

Arbetsinställelser. Då arbetsinställelsen användes som påtryckningsmedel vid konflikter mellan arbetsgivare och arbetare kallas den lockout eller strejk, allt efter som den igångsättes av den ena eller andra parten. Vid sådana konflikter anordnas icke sällan s. k. blockad från arbetarnas sida, d. v. s. man söker hindra vederbörande arbetes utförande genom att avhålla arbetare från att taga anställning. Beträffande frågor om lagstiftning på dessa områden se Arbetsfred och Kollektivavtal.

I nedanstående tabell lämnas en översikt över strejker, lockouter och arbetsinställelser överhuvud under tiden 1920—1935. I totalantalet arbetsinställelser ingå även arbetsinställelser av blandad karaktär, d. v. s. dels sådana konflikter, som arbetsgivarna betecknat som strejker, men arbetarna som lockouter, dels sådana vid vilka arbetsinställelsen börjat i form av strejk och som sedermera följts av lockoutförklaring. (Jfr även Generalstrejk.)

År	Strejker		Lockouter		Arbetsinställelser	
	Antal arbetare	Förlorade arbetsdagar (i tusental)	Antal arbetare	Förlorade arbetsdagar (i tusental)	Antal arbetare	Förlorade arbetsdagar (i tusental)
1920	42,657	1,928	37,988	3,225	139,039	8,943
1921	44,053	2,336	742	83	49,712	2,663
1922	43,547	1,713	287	11	75,679	2,675
1923	42,995	1,791	21,506	661	102,896	6,907
1924	19,495	884	1,545	89	23,976	1,205
1925	20,438	937	117,772	1,295	145,778	2,560
1926	28,046	1,622	24,116	62	52,891	1,711
1927	7,634	350	1,142	28	9,477	400
1928	18,055	1006	48,748	3,558	71,461	4,835
1929	12,176	635	138	5	12,676	667
1930	19,675	976	262	29	20,751	1,021
1931	40,300	2,613	346	7	40,899	2627
1932	47,797	2,931	107	1	50,147	3,095
1933	27,583	3,219	60	2	31,980	3,434
1934	13,588	760	—	—	13,588	760
1935	11,896	336	41	2	17,189	788

En summarisk uppskattning ger vid handen att arbetarnas hela löneförlust på arbetsinställelser, som inträffade under år 1935, utgjorde omkring sju miljoner kronor. Arbetarnas fackorganisa-

tioner utbetalade under året två miljoner kronor i understöd till i konflikter indragna arbetare.

Arbetslöshetsfrågan. Med arbetslöshet menas som bekant sysslolöshet, som drabbar lönearbetare eller med dem ifråga om otrygghet i existensvillkor jämställda på grund av brist på arbetstillfällen. Sådan arbetslöshet kan ha olika karaktär. Den kan vara mera *permanent* och exempelvis betingas av nedläggandet av en viss industri. Först så småningom kunna de arbetslösa i en sådan situation åter finna arbete. Man har gjort gällande, att en viss arbetslöshet är ofrånkomlig, åtminstone så till vida att arbetare vid ombyte av arbete och arbetsplats någon tid gå arbetslösa, innan de hinna vinna anställning. Arbetslösheten kan vidare vara *säsongbetingad,* vilket i vårt land sammanhänger med att arbetstillfällena på grund av klimatet äro talrikare på sommaren än på vintern. Inom jordbruk, byggnadsverksamhet, sjöfart och grovarbete i allmänhet äro arbetstillfällena ju särskilt talrika på sommaren; arbetstillgången brukar vara störst i september. Timmerdrivningen i skogarna ökar arbetstillfällena på vintern, vilket något motverkar den säsongmässiga arbetslösheten denna tid. Inom jordbruket praktiseras i allmänhet årsanställning, men vid skördearbetet och speciellt vid sockerbetsodlingen företages dock i stor utsträckning nyanställning av tillfällig arbetskraft. Den *konjunkturbetingade* arbetslösheten, vilken speciellt sammanhänger med industrialiseringen, är emellertid den ojämförligt viktigaste formen av arbetslöshet.

Om arbetslöshetens utbredning i äldre tider veta vi ej så mycket. Med hänsyn till den övervägande jordbrukande karaktär, som samhället förr hade, kan man emellertid antaga, att arbetslösheten, och särskilt då den konjunkturbetingade, hade förhållandevis liten omfattning. Det må nämnas, att åren 1842—1873 fanns en kronoarbetarkår, som huvudsakligen rekryterades av s. k. försvarslösa, vilka blivit dömda till tvångsarbete på grund av att de ej haft arbete utan varit kringstrykande, men som tidvis också frivilligt uppsöktes av arbetslösa personer. Först efter år 1900 började emellertid arbetslösheten växa fram till ett alltmer dominerande socialt problem. Åren kring 1907—1908 genomgick Sverige liksom den övriga världen en ekonomisk kris. Arbetslösheten fick en sådan omfattning, att man måste anordna arbeten för att bereda de arbetslösa utkomst. Vintern 1908—1909 voro omkring 4,000 personer anställda i allmänna arbetsföretag. Vid en i januari 1909 anställd arbetslöshetsräkning kom man fram till en siffra

på 20,106 arbetslösa. Fram emot världskriget bättrade sig konjunkturen och arbetslösheten minskade.

Vid krigsutbrottet inträdde en del rubbningar i näringslivet, beroende på omläggningar av driften och inskränkningar, som företogos på grund av att man befarade en nedgång på efterfrågan av varor. Detta medförde en viss arbetslöshet, som dock gick över under år 1915. Mot slutet av kriget 1917—1918 försämrades läget något. Emellertid inträdde efter värlskrigets slut en högkonjunktur, som varade fram till 1920. Sommaren detta år började tecken på en kris att framträda. Arbetslösheten ökade följande år fram till början av år 1922, då lågkonjunkturen nådde sitt bottenläge. Efter en högkonjunktur inträdde 1929—1930 en ny kris, som förde fram till en maximal arbetslöshet 1933.

I Sverige sakna vi en arbetslöshetsstatistik i mera egentlig bemärkelse. En viss uppfattning har man kunnat bilda sig om situationen på grundval av uppgifter från fackföreningarna, vilka frivilligt registrerat arbetslösheten bland de organiserade arbetarna. De siffror man erhållit på detta sätt äro emellertid bristfälliga. Det må erinras om att antalet arbetare enrollerade i de till Landsorganisationen i Sverige anslutna förbunden år 1900 uppgick till ej fullt 50,000, medan antalet anslutna år 1935 uppgick till omkring 700,000. Den procent arbetslösa, som erhålles ur fackföreningarnas uppgifter, hänför sig alltså till en varierande del av det faktiska arbetarantalet. Andra uppgifter, som kunna giva en ledtråd, är antalet arbetssökande per hundra platser vid den offentliga arbetsförmedlingen. Emellertid äro ju inte alla arbetssökande arbetslösa. Antalet lediga platser, till vilka anställning förmedlas, har också undergått en väsentlig ökning fram till närvarande tid. Slutligen hava vi siffror över antalet hjälpsökande vid arbetslöshetskommittéerna. Dessa senare siffror omfatta emellertid icke hela antalet arbetslösa utan endast antalet hjälpsökande, och det må erinras om att särskilt vid arbetskonflikter en hel del arbetslösa varit avstängda från hjälp. I tabell 1 lämnas siffror över antalet anmälda hjälpsökande. I fig. 1 och 2 lämnas en kompletterande orientering.

Ur tabellen och diagrammet kan man utläsa den allmänna tendensen till säsongmässig ökning av arbetslösheten under vintermånaderna. Det väsentliga intresset knyter sig emellertid till den starka ökningen av de arbetslösas antal under kriserna. Vid krisen 1921—1923 var det största antalet hjälpsökande 163,200 i januari 1922. Även åren 1925—1928 fanns en ej obetydlig arbetslöshet. Vid den sista krisen nåddes maximum i slutet av januari

Tabell 1.

Antalet till arbetslöshetskommissionen rapporterade hjälpsökande arbetslösa.

Åren 1921—1937.

Å r	Januari	Juli	Å r	Januari	Juli
1921	(60,000)	(80,000)	1930	16,600	5,800
1922	163,200	38,300	1931	40,200	30,500
1923	55,500	19,100	1932	103,700	94,700
1924	16,600	4,800	1933	189,200	138,900
1925	20,600	9,400	1934	171,500	86,300
1926	22,700	10,800	1935	93,400	42,600
1927	27,400	12,200	1936	61,400	21,500
1928	26,700	9,500	1937	33,500	11 500
1929	18,500	5,100			

1933 med 189,225 hjälpsökande. Det må erinras om att i den officiella statistiken redovisas såsom anställda arbetare inom industrien år 1930 ett antal av 454,716. Enligt folkräkningen år 1930 utgjorde antalet yrkesutövare (manliga och kvinnliga) inom industri och hantverk 927,000. Ingendera av siffrorna lämpa sig såsom jämförelsesiffra. Arbetslösheten träffar ju mera arbetare än hantverkare och även jordbruksarbetarna böra räknas i detta sammanhang. Vi anföra dessa siffror endast för att giva en allmän uppfattning om att arbetslösheten under kriserna träffat en mycket stor del av lönearbetarna.

Det må slutligen erinras om att under sista högkonjunkturen antalet hjälpsökande sjönk till lägst 4,200, vilken siffra uppnåddes i augusti år 1924. En kompletterande översikt av de arbetslösas antal enligt fackorganisationernas uppgifter erhålles i tabell 2. En mera detaljerad orientering erhålles ur fig. 1 och 2.

Det må framhållas, att endast en del fackföreningar lämnat uppgifter om sin arbetslöshet. Vidare må erinras om att inom fackföreningarna arbetslösa ofta anmäla även en kortare arbetslöshet för att bli befriade från erläggande av veckoavgift. De hjälpsökande hos Arbetslöshetskommissionen (A. K.) torde däremot omfatta framför allt sådana, som längre tid varit arbetslösa och förlorat hoppet om normal anställning. Siffrorna från A. K. och från fackorganisationerna äro därför ej jämförbara. Det skulle emellertid vara av stort intresse att veta, hur stor del av de hjälpsökande inom A. K. som äro fackligt organiserade och ingå i fackföre-

Tabell 2.

Arbetslösheten inom fackorganisationerna.

Procent. Åren 1914—1937.

Å r	31/1	31/7	Å r	31/1	31/7
1914	10.4	3.0	1926	15.7	8.6
1915	14.8	4.0	1927	16.3	8.3
1916	8.0	2.7	1928	14.3	7.4
1917	5.9	3.3	1929	14.8	6.3
1918	6.0	4.2	1930	13.9	8.0
1919	7.5	3.8	1931	20.2	11.8
1920	7.6	2.8	1932	24.2	19.4
1921	20.1	27.9	1933	28.8	19.4
1922	34.3	18.2	1934	24.4	12.9
1923	20.5	9.1	1935	22.3	9.9
1924	13.6	6.2	1936	19.0	8.1
1925	14.8	7.6	1937	16.2	—

ningarnas siffror. Vi ha uppgifter härom endast från arbetslöshetsundersökningarna 31 juli 1935 och 31 juli 1936. Vid den förstnämnda tidpunkten fann man, att 26 % av de hjälpsökande voro fackligt organiserade och vid den senare tidpunkten 31 %. Omvänt kan man fråga, hur många av de hos fackförbunden som arbetslösa anmälda, som sökt hjälp hos A. K. Vid den förra räkningen uppgåvo sig 7,822 vara fackorganiserade i till Socialstyrelsen rapporterade förbund, vilket motsvarar 1.7 % av dessa förbunds medlemstal. Förbundets arbetslöshetsprocent var vid samma tillfälle 11.7 %. Motsvarande siffror vid den senare räkningen bli: hjälpsökande organiserade 5,236, med hjälp av fackföreningsprocenten beräknat antal arbetslösa i motsvarande fackförbund 56,771. Sålunda skulle blott 14.5 %, resp. 9.2 % av de »fackföreningsarbetslösa» ha varit hjälpsökande. Man kan emellertid förmoda, att den grupp av arbetslösa, som ej sökt hjälp hos A. K., till ej ringa del består av personer med kortare tids arbetslöshet. En orientering över de hjälpsökandes fördelning på olika yrkesgrupper år 1933 lämnas i tabell 3.

Arbetslöshetens stora omfattning har tvungit till hjälpåtgärder. Före år 1914 fanns ej någon statlig organisation för att hjälpa de arbetslösa. Dessa erhöllo kommunal hjälp i form av fattigvårdsunderstöd i mycket varierande utsträckning. Gällande fattigvårds-

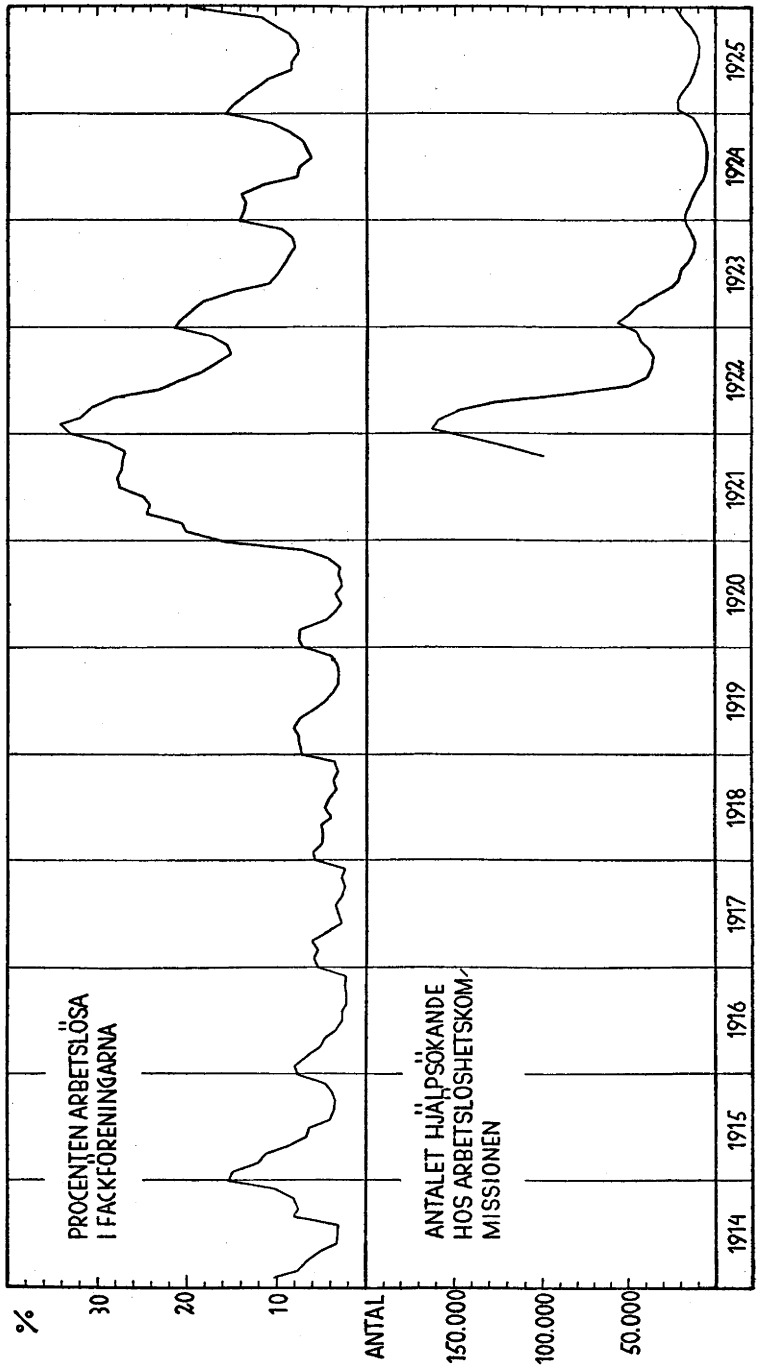

Fig. 1. **Arbetslösheten i Sverige, 1914—1925.**

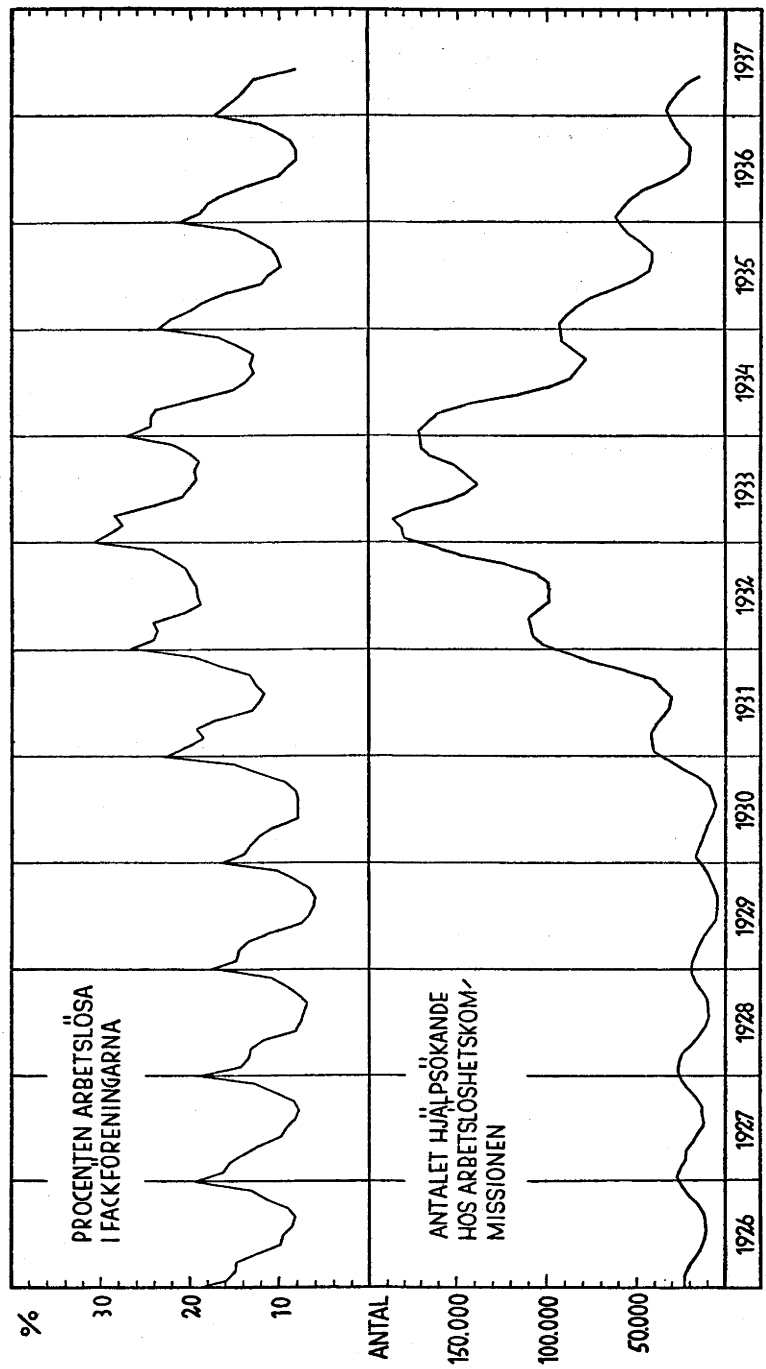

Fig. 2. Arbetslösheten i Sverige, 1926—1937.

Tabell 3.

Hjälpsökande arbetslösas fördelning på olika yrkesgrupper.

Medeltal år 1933.

Jordbruk	12,769
Skogshushållning	17,337
Industri och hantverk	69,864
Sjöfart och fiske	2,708
Handel och samfärdsel	11,238
Husligt arbete	376
Arbete, ej hänförligt till annan grupp	49,762

lag medför nämligen ingen rätt för arbetsför individ att erhålla hjälp på grund av arbetslöshet. Enligt beslut av regeringen den 10 augusti 1914 tillsattes den s. k. Arbetslöshetskommissionen (A. K.), som till en början hade en rådgivande karaktär och skulle avgiva förslag om åtgärder. Så småningom utvecklades arbetslöshetskommissionen till ett centralt organ för handläggande av ärenden rörande arbetslöshet och fick en mycket självständig ställning. Kommissionen fick i uppdrag att hålla uppsikt över arbeten, som igångsattes för att hjälpa de arbetslösa. A. K. övervakade de tvenne institutioner, Södra Sveriges statsarbeten och Norrlands statsarbeten, vilka närmast hade att sköta driften av de s. k. nödhjälpsarbetena. 1914 ställdes nödhjälpsarbetena direkt under Arbetslöshetskommissionen. Kommissionen hade till en början att tämligen självständigt leda verksamheten enligt mera allmänt hållna direktiv. Så småningom uppstodo meningsskiljaktigheter, vilka förde fram till att mera bestämda direktiv meddelades av regeringen och riksdagen.

Redan år 1914 tog A. K. initiativ till upprättande av s. k. arbetslöshetskommittéer i de särskilda kommunerna. De arbetslösa hade vid behov att vända sig till dessa kommittéer. De kunde sedan erhålla hjälp, antingen i form av hänvisning till nödhjälpsarbete (från 1926 kallade reservarbeten) eller i form av kontantunderstöd. Man har också när det gäller yngre strävat att anordna kurser för att giva dem sysselsättning och utbildning. I princip har verksamheten fortskridit efter dessa tre linjer. Initiativet till hjälp har legat hos de kommunala myndigheterna. Dessa ha haft att vända sig till A. K., när arbetslöshet förelegat i sådan omfattning, att hjälp från Staten varit nödvändig. A. K. har därefter beslutat om, huruvida hjälp skulle lämnas.

Statsmakterna ha uppställt vissa villkor för erhållandet av hjälp. Den arbetslöse måste styrka, att han sökt arbete, men ej

kunnat erhålla sådant. För att möjliggöra ett sådant styrkande har i kommunerna upprättats arbetsförmedlingsbyråer. Den hjälpsökande måste vidare styrka, att han ej slutat eventuell anställning på egen begäran. Hjälp lämnades vidare endast till personer, som fyllt 15 år och för erhållande av sysselsättning vid reservarbete stadgades en åldersgräns om 18 år. Vederbörande skulle vidare vara mantalsskriven i kommunen och kommunerna hade t. o. m. möjligheter att föreskriva strängare villkor om hemortsförhållandena, vilket främst en del städer begagnade för att undvika inflyttning av arbetslösa från landsbygden. Den hjälpsökande måste vara arbetsför, och särskilda bestämmelser stadgades för att undvika, att en och samma person fick såväl arbetslöshetsunderstöd som fattigvård.

År 1922 då krisen började lätta stadgades att endast personer i vissa yrken (gruv-, järnbruks-, verkstads-, varvindustri- samt affärsanställda) skulle erhålla statlig arbetslöshetshjälp. Då arbetslösheten år 1924 åter började öka, vidgade man åter hjälpverksamheten, och endast vissa yrken med regelbunden säsongarbetslöshet blevo avstängda, nämligen lant-, skogs-, flottnings-, byggnads-, tegelbruks-, hamn- och stuveriarbetare. Vissa tider har dock hjälp lämnats även i dessa yrken. Varje arbetare var skyldig antaga honom anvisat arbete, om ej lönen var oskäligt låg. Om kollektivavtal förelåg, betraktades lägre lön än den i avtalet angivna som oskälig. En särskild svårighet erbjöd frågan, hur man skulle förfara med arbetslösa vid en strejk. Att de, som direkt voro inblandade i konflikten, ej skulle erhålla hjälp har man varit enig om. Frågan gällde i vad mån man skulle hjälpa arbetslösa, som tillhörde samma grupp som de strejkande. Till en början skilde man mellan allmän konflikt och partiell konflikt. Vid allmän konflikt, som berörde ett helt fack eller större delen av arbetarna i ett fack, erhöll ingen av dem hjälp. Om konflikten endast gällde ett eller ett fåtal arbetsföretag, avstängdes endast de strejkande från hjälp. Härvid uppstod problemet, hur man skulle förfara med arbetshänvisning. Skulle man anse, att den, som åtnjöt hjälp, vore skyldig att taga arbete i det företag, som var föremål för strejk? Frågan om konfliktdirektiven behandlades vid 1922 års riksdag. Här anslöt man sig till den principen, att en partiell konflikt skulle betraktas som allmän, om den vore ett led i en genomgående plan att förändra löne- och arbetsvillkoren inom hela yrket. Då skulle samtliga arbetare inom yrket å respektive orter avstängas. Man diskuterade vidare frågan om huruvida den hjälpsökande skulle vara skyldig att taga hänvis-

ning till arbetsplats, där arbetskonflikt rådde. Vid »okynneskonflikter» ansåg man detta vara fallet, men för övrigt enade man sig ej om något bestämt uttalande. Frågan var uppenbarligen mycket svårlöst. Vid en liten konflikt kunde man, om arbetare hänvisades att taga vad de ansågo vara strejkbrytararbete, så småningom komma att avstänga ett mycket stort antal arbetslösa från hjälp. Så småningom måste väl rimligtvis arbetsgivaren erhålla tillräcklig arbetskraft och situationen bli omöjlig för de strejkande. Detta i sin tur kunde räknas medföra, att en större eller mindre del av de partiella konflikterna från början eller ganska snart av arbetarorganisationerna gjordes till allmänna konflikter. Ett tillämpande av ett hänvisningsförfarande vid partiella konflikter kunde alltså väntas medföra en ökning av antalet allmänna konflikter och bli en väsentlig olägenhet även för arbetsgivarna.

Oklarhet i direktiven förde 1926 fram till en politisk strid med anledning av en konflikt vid Stripa gruvfält. A. K. hänvisade vid denna konflikt arbetare till arbete vid gruvfältet. En vägran från arbetarnas sida medförde indragning av arbetslöshetsunderstödet. A. K:s beslut överklagades hos regeringen. Den socialdemokratiska regering, som år 1924 efterträtt den konservativa, beslöt, att hänvisning ej borde ske. Man stödde sig härvid på att i riksdagens konfliktdirektiv av år 1922 ingenting nämnts om hänvisning av denna art (bortsett från s. k. okynneskonflikter). Riksdagen beslöt emellertid, att vid partiell konflikt hänvisning skulle göras, om löne- och arbetsvillkor kunna anses skäliga med hänsyn till villkoren på orten, och detta beslut medförde den socialdemokratiska regeringens avgång. Riksdagens direktiv blevo gällande till den 1 juli 1933.

När det gällde löneförhållandena vid reservarbeten, utgick man från att lönen skulle understiga grovarbetarlönen på orten. Proportionen mellan dessa båda löner har för övrigt ändrats. Som exempel lämnas i tabell 4 några siffror, som gällde närmast före lönesystemets omläggning 1:sta juli 1933.

Kontantunderstöden avvägdes vidare så, att det alltid skulle ställa sig förmånligare att erhålla reservarbete. Större understöd lämnas gifta än ensamma personer samt dessutom gives tillägg för barn under 16 år. Under de båda kriserna fick understödet per familj uppgå till högst $^2/_3$ av grovarbetarlönen. Under mellantiden var maximum satt till hälften.

Vid upprättande av reservarbeten har man gått fram efter följande principer. Arbetet skulle icke vara av den arten, att det inom närmaste tre åren skulle väntas kunna komma till utförande

Tabell 4.

Reservarbetslöneskalan 1 juli 1933.

Grovarbetarlön	Reservarbetslön vid ackordsarbete	Timlön vid tidslönsarbete	Grovarbetarlön	Reservarbetslön vid ackordsarbete	Timlön vid tidslönsarbete
Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
9: —	7: —	0: 65	5: 50	4: 70	0: 44
8: 50	6: 75	0: 63	5: —	4: 30	0: 40
8: —	6: 40	0: 60	4: 50	4: —	0: 37
7: 50	6: 10	0: 57	4: —	3: 70	0: 35
7: —	5: 75	0: 54	3: 50	3: 45	0: 32
6: 50	5: 40	0: 50	3: —	2: 95	0: 27
6: —	5: 05	0: 47			

i öppen marknad. Vidare borde arbetslönerna utgöra en stor del av totalkostnaderna och materialkostnaderna vara små, så att man skulle kunna anställa så många arbetare som möjligt. I allmänhet har man strävat att finna arbeten, som ej förutsatte särskild yrkesskicklighet, och det har därför i regel varit fråga om grovarbeten såsom vägbyggnader, skogsdikning, byggande av idrottsplatser etc. Vidare har man sökt finna arbeten, som skulle kunna bedrivas vintertid, eftersom arbetslösheten varit störst då. 1 juli 1929—1 juli 1933 voro av 418 arbetsföretag 290 vägarbeten, vilka drogo 80 % av kostnaderna. Med hänsyn till reservarbetenas ekonomi må nämnas, att dessa beräknats ställa sig bortemot 10 % dyrare än motsvarande arbeten i den öppna marknaden. Detta betingas bland annat av den starka växlingen av arbetarna, som dels medförde resekostnader, dels inverkade störande å arbetstakten. Växlingen i sin tur betingades av att man strävade efter att låta arbetarna byta om, så att de tidvis erhöllo understöd, tidvis arbete. Beredandet av fria bostäder medförde också utgifter. Slutligen voro naturligtvis många av arbetarna inställda på mera speciellt arbete och ovana vid tungt kroppsarbete.

Vid sidan av de statliga arbetena inrättades också statskommunala reservarbeten. Dessa igångsattes på initiativ av kommunerna, vilka efter ansökan hos A. K. fingo statsbidrag samtidigt som A. K. bestämde vilken lön, som skulle tillämpas, vilket skedde i enlighet med de principer, som tillämpades vid de rent statliga reservarbetena. I statskommunala reservarbeten spelade vägarbetena en något mindre roll och jordförbättringar och utdikningar en förhållandevis stor roll. Med hänsyn till omkostnaderna må nämnas, att den 1 juli 1929—1 juli 1933 utbetalades till de stat-

liga reservarbetena omkring 93 milj., varav 75 milj. utgjorde arbetslöner. Totalkostnaderna för de statskommunala reservarbetena utgjorde 37 milj. kronor, varav 26 milj. utgjorde arbetslöner. Kontantunderstöden utgjorde dels arbetslöshetsunderstöd, dels s. k. hyreshjälp, vilken senare infördes år 1921 och avskaffades för åren 1927—1932 för att på nytt införas f. o. m. 1933. År 1921 stadgades vidare, att kontantunderstöd med statsbidrag fick utbetalas av kommunerna endast efter tillstånd av A. K. och år 1926 bestämdes, att understödsverksamheten ej fick omfatta mer än ett visst antal arbetare, vilket antal bestämdes av A. K. för viss tid. Statsbidragen utgingo i allmänhet med 50 % av det utbetalade beloppet. Till vissa hårt ansträngda kommuner lämnades dock något större statsbidrag.

Bland de mera speciella åtgärder, som vidtagits, må nämnas, att man för att öka arbetstillgången vid stenindustrien, som varit särskilt illa ställd, anslagit medel för inköp av sten. Under sista krisen beviljades fram till år 1933 7.5 milj. kronor för detta ändamål. (Redan år 1922 beviljade riksdagen 15 milj. kr. för statliga beställningar hos industrien avsedda att indirekt öka arbetstillgången.)

Vid 1933 års riksdag genomfördes principiellt nya metoder att motverka arbetslösheten. Gentemot det äldre systemet anförde man, att åtgärderna voro otillräckliga och allt för många blevo utan hjälp samt att systemet med reservarbeten i många avseenden hade nackdelar. Ackordslönerna i samband med maximeringen av förtjänsten medförde, att arbetarna, om de genom en ökad arbetsintensitet ökade sin förtjänst, riskerade en nedsättning av ackorden. Reservarbetena blevo förhållandevis dyrbara och arbetarna vande sig vid en alltför långsam arbetstakt. Mot detta anfördes, att även om anmärkningarna i en del fall voro berättigade, spelade de dock i praktiken ej så stor roll, då man vid ändring av ackorden endast tog hänsyn till medelförtjänsten på arbetsplatsen. Reservarbetena måste ställa sig dyrbara, då de utfördes av delvis otränad arbetskraft.

Redan år 1931 hade riksdagen anvisat 3 milj. kronor till s. k. beredskapsarbeten och vid 1932 års riksdag beviljades samma summa, ehuru riksdagen uttalade en viss tvekan. Denna tvekan berodde på att medlen användes till utförandet av allmänna arbeten, vid vilka arbetarna avlönades till den allmänna marknadens pris. Det, som skilde beredskapsarbetena från vanliga statliga arbeten, var endast, att de normalt ej skulle kommit till utförande vid denna tidpunkt. De fyllde alltså ett mindre trängande behov.

I propositionen till 1933 års riksdag föreslog nu den socialdemo-

kratiska regeringen, att 125 milj. kronor skulle anvisas till beredskapsarbeten. Genom sådana arbeten skulle man dels stödja industrien, dels öka arbetstillfällena och därmed köpkraften hos de bredare lagren. Detta skulle verka förmånligt på produktionen, så att indirekt nya arbetstillfällen skapades. Vidare föreslogs, att A. K. skulle avvecklas så snabbt sig göra lät. Detta förslag medförde en häftig opposition. Så småningom enade sig bondeförbundet och socialdemokraterna om en kompromiss, vilken kallats 1933 års kohandel. Enligt denna skulle A. K. bibehållas och till statliga och statskommunala reservarbeten anslogos 55 milj. kronor. För beredskapsarbeten anvisades tillhopa omkring 100 milj. kronor. Anslagen skulle täckas med lånemedel, som på kort tid skulle amorteras framförallt med medel från arvs- och gåvobeskattningen. I fortsättningen kom alltså kampen mot arbetslösheten att föras efter två system, dels det gamla A. K.-systemet, dels beredskapsarbetenas system. De 100 milj. användes emellertid ej blott till statliga och kommunala beredskapsarbeten, utan också till statsbeställningar och främjandet av bostadsbyggandet, främst på landsbygden. Medlen användes vidare till arbetarsmåbruk, gödselvård, torrläggningar etc. En mera detaljerad redogörelse kan av utrymmesskäl ej lämnas. Under åren 1933—1935 utfördes eller påbörjades allmänna arbeten för en kostnad av 301.5 milj. kronor. Statsanslagen ingingo i denna summa med 171 milj. kronor, kommuner, vägstyrelser och enskilda ha betalat det övriga. De företag, det här är fråga om, ha varit sådana, som ansetts önskvärda eller förtjänta att stödjas av olika skäl. De ha varit spridda över hela landet. Man har kritiserat dem bl. a. därför, att de kunde blivit utförda även utan statens stöd. Man torde emellertid tämligen bestämt kunna säga, att flertalet ej hade blivit utförda vid den tidpunkt, det här är fråga om. Huru många arbetare som fingo arbete eller annan hjälp framgår av tabell 5 och 6.

Genomförandet av programmet med beredskapsarbetena fördröjdes på grund av en långvarig byggnadskonflikt* under år 1933, vilken först i februari 1934 avvecklades. De av riksdagen 1933 anslagna medlen för byggnadsändamål kunde därför tagas i anspråk först efter denna tidpunkt och först så småningom växte verksamheten ut till fulla proportioner. Medelförtjänsten vid dessa arbeten höll sig mellan 8 och något över 9 kronor per dag.

Den av A. K. bedrivna verksamheten fortsatte efter samma linjer som förut, men med vissa förändringar. Vid reservarbetena betalades nu samma lön som för grovarbete på orten ifråga i all-

Tabell 5.

Hjälpta arbetslösas fördelning å huvudslag av hjälpformer.

Antal och procent. Årsmedeltal 1922—juni 1933.

År	Hjälpta genom						Antal rapporterade arbetslösa
	Arbetslinjen		Understödslinjen		Summa		
	Antal	% av arbetslösa	Antal	% av arbetslösa	Antal	% av arbetslösa	
1922	25,477	31.8	25,143	31.3	50,620	63.1	80,271
1923	12,190	46.1	2,577	9.7	14,767	55.8	26,450
1924	3,563	38.6	305	3.3	3,868	41.9	9,241
1925	4,727	31.8	416	2.8	5,143	34.6	14,882
1926	5,096	30.2	855	5.1	5,951	35.3	16,850
1927	6,052	31.5	1,959	10.2	8,011	41.7	19,229
1928	5,129	30.8	2,013	12.1	7,142	42.9	16,661
1929	3,623	35.5	1,101	10.8	4,724	46.3	10,212
1930	4,065	29.6	1,615	11.8	5,680	41.4	13,723
1931	13,817	29.7	7,074	15.2	20,891	44.9	46,540
1932	31,539	27.7	28,378	24.9	59,917	52.6	113,906
1933 jan.—juni	44,127	25.8	65,401	38.2	109,528	64.0	171,267

männa marknaden. Man räknade med att en stor del av de arbetslösa voro yrkesarbetare, som skulle önska få annat arbete än grovarbete. Vidare voro arbetena i allmänhet förlagda till annan ort än hemorten, vilket man antog skola verka i den riktningen, att arbetarna skulle söka arbete i öppna marknaden i hemorten. A. K. skulle vidare övervaka arbetena och hemsända arbetarna, när så ansågs möjligt och lämpligt. En annan ny detalj var, att klagomål över lönebeloppen hänsköts till en särskild nämnd, vars beslut ej finge överklagas, och ej som förut gick till regeringen. En ändring av väsentlig betydelse var, att man ökade omfattningen av de statskommunala arbetena. Härigenom nedbringades statens kostnader och överflyttades delvis på kommunerna. Arbetarna kunde få förbli i hemorten och ej behöva skiljas från närstående. För att stimulera intresset för statskommunala arbeten bidrog staten även till andra kostnader än till arbetslönerna. I konfliktdirektiven vidtogs också en förändring så tillvida, att endast de, som voro direkt indragna i konflikt (eller lockout) eller som blivit arbetslösa genom konflikt och vilkas löne- och anställningsvillkor kunde antagas röna inverkan av kon-

Tabell 6.

Hjälpta arbetslösas fördelning å huvudslag av hjälpformer.

Antal och procent. Juli 1933—december 1935.

År	Månad	Hjälpta genom								Antal rapporterade arbetslösa
		Arbetslinjen		Understödslinjen		Ungdomshjälpen		Summa		
		Antal	% av arbetslösa	Antal	% av arbetslösa	Antal	% av arbetslösa	Antal	% av arbetslösa	
1933	jan.—juni Medeltal	44,127	25.8	65,401	38,2	—	—	109,528	64.0	171,267
	juli	47,330	34.1	48,183	34.7	415	0.3	95,928	69.1	138,855
	december	37,852	22.1	69,354	40.6	1,726	1.0	108,932	63.7	171,065
	Medeltal juli—dec.	44,861	28.6	54,174	34.5	1,671	1.1	100,706	64.2	156,842
1934	juli	48,207	55.9	15,426	17.9	2,195	2.5	65,828	76.3	86,253
	december	35,319	38.0	19,765	21.3	1,580	1.7	56,664	61.0	92,881
	Årsmedeltal	44,208	38.5	32,196	28.1	2,993	2.6	79,397	69.2	114,802
1935	juli	29,547	69.4	2,229	5.2	824	2.0	32,600	76.6	42,582
	december	20,750	35.8	12,124	20.9	977	1.7	33,851	58.4	57,965
	Årsmedeltal	29,781	48.4	10,112	16.4	1,740	2.8	41,633	67.6	61 581

fliktens utgång, numera avstängdes. Om konflikt däremot vore avtalsstridig skulle de arbetslösa vara skyldiga taga hänvisning. Inom ungdomshjälpen vidtogs en intensifiering och ökning av kurserna för arbetslösa unga. Vidare inrättades en frivillig arbetstjänst i särskilda läger, där de unga fingo arbete, gymnastik och undervisning samt erhöllo en mindre dagpenning (0.50 kr.). Från den 1 juni 1934 inrättades också ungdomsreservarbeten, där en viss undervisning meddelades, men huvudvikten lades vid arbete.

År 1926 hade de ledamöter, som representerade arbetarsidan, lämnat A. K. på grund av utgången av meningsskiljaktigheterna i Stripakonflikten. På grund av de ändrade direktiven förelåg nu intet skäl, varför arbetarna ej skulle vara representerade. I oktober 1933 ombildades A. K. och kom nu att bestå av tre ledamöter, som företrädde statsintressena, två som representerade arbetsgivarna och två representanter för arbetarna.

Vid sidan om reservarbetena bedrevs som förut understödsverksamhet, vilken dock så småningom minskade i omfattning. Understödsbeloppet hölls i genomsnitt mellan något över 2 kronor och 3 kronor per dag.

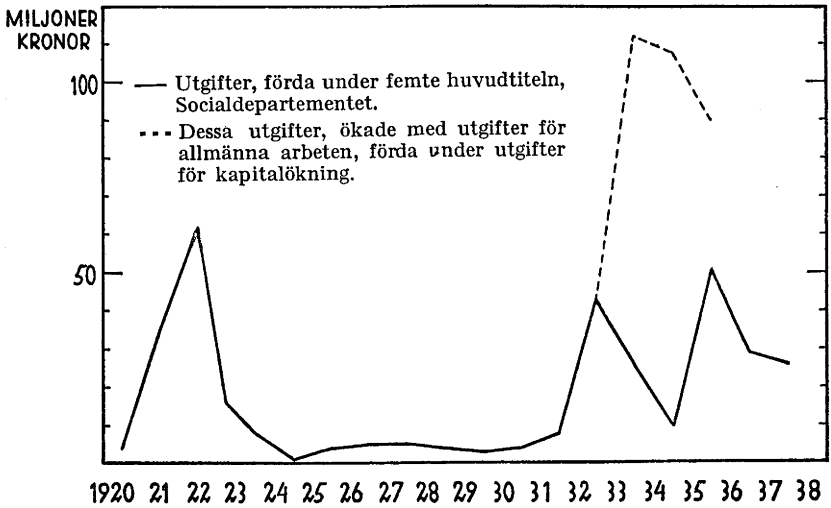

Fig. 3. **Statens utgifter för arbetslöshetens bekämpande, 1920—1938.**

En översikt över hjälpens omfattning 1933—1935 erhålles ur tabell 6.

Det framgår av tabellen, att man hjälpte högst $^3/_4$ av de arbetslösa och att procentsiffran hjälpta i regel höll sig något under 70 %.

Med hänsyn till kostnaderna för arbetslöshetens bekämpande må nämnas, att 1914—1924 betalades sammanlagt 231 milj. kronor, därav 155 milj. kronor av staten, 72 milj. kronor av kommunerna och 4 milj. kronor av landstingen. Tiden 1925—1933 betalades sammanlagt 266.9 milj. kronor, därav staten 149 milj. kronor, kommunerna 117.5 milj. kronor och landstingen 0.4 milj. kronor. Under åren 1934—1935 voro kostnaderna för den statliga och kommunala hjälpverksamheten 232.8 milj. kronor, varav de statliga kostnaderna voro 154.4 milj. och de kommunala 78.4 milj. Härtill kommer emellertid de under budgetåren 1933/34 och 1934/35 beslutade allmänna arbetena och beredskapsarbetena, vilka fram till $^{31}/_{12}$ 1935 dragit en kostnad av 301.5 milj. kronor, av vilket staten betalade 171 milj. kronor (i detta då inräknat påbörjade företag samt en del företag, för vilka medel endast anvisats och vilka kommo till utförande först in på följande år). En orientering över statens utgifter erhålles ur fig. 3.

För närvarande (juli 1937) är antalet anmälda arbetslösa 11,500. Man har framhållit, att detta är ett elakartat tecken. Sverige upp-

lever en högkonjunktur, och trots detta ha vi en ej obetydlig arbetslöshet. Granskar man närmare arbetslöshetens fördelning framstår den emellertid åtminstone delvis såsom förklarlig. Arbetslösheten är till väsentlig del koncentrerad till vissa områden, s. k. arbetslöshetsöar. Hit höra främst stenkommunerna i Bohuslän och Blekinge, och arbetslösheten sammanhänger här med att stenindustrien har ett tryckt läge. Vidare ha vi en ej obetydlig arbetslöshet i vissa sågverksdistrikt, vilket sammanhänger med en koncentration och mekanisering av driften, som minskat behovet av arbetskraft. Dessutom finnes i en del kommuner här och var ännu en viss arbetslöshet, beroende på speciella lokala förhållanden. Man räknar med att arbetslösheten här så småningom skall försvinna genom arbetarnas överflyttning till lämpliga områden, men detta tar naturligtvis tid. Man har framhållit, att ett moment, som dock manar till en viss försiktighet, när det gäller bedömandet av framtiden, är, att under de allra närmaste åren arbetareantalet kommer att öka något på grund av att ett förhållandevis stort antal unga befinna sig i de åldrar, då de snart komma att vinna inträde på arbetsmarknaden.

Sammanfattande må framhållas att arbetslöshetsfrågan har spelat en mycket framträdande roll i svensk politik och detta speciellt under de bägge kriserna. Meningarna ha brutit sig i flera avseenden. Först och främst har man haft olika åsikter om storleken av de belopp, som skulle användas för att hjälpa de arbetslösa. I allmänhet ha socialdemokraterna arbetat för större anslag, mellanpartierna för något mindre anslag och högern särskilt betonat önskvärdheten av att skära ner utgifterna för att ej tvinga till hårdhänt beskattning eller rubba statsfinanserna. Allmän enighet har dock rått om att en relativt utbredd hjälpverksamhet varit nödvändig och kompromisser ha varit möjliga att uppnå, av vilka den betydelsefullaste varit den ovan omnämnda vid 1933 års riksdag (jfr. även Välfärdspolitiken). Strid har vidare stått framför allt om de s. k. konfliktdirektiven. De borgerliga partierna ha i större utsträckning än socialdemokraterna vid konflikt velat avstänga arbetare från hjälp. Speciellt skarpt bröto sig meningarna 1926 (Stripakonflikten), då de borgerliga enade sig om att vid lokal konflikt arbetare skulle vara skyldiga att taga arbete vid det företag, vid vilket konflikt rådde, och att de, om de vägrade, skulle förlora rätten till hjälp. Vid 1933 års riksdag enade sig socialdemokraterna och bondeförbundet om nya direktiv, enligt vilka endast arbetare, som direkt berördes av konflikten, skulle avstängas. En tredje sida av problemet, som också för-

anlett stridigheter, har gällt hjälpens storlek och detta framför allt frågan om huruvida avlöning vid reservarbete skulle lämnas till samma pris, som gällde för lägsta grovarbetarlön i öppna marknaden. Från borgerligt håll gjordes gällande, att s. k. avtalsenliga löner skulle inverka oförmånligt på det pris, till vilket den privata företagsamheten kunde erhålla arbetare. Detta skulle inverka oförmånligt på produktionen och förvärra krisen. Från socialdemokratiskt håll gjordes gällande, att farhågorna voro överdrivna, eftersom man dock höll sig till den lägsta löneklassen i den öppna marknaden. Man ansåg det önskvärt, att personer, som utan egen förskyllan blivit arbetslösa, skulle behandlas av staten åtminstone lika väl som den enklaste arbetskraften behandlades av enskilda företagare. I den allmänna agitationen har man slutligen gjort gällande, att den hjälp, man lämnat de arbetslösa, i viss utsträckning missbrukats. Personer, som ej behövt hjälp, ha fått hjälp. Man har uppmuntrat understödstagareandan hos de arbetslösa. Gentemot detta har framhållits, att en verksamhet, som omfattar över hundratusen personer, ej kan fungera så perfekt, att inte enskilda fall av missbruk kunna förekomma. I samhället finnes en del arbetsskygga individer, som inte borde ha hjälp. En noggrann prövning av varje enskilt fall skulle emellertid ställa sig alltför dyrbar och tidsödande för att kunna utföras. Genom reservarbetena, som bestått i enkelt kroppsarbete på platser, där arbetarna blivit skilda från sina närstående, har man haft medel att i mycket stor utsträckning pröva arbetsviljan. Arbetslösa, som ej velat taga sådant arbete, ha avstängts från hjälp. Vidare har man framhållit, att långa tider hälften av de arbetslösa blivit utan någon som helst hjälp och att under slutet av krisen, då man kunnat hjälpa en större del av de arbetslösa dock alltid minst 1/4 varit hänvisade till att reda sig själva med hjälp av släktingar eller ren välgörenhet.

För att få en klarare uppfattning om den närmare karaktären av den arbetslöshet, som dröjer kvar under nuvarande högkonjunktur, anordnades den 31 aug. 1937 en arbetslöshetsräkning.

Arbetslöshetsförsäkring. Sedan gammalt har i Sverige funnits privata arbetslöshetskassor, vilka grundats av fackföreningar. Den första bildades av typograferna 1884. Åren 1899—1935 utbetalades av till Landsorganisationen anslutna förbund över 66 milj. kr. till särskilda ej statsunderstödda arbetslöshetskassor. Häri är ej inräknat understöd vid arbetslöshet, betingad av konflikt. (Tiden 1887—1935 utbetalades i sådant understöd 113 milj. kr.). Det

har varit ett gammalt önskemål, att staten skulle medverka till arbetslöshetsförsäkring. I de flesta europeiska länder har sådan försäkring genomförts. Frågan har diskuterats ett tjugutal år och varit föremål för utredningar. År 1934 antog riksdagen en lag om erkända arbetslöshetskassor, vilken trädde i kraft den 1 jan. 1935. Den försäkring, som därigenom infördes, är frivillig och bygger på arbetslöshetskassorna. Rätt att försäkra sig tillkommer lönearbetare, som fyllt 16 år, antingen han är organiserad eller ej. Den, som under de senaste 12 månaderna längre tid än 5 månader varit självständig företagare utan att samtidigt ha annat avlönat arbete, får ej ingå eller kvarstå i arbetslöshetskassa. För att erhålla understöd måste vederbörande ha erlagt avgifter under viss tid, vara arbetsför och ha sökt arbete hos offentlig arbetsförmedling. Vägran att åtaga sig anvisat arbete medför förlust av understöd. Under konflikt lämnas ej understöd till dem, som äro indragna i konflikten eller blivit arbetslösa genom denna eller vilkas löne- och anställningsvillkor kan antagas vara beroende av konfliktens utgång. Arbetslöshetskassorna stå under överinseende av Socialstyrelsen, som avgör, om en kassa skall »erkännas» eller ej, d. v. s. erhålla statsbidrag. I vanliga fall måste arbetslöshet ha förelegat minst 6 dagar och daghjälp utbetalas under högst 120 dagar under loppet av 12 på varandra följande månader. Kassan erhåller statsbidrag för högst 21 understödsdagar per medlem. Statsbidraget utgår med högre procent i kassor, där daghjälpsbeloppet är lågt, än där det är högt och kan uppgå till högst 75 % av understödskostnaderna.

Lagen genomfördes av socialdemokraterna med hjälp av en del röster från folkpartiet och bondeförbundet. Högern yrkade avslag. Man hävdade, att arbetslöshetsrisk ej är försäkringsbar, d. v. s. man kan ej beräkna riskens storlek och avväga avgifter gentemot den föreliggande risken. Vidare framhölls, att arbetslöshetens utbredning i viss mån är beroende av arbetarnas löneaktioner. Man påtalade vidare, att hemarbetarna ej vore inbegripna i lagen. Gentemot detta gjordes gällande, att man överdrev olägenheterna och svårigheterna, och man hänvisade härvidlag framför allt till erfarenheterna från andra länder.

Vid 1937 års riksdag vidtogos vissa ändringar av bestämmelserna beträffande arbetslöshetskassorna. Bestämmelserna om kassornas fondbildning skärptes. Antalet understödsdagar med statsbidrag ökades till 26 per medlem. I samband härmed utsträcktes den längsta understödstiden från 120 till 156 dagar under loppet av 12 på varandra följande månader. Villkoret att minst 26 veckoav-

gifter skola ha erlagts under de närmast före arbetslöshetens början förflutna 12 månaderna har för säsongarbetare nedsatts till lägst 20 veckoavgifter.

Arbetslöshetskassor, se Arbetslöshetsförsäkring.

Arbetslöshetskommissionen, se Arbetslöshetsfrågan.

Arbetsnedläggelse, se Arbetsinställelse.

Arbetsordning, se Riksdagen.

Arbetsrådet inrättades 1919 med uppgift att avgöra eller yttra sig i frågor som röra tillämpningen av arbetstidslagstiftningen. Rådet består av en ordförande och chef, som utses av Kungl. Maj:t samt av ytterligare sex ledamöter, varav två utses på förslag av arbetsgivarnas och två på förslag av arbetarnas centrala organisationer. Därjämte inträda vid handläggning av lantarbetstidsärenden ytterligare två ledamöter, varav en är förtroendeman för arbetsgivarna och en för arbetarna. Arbetsrådet sorterar under socialdepartementet. Se även Arbetarskyddslagstiftning.

Arbetstidslagstiftning, se Arbetarskyddslagstiftning.

Aristokrati kallas i vanligt språkbruk ett statsskick, i vilket en dominerande ställning tillkommer en på grund av sin höga samhällsställning avskild klass, särskilt då denna klass är ärftligt bestämd. Aristokrati sattes tidigare ofta i motsats till å ena sidan monarki, å andra sidan demokrati. Aristokratiska inslag finnas i flera moderna statsskick (t. ex. överhuset i England), men om någon särskild aristokratisk statsform kan man numera ej tala.

Armé, se Försvarsfrågan.

Arméförvaltningen är ett under försvarsdepartementet sorterande centralt ämbetsverk, som handhar ledningen av arméns förvaltning. Verket indelas i olika departement eller styrelser: artilleridepartementet med generalfälttygmästaren som chef, fortifikationsdepartementet med chefen för fortifikationen som chef, intendentsdepartementet med generalintendenten som chef, sjukvårdsstyrelsen med generalfältläkaren som chef och civila departementet med generalkrigskommissarien som chef. De olika departementen äro i sin tur uppdelade i byråer. Inom arméförvaltningen tjänstgöra, även frånsett det civila departementet, såväl civila ämbetsmän som militärer.

Arvs- och gåvoskatt. Vid 1928 års riksdag antogos nya lagar angående arvsrätt. Den viktigaste nyheten i denna lagstiftning

var, att kusiner och avlägsnare släktingar blevo uteslutna från arvsrätt, försåvitt ej testamente till deras förmån förelåg. Genom denna begränsning av den automatiska arvsrätten kom en del arv att sakna arvtagare och att tillfalla staten. Det bestämdes, att sådana arv skulle tillfalla den vid samma riksdag inrättade arvsfonden. Medlen skola användas framför allt till barnens och ungdomens fostran. Allmänna arvsfonden och dess livräntefond uppgick den 30/6 1935 till något över 3 milj. kr.

Till riksdagen 1933 framlade den socialdemokratiska regeringen ett förslag om höjning av arvs- och gåvoskatten. De ökade inkomster, som på detta sätt erhöllos, skulle användas till en snabb återbetalning av lån, som upptagits för utförande av offentliga arbeten under den då rådande kristiden (beredskapsarbeten). Propositionen behandlades av särskilt utskott, vilket föreslog en väsentligt mindre höjning. Kungl. Maj:ts proposition räknade med en ökad inkomst på kvarlåtenskapsskatten på 25 milj. kr. Utskottet föreslog en skatteskärpning av sådan art, att endast ytterligare 8 till 10 milj. kr. kunde väntas inflyta. (Mot utskottets förslag hade 6 av utskottets högerledamöter reserverat sig.) Riksdagen godkände utskottets förslag.

Enligt riksstaten beräknades arvs- och gåvoskatten 1933/34 till 25 milj. kr., 1934/35 till 25 milj. kr., 1935/36 till 27 milj. kr. och 1936/37 till 29 milj. kr.

Arvsrätt, se Successionsordningen.

Asylrätt, se Flyktingsfrågan.

Autokrati betyder envälde eller självhärskardöme.

Automobilbeskattning. Enligt automobilskattelagen, som beslutades vid 1922 års riksdag och trädde i kraft i januari 1923, erlägges skatt för motorfordon samt utgår dessutom skatt på gummiringar. Den förra avgiften erlägges årligen av ägare till motorfordon. Skatten på gummiringar utgår med viss avgift per kg. försåld ring. Bensinskatt utgår sedan 1927 med viss avgift per liter till riket införd bensin. Avgifterna ha ökats fram mot närvarande tid. Fordons-, gummirings- och bensinskatten bokföras i riksdagen under rubriken automobilskattemedel, vilka inbetalas till en särskild fond, automobilskattemedelsfonden, vilken förvaltas av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen. Från fonden utbetalas anslag till vägstyrelserna som bidrag till vägunderhåll. En mindre del utbetalas till städerna för deras gatu- och väghållning. Automobilskattemedlen ha dock i mindre utsträckning använts även

till andra ändamål. (Budgetåret 1936/37 användes exempelvis 7,5 milj. kr. till avbetalning på statens kristidsupplåning. Detta motiverades med, att en stor del vägarbeten utförts för de upplånade medlen.) En översikt lämnas i nedanstående tabell.

Automobilskattemedel

År	Influtna medel	Utgifter för väg- och vattenbyggnadsväsendet
1923/24	9.0 milj. kr.	8.49 milj. kr.
1927/28	31.88 » »	25.27 » »
1931/32	58.77 » »	63.52 » »
1932/33	72.78 » »	62.34 » »
1933/34	78.51 » »	67.15 » »
1934/35	87.51 » »	75.27 » »
1935/36	96.79 » »	94.98 » »
1936/37	103.00 » »	96.11 » »
1937/38	106.00 » »	108.27 » »

Automobilskatten har ansetts motiverad främst med hänsyn till, att biltrafiken utsätter det svenska vägnätet för en stark nötning, som nödvändiggör reparationer. Vidare måste i biltrafikens intresse en hel del förbättringar vidtagas i vägväsendet. Det har ansetts rättvist, att omkostnaderna härför i viss utsträckning bestridas av biltrafikanterna. En speciell fördel med de vägarbeten, som betalas med automobilskattemedel, har varit, att under krisåren arbetslösa på detta sätt kunnat erhålla anställning. På senare tid ha önskemål framställts om en minskning av skatten på motorfordon.

Automobiltrafikfrågan. Den snabbt växande automobiltrafiken har tvingat till reglerande åtgärder i flera avseenden. Ur trafiksäkerhetens synpunkt ha bestämmelser måst införas, rörande viss kompetens hos förare av motorfordon, rörande hastighet vid framförande av bil eller motorcykel etc. En annan konsekvens av biltrafiken har varit, att det svenska landsvägsnätet blivit utsatt för en påfrestning, som tvingat till reparation och ombyggnad i stor utsträckning. Det har ansetts rättvist, att automobiltrafikanterna skulle lämna bidrag till detta, varför man infört en speciell automobilbeskattning*. Ett tredje problem, som på senare tid börjat spela en viss roll, är, att konkurrens från biltrafiken blivit riskabel för järnvägarna. Järnvägarna äro underkastade en långt gående reglering i samhällets tjänst, medan biltrafiken arbetar under väsentligt friare former. Det allmänna ålägger järnvä-

garna vissa förpliktelser (bestämda taxor, transportplikt m. m.). Detta har betydelse speciellt för godstrafiken. Särskilt under krisen sjönk järnvägarnas räntabilitet, så att situationen på en del håll ansågs hotande.

1932 års riksdag anhöll, att Kungl. Maj:t skulle låta utföra en utredning av frågan om konkurrensen mellan biltrafiken och de äldre trafikmedlen (järnvägar och inrikes sjöfart). Samma år tillsatte den folkfrisinnade regeringen sakkunniga (1932 års trafikutredning), som 1935 avlämnade ett förslag om nyreglering av den yrkesmässiga biltrafiken. Sedan flera myndigheter och sammanslutningar yttrat sig över förslaget, tillkallades nya sakkunniga (1936 års trafiksakkunniga), som avlämnade ett betänkande den 20/2 1936. På grundval av dessa båda utredningar framlade regeringen en proposition till 1936 års riksdag, angående den yrkesmässiga trafiken med automobil.

Enligt detta förslag uppdelades lastbilstrafiken i närgodstrafik och fjärrgodstrafik. Närgodstrafiken, som skulle omfatta ett visst område (närtrafiksområde) och som (frånsett Norrland) ej skulle få omfatta transporter längre än 10 mil, skulle få bedrivas under friare former. Innehavare av tillstånd skulle dock vara skyldig att ansluta sig till en godkänd förening, som hade till uppgift att handha gemensamma angelägenheter (gemensamt beställningskontor, telefonväsen etc.). Trafiktillstånd till fjärrgodstrafik eller fjärrgodslinjetrafik skulle lämnas av en central myndighet, benämnd Biltrafiksmyndigheten. Utövare av sådan trafik skulle endast finnas i begränsat antal, d. v. s. för ändamålet bildade, relativt stora företag (fjärrtrafiksutövare). Dessa skulle vara underkastade en viss bestämd taxa. Fjärrtrafiken skulle alltså i viss mån få karaktär av ett av det allmänna reglerat privat monopol.

För järnvägarnas räkning hade den förbättrade konjunkturen medfört en ökad räntabilitet. Situationen var 1936 ej så allvarlig, som då frågan väcktes under krisen. I riksdagen blev regeringens förslag föremål för opposition. Man kritiserade en hel del detaljer (exempelvis närtrafikens snäva begränsning). Man framhöll faran för att taxorna för fjärrtrafiken skulle bli alltför höga och att den fortsatta utvecklingen av automobiltrafiken skulle förhindras genom bestämmelserna. Förslaget skulle tvinga till en ökning av bilarnas antal och medföra ökade bördor för näringslivet och allmänheten. Bestämmelserna skulle tvinga företagare att i onödigt stor utsträckning själva skaffa sig lastbilar. En reglering ansågs dock ej alldeles onödig, och riksdagen beslöt att avslå Kungl. Maj:ts förslag, men uttalade samtidigt en önskan om

fortsatt utredning. Detta beslut fattades med de borgerligas röster och mot socialdemokraternas. Riksdagen uttalade sig vidare för en sänkning av järnvägsfrakterna samt beslöt en höjning av skatten för tyngre motorfordon. Vidare undantogs transport av mjölk och mejeriprodukter samt slaktdjur och slakteriprodukter från de gällande bestämmelserna om yrkesmässig trafik.

Autonomi kallas en synnerligen utsträckt självstyrelse för ett område varvid områdets representativa organ i viss omfattning stifta eller kunna hindra antagandet av lagar för området. Autonomien innefattar alltså ojämförligt vidsträcktare självstyrelserätt än den kommunala självstyrelsen. I Sverige finnas inga autonomibestämmelser.

Avsägelse. Om rätten att avsäga sig riksdagsmannauppdrag stadgas i riksdagsordningen. Medan riksdagen är samlad har en riksdagsman icke rätt att avsäga sig sin befattning utan att han visar sådant hinder, som godkännes av den kammare till vilken han hör. Vid valtillfället och mellan riksdagarna kan avsägelse ske hos länsstyrelsen. I fråga om kommunala förtroendeuppdrag givas ingående bestämmelser om rätt till avsägelse. Så t. ex. stadgas att rätt att avsäga sig uppdrag som ordförande eller vice ordförande å kommunalstämma endast finnes för den som är ämbets- eller tjänsteman och av sin befattning är hindrad att fullgöra uppdraget, den som uppnått 60 års ålder och den som de senaste fyra åren tjänstgjort såsom ordförande eller vice ordförande; i annat fall erfordras att vederbörande uppgiver hinder som godkännes av kommunalstämman. Motsvarande bestämmelser gälla för andra kommunala förtroendeuppdrag, exempelvis kommunalfullmäktige- och landstingsmannauppdrag.

Avtalsenliga löner, se Arbetslöshetsfrågan.

B.

Bagerilagen, se Arbetarskyddslagstiftning.

Bank- och fondinspektionen är ett centralt ämbetsverk som sorterar under finansdepartementet. Bankinspektionen inrättades 1920 och har att övervaka och utöva kontroll över bankernas samt fondkommissionärernas och fondbörsens verksamhet. Chef för inspektionen är en bankinspektör; härtill komma fem ledamöter av bankinspektionen.

Bankofullmäktige, se Riksbanken.

Bankoutskottet. Utskottet består av 16 ledamöter jämte suppleanter. De till utskottet hörande ärendena indelas av riksdagsordningen i tre grupper. För det första har utskottet att undersöka och utreda riksbankens och riksgäldskontorets styrelse och tillstånd och i mål, för vilka utskottet fått sig sådan makt av riksdagen uppdragen, giva föreskrifter om bankens och riksgäldskontorets förvaltning ävensom att föreslå vad som erfordras till fyllande av riksgäldskontorets behov; utskottet skall också yttra sig över från kamrarna hänvisade frågor, som avse användningen av de under riksgäldskontorets förvaltning stående utlåningsfonderna. Enligt särskild av riksdagen antagen instruktion har utskottet viss beslutanderätt i fråga om riksbankens och riksgäldskontorets förvaltning; bl. a. kunna tillsättningar av tjänster inom dessa verk (liksom inom riksdagsbiblioteket) överklagas hos utskottet, vars beslut i frågan är definitivt avgörande. För det andra har utskottet att yttra sig över från kamrarna hänvisade frågor om stiftande, ändring, förklaring eller upphävande av lagar och författningar rörande såväl riksbanken som andra bankinrättningar samt om rikets mynt ävensom angående pensionsväsendet. Slutligen har utskottet att behandla statsverkspropositionen i vad angår pensionsväsendet samt riksdags- och revisionskostnader, ävensom kostnader för riksdagens hus och riksdagens verk, samt motioner inom detta ämnesområde.

Vid 1937 års riksdag bestod bankoutskottet av följande ledamöter: från första kammaren O. H. Åkerberg, ordf., G. T. Ehrnberg, C. G. Lindley, J. E. Leffler, Johansson i Friggeråker, Ström i Lidköping, E. Bjurström, E. B. Berling; från andra kammaren B. Holmgren, v. ordf., C. O. Lovén, A. O. Paulsen, A. B. Andersson, K. A. Westman, Gustavson i Västerås, O. Osberg, G. A. Svedman.

Barnarbete, se Arbetarskyddslagstiftning.

Barnbidrag, se Befolkningsfrågan.

Barnmorskeväsendet, se Befolkningsfrågan.

Befallningshavande, se Länsstyrelse.

Befolkningsfrågan. I äldre tider har fruktsamheten varit förhållandevis stor. Trots en hög dödlighet och speciellt en hög barnadödlighet medförde detta en stor folkökning i mera civiliserade länder. Särskilt under primitiva förhållanden ha emellertid tidvis farsoter, hungersnöd och krig medfört folkminskning. Den starkaste folkökningen kommer därför speciellt på de senaste århundradena, då man i större utsträckning kunnat motverka sistnämnda faktorer. Det må erinras om, att krigen spelat en roll framför allt därför, att farsoter och hungersnöd följt i deras spår. För att belysa situationen må erinras om att Europas befolkning år 1800 uppskattats till 188 milj., år 1900 till 400 milj. och år 1930 till 504 milj. inv.

Den engelske prästen och befolkningsstatistikern Malthus hävdade i sitt bekanta arbete, som utgavs anonymt 1798, att den naturliga folkökningen går till nödens rand. Varje framsteg, som möjliggör att livnära ett större antal personer, minskar dödligheten och medför en folkökning. De faktorer, som sätta gränser för folkökningen, äro blott last och nöd. Malthus rekommenderar sena äktenskap och avhållsamhet (däremot icke annan födelsekontroll) som enda medel mot fattigdom. Denna pessimistiska lära, som kallas malthusianism, har blivit föremål för livlig diskussion och skarp kritik.

Befolkningsproblemet kom i ett nytt läge under 1800-talet, då man började mera allmänt införa en medveten fruktsamhetskontroll. Genom användande av preventivmedel och genom andra åtgärder minskade man möjligheterna till befruktning och begränsade barnantalet. Tidigast framträdde detta sociala fenomen i Frankrike, men andra civiliserade länder ha senare följt efter.

I Sverige kan man befolkningsstatistiskt konstatera ett svagt sjunkande av fruktsamheten från 1880-talet. Från åren strax före världskriget började en kraftig nedgång av nativiteten. Under

Födelsetalet (antalet födda per 1,000 invånare) i olika länder.

Å r	Sverige	England	Förenta staterna	Italien	Frankrike	Tyskland
1846—1850...	30.93	32.8	—	—	26.7	35.6
1851—1855...	31.81	33.9	—	—	26.1	34.6
1856—1860...	33.72	34.4	—	—	26.6	36.0
1861—1865...	33.20	35.1	—	—	26.7	36.8
1866—1870...	29.68	35.3	—	—	25.9	37.5
1871—1875...	30.66	35.5	37.0	36.8	25.5	39.0
1876—1880...	30.32	35.3	34.9	36.9	25.3	39.2
1881—1885...	29.36	33.5	33.2	38.0	24.7	37.0
1886—1890...	28.78	31.4	31.9	37.5	23.1	36.5
1891—1895...	27.44	30.5	30.8	36.1	22.3	36.3
1896—1900...	26.86	29.3	29.0	34.0	22.0	36.0
1900.....	27.00	28.7	—	33.0	21.4	35.6
1901.....	27.03	28.5	—	32.6	22.0	35.7
1902.....	26.48	28.5	28.8	33.4	21.7	35.1
1903.....	25.70	28.5	—	31.7	21.1	33.8
1904.....	25.75	28.0	—	32.9	20.9	34.1
1905.....	25.66	27.3	—	32.7	20.6	32.9
1906.....	25.70	27.2	—	32.1	20.6	33.1
1907.....	25.53	26.5	27.7	31.7	19.7	32.3
1908.....	25.70	26.7	—	33.7	20.1	32.1
1909.....	25.58	25.8	—	32.7	19.5	31.0
1910.....	24.66	25.1	—	33.3	19.6	29.8
1911.....	23.99	24.4	—	31.5	18.7	28.6
1912.....	23.80	24.0	26.4	32.4	19.0	28.3
1913.....	23.16	24.1	—	31.7	18.8	27.5
1914.....	22.88	23.8	—	31.1	17.9	26.8
1915.....	21.59	21.8	25.1	30.5	11.6	20.4
1916.....	21.22	21.0	25.0	24.0	9.5	15.2
1917.....	20.91	17.8	24.7	19.5	10.5	13.9
1918.....	20.31	17.7	24.6	18.1	12.2	14.3
1919.....	19.76	18.5	22.3	21.4	12.6	20.0
1920.....	23·61	25.5	23.7	31.8	21.4	25.9
1921.....	21.54	22.4	24.2	30.3	20.7	25.3
1922.....	19.59	20.4	22.3	30.2	19.3	23.0
1923.....	18.92	19.7	22.2	28.2	19.1	21.1
1924.....	18.11	18.8	22.4	28.4	— 18.7	20.5
1925.....	17.58	18.3	21.5	27,8	19.0	20.7
1926.....	16.82	17.8	20.7	27.2	18.8	19.5
1927.....	16.09	16.6	20.6	27.0	18.2	18.4
1928.....	16.01	16.7	19.8	26.2	18.3	18.6
1929.....	15.15	16.3	18.9	25.6	17.7	17.9
1930.....	15.37	16.3	18.9	26.7	18.0	17.5
1931.....	14.80	15.8	18.0	24.9	17.5	16.0
1932.....	14.53	15.3	17.4	23.9	17·3	15.1
1933.....	13.69	14.4	16.6	23.6	16.3	14.7
1934.....	13.67	14.8	17.1	23.4	16.1	18.0
1935.....	13.76	14.7	16.8	23.1	15.2	18.9

världskriget var nativiteten exceptionellt låg. Den steg efter kriget under ett par år för att sedan fortsätta att sjunka. En orientering av situationen i Sverige och en del andra länder lämnas i tabellen å sid. 49.

I den tidigare diskussionen i befolkningsfrågan framhölls från radikalt håll, att barnbegränsningen var nödvändig för att motverka fattigdomen. En ohejdad barnalstring kunde snabbt beräknas föra fram till en så oerhörd befolkningsnumerär, att svält måste inträda. Man agiterade för födelsekontroll, driven av ett socialt patos. Denna åsiktsriktning har kallats nymalthusianismen. Från konservativt håll framhöll man, att en utbredd födelsekontroll innebar en fara för den sexuella moralen. Befruktningsrisken ansåg man vara mer eller mindre nödvändig för att hindra sexuell lösaktighet. Man framhöll också, att födelsekontrollen kunde medföra en ur landets synpunkt mindre önskvärd sänkning av fruktsamheten. Denna synpunkt spelade dock ej någon mera framträdande roll i den tidigare diskussionen.

Nymalthusianismen blev föremål för allmän diskussion, särskilt efter ett föredrag av Wicksell den 19 febr. 1880 i Uppsala. Wicksell gjorde gällande, att orsaken till dryckenskap, prostitution och annat moraliskt elände är fattigdom, vilken i sin tur betingas av en ohämmad folkökning. Hans föredrag väckte en storm av förbittring och föranledde en ivrig presskampanj.

Vid riksdagarna 1892 och 1893 och även sedermera väcktes motion om införande av särskild beskattning på män, som uppnått 25 års ålder och ej voro gifta eller hade barn från ett föregående äktenskap (ungkarlsskatt). Motionerna blevo emellertid ej bifallna av riksdagen. Trots att födelsekontrollen långsamt vann utbredning och propagandan för preventivmedlen fortsatte, företogs ingen politisk åtgärd förrän vid riksdagen 1910, då den s. k. preventivlagen antogs (18 kap.3 par. 2 mom. strafflagen). Enligt denna infördes straff för den som försöker förleda till användande av föremål, avsedda att förebygga följderna av könsumgänge. Redan vid lagens tillkomst framhölls, att den kunde komma att hindra upplysningsverksamhet angående medel, som förhindra spridande av smittosamma könssjukdomar. Lagen har också senare blivit föremål för skarp kritik ur olika synpunkter. Man har påpekat, att den uppenbarligen varit ineffektiv och ej hindrar upplysning om födelsekontroll. Den endast försvårar sådan upplysning, vilket speciellt går ut över unga och oerfarna personer och över de mindre begåvade, vilkas fruktsamhet knappast är önskvärd. I riksdagen har upprepade gånger väckts motion om lagens

avskaffande eller modifierande (1927, 1929, 1930, 1933 och 1934.) Den kvarstår emellertid alltjämt.

Befolkningsfrågan har på det hela taget tidigare ej spelat någon större politisk roll. De radikala ha varit anhängare av födelsekontroll, de konservativa motståndare. Diskussionen har emellertid huvudsakligen rört sig på ett moraliskt och teoretiskt plan. Situationen ändrade sig plötsligt, sedan Alva och Gunnar Myrdal 1935 publicerat sin bok »Kris i befolkningsfrågan». Man hade redan tidigare framhållit, att fruktsamheten började sjunka på ett oroväckande sätt. Först genom denna bok blev förhållandet mera allmänt uppmärksammat. Man fick klart för sig, att nativitetens sjunkande nu innebar en fara för folkets bestånd. Tack vare den tidigare höga fruktsamheten och stora barnkullarna finnas för närvarande förhållandevis många personer inom de fortplantningsdugliga åldersgrupperna. Detta medför, att trots en låg fruktsamhetsfrekvens förhållandevis många barn födas. Det är emellertid lätt att visa, att fruktsamheten är otillräcklig för att hindra folkminskning. Man kan resonera på följande sätt. Om befolkningens numerär skall hålla sig konstant på längre sikt, måste 100 kvinnor, som nu äro 50 år, ha fött så många döttrar, som motsvara deras egen ursprungliga numerär, då den årskull, de tillhöra, föddes. Man kan beräkna, att år 1933 fruktsamheten motsvarade 71 % av vad som behövs vid stationär befolkning. Detta innebär ett kraftigt underskott, som i längden måste medföra folkminskning. Alva och Gunnar Myrdal framhöllo önskvärdheten av sociala reformer av olika slag för att stödja familjebildningen och minska barnkostnaden. Boken väckte en mycket stor uppmärksamhet och vid 1935 års riksdag framlades flera motioner om åtgärder i befolkningsfrågan. Det närmaste resultatet blev tillsättande av en befolkningskommission, som fick i uppdrag att närmare utreda problemen på detta område och inkomma med förslag om åtgärder.

Genom befolkningskommissionens arbete har man nu fått en klarare uppfattning om situationen. Man kan beräkna befolkningens kommande storlek och ålderssammansättning, om man gör vissa antaganden om äktenskapsfrekvens och fruktsamhet. En orientering erhålles ur fig. 4.

Alternativet 1 innebär, att man antar fruktsamhet och giftermålsfrekvens ungefär som för närvarande.

Alternativ 2 innebär, att man antar en något förhöjd giftermålsfrekvens men oförändrad fruktsamhet.

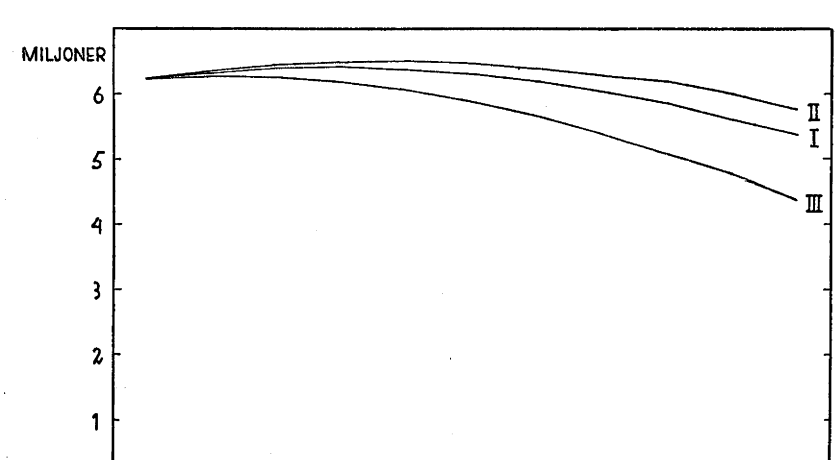

Fig. 4. **Beräknad framtida folkmängd i Sverige, enl. vissa förutsättningar.**
För förklaring se texten!

Alternativ 3 innebär en sjunkande fruktsamhet framför allt för medelålders kvinnor.

I diskussionen angående befolkningsfrågan har slutligen framhållits, att födelsekontrollen tidigast och starkast slagit igenom bland de ekonomiskt välsituerade. Så småningom har emellertid även de bredare lagren börjat utöva födelsekontroll. Man räknar numera med, att kunskapen om födelsekontroll är utbredd i alla samhällslager. Det oaktat kvarstår en del ej oväsentliga skillnader i fruktsamheten. På det hela taget ha de bäst situerade i samhället alltjämt en lägre fruktsamhet än de breda folklagren. Genom undersökningar i Stockholm, där fruktsamheten ligger på en särskilt låg nivå, har man dock funnit, att de lägst avlönade här ha en lägre nativitet än de med bättre inkomster. För närvarande är i Sverige nativiteten betydligt högre på landsbygden (särskilt norrut) än i städerna och i synnerhet i storstäderna. Utvecklingen pekar bestämt på en utjämning ned mot stadsnivån även på landsbygden. (Det må erinras om, att i Frankrike landsbygdens befolkning har en lägre nativitet än städernas.) Man har också anledning att räkna med, att den utomäktenskapliga fruktsamheten, som i vårt land fortfarande är mycket hög (15.5 % av de levande födda 1933), skall komma att sjunka även i fortsättningen.

Med hänsyn till, att de bäst situerade på det hela taget ha den lägsta nativiteten, har framhållits, att sociala reformer ej hjälpa.

Barnantalet ökar ej, om familjerna få det bättre. Emellertid är det ju en annan sak, om de fördelar eller lättnader, samhället erbjuder, endast lämnas om barn födas.

Man torde väl närmast ha anledning att antaga, att om intet speciellt åtgöres, den verkliga utvecklingen ligger närmare alternativ 3 än alternativ 1. I varje fall har man att vänta en obetydlig folkökning under närmaste tid och någon märkbar folkminskning kommer knappast förrän kring 1960. Sedan kommer folkets numerär att snabbt minska.

En annan fråga av intresse hänför sig till det antal barn, som måste födas för att befolkningen ej skall minska. Det måste ihågkommas, att en del äktenskap äro barnlösa på grund av sterilitet. Man har uppskattat detta antal till 10 % av äktenskapen. Vidare måste man tänka på, att en del äktenskap ingås så sent, att något större barnantal ej är möjligt. Detta innebär, att i de återstående äktenskapen barnantalet måste vara förhållandevis högt. Man har sökt beräkna antalet barn, som behövs i äktenskap, ingångna vid olika ålder under hänsynstagande till, att en viss procent äktenskap äro sterila. Om man antar, att den utomäktenskapliga fruktsamheten något sjunker och att äktenskapsfrekvensen är oförändrad, fordras i äktenskap, ingångna mellan 20 och 25 år, i genomsnitt 4.14 barn och i äktenskap, ingångna i åldern 25—30 år, 3.41 barn. Om man nu måste räkna med, att i ett ej oväsentligt antal äktenskap endast födas ett eller två barn, måste i andra äktenskap, ingångna i denna ålder, födas fem eller sex barn. Under sådana omständigheter är det tydligt, att det fordras utomordentliga åtgärder om en folkminskning skall kunna förhindras.

Befolkningskommissionen har utfört ett flertal utredningar, av vilka en del redan medfört åtgärder från riksdagens sida. Redan tidigare hade i samband med förlossning i vissa fall utbetalats understöd till mödrar. Genom beslut av riksdagen 1937 gjordes detta understöd mera effektivt. Från den 1 jan. 1938 betalas en mödrapenning av 75 kr. till varje kvinna, gift eller ogift, då hon eller hennes man eller båda icke taxeras till högre beskattningsbart belopp än 3,000 kr. Om så behövs, kan 40 kr. utbetalas före barnsbörden. Till nödställda mödrar utgår dessutom mödrahjälp med högst 300 kr. I båda fallen skall ansökan göras senast 60 dagar efter barnsbörden. För moderskapspenning göres ansökan till vederbörande central- eller lokalsjukkassa. För mödrahjälp inlämnas ansökan till kommunens barnavårdsnämnd. Dessa understöd äro avsedda att täcka en del oundgängligen nödvändiga utgifter i samband med barnsbörd. För att direkt minska dessa ut-

gifter har vidare stadgats, att vid förlossning i hemmet skall erhållas kostnadsfri hjälp av barnmorska. Av barnaföderska, som förlöses på anstalt, får endast uttagas 1:— kr. per dag som ersättning för kosten. Riksdagen beslöt i samband härmed, att barnbördsvården skall utvidgas så, att avståndet till förlossningshem i regel ej skall överstiga 4 à 5 mil. Vidare omorganiserades barnmorskeväsendet, bl. a. så, att distriktsbarnmorskorna bli statsavlönade. Slutligen har inrättats mödra- och barnavårdscentraler och stationer, till vilka havande kvinnor och mödrar med späda barn kostnadsfritt kunna vända sig för att erhålla råd och vård av läkare (s. k. förebyggande mödra- och barnavård).

Befolkningskommissionen har vidare utfört utredningar rörande preventivlagens avskaffande och sexualupplysningens förbättrande, rörande sterilisering* och familjebeskattning, vilka fört fram till vissa förslag, till vilka dock regering och riksdag ännu ej tagit ställning.

Av intresse ur befolkningsfrågans synpunkt är lagen om barnbidrag (som tillkommit efter en utredning av barnpensionssakkunniga), enligt vilken av allmänna medel särskilt bidrag utgår till uppehälle och uppfostran åt barn, vars fader avlidit eller vars fader är arbetsoförmögen. Bidraget utgår med 20 kr. i månaden för första barnet, med ytterligare 15 kr. för andra och tredje barnet och med 10 kr. i månaden för varje barn därutöver. Detta gäller ortsgrupp 1, enligt den ortsgruppering, som gäller för folkpensioneringen. I ortsgrupp 2 äro bidragen 25 kr. och 18.75 kr. för andra och tredje barnet samt 12.50 kr. för varje ytterligare barn. I ortsgrupp 3 äro motsvarande siffror 30 kr., 22.50 kr. och 15 kr Om änkan har en årsinkomst, överstigande 600 kr. i ortsgrupp 1, 800 i ortsgrupp 2 och 1,000 i ortsgrupp 3 eller om båda föräldrarna leva och ha en årsinkomst över 900 i ortsgrupp 1, 1,125 i ortsgrupp 2 och 1,350 i ortsgrupp 3, minskas barnbidraget med 70 % av det belopp, med vilket årsinkomsten överstiger ovannämnda summor. Genom en särskild lag har vidare staten åtagit sig att utbetala bidragsförskott till barn, vars far ej fullgör lagstadgad underhållsskyldighet. Detta gäller dock ej, om föräldrarna sammanbo. Sådant förskott utbetalas med i stort sett samma belopp som beträffande barnbidragen till änkebarn. Barnavårdsnämnden har rätt att utkräva underhållsbidraget av fadern.

Efter en utredning av befolkningskommissionen om planmässigt sparande och bosättningslån föreslog regeringen 1937 års riksdag inrättandet av statliga bosättningslån. Riksdagen beviljade 2 milj. kr. för en statens bosättningslånefond. Lån till ett belopp

av högst 1,000 kr. beviljas skötsamma lånesökanden, som äro i behov av medel för att sätta bo. Trolovade eller äkta makar, vilka önska erhålla sådana lån, ha att vända sig till en bosättningslånenämnd, som skall finnas i varje landstingsområde. I varje kommun skall finnas ortsombud, som ha att yttra sig om ansökningarna. Ansökan skall lämnas till ortsombud och göres å fastställd blankett. Äkta makar måste inlämna låneansökningen inom 6 månader från äktenskapets ingående. Bosättningslån skall förräntas enligt räntefot, som fastställes av Kungl. Maj:t och som ej skall understiga medelräntan för statens obligationslån. Lånet skall vara amorterat senast 5 år efter utlämnandet. Amortering och ränta skall erläggas var tredje månad.

Angående hjälp åt barnrika familjer med hänsyn till bostad, se Bostadsfrågan.

De ovan omnämnda reformerna äro avsedda att stödja familjebildningen, höja barnavården och samtidigt minska de utgifter och omkostnader, som barn medföra. Man torde kunna vänta ytterligare åtgärder av denna art. Befolkningskommissionen har för närvarande under utredning bl. a.: Understöd i annan form än fattigvård åt mindre bemedlade barnrika familjer, vissa åtgärder för höjandet av näringsstandarden (allmän skolmåltid m. m.), understöd och inspektion av olika småbarnsinstitutioner (storbarnkammare).

För närvarande äro ju alla partier principiellt sett eniga om, att åtgärder måste vidtagas för att höja nativiteten. Hur långt man kan nå genom åtgärder av denna art, är naturligtvis ännu för tidigt att avgöra.

Belägringstillstånd kallas den i vissa stater i lagen förutsedda eller i praxis etablerade situation, då på grund av krig eller inre oroligheter den normalt gällande rättsordningen i större eller mindre omfattning provisoriskt upphäves och exceptionellt stor makt överlämnas åt vissa, i synnerhet militära myndigheter. Bestämmelser om belägringstillstånd finnas icke i Sverige.

Bensinmonopol, se Monopol.

Bensinskatt, se Automobilbeskattning.

Benådningsrätt. Konungen i statsrådet kan enligt regeringsformen benåda till straff dömda personer. Över ansökningar om nåd skall högsta domstolen resp. regeringsrätten höras. Det ankommer på den benådade att mottaga nåden eller att undergå det straff, vartill han blivit dömd.

Beredning av till avgörande i styrelser och representationer förekommande ärenden sker genom inhämtande av upplysningar, utredningar genom särskilt tillsatta beredningsorgan o. s. v. Enligt regeringsformen skola ärendena, innan de föredragas hos konungen i statsrådet, beredas av den föredragande genom nödiga upplysningars inhämtande från vederbörande ämbetsverk. Statsrådet kunna alltså enligt denna bestämmelse ålägga ämbetsverken att avgiva yttranden i föreliggande ärenden (jfr Remiss). Riksdagsärendenas beredning sker framför allt genom utskotten*.

Beredskapsarbeten, se Arbetslöshetsfrågan.

Berättelse om vad i rikets styrelse sedan sista lagtima riksdags sammanträde sig tilldragit avges i början av varje lagtima riksdag av Kungl. Maj:t. Berättelsen innehåller en del uppgifter om verksamheten inom skilda styrelsegrenar, exempelvis meddelande om avtal som träffats med främmande länder. Framför allt innehåller berättelsen en utförlig redogörelse för de kommittéer och sakkunniga som inom skilda departement varit verksamma under det år berättelsen omfattar.

Beskattning. För bestridande av samhällets utgifter upptagas skatter av olika slag av medborgarna. Skatt betalas dels till staten, dels till landstingen och dels till kommunerna. Senaste tillgängliga uppgifter visa, att år 1932 kommunernas skatteinkomster voro 348 milj. kr., 1934 landstingens 63 milj. kr. och budgetåret 1935/36 statens 760 milj. kr., sammanlagt alltså 1,171 milj. kr. För budgetåret 1937/38 beräknas i riksstaten statens skatteinkomster till 875 milj. kr. Med hänsyn till beskattningens karaktär brukar man skilja på direkta och indirekta skatter. Dessa fördela sig olika på olika stora inkomster. En översikt över skatternas fördelning på olika inkomstgrupper enligt en av särskilda sakkunniga utförd utredning, som avlämnades 1936, erhålles ur tabell 1.

I denna tabell är automobilskatten ej inräknad. Denna betalas av bilägarna och utgår till underhåll och förbättringar av vägnätet och har alltså en särställning. De indirekta skatterna eller konsumtionskatterna äro tullar och acciser. Tullarna utgå på importerade varor, medan acciser äro avgifter, som erläggas för inom landet producerade och konsumerade varor. Bland acciserna må särskilt nämnas avgifter för spritdrycker och tobaksvaror samt margarin m. m. (Jfr Tullfrågan och Accis). På det hela taget träffar den indirekta beskattningen, som framgår av tabellen, de små

Tabell 1.

Inkomstskatternas fördelning på olika inkomstgrupper.

Inkomster Kronor	Konsumtionsskatter i % av inkomsten	Direkta statsskatter i % av arbetsinkomsten	Kommunalskatter i % av inkomsten	Tillsammans % av inkomsten
1,300	11.4	—	2.1	13.5
2,000	9.4	0.4	4.4	14.2
3,000	8.3	1.1	6,4	15.8
4,500	7.2	2.0	7.8	17.0
6,750	6.0	2.9	8.8	17.7
10,000	5.3	3.6	9.5	18.4
15,000	4.7	4.4	10.1	19.2
22,500	4.0	5.6	10.6	20.2
33,500	3.3	7.0	11.2	21.5
50,000	2.6	8.5	11.7	22.8
200,000	1.4	14.6	13.7	29.7
1,000,000	0.2	21.6	14.4	36.2

inkomsttagarna vida hårdare än de stora. Detta är ju begripligt. Exempelvis kaffetullen betalas ju i sista hand av konsumenterna, och skillnaden i kaffekonsumtion mellan fattigare och förmögna är så liten, att tullen måste betyda en vida större andel av en liten inkomst än av en stor. En annan egendomlighet med konsumtionsskatterna är, att en person, som konsumerar litet av en vara, slipper undan med lägre skatt, än en som konsumerar mycket. Detta har speciell betydelse, när det gäller spritdrycker och tobak. Absolutister och de, som ej röka, betala ju ej den skatt, som utgår på dessa varor. Att man det oaktat lagt jämförelsevis höga skatter just på spritdrycker i vidaste bemärkelse och tobak, betingas naturligtvis av att förbrukning av dessa varor anses vara i viss mån en lyxkonsumtion och t. o. m. anses vara direkt skadlig ur folkhälsans synpunkt. (I ovanstående tabell har konsumtionen antagits jämnt fördelad på befolkningen.)

Om vi därefter betrakta kommunalskatten, finna vi, att denna stiger med inkomstens belopp, så att större inkomster betala något större andel av sin inkomst till kommun och landsting än små inkomsttagare (kommunalskatterna ha ju mycket olika höjd i olika kommuner. I tabellen har räknats med medeltalet för utdebiteringen.) Den statliga inkomstbeskattningen stiger ännu snabbare. Sammanslår man de direkta och indirekta skatterna, finner man, att beskattningen stiger långsamt mot högre inkomst.

Med hänsyn till det ungefärliga belopp, som betalas av olika grupper av inkomsttagare, må framhållas, att enligt en beräkning,

Tabell 2.
Beskattning (miljoner kronor).

Budgetår	Enligt räkenskaperna							Enligt riksstaten	
	1923–24	1927–28	1931–32	1932–33	1933–34	1934–35	1935–36	1936–37	1937–38
Statliga skatter...	502.2	561.5	594.9	603.8	615.7	689.4	760.4	803.9	874.6
varav									
Inkomst- och förmögenhetsskatt...	135.7	145.7	157.3	132.2	127.5	130.0	153.1	172	200
Särskild skatt å förmögenhet	—	—	—	—	—	11.2	12.5	13	15
Extra inkomst- o. förmögenhetsskatt	—	—	—	11.0	8.7	7.7	8.6	23	27.5
Utjämningsskatt	—	—	5.1	5.0	3.9	7.1	8.5	9.7	12
Stämpelmedel ...	41.7	59.0	48.8	49.7	49.7	60.2	62.0	63	65
Automobilskatt .	9.1	31.9	58.8	72.8	78.5	87.5	96.8	103	106
Tullmedel.....	149.3	142.0	137.5	117.2	113.4	136.2	148.1	152	165
Acciser:									
Sockerskatt ...	28.3	17.7	—	—	—	—	—	—	—
Margarin, silke m. m.	—	—	—	0.4	12.4	15.8	17.2	17	17.5
Tobaksskatt...	43.1	60.8	70.1	72.9	74.8	78.5	83.9	85	92
Alkoholskatt ..	83.2	95.9	113.8	139.3	143.6	152.2	166.8	163.5	172
Mantalspenningar	1.0	1.0	1.0	1.0	1.1	1.1	1.1	1.1	1.1

Kalenderår	1923	1927	1931	1932	1933	1934
Landstingsskatter.	41.4	49.6	60.2	37.3	61.4	63.0
Kommunala skatter	316.2	305.1	339.9	348.2	—	—
varav						
Kommunalutskylder	305.1	293.5	327.7	337.1	—	—
Skogsaccis	1.9	2.9	3.6	2.9	—	—
Nöjesskatt	5.3	5.6	6.1	5.7	—	—
Summa skatter	859.8	916.2	995.0	989.3	—	—

som grundats på skattestatistiken för år 1934, skulle 89 % av de taxerade haft inkomster från 0 upp till 3,000 kr. och betalade 45 % av skatterna (bilskatten alltjämt frånräknad). 10 % av de taxerade hade inkomster från 3,000 till 10,000 kr. och betalade 33,8 % av skatterna. 1 % av de taxerade hade inkomster över

10,000 kr. och betalade 21.2 % av skatterna. Det må emellertid erinras om, att skattestatistiken säkerligen upptar alltför låga inkomstbelopp. Siffrorna kunna därför endast ge en ungefärlig uppfattning om inkomst- och skattefördelning. Jfr Nationalinkomst.

En översikt över de skatter, som gå till staten, lämnas i tabell 2. Det framgår av denna, att inkomst- och förmögenhetsskatten före krisen uppgick till över 150 milj. kr. och under krisen nedgick till ej fullt 127 milj. kr. för att därefter åter stiga. Den beräknas till 200 milj. kr. enligt riksstaten 1937/38. Denna skatt utgår dels på inkomsten, dels även på förmögenheten på så sätt, att 1/60 av förmögenheten beräknas som inkomst. Skattens storlek bestämmes av det indextal, som enligt riksdagens beslut skall gälla vid skattens uttagande. För närvarande är detta 170, vilket innebär, att skatten höjes med 70 % av grundbeloppet (som stiger från 3 % till 12 % av den taxerade inkomsten med stigande inkomster). För att möta krisens utgifter infördes budgetåret 1932/33 en extra inkomst- och förmögenhetsskatt, vilken träffar beskattningsbara belopp över 6,000 kr. Denna gav 1934/35 7.7 milj. kr. och beräknas i riksstaten 1937/38 till 27.5 milj. kr. För år 1934/35 infördes slutligen en särskild skatt på förmögenhet, vilken betalas för alla förmögenheter över 50,000 kr. Den gav första året 11.2 milj. kr. och beräknas 1937/38 ge 15 milj. kr. En skatt av speciell art är den s. k. utjämningsskatten, vilken användes till att lätta skattetrycket i särskilt skattetyngda kommuner. Den gav 1931/32 5.1 milj. kr., under krisen 1933/34 endast 3.9 milj. kr. och beräknas i riksstaten 1937/38 ge 12 milj. kr. (En skatt av mindre betydelse är utskiftningsskatt och ersättningsskatt, som i riksstaten 1937/38 beräknas ge omkring 250,000 kr.) Under rubriken stämpelmedel ingår arvs- och gåvoskatt*, vilken under senare år givit ej obetydliga belopp.

I tabellen lämnas också siffror över konsumtionsskatterna, d. v. s. tullar och acciser. I dessa spela, som framgår av siffrorna, alkoholskatten och tobaksskatten en mycket väsentlig roll. I tabellen lämnas slutligen även siffror över landstingsskatten och de kommunala skatterna så långt uppgifter för närvarande finnas tillgängliga.

När det gäller beskattningen, ha meningarna dels brutit sig angående skattens storlek, dels angående, hur man skulle beskatta olika inkomstklasser. Skattens höjd bestämmes ju i första hand av statens utgifter, och frågan om skattens storlek har därför spelat en roll i den politiska diskussionen, framför allt, när det gällt

mera väsentliga statsutgifter. Om ett parti ansett en utgift vara kanske i och för sig motiverad men dock ej nödvändig, har det framhållit faran av att alltför mycket öka skattebördan. När det gällt sociala utgifter, ha socialdemokraterna i allmänhet varit villiga att öka utgifterna, medan de borgerliga och främst då högern talat om sparsamhet med statens medel. När det gällt exempelvis försvaret har situationen varit omvänd och socialdemokraterna framhållit faran av att alltför mycket öka statens utgifter, medan högern däremot då ansett utgifterna mera obetingat nödvändiga. Då utgifterna särskilt under krisen ökat, har frågan i första rummet gällt, om man skulle finansiera utgifterna på lånevägen eller om man genast skulle skaffa sig motsvarande inkomster skattevägen. Tidigare har principen varit, att endast sådana utgifter finansierades lånevägen, som innebure en kapitalplacering, vilken kunde tänkas ge ränta i tillräcklig utsträckning. Denna princip bröts under krisen, då stora utgifter täcktes med lån, som skulle amorteras på kort tid och för vilkas betalande avsättas särskilda skatter. När det i varje fall gällt att under året eller på något längre sikt öka statens inkomster, ha meningsbrytningar förefunnits angående skattens fördelning. Om man ökade konsumtionsskatterna, lades skattebördan mera på de små inkomsttagarna än om man ökade de direkta skatterna. Bägge utvägarna ha använts under senare tid.

Till 1936 års riksdag framlade den socialdemokratiska regeringen ett förslag om skatteomläggning, som på det hela taget innebar, att de lägsta inkomsterna skulle beskattas mindre än hittills, de medelstora inkomsterna upp till beskattningsbara belopp på 8—10,000 kr. (d. v. s. inkomster på 12—15,000 kr.) skulle få ungefär oförändrad skatt och högre inkomster skulle beskattas mera, så att skatteökningen för de mycket stora inkomsterna skulle bli ganska betydande. Detta förslag antogs emellertid ej av riksdagen.

Ett problem, som diskuterats på senare tid, är frågan om familjebeskattningen. Befolkningskommissionen har föreslagit en sådan förändring av skattesystemet, som skulle ge familjer med barn en gynnad ställning. Man skulle avsevärt höja de nuvarande familjeavdragen. Frågan har tillsammans med vissa övriga aktuella befolkningsspörsmål hänskjutits till två nu arbetande skattekommittéer.

Beslutmässighet. Ofta stadgas i fråga om beslutande församlingar att ett visst antal medlemmar måste vara närvarande för att

församlingen över huvud skall kunna arbeta eller ock vara berättigad att fatta beslut i viss fråga eller vissa bestämda frågor. I främmande länders representationer äro dylika bestämmelser om »kvorum» vanliga. Beträffande den svenska riksdagen förekomma inga dylika bestämmelser vare sig i fråga om kamrarna eller utskotten. Däremot finnas motsvarande stadganden beträffande åtskilliga kommunala organ. Så t. ex. kunna kommunalfullmäktige och kommunalnämnd och motsvarande kommunala församlingar icke upptaga ärenden till behandling om ej minst hälften av ledamöterna äro närvarande.

Besparingar, se Budget.

Besvär kallas i stadgad ordning framställda klagomål över statliga eller kommunala myndigheters beslut. I ett flertal frågor som kunna bliva föremål för besvär, är regeringsrätten* den högsta instansen.

Betänkande från utskott till riksdagen kallas antingen utlåtande eller memorial. I regel användes ordet utlåtande om ett utskottets yttrande rörande ett från kamrarna eller från en kammare remitterat förslag; i övrigt användes ordet memorial. Ett memorial föreligger alltså, då ett utskott avger betänkande av eget initiativ, framlägger resultatet av en i grundlagen påbjuden granskning eller eljest fullgör vad grundlagen omedelbart anbefaller, besvarar återremiss, föreslår sammanjämkning eller, vad konstitutionsutskottet beträffar, skiljer mellan kamrarna eller mellan talman och kammare.

Bevillning. Sedan gammalt skiljer man på statens ordinarie och extraordinarie inkomster. De sistnämnda kallas också bevillningar; de måste särskilt beslutas av riksdagen. Medan i äldre tider de ordinarie inkomsterna voro jämförelsevis stora och riksdagen genom bevillning endast hade att lämna ett tillskott för att täcka brist i statskassan, äro numera bevillningarna de viktigaste av svenska statens inkomster. I riksstaten anges som bevillningar följande: inkomst- och förmögenhetsskatt, särskild skatt å förmögenhet, extra inkomst- och förmögenhetsskatt, utjämningsskatt, utskiftnings- och ersättningsskatt, bevillningsavgifter för särskilda förmåner och rättigheter, stämpelmedel, automobilskattemedel, tullar och acciser, samt inkomster av postverket. Jfr Budget och Beskattning.

Bevillningskrona, i dagligt tal använd beteckning för angivande av kommunalskattens höjd. I stället för att ange skatten i viss

procent av beskattningsbar inkomst anger man skatten på bevillningskrona, d. v. s. på 1/100 av inkomsten. En skatt av 5 kr. på bevillningskrona innebär alltså 5 kronors skatt på 100 kronors beskattningsbar inkomst.

Bevillningsutskottet. Utskottet består av 20 ledamöter jämte suppleanter. Utskottet är det huvudsakliga inkomst- eller skatteutskottet. Utskottet har nämligen att bereda alla frågor som angå föreskrifter om utgörande av bevillning; inom detta område har utskottet obegränsad självständig initiativrätt. Vidare skall utskottet förslagsvis beräkna inkomsterna av de särskilda bevillningarna samt sedan statsverkets behov blivit utredda och bestämda föreslå sättet att genom bevillning åvägabringa jämvikt i statsregleringen; utskottet skall härvid arbeta i samråd med övriga utskott, som handlägga statsregleringsfrågor, eller ock bilda sammansatt utskott med dessa utskott. År 1933 infördes en bestämmelse, som i anslutning till tidigare praxis stadgade befogenhet för utskottet att bereda frågor om stiftande, ändring, förklaring eller upphävande av lagar och författningar rörande kommunala skatter samt rörande alkoholhaltiga varor.

Bevillningsutskottet arbetar i stor utsträckning på avdelningar. Under senare tid ha två dylika avdelningar med tio medlemmar tillsatts. Första avdelningen behandlar frågor, som röra »tullbevillningen, postbevillningen och stämpellagstiftningen», andra avdelningen »frågor tillhörande den direkta beskattningen och nykterhetslagstiftningen, ävensom övriga frågor, som kunna komma att hänvisas till utskottet», varefter vederbörande ärenden upptagas till definitiv behandling i utskottsplenum. Särskilt under senare år har det dock blivit vanligt att upptaga ett stort antal ärenden, särskilt av viktigare beskaffenhet, direkt i plenum.

Vid 1937 års riksdag bestod bevillningsutskottet av följande ledamöter: från första kammaren A. J. Bärg, v. ordf., J. F. Domö, N. R. Wohlin, H. E. Sjödahl, J. F. Ekman, Viktor Larsson, I. C. G. Lagerfelt, C. P. Wahlmark, C. Bengtsson; från andra kammaren Anderson i Norrköping, ordf., K. F. Månsson, O. W. Lövgren, O. E. Nylander, L. A. Björklund, Olsson i Gävle, Johanson i Huskvarna, Ericson i Boxholm, N. Hammarlund.

Bidragsförskott, se Befolkningsfrågan.

Biltrafik, se Automobiltrafikfrågan.

Blandade lagar kallas sådana lagar som innehålla bestämmelser av ur rättslig synpunkt olika natur. Främst användes beteckningen på lagar till en del fallande under samfälld lagstiftning*, till en del under den ekonomiska* lagstiftningen.

Blockad, se Arbetsinställelse.

Bolsjevism, se Kommunism.

Bondeförbundet bildades i olika etapper under åren 1913—1916 som en politisk organisation avsedd att speciellt tillvarataga jordbrukarnas intressen. Ungefär samtidigt kommo andra organisationer med liknande syfte till stånd. År 1913 bildades sålunda svenska bondeförbundet och 1915 jordbrukarnas riksförbund, i vilket det förstnämnda förbundet ingick. År 1921 uppgick jordbrukarnas riksförbund i bondeförbundet, som sedan dess varit den enda politiska bondeorganisationen av betydelse. Bondeförbundets tillväxt framgår av följande uppgifter rörande antalet valmän och valda vid andrakammarvalen 1914—1936. Vad 1917 års val beträffar kommo tre av de angivna tolv platserna på jordbrukarnas riksförbund. I första kammaren har partiet sedan 1920 besatt omkring 20 (1937, 22) platser.

Val	Antal röster	Antal platser
1914	1,507	0
1917	61,921	12
1920	92,941	29
1921	192,269	21
1924	190,396	23
1928	263,501	27
1932	351,215	36
1936	418,846	36

Bondeförbundet är enligt sina stadgar »en sammanslutning av Sveriges landsbygdsbefolkning med syfte att främja dess sociala, ekonomiska och kulturella intressen samt att verka för en sådan politisk utveckling som är för landet gagnelig». Medlem av förbundet kan en var bliva som ansluter sig till eller vill verka för förbundets syften. Förbundets organisation har till grundval sockenföreningar; dessa kunna, om de lokala förhållandena så föranleda, ersättas av andra lokalföreningar. Inom varje andrakammarvalkrets bildas en valkretsförening som utgör en sammanslutning av sockenföreningarna. Beslutande myndighet inom valkretsföreningen är en kretsstämma som består av ombud för sockenföreningarna; kretsstämman som sammanträder varje år utser en styrelse. En valkrets kan uppdelas i två eller flera distrikt och å andra sidan kunna två eller flera valkretsar sammanslås till ett distrikt; för distriktets organisation gälla då samma regler som för valkretsorganisationen. Vid val till riksdagens andra kammare skall valkretsstyrelsen förelägga föreningarna att inkomma

med förslag till kandidater, varefter styrelsen upprättar sådant förslag och sammankallar kretsstämman för uppsättande av kandidatlista. Riksorganisationens representativa organ är en årligen sammanträdande förbundsstämma som huvudsakligen består av ombud för valkretsföreningarna; förbundstämman behandlar bl. a. programfrågor och väljer ordförande och vice ordförande i förbundet. Förbundets löpande ärenden skötas av förtroenderådet, som består av en representant vald av varje valkretsförening jämte förbundets ordförande och vice ordförande samt en representant för vardera av förbundets kvinno- och ungdomsorganisationer. Förtroenderådet väljer inom sig ett arbetsutskott på fem—sju ledamöter, som handhar den omedelbara ledningen av förbundets verksamhet. Bondeförbundets riksdagsgrupp väljer ett särskilt förtroenderåd. På grundval av bondeförbundets program arbetar en kvinnoorganisation. Svenska landsbygdens kvinnoförbund, och en ungdomsorganisation, Svenska landsbygdens ungdomsförbund. Vid 1936 års riksstämma ägde bondeförbundet omkring 45,000 medlemmar. Bland bondeförbundets till över ett tjugotal uppgående tidningar märkas Svenska Landsbygden samt de dagliga tidningarna Skånska Dagbladet, Kalmar, Laholms Tidning och Blekinge Dagblad.

Enligt det år 1933 antagna nu gällande grundprogrammet är bondeförbundet »en sammanslutning av Sveriges lantbruksbefolkning i ett eget parti och ser som sin främsta uppgift att kämpa för landsbygdens rätt och likställighet vid avgörandet av vårt lands sociala, politiska och ekonomiska livsfrågor». Bondebefolkningens bevarande och stärkande säges utgöra förutsättningen för fyllande av dess fäderneärvda uppgift i statslivet; dess betydelse »framstår med ökat värde, ju mera industrialismen och stadskulturen tär på folkkraften». Förbundet vill bevara den kristna tron som grundval för svensk folkuppfostran. Som en nationell uppgift framstår enligt förbundet »den svenska folkstammens bevarande mot inblandning av mindervärdiga utländska raser samt motverkandet av invandring till Sverige av icke önskvärda främlingar». Förbundet vill begränsa ämbetsmannainflytandet inom det offentliga livet och hindra upprättandet av icke nödvändiga ämbeten. Vad de ekonomiska och sociala frågorna angår, säger sig förbundet bl. a. vilja arbeta för den jordbrukande befolkningens likställighet med andra folkgrupper, för en avvägning av tullarna, som förhindrar deras övervältrande på landsbygdsbefolkningen, samt för kreditinrättningar i jordbrukarnas egna händer. Förbundet »bekämpar storkapitalistisk ut-

sugning, bankväsendets monopolisering liksom andra slag av truster och monopolbildningar, vilka avse att bereda sina utövare oskäliga vinster, onödigt fördyrande av varorna på vägen mellan producenter och konsumenter, så ock fackföreningsväsendets skadliga utväxter». I ett år 1936 utgivet valprogram utvecklas ytterligare dessa synpunkter. Förbundets positiva inställning till den under krisåren förda politiken har här starkt understrukits.

Bondeförbundet räknades tidigare ofta till högern i vidsträckt mening och kunde sägas intaga en mellanställning mellan högern i egentlig mening och den borgerliga vänstern. Särskilt samverkade förbundet i vissa fall med högern för att genomdriva ökade spannmålstullar. Även under ett tidigare skede förekom dock samarbete mellan bondeförbundet och vänsterpartierna, så t. ex. i skolfrågan 1927. Genom 1933 års stora krisuppgörelse (se Välfärdspolitiken) skedde på grundval av ömsesidiga eftergifter ett närmande mellan bondeförbundet och socialdemokraterna, och detta närmande fullföljdes genom de båda partiernas beslut efter andrakammarvalen 1936 att bilda en koalitionsregering. Dessförinnan hade bondeförbundet under några månader — juni—sept. 1936 — ensamt innehaft regeringsmakten. Före denna tidpunkt hade bondeförbundet icke deltagit i bildandet av någon regering.

Bondeförbundet har helt naturligt nästan uteslutande vunnit sina väljare inom den jordbrukande befolkningen; i allmänhet har förbundet icke ens ställt upp kandidater i de rena stadsvalkretsarna. Bondeförbundet torde åtminstone inom vissa områden representera speciellt en mellanklass bland jordbrukarna. I viss utsträckning torde förbundet ha övertagit de väljargrupper på landet som tidigare röstade med det liberala partiet. Även bondeförbundets representanter i riksdagen ha till övervägande del varit jordbrukare. Remarkabla undantag äro de tre professorerna Westman, Wohlin och Reuterskiöld. Partiets ledare (ordförande i förtroenderådet) ha varit jordbrukare: 1921—1924 Andersson i Raklösen, 1924—1928 Johansson i Kälkebo, 1928—1934 Olsson i Kullenbergstorp, sedan 1934 Pehrsson i Bramstorp (1937 Pehrsson-Bramstorp).

Bordläggning innebär att behandlingen eller slutbehandlingen av en vid ett sammanträde föreliggande fråga uppskjutes till ett följande sammanträde. Enligt riksdagsordningen skall, då proposition eller motion första gången är före i en kammare, bordläggning till nästa sammanträde ske såvida icke kammaren enhälligt beslutar omedelbar remiss till utskott; endast fråga, som

rör kammaren enskilt, kan genast avgöras. Ett utskottsbetänkande skall alltid bordläggas vid första föredragningen. Vid nästa föredragning kan också bordläggning ske om så påyrkas; i praxis brukar detta alltid äga rum. Då betänkandet kommer före tredje gången skall saken upptagas till avgörande. — I främmande representationer förekomma olika läsningar av ett förslag, d. v. s. debatter i flera stadier av behandlingen.

Borgarråd, se Stockholms kommunalstyrelse.

Borgerlig vänster. Vid 1900 års riksdag bildades av olika vänstergrupper — bland dem det år 1895 konstituerade folkpartiet — *Liberala samlingspartiet* som till främsta syfte hade genomförandet av en demokratisk rösträttsreform. Partiet samlade från början 84 medlemmar av andra kammaren. Två år senare bildades såsom riksorganisation för partiet *Frisinnade landsföreningen;* partiet kom därför omväxlande att kallas det liberala och det frisinnade partiet. Under tiden 1905—1914 var det liberala partiet, som representerade såväl en stor del av stadsbefolkningen som den mera radikalt inriktade jordbruksbefolkningen, andra kammarens största parti med ett medlemsantal av omkring ett hundra. Före 1912 besatte partiet endast ett fåtal platser i första kammaren, men efter 1911 års kammarupplösning ökades dess mandatsiffra i denna kammare till omkring femtio. Partiets ledare Karl Staaff, som särskilt verkade för det parlamentariska systemets genomförande, varvid andra kammaren skulle vara grundval för regeringsbildningen, trädde under två perioder (1905—1906, 1911—1914) i spetsen för regeringen; den sistnämnda regeringen var en klart liberal partiregering försäkrad om understöd från socialdemokraterna. Vid vårvalen 1914 sjönk partiets mandatsiffra till 71 och vid 1917 års val erövrade partiet endast 62 platser. Efter detta val bildade Nils Edén, efter Staaffs död 1915 partiets ledare, en av liberaler och socialdemokrater bestående koalitionsregering som genomförde de båda partiernas gemensamma demokratiseringsprogram. Denna regering avgick i mars 1920. Vid de närmast följande valen försvagades partiet ytterligare; år 1920 fick det 48 och 1921 41 mandat. Sedan demokratiseringen och därmed sammanknutna reformer genomförts voro de liberala programpunkterna till stor del förbrukade; en del av partiets väljarkår gick över till de mera högerbetonade partierna, en annan till socialdemokraterna. Splittring inom partiet framträdde i fråga om ställningstagandet till olika frågor, särskilt nykterhetsfrågan; partiets majoritet, huvudsakligen bestående av landsbygdens väljare, önskade totalt rus-

drycksförbud, under det att en minoritet, som företräddes av en rad av partiets mest framskjutna representanter, ställde sig avvisande mot detta krav.

Vid frisinnade landsföreningens kongress i maj 1923 kom det till sprängning av partiet. Majoriteten, som leddes av Carl Ekman, upptog förbudskravet. Detta parti behöll frisinnade landsföreningen som riksorganisation och bildade år 1924 såsom riksdagsparti *Frisinnade folkpartiet;* ofta kallades partiet det folkfrisinnade partiet. Minoriteten bildade i oktober 1923 *Sveriges liberala parti* under ordförandeskap av Eliel Löfgren; dess medlemmar i riksdagen samlade sig i liberala riksdagspartiet. De båda partiernas styrka inom valmanskåren och i andra kammaren framgår av följande tabell.

Val.		Antal röster	Antal platser
1924	Fris.	228,913	28
	Lib.	69,627	5
1928	Fris.	303,995	28
	Lib.	70,820	4
1932	Fris.	250,316	20
	Lib.	42,862	4

I första kammaren sjönk de frisinnades mandatantal från 22 år 1925 till 19 år 1933; det liberala partiet i denna kammare sjönk under samma tid från 13 till 4 medlemmar. Trots sin ringa styrka spelade de båda partierna och särskilt det frisinnade partiet på grund av sin mellanställning i många frågor en utslagsgivande roll. 1926—1928 fungerade en av representanter för båda partierna bildad regering under Ekmans ledning och år 1930 trädde Ekman i spetsen för en rent frisinnad ministär som kvarstod till andrakammarvalen i september 1932; båda dessa regeringar styrde med stöd av växlande majoriteter.

Sedan förbudsfrågan alltmera trätt i bakgrunden framfördes gång efter annan förslag om de båda partiernas återförening. Vid ett konstituerande möte i augusti 1934 kom denna återförening till stånd under beteckningen *Folkpartiet.* Detta parti erövrade vid 1936 års andrakammarval 376,170 röster och 7 platser; i första kammaren har partiet vid 1937 års riksdag 16 representanter. Ordförande i partiets riksdagsgrupp och partiets politiska ledare är Gustaf Andersson i Rasjön. Vid sidan av folkpartiet stå folkpartiets ungdomsförbund, som utger tidskriften Frisinnad ungdom, samt Folkpartiets kvinnogrupp. Partiet räknade i början av år 1937 omkring 25,000 medlemmar. Den med partiet sympatiserande pressen är i förhållande till partiets storlek utomordentligt

betydande; särskilt har den riktning inom partiet, som tidigare företräddes av det liberala partiet, förbindelse med en rad av landets främsta tidningar. Bland de dagliga tidningarna märkas Dagens Nyheter, Stockholms-Tidningen och Svenska Morgonbladet i Stockholm, Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning samt Morgontidningen i Göteborg, Upsala Nya Tidning i Uppsala samt Västmanlands Läns Tidning i Västerås.

Enligt folkpartiets stadgar har partiet till syfte »att till gemensamt arbete och uppträdande samla de av landets medborgare, som hysa borgerlig vänsteråskådning, att verka för val till riksdagen av män och kvinnor, vilka ansluta sig till det program, som till de allmänna valen uppställes av partiet; att verka för val av personer med borgerlig vänsteråskådning till ledamöter av landsting ävensom till stads- och kommunalfullmäktige och till andra kommunala fullmäktigeförsamlingar, samt att i övrigt främja en sund utveckling i demokratisk riktning inom stat och kommun». Partiet består dels av lokala organisationer, vilka inom varje andrakammarvalkrets böra vara sammanslutna i valkretsförbund, dels av enskilda, till partiet eller dess valkretsförbund direkt anslutna medlemmar. Lokalavdelning av partiet kan bildas inom varje område där förutsättningar därför finnas. Varje lokalavdelning väljer en styrelse. Valkretsförbundet består av representanter för lokalförbunden som årligen sammanträda till möte; ledningen av valkretsförbundet utövas av en styrelse och ett arbetsutskott. Styrelsen i lokalavdelning och valkretsförbund kan utesluta medlem av partiet. Varje år hålles ett ordinarie partimöte omfattande representanter från hela riket. Ombud till partimöte väljas av valkretsförbundsmötena, varvid för varje andrakammarvalkrets dels väljes en representant som samtidigt är valkretsens självskrivne ledamot i partiets förtroenderåd, dels en representant för varje fullt trehundra-tal medlemmar inom valkretsförbundet och därutöver ytterligare lika många ombud som det antal partirepresentanter i andra kammaren som vid senaste allmänna val utsetts inom valkretsen. Ledamöterna av partiets förtroenderåd, ombud för partiets riksdagsgrupp samt vissa andra partifunktionärer äga rätt att deltaga i partimötets överläggningar och beslut. Såsom partiets styrelse tjänstgör ett förtroenderåd, som består dels av representanter för valkretsförbunden, dels av en ordförande och femton ledamöter som utses av partimötet. Den närmaste ledningen av partiets angelägenheter handhaves av ett verkställande utskott som består av förtroenderådets ordförande samt partiets sekreterare och kassaförvaltare jämte en ordförande

och tjugu ledamöter, som utses av partimötet; av sistnämnda ledamöter skola tolv utses från landsorten.

Folkpartiets program av den 5 augusti 1934 betonar till en början, att värnandet av den folkliga självstyrelsen är en huvuduppgift för partiet; »varje hot mot denna självstyrelse och varje tendens till diktatursträvanden måste avvisas, från vilket håll de än må komma». Partiet ser i enskild företagsamhet och handelns frihet förutsättningarna för ett blomstrande näringsliv. Åtgärder som innebära avsteg från dessa grundsatser och vilka framtvingats av övermäktiga internationella förhållanden böra avvecklas så snart världen återvinner ekonomisk hälsa. Särskilt betonas partiets omsorg om handel, hantverk och småindustri. Partiet vill hävda den enskildes rätt till fri arbetsutövning och kräver lagstiftning mot övergrepp från de fackliga sammanslutningarnas sida. Obligatorisk skiljedom bör införas i fråga om arbetskonflikter, där vitala samhällsintressen sättas i fara. Partiet vill verka för social omvårdnad, men anser denna böra vila på en sund ekonomisk grund och »bekämpar den alltmer framträdande tendensen att i oträngt mål söka samhällets bistånd». Sträng sparsamhet fordras i hushållningen; den statliga inkomstbeskattningen bör avpassas så, att behörig hänsyn tages till näringslivets intressen och till den enskilda förmögenhetens större bärkraft. Valsättet vid andrakammar- och landstingsvalen bör reformeras i sådan riktning att personval främjas och större rättvisa ernås vid mandatfördelningen. Partiet betonar sitt intresse för alkoholskadornas bekämpande och vill medverka till rusdrycksbrukets tillbakaträngande, men upptar icke förbudstanken. I de allmänna satser med vilka programmet avslutas uttalas bl. a. att »respekten för andliga, religiösa och etiska värden måste upprätthållas, så att den allvarliga livssyn, som hör till vårt folks värdefullaste arv och som i den kristna kulturen har sitt starkaste fäste, bevaras och vidgas».

Borgmästare tjänstgör i regel som ordförande i stads magistrat och rådstuvurätt. Enligt regeringsformen skall förslag till borgmästartjänst upprättas genom omröstning av alla stadens kommunalt röstberättigade män och kvinnor. Varje röstberättigad äger en röst. Bland de föreslagna utnämner konungen en till borgmästare. I städer under landsrätt är i regel en kommunalborgmästare (se Kommun) ordförande i stadsstyrelsen.

Bostadsband. Enligt riksdagsordningen kunna till ledamöter i andra kammaren endast utses män och kvinnor som äga valrätt

inom valkretsen, eller där fråga är om stad bestående av flera valkretsar inom någon av dessa. Denna begränsning av valbarheten kallas bostadsband. I det stora flertalet länder finnes ingen motsvarande bestämmelse. Tidigare, särskilt då valen ägde rum i enmansvalkretsar, var bostadsbandet av stor betydelse, såsom begränsande kretsen av möjliga kandidater, och vid en rad tillfällen framställdes förslag om dess avskaffande. Med nuvarande valkretsindelning är bostadsbandet av jämförelsevis ringa vikt. I fråga om första kammaren gäller intet bostadsband, vilket framför allt förr varit av betydelse för kammarens sammansättning i förhållande till andra kammaren.

Bostadsfrågan. Ett mera aktivt ingripande av staten på bostadsmarknaden skedde först under krigstiden, då byggnadskostnader och hyror kraftigt började stiga. Den 25/5 1917 antogs en lag till motverkan av oskälig hyresstegring, vilken förnyades fram till år 1921, då beslut fattades om lagens upphörande år 1923. Genom dessa lagar begränsades hyresvärdarnas uppsägningsrätt och begränsades vidare rätten till höjning av hyrorna. Lagen betydde särskilt mycket för innehavare av smålägenheter. De statliga åtgärderna medförde, att hyrorna stego endast måttligt, samtidigt som byggnadskostnaderna stego mycket kraftigt. Denna disproportion mellan fastighetsägarnas vinst och byggnadskostnaderna verkade förlamande på den privata byggnadsverksamheten. Det uppstod en stor brist på bostäder och det framstod så småningom som nödvändigt att understödja nybyggnadsverksamheten. Vid 1920 års riksdag beslöts därför dels, att ett anslag av 17 milj. kr. skulle utgå av lånemedel för bostadsbyggen åt statens tjänstemän, dels inrättandet av en statens bostadslånefond, till vilken 30 milj. kr. anvisades ur rusdrycksmedelsfonden. Medlen skulle förvaltas så, att de gåvo 5 % ränta.

I den dåvarande situationen var det uppenbarligen farligt att genast avveckla hyresregleringen. En snabb avveckling skulle innebära ett omedelbart inhämtande av hela den krigstidsvinst, som genom regleringen uppskjutits och skulle medföra snabbt höjda levnadskostnader för de breda lagren. Kungl. Maj:t föreslog då en succesiv höjning av hyrorna och samtidigt en beskattning av fastighetsägarnas ökade inkomster, s. k. hyresstegringsskatt. Riksdagen beslöt emellertid i stället för hyresstegringsskatten en särskild »byggnadsskatt», efter vissa normer uträknad på fastighetsvärdet. Skatten gav 1921 5.5 milj. kr., 1922 5.9 milj. kr. och 1/1—30/6 1923 243,000 kr.

När hyresregleringen slutligen blev avvecklad 1923, hade byggnadskostnaderna sjunkit avsevärt vilket underlättade återgången till »normala förhållanden». Hyrorna och fastighetsvärdena ökade dock mycket väsentligt. Bostadslånefonden har emellertid kvarlevat. Från denna utlämnas lån till kommuner och allmännyttiga byggnadsföretag. Fonden erhöll sina medel som lån ur rusdryckemedelsfonden ända fram till 1933, då största delen av denna senare fond överfördes till kassafonden, som under de första krisåren starkt minskats. Bostadslånefonden erhöll i stället nytt kapital från statens vanliga lånemedel. Fonden har sedermera starkt minskat genom återbetalning av medel, som ej längre voro behövliga. Den 30/6 1936 uppgick den till 21 milj. kr.

På senare tid har bostadsfrågan åter blivit mera aktuell. Detta betingas av två förhållanden. Intresset för befolkningsfrågan har medfört, att man kommit att mera speciellt uppmärksamma de barnrika familjernas bostadsförhållanden. Ett ökat antal barn medför i och för sig utgifter samtidigt som behovet av större bostadsutrymme med högre hyra gör sig gällande. Om man vill höja nativiteten, framstår det som önskvärt att söka ordna bättre bostäder åt barnrika familjer. En annan anledning till att bostadsfrågan blivit mera brännande, är att man genom ett flertal undersökningar fått klarhet i att bostadsförhållandena för stora delar av vårt folk äro väsentligt sämre än man på många håll föreställt sig. Särskilt upplysande är allmänna bostadsräkningen av år 1933, vilken offentliggjordes år 1936.

Det har visat sig, att förhållandena i städerna och på landsbygden ha olika karaktär. I våra städer sakna vi på det hela taget anhopningar av dåliga bostäder, s. k. slumbildningar, vilket emellertid ej hindrar, att undermåliga lägenheter i stort antal finnas kringspridda i bostadsbeståndet. I städerna är bostadsfrågan kanske dock mera en kvantitetsfråga än en kvalitetsfråga. Det må nämnas, att vid en 1935 vidtagen undersökning rörande smålägenheter i 14 större och medelstora landsortsstäder befanns, att 12 % hörde till den lägsta av 6 kvalitetsgrupper, då de hade minst tre s. k. väsentliga brister, t. ex. att de voro på en gång fuktiga, svåra att hålla varma och saknade avlopp. 20 % av de familjer, som hade tre eller flera barn under 12 år bodde i dylika undermåliga lägenheter. I städerna är emellertid trångboddheten särskilt viktig. Hälften av städernas bostäder bestå av högst 1 rum och kök. 40 % av alla familjer med tre eller flera barn under 15 år bo i dylika lägenheter och beträffande flerbarnsfamiljer inom arbetsklassen överstiger siffran 50 %. Man har ansett trångbodd-

het föreligga, om det bor mer än två personer per rum (barn under 15 år räknas som halv person; kök räknas som halvt rum). Man kunde konstatera, att i 45 särskilt undersökta städer 13 % av lägenheterna voro överbefolkade samt att 20 % av bostadsfolkmängden och 30 % av samtliga barn under 15 år voro trångbodda. Man har beräknat, att i städer och stadsliknande samhällen de trångbodda hushållen ha ungefär 450,000 medlemmar, varav omkring 130,000 äro barn under 15 år. Trångboddheten skärpes ännu mera av det s. k. finrumssystemet, d. v. s. det förhållandet, att ett rum föga utnyttjas och att hemmets medlemmar nattetid tränga ihop sig i övriga rum och i köket. En egendomlighet av intresse är, att bostadsförhållandena dock förbättrats under senare decenniet. Denna förbättring beror emellertid framför allt på att man förr hade flera barn. Man har sagt, att svenska folket skaffat sig en höjd bostadsstandard genom att inte skaffa sig så många barn.

För landsbygdens vidkommande ha vi för närvarande endast preliminära uppgifter tillgängliga. Den undersökning av bostadsbeståndet i 100 landskommuner, som utfördes vid 1935 års folkräkning, är nämligen ej avslutad. Man har gjort gällande, att på landsbygden trångboddheten ej skulle vara så viktig som bostädernas undermålighet. Detta kan så till vida vara riktigt som möjligheten att vistas utomhus och detta speciellt för barnen gör en trång bostad i någon mån mindre besvärande på landet än i staden. Antalet överbefolkade lägenheter är emellertid ungefär lika stort i landskommunerna som i städerna. Drygt 12 % av bostäderna i de 100 landskommunerna voro överbefolkade enligt ovan given definition. I sådana lägenheter bodde 19 % av den undersökta bostadsfolkmängden och 28 % av barnen under 15 år. På landsbygden tycks dessutom finrumssystemet vara mera utbrett än i städerna. Av de i smålägenheter boende barnrika familjerna (tre eller flera barn under 15 år) var det ej mindre än 63 %, som tillbragte natten i rum eller kök med sovplatser för fyra eller flera personer. Med hänsyn till kvalitet företedde landsbygdens bostäder stora brister. 12 % av samtliga boningsrum i vinterbostäder saknade uppvärmningsanordning. I 13 % av lägenheterna låg golvet direkt på marken. Avträdet var gemensamt för två eller flera familjer i 21 %. Som förfallna betecknades 15 % av de undersökta bostäderna. Av smålägenheterna voro en tredjedel antingen förfallna eller behäftade med minst två s. k. väsentliga brister. Siffrorna ge närmast det intrycket, att landsortens bostadsproblem är ännu allvarligare än städernas. Bostadsstandar-

den är sämre på samma gång som det övervägande flertalet barnrika familjer tillhöra landsbygden.

När det gäller att höja bostadsstandarden har verksamheten bedrivits efter olika linjer. Dels har man uppmuntrat den privata företagsamheten genom utlåning efter affärsmässiga principer och utan särskilda villkor angående byggnadens art. Dels har byggnadsverksamheten bedrivits i samband med social understödsverksamhet åt olika grupper av behövande samhällsmedlemmar.

1933 års riksdag anslog 5 milj. kr. till bostadsbyggande i städer och stadsliknande samhällen. Staten utlämnar lån intill högst 15 % av fastighetsvärdet och begär som säkerhet inteckning, liggande inom 90 % av detsamma. Den statliga utlåningen ur denna fond faller alltså inom ramen för den s. k. tertiära byggnadskrediten. Man räknade med, att staten genom att lämna lån på billiga villkor till den sista delen av krediten, som ju är särskilt svår att erhålla, skulle kunna i avsevärd grad stimulera byggnadsverksamheten. 1935 års riksdag beviljade 3 milj. kr. till utlåning för sådana ändamål och utvidgade bestämmelserna så, att utlåning även skulle lämnas till ombyggnadsföretag. Villkoren voro för övrigt desamma som för nybyggnadsföretag (15 % inom 90 % av fastighetsvärdet). Dessutom bestämdes, att staten blott skulle bidraga med halva kostnaden för ombyggnadsföretag. En särskild utredning hade nämligen visat, att ombyggnadsföretag i många fall kunde vara lönande. En fastighet, vars kapitalvärde sjunkit, kunde åter bli gott räntabel genom en måttlig ombyggnad. Till lånefonden för bostadsbyggande i städer och stadsliknande samhällen har anslagits:

1935/1936	3 milj.
1936/1937	2 »
1937/1938	1.5 »

Till främjandet av bostadsbyggandet på landet har anslagits följande belopp:

1933/1934	10 milj.[1] + 8 milj.[1, 2]
1934/1935	8 » [1]
1935/1936	5 »
1936/1937	5.5 »
1937/1938	5.5 »

En viss del av dessa medel ha förbehållits till utlåning för byggande av lantarbetarebostäder. Sådana bostäder ha visat sig vara

[1] Under »fonden för förlag till statsverket».
[2] Å tilläggsstaten till 1933/1934 års riksstat.

alldeles särskilt bristfälliga och det har ansetts vara av rent hälsovårdande intresse att stimulera nybyggnader av denna art.

1935 års riksdag har inrättat särskilda lånefonder, dels för främjande av bostadsbyggande å landsbygden, dels för lantarbetarebostäder. Till dessa fonder har utbetalats följande:

Lånefonden för främjande av bostadsbyggande på landsbygden:

1935/1936	2 milj.
1936/1937	2 »
1937/1938	3 »

Lånefonden för lantarbetarbostäder:

	Av lånemedel	Av andra statsinkomster	Summa kronor
1935/1936	200 000	50 000	250 000
1936/1937	240 000	60 000	300 000
1937/1938	360 000	40 000	400 000

För att uppdraga linjerna för en planmässig bostadspolitik tillkallades 1933 särskilda sakkunniga (den bostadssociala utredningen), som i början av år 1935 avgåvo sitt första betänkande om bostadssubvention åt barnrika familjer. Detta föranledde beslut av 1935 års riksdag av i huvudsak följande innehåll. Staten inrättade en särskild fond, lånefonden för bostadsförsörjningen åt barnrika mindre bemedlade familjer. Ur denna lämnas bostadsanskaffningslån åt kommuner eller allmännyttiga företag för uppförande av bostadslägenheter om minst 2 rum och kök uppfyllande vissa kvalitetskrav. Lånen skola motsvara högst 45 % av fastighetsvärdet och säkerhet skall lämnas i form av inteckningar mellan 50 och 96 % av fastighetsvärdet. Lånen löpa med en ränta, som fastställes av Kungl. Maj:t till medelräntan på statens obligationslån med tillägg av 1/4 %. Den var för budgetåret 1935/36 3.6 % och för 1936/37 3.25 %. Kommunen skall utan ersättning ställa tomtmark till förfogande. Den låga räntan och den fria tomten betyder, att man kan nöja sig med hyror, som ligga 10—30 % under den fria marknadens. Vid bedömande av frågan, huruvida en familj är att anse som mindre bemedlad, skall hänsyn tagas till familjens sammansättning och samlade inkomst samt de olika familjemedlemmarnas särskilda behov. Företräde bör som regel lämnas familj, som har flera barn än annan familj. Familjer med tre eller flera barn beviljas nedsättning av hyresbeloppet efter följande principer: 3 barn 30 %, 4 barn 40 %, 5 eller flera barn 50 %.

Man beräknade, att omkring 20,000 familjer skulle vara i be-

hov av understöd av denna art. Följande tabell visar dels kapitaltillskotten till lånefonden, dels anslagen till understöd:

	Kapitaltillskott till lånefonden (av lånemedel)	Anslag till hyresbidrag m. m.
1935/1936	10 milj.	500 000
1936/1937	15 »	650 000
1937/1938	5 »	1 milj.

Understöden utgå av statens inkomster. Fonden förses däremot med kapital från lånemedel, då den ju är avsedd att ekonomiskt bära sig.

Samtliga dessa byggnadslånefonder och understöd för byggnadsverksamheten kontrolleras vad beträffar städer och stadsliknande samhällen av statens byggnadslånebyrå och vad beträffar landsbygden av egnahemsorganisationen under överinseende av statens egnahemsstyrelse. Som förut nämnts, har denna verksamhet inte blott gått ut på att höja bostadsstandarden och i första hand de sämst lottades bostadsnivå, utan även motiverats av att man velat motverka arbetslösheten. Följande tabell ger en uppfattning om vad man åstadkommit i detta avseende:

Antal utförda dagsverken vid byggen, som kommit till stånd genom anslag till främjande av bostadsbyggande:

	i städer och stadsliknande samhällen		på landsbygden	
	Utlämnat belopp	Antal dagsverken	Utlämnat belopp	Antal dagsverken
1933/1934	4.3 milj.	118 691	17.4 milj.	576 164
1934/1935		468 076	7.6 »	1 617 752
1935/1936	(juli—aug.)	21 167		
		607 934		**2 193 916**

Det må nämnas, att effekten av åtgärderna i stort sett dröjde ett år genom den stora byggnadskonflikten* 1933—1934.

Motsvarande uppgifter föreligga även för beviljade lån ur de 3 miljoner, som anslogos till lånefonden för bostadsbyggande i städer och stadsliknande samhällen budgetåret 1935/36. Sammanlagt har beviljats 54 nybyggnadslån, omfattande en summa av 1,389,500 kr., samt 51 ombyggnadslån med en lånesumma av 1,424,200 kr., d. v. s. sammanlagt 105 lån och 2,813,700 kr. Sammanlagda antalet utgjorda dagsverken utgjorde 184,062.

I den från 1 jan. 1937 gällande nya hälsovårdsstadgan ha

skärpta krav på bostädernas kvalitet och rymlighet uppställts. Hälsovårdsnämnden äger numera skyldighet att ingripa vid allvarligare brister i bostäder och kan ålägga avhjälpande av viss felaktighet vid äventyr av vite eller kan förbjuda rum eller bostads användande för bostadsändamål.

Bostadslånefonden, se Bostadsfrågan.

Bosättningslån, se Befolkningsfrågan.

Bottenskola, se Skolfrågor.

Brännvinstillverkningsskatt, se Accis och Budget.

Budget, sammanställning av statens (eller en kommuns) beräknade inkomster och utgifter. Då riksdagen samlas, framlägger regeringen ett av denna utarbetat förslag till utgifts- och inkomststat, som kallas statsverkspropositionen. Sedermera modifieras regeringens förslag i större eller mindre utsträckning genom riksdagens beslut om särskilda utgifter och därav betingade beslut om finansiering av dessa utgifter. Vid riksdagens avslutande fastställes den resulterande inkomst- och utgiftsstaten (riksstaten) genom att statsregleringen godkännes. Under det följande budgetåret kunna de faktiska inkomsterna eller utgifterna understiga vad som beräknats. En del medel, som riksdagen anslagit, kanske ej behöva tagas i anspråk, medan däremot vissa anslag kunna komma att överskridas. Budgetårets utgifter och inkomster komma därför ej att alldeles sammanfalla med den beslutade staten. Man skiljer på förslagsanslag, som i vissa fall vid behov få överskridas, och reservationsanslag, som däremot ej få överskridas, men väl få reserveras till ett följande budgetår. Under ett budgetår uppkomna överskott inbetalas till en särskild fond, statsverkets kassafond. Medel ur denna kunna sedan användas under ett följande budgetår. En översikt över statsverkets inkomster under senare år erhålles ur tabell 1. En mera detaljerad framställning för det sista redovisade året och riksstaten för budgetåret 1937/38 lämnas i tabell 2. Man brukar först och främst skilja på statens verkliga inkomster och andra inkomster, som bestå av lånemedel och i anspråk tagna kapitaltillgångar. Inom de verkliga inkomsterna brukar man skilja på skatteinkomster, uppbörd i statens verksamhet, inkomster av statens affärsverksamhet samt räntor på fonder m. m. Inom skatterna skiljer man på direkta och indirekta skatter. En utförligare framställning av skatteinkomsterna erhålles under uppslagsordet Beskattning. Bland

Tabell 1.

Statens inkomster i miljoner kronor.

A. Verkliga inkomster	Enligt räkenskaperna							Enligt riksstaten	
I. Skatter	1923–24	1927–28	1931–32	1932–33	1933–34	1934–35	1935–36	1936–37	1937–38
Skatter på inkomst, förmögenhet och rörelse.....	188.3	212.2	213.7	200.2	191.9	218.1	246.5	282.3	321.0
Automobilskattemedel	9.1	31.9	58.8	72.8	78.5	87.5	96.8	103.0	106.0
Tullar och acciser....	303.9	316.4	321,4	329.8	344.2	382.7	416.0	417.5	446.5
Mantalspenningar.	1.0	1.0	1.0	1.0	1.1	1.1	1.1	1.1	1.1
II. Uppbörd i statens verksamhet.....	10.7	7.7	19.6	19.6	21.8	47.6	66.3	81.0	109.4
III. Statens affärsverksamhet									
Postverket	16.1	13.6	14.6	13.2	16.5	19.1	19.9	20.0	18.0
Telegrafverket....	21.1	20.9	26.5	28.2	30.9	36.4	36.3	35.0	34.0
Statens järnvägar	42.2	30.8	15.9	11.4	4.2	36.9	40.5	36.0	30.0
Vattenfallsverket	7.1	17.6	16.3	16.5	16.9	18·1	20.0	20.0	21.0
Statens domäner....	32.1	14.6	3.9	7.0	10.1	10.9	8.3	10.0	15.5
Riksbanken	16.0	16.2	16.0	14.0	27.0	7.0	4.3	4.3	1.0
IV. Räntor m. m.	24.7	24.4	28.8	27.2	39.5	37.4	39.3	45.8	37.9
Summa verkliga inkomster	672.3	707.3	736.5	740.9	782.6	902.8	995.3	1,055.5	1,141.4
B. I anspråk tagna kapitaltillgångar	65.2	4.9	69.4	148.1	2.0	1.2	9.5	65.7	48.0
C. Lånemedel	94.0	37.6	72.8	179.4	269.5	313.1	120.3	116.5	126.2
Summa inkomster	831.5	749.8	878.7	1,068.5	1,054.0	1,217.1	1,125.1	1,237.7	1,315.6

skatterna är inkomst- och förmögenhetsskatten den viktigaste. Under krisen minskades skatteunderlaget, vilket medförde minskning av inkomst- och förmögenhetsskatten. För bestridande av de

Tabell 2.
Statsverkets inkomster i 1 000-tal kronor.

	enl. räkenskaperna 1935/36	enl. riksstaten 1937/38
A. Egentliga statsinkomster.		
Skatter:		
Mantalspenningar	1,135	1,150
Prästerskapets till statsverket indragna tionde	1,251	850
Skatt på inkomst, förmögenhet och rörelse:		
Inkomst- och förmögenhetsskatt, bevillning	153,063	200,000
Särskild skatt å förmögenhet, bevillning	12,498	15,000
Extra inkomst- och förmögenhetsskatt, bevillning	8,649	27,500
Utjämningsskatt, bevillning	8,515	12,000
Utskiftningsskatt och ersättningsskatt, bevillning	234	250
Bevillningsavgifter för särskilda förmåner och rättigheter, bevillning	328	350
Stämpelmedel, bevillning	61,963	65,000
Automobilskattemedel:		
Fordonskatt, bevillning	26,345	29,000
Gummiringsskatt, bevillning	15,210	15,000
Bensinskatt	55,238	62,000
Tullar och acciser:		
Tullmedel, bevillning	148,069	165,000
Accis å silke, bevillning	1,796	2,500
Accis å margarin och vissa andra fettvaror, bevillning	15,358	15,000
Tobaksskatt, bevillning	83,941	92,000
Brännvinstillverkningsskatt, bevillning	22,389	15,000
Rusdrycksförsäljningsmedel, bevillning:		
Partihandelsbolag	11,119	14,500
Detaljhandelsbolag	19,488	21,000
Omsättnings- och utskänkningsskatt å spritdrycker, bevillning	87,613	93,000
Maltskatt, bevillning	26,229	28,500
	760,431	874,600
Uppbörd i statens verksamhet och diverse inkomster:		
Inkomster vid fångvården	471	525
Bidrag till riksförsäkringsanstalten och försäkringsrådet	1,208	1,300
Inkomster vid statens sinnessjukhus	12,123	12,900
Avgifter för besiktning av motorfordon	1,105	1,150

	enl. räkenskaperna 1935/36	enl. riksstaten 1937/38
Avgifter för registrering av motorfordon	1,030	1,250
Inkomster vid länsarkitektinstitutionen	103	470
Inkomst av myntning och justering	2,911	2,500
Inkomster vid serafimerlasarettet	—	1,900
Terminsavgifter från läroverken	1,170	1,200
Totalisatormedel	1,141	1,000
Avgifter för täckande av förluster å spannmålsregleringen	9 485	3,000
Avgifter för prisreglering på jordbrukets område	13,039	13,000
Fyr- och båkmedel	3,409	3,600
Lotspenningar	2,878	3,150
Patent- och varumärkes- samt registreringsavgifter	1,774	1,800
Bötesmedel	—	2,450
Inkomst av vadhållning vid idrottstävlingar	1,216	6,000
Lotterimedel	—	1,000
Övriga inkomster	13,198	5,208
	66,261	63,403
Bidrag från folkpensioneringsfonden	—	46,000
Säger för egentliga statsinkomster:	**826 692**	**984 003**
B. Inkomster av statens produktiva fonder.		
Statens affärsverksamhet:		
Postverket, bevillning	19,922	18,000
Telegrafverket	36,256	34,000
Statens järnvägar	40,446	30,000
Statens vattenfallsverk:		
Kraftverken	19,242	20,300
Kanalverken	495	410
Fastighetsförvaltningen	283	290
Domänverket	8,334	15,500
Statens reproduktionsanstalt	40	35
	125,018	118,535
Statens allmänna fastighetsfond	8,282	7,900
Fonden för statens aktier:		
Luossavaara-Kirunavaara aktiebolag	—	13,500
Aktiebolaget Svenska tobaksmonopolet	12,095	1,595
Aktiebolaget Jordbrukarbanken	—	200

	enl. räkenskaperna 1935/36	enl. riksstaten 1937/38
Aktiebolaget Aerotransport	—	100
Svenska spannmålsaktiebolaget	—	200
	12,095	15,595
Statens utlåningsfonder:		
Statens bostadslånefond	1,015	600
Egnahemslånefonden	8,719	8,600
Statens avdikningslånefond	1,021	1,300
Övriga utlåningsfonder	3,357	3,424
	14,112	13,924
Statsverkets fond av rusdrycksmedel	805	450
Säger för inkomster av statens produktiva fonder:	**160,312**	**156,404**
C. Andel i riksbankens vinst	**4,250**	**1,000**
D. Riksgäldskontorets inkomstmedel	**4,001**	—
E. I anspråk tagna kapitaltillgångar.		
Reservationer å anslag för verkliga utgifter	1,514	—
Reservationer å anslag för kapitalökning	—	—
Statens produktiva fonder	8,016	17
Statsverkets kassafond	—	48,000
Säger för i anspråk tagna kapitaltillgångar:	**9,530**	**48,017**
F. Lånemedel.		
I anspråk tagna reservationer	1,255	—
Återbetalningar	35,838	—
Övriga lånemedel	83,230	126,164
Säger för lånemedel:	**120,323**	**126,164**
Summa	**1,125,108**	**1,315,588**

ökade utgifterna ha därför på senare tid införts två nya skatter, nämligen extra inkomst- och förmögenhetsskatt och särskild skatt på förmögenhet. En speciell förmögenhetsskatt är arvs- och gåvoskatten, vilken ävenledes höjts på senare tid (Jfr Arvs- och gåvoskatt.) En särställning inta automobilskattemedlen, vilka i huvudsak användas till underhåll och förbättring av vägväsendet. (Jfr Automobilbeskattning.) Den indirekta beskattningen omfattar tullar och acciser. Inom denna grupp spelar tobaksskatten och alkoholbeskattningen en dominerande roll. En särställning intar man-

talspenningarna, vilka i äldre tider voro en mycket viktig inkomstkälla men numera endast ge omkring 1 milj. kr.

Under rubriken »uppbörd i statens verksamhet» sammanfattas ett flertal olikartade inkomstgrupper. Hit höra avgifter av olika slag. Den största inkomstposten på senare tid är avgifter för prisregleringen på jordbrukets område, som 1937/38 beräknas ge 13 milj. kr. Inkomsterna från statens sinnessjukhus uppgå till så gott som samma summa. Inkomst av tippning beräknas ge 6 milj. kr., av totalisatormedel 1 milj. kr. och lotterimedel 1 milj. kr. För övrigt hänvisas till tabell 2.

Tabell 3.

Statens affärsverksamhet 1935.

	Disponerat kapital milj. kr.	Överskott milj. kr.	%
Postverket	48.6	19.9	41.03
Telegrafverket	369.6	35.3	9.54
Statens järnvägar	1,306.3	35.1	2.69
Statens vattenfallsverk	358.5	20.0	5.58
Domänverket	352.2	8.3	2.37
Statens reproduktionsanstalt	0.35	0.034	9.97
Riksbanken	117.0	4.3	3.65

Statens affärsverksamhet omfattar inkomster från postverket, telegrafen, järnvägarna, vattenfallsverket etc. De affärsdrivande verken ha ju att betala räntor på de lån, staten upptagit för deras räkning och endast överskottet av inkomsterna över låneutgifterna äro att räkna som verkliga inkomster. I statens räkenskaper upptages emellertid behållningen, d. v. s. överskottet av inkomster över direkta utgifter, ej minskade med räntor och amorteringar, som inkomst. För att få en uppfattning om statens affärsverksamhet lämnas i tabell 3 uppgifter för år 1935 om det kapital, som nedlagts i resp. verk, samt det erhållna överskottet. Slutligen lämnas i tabellen uppgifter om, hur stor procent överskottet utgör av det nedlagda kapitalet. Det framgår av tabellerna, att postverkets överskott utgör 41 % av det nedlagda kapitalet, vilket innebär, att avgifterna för postbefordran och dylikt vida överstiger statens omkostnader i sådan utsträckning, att dessa i viss mån äro att anse som en slags beskattning. Även telegrafverket ger förhållandevis hög inkomst, medan däremot järnvägarnas överskott endast betyder 2.7 % ränta på nedlagt kapital. Övriga verk

ge högre ränta, som framgår av tabellen. Man har sedan gammalt utgått från den principen, att staten lånar endast för sådana statliga företag, som anses kunna förränta sig. Utgifter, som ej medföra nämnvärda ränteinkomster, bestridas av statens löpande inkomster. På senare år har emellertid en del lån upptagits på kort sikt för att bestrida statens på grund av krisen stegrade utgifter. Under början av krisen förbrukade man sparade medel. När dessa tagit slut och krisen alltjämt fortsatte, upptogos lån, detta för att undvika en alltför stark höjning av beskattningen under krisen. Man ansåg det lämpligt att låta de goda år, man väntade när krisen gått över, bära en del av krisens utgifter. Man införde en del nya skatter under krisen, som skulle användas till förräntning och amortering av krisupplåningen. Dessa krislån

Tabell 4.

Statens inkomster av kapital och räntor å statsskulden.

	Inkomster av kapital	Räntor å statsskulden
1931/32	121.9	81.3
1932/33	117.5	91.7
1933/34	145.1	99.3
1934/35	165.8	97.9
1935/36	168.6	94.5
1936/37	170.6	93.0

bli betalda i och med utgången av budgetåret 1937/38. För att ge en uppfattning om statens affärsverksamhet lämnas vid tabell 4 uppgifter över nettoinkomsterna på de affärsdrivande verken jämte inkomster av vissa fonderade medel samt uppgift om räntor på statsskulden. Det framgår av tabellen, att staten har ett överskott av över 70 milj. kr. under senare år, sedan statsskuldens räntor blivit betalda. I ett diagram lämnas en översikt över statsskuldens storlek fram mot närvarande tid samt statsskuldens storlek räknad per innevånare (fig. 5). Man ser, hur statsskulden ökat särskilt under de båda kriserna. Ökningen var dock väsentligt större under efterkrigsåren än under den senaste krisen. Av diagrammet framgår också, att man under senare år minskat statsskulden, vilket betingas av att krislånen inbetalats. Det må sammanfattande framhållas, att Sverige jämfört med andra länder, har en ovanligt liten statsskuld och att statens inkomster av de affärsdrivande verken, vilka i huvudsak betingat utlåningen, är vida större än vad som motsvarar ränteutgifterna på det nedlagda kapitalet. Statens

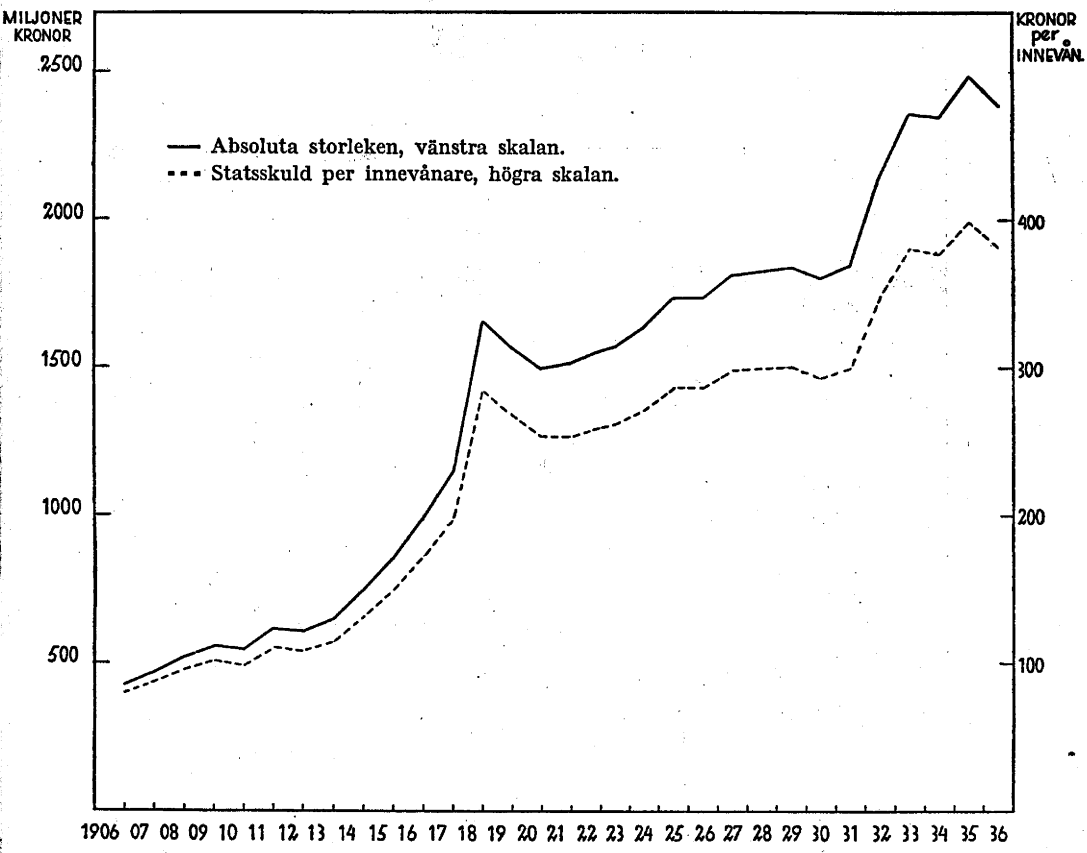

Fig. 5. **Statsskulden, absoluta storleken och statsskuld per innevånare.**

företagsamhet har med andra ord givit ett mycket gott resultat ur ekonomisk synpunkt. Det må emellertid erinras om, att denna företagsamhet drives med monopolställning, så att staten på flera punkter kan skaffa sig inkomster, vilka ej skulle erhållits, om fri konkurrens förelegat. Vi erinra om de stora inkomsterna på postverket.

Statens utgifter bruka redovisas uppdelade på de olika departementen. Varje departement har sin huvudtitel, vartill kommer en första huvudtitel (hov- och slottsstaterna) samt elfte huvudtiteln, utgifterna för pensionsväsendet jämte några andra rubriker. En översikt över utvecklingen fram mot närvarande tid lämnas i tabell 5. I denna tabell äro utgifterna uppdelade i verkliga utgifter och utgifter för kapitalökning. Det framgår av tabellen, att

Tabell 5.

Statens utgifter, miljoner kronor.

	Enligt räkenskaperna							Enligt riksstaten	
	23/24	27/28	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36	36/37	37/38
I. Hov- och slottsstaterna	1.8	1.8	1.8	1.7	1.6	1.6	1.7	1.7	1.7
II. Justitiedep. .	13.4	13.3	13.3	12.8	12.8	13.7	14.6	14.9	15.5
III. Utrikes »	7.3	5.4	6.5	5.9	6.3	8.6	7.3	7.1	7.4
IV. Försvars »	154.2	141.6	125.2	125.0	118.3	121.7	122.8	170.1	174.3
V. Social »	88.1	98.3	124.6	152.5	146.9	136.4	205.5	220.8	288.2
VI. Kommunikationsdep. .	24.1	42.6	89.7	87.6	91.5	100.1	104.3	106.1	118.9
VII. Finansdep. .	41.8	47.0	46.3	45.3	45.5	55.2	57.7	54.3	58.6
VIII. Ecklesiastikdep.	127.7	131.0	157.3	155.2	149.0	140.3	154.2	160.2	196.8
IX. Jordbruksdep.	24.4	25.1	37.1	49.6	52.9	72.4	72.9	80.3	73.5
X. Handelsdep..	11.6	12.3	13.7	13.7	11.6	11.7	13.2	13.5	20.8
XI. Pensionsväsendet	35.6	41.2	43.7	43.1	30.6	32.0	36.7	40.1	43.7
XII. Oförutsedda utgifter . . .	0.1	0.9	20.9	12.9	1.8	18.5	1.5	1.0	1.0
XIII. Riksdagen o. dess verk .	4.3	4.1	4.4	4.3	4.1	4.4	4.3	4.3	4.2
XIV. Räntor å statsskulden m. m.	81.4	87.1	81.3	91.6	99.3	97.9	94.4	92.9	87.3
XV. Engångskostnader för försvaret..	3.8	2.3	—	—	—	—	—	—	—
Summa verkliga utgifter	**619.6**	**654.0**	**765.8**	**801.2**	**772.2**	**814.5**	**891.1**	**967.3**	**1,091.9**
Utgifter för kapitalökning	177.2	85.8	128.1	265.8	200.5	333.7	216.8	270.4	223.7
Summa utgifter	**796.8**	**739.8**	**893.9**	**1,067.0**	**972.7**	**1,148.2**	**1,107.9**	**1,237.7**	**1,315.6**

utgifterna i riksstaten 1937/38 beräknas till sammanlagt 13,156 milj. kr., av vilket 1,091.9 milj. kr. utgöra verkliga utgifter och 223.7 milj. kr. utgifter för kapitalökning.

Medan tidigare försvarsväsendet utgjorde den största utgiftsposten, falla numera de största utgifterna under socialdepartemen-

tet. Dessa utgifter beräknas till 288.2 milj. kr. i riksstaten 1937/38. Det framgår av tabellen, att ecklesiastikdepartementets utgifter utgöra den näst högsta posten med 196.8 milj. kr. och försvarsutgifterna komma i tredje rummet med 174.3 milj. kr. Om man vill skaffa sig en uppfattning om de sociala utgifterna, är det önskvärt att erhålla en mera utförlig redovisning. Vi lämna därför i tabell 6 siffror över utgifterna ur riksstaten 1937/38 i en mera detaljerad form.

Tabell 6.

Statens utgifter enligt riksstat för budgetåret 1937/38 i 1,000-tal kr.

A. Verkliga utgifter.

I. Kungl. hov- och slottsstaterna.		
Kungl. hovstaten	1,515	
Kungl. slottsstaten	234	1,749
II. Justitiedepartementet.		
Departementet	617	
Justitiekanslersämbetet	62	
Domstolarna	5,526	
Rättegångsväsendet i allmänhet	1,383	
Fångvården	4,627	
Uppfostringsanstalter för minderåriga förbrytare	448	
Diverse	2,864	15,527
III. Utrikesdepartementet.		
Departementet	885	
Sveriges representation i utlandet	3,916	
Internationella byråer	663	
Diverse	1,919	7,383
IV. Försvarsdepartementet.		
Departementet	420	
Försvarsstaben	408	
Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap	232	
Lantförsvaret	100,675	
Sjöförsvaret	46,422	
Flygvapnet	23.069	
Gemensamma anslag	3,117	174,343
V. Socialdepartementet.		
Departementet	367	

Sociala verk och inrättningar:			
Socialstyrelsen	765		
Arbetsfred, Arbetsförmedling, Arbetarskydd	1,758		
Bekämpande av arbetslöshet, Arbetslöshetsförsäkring	26,200		
Förbättring av bostadsförhållanden	6,536		
Statens bosättningslån	52		
Olycksfallsförsäkring: Organisation	2,182		
Utbetald ersättning	380		
Sjukförsäkring: Sjukkassor	13,300		
Moderskapsförsäkring	—		
» understöd	4,100		
Pensionsförsäkring: Organisation	2,516		
Tilläggspension m. m.	138,300		
Lösdriveri, Arbetshem, Alkoholistvård	1,915		
Fattigvård och barnavård	5,590		
Blindvård	1.650	205,244	
Medicinalstaten samt hälso- och sjukvården:			
Med.-staten: Medicinalstyrelsen och Statens med. anst.	1,176		
Provinsialläkarorganisationen	3,249		
Sinnessjukvård	29,792		
Sinnesslövård och epileptikervård	2,495		
Diverse kroppssjukvård	11,553		
Åtgärder mot könssjukdomarna	545		
Utbildning och anställning av: Sköterskor	405		
Utbildning och anställning av: Barnmorskor	768		
Diverse	393	50,376	
Överståthållarämbetet och landsstaten		11,211	
Polisväsendet		5,496	
Civila luftskyddet		1,946	
Diverse		13,537	288,177
VI. Kommunikationsdepartementet.			
Departementet		275	
Väg- och vattenbyggnadsväsendet		108,268	
Vägtrafikväsendet		1,100	
Luftfartsväsendet		1,403	
Byggnadsväsendet		1,587	
Diverse		6,245	118,876
VII. Finansdepartementet.			
Departementet		352	
Allmänna centrala ämbetsverk		2,812	

Skatte- och kontrollväsen			
varav Tullverket	17,169	23,950	
Ersättningar för särskilda förmåner och rättigheter			
varav Bidrag till skattetyngda kommuner	16,000	26,911	
Diverse		4,613	58,638
VIII. Ecklesiastikdepartementet.			
Departementet		359	
Arkiv, bibliotek och museer		2,006	
Kyrkliga ändamål		5,733	
Akademier		1,258	
Universiteten, den medicinska undervisningen		12,801	
Tekniska högskolor		1,952	
Skolöverstyrelsen		647	
Allmänna läroverken		25,755	
Folkundervisningen		106,929	
Yrkesundervisningen		5,117	
Folkbildningsåtgärder i övrigt		2,099	
Gymnastiska centralinstitutet		162	
Understöd åt vetenskap, vitterhet och konst		326	
Diverse		31,637	196,781
IX. Jordbruksdepartementet.			
Departementet		277	
Lantbruksstyrelsen		1,226	
Lantbruksakademien och försöksväsendet på jordbruksområdet		1,105	
Undervisningsanstalter för jordbruk och lantmannanäringar		3,385	
Hästavel och boskapsskötsel		1,540	
Veterinärväsendet		3,012	
Lanthushållning i allmänhet			
varav Avsättning till fonden för mötande av förluster å spannmålsregleringen, förslagsanslag	3,000		
Avsättning till jordbrukets prisregleringsfond, förslagsanslag	28,000	38,145	
Egnahemsbildning, kolonisation och grundförbättringar		10,030	
Fiskeriväsendet		1,155	
Skogsväsendet		4,358	
Lantmäteriväsendet		4,494	
Rikets allmänna kartverk, Sveriges geologiska undersökning och statens meteorologisk-hydrografiska anstalt		2,061	
Diverse		2,735	73,523
X. Handelsdepartementet.			
Departementet		236	
Kommerskollegium med underlydande myndigheter och kårer		1,570	

Bergsbruk, industri, hantverk och slöjd	1,492	
Sjöfart och handel	7,213	
Patent- och registreringsväsendet	1,456	
Diverse	8,791	20,758
XI. Pensionsväsendet.		
Civila pensionsväsendet	19,324	
Militära pensionsväsendet	20,560	
Gemensamma anslag	3,795	43,679
XII. Oförutsedda utgifter		1,000
XIII. Riksdagen och dess verk		4,187
XIV. Räntor å statsskulden.		
Den fonderade statsskulden	85,323	
Den tillfälliga statsskulden	499	
Ränta å beräknad ny upplåning	1,500	87,322
Summa Verkliga Utgifter		**1,091,943**

B. Utgifter för kapitalökning.

	Att täckas av		Summa	
	lånemedel	andra statsinkomster		
I. Statens affärsverksamhet	76,996	2,200	79,196	
II. Statens allmänna fastighetsfond	11,229	1,674	12,903	
III. Statens utlåningsfonder	25,310	12,681	37,991	
IV. Fonden för förlag till statsverket	12,629	—	12,629	
V. Fonden för mötande av förluster å Aktiebolaget Kreditkassan av år 1922	—	12,000	12,000	
VI. Avbetalning å statsskulden	—	68,926	68,926	
	126,164	**97,481**	**223,645**	**223,645**
Summa verkliga utgifter och utgifter för kapitalökning				**1,315,588**

För att slutligen ge en översikt av utvecklingen fram mot närvarande tid lämna vi tvenne diagram fig. 6 och 7. Av fig. 6 framgår, hur statens verkliga inkomster ökat fram mot närvarande tid. Dessutom framgår av diagrammet, att man under kriget och den efterföljande tiden tog i anspråk besparat kapital samt lånade medel i stor utsträckning. I mindre skala ägde samma sak rum under den sista krisen. Av fig. 7 framgår, att utgifterna varit särskilt höga under kriget och den därefter följande krisen.

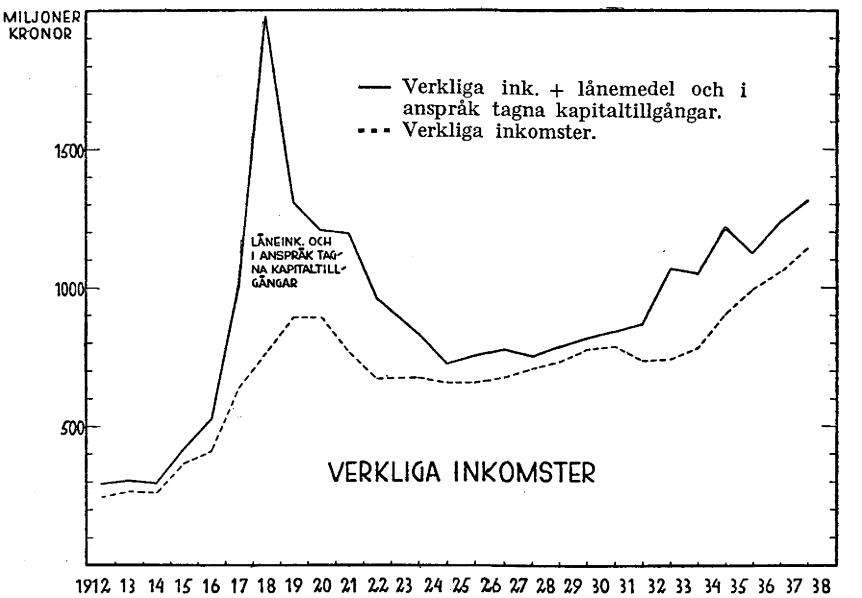

Fig. 6. **Statens inkomster 1912—1938.**

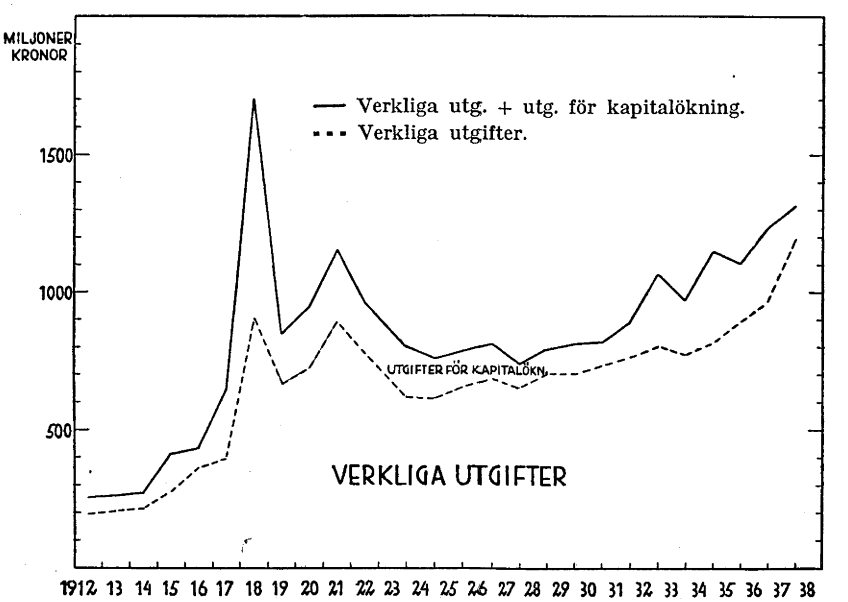

Fig. 7. **Statens utgifter, 1912—1938.**

Utgiftshöjningen under den senaste krisen har varit mindre. Statens utgifter för kapitalökning ha varit särskilt stora under kriget och under den sista krisen. Under krisen efter kriget ha vi ej någon mera påfallande ökning. Detta betingas av att man under sista krisen, som förut framhållits, i viss utsträckning använde lånemedel för att bestrida de av krisen betingade utgifterna.

Den gruppering av utgifter och inkomster och den sammanslagning, som utförts för de tabeller, som här lämnats, kan utföras på något olika sätt, beroende på att en del inkomster och utgifter ha i viss mån blandad karaktär. Emellertid torde även på annat sätt utförda sammanslagningar ej kunna ge med hänsyn till summornas storlek mera väsentligt avvikande resultat.

Vid 1937 års riksdag beslöts en ändrad uppställning av riksstaten. Detta beslut innebär en balansering av budgeten på längre sikt. Under lågkonjunktur skall man sålunda kunna redovisa underskott i budgeten, som man sedan beräknar att täcka med de överskott, som uppkomma under högkonjunkturår. För redovisning av dessa belopp beslöt riksdagen inrätta en särskild budgetutjämningsfond. Genom den nya uppställningen kommer man även att få en klarare uppdelning av å ena sidan driftbudgeten och dess löpande utgifter och å andra sidan kapitalbudgeten.

Budgetdeputerade. Enligt år 1933 beslutad grundlagsändring skall vid statsregleringens uppgörande samråd äga rum mellan de utskott som behandla statsregleringsfrågor. I enlighet härmed stadgas i reglementariska föreskrifter för riksdagen om s. k. budgetdeputerade. Inom tjugu dagar från lagtima riksdags öppnande böra statsutskottet, bevillningsutskottet, bankoutskottet och jordbruksutskottet utse deputerade för att under riksdagens lopp, i den utsträckning sådant finnes påkallat, rådpläga i frågor, som angå budgetarbetet inom riksdagen. Dessa deputerade böra verka för att största möjliga enhetlighet vid budgetbehandlingen iakttages. De deputerade hava att föranstalta därom, att lämpliga sammanställningar angående statsverkets inkomster och utgifter samt angående budgetarbetets fortgång inom riksdagen tid efter annan delgivas kamrarnas ledamöter.

Butikstängningslagen, se Arbetarskyddslagstiftning.

»Byggnadskonflikten». Den 1 april 1933 utbröt en byggnadskonflikt, som visade sig vara ovanligt elakartad och som kom att spela en viss politisk roll. Det avtal, som då utlöpte, hade gällt sedan 1924, d. v. s. under hela högkonjunkturen. Under hänvis-

ning till den rådande krisen begärde arbetsgivarna nedskärning i timlöner och ackordspriser samt en avtalstid av 5 år. Arbetarna däremot begärde förkortad arbetstid med full lönekompensation samt semester. Upprepade medlingsförsök ledde ej till resultat. Först i febr. 1934 hävdes konflikten. Arbetsgivareföreningen hotade då att företaga en stödaktion genom att förklara lockout, omfattande 215,000 arbetare. I samband härmed diskuterades möjligheten av ett ingripande från statsmakternas sida genom ett beslut av riksdagen om en provisorisk lag om obligatorisk skiljedom. Under trycket härav gingo arbetarna med på en sänkning av timlönerna med olika belopp på olika orter från 3 öre upp till 16 öre, vilket innebar en reduktion på mellan 4 och 7 %. Ackordsnivån sänktes med mellan 9 och 15 %.

Konflikten spelade en politisk roll delvis även därför, att genom denna förhindrades igångsättandet av en hel del byggnadsarbeten, som beslutats av riksdagen 1933 för att hjälpa de arbetslösa. De anslagna medlen kunde ej användas förrän år 1934.

Byggnadslånebyrå, se Bostadsfrågan.

Byggnadsskatt, se Bostadsfrågan.

Byggnadsstyrelsen är ett centralt ämbetsverk, som sorterar under kommunikationsdepartementet och som har till uppgift att förvalta statens byggnader med undantag för de fall då särskilda myndigheter härför finnas. Styrelsen skall också utöva en allmän tillsyn över byggnadsväsendet. Styrelsens chef är generaldirektör. Inom styrelsen finnas sju byråer; cheferna för de byråer som mera direkt syssla med byggnadsarbetet bära titeln byggnadsråd.

Byråkrati användes som sammanfattande beteckning på den statliga förvaltningsorganisationen och de personer som tjänstgöra i denna. Särskilt begagnas dock ordet byråkrati och byråkratisk i nedsättande mening om en formalistisk, långsam och starkt konservativ förvaltning.

C.

Censur, se Tryckfrihetsförordningen.

Census innebär krav på viss inkomst eller förmögenhet såsom villkor för rösträtt eller valbarhet. Om tidigare gällande censusbestämmelser se Rösträtt och Valbarhet.

Center. I politisk mening användes ordet dels allmänt om partier som intaga en mellanställning mellan andra mera extrema riktningar, dels har det i vissa fall begagnats som partinamn; så t. ex. kallades det i tidigare tysk politik betydelsefulla parti, som särskilt företrädde de katolska intressena, för centern. I Sverige ha under senare tid vid några tillfällen politiska rörelser, som använt centerbeteckningen, framträtt, men ingen av dessa har fått någon nämnvärd betydelse.

Centrala verk kallas de myndigheter som under Kungl. Maj:t utöva skötseln av olika grenar av statsstyrelsen. De centrala verken i Sverige ha av gammalt ägt stor självständighet och träffa i regel sina avgöranden oberoende av regeringsdirektiv i de enskilda fallen. I främmande länder äro ofta de myndigheter som motsvara de centrala verken i Sverige inryckta under departementen och ministrarna utöva då det högsta chefsskapet över dessa myndigheter (jfr Ministerstyrelse). I regel kunna de centrala verkens beslut överklagas hos Kungl. Maj:t; i vissa speciella fall äro dessa beslut slutgiltiga. I allmänhet är chefen för vederbörande centrala ämbetsverk ensam beslutande.

Centralförbundet för socialt arbete (C. S. A.) bildades 1903 och har till ändamål att befordra samverkan i det sociala arbetet och arbeta för den sociala utvecklingen. Förbundets arbete har haft stor betydelse. Det har bl. a. utfört viktiga utredningar i sociala problem, exempelvis fattigvårdsfrågan 1905, frågan om hemarbetarnas ekonomiska och sociala villkor 1906, arbetstiden för butiksbiträdena i Stockholm 1907, pensionsförhållanden för personer, som arbeta på det sociala området 1917, gifta kvinnors förvärvsarbeten 1918, det sociala hjälpklientelet 1934 och kuratorsfrågan

1935. Förbundet har vidare anordnat kongresser, som resulterat i viktiga initiativ. Vid den första kongressen 1906 bildades Svenska fattigvårdsförbundet. Vid kriminalkongressen 1911 bildades Svenska kriminalistföreningen. Vid den andra kommunalkongressen 1919 bildades Svenska landskommunernas förbund. 1924 hölls en kongress för behandling av sociala jordlagstiftningsfrågor. Bland senare kongresser märkas den 1925 rörande arbetslöshetsfrågan, kongressen 1931 rörande arbetarebostadsfrågan på landsbygden och en 1934 hållen kongress rörande pensionsförsäkringsreformer. Genom förbundets försorg har uppförts ett stort antal mindre bostadslägenheter i Stockholm. Förbundet har en upplysningsbyrå på Socialpolitiska institutet i Stockholm. År 1922 företogs en ändring av förbundets stadgar och enligt dessa är förbundet numera en sammanslutning av Folkbildningsförbundet, Svenska fattigvårdsförbundet, Fredrika Bremerförbundet, Sveriges allmänna sjukkasseförbund, Kooperativa förbundet, Centralförbundet för nykterhetsundervisning, Svenska nationalföreningen mot tuberkulos, Svenska stadsförbundet, Svenska lantkommunernas förbund samt Svenska landstingsförbundet. Förbundet åtnjuter anslag från Stockholms stad samt har erhållit flera donationer.

Centralisation kallas ett system i vilket makten över förvaltningen är koncentrerad hos det högsta förvaltningsorganet, regeringen. Detta innebär att dels de underordnade statstjänstemännen sakna självständig beslutanderätt, dels att den lokala självstyrelsen genom kommunala organ är jämförelsevis begränsad. I Sverige gälla icke dessa principer. Stark centralisation föreligger framförallt i de moderna diktaturstaterna; bland demokratierna utmärkes Frankrike av relativt betydande centralisation. Motsatsen till centralisation kallas decentralisation.

Civillag, se Lagstiftning.

Civillista. Från England hämtad beteckning på anslaget under första huvudtiteln till Kungl. Hov- och Slottsstaterna. Detta utgår för närvarande med något mer än 1,5 milj. kronor, och i detta ingår även apanage till icke regerande medlemmar av konungahuset.

Closure, se Debatt.

D.

Dagordningsinstitut. Enligt vanligt språkbruk betyder dagordning hel enkelt föredragningslista, d. v. s. en handling innehållande en uppgift om de ärenden, som skola upptagas vid ett visst sammanträde. En annan mera vidsträckt betydelse har ordet erhållit under inflytande från franskt språkbruk. Interpellationsdebatterna, som ursprungligen ansågos falla utom den ordinarie dagordningen, ha där sedan länge kunnat avslutas med ett beslut om övergång till dagordningen. Dylikt dagordningsbeslut kan vara enkelt, d. v. s. innehålla blott ett konstaterande av att man övergår till dagordningen, eller motiverat, d. v. s. giva uttryck åt en uppfattning i anslutning till interpellationsdebatten. De motiverade dagordningarna ha i regel innehållit uttalanden rörande regeringens eller enskild ministers politik, ofta med uttryck av förtroende för eller misstroende mot densamma (förtroende- och misstroendevota). Då rätten att fälla ett sådant omdöme framstått som det väsentliga i dagordningsbeslutet har dagordningsbegreppet småningom kommit att avse just en sådan rätt, vare sig den föreligger i samband med interpellation eller icke. Dagordningsinstitutet kan därför definieras såsom rätt för representationen eller dess avdelningar att fälla omdömen om regeringen (resp. viss minister) eller regeringens åtgärder eller avsikter eller framställa önskemål rörande regeringens framtida politik. I de flesta främmande länder med parlamentariskt statsskick spelar dagordningsinstitutet en icke oviktig roll; interpellationsdebatter kunna avslutas med dagordningar men ofta kunna därjämte dagordningsförslag framställas utan anknytning till interpellation, och i form av dagordningar gillar eller kritiserar representationen regeringspolitiken i speciella punkter. I Frankrike och vissa andra länder utgöra dagordningsdebatterna en framträdande del av representationens verksamhet; varje nytillträdande regering skall genom en dagordning bekräftas i sitt ämbete, och ett stort antal regeringsskiften bero på i dagordningsbeslut innefattad kritik av regeringen.

I Sverige kan en interpellationsdebatt icke avslutas med något

dagordningsbeslut; vid åtskilliga tillfällen ha dock opinionsyttringar under interpellationsdebatt anordnats på så sätt, att en eller flera talare uttalat bestämda omdömen rörande regeringsbehandlingen av den föreliggande frågan, varefter de ledamöter som delat den uttalade uppfattningen, genom instämmande anslutit sig. Ett slags dagordningsinstitut, om också av säregen art, finnes endast enligt bestämmelserna om decharge*, i det att riksdagen jämlikt dessa kan anhålla om ett statsråds entledigande; denna form för utkrävande av ansvar användes dock ej i praxis. Vid flera tillfällen har därför föreslagits, att ett mera generellt dagordningsinstitut, närmast anknutet till interpellationsinstitutet, skulle införas. Det har gjorts gällande att om kamrarna finge särskilda möjligheter att markera sitt ställningstagande till en regering, detta skulle leda till klarhet i fråga om riksdagens och regeringens inbördes förhållande och att sålunda bildandet av majoritetsregeringar skulle framtvingas. År 1930 beslöt riksdagen att begära en utredning av frågan. I den 1935 avgivna utredningen avstyrkes emellertid tanken på införandet av ett dagordningsinstitut. Särskilt framhölls att erfarenheterna från främmande länder visade att dagordningsinstitutet icke kunde framkalla majoritetsregeringar; i en rad länder är det vanligt att partier, som icke vilja taga bestämd ställning till regeringsfrågan, på skilda sätt undvika att fatta position till dagordningsförslag, som åsyfta uttalanden av förtroende för eller misstroende mot regeringen. Dagordningsinstitutet hade också på vissa håll visat sig vara ett effektivt obstruktionsmedel i antiparlamentariska partiers kamp mot en demokratisk regim.

Debatt. I flertalet främmande länder finnas ingående bestämmelser om rätten till debatt eller överläggning i representationen. Vanligen är yttranderätten begränsad i olika hänsende; så t. ex. får en talare icke yttra sig mer än en eller två gånger i samma fråga och hans yttrande får icke taga mer än bestämd tid i anspråk. Därjämte givas regler som möjliggöra det tvångsvisa avslutandet av en debatt då majoriteten så önskar (closure); dylika bestämmelser ha ofta nödvändiggjorts genom obstruktion* från vissa partiers eller representanters sida, d. v. s. man har sökt att hindra ett förslags antagande eller att överhuvud försvåra representationens arbete genom att förlänga debatten. I den svenska riksdagen äro debatterna jämförelsevis korta och försök till obstruktion ha knappast förekommit. Detta förklarar den utomordentligt vidsträckta yttranderätten. Enligt riksdagsordningen

ha vid sammanträde av en kammare »varje dess ledamot rätt att till protokollet fritt tala och utlåta sig i alla frågor, som under överläggning komma och om lagligheten av allt, som inom kammaren sig tilldrager». Varje ledamot kan alltså yttra sig hur länge som helst och hur många gånger som helst i varje fråga. En talare kan fråntagas ordet endast då han tillåter sig personligen förolämpande uttryck eller eljest uppträder på ett mot god ordning stridande sätt och icke låter sig rätta av talmannens föreställning. Har en talare berövats ordet får han icke vidare yttra sig vid sammanträdet ifråga.

Vid kamrarnas debatter får den som tjänstgör som talman icke yttra sig. Däremot ha statsrådets ledamöter rätt att deltaga i överläggningarna även då de icke äro ledamöter av kammaren. I regel yttrar sig var och en i den ordning han anmält sig för talmannen; sådan anmälan kan ske antingen personligen hos talmannen (eventuellt före en debatts början) eller genom att vederbörande reser sig från sin plats och begär ordet. Endast statsråden ha förtursrätt, d. v. s. få ordet oberoende av den ordning i vilken de anmält sig. I främmande parlament är det vanligt att enligt praxis eller enligt särskild bestämmelse partiledarna och andra framskjutna representanter ha viss förtursrätt och att talare för och emot ett förslag omväxla. I Sverige förekommer på denna punkt ingen bestämd ordning; vanligen inledas dock debatterna i stora politiska frågor av en regeringsledamot eller av en ledare för ett utanför regeringen stående parti och i andra frågor av en utskottsledamot som reserverat sig mot utskottets förslag. Ledamot skall tala från särskild plats, som är för talare bestämd, eller från sin egen plats i sammanträdessalen. Ett undantag från den allmänna regeln om ordningen för debattinlägg ligger däri, att en ledamot, som under överläggningen i en fråga redan yttrat sig, efter talmannens prövning utom talarordningen kan få ordet för ett kort genmäle, innefattande upplysning eller rättelse; dylikt genmäle får icke taga mer än två minuter i anspråk. Stadgande härom infördes först 1933. Vidare hava ledamöterna rätt att utom talarordningen förklara sig instämma i ett anförande och sådant instämmande antecknas i protokollet. Debatten avslutas då ingen vidare begär ordet, i det att talmannen förklarar sig finna överläggningen avslutad.

Om allmänna gränser i avseende å ämnena för debatt, se Riksdag.

Decentralisation, se Centralisation.

Dechargeförfarande. Den procedur, som föreligger för utkrävande av statsrådets ansvarighet i Sverige, brukar kallas dechargeförfarande (efter ordet decharge, som betyder ansvarsfrihet). Regler härom finnas dels i regeringsformen (§§ 105—107), dels i riksdagsordningen (§§ 38 och 57). Lagtima riksdags konstitutionsutskott är skyldigt att begära de protokoll som sedan början av föregående riksdag förts i statsrådet; utskottet kan även kräva utfående av enstaka protokoll under den innevarande riksdagens sessionstid, och i praxis sker detta i undantagsfall. Utskottets rätt att utfå statsrådsprotokollen är på två punkter begränsad. Sålunda kunna s. k. särskilda protokoll i utrikesärenden icke begäras annat än i vad angår »visst av utskottet uppgivet mål». Göres sådan begäran prövar konungen huruvida med hänsyn till rikets säkerhet eller andra av förhållandet till främmande makter betingade synnerligen viktiga skäl hinder möter för protokollets överlämnande till utskottet. Utlämnande av sådant protokoll kan ej vägras utan att utrikesnämnden beretts tillfälle att yttra sig i frågan. Vidare kan konstitutionsutskottet utfå protokoll i kommandomål »endast i det som rörer allmänt kända och av utskottet uppgivna händelser».

Vid granskningen av statsrådsprotokollen uppdelas konstitutionsutskottet på tre avdelningar, som var för sig granska protokollen från några departement; dock bruka protokollen i utrikesärenden genomgås i utskottets plenum. Granskningen av protokollen tillgår på så sätt, att en ledamot läser upp protokollsrubrikerna, varvid ledamöterna i utskottet respektive vederbörande avdelning anteckna de ärenden, som de önska ägna en närmare prövning. Sedan infordras de handlingar (ansökningar, olika myndigheters yttranden o. s. v.) som höra till de antecknade ärendena och dessa handlingar studeras av de intresserade ledamöterna. Därefter upptaga ledamöterna i utskottet de ärenden, i vilka de önska framställa ansvarsyrkanden. Sedan ärendet föredragits i utskottet av ledamot eller tjänsteman, skrider utskottet till debatt och beslut.

I regeringsformen stadgas om två olika former av konstitutionellt ansvar, juridisk ansvarighet (§ 106) och politisk ansvarighet (§ 107).

Finner utskottet av protokollen, heter det i den förstnämnda bestämmelsen, att någon statsrådets ledamot, eller någon för tillfället förordnad föredragande, uppenbarligen handlat mot rikets grundlag eller allmän lag, tillstyrkt någon överträdelse därav, eller underlåtit att göra föreställningar emot sådan överträdelse eller väl-

lat och befrämjat den genom uppsåtligt fördöljande av någon upplysning eller underlåtit att vägra kontrasignation, då detta enligt regeringsformen skall ske, skall konstitutionsutskottet genom justitieombudsmannen anställa åtal mot vederbörande inför riksrätten*. Riksrätten dömer efter allmän lag och den särskilda författning som utfärdats i ämnet, nämligen 1810 års ansvarighetslag för statsrådets ledamöter. Frågor om utkrävande av juridiskt ansvar komma alltså icke före i riksdagen, utan konstitutionsutskottet beslutar självständigt anställande av åtal. Dylikt åtal har skett vid fem riksdagar, 1818, 1823, 1834, 1840, och 1853. Vid intet tillfälle uppnåddes fällande dom. Hela det juridiska ansvarighetsinstitutet har, delvis beroende på parlamentarismens framträngande, kommit att te sig som föråldrat.

Vid den s. k. politiska ansvarighetens utkrävande har konstitutionsutskottet ingen självständig beslutanderätt. Skulle konstitutionsutskottet anmärka, stadgas i § 107, »att statsrådets ledamöter samfällt eller en eller flera av dem, uti deras rådslag om allmänna mått och steg, icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta, eller att någon föredragande icke med oväld, nit, skicklighet och drift sitt förtroendeämbete utövat, äge då utskott att sådant tillkännagiva för riksdagen, vilken, om den finner rikets väl det kräva, kan hos konungen skriftligen anmäla sin önskan, att han ville ur statsrådet och ifrån ämbetet skilja den eller dem, emot vilka anmärkning blivit gjord». Enligt denna bestämmelse ankommer det sålunda på riksdagen att på grundval av konstitutionsutskottets framställning besluta skrivelse till Kungl. Maj:t rörande statsråds entledigande. I praktiken har icke denna bestämmelse kommit att i full utsträckning tillämpas. Någon begäran om ett statsråds entledigande har aldrig avlåtits och yrkanden härom ha i kamrarna framställts endast i ett fåtal fall.

I praxis tillgår på följande sätt. Konstitutionsutskottet framlägger vid varje lagtima riksdag sitt s. k. dechargebetänkande, vari numera regelmässigt konstateras, att utskottet icke haft anledning att tillämpa § 106 regeringsformen. Däremot anmäler utskottet, då skäl härtill anses föreligga, att anmälningar eller anmärkningar enligt § 107 regeringsformen göras hos riksdagen rörande visa angivna ärenden, för vilka en redogörelse med motiv för anmärkningens framställande gives. I regel äro till utskottets betänkande fogade dels reservationer mot de gjorda anmärkningarna, dels s. k. reservationsanmärkningar, d. v. s. yrkanden om anmärkningar, som icke vunnit majoritet i utskottet. Utskottets betänkande behandlas i kamrarna vid dechargedebatten, som i

regel tilldrar sig ett betydande intresse; de statsrådsledamöter, som blivit föremål för anmärkningar, söka härvid gendriva dessa. I första kammaren fattas enligt praxis intet annat beslut än att lägga anmärkningarna till handlingarna; kammaren tar sålunda icke ståndpunkt till frågan om anmärkningarnas berättigande. I andra kammaren har däremot den praxis utbildats, att en anmärkning kan läggas till handlingarna, dels utan angivande av kammarens omdöme, dels »med gillande» eller »med ogillande». Utan att den i § 107 förutsedda möjligheten tillgripes kan kammarens sålunda markera sin uppfattning i fråga om konstitutionsutskottets anmärkningar. Det stora flertalet anmärkningar läggas dock till handlingarna utan något kammarens uttalande.

Tidigare gjordes ofta gällande att konstitutionsutskottet enligt § 107 endast kunde framställa s. k. generalanmärkningar, d. v. s. anmärkningar innefattande allmänna omdömen rörande vederbörande statsråds ämbetsutövning. I praxis har emellertid detaljanmärkningssystemet helt slagit igenom, d. v. s. utskottet framställer huvudsakligen anmärkningar rörande speciella rådslag eller åtgärder utan att härmed åsyftas någon allmän kritik av ett statsråds verksamhet. På detta sätt beivras enligt § 107 även förhållanden, som strängt taget borde falla under § 106; ett stöd för detta tillvägagångssätt finnes i ansvarighetslagen, som anbefaller ett förfarande enligt § 107 i fråga om vissa ämbetsfel, för vilka särskilda straffbestämmelser icke finnas i ansvarighetslagen.

Dechargeförfarandet har icke blivit någon huvudform för utkrävande av parlamentariskt ansvar. De flesta anmärkningar ha knappast någon personlig eller politisk udd och många åsyfta uttryckligen endast rättelse av angivna moment i rådande förvaltningspraxis. Vid så gott som varje riksdag under de senaste årtiondena ha likväl åtskilliga anmärkningar förekommit och många av dessa ha väckt livlig diskussion i kamrarna och pressen; för den allmänna kontrollen över förvaltningen har därför dechargeförfarandet säkerligen en viss betydelse. Vid ett par tillfällen under senare år ha statsråd förklarat sig skola avgå, därest en anmärkning gillades av andra kammaren, och i ett fall har den omedelbara anledningen till ett statsråds avgång varit en konstitutionsutskottets anmärkning (Wohlin 1929).

Konstitutionsutskottets dechargeverksamhet omfattar även s. k. anmärkningsanledningar, d. v. s. av riksdagsmän eller av annat utskott framställda anmärkningar mot ett statsråd. Enligt § 57 riksdagsordningen kan sådan anmärkningsanledning angivas i kamrarna, varvid följande bestämda ordalag skola nyttjas: »det

är anledning till anmärkning mot statsrådet, eller den eller den ledamoten eller föredraganden, varom remiss begäres till konstitutionsutskottet, inför vilket anledningen skall uppgivas». Dylikt ärende skall remitteras till konstitutionsutskottet, som yttrar sig häröver i dechargebetänkandet eller i särskilt betänkande. Sedan år 1920 ha sju anmärkningsanledningar förekommit.

Enligt särskild bestämmelse skall vad riksdagen och konstitutionsutskottet efter granskning godkänt eller lämnat oanmärkt anses hava vunnit decharge, och ingen ny till ansvarighet förbindande granskning av ny riksdag i samma mål är tillåten.

Decisiv, se Folkomröstning.

Deflation, se Guldmyntfot.

Delegation är den statsrättsliga benämningen på överlåtelse av kompetens, som tillhör visst statsorgan, till ett annat organ. I princip är delegation otillåtlig; ett statsorgan, som enligt grundlagen har viss befogenhet, äger uppenbarligen icke fritt disponera över denna befogenhet utan måste själv utöva den. I främmande länder ha grundlagsstridiga delegationer genom fullmaktslagar* icke sällan förekommit. Stundom är rätt till delegation föreskriven i författningen; så t. ex. kan i Sverige konungen delegera medbeslutanderätt till riksdagen i fråga om ekonomisk* lagstiftning.

Demokrati betyder folkstyrelse och kan helt allmänt definieras som ett statsskick, som avser att göra de inom folket rådande opinionerna bestämmande för statens styrelse, respektive en stat, där ett sådant statsskick härskar. Redan under antiken funnos särskilt i vissa grekiska stadsstater ansatser till en demokrati, i det att statsangelägenheterna avgjordes av de fria medborgarna. Från den moderna demokratien skiljer sig emellertid detta styrelsesätt på en avgörande punkt däri, att en stor del av befolkningen bestod av slavar, som saknade all andel i styrelsen. Den moderna demokratien har utvecklats sedan slutet av 1700-talet för att under en kort period efter världskriget framstå som den helt dominerande styrelseformen i västerlandets kulturstater. Den demokratiska ideologien utvecklades särskilt under 1700-talet och början av 1800-talet av franska och engelska tänkare (såsom Rousseau, Paine, Bentham och John Stuart Mill). Å ena sidan ansåg man folket äga en naturlig rätt att styra och godtog sålunda folksuveränitetsteorin såsom absolut norm, å andra sidan såg man i ett demokratiskt styrelsesätt en garanti för att de olika intressena inom folket skulle tillgodoses i största möjliga utsträck-

ning. Till en början framfördes den demokratiska åskådningen förnämligast av liberala ideologer, men den upptogs även av socialistiska tänkare, som i folkstyrelsen sågo ett medel att genomföra en socialistisk samhällsordning. Socialt uppburos de demokratiska kraven dels av den växande borgarklassen, vars strävanden hindrades av de monarkiska och aristokratiska styrelserna, dels av industriarbetarklassen, som under de i storstäderna genomförda demokratiska revolutionerna spelade en huvudroll.

Den moderna demokratiens stora första seger vanns i Förenta staterna. Upproret mot England i de nord-amerikanska kolonierna hade motiverats med från folksuveränitetsteorien hämtade argument och den nya statsbildningens författning av år 1787 var i huvudsak uppbyggd på denna princip; såväl exekutivmaktens innehavare, presidenten, som representationens båda kamrar framgingo direkt eller indirekt ur folkval med utsträckt om ock ej allmän rösträtt. Liksom i många senare demokratiska författningar modifieras dock folksuveränitetsprincipen av maktfördelningsprincipen*; denna framstod för författningens upphovsmän som ett medel att förebygga ett ohämmat, för de medborgerliga friheterna och de besuttna klassernas ställning farligt massvälde. Några år senare bröt genom den franska revolutionen den demokratiska principen fram i europeisk författningspolitik. I revolutionsförfattningarna kom denna idé till klart uttryck, och den spreds icke minst genom krigen och de franska erövringarna till andra nationer. »I princip tillhör all makt folket», uttalades i 1789 års rättighetsförklaring. »Ingen korporation, ingen person kan utöva någon makt som icke uttryckligen är härledd från detta. Alla medborgare hava rätt att personligen eller genom sina representanter medverka vid lagens tillkomst». Det demokratiska systemet avlöstes visserligen snart av det napoleonska enväldet och senare av restaurationens monarki, men den påbörjade kampen för folkstyrelse fortsattes under skiftande former. De nya revolutionerna i Frankrike 1830, 1848 och 1870 stimulerade utvecklingen i Europa; det första mera definitiva demokratiska genombrottet i en stor europeisk stat betecknades av 1875 års republikanska och genomfört demokratiska franska författning. I flertalet länder gick utvecklingen steg för steg. I England, där redan under 1700-talet en aristokratisk parlamentarism vunnit insteg, förallmänligades genom upprepade reformer rösträtten till den valda kammaren, underhuset; Englands exempel visade möjligheten av att genom parlamentarism förena monarki och demokrati. Under förra hälften av 1800-talet stadfästes i en rad andra

stater ett representativt system, ofta uppbyggt efter det engelska mönstret. I regel ställdes vid sidan av monarken en representation på två kamrar, av vilka den ena byggdes på arvsrätt eller i varje fall var starkt aristokratiskt färgad, under det att den andra valdes av de besuttna klasserna. De demokratiska strävandena kommo att gå ut på dels införande av republik eller en parlamentarisering av demokratien, dels demokratisering av representationen genom utvidgning av rösträtten och avskaffande av den icke folkvalda kammaren eller stark reduktion av dess makt. I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet gjorde demokratiseringsprocessen stora framsteg. I England blev rösträtten till underhuset nära nog allmän och det aristokratiska överhusets befogenheter begränsades till ett minimum; i Spanien och Italien kompletterades parlamentarismen med nära nog allmän rösträtt; i de skandinaviska staterna och ett flertal av Europas övriga mindre stater blev rösträtten utvidgad och de folkvalda representanternas inflytande på regeringsmakten ökades; även utanför Europa, såsom i Japan, Kina och de brittiska dominions gjorde demokratien landvinningar, om också stundom mera till skenet än i verkligheten. I de mellan- och östeuropeiska kejsardömena voro den demokratiska principens framgångar mera begränsade. I de tyska riket infördes allmän rösträtt 1871, men parlamentariseringskraven avvisades, och i de delstater, av vilka kejsardömet bestod, voro de aristokratiska och förmögna folkgruppernas inflytande på representationens sammansättning övervägande. I Österrike-Ungern var förhållandet likartat; i Ryssland hade först år 1905 ett representativt system införts, och detta blev knappast mera än en mask för självhärskardömet.

I samband med världskriget och särskilt efter de demokratiska makternas seger fullbordades demokratiseringsprocessen i ett stort antal länder. Sålunda fingo Tyskland och det nya Österrike samt flertalet av de efter kriget bildade nya staterna — såsom Polen, Tjeckoslovakien, Finland, Estland, Lettland och Litauen — republikanska och strängt demokratiska författningar, under det att på andra håll — såsom i England, Sverige, Danmark Belgien och Holland — utvecklingen mot demokrati fullföljdes genom rösträttens förallmänligande och parlamentariseringens fullständiga genomförande. I Ryssland kom likväl demokratien aldrig till genomförande. Genom revolutionen på våren 1917 ersattes visserligen kejsardömet av en regim, som bekände sig till demokratiska grundsatser, men denna styrelse störtades redan på hösten samma år av det kommunistiska partiet, som undertryckte

andra meningsriktningar och i proletariatets diktatur såg den enda framkomliga vägen till ett socialistiskt samhälle; efter den ryska kommunismens mönster bildades i en rad stater partier som fullföljde liknande mål och som på några håll under kortare tider kommo till makten (se Kommunism). Sedermera ha nationella och borgerliga diktaturer, som i de socialistiska rörelsernas undertryckande sett ett väsentligt mål, upprättats i en rad stater, och striden mellan demokratien och diktaturen* har blivit det dominerande draget inom statslivet. Vad Europa beträffar finnes f. n. en genomförd demokrati endast i England, Frankrike, Belgien, Holland, Schweiz, Tjeckoslovakien och de nordiska staterna, d. v. s. i huvudsak i de stater som redan före världskriget ägde en stabilt demokratisk eller i huvudsak demokratisk styrelseform.

Demokrati har definierats som »den form av statsstyrelse, i vilken statsmakten legalt tillhör medlemmarna av samhället som ett helt, icke någon eller några särskilda klasser. Detta innebär, i samhällen, där frågor avgöras genom omröstning, att majoriteten har att bestämma, eftersom ingen annan metod har utfunnits för att på fredlig legal väg fastställa vad som skall anses vara samfundets vilja då enhällighet icke föreligger». Den moderna demokratien är och måste i huvudsak vara representativ, d. v. s. de röstberättigade medborgarna välja en representation, som antages vara utrustad med en av hela folket meddelad fullmakt att handla. Det primära villkoret för ett demokratiskt valsystem är allmän och lika rösträtt, d. v. s. i praktiken att rösträtten har utsträckts till alla sociala grupper, att varje röstande äger en röst och att varje röst legalt har samma värde; rösträtt för kvinnor har införts i ett stort antal demokratiska stater, men har icke överallt betraktats som en nödvändig konsekvens av den demokratiska principen. En viss regelmässighet i fråga om de folkliga opinionsyttringarna kräves; val på obestämd tid eller för en mycket lång tidrymd tillfredsställa icke det demokratiska kravet på en mera ordnad och intim förbindelse mellan folket och de styrande. En demokrati föreligger icke heller, om genom folkval statsmakten överlåtes åt en enda person eller ett fåtal personer; representationen måste vara så stor att skilda opinioner kunna bli företrädda i densamma. Valmännens viljeyttringar måste vara legalt fria, och till ett demokratiskt system hör därför en betydande medborgerlig frihet på de områden, som beröra det politiska handlandet. Yttrande- tryck- och församlingsfrihet äro förutsättningar för de meningsutbyten och det upplysnings- och propagandaarbete som medfölja demokratien, föreningsfrihet är

nödvändig för att väljarna skola kunna organiseras till politiskt uppträdande. Om ett parti kommer till makten under demokratiska former, men sedan hindrar motståndaren att göra sig gällande, är därmed demokratien uppgiven; en kärnpunkt i det demokratiska systemet är att makten genom fria val i legala former skall kunna övergå från en riktning till en annan.

Ur synpunkten av det exekutiva organets ställning i demokratien kunna väsentligen två former urskiljas. Man talar om en dualistisk demokrati då det exekutiva organet framgår ur folkval men står principiellt självständigt gentemot representationen; det viktigaste exemplet härpå är Förenta staterna, där presidenten, som väljes av folket, faktiskt själv utövar exekutivmakten och vid val av ministrar icke är beroende av representationen. Den numera ojämförligt vanligaste formen av demokrati är emellertid parlamentarismen*, enligt vilken en av representationen beroende regering i realiteten utövar styrelsen, även om styrelsemakten formellt tillhör en monark eller en president. — Den representativa demokratien kan vara förenad med vissa former av direkt folkstyrelse, d. v. s. rätt för valmännen att under bestämda förhållanden avgöra ärenden genom folkomröstning*; då folkomröstningsinstitutet har en mera betydande plats i statsskicket användes stundom beteckningen halvrepresentativ demokrati.

Då kamp mellan olika åskådningar och intressen kännetecknar den demokratiska staten, kritiseras det demokratiska systemet ofta såsom medförande partisplittring och brytningar inom folket. Uppenbart är det likväl en förutsättning för den demokratiska regimen, att motsättningarna inom folket icke bli alltför starka. Demokratien vilar ytterst på en viss värdegemenskap, den utgår från att representanterna för skilda åskådningar genom diskussion och förhandlingar skola komma till för alla, eller åtminstone för det stora flertalet, godtagbara resultat, att intressemotsatserna skola kunna överbyggas genom kompromisser. Försök att omstörta det demokratiska statsskicket framträda, då de politiska riktningarna i ett snabbt och fullständigt förverkligande av sina egna syften se något väsentligare än det värde som statsskickets fredliga bevarande innebär. Då det demokratiska systemet fungerar utan alltför stark friktion är detta i själva verket ett bevis på en relativt stark solidaritet de olika folkklasserna emellan.

Ordet demokrati har under den kamp för folkstyrets genomförande, som under lång tid kännetecknat statslivet, erhållit en utomordentligt stark värdebetoning. Det är därför icke ägnat att förvåna att även de samtida rörelser, som angripa det demokra-

tiska systemet, söka framställa sina syften som demokratiska. Sålunda söka de skilda diktaturernas ideologer hävda, att diktaturerna i grunden äga en demokratisk karaktär; antingen gör man då gällande, att diktaturen motsvarar det genom generationerna fortlevande folkets »verkliga» vilja eller pekar man på att även i diktaturstaterna folkomröstningar och val, som ge utslag för det rådande systemet, förekomma. Man bortser då från den grundläggande skillnad mellan demokrati och diktatur som ligger däri, att demokratien tolererar skilda politiska meningsriktningar och sålunda möjliggör för väljarna att obundet taga ståndpunkt, under det att i diktaturen de styrandes välde säkras genom oppositionens undertryckande.

Orden demokrati och demokratisk användas även i andra sammanhang. Sålunda talas om social demokrati såsom ett samhällsskick, där medborgarna äro ekonomiskt jämförelsevis jämställda, och en sådan ordning framstår för socialismen såsom en fulländning eller konsekvens av den politiska demokratien. På liknande sätt benämnes rätt för arbetarna att deltaga i ledningen av företagen industriell* demokrati.

Demonstration, se Församlingsfrihet.

Departement äro förvaltningsverk som tillhöra Kungl. Maj:ts kansli och vilkas uppgift väsentligen är att dels bereda ärenden till föredragning inför Kungl. Maj:t i statsrådet, dels ombesörja expedieringen av de i statsrådet* fattade besluten. Under departementen sortera de centrala* ämbetsverken, men departementscheferna äga icke, såsom flerstädes i utlandet är fallet, myndighet över dessa underlydande verk; det är konungen i statsrådet som denna myndighet tillkommer. Departementscheferna äro i denna sin egenskap medlemmar av statsrådet. Intill 1918 var antalet departement bestämt i regeringsformen. Efter en detta år genomförd ändring stadgas i regeringsformen att »för särskilda grenar av rikets styrelse skola finnas statsdepartement till det antal, lägst åtta och högst tio, som bestämmes genom en av konungen och riksdagen gemensamt stiftad lag, vilken tillika angiver varje departements benämning och huvudsakliga verksamhetsområde». Den närmare fördelningen av ärendena mellan departementen bestämmes i departementsstadgan.

Enligt lagen om statsdepartementen den 19 juni 1919 skola dessa departement vara nio och hava följande huvudsakliga verksamhetsområden, nämligen utrikesdepartementet: utrikesärendena; justitiedepartementet: lagärenden och justitieförvaltningen;

försvarsdepartementet: försvarsväsendet till lands och sjöss; socialdepartementet: ärenden av social natur så ock ärenden rörande den inre civila förvaltningen samt allmän hälso- och sjukvård; kommunikationsdepartementet: ärenden rörande samfärdselanstalter och allmänna arbeten; finansdepartementet: finansförvaltningen och skatteväsendet; ecklesiastikdepartementet: kyrkoärenden samt ärenden rörande undervisning, vetenskap och konst; jordbruksdepartementet: ärenden rörande jordbruk, domäner och skogar; handelsdepartementet: ärenden rörande handel, industri och sjöfart. I fråga om mera fullständiga uppgifter rörande de olika departementens verksamhetsområden och organisation, se de skilda departementens namn.

Bestämmelser om arbetet inom departementen äro givna dels i en instruktion för befattningshavare i statsdepartementen, dels i en särskild instruktion för utrikesdepartementet. I sistnämnda departement är kabinettssekreteraren utrikesministerns närmaste man. I övriga departement tjänstgöra statssekreterare såsom departementschefens medhjälpare med uppgift framför allt att medverka vid utarbetandet av propositioner till riksdagen. Statssekreterareämbetet i sin nuvarande form infördes år 1917 och avsågs att i vissa hänseenden utgöra en motsvarighet till de politiska understatssekretareämbeten som finnas i vissa andra länder. I åtskilliga fall ha också till statssekreterare inom ett departement utsetts en inom politiken verksam person av samma åskådning som departementschefen, och statssekreteraren har på detta sätt fått ställningen av politisk medhjälpare; i sådana fall har ock förekommit att statssekreteraren avgått samtidigt med vederbörande regering. I allmänhet ha emellertid till statssekreterare utsetts tjänstemän inom departementen, och man synes härvid icke ha tagit någon hänsyn till vederbörandes politiska uppfattning. Vid sidan av statssekreterarna stå (utom i handelsdepartementet) särskilda expeditionschefer, som ha överinseendet över beredningen av de löpande förvaltningsärendena och därjämte tjänstgöra som personalchefer. Departementen äro indelade i avdelningar (utrikesdepartementet) eller byråer med avdelningschefer eller byråchefer (kansliråd). Därjämte finnas förste och andre kanslisekreterare, registratorer, som sköta departementens förbindelse med allmänheten, samt amanuenser. De lägsta tjänstemännen antas av departementschefen efter prövning av en antagningskommission.

Ärenden, som falla inom två eller flera departements verksamhetsområden, skola behandlas inom det departement, till vilket

ärendet huvudsakligen hör, och beredas i samråd med cheferna för det eller de olika departementen.

I viss mindre omfattning kan departementschef självständigt avgöra inom departementets verksamhetsområde fallande ärenden; se härom Ministerstyrelse.

Departementalreform. Såsom departementalreform framför andra framstår den reorganisation av statsrådet, som skedde genom grundlagsrevision av 1840—1841 och genom vilken statsrådet i huvudsak fick sin nuvarande sammansättning. Sedermera ha emellertid en rad mindre genomgripande reformer av statsrådets sammansättning och departementsindelningen ägt rum. År 1876 inrättades statsministerämbetet, år 1900 tillkom jordbruksdepartementet, år 1919 sammanslogos lant- och sjöförsvarsdepartementen till ett försvarsdepartement och samtidigt uppdelades civildepartementet i ett social- och ett kommunikationsdepartement och finansdepartementet i ett finans- och ett handelsdepartement. År 1912 framlades av en kommitté ett vittutseende förslag till departementalreform som främst innebar att de centrala ämbetsverken skulle införas under departementen; detta förslag har emellertid icke sedermera upptagits. Under senare år ha endast mindre betydelsefulla förslag om reform av departementens indelning och organisation framförts.

Departementschef, se Departement.

Departementsstadga. Enligt regeringsformen skall Konungen i anslutning till en av konung och riksdag gemensamt stiftad lag om departementens benämning och huvudsakliga verksamhetsområde genom en särskild utfärdad stadga bestämma den närmare fördelningen av ärendena departementen emellan. I anslutning till denna bestämmelse har den s. k. departementsstadgan (stadgan angående fördelning av ärendena mellan statsdepartementen) den 12 december 1930 utfärdats. Beträffande det huvudsakliga innehållet i denna stadga se de olika departementens namn.

Despotism benämnes stundom ett statsskick som kännetecknas av en enda persons oinskränkta herravälde. Ordet brukas numera endast i nedsättande mening; ett mera neutralt ord för väsentligen samma sak är diktatur*.

Diktatur. Ordet diktatur härstammar från den romerska republikens statsliv under århundradena före omkring 200 f. Kr. Då staten var i fara — såsom vid krig och uppror — kunde un-

der en tid av högst sex månader all statsmakt överlämnas åt en diktator. Under diktaturperioden blevo alla andra myndigheter underordnade diktatorn och denne kunde utan inskränkning ändra bestående rättsföreskrifter; han var emellertid skyldig att vid den bestämda tidens utgång frånträda sin ställning, varvid det normala rättstillståndet återställdes. Genom diktaturen upphävdes alltså statsskicket provisoriskt i syfte att det för framtiden skulle kunna bevaras; man åsidosatte rätten under en kort tid för att på lång sikt kunna förverkliga den. Under följande tid har ordet begagnats i skilda och föga klara betydelser; särskilt har man med diktatur avsett en mera övergående koncentration av statsmakten hos en person eller en grupp, t. ex. det franska välfärdsutskottets välde 1793 och de napoleonska kejsardömena. I överförd mening har med diktatur helt enkelt avsetts förhållandet, att en person eller ett parti faktiskt fått en dominerande ställning i statslivet och man har därför talat om diktatur exempelvis i fråga om vissa engelska regeringar eller den amerikanska presidentmakten under vissa perioder.

Under tiden efter världskriget har ordet diktatur kommit till användning i en mera preciserad betydelse såsom beteckning på de stater, i vilka demokratien efterträtts av ett statsskick, där statsmakten samlas hos en person eller ett parti som upphäver eller suspenderar den bestående rättsordningen och undertrycker oppositionella riktningar för att härigenom bliva i stånd att förverkliga bestämda syften. Den moderna diktaturen utgår sålunda ur demokratien och bevarar vissa av demokratiens former, såsom den allmänna rösträtten; den återknyter icke till den fördemokratiska statens system av politiska privilegier för vissa genom arv, inkomst eller bildning bestämda sociala grupper. Diktaturen framträder emellertid samtidigt som demokratiens motpol i samtiden, ty i diktaturen säkras den segrande riktningens välde genom undertryckandet av all opposition och framför allt genom avskaffande av de medborgerliga friheter som äro grundläggande för demokratien. Att från demokratien hämtade institutioner, såsom en med allmän rösträtt vald representation bevaras, är under dessa förhållanden utan betydelse för de härskandes oinskränkta välde. I princip framstår diktaturen som ett provisoriskt tillstånd; den rättfärdigas genom sitt program och tänkes avlöst av en mera definitiv statsform då detta program förverkligats. Några av de moderna diktaturerna ha också framträtt med konkreta arbetsprogram på kort sikt. I andra fall ha emellertid för diktaturen angivits så allmänna och i en så avlägsen framtid

realiserbara syften, att det provisoriska draget i realiteten blivit utan betydelse. Framför allt gäller detta de diktaturer, som upprättats av kommunismen* i Ryssland, fascismen* i Italien samt nationalsocialismen* i Tyskland. De partier som ha gripit makten åsyfta omgestaltningar, vare sig det gäller den medborgerliga mentaliteten enbart eller även den sociala ordningen, som under alla förhållanden kräva århundraden för sin fullbordan och som för den utomstående iakttagaren snarare te sig som eggande utopier än som praktiska mål. Partidiktaturen synes här i praktiken liktydig med ett permanent envälde för en politisk riktning, som säkerställer sin succession genom självrekrytering.

Ur synpunkten av de syften, som diktaturerna vilja förverkliga, kunna de indelas i två huvudgrupper. Den kommunistiska diktaturen syftar till en socialistisk omvandling av samhället och ser som sitt slutmål ett universellt, klasslöst samhälle, där den statliga tvångsmakten skall vara av ringa eller ingen betydelse. Flertalet andra diktaturer, och i första rummet de tyska, italienska och österrikiska äro nationellt inriktade och se sålunda i den egna statens eller det egna folkets framgångsrika utveckling det väsentliga målet; tanken på socialisering och social utjämning avvisas, och diktaturen har upprättats med stöd av borgerligt inriktade folkgrupper som känt sig hotade av socialismen och krossat de socialistiska rörelserna. Diktaturen har uppstått, då spänningen mellan olika folkgrupper fått en sådan styrka att det demokratiska systemet, som förutsätter ömsesidiga eftergifter och en allmän vilja till fredlig avveckling av intressekonflikter, icke längre kunnat fungera.

Direkt beskattning, se Beskattning.

Diskontopolitik, se Riksbanken.

Dispens innefattar befrielse från vissa villkor eller föreskrifter som generellt äro gällande. Så t. ex. talar man om dispens då en person genom särskilt beslut erhåller rätt att söka eller innehava en viss befattning, huru han i visst avseende ej fyller de krav, som finnas stadgade för befattningens erhållande. I ett stort antal lagar tillerkännes Kungl. Maj:t i bestämda hänsenden dispensrätt.

Domänstyrelsen är ett centralt ämbetsverk som sorterar under jordbruksdepartementet. Styrelsen handhar med vissa undantag förvaltningen av statens egendom. Chefen för styrelsen är gene-

raldirektör. Under honom stå en överdirektör, tillika souschef, en försäljningschef samt sex chefer för olika byråer.

Drätselkammare, se Kommun.

Drätselnämnd, se Stadsstyrelse.

Dyrortsgruppering, se Folkpensionering.

E.

Ecklesiastikdepartementet tillkom år 1841 och har att handlägga kyrkoärenden samt ärenden rörande undervisning, vetenskap och konst. Inom departementet handläggas bl. a. frågor om lagstiftning angående byggande och underhåll av kyrka och prästgård samt angående tillsättning av prästerliga tjänster. Under departementet höra bl. a. riksarkivet, kungl. biblioteket, nationalmuseum och skolöverstyrelsen. Statssekreterare och expeditionschef finnas. Departementet är uppdelat på fyra byråer för följande grupper av ärenden: ärenden angående allmänna och enskilda läroverk, tekniska läroverk m. m.; ärenden angående arkiv, kungl. biblioteket, akademier, museer, universitet, tekniska högskolan m. m.; ärenden angående folkundervisning, anstalter för yrkesundervisning, abnormskolor m. m.; kyrkoärenden. — Se även Departement.

Ekonomisk lagstiftning kallas den i § 89 regeringsformen reglerade form av lagstiftning*, beträffande vilken konungen i statsrådet äger beslutanderätt; i motsats till sådan lagstiftning står den samfällda lagstiftningen, som tillhör konungen och riksdagen gemensamt. Enligt § 89 kan riksdagen upptaga frågor »om förändring, förklaring och upphävande av lagar och författningar, som rikets allmänna hushållning röra, om sådana nya lagars stiftande samt om grunderna för allmänna inrättningar av alla slag»; riksdagens makt i dessa frågor inskränker sig emellertid till rätten att besluta »föreställningar och önskningar», och avgörandet tillkommer sålunda konungen i statsrådet. Konungen kan emellertid enligt bestämmelsen genom s. k. delegation* överlåta åt riksdagen att deltaga vid avgörandet av ekonomiska frågor och i sådant fall förfares på det sätt, som i § 87 regeringsformen stadgas för samfälld lagstiftning av i denna angivet slag. Gränsen mellan den samfällda lagstiftningen och den ekonomiska lagstiftningen har alltid varit oklar. Vid regeringsformens tillkomst skilde man mellan allmän lag, som skulle reglera individernas »naturliga» rättigheter, och ekonomisk lag, som utanför den allmänna lagens

område skulle bidraga till att skapa trygghet och välstånd i samhället. Till den ekonomiska lagstiftningen räknades exempelvis skifteslagstiftningen, bestämmelser om idkande av näring, hälsovårdsföreskrifter och allehanda ordningsföreskrifter. Konungens rätt att meddela s. k. förvaltningsföreskrifter, d. v. s. föreskrifter för statens ämbetsverk och myndigheter, har stundom betraktats som en del av den ekonomiska lagstiftningen; ibland talas här om *administrativ* lagstiftning, som Konungen äger att stifta i sin egenskap av högste förvaltningschef.

Under senare hälften av 1800-talet förelågo vid flera tillfällen motsättningar mellan konung och riksdag i fråga om gränsen mellan den ekonomiska och den administrativa lagstiftningen. Riksdagens krav på begränsning av den ekonomiska lagstiftningens område har emellertid segrat. Dels ha allt flera områden ansetts tillhöra den samfällda i stället för den ekonomiska lagstiftningen. Dels har i allt större utsträckning konungen med begagnande av sin delegationsrätt givit riksdagen medbestämmanderätt i frågor fallande inom ramen för den ekonomiska lagstiftningen. Man har allmänt utgått från att om en lag stiftas av riksdagen och konungen gemensamt den icke heller kan bli föremål för ändring eller upphävande annat än i samma ordning.

Ekonomiska stridsåtgärder, se Arbetsfred.

Elektorer kallas genom val utsedda personer som ha att förrätta vissa val. Under tiden 1918—1936 utsågos i de städer som ej deltogo i landsting särskilda elektorer för val av ledamöter i första kammaren (se Riksdagen).

Elitteori. Ordet har under senare år vunnit burskap såsom beteckning för uppfattningen att inom en stat vissa personer eller vissa grupper på grund av speciella egenskaper äro kallade att härska. Själva tanken är urgammal. Inom antidemokratiska åskådningar har ständigt gjorts gällande att bestämda personer, såsom monarkerna, eller avgränsade folkgrupper, såsom de mera förmögna eller de genom högre börd utmärkta, vare sig på grund av gudomlig kallelse eller med stöd av på den sociala ställningen beroende kompetens böra äga den politiska makten. Under senare tid ha vissa sociologer, såsom Mosca, Sorel och Pareto, sökt visa att i realiteten makten inom en stat alltid utövas av en avgränsad persongrupp och att detta alltså är fallet även under en demokratisk ordning; utifrån denna uppfattning, som t. ex. Pareto kallade elitteorien, har man ofta karakteriserat demokratien så-

som endast en maskering av fåväldet. Dessa tankegångar torde ha varit av betydelse för den italienska fascismen*, då denna upptagit ett slags elitteori såsom stöd för sitt välde. Själva förhållandet att fascismen vunnit makten framställes i denna teori som ett bevis på att den också förtjänat makten, d. v. s. att den genom politisk och moralisk överlägsenhet är berättigad att med undertryckande av andra riktningar styra staten. På samma sätt betraktar sig det nationalsocialistiska partiet i Tyskland som en styrande elit. Dessa elitteorier skilja sig uppenbarligen från förut nämnda elitteorier därigenom att icke arvet eller den sociala ställningen utan innehavet av en viss politisk uppfattning anses konstituera eliten.

Enhetsprisföretag, se Epafrågan.

Enkammarsystem kallas det representationssystem, i vilket representationen består av endast en kammare (jfr Tvåkammarsystem). Detta system har funnits eller finnes endast i jämförelsevis få stater, såsom Tyskland och de tyska delstaterna, Finland, Estland, Lettland, Spanien, Jugoslavien och Grekland. I Sverige ha vid upprepade tillfällen motioner väckts om införande av enkammarsystem, och starka sympatier härför ha framträtt inom de socialistiska partierna; under senare år har dock frågan icke varit aktuell och kravet på en sådan genomgripande omläggning av representationssystemet synes f. n. sakna all betydelse.

Enskilda utskott. Grundlagen utgår från att de tillfälliga* utskotten endast ha att behandla frågor, i vilka för ett positivt beslut kräves samstämmighet mellan kamrarna. Ingen bestämmelse finnes om utskottsbehandling av frågor, som röra någondera kammaren enskilt, d. v. s. ärenden i vilka en kammare kan fatta enskilt beslut (främst frågor rörande kammarens arbetsordning). Även dessa ärenden ha dock i allmänhet beretts i utskott. I äldre tid tillsattes för detta ändamål vid flera tillfällen s. k. enskilda utskott. I allmänhet ha dock de ordinarie tillfälliga utskotten i dessa fall anlitats, och även då utskott tillsats endast för beredning av enskilda ärenden ha de under senare år benämts tillfälliga. I praxis brukar man därför numera icke skilja på tillfälliga och enskilda utskott.

Epafrågan. Den snabba utvecklingen av de s. k. enhetsprisaffärerna har på senare tid på en del håll väckt missnöje. Vid 1934 års riksdag framlades motioner i båda kamrarna om utredning angående de s. k. enhetsprisföretagens ekonomiska och sociala

verkningar. Frågan fördes fram av högern, och riksdagen beslöt mot socialdemokraternas röster, att en utredning skulle företagas. De sakkunniga, som tillsattes den 15 juni 1934, avlämnade sitt betänkande den 30 nov. 1935. Deras utredning omfattade A. B. Epa och Tempo A. B. samt vidare även A. B. Tvålhuset Resia och Varuhuset för 88-öres artiklar. I utredningen framhölls, att enhetsprisföretag ha möjlighet till billigare priser därigenom, att de ha en centraliserad inköpskälla. Medan i vanliga fall grosshandeln köper för att sälja på en osäker detaljhandelsmarknad, gå epaaffärerna förbi grosshandeln, varför en mellanhand uteblir. Vidare känna de sin marknad, så att de bättre kunna avpassa inköpen. En fördel för de varuhusliknande affärerna är, att lokal och personal bättre utnyttjas genom att varor, som ha säsong, tillfälligtvis kunna beredas ökat utrymme. Slutligen medför kontantbetalningen ett undvikande av de räntekostnader och förluster, som äro förenade med kreditgivning. Utredningen över epavarornas kvalitet gav i stort sett ett gynnsamt resultat. Särskilt undersöktes fall, då anmälan gjorts mot epaaffärerna. Dessa visade sig i regel bero på bristande upplysningar hos vederbörande eller »tillfälliga iakttagelser, som utan tillräckligt fog generaliserats». Det visade sig vidare, att för Epa och Tempo 60 eller 70 % av inköpen utgjorts av svenska varor. Denna siffra ansågs knappast vara låg, framför allt i betraktande av den indirekta påtryckning, som från konkurrenter gjorts för att hindra leverantörer att sälja till Epaföretag. De sakkunniga framhöllo slutligen, att utredningen ej givit tillräckligt stöd för antagandet, att en särskild lagstiftning om enhetsprisföretag i vårt land skulle vara motiverad. Någon sådan har ej heller kommit till stånd.

Estlandsavtalet, se Nykterhetsfrågan.

Exekutiv makt eller verkställande makt kallas enligt maktfördelningsläran den del av statsmakten som avser förvaltning, icke lagstiftning och rättsskipning. I allmänhet tillkommer den exekutiva makten regeringen, under det att den lagstiftande makten åtminstone delvis är överlämnad till en folkrepresentation och den dömande makten handhaves av särskilda domstolar.

Expedition. Ordet har tidigare använts i ungefär samma mening som numera departement*. Vissa avdelningar inom departement eller ämbetsverk bära officiellt namnet expeditioner, t. ex. försvarsdepartementets kommandoexpeditioner. Med expedition menas också den handling, respektive det aktstycke, varmed ett

beslut utfärdas till efterlevnad. Alla från konungen utgående expeditioner skola för att bliva gällande vara försedda med konungens underskrift och kontrasignation av vederbörande föredragande.

Expeditionschef, se Departement.

Expeditionsministär kallas en regering av icke parlamentarisk karaktär som bildas i ett land där det parlamentariska styrelsesättet i princip är rådande; en expeditionsministär har alltså ingen bestämd politisk färg och den består vanligen av höga ämbetsmän. Dylika ministärer komma till stånd i sådana fall, då intet parti inom representationen ensamt vill övertaga regeringsmakten och då någon koalition mellan partier, som tillsammans skulle vara regeringsdugliga, icke kan åvägabringas. Någon gång benämnes också en partiregering, som övertar regeringsansvaret mera provisoriskt och endast eller huvudsakligen för att sköta de löpande ärendena, expeditionsministär. Sedan parlamentarisk praxis blivit rådande i Sverige har endast en expeditionsministär bildats, nämligen av de Geer (sedermera efterträdd av von Sydow) år 1920.

Exportreglering, se Jordbruksfrågan.

Exportunderstöd, se Jordbruksfrågan.

Exterritorialitetsrätt innebär att vissa platser och vissa personer i bestämda hänseenden undantagas från de bestämmelser som eljest gälla inom vederbörande stat. Så t. ex. stå diplomater utanför jurisdiktionen inom det främmande land, där de äro anställda.

Extra inkomst- och förmögenhetsskatt, se Beskattning.

F.

Fackföreningsrörelsen. Med fackföreningar menas sammanslutningar av inom visst företag, visst fack eller viss näringsgren arbetande personer för tillgodoseende av medlemmarnas med ställningen i arbetet förenade intressen; särskilt användes ordet om sammanslutningar av arbetare. I samband med industrialiseringen ha fackföreningar uppstått i olika länder och dessa organisationer ha spelat en betydelsefull roll för arbetarklassens både ekonomiska och politiska verksamhet. I diktaturländerna ha de fria fackföreningarna förbjudits och ersatts av organisationer, som stå under offentlig ledning och kontroll.

I Sverige fick fackföreningsrörelsen någon större betydelse först under 1800-talets sista årtionden, då en rad föreningar bildades inom olika företag och industrier; efter hand sammanslötos många av dessa föreningar till hela landet omfattande fackförbund. Fackföreningsrörelsen fick tidigt en socialistisk orientering. År 1898 bildades den centrala organisation, som sedermera intagit en dominerande ställning inom svensk fackföreningsrörelse, nämligen landsorganisationen, centralorganisation för Sveriges fackligt organiserade arbetare. Landsorganisationens stadgar innehöll till en början bestämmelse om att till organisationen anslutna föreningar måste ingå i det socialdemokratiska partiet, men denna s. k. tvångsanslutningsbestämmelse blev redan efter två år borttagen; i praktiken har dock landsorganisationen stått i nära förhållande till partiet. Till en början bestod landsorganisationen väsentligen av s. k. yrkesförbund eller fackförbund, d. v. s. förbund omfattande alla arbetare inom samma yrke. Efter hand har man i allt större utsträckning genomfört principen med industriförbund, d. v. s. förbund omfattande alla arbetare inom en och samma industrigren oberoende av det speciella yrket. Landsorganisationens högsta beslutande organ är en kongress som sammanträder omkring vart femte år och består av ombud för de till landsorganisationen anslutna förbunden. Mellan kongresserna sammanträder ett representantskap bestående av ett mindre antal

representanter för förbunden. Den löpande förvaltningen handhas av ett landssekretariat som väljes av kongressen och som för närvarande består av elva medlemmar. Fast avlönade tjänstemän inom landssekretariatet äro en ordförande, en sekreterare och en kassör. Landsorganisationens främsta uppgift är att »ömsesidigt understödja de till landsorganisationen anslutna organisationerna vid de tillfällen, då arbetsköparne genom lockout söka hindra organisationsarbetet eller arbetarnes försök att förbättra sina avlöningsförhållanden; ävensom vid alla tillfällen, då föreningsrätten hotas och arbetarne utestängas vid försök att bilda organisationer samt vid lönenedsättningar». Understöd vid lockouter och av landsorganisationen godkända strejker utdelas enligt fastställda regler.

I stort sett har antalet medlemmar av det till landsorganisationen anslutna förbunden stadigt stigit. År 1900 var antalet medlemmar omkring 43,000, år 1905 över 86,000, år 1908 162,000. 1909 års storstrejk medförde en stark minskning av medlemsantalet, som år 1911 endast var omkring 80,000. Sedermera växte landsorganisationen ånyo; 1920 voro 31 förbund med 280,000 medlemmar anslutna, motsvarande siffror för 1925 voro 34 och 384,000, för 1930 37 och 553,000 samt för december 1936 41 och 757,000. År 1936 belöpte sig landsorganisationens inkomster till 3,351,000 kr. och dess kapitaltillgångar till över 18 miljoner kronor.

En del fackorganisationer finnas utanför landsorganisationens ram. Sålunda märkas den syndikalistiska organisationen, Sveriges arbetares centralorganisation (se Syndikalism), och en del särskilda fackförbund med tillsammans omkring 22,000 medlemmar. Under de senare åren ha vidare en rad organisationer bildats av i privat tjänst anställda utanför den egentliga arbetarklassen; åtskilliga sådana organisationer ha samlats i en centralorganisation kallad De anställdas centralorganisation i Sverige (Daco). Denna organisation omfattade i slutet av år 1936 20 förbund med sammanlagt omkring 41,000 medlemmar.

De centrala fackföreningsorganisationerna i ett stort antal länder voro redan före världskriget sammanslutna till ett internationellt fackföreningsförbund, den s. k. fackföreningsinternationalen. Efter världskriget återupprättades denna international på en kongress i Amsterdam år 1919 (Amsterdaminternationalen), som i stor utsträckning samverkat med den s. k. andra internationalen*. Fackorganisationerna i Ryssland och andra diktaturstater stå utanför. Vid 1936 års kongress voro 27 landsorganisa-

tioner, representerande omkring 11 millioner fackligt organiserade arbetare, anslutna till Amsterdaminternationalen.

Fakultativ, se Folkomröstning.

Familjebeskattning, se Befolkningsfrågan.

Fascism. Under åren efter världskrigets slut genomgick Italien en svår ekonomisk och politisk kris. Inom stora folkgrupper rådde missnöje med fredsslutet, som ansågs ha medfört alltför obetydliga vinster för landet. Inom näringslivet rådde utbredd arbetslöshet samtidigt som omfattade strejkrörelser organiserades. Det socialistiska partiet vann under den år 1918 fullständigt demokratiserade valordningen stora framgångar och besatte bortåt en tredjedel av mandaten i deputeradekammaren. Partiet samverkade icke vid något tillfälle med andra riktningar i regeringsställning; inom partiet bildades visserligen de moderata elementen majoritet, men revolutionära riktningar gjorde sig starkt gällande och i början av år 1921 upprättades ett särskilt kommunistiskt parti. Missnöjet bland arbetarna tog sig uttryck i de talrika strejkerna som även berörde kommunikationsväsendet. En stark reaktion bland de borgerliga folkgrupperna uppstod, då ett stort antal fabriker i Nord-Italien i augusti 1920 besattes av arbetarna — omkring 600,000 till antalet — som dock efter några veckor frivilligt gåvo vika och återlämnade fabrikerna till ägarna. Det parlamentariska systemet arbetade dessa år under utomordentliga svårigheter; de svaga och kortvariga regeringarna bildades i regel under samverkan mellan det näst största partiet, det katolska s. k. folkpartiet, och olika småpartier av politiskt obestämd karaktär. Den fascistiska rörelsen framträdde i första rummet som en borgerlig motrörelse gentemot socialismen, men den hämtade också stöd ur det utbredda missnöjet med parlamentarismen och ur den nationalistiska strömning, som såg sig besviken av krigets resultat.

Den första fascistiska organisationen bildades i mars 1919 i Milano av Benito Mussolini, som före kriget hört till de ledande socialdemokraterna men sedan såsom krigsivrare uteslutits ur det socialistiska partiet. Till en början framträdde fascismen som en på en gång nationell och radikal rörelse; bland annat fordrades införande av republik, utvidgning av de medborgerliga friheterna, minimilön för alla arbetare och successivt överflyttande av produktionsmedlen till särskilda av producenterna bildade förband. Socialismen framstod emellertid på grund av sina internationa-

listiska tendenser som rörelsens främsta motståndare, fascismen vann ringa stöd bland arbetarna och utvecklade sig efter hand till ett vapen för den borgerliga reaktionen. Särskilt efter fabriksockupationen 1920 växte fascismen ut till en stor antisocialistisk folkrörelse, i stor utsträckning finansierad av industriföretagarna och i hemlighet understödd av förvaltningen och arméns officerare. De radikala kraven avskrevos eller uppmjukades; fascismen blev anhängare av konungadömet, kyrkan och den privata äganderätten. De fascistiska förbanden organiserades militärt och en systematisk undertryckningspolitik igångsattes mot socialismen. Socialistiska föreningar upplöstes, deras lokaler förstördes, strejker nedslogos med våld och s. k. straffexpeditioner anordnades mot de städer och kommuner, där det socialistiska partiet eller socialistiska fackföreningar dominerade; även från socialistisk sida begingos talrika våldsdåd Vid 1921 års val erövrade fascisterna icke mer än trettiosex platser i deputeradekammaren (av 535), men under den följande tiden ökades hastigt fascismens styrka. I oktober 1922 igångsatte Mussolini en avgörande aktion. De fascistiska friskarorna mobiliserades och 200,000 fascister satte sig i rörelse mot Rom. Den sittande ministären avgick och den 30 oktober bildade Mussolini en regering, som inneslöt dels några fascister, dels representanter för andra borgerliga partier, och som kunde stödja sig på en stark majoritet inom representationen. Regeringen, som erhöll vidsträckt fullmakt av parlamentet, genomförde under de följande åren en rad åtgärder som voro förmånliga främst för de borgerliga folkgrupperna. Därjämte förbereddes upprättandet av en fascistisk diktatur: de fascistiska friskarorna bildade en av staten betald milis, pressfriheten inskränktes, de socialistiska organisationerna tillbakaträngdes. Under stark påtryckning höllos på våren 1924 nyval som gåvo fascisterna stor majoritet i deputeradekammaren. Sedan på sommaren 1924 den socialistiske deputeraden Matteotti mördats av fascister, framträdde en stark opposition mot den härskande regimen och detta ledde i sin tur till att Mussolini på våren 1925 helt övergav den parlamentariska taktiken och genomförde en fascistisk diktatur. Under de följande åren tillkom ett system av lagar, varigenom all makt samlades hos den fascistiska ledningen.

Partiledaren-premiärministern har härvid genom olika bestämmelser erhållit synnerligen omfattande befogenheter; under långa perioder har han tjänstgjort som chef för alla viktigare statsdepartement. Vid valen till deputeradekammaren uppgöres efter förslag från olika organisationer en kandidatlista av det fascistiska

partiets stora råd, vars sammansättning och verksamhet är helt beroende av diktatorn; denna kandidatlista framlägges sedermera till allmän folkomröstning. Vid de val, som hållits 1929 och 1934, har en överväldigande majoritet av ja-röster uppnåtts. Alla partier utom det fascistiska äro förbjudna och försök att propagera åsikter som icke överensstämma med de officiellt härskande äro straffbara. Pressen har förvandlats till en av regeringen ledd propagandaapparat. Det fascistiska partiet har helt underordnats regeringschefen. Den mest originella av de fascistiska reformerna är den s. k. korporativa lagstiftningen. Den grundläggande principen i denna är att fackliga organisationer som bildats i viss ordning och uppfylla i lagen stadgade villkor kunna få uteslutande rätt att företräda alla till facket hörande personer, även de icke till organisationen anslutna. Sålunda finnas inom skilda områden arbetsgivare- och arbetarförband, som få ingå avtal för alla till området och näringsgrenen hörande och av dem upptaga avgifter. Lagstiftningen har tillämpats på sådant sätt, att endast de under fascistisk ledning stående fackförbanden erhållit statligt erkännande. Styrelserna i de skilda förbanden utses av statliga myndigheter eller under dessas medverkan och kunna när som helst avskedas av samma myndigheter; regeringskommissarier kunna tillsättas med befogenhet att bestämma för förbandens räkning. Regeringskontrollen är i själva verket så fullständig, att regeringen har legal myndighet att diktera förbandens åtgärder. Som ett högsta organ för de korporativa organisationerna tjänstgör ett nationellt korporationsråd, som likaledes står under regeringens ledning. Med stöd av den nya organisationen har regeringen i många fall ingripit kontrollerande och dirigerande i näringslivet, men den enskilda företagsamheten och den privata äganderätten till produktionsmedlen ha ständigt framställts som ledande principer.

Den fascistiska åskådningen, som starkt påverkats av tidigare konservativa ideologier, ställer staten i centrum. Ofta säges staten utgöra ett slags naturlig organism; de enskilda medborgarna sägas vara redskap för staten, vars mål är att göra sig gällande bland andra stater, att uppnå så stor kraftutveckling, så stark och ärorik position som möjligt. Fascismen och i första rummet Mussolini påstås vara bärare av en över de skiftande generationernas uppfattningar höjd evig statsvilja och har sålunda en oinskränkt rätt till makten.

Den fascistiska rörelsen i Italien är den första nationella och borgerliga folkrörelse som i samband med de skärpta sociala

striderna efter världskriget nått absolut välde. Ordet fascism har därför kommit att brukas som beteckning icke blott för den italienska fascismen utan även för rörelser i andra länder av i huvudsak samma art, t. ex. nationalsocialismen i Tyskland. I flera länder ha dylika rörelser emellertid hämtat icke blott idéer utan också namn och yttre symboler från fascismen i Italien. Även i Sverige ha fascistiska riktningar verkat, men för närvarande torde icke finnas någon rörelse, som kallar sig fascistisk.

Fasta mellanfolkliga domstolen i Haag är en mellanstatlig domstol, om vars upprättande stadgas i akten för Nationernas* förbund. Enligt denna akt ålades nämligen Nationernas förbunds råd att ombesörja utarbetandet av förslag rörande inrättandet av en dylik domstol, vilken dels skulle döma i alla internationella tvister, som bleve hänskjutna till densamma, dels på framställning av Nationernas förbunds råd eller församling avge rådgivande yttranden i olika frågor. I december 1920 antogs en stadga för domstolen; även stater som icke tillhöra Nationernas förbund kunna biträda denna stadga. I januari 1922 höll domstolen sin första session. Den består av femton ordinarie domare. Om i ett visst mål de tvistande parterna icke äro genom medborgare i vederbörande stat företrädda i domstolen ha parterna rätt att för handläggning av detta mål utse vardera en domare; i vissa fall skola tekniska experter med rådgivande befogenhet inkallas. Domarna väljas för en tid av nio år av Nationernas förbunds råd och församling; för val fordras majoritet inom såväl rådet som församlingen. Valet sker inom förslag som avgivas av nationella juristorganisationer. Enligt domstolsstadgan är domstolen behörig i alla mål som underställas densamma av parterna samt i sådana fall som särskilt angivas i folkrättsliga fördrag. Därjämte kan emellertid varje stat i förhållande till varje annan stat som åtagit sig samma förpliktelse erkänna domstolen som behörig i alla eller i vissa slag av rättstvister. Till denna s. k. fakultativa klausul har ett stort antal stater, bland dem Sverige, anslutit sig.

Fattigvårdsfrågan. Nu gällande fattigvårdslag antogs år 1918 och trädde i kraft den 1 jan. 1919. Enligt denna har minderåriga (under 16 år) eller den, som i följd av ålderdom, sjukdom, lyte eller eljest bristande kropps- och själskrafter är oförmögen att genom arbete försörja sig och saknar medel till sitt uppehälle, rätt att erhålla fattigvård. Person, som kan arbeta, men ej lyckats erhålla arbete och därför lider nöd, har alltså ej rätt till fattigvård, även om han det oaktat kan erhålla fattigvårdshjälp.

Fattigvården handhaves som bekant av kommunerna och lämnas antingen i form av penningunderstöd, utackordering eller anstaltsvård. Staten utövar viss inspektion över fattigvården. En svårighet har varit, att stridigheter ofta uppstått mellan kommuner om vilken, som skall vara skyldig att lämna viss person fattigvård. Detta har berott på de oklara bestämmelserna om hemortsrätt. Vid 1926 års riksdag antogs bestämmelser, vilka avsågo att minska antalet fattigvårdsprocesser mellan kommunerna. Genom andra riksdagsbeslut har området för den egentliga fattigvården begränsats. Genom lagen om samhällets barnavård bestämdes, att minderårig, som på grund av nöd eller av annan anledning är i behov av vård utom hemmet, ej skall omhändertagas av fattigvården utan av barnavårdsmyndigheterna. Pensionsförsäkringens utveckling, 1931 års lagstiftning för den frivilliga sjukkasseverksamheten, moderskapsunderstöden (jfr Befolkningsfrågan), åtgärderna för att hjälpa de arbetslösa m. m. ha väsentligt minskat området för fattigvårdens verksamhet. På senare tid har framförts önskemål om en mera enhetlig organisation av den sociala hjälpverksamheten. Ett steg i denna riktning togs genom beslutet om upprättandet av ett socialregister vid 1936 års riksdag. I detta register skall upptagas alla de personer i en kommun, som erhålla understöd. Angående utgifter för fattigvård och barnavård se Allmänna utgifter och inkomster.

Finansbetänkande. Vid slutet av riksdagen, sedan beslut fattats om de utgifter och anslag, som riksdagen beviljar, avlåter statsutskottet* enligt 39 § riksdagsordningen ett memorial om statsregleringen för nästkommande budgetår, vilket kallas finansbetänkandet. Detta innehåller utskottets förslag till riksstat och upptager de ordinarie inkomsterna till visst beräknat belopp och övriga inkomster ävensom utgifter till de belopp, som fastställts av riksdagen.

Finansdepartementet tillkom år 1841; 1920 uppdelades departementet i ett finans- och ett handelsdepartement. Departementet har att handlägga ärenden rörande finansförvaltningen och skatteväsendet. Inom departementet beredas bl. a. lagstiftning i frågor rörande bank- och fondväsendet samt skattelagstiftningen. Under departementet höra bl. a. kammarkollegiet, statskontoret, kammarrätten, generaltullstyrelsen, statistiska centralbyrån, bank- och fondinspektionen, riksräkenskapsverket och kontrollstyrelsen. Departementet är uppdelat i en byrå för lagärenden och två andra byråer, av vilka en handlägger pensionsärenden och en ärenden av

administrativ natur, tull- och stämpelärenden m. m. — Se även Departement.

Finanslag. I flertalet länder antagas de budgetära besluten i form av en särskild lag, finanslagen. Det svenska statsskicket känner icke begreppet finanslag (jfr Beskattning och Budget).

Flygförvaltningen är ett under försvarsdepartementet sorterande centralt ämbetsverk som har ledningen av det militära flygets förvaltning. Chef för förvaltningen är chefen för flygvapnet. Flygförvaltningen är uppdelad i en materielavdelning, en intendenturavdelning och en byggnadsavdelning.

Flygväsendet, se Försvarsfrågan.

Flyktingsfrågan. I allmänhet kunna personer, som äro misstänkta, åtalade eller dömda för brott i ett land och flytt till ett annat land, enligt lagstiftning eller särskilda överenskommelser utlämnas till det förstnämnda landet. Beträffande för politiska brott efterlysta personer har emellertid i ett flertal länder en annan ordning tillämpats, i det att sådana personer icke utlämnas. Rätten för politiska flyktingar att finna en fristad i ett annat land kallas asylrätt; vissa stater, såsom England och Schweiz ha av gammalt och med stor konsekvens hävdat asylrätten. I Sverige finnas inga generella bestämmelser om asylrätt. Emellertid stadgas i lagen angående utlämning av förbrytare av år 1913 att den allmänna regeln om sådan utlämning icke gäller för den som efterlyses för politiska brott. Härvid undantages likväl mord och mordförsök å statsöverhuvud och vissa andra personer (den s. k. attentatsklausulen).

Beträffande utlänningars och alltså även politiska flyktingars rätt att uppehålla sig i Sverige ha under senare tid särskilda lagar beslutats, senast lagen om utlännings rätt att här i riket vistas av den 11 juni 1937 (utlänningslagen); denna lag är giltig t. o. m. den 31 dec. 1942. Enligt lagen kan utlänning som ankommer till riket avvisas i vissa fall, bl. a. om han har för avsikt att här söka sitt uppehälle och det kan antagas »att han saknar möjlighet att ärligen vinna sin försörjning». Beslut om avvisning fattas i regel av polismyndighet, men skall ifråga om politiska flyktingar ankomma på socialstyrelsen. En utlänning äger icke uppehålla sig mer än tre månader i Sverige utan särskilt uppehållstillstånd, som meddelas av socialstyrelsen; han äger vidare icke att, utan att socialstyrelsen meddelat arbetstillstånd, anta eller inneha arbetsanställning i Sverige. Utlänning som bryter mot de i lagen stad-

gade villkoren kan genom beslut av socialstyrelsen förpassas ur riket. Vidare kunna utlänningar som gjort sig skyldiga till vissa brott eller förseelser utvisas genom beslut av länsstyrelsen. Därjämte tillerkännes Kungl. Maj:t en allmän utvisningsrätt: »Där sådant av hänsyn till rikets säkerhet eller eljest i statens intresse finnes påkallat, må konungen förordna om utvisning av utlänning som i riket vistas.» Som regel gäller att utlänning som avvisas skall befordras till det land, varifrån han ankommit, och att utlänning som förpassas eller utvisas ur riket skall sändas till sitt hemland. Dock stadgas vissa undantag från denna regel; framför allt gäller att utlänning icke bör skickas till land, från vilket han av politiska orsaker flytt, eller till land, där han kan antagas icke åtnjuta trygghet mot att bliva återsänd till land, varifrån han flytt av politiska orsaker. Ej heller skall utlänning återsändas till land, från vilket han utvisats.

I vårt land finnas för närvarande, högt räknat, 20,000 utlänningar. De politiska flyktingarna anslås till cirka 4,000, av vilka 1,000 äro finska flyktingar, som kommo in i landet under inbördeskriget i Finland. Vidare finnas omkring 2,000 ryska flyktingar från tsartiden. Dessa båda grupper äro numera i stort sett inordnade i vårt arbetsliv. De tyska flyktingarna beräknades 1937 utgöra ett antal av 1,000, inberäknat kvinnor och barn. Av dessa äro ungefär 400 av judisk börd. Siffrorna visa, att Sverige mottagit en relativt liten del av flyktingsströmmen (i Schweiz lära för närvarande finnas 300,000—400,000 flyktingar).

Under senare år har frågan om de politiska flyktingarnas ställning och om asylrätten varit föremål för en relativt livlig diskussion. Å ena sidan har man framhävt, att arbetsmöjligheterna inom landet måste reserveras för de svenska medborgarna och att därför stor vaksamhet och försiktighet bör visas vid beviljande av uppehålls- och arbetstillstånd. Å andra sidan har man, främst av humanitära skäl, påyrkat en fastare utformning av asylrätten och en mera generös politik mot utlänningarna. Antalet politiska flyktingar har emellertid varit så litet, att flyktingsproblemet i vårt land ej framstått som en fråga av större politisk betydelse. Se även Asylrätt.

Folkinitiativ, se Folkomröstning.

Folkomröstning innebär att de röstberättigade medborgarna i en stat genom omröstning taga ställning till en viss fråga; man skiljer sålunda på folkomröstning och på val, vid vilka senare väljarna blott ha att utse representanter. Stundom begagnas ordet

referendum i samma mening som folkomröstning, ehuru det även kan ha en annan trängre betydelse.

Med utgångspunkt från olika indelningsgrunder kan man skilja på olika arter av folkomröstning. En indelning utgår från den rättsliga effekten av folkets ställningstagande. Den ojämförligt vanligaste formen av folkomröstning är den *decisiva* eller avgörande folkomröstningen, som innefattar ett definitivt avgörande av den föreliggande frågan. Vid den *konsultativa* eller rådgivande folkomröstningen är folkets ställningstagande däremot icke avgörande för frågans lösning, utan statsmakterna kunna sedermera i vanlig ordning fatta sitt beslut; vid sådan folkomröstning anordnas alltså ett slags rådfrågning av folket. En mellanform finnes i det att folkets ställningstagande kan vara bindande, därest omröstningen går i en riktning, men lämna avgörandet fritt därest den går i en annan riktning; det talas här om semi-konsultativ folkomröstning. En underart av den decisiva folkomröstningen utgör den *bekräftande* folkomröstningen, som innebär att ett besluts ikraftträdande göres beroende av positivt ställningstagande från folkets sida. — Folkomröstningar som gälla av representationen fattade beslut eller av densamma förelagda frågor kallas referenda; man skiljer härvid mellan *referendum* å ena sidan och å den andra initiativ eller *folkinitiativ,* som innebär rätt för ett visst antal röstberättigade medborgare eller en viss procent av de röstberättigade att få av dem framställda förslag underställda folkomröstning. *Obligatoriskt* referendum innebär att vissa frågor enligt författningen alltid måste underkastas folkomröstning, under det att *fakultativt* referendum omfattar sådana fall då hänvändelse till folket sker under bestämda villkor, såsom på beslut av representationen eller på begäran av ett visst antal röstberättigade. — Slutligen urskiljas också olika arter av folkomröstning allt efter de ämnen omröstningen gäller såsom *författningsreferendum* och *författningsinitiativ* (grundlagsfrågor), *lagreferendum* och *laginitiativ* (vanliga lagfrågor).

Folkomröstningen såsom komplement till det representativa systemet har tidigast utvecklats och varit av den största betydelsen i Schweiz och Förenta staterna. I vissa schweiziska kantoner ha av gammalt frågor avgjorts vid allmänna folkomröstningar. Nu gällande schweiziska författning stadgar om obligatorisk folkomröstning i författningsfrågor, om folkomröstning rörande av representationen antagna lagar på begäran av trettiotusen röstberättigade och om författningsinitiativ i form av rätt för femtiotusen röstberättigade medborgare att få förslag framlagda till folkom-

röstning. Institutet har spelat en framträdande roll i Schweiz' politiska liv och ett stort antal viktiga frågor ha på särskild begäran underställts folket. I Förenta staterna finnes folkomröstningsinstitutet icke i unionen men det har stor betydelse i delstaterna. Redan i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet infördes i flertalet delstater obligatoriskt författningsreferendum och sedan slutet av 1800-talet ha under direkt inflytande från Schweiz fakultativt lagreferendum och olika former av folkinitiativ införts i bortåt hälften av delstaterna. Särskilt i samband med den demokratiska rörelsen efter världskriget infördes bestämmelser om folkomröstning i ett stort antal europeiska stater, såsom Tyskland, Österrike, Estland och Lettland; institutet har dock endast i ett fåtal fall kommit till användning i dessa länder. I Danmark stadgades om obligatoriskt författningsreferendum år 1915. I Norge och Finland finnas inga generella bestämmelser om folkomröstning, men i Norge anordnades 1919 och 1926 och i Finland 1931 konsultativa folkomröstningar i förbudsfrågan.

I Sverige tillsattes år 1920 en kommitté för att utreda frågan om folkomröstningsinstitutets införande i den svenska författningen. I sitt år 1923 avgivna huvudbetänkande avstyrkte kommittén tanken på ett mera allmänt folkomröstningsinstituts införlivande med den svenska författningen. Däremot infördes redan år 1922 på kommitténs förslag bestämmelser om konsultativ folkomröstning i regeringsformen och riksdagsordningen. Då med hänsyn till något ärendes särskilda vikt och beskaffenhet prövas nödigt att före dess avgörande folkets mening inhämtas, kunna konungen och riksdagen genom samfälld stiftad lag förordna att allmän folkomröstning anställes. I lagen skola bestämmelser givas om den eller de frågor, som skola besvaras vid omröstningen, samt om tid och sätt för densamma. Rösträtt vid en sådan omröstning har var och en som är röstberättigad vid val till andra kammaren. I grundlagen betonas särskilt att vederbörande ärende efter omröstningen behandlas »i grundlagsenlig ordning», d. v. s. att statsmakterna äro helt obundna av omröstningens resultat. Grundlagsbestämmelsen tillkom utan tvivel i första rummet för att möjliggöra folkomröstningen i den vid denna tid aktuella förbudsfrågan, och folkomröstning har endast kommit till stånd i denna fråga. Enligt särskild lag förelades i augusti 1922 valmännen frågan om de önskade införande av ett allmänt rusdrycksförbud. Resultatet blev att omkring 51 procent av de röstande togo ställning mot förbundstanken. Enligt i lagen om folkomröstning given bestämmelse skildes vid omröstningen på män och kvinnor; av

männen röstade 59 procent, av kvinnorna endast 41 procent mot förbudet. I folkomröstningsdiskussionen i skilda länder ha i huvudsak samma synpunkter framförts. Såsom skäl för införande eller utvidgning av folkomröstningsinstitutet har man i första rummet gjort gällande, att möjlighet för folket att direkt taga ställning till sakfrågor av central betydelse vore en konsekvens av den demokratiska principen. Denna har ansetts kräva att representationen skall handla i enlighet med folkets önskningar och att, då så icke är fallet, avgöranderätten skall övergå till folket. En realpolitisk kritik av representationernas uppträdande har också spelat en viktig roll i folkomröstningspropagandan, i synnerhet i Förenta staterna, där statslegislaturerna ofta stått på en låg nivå. Folkomröstningsinstitutets motståndare ha framhävt att det för flertalet väljare är omöjligt att sätta sig in i mera omfattande och invecklade sakfrågor, även om de äro i stånd att bilda sig en politisk allmänuppfattning.

För vissa folkomröstningar användes stundom ordet plebiscit. Namnet begagnas exempelvis om de folkomröstningar, varmed Napoleon I och Napoleon III läto sanktionera sina välden (exempelvis omröstningen om kejsardömets införande 1852). Plebiscit kallar man också sådana omröstningar, varigenom innevånarna i ett område beredas tillfälle att taga ställing till frågan, vart området statligt skall höra. Efter världskriget anordnades flera dylika plebiscit, t. ex. i Sönderjylland och Oberschlesien.

Folkpartiet, se Borgerlig vänster.

Folkpensionering. Under 1800-talet väcktes vid flera tillfällen inom riksdagen förslag angående åtgärder för försörjning av arbetsoförmögna eller åldersstigna personer på annat sätt än genom fattigvården, vilka förslag dock ej ledde till något resultat. År 1907 tillsattes sedermera en kommitté, den s. k. ålderdomsförsäkringskommittén, vilken år 1912 avlämnade förslag i ämnet. Detta förslag framlades i något omarbetat skick för 1913 års riksdag och blev, med vissa ändringar, antaget av riksdagen. Den därigenom beslutade lagen, benämnd lag om allmän pensionsförsäkring, utfärdades den 30 juni 1913 och trädde i kraft den 1 januari 1914.

Genom denna lag infördes i vårt land en i princip hela folket omfattande obligatorisk invaliditets- och ålderdomsförsäkring. Till sitt system var försäkringen sammansatt av dels en enligt den privata försäkringens metod uppbyggd livränteförsäkring med personliga pensionsavgifter och däremot försäkringstekniskt svarande

individuellt bestämda pensioner, dels ock en av allmänna medel bekostad understödsverksamhet, grundad på behovsprincipen.

Envar i Sverige mantalsskriven svensk medborgare i åldern 16—66 år skulle sålunda årligen erlägga pensionsavgift, beräknad efter inkomstens storlek, om lägst 3 och högst 13 eller, efter lagändring 1921, 33 kronor. Pensionsavgifterna inflöto till en fond, kallad pensionsförsäkringsfonden, med vars medel de på avgifter byggda pensionerna, de s. k. avgiftspensionerna, bekostades. Genom att erlägga pensionsavgifter förvärvade avgiftsbetalarna rätt till avgiftspension att utgå från inträdet av varaktig oförmåga till arbete, invaliditet, och senast från 67 års ålder. Avgiftspensionens storlek var för varje pensionstagare beroende på det efter försäkringsteknisk metod beräknade värdet av de avgifter han erlagt. De procenttal, efter vilka beräkningen skedde, voro något lägre för kvinnor än för män, beroende på att beträffande de förra såväl invaliditetsrisken som livslängden genomsnittligt är större. En följd av anordningen var, att avgiftspensionerna under lång tid efter pensionsförsäkringens införande måste bli mycket små. Så sent som år 1933 eller 20 år efter pensionsförsäkringens införande uppgingo de nybeviljade avgiftspensionerna till så lågt belopp i genomsnitt som kr. 31: 53 för män och kr. 11: 35 för kvinnor.

Förutom avgiftspension utgick till varje pensionsberättigad, som var invalid och vilkens årsinkomst understeg visst belopp, ett årligt pensionstillägg. Enligt lagens ursprungliga lydelse skulle pensionstilläggen utgå med högst 150 kronor för man och 140 kronor för kvinna (under åren 1914—1919 voro beloppen på grund av särskilda övergångsbestämmelser än lägre), men skulle efter vissa grunder minskas, om pensionstagaren hade egen inkomst överstigande 50 kronor. Genom lagändring år 1921 höjdes pensionstillägget fr. o. m. år 1922 till 225 kronor för man och 210 kronor för kvinna med avdrag av 60 % av egen inkomst utöver 50 kronor. Vid en egen årsinkomst av 425 kronor för man och 400 kronor för kvinna bortföll på grund av denna avdragsregel rätten till pensionstillägg. Fr. o. m. år 1918 hava vidare utgått särskilda pensionstillägg för barn till pensionstagare, som haft att försörja barn under 15 år. Dylikt barntillägg utgick från början med högst 75 kronor per år för varje barn, men höjdes år 1922 till 102 kronor per barn och år. Det må emellertid anmärkas, att de år 1922 genomförda höjningarna av pensionstillägg och barntillägg icke kommo dem till godo, som blivit pensionsberättigade enligt de äldre bestämmelserna. Antalet pensionstagare med pension enligt

de äldre och snävare reglerna uppgick ännu så sent som år 1936 till närmare 100,000 kronor.

Kostnaderna för pensionstillägg (inkl. barntillägg) bestredos till 3/4 av staten. I städer, som icke deltogo i landsting, bekostades återstående 1/4 av staden, under det att i övriga kommuner fjärdedelen delades lika mellan kommunen och landstinget.

Under årens lopp inom och utom riksdagen framkomna önskemål om förbättringar av pensionsförsäkringen föranledde tillsättandet av 1928 års pensionsförsäkringskommitté, vilken efter ett omfattande utredningsarbete år 1934 framlade förslag om en genomgripande omgestaltning av pensionsförsäkringen. På grundval av kommitténs utredningar och förslag framlade Kungl. Maj:t för 1935 års riksdag förslag i ämnet, enligt vilket lagen om allmän pensionsförsäkring skulle avlösas av lag om folkpensionering. Denna skulle liksom den allmänna pensionsförsäkringen omfatta både invaliditets- och ålderdomspensionering. Avgiftspensionen motsvarades enligt förslaget av en efter väsentligt ändrade regler anordnad grundpension; pensionstillägget motsvarades av tilläggspension. Pensionerna enligt lagen om folkpensionering skulle, graderade med hänsyn tagen till levnadskostnadernas olika höjd på skilda orter, utgå med betydligt högre belopp än enligt den tidigare lagen. Kungl. Maj:ts förslag vann riksdagens bifall med vissa ändringar, bland vilka särskilt må nämnas att dyrortsgraderingen borttogs. De borgerliga partierna ville nämligen ej medverka till genomförandet av en dylik gradering enligt regeringens förslag. Den nya lagen om folkpensionering utfärdades sedan den 28 juni 1935 och trädde i kraft den 1 januari 1937.

Redan vid 1936 års riksdag framlade emellertid den socialdemokratiska regeringen förslag om ändringar i den nya lagen, avseende gradering efter dyrort av folkpensionerna. Vid riksdagsbehandlingen blev nu denna fråga sammankopplad med försvarsfrågan. Spörsmålet om regeringens avgång var aktuellt inför de stundande valen. Regeringen förklarade, att den skulle anse ett bifall till förslaget om dyrortsgradering av folkpensionerna innebära, att riksdagen ej ville låta beslutet i försvarsfrågan och de därav föranledda merkostnaderna inverka hämmande på den sociala omvårdnaden, vilket skulle möjliggöra för regeringen att kvarstanna, trots att dess förslag i försvarsfrågan ej godkänts. Från borgerligt håll framhölls, att detta sammankopplande av frågor vore olämpligt och vore ett köpslående, som man ej ville inlåta sig på. Riksdagens beslut i folkpensioneringsfrågan gick regeringen emot då bondeförbundets stöd uteblev och regeringen avgick.

Sedan på hösten 1936 efter andrakammarvalet socialdemokratiska partiet i förening med bondeförbundet övertagit regeringsmakten, beslutade den nya regeringen att för 1937 års riksdag framlägga i huvudsak samma förslag rörande dyrortsgradering av folkpensionerna som det av 1936 års riksdag avvisade förslaget. Då detsamma nu hade stöd även av bondeförbundet, blev det antaget av riksdagen och de ändrade bestämmelserna skola träda i kraft med 1938 års ingång.

Den nya lagstiftningen innebär, som förut antytts, att folkpensioneringen liksom den tidigare allmänna pensionsförsäkringen skall vara en allmän och obligatorisk invaliditets- och ålderdomspensionering. Skyldigheten att erlägga särskilda pensionsavgifter bibehålles. Envar inom riket mantalsskriven svensk medborgare i åldern 18—65 år, som icke är invalid, skall sålunda i pensionsavgift årligen erlägga 1 % av sin taxerade inkomst, men lägst 6 och högst 20 kronor. Genom erläggandet av dessa pensionsavgifter förvärvas rätt till en utan behovsprövning utgående s. k. *grundpension,* som består av dels ett för alla, som ordentligt erlagt dem påförda pensionsavgifter, lika stort belopp om 70 kronor — detta belopp är alltså oberoende av de påförda avgifternas storlek — dels ock ett växlande belopp utgörande 10 % av summan erlagda avgifter.

Grundpensionen utökas efter behovsprövning med *tilläggspension* motsvarande pensionstillägget enligt den äldre lagen. För bestämmande av tilläggspensionens storlek är landet med hänsyn tagen till levnadskostnadernas olika höjd på skilda orter indelat i 3 ortsgrupper. Tilläggspensionens högsta belopp är 250 kronor i ortsgrupp 1, 350 kronor i ortsgrupp 2 och 450 kronor i ortsgrupp 3. Därest pensionsberättigad har egen inkomst, minskas de nämnda beloppen med 7/10 av årsinkomsten i vad den överstiger 100 kronor, vilket medför att rätten till tilläggspension bortfaller vid en årsinkomst av allt efter ortsgrupp 457, 600 och 743 kronor. För pensionstagare, vars egna inkomst ej överstiger 100 kronor, kommer sålunda folkpensionsbeloppet att uppgå till cirka 350, 450 eller 550 kronor beroende på vilken ortsgrupp pensionstagaren tillhör. För pensionsberättigade makar bliva pensionsbeloppen sålunda 700, 900 eller 1,100 kronor, vilka sistnämnda belopp ansetts tillräckliga för att i normala fall befria vederbörande från tvånget att för sin försörjning anlita fattigvården. I fråga om ensamstående pensionstagare har det däremot i de kungl. propositionerna uttryckligen framhållits, att även de nya pensionsbeloppen äro otillräckliga och att det är en angelägenhet av vikt att snarast möjligt få en förbättring till stånd.

De ovan nämnda tilläggspensionsbeloppen om högst 250, 350 och 450 kronor avse pensionsberättigade, som erlagt pensionsavgift enligt den nya lagen och därför äga rätt även till grundpension med dess fasta belopp om 70 kronor. På grund av det nya systemets tekniska anordnande kunna samtliga förutvarande pensionstagare, d. v. s. de enligt lagen om allmän pensionsförsäkring pensionsberättigade, ej komma i åtnjutande av denna grundpension. Som kompensation härför erhålla dessa pensionstagare i stället en med 50 kronor förhöjd tilläggspension eller, allt efter ortsgrupp, 300, 400 och 500 kronor med avdrag på grund av egen inkomst som nyss nämnts. Inkomstgränsen för rätt till tilläggspension blir därför för dessa pensionstagare 529, 671 resp. 814 kronor.

Beträffande kostnaderna för folkpensioneringen må nämnas, att enligt den nya lagen skola kommunerna bidraga till kostnaden för tilläggspensionerna, vilket bidrag fastställts till $^1/_8$ för kommuner i ortsgrupp 1, $^1/_5$ för kommuner i ortsgrupp 2 och $^1/_4$ för kommuner i ortsgrupp 3 med undantag för städerna Stockholm och Göteborg, vilka skola bidraga med $^3/_{10}$. Under en övergångstid skola dessutom landstingen lämna bidrag med $^1/_{16}$ till tilläggspensioner till pensionstagare, som erhållit pensionstillägg enligt den gamla lagen om allmän pensionsförsäkring. Följande tablå utvisar den beräknade framtida budgeten för folkpensioneringen.

Sammandrag av beräknade inkomster och utgifter för folkpensioneringen.

Miljoner kronor.

	1937	1940	1950	1960
Inkomster.				
Pensionsavgifter	36	38	39	38
Fondränta	33	33	30	30
Statsbidrag	79	98	134	170
Landstingsbidrag	9	7	3	1
Kommunbidrag	26	25	27	30
Summa	**183**	**201**	**233**	**269**
Utgifter.				
Gamla lagen, avgiftspensioner	10	9	4	1
» » , tilläggspensioner	150	108	46	14
Nya lagen, grundpensioner	1	21	60	90
» » , tilläggspensioner	2	43	115	164
Fondökning	20	20	8	—
Summa	**183**	**201**	**233**	**269**

Till jämförelse må nämnas, att det allmännas kostnader för pensionstillägg enligt den förutvarande lagen beräknats uppgå till 77 milj. kr. år 1937, 86 milj. kr. år 1940, 103 milj. kr. år 1950 och 118 milj. kr. år 1960, vartill, då fråga gäller det sammanlagda beloppet utgående pensioner, kommer beloppet av utgående avgiftspensioner enligt gamla lagen, vilket för år 1937 beräknats till ett 10-tal milj. kronor.

Av den ovan lämnade redogörelsen framgår, att den nya lagstiftningens principer, ytligt sett, i väsentliga avseenden sammanfalla med den äldre lagstiftningens. Den allmänna pensionsförsäkringen var emellertid uppbyggd enligt gängse privatförsäkringstekniska metoder med avgiftspensioner, individuellt motsvarande de erlagda pensionsavgifterna och ett uppsamlande av de inflytande avgifterna i en försäkringsteknisk premiereserv. I vad fråga gäller den på avgiftsbetalning grundade pensioneringen tog sålunda den gamla pensionsförsäkringen i första hand sikte på försörjningen i en avlägsen framtid av invalider och åldringar. Den nya lagen däremot avser ett tillgodoseende av det aktuella behovet av försörjningsmedel för nu levande pensionsbehövande. Det individuella sambandet mellan avgifter och däremot svarande pensioner har sålunda avkopplats på det sättet, att alla som ordentligt erlagt dem påförda pensionsavgifter, oberoende av avgifternas storlek, erhålla ett lika stort belopp om 70 kronor. Fondbildningen i försäkringsteknisk bemärkelse har genom denna fundamentala omläggning av verksamhetens tekniska anordnande förlorat sin betydelse. Det oaktat bibehålles i det nya systemet en fondbildning i stor utsträckning. Det har sålunda bestämts, att avgifterna i viss utsträckning skola fonderas och bilda »folkpensioneringsfonden», vilken ersätter och övertager tillgångarna i den förutvarande allmänna pensionsförsäkringsfonden. Fondbildningen skall emellertid ske icke efter försäkringstekniska principer utan enligt en av statsmakterna på enbart lämplighetsskäl fastställd plan, vilken innebär att fonden, som för närvarande uppgår till inemot 800 milj. kronor, skall ökas med 20 milj. kronor om året under ett 10-tal år framåt och därefter med något lägre belopp, intill dess fonden i början av 1950-talet uppgår till 1 miljard kronor, då ej ytterligare fondökning skall äga rum. Fonden har efter omläggningen enbart karaktären av en stödfond avsedd att genom sin ränteavkastning minska statens utgifter i en framtid för folkpensioneringen. Det har nämligen konstaterats, att befolkningsutvecklingen i vårt land genom ökad livslängd och avtagande nativitet går i den riktningen, att ett bibehållande av de senast framställda principerna för folk-

pensioneringen kommer att ställa alltjämt ökade krav på statskassan. Såväl avgiftsbetalningen som fondbildningen ha därför numera enbart karaktären av åtgärder av statsfinansiell innebörd.

I den nya lagen om folkpensionering hava icke upptagits några bestämmelser om barntillägg motsvarande den gamla lagens förut omnämnda pensionstillägg för barn. Denna gren av samhällets hjälpverksamhet har i stället — i vidgad omfattning — reglerats genom en särskild lag om barnbidrag av den 18 juni 1937. (Jfr Befolkningsfrågan.)

Administrationen av folkpensioneringen handhaves — liksom den förutvarande allmänna pensionsförsäkringen — av ett centralt ämbetsverk, pensionsstyrelsen, och av särskilda pensionsnämnder i orterna. Därjämte förefinnes ett antal för större områden av pensionsstyrelsen förordnade ombud. Fonden förvaltas av särskilda fondfullmäktige.

Slutligen må nämnas, att pensionsstyrelsen sedan år 1915 bedrivit en särskild sjukvårdande verksamhet i syfte att förebygga eller häva invaliditet och därigenom inbespara pensionskostnader. Numera är denna verksamhet huvudsakligen inriktad på psykonevrosfall och reumatikerfall. Till dess förfogande stå dels några av pensionsstyrelsen ägda anstalter — i Åre, Nynäs och Tranås — dels särskilda med medel ur fonden uppbyggda reumatikerpaviljonger vid ett antal länslasarett. Förslag föreligger emellertid om att inordna denna pensionsstyrelsens sjukvårdande verksamhet under den allmänna sjukvården i vårt land.

Fraktionsbeteckning, se Val.

Fredsrörelsen. Den första internationella fredsorganisationen grundades 1867. Sedermera har uppstått ett flertal föreningar i olika länder. År 1891 inrättades Internationella fredsbyrån i Bern, som bl. a. har till uppgift att upprätthålla förbindelserna mellan de olika fredsorganisationerna och förbereda och organisera världskongresser.

Den första svenska fredsföreningen bildades 1883 på initiativ av K. P. Arnoldson (Svenska freds- och skiljedomsföreningen). Bland andra fredsföreningar i vårt land märkas Svenska föreningen för nationernas förbund samt Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet, som har en svensk avdelning.

Fredsrörelsen har åtnjutit statsunderstöd. 1929 anvisade riksdagen ett extra anslag av 25,000 kr. för upplysningsarbete i fredsfrågan. 1930 ökades summan till 32,000 kr. Under den därefter följande krisen sänktes anslaget. 1935 beviljades 15,000 kr. Vid

1936 års riksdag föreslog regeringen ett anslag av 20,000 kr. Högern yrkade avslag. Bondeförbundsrepresentanterna föreslogo 15,000 kr. Riksdagen godkände regeringens förslag. År 1937 beviljades ett anslag av 25,000 kr.

Frisinnade partiet, se Borgerlig vänster.

Frivilliga skytterörelsen, se Skytterörelsen.

Fullmakt, se Ämbeten.

Fullmaktsgranskning. Innan riksdagen sammanträder, företages inför chefen för justitiedepartementet eller i hans ställe av konungen förordnad person och i närvaro av tre bland de av riksdagen valda fullmäktige i riksbanken och tre bland fullmäktige i riksgäldskontoret granskning av de för riksdagens ledamöter utfärdade fullmakterna. Granskningen, som har till ändamål att undersöka huruvida fullmakterna blivit utfärdade i föreskriven form, skall vara fullbordad sist å dagen före riksdagens början. Sedermera har emellertid vardera kammaren att pröva ledamöternas behörighet till riksdagsmannakallets utövande både vad beträffar sådana medlemmar, vilkas fullmakter ej vid förut nämnda granskning godkänts, och i fråga om sådana, mot vilka eljest med stöd av grundlagen anmärkning förekommer (t. ex. om bristande valbarhet). Den, om vars riksdagsmannarätt fråga är hos kammare väckt, bibehåller emellertid sin befattning såsom ledamot i kammaren, intill dess han förklaras obehörig. — I vissa utländska representationer har fullmaktsgranskningen stor betydelse, då man ofta försöker utestänga politiska motståndare, som påstås ha gjort sig skyldiga till obehörig agitation o. dyl. I Sverige har fullmaktsgranskningen en rent formell karaktär och fullföljes utan alla politiska hänsyn.

Fullmaktslagar benämnas ofta sådana lagar, varigenom representationen överlämnar befogenheter, som enligt författningen den själv ensam eller i samverkan med regeringen skall handhava, till regeringens självständiga utövande. Vidsträckta fullmakter åt regeringen ha på detta sätt beslutats i en rad stater, särskilt under och efter världskriget, då situationen varit sådan att ett avgörande av vederbörande frågor i vanlig ordning ansetts medföra allt för stor tidsutdräkt eller stöta på stora parlamentariska svårigheter. I regel ha fullmakterna gällt vissa bestämda rättsområden eller begränsats genom vissa mål för regeringens verksamhet; under världskriget fick t. ex. regeringen i flera stater rätt att fatta

alla beslut, som voro nödvändiga med hänseende till krigssituationen. Vanligen ha också fullmaktslagarna beslutats för viss tid, efter vilken regeringen varit skyldig att avlägga räkenskap inför representationen, med rättighet för denna att annullera de med stöd av fullmakten fattade besluten. Efter världskriget ha fullmaktslagar varit av betydelse särskilt under ekonomiska krisperioder då snabba och hänsynslösa statsåtgärder ansetts nödvändiga (Frankrike 1924, 1926, 1934 och 1937, Tyskland 1923—1924, Förenta staterna 1933). De mest vidsträckta fullmaktslagarna ha i själva verket inneburit ett slags provisoriska diktaturer för regeringen. Majoriteten inom representationen har emellertid i sådana fall känt sig representerad av regeringen. I Sverige ha fullmaktslagar i nu angiven mening icke förekommit.

Fyrtiotimmarsvecka, se Arbetarskyddslagstiftning.

Födelsetal, se Befolkningsfrågan.

Förbud, se Nykterhetsfrågan.

Fördrag. Enligt regeringsformen äger konungen i statsrådet att ingå överenskommelse med främmande makt. Då sådan överenskommelse angår fråga, som riksdagen har rätt att ensam eller jämte konungen avgöra, skall den alltid framläggas till riksdagens godkännande; en sådan överenskommelse kan icke bli gällande rätt förrän den godkänts av riksdagen. Överenskommelser som icke äro av denna art, men äga större vikt, skola även i regel framläggas för riksdagens godkännande. I båda fallen skall i vederbörande fördrag intagas ett förbehåll, varigenom dess giltighet göres beroende av riksdagens bifall. I fråga om det sistnämnda slaget av överenskommelser kunna undantag göras från den allmänna regeln. Skulle nämligen rikets intressen kräva att överenskommelse, som är av större vikt, men ej angår fråga som riksdagen äger avgöra, avslutas utan riksdagens godkännande, kan detta ske, men i sådant fall skall utrikesnämnden* beredas tillfälle att yttra sig, innan överenskommelsen ingås. Ett sådant förfarande kan tänkas böra tillämpas, dels då en överenskommelse måste träda i kraft inom kort tid och lagtima riksdag ej är samlad samt inkallande av urtima riksdag endast för överenskommelsens godkännande icke anses påkallat, dels då överenskommelsen är av den hemliga art, att den icke lämpligen kan framläggas för riksdagen; i det senare fallet kan man tänka sig att riksdagen förbigås, även om överenskommelsen ingås under tid då riksdagen är samlad.

Föredragande kallas person som inför beslutande myndighet framlägger en utredning rörande ett till avgörande föreliggande ärende och i vissa fall därjämte föreslår beslut i viss riktning. Föredragande inför Kungl. Maj:t i statsrådet är ett statsråd, i regel chefen för det departement, under vilket det föreliggande ärendet hör.

Förenings- och förhandlingsrätt. Några allmänna bestämmelser om föreningsfrihet, d. v. s. om rätt för medborgarna att bilda sammanslutningar för främjande av olika syften, innehåller den svenska lagstiftningen icke, men denna frihet är erkänd såsom en självklar medborgerlig rättighet. I huvudsak ha endast ekonomiska föreningar varit föremål för rättslig reglering, detta genom en lag av 22 juni 1911. Enligt denna lag kunna föreningar under angivna betingelser vinna rättskapacitet; den registrering av förening, som kräves härför, skall emellertid vägras därest föreningen stadgar anses åsyfta lagstridig eller uppenbart osedlig verksamhet eller eljest strida mot lag eller författning. Förslag om en allmän reglering av ideella föreningar ha även utarbetats, men hittills icke föranlett någon lagstiftning. Beträffande vissa slag av föreningar utfärdades emellertid den 11 september 1936 en lag om förenings- och förhandlingsrätt, som i vissa hänseenden stadfäster och reglerar föreningsrätten. Lagen är tillämplig i frågan om förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare, dock icke beträffande sådana arbetstagare i statens eller kommunernas tjänst, som äro underkastade ämbetsmannaansvar. Lagen bekräftar föreningsrätten i vad angår föreningar av arbetstagare resp. arbetsgivare, som ha till uppgift att tillvarataga den ena partens intresse i förhållande till den andra parten. Sålunda stadgas, att om föreningsrätten kränkes genom avtalsuppsägning eller genom bestämmelse i avtal, skall uppsägningen resp. vederbörande bestämmelse vara ogiltig. Detta stadgande utgör dock icke hinder för intagande av föreskrift i avtal, att arbetsledare ej må vara medlem av förening, som avser tillvaratagande av honom underställd personals intressen gentemot arbetsgivaren. Vidare stadfäster lagen förhandlingsrätten, d. v. s. rätten att påkalla förhandling rörande reglering av anställningsvillkoren ävensom rörande förhållandet i övrigt mellan arbetsgivare och arbetstagare. Förhandlingsrätt tillkommer å ena sidan arbetsgivaren eller förening av arbetsgivare, vari han är medlem, samt å andra sidan förening av arbetstagare. Förhandlingsrätt för en part medför skyldighet för andra parten att träda i förhandling. Denna skyldighet innebär åliggande att, själv eller

genom ombud, inställa sig vid förhandlingssammanträde samt att, där så erfordras, med avgivande av skäl framlägga förslag till lösning av fråga, varom förhandling påkallats.

På grund av inträffade omständigheter antogs år 1933 en särskild lag om förbud mot vissa sammanslutningar. Enligt denna lag förbjöds bildande eller deltagande i sammanslutning, »som enligt sitt tillkännagivna ändamål avser att tjäna såsom skyddskår för politiskt parti eller därmed jämförlig grupp av samhällsmedlemmar eller som eljest med hänsyn till organisation och verksamhet eller andra omständigheter måste anses syfta till att utgöra ett maktmedel av sådan art som militär trupp eller polisstyrka». Vad sålunda stadgas gäller ej av konungen godkänd sammanslutning, som har till ändamål att biträda vid rikets försvar ej heller av polismyndighet anordnad, under sådan myndighets omedelbara ledning stående förstärkning av ordningsmakten. Vidare stadgas förbud att för förbjuden sammanslutning upplägga eller innehava förråd av vapen, ammunition, utrustning eller dyl. eller bland medlemmarna anställa utdelning därav samt att till sådan sammanslutning eller för dess verksamhet upplåta område eller hus eller del därav eller med penningar eller på annat sätt understödja sammanslutningen. Då en av general Munck bildad sammanslutning var den närmaste anledningen till lagens tillkomst benämnes lagen stundom lex Munck.

Författning användes dels om sammanfattningen av bestämmelser och praxis rörande ett lands statsskick, dels överhuvud om av offentliga myndigheter, särskilt statsmyndigheter, utfärdade föreskrifter.

Den svenska författningens innehåll är till huvudsaklig del fastställd i grundlagarna* och i första rummet i regeringsformen*. Då regeringsformen tillkom år 1809 brukar man tala om 1809 års författning, ehuruväl det bör beaktas, dels att regeringsformen sedan 1809 ändrats i viktiga punkter, dels att författningen i mera vidsträckt mening består även av övriga grundlagar och av den konstitutionella praxis som i Sverige likaväl som på andra håll kompletterar de skrivna författningsbestämmelserna.

Regeringsformen tillkom efter 1809 års statskupp under en provisorisk regim; den enligt förut gällande grundlag behöriga monarken hade avsatts och riksdagen i sin dåvarande form, d. v. s. rikets ständer, framträdde som ensam innehavare av statsmakten. I praktiken utformades den nya regeringsformen visserligen under ett visst hänsynstagande till den tilltänkte monarken, sedermera

Karl XIII, men formellt var riksdagen ensam beslutande; inom riksdagen var konstitutionsutskottet och särskilt dess sekreterare, Hans Järta, den drivande kraften i författningsarbetet. Sedan författningen väl antagits, godkändes den av konungen, som samtidigt därmed besteg tronen. De egendomliga förhållandena vid regeringsformens tillkomst framgå delvis av ingressen till denna. Häri förklarar sig konungen hava »med oinskränkt förtroende till rikets ständer ovillkorligen överlämnat fastställandet av en ny regeringsform», men samtidigt säger han sig »antaga, gilla och bekräfta» denna regeringsform. Ständerna förklara åter i ingressen, att de genom den förre konungens avgång »inträtt i rättigheten, att själva, genom upprättandet av en förändrad statsuppfattning, för framtiden förbättra fäderneslandets belägenhet» och att de för den skull överenskommit om den nya regeringsformen.

Beträffande de principer och inflytelser som gjort sig gällande vid utformandet av den nya författningen ha olika synpunkter hävdats. Att författningen innefattar ett system av genomförd maktdelning mellan konung och representation är uppenbart. På vissa håll och särskilt i tidigare författningsdiskussion har man i detta system väsentligen velat se frukten av en inhemsk historisk utveckling. Det har betonats att grundlagsstiftarna ville undvika de mera extrema statsskick som under de föregående 130 åren varit rådande; å ena sidan enväldet under Karl XI och Karl XII samt det nära nog fullständiga enväldet under Gustav III och Gustav IV Adolf, å andra sidan det ständervälde, det dominerande inflytande hos representationen, som förelegat under frihetstiden och mot vilket sedan Gustav III:s statsskick utgjort en reaktion. Så t. ex. skriver en statsvetenskaplig författare: »Det är i sista hand dessa historiska lärdomar som diktera författningen. 1809 års regeringsform är Sveriges historia omsatt i lagparagrafer, den mogna frukten av de närmast föregående århundradenas inre och yttre erfarenheter och ytterst av svenska folkets hela utveckling ... därför är denna författning nationell och enastående såsom ingen annan utom den engelska.» Att denna uppfattning innehåller en kärna av sanning lär vara obestridligt. Men senare forskning har övertygande visat att grundlagsstiftarna i själva verket voro mycket starkt doktrinärt påverkade, särskilt av Montesquieu's maktdelningslära och andra franska teorier, och att de vid författningens utformning medvetet sökte att omsätta sin konstitutionella grundåskådning i praktiken. Spår av såväl de »historiska» som de »doktrinära» synpunkterna återfinnas i själva verket i den motivering som beledsagade den nya regeringsformen. Det har också

under senare tid klarlagts, att grundlagsstiftarna hyste planer på genomförande av ett mera demokratiskt representationssystem, ehuru på grund av olika mera tillfälliga omständigheter ståndsrepresentationen enligt 1809 års riksdagsordning kom att bibehållas i ett i huvudsak oförändrat skick.

Det har med rätta sagts att enligt 1809 års författning statschefen framstår som den aktiva och pådrivande kraften. Konungen är ensam innehavare av den styrande makten; han måste visserligen vid sina beslut inhämta råd av ett statsråd, men detta statsråd ägde han själv tillsätta och besluten fattades av honom ensam. Riksdagen ägde visserligen beskattningsrätten, men de ordinarie inkomsterna kunde icke ändras utan konungens samtycke och dessa inkomster utgjorde vid denna tid huvudparten av de statliga inkomsterna. Riksdagen ägde en allmänt stadgad rätt att medverka vid beslut om statsutgifter, men grundlagens ordalydelse visar att någon i detalj gående reglering av utgifterna icke var påtänkt. I fråga om vissa centrala rättsområden skulle riksdagen medverka vid lagstiftningen*, men den s. k. ekonomiska* eller administrativa lagstiftningen tillkom konungen ensam. Redan det förhållandet, att riksdagen intill representationsreformen 1865—1866 sammanträdde endast med långa mellanrum, först vart femte och sedan vart tredje år, var ägnat att giva den en sekundär plats i statslivet. Riksdagens kontrollerande befogenheter voro emellertid omfattande och i detalj fastställda. Särskilt märktes riksdagens rätt att genom ett dechargeförfarande* ställa statsrådets medlemmar till ansvar för lagstridigheter och hos konungen göra anmälan mot statsråden för rådslag vilka ansågos olämpliga. På andra områden kunde riksdagen utöva en betydelsefull kontroll genom statsrevisionen* och justitieombudsmannen*.

Författningens utveckling efter 1809 har skett dels genom grundlags- och lagändringar, dels genom praxis. Redan under tiden före representationsreformen framträder en tendens till ökning av representationens makt. Främst gjorde sig denna tendens kanske gällande på det finansiella området; sålunda blev konungen efter åtskilliga konflikter i fråga om statsutgifterna bunden av riksdagens i detalj gående anvisningar. Vissa försök gjordes att förskaffa representationen inflytande över regeringsbildningen, men dessa förblevo under denna period i huvudsak resultatlösa; den ändring av statsrådets organisation, som beslöts 1840—1841, var dock i viss mån ägnad att underlätta parlamentariseringstendenserna.

Under den följande tiden har efter hand maktbalansen i stats-

livet på ett genomgripande sätt förändrats: i stället för ett konstitutionellt maktdelningssystem med svaga demokratiska inslag har trätt en genomförd parlamentarisk demokrati. Representationens demokratisering har skett i olika etapper, främst genom representationsreformen, då de fyra stånden ersattes av två kamrar, samt de stora rösträttsreformerna 1907—1909 och 1918—1921 (se Representationsreformen och Riksdagen). Monarkens ställning till statsråd och representation har i huvudsak omvandlats utan författningsändringar, genom konstitutionell praxis. Redan under årtiondena efter representationsreformen kom efter hand konungen att vid val av statsråd fästa allt större avseende vid den politiska situationen inom riksdagen och statsrådens uppfattning blev i allt högre grad av betydelse för konungens ställningstagande. Riksdagens dominerande ställning i avseende på de finansiella frågorna blev ytterligare markerad, bl. a. på grund därav att de ordinarie inkomsterna endast kommo att täcka en obetydlig del av statsverkets behov, varför riksdagens rätt att bestämma om beskattning och bevillning blev avgörande. I fråga om den samfällda lagstiftningen blev det praxis, att monarken icke motsatte sig av riksdagen fattade beslut och att han framlade de förslag till lagstiftning som uttryckligen begärdes av riksdagen; konungens beslutanderätt beträffande den ekonomiska lagstiftningen fick allt mindre räckvidd, i det att stora delar av denna i praxis underkastades de båda statsmakternas gemensamma avgörande. Under 1900-talet fullbordas denna utveckling genom införande av parlamentarism*; den konungen tillkommande beslutanderätten utövas i realiteten av statsrådet och vid utnämning av medlemmar i statsrådet är konungen bunden av de inom representationen rådande opinionerna. Härigenom avvecklas den förut rådande maktdelningen eller dualismen inom statslivet och författningen blir vad man brukar kalla monistisk: ett intimt beroendeförhållande, ett slags fusion inträder de båda statsmakterna emellan. Parlamentarismen har införts utan grundlagsändring; den var uppenbarligen icke avsedd av 1809 års grundlagsstiftare men står lika uppenbart icke i strid med någon författningsbestämmelse. Slutligen har i samband med demokratiseringsprocessen ett visserligen mycket obetydligt inslag av direkt folkstyrelse införts i den svenska författningen, i det att konung och riksdag genom grundlagsändring erhållit möjlighet att anordna s. k. konsultativ folkomröstning*.

Författningsrevision, se Författning, Grundlag.

Författningssamling, se Svensk författningssamling.

Förhandlingsrätt, se Förenings- och förhandlingsrätt.

Förlikning, se Arbetsfred.

Förmyndarregering. Om konungen vid sin död lämnar efter sig omyndig tronföljare, skall statsrådet, som provisoriskt utövar regeringsmakten, inom femton dagar utfärda kallelse till riksdagssammanträde. Den sammanträdande riksdagen äger att »utan avseende på någon den avlidne konungens testamente angående riksstyrelsen» förordna en, tre eller fem förmyndare som intill dess den nye konungen blivit myndig utöva regeringsmakten med full kunglig myndighet. Stadgandet härom i regeringsformen kompletteras med en bestämmelse i riksdagsordningen om val av förmyndare. Enligt denna skola kamrarna utse en nämnd bestående av trettiotvå ledamöter från vardera kammaren, som, sedan kamrarna beslutat om antalet förmyndare, utse dessa. Detta tillgår på så sätt att varje ledamot av nämnden å en sluten vallista antecknar de personer han anser böra komma i fråga, och så många, att de med en person överstiga det av riksdagen bestämda antalet. Av dem som därvid föreslagits ställes först den som erhållit de flesta rösterna under ny omröstning, varvid nämndens pluralitet ger utslaget. På motsvarande sätt utses därefter ytterligare förmyndare. Om kamrarna icke inom tre dagar efter riksdagens öppnande bestämt antalet förmyndare, skall även denna fråga avgöras av nämnden.

Förmögenhetsskatt, se Beskattning.

Förordning. Enligt ett stort antal demokratiska författningar tillkommer rätten att besluta lagstiftning* representationen eller representationen och statschefen i förening, under det att statschefen har rätt att självständigt besluta föreskrifter inom lagarnas ram, s. k. förordningar. Stundom har statschefen därjämte rätt att utfärda nödförordningar* och under krig och inre kriser har regeringen under senare tid icke sällan genom fullmaktslagar* fått befogenhet att utfärda lagbrytande förordningar. I allmänhet ställes sålunda förordningen i motsatsförhållande till lagen, i det att väl förordningar, men icke lagar kunna beslutas av regeringen utan representationens medverkan. I Sverige förekommer icke denna bestämda skillnad. Dels har konungen enligt grundlagen en viss självständig lagstiftning (se Ekonomisk lagstiftning) dels ha i viss utsträckning även föreskrifter, som beslutats av konungen och riksdagen gemensamt, benämnts förordningar. En egendomlighet

är också, att en av grundlagarna benämnes förordning, nämligen tryckfrihetsförordningen. Vissa utan riksdagens medverkan beslutade föreskrifter, särskilt sådana av mindre betydelsefull och ingripande natur, benämnas kungörelser och instruktioner.

Församlingsfrihet. Några allmänna bestämmelser om församlingsfrihet, d. v. s. om rätt för medborgarna att anordna möten av offentlig karaktär, innehåller den svenska lagstiftningen icke, men denna frihet är erkänd såsom självklar medborgerlig rättighet. I ett betänkande av år 1919 framlades ett förslag till lag om utövande av den svenska medborgare tillförsäkrade församlingsrätt, men detta förslag har hittills icke lett till lagstiftning. Det nu gällande mest generella stadgandet i ämnet finnes i strafflagen, där i en paragraf stadgas att om »menighet» sammankommer till överläggning om allmänt eller menigheten särskilt rörande ärende, tillträde till sammankomsten ej må förvägras offentlig myndighet, samt att sammankomsten ej må upplösas av denna, såframt ej därvid företages något som strider emot lag eller stör allmän ordning; om exempelvis en talare vid ett möte uppmanar till brottslig handling kan en närvarande polismyndighet omedelbart inskrida och upplösa mötet. Vidare föreskrives i ordningsstadgan för rikets städer, att på de platser, där stadgan är tillämplig, den som vill hålla eller föranstalta om hållande av ett allmänt föredrag, allmänt sammanträde eller annan tillställning, till vilken allmänheten har tillträde, därom skall i förväg göra anmälan till polismyndigheten, såvida det icke är fråga om sammankomster som hava karaktären av föreläsning vid läroanstalt eller andaktsövning. Beträffande sammankomster, som skola äga rum på gata, torg eller annan allmän plats eller på annat under bar himmel beläget ställe, till vilket allmänheten annars har obehindrat tillträde, föreskrives att polismyndighetens tillstånd alltid skall inhämtas. Tillstånd bör icke vägras i annat fall än då sammankomstens hållande skulle föranleda oordning eller rubbning av trafiken på allmän plats. Anmälan skall om möjligt ske minst 24 timmar före sammankomstens hållande och skall innehålla uppgift om tid och plats för sammankomsten; polismyndigheten kan begära att få veta ämnet för ett föredrag, men icke att få läsa konceptet till detta. Polismyndigheten äger meddela erforderliga ordningsföreskrifter för sammankomsten. Dessa och andra bestämmelser om offentliga sammankomster anses även innefatta reglering av rätten att anordna demonstrationståg; i praxis bestämmer polisen efter vederbörandes framställning om de gator och allmänna platser som få

användas vid demonstrationen. Särskilda ordningsföreskrifter kunna vidare givas av länsstyrelsen; denna är även på grund av sin allmänna skyldighet att övervaka allmän ordning och säkerhet berättigad att under särskilda förhållanden förbjuda hållandet av allmänna sammankomster överhuvud eller inom vissa områden. I fråga om områden som icke beröras av ordningsstadgan för rikets städer gäller jämväl länsstyrelsens befogenhet att utfärda ordningsbestämmelser rörande sammankomster; vidare kunna landskommunerna enligt särskilda bestämmelser meddela föreskrifter, som skola godkännas av länsstyrelsen.

Församlingsstyrelse, se Kommun.

Förslagsanslag, se Budget.

Första kammaren, se Riksdagen.

Försvarsberedning, se Försvarsfrågan.

Försvarsdepartementet. Vid 1920 års ingång sammanslogos lantförsvars- och sjöförsvarsdepartementen till ett försvarsdepartement. Departementet har att handlägga ärenden rörande försvarsväsendet till lands och sjöss. Under departementet höra bl. a. arméförvaltningen och arméstaben, marinförvaltningen och marinstaben, flygförvaltningen och flygstaben, rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap och sjökarteverket. Statssekreterare och expeditionschef finnas. Departementet är uppdelat på fyra byråer för följande grupper av ärenden: ärenden angående mark, byggnader, fartyg och övningar m. m.; undervisnings- och värnpliktsärenden m. m.; ärenden angående avlöning, pensionering och rekrytering m. m.; ärenden angående intendentur, sjukvård m. m. — Se även Departement.

Försvarsfrågan. Problemet om hur stor del av statens inkomster, som skola anslås till försvaret, har sedan gammalt framkallat skarpa meningsbrytningar. Under senare delen av 1800-talet fördes en envis politisk strid i denna fråga. Det var framför allt lantmannapartiet, som intog en negativ hållning. Efter flera årtiondes diskussion uppnåddes 1885 och 1892 en kompromiss på så sätt, att mot grundskatternas avskrivande allmän värnplikt genomfördes. Under 1900-talet var det framför allt vänsterpartierna som ställde sig kyliga mot det konservativa partiets krav på försvarsväsendets stärkande. Vid 1911 års riksdag tillspetsades situationen. I gemensam votering beslöts byggandet av en pansarbåt av

s. k. F-typ. Vid andrakammarvalen på hösten 1911, då nya rösträttsbestämmelser tillämpades, vunno socialdemokraterna och liberalerna ett väsentligt ökat antal platser. Sedan på grund av valresultatet liberalerna under Staaff bildat regering, beslöt regeringen att uppskjuta F-båtens byggande i avvaktan på resultatet av en allmän utredning över försvaret. Detta medförde en stark opinionsstorm. Sven Hedin utgav »Ett varningsord» 1912. Man igångsatte en insamling för byggande av F-båten. Spänningen ökades, då Staaff i december 1913 framlade huvudpunkterna i sitt försvarsprogram (Karlskronatalet), vilket gick ut på en förlängning av värnpliktstiden och en ökning av försvarsutgifterna. Striden stod närmast om övningstiden för infanteriet. Staaff lämnade denna fråga öppen. Beslut skulle ej fattas förrän efter ytterligare ett år, då folket i val haft tillfälle att uttala sig. Högern fordrade en förlängning av övningstiden till 365 dagar med övningstid även på vintern (»vinterlinjen»). Inom vänstern hade man sympati för en kortare övningstid (245 dagar, »sommarlinjen»). Anhängarna av högerns försvarslinje organiserade ett bondetåg till Stockholm den 6 febr. 1914. Konungens uttalande, då bondetåget mottogs, vilket visade, att han intog en annan ståndpunkt än regeringen, medförde, att Staaff avgick och efterträddes av Hammarskjöld. Denne upplöste andra kammaren. Därefter följde en mycket häftig valstrid, som medförde vinst för de konservativa utan att dessa dock erhöllo majoritet. För riksdagen, som sammanträdde i maj 1914, framlades av regeringen en byggnadsplan omfattande 7 F-båtar samt föreslogs införandet av 340 dagars övningstid vid infanteriet. Liberalerna önskade 280 dagar och socialdemokraterna 180 dagar. Världskrigets utbrott förändrade situationen. I augusti föreslog Staaff uppgörelse ungefärligen på bas av regeringens förslag, och 1914 års försvarsplan innebar 340 dagars övningstid vid infanteriet (längre vid specialvapen och för studenter), byggandet av 2 F-båtar, 4 jagare och ett flertal U-båtar samt uttagandet av en särskild värnskatt på 5 milj. kronor å högre inkomster än 5,000 kronor.

Efter världskrigets slut ansågs det utrikespolitiska läget för Sveriges del förbättrat. Vänsterpartierna genomdrevo vid den urtima riksdagen 1919 en nedsättning av övningstiden till 165 dagar. En försvarsrevision med S. Kvarnzelius som ordförande tillsattes, vilken arbetade fram till 1923. Den Tryggerska regeringen framlade ett förslag, som dock ej vann majoritet, och först 1925 lyckades den socialdemokratiska regeringen genomföra en ny försvarsordning i anslutning till ett förslag av det frisinnade partiet av år 1924. Detta innebar, att 17 regementen eller kårer indrogos. I

stället för 6 arméfördelningar, kom armén att omfatta 4 fördelningar samt en ny enhet, Övre Norrlands trupper. Tre fjärdedelar av de värnpliktiga uttogos till linjetjänst. De övriga tillhörde en ersättningsreserv, som vid fredstid skulle göra handräckningstjänst. Övningstiden vid infanteriet blev 140 dagar (högre vid specialvapnen och för studenter). Slutligen inrättades ett särskilt flygvapen. För att utreda flottans behov tillsattes en kommitté och på grundval av dennas förslag beslöts 1927 byggandet av en hangarkryssare, två större jagare, tre U-båtar m. m. Det sistnämnda beslutet genomfördes av de borgerliga partierna mot socialdemokraternas önskan.

I diskussionen om försvarsfrågan har högerpartiet i regel gått in för det högsta budet, mellanpartierna (liberaler och folkfrisinnade och sedermera bondeförbundet) ha haft ett något lägre bud och socialdemokraterna ha önskat göra ännu större besparingar. Vissa fraktioner inom det senare partiet ha önskat avrustning. Den lösning, som ernåddes 1925, tillfredsställde varken högerpartiet eller socialdemokraterna. 1930 års försvarskommission fick i uppdrag att utreda försvarsfrågan, och dess betänkande förelåg i slutet av augusti 1935. Kommissionens förslag, som stöddes av folkpartiet och bondeförbundet, utmynnade i ett krav på årliga anslag å 148 milj kronor. Högern önskade 160 milj. kronor och de militära medlemmarna av kommissionen framställde yrkande på ungefär samma summa men med något avvikande avvägning på de olika utgiftsposterna. De lantmilitära experterna önskade lägre anslag till flottan och större till armén, medan den sjömilitära experten önskade, att man skulle öka flottans anslag på arméns bekostnad. De socialdemokratiska medlemmarna Åkerberg, Vougt och Törnkvist föreslogo 114 milj. kronor, medan socialdemokraten Lindberg framlade två alternativa förslag på resp. 98 och 25 milj. kronor. Övningstiden vid infanteriet föreslogs till 180 dagar, längre för studenter och likställda. På denna punkt voro majoriteten högern och socialdemokraterna Vougt, Åkerberg och Törnkvist ense. I betänkandet föreslogs indragning av tre infanteriregementen och att värnpliktskontingentens linjetjänst skulle beräkas utgöra 32,500 man. Högern och militärerna önskade indragning av två infanteriregementen och en värnpliktskontingent på 33,000 man. Socialdemokraterna önskade indragning av 10 infanteriregementen, ett kavalleriregemente, en trängkår och ett och ett halvt artilleriregemente. Lindberg önskade en inskränkning av liknande omfattning, men framställde också alternativt ett förslag om slopande av armé och flotta och införande av en

riksordningskår, bestående dels av en sjöpoliskår på 1,284 man och en lantordningskår på 3,688 man. Regeringen framlade en proposition, som innebar en höjning av socialdemokraternas bud och angav detta vara uttryck för en strävan att nå fram till en samförståndslösning. Förhandlingar, som förts av regeringspartiets representanter i avsikt att nå fram till en för riksdagsmajoriteten acceptabel lösning, hade emellertid ej medfört resultat. Regeringen föreslog, att till försvaret skulle beviljas 131 milj. kronor, vilket alltså innebar ett väsentligt närmande till mellanpartiernas ståndpunkt (148 milj. kronor). Regeringens förslag innebar vidare indragning av fem infanteriregementen och en artillerikår. Efter regeringspropositionens avlämnande fortsattes förhandlingarna mellan partierna. Ett särskilt utskott, försvarsutskottet, tillsattes för att behandla försvarsfrågan. Detta avlämnade till riksdagen den 5 juni ett förslag, som väsentligen överensstämde med mellanpartiernas förslag i försvarskommissionen (148 milj. kronor). Högern reserverade sig till förmån för sin linje och socialdemokraterna reserverade sig till förmån för regeringspropositionen.

Regeringen förklarade sig beredd att ansluta sig till mellanpartiernas förslag, men ställde som villkor för sitt fortsatta kvarstannande, att anslag till försvaret ej skulle medföra en beskärning av de sociala och kulturella utgifterna. Som tecken på riksdagsmajoritetens villighet att godtaga denna ståndpunkt begärde regeringen, att förslaget om dyrortsgradering av folkpensionerna skulle antagas. En proposition härom skulle nämligen behandlas några dagar senare. På grundval av denna förklaring antogs försvarsutskottets förslag med röster från socialdemokraterna och mellanpartierna. När sedan frågan om dyrortsgraderingen kom före, fälldes regeringens förslag, då bondeförbundets stöd uteblev. Detta medförde regeringens avgång. Från borgerligt håll kritiserade man regeringens sätt att sammankoppla försvarsfrågan med frågan om folkpensionerna. Från socialdemokratiskt håll framhölls, att regeringen utan att uppgiva sin principiella ståndpunkt velat visa sin vilja till samförstånd och därför ej velat motsätta sig försvarsfrågans lösning enligt mellanpartiernas linje. Om regeringens avgång önskades, ville man därför lämna majoriteten tillfälle att uttrycka sin vilja i samband med en annan fråga. Jfr Folkpensionering.

I diskussionen i försvarsfrågan har man sedan gammalt gjort gällande, att Ryssland kunde väntas anfalla oss. Man har framhållit, att Ryssland behöver isfri hamn samt att Ryssland är in-

tresserat av att förvärva malmfälten i nordliga Sverige. Särskilt under försvarsstriderna före världskriget spelade dessa synpunkter en väsentlig roll.

I den sista tidens försvarsdiskussioner har man bland annat sökt utnyttja erfarenheterna från världskriget. Man har framhållit, att Sveriges jämförelsevis starka försvar spelade en väsentlig roll, när det gällde att hålla oss utanför den europeiska konflikten. När det gäller den nuvarande situationen, har man framhållit, att den liknar 1914:s såtillvida, att Europa är delat i två läger och att en våldsam upprustning försiggår med hotfullt språk från bägge sidor. Ett nytt återhållande moment är emellertid, att det militära läget är svårt att överskåda. De militära experterna äro ej ense om, hur stor betydelse de nya stridsvapnen, tanks, flyg och stridsgaser, komma att få. En stat börjar ej gärna krig, om den militära ledningen förklarar, att utgången av kriget är mycket oviss. Det har emellertid också framhållits, att vissa stater ledas av personer och kretsar, som mera lättsinnigt ta risker, än vad statsmän i regel göra. En konflikt kan slumpvis tillspetsa sig på ett sådant sätt, att ingen annan utväg finns än krig, hur mycket man än fruktar kriget.

Vad speciellt angår Sveriges ställning i ett eventuellt världskrig har gjorts gällande, att respekten för neutralitet nu är mindre än tidigare. Staterna komma att handla efter den principen att den, som ej är med oss, är mot oss. Det enda, som kan skydda, är ett starkt försvar. Man har emellertid också framhållit, att i ett världskrig komma de stridande att behöva varje man. De komma ej att ha råd att anfalla Sverige, om ej väsentliga fördelar stå att vinna genom ett sådant anfall. En förståndig neutralitetspolitik borde därför kunna väsentligt minska riskerna. På det hela taget har man emellertid varit ense om, att de oroliga tiderna fordra en något så när effektiv försvarsorganisation. Även socialdemokraterna, som tidigare önskat minskning av anslagen till försvaret och principiellt varit vänner av avrustning, ha ju nu önskat en stärkning av försvaret. Meningsbrytningarna ha mindre gällt principerna utan mera detaljerna. Från borgerligt håll har man önskat en annan avvägning mellan utgifterna för militärt och socialt ändamål, än den man önskat från radikalt håll. Den kompromiss, som socialdemokraterna antogo 1936, skall emellertid »obrottsligt» hållas, enligt vad socialdemokraternas ledare försäkrat. De borgerliga ha på senare tid framställt önskemål om ett snabbare genomförande av den nya organisationen. Vid 1937 års riksdag beslöts en luftskyddslag, som avser att underlätta organi-

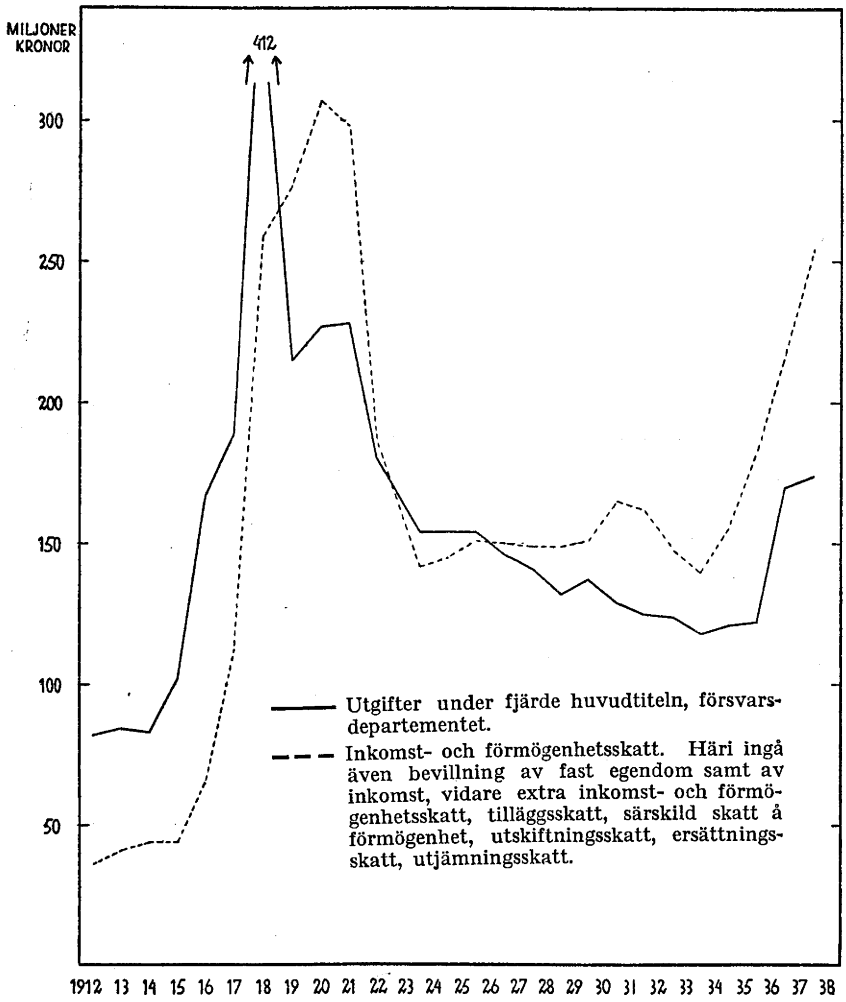

Fig. 8. **Statens utgifter för försvaret jämförda med dess inkomster av inkomst- och förmögenhetsskatt 1912—1938.**

sationen av åtgärder av icke militär natur, åsyftande att begränsa verkningarna av luftanfall.

En översikt över de löpande direkta försvarsutgifterna jämförd med inkomst- och förmögenhetsskatten lämnas i fig. 8. Det framgår av diagrammet, att försvarsutgifterna förr tidvis överstigit inkomst- och förmögenhetsskatten. På senare tid äro dessa skatteinkomster större. Det må framhållas, att i de senare årens in-

komst- och förmögenhetsskatt äro inberäknade den extra förmögenhetsskatten och den särskilda skatten på inkomst- och förmögenhet, utjämningsskatten m. m. Denna jämförelse avser endast att ge en konkret föreställning om vad försvarsutgifterna betyda. Ett liknande diagram lämnas också för sociala utgifter*. Det må erinras om, att till de direkta utgifterna komma indirekta, framför allt i form av de värnpliktigas arbetskraft samt vidare en del engångskostnader för försvaret.

Försäkringsinspektionen är ett under handelsdepartementet sorterande centralt ämbetsverk, som övar uppsikt över försäkringsbolagens verksamhet. Inspektionen består av en chef och fyra ledamöter (varav två byråchefer) samt underordnade tjänstemän.

Försäkringsrådet tillkom 1917 och tjänstgör som domstol, då besvär anföras över Riksförsäkringsanstaltens och vissa olycksfallsförsäkringsbolags beslut i en försäkringsfråga. Rådet har därjämte att utöva en allmän tillsyn över försäkringsväsendet. Rådet består av en ordförande och chef samt fyra försäkringsråd samt av två representanter för arbetsgivarna och två för arbetarna. Rådet sorterar under Socialdepartementet.

Förtroendetjänst kallas de tjänster vilkas innehavare, förtroendeämbetsmän, konungen i statsrådet kan avskeda, »när han prövar rikets tjänst det fordra»; de skilja sig härigenom från andra ämbetsmän, som icke kunna avsättas utan genom rannsakning och dom. Till förtroendeämbetsmännen höra bl. a. statsråden, presidenterna för kollegierna, justitiekanslern, cheferna för skilda centrala ämbetsverk, överståthållaren, underståthållaren och polismästaren i Stockholm, landshövdingarna, generaler, amiraler och regementschefer, samt alla ämbets- och tjänstemän inom utrikesdepartementet.

Förtroendevotum. Uttrycket användes särskilt för det fall att i en parlamentarisk stat representationen eller en av dess avdelningar i särskilda beslut fastställer sitt förtroende till regeringen och därigenom giver denna parlamentarisk sanktion. Sådana beslut fattas ofta i samband med användning av dagordningsinstitutet*. I vissa statsskick har föreskrivits att en regering måste åtnjuta representationens förtroende och i dessa fall har regeringen ansetts böra vid sitt ämbetstillträde begära ett förtroendevotum. Motsats till förtroendevotum är misstroendevotum, d. v. s. ett beslut varigenom representationen uttrycker allmänt missnöje med

regeringen eller kritiserar någon betydelsefull regeringsåtgärd; i en parlamentarisk stat tvingar ett misstroendevotum regeringen att avgå.

Förtroendeämbetsmän, se Förtroendetjänst.

Förvaltning. Man brukar i avseende på statens verksamhet skilja på lagstiftning, lagskipning och förvaltning. Förvaltningen innebär i motsats till lagstiftning konkreta ärendesavgöranden och är i mindre utsträckning än lagskipningen bunden av generellt givna normer. Chefskapet för förvaltningen utövas av Kungl. Maj:t i statsrådet; under regeringen stå de centrala verken och skilda lokala förvaltningsorgan. I motsats till den av statliga myndigheter utövade statsförvaltningen ställes kommunalförvaltningen, som i huvudsak utövas av de kommunala enheternas egna förtroendemän.

G.

Gemensam votering. I regel fordras sammanstämmande beslut av båda kamrarna var för sig för ett riksdagsbeslut. Undantag utgöra sådana finansfrågor, i vilka beslut *måste* komma till stånd. Riksdagsordningen § 65 stadgar, att när ifråga om statsutgifter eller bevillning eller om reglementariska föreskrifter för riksbanken, dess inkomster och utgifter, eller om ansvarsfrihet för fullmäktige i riksbanken eller om riksgäldskontorets styrelse och förvaltning, inkomster och utgifter, kamrarna fatta stridiga beslut som ej på förslag av vederbörande utskott kunna sammanjämkas, bägge kamrarna var för sig rösta om de beslut, vari vardera förut stannat. Den mening som därvid erhåller de flesta ledamöters av båda kamrarna sammanräknade röster gäller som riksdagens beslut. Om vid sammanräkningen av de avgivna rösterna dessa befinnas lika delade, skall andra kammarens talman i en rösturna nedlägga en ja-sedel och en nej-sedel och omröstningens utgång avgöres genom att en av andra kammarens ledamöter på uppmaning av talmannen upptar en sedel ur rösturnan. Även vid gemensam omröstning röstar sålunda varje kammare för sig. Voteringspropositionen skall alltid innehålla båda kamrarnas beslut, så att ja utgör bifall till ena kammarens beslut, nej bifall till den andra kammarens beslut. Voteringsproposition uppgöres av vederbörande utskott. I genomsnitt äga ett tjugutal gemensamma voteringar rum varje år.

Gemensamma ordnings- och hushållsangelägenheter, se Kommun.

Gemensamma utskott, se Utskott.

Generalpoststyrelsen är postverkets överstyrelse och sorterar under kommunikationsdepartementet. Chefen är generaldirektör. En särskild chef finnes för postsparbanken. Styrelsen är uppdelad på fyra byråer.

Generalstrejk kallas en strejk som omfattar en mycket stor del av ett lands arbetare, särskilt om denna strejk har en politisk

tendens. I Sverige begagnas ofta i ungefär samma betydelse ordet storstrejk. Arbetsinställelser i Sverige som kunna sägas ha tenderat till generalstrejk förekommo 1902, såsom led i strävan till allmän rösträtt, och 1909 (»storstrejken»); 1902 års strejk varade tre dagar (15—17 maj) och omfattade omkring 120,000 arbetare, storstrejken varade under flera veckor (aug.—sept.) och omfattade omkring 230,000 arbetare. I främmande länder har generalstrejken vid vissa tillfällen med växlande framgång använts som politiskt aktionsmedel; så t. ex. lyckades de tyska arbetarna på detta sätt att omöjliggöra den s. k. Kapp-regeringens kvarstannande år 1920. I syndikalismens* teori ingår generalstrejken såsom en aktion, genom vilken det kapitalistiska samhället skall nedbrytas och förutsättningarna för en socialisering av produktionsmedlen skapas. Även andra riktningar inom arbetarrörelsen ha under senare tid anbefallt generalstrejken som ett extremt medel mot reaktionära politiska rörelser. Man har också ofta framfört tanken på generalstrejk som en metod att förhindra krig, men i praktiken har detta medel icke kommit till användning.

Generaltullstyrelsen är ett centralt ämbetsverk som sorterar under finansdepartementet. Styrelsen har att sköta uppbörden av tullar. Chefen är generaldirektör; styrelsen är uppdelad i fyra byråer.

Gillesocialism, en socialistisk riktning som kan betecknas som en blandning av socialdemokrati och syndikalism. Gillesocialismen framträdde i England i början av 1900-talet som en huvudsakligen litterärt verksam riktning inom arbetarrörelsen. Under en tid blevo dess idéer livligt diskuterade inom socialistiska kretsar — i viss utsträckning även i Sverige — men under senare år har rörelsen trätt i bakgrunden; flera av de engelska gillesocialisterna, såsom Cole, ha varit verksamma inom det engelska arbetarpartiet utan att hävda speciellt gillesocialistiska synpunkter.

Gillesocialismens teoretiker torde i regel anse sig stå på marxistisk grund och eftersträva en socialisering av produktionsmedlen. Vad man särskilt eftersträvar är emellertid överförandet av större delen av statsmakten på legalt organiserade grupper, i första hand yrkesgrupper, s. k. gillen eller fackförband; genom denna tankelinje anknyter man till syndikalismen. Lokala och nationella gillen skulle äga rätt att avgöra frågor, som särskilt berörde vederbörande förband; genom sammanslutningar av olika gillen skulle frågor av gemensamt intresse regleras. I sista hand skulle en representation för samhället i dess helhet bli bestämmande; i

denna skulle ingå dels särskilda yrkesrepresentanter, dels inom bestämda lokala områden genom allmänna val utsedda representanter. Ett flertal varianter av denna allmänna plan ha utarbetats. Stundom har man exempelvis tänkt sig att även andra särskilda gruppintressen, såsom konsumentintresset och familjeintresset, skulle erhålla en speciell representation. — Som exempel på en gillesocialistisk tankegång i fråga om statsskicket kan tagas Coles' »Social theory». Cole kritiserar den parlamentariska demokratien, som säges bygga på den oriktiga förutsättningen, att en person kan representera en annan som helhet, som ett »medvetenhetscentrum». Representation är endast möjlig, då ett visst bestämt intresse hos en person, t. ex. yrkesintresset, konsumentintresset o. s. v. företrädes av en annan person. Därför måste man ha ett system av »koordinerade funktionella lagstiftande församlingar»; härigenom vinnes även verklig kompetens inom representationerna. Cole tänker sig tydligen, att inom kommunerna, respektive staten, exempelvis gruvarbetarna, familjefäderna, konsumenterna etc. skola äga särskilda representationer med viss beslutanderätt. Varje medborgare måste sålunda äga en röst för varje intresse, han representerar. Gemensamma frågor skola avgöras av ett »koordinerat» organ, med representanter för de olika specialrepresentationerna.

Graderad röstskala föreligger då de vid ett val röstberättigade enligt särskilda regler kunna äga olika antal röster. Så t. ex. förekom intill 1918 en graderad röstskala vid de kommunala valen i Sverige; en röstberättigad kunde äga mellan en och fyrtio röster beroende på den beskattningsbara inkomsten av förmögenheten. I Belgien fanns under tiden 1893—1919 graderad röstskala eller s. k. pluralrösträtt; allmän rösträtt rådde, en eller två extra röster gåvos åt personer, som voro familjefäder, ägde viss förmögenhet eller åtnjutit högre skolbildning.

Grundlag i materiell eller saklig mening kallas den eller de lagar som innehålla de grundläggande bestämmelserna om statsmaktens organisation och utövning; ibland användes orden författning eller konstitution. Formellt bruka grundlagarna karakteriseras därav, att särskilt försvårande bestämmelser gälla för deras ändring eller upphävande; så t. ex. krävas upprepade beslut med kvalificerad majoritet eller folkomröstning. I vissa stater, t. ex. England och Italien, finnas inga särskilda regler rörande grundlagsändring.

Enligt bestämmelser i regeringsformen finnas fyra svenska

grundlagar: regeringsformen av 6 juni 1809, riksdagsordningen av 22 juni 1866, successionsordningen av 26 september 1810 samt tryckfrihetsförordningen av 16 juli 1812. Särskilt i tryckfrihetsförordningen finnas ett stort antal bestämmelser, som vanligen icke bruka upptagas i grundlag och som sakligt ha karaktären av vanlig lag; riksdagsordningen innehåller också en hel del stadganden (om kamrarnas arbetssätt, utskottsorganisationen m. m.) som i andra länder bruka givas i vanlig lag.

Initiativ till grundlagsändring kan tagas av såväl konungen som riksdagen. Förslag härom kan endast framställas å lagtima riksdag (§§ 81 och 82 regeringsformen, § 64 riksdagsordningen). Vid den riksdag förslaget framställes kan det icke slutligt antagas utan endast förklaras som vilande till den lagtima riksdag, som först sammanträder sedan nyval ägt rum till andra kammaren. Det sålunda vilande förslaget kan därefter slutgiltigt antagas. Definitivt beslut rörande förslaget kan dock, om konungen och riksdagen därom äro ense, uppskjutas till en påföljande riksdag. Före 1933 skulle konungens och riksdagens sammanstämmande beslut konstateras vid en särskild ceremoni på rikssalen; numera lämnas endast meddelande i saken genom skrivelse från riksdagens sida, respektive öppet brev från konungen.

Enligt särskild bestämmelse i regeringsformen skola grundlagarna efter sin ordalydelse i varje särskilt fall tillämpas. Denna egendomliga bestämmelse förklaras av att 1809 års grundlagsstiftare ville förebygga de synnerligen lösa tolkningar av grundlagen som tidigare, särskilt under frihetstiden, förekommit. Bestämmelsen anses stundom vara av betydelse för grundlagstolkningen på så sätt att den förpliktar till större varsamhet i fråga om analogier och dylikt än vid vanlig lagtolkning; särskilt skulle härigenom betydelsen av grundlagsstiftarnas mening för grundlagstolkningen begränsas. Tolkad efter sin ordalydelse synes bestämmelsen dock knappast ha någon reell innebörd och under alla förhållanden är dess praktiska betydelse vid grundlagstolkningen mycket ringa.

Grundlagstolkning, se Grundlag.

Guldmyntfot. Före världskriget grundades myntsystemet i de civiliserade länderna genomgående på guldmyntfot. Detta innebar, att de sedelutgivande centralbankerna endast utgåvo sedlar i viss proportion till det guldförråd, som innehades av dem. Denna regel hindrade alltså en sedeltryckning, som utan gräns ökade sedelmängden i den öppna marknaden. Bestämmelserna om guld-

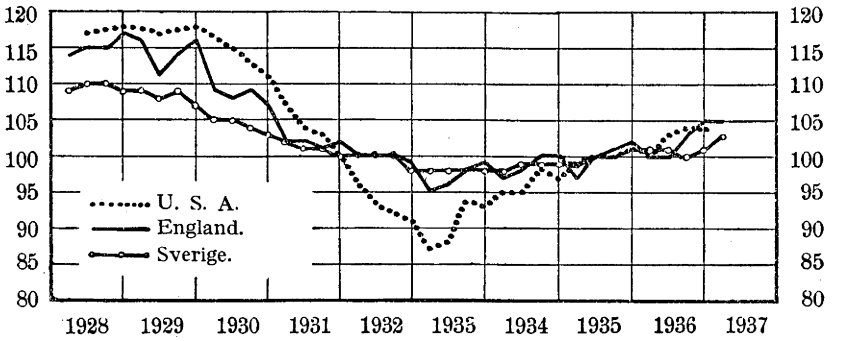

Fig. 9. **Indextal för levnadskostnader i U. S. A., England och Sverige 1928–1937. (År 1935 = 100.)**

myntfot inneburo också, att den, som så önskade, kunde få sedlar inlösta med guld eller kunde lämna guld till riksbanken och i stället erhålla guldmynt (mot en ringa avgift) samt att export och import av guld voro fria. Genom dessa regler erhöll man en fast förbindelse mellan olika länders myntsystem, vilket var till väsentlig fördel för den internationella handeln.

Under världskriget och den efterföljande krisen tvungos emellertid de flesta stater att lämna guldmyntfoten. I Sverige upphävdes guldmyntfoten genom beslut av riksdagen från och med den 8 febr. 1916. I en del länder efterföljdes detta av en fortgående ökning av sedelmängden, vilket minskade penningarnas värde (inflation). Prisnivån steg så att det löpande myntet blev så gott som värdelöst. När man sedan ville återgå till stabilare förhållanden, måste i en del länder, exempelvis Tyskland, en ny myntenhet införas. I andra länder kunde man minska sedelmängden, sänka prisnivån och höja penningvärdet (deflation), så att man kunde återgå till guldmyntfot, vilket skedde i Sverige 1924 och i England 1925. Under den sista krisen uppstodo på nytt svåra rubbningar med en sjunkande prisnivå, som slutligen tvingade flera länder att lämna guldmyntfoten. Detta var exempelvis fallet med England 1931. Sverige måste också samma år lämna guldmyntfoten. Sedermera har denna upphävts bl. a. i U. S. A. 1933 och i Frankrike 1937.

Då man ej låter guldmängden reglera sedelmängden, måste man införa speciella regler för att hindra förändringar i sedelmängd och prisnivå, som allvarligt rubba handeln såväl inom som utom landet (manövrerad valuta). I Sverige har önskemålet varit att reglera sedelmängden på sådant sätt och föra en sådan penningpolitik, att en måttlig prisförhöjning kommer till stånd. Priserna

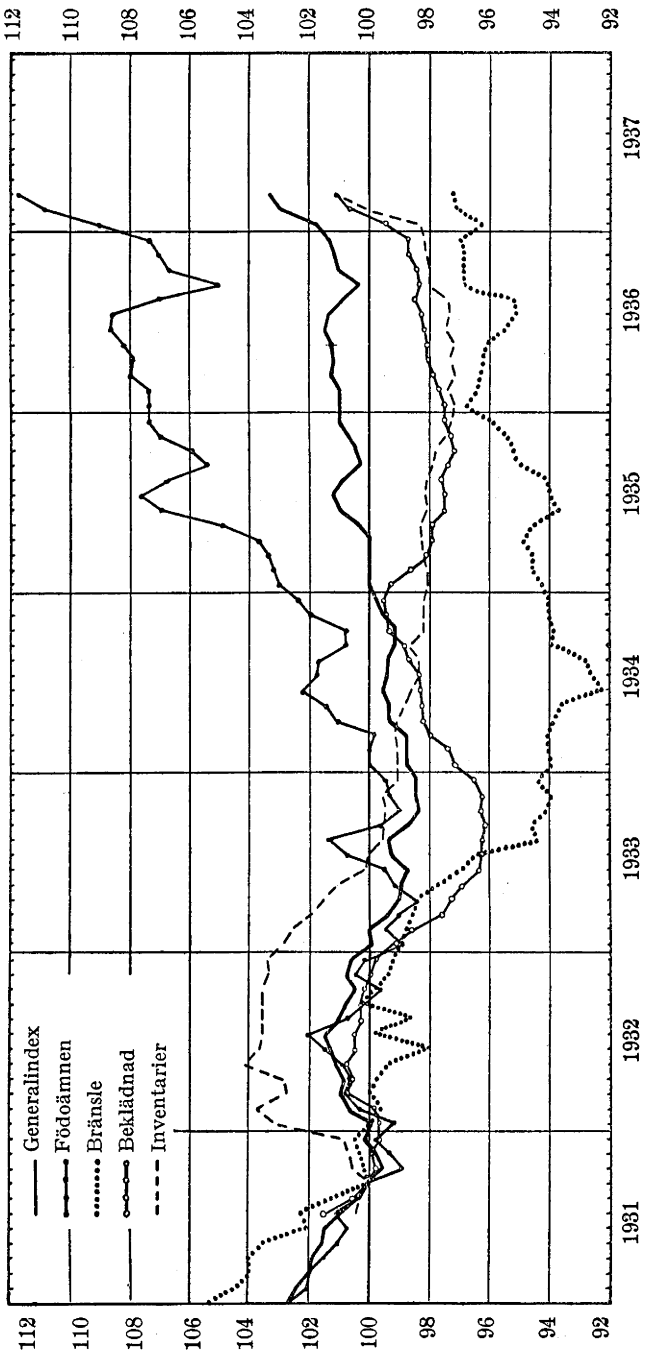

Fig. 10. **Indextal för konsumtionsvarupriserna. (Sept. 1931 = 100.)**

ansågos nämligen ligga för lågt år 1931. Under senare år har emellertid inträtt en kraftig prisstegring såväl i Sverige som i andra länder. En orientering lämnas i fig. 9 och 10. Denna prisstegring har nu väckt farhågor. Staten har möjligheter att på olika sätt påverka denna prisnivå. Detta inte blott genom att reglera den löpande mängden sedlar utan också genom diskontopolitiken, tullpolitiken m. m. Man har på senare tid diskuterat åtgärder av olika slag för att hindra en med högkonjunkturen sammanhängande allt för kraftig prisstegring. För att hindra prisstegring på aktier har exempelvis regeringen av riksdagen 1937 erhållit fullmakt att, om så anses önskvärt, väsentligt höja fondstämpeln på värdepapper, en fullmakt, som man dock ännu ej ansett sig böra använda.

Gåvoskatt, se Arvs- och gåvoskatt.

H.

Handelsdepartementet upprättades vid 1920 års ingång efter finansdepartementets uppdelning i två departement. Departementet har att handlägga ärenden rörande handel, industri och sjöfart. Inom departementet beredas endast ett fåtal lagstiftningsärenden, såsom lagstiftning rörande det affärsmässiga försäkringsväsendet och lagstiftning rörande lotterier. Under departementet höra bl. a. kommerskollegium, patent- och registreringsverket, lotsstyrelsen samt försäkringsinspektionen. Handelsdepartementet är numera det enda departement, i vilket samme person tjänstgör som statssekreterare och expeditionschef. Departementet är uppdelat i två byråer; till den ena höra ärenden angående handel och sjöfart, till den andra ärenden angående industri och bergsbruk samt föredragningar i regeringsrätten. — Se även Departement.

Helsingforskonventionen, se Nykterhetsfrågan.

Hemligt utskott, se Utrikesnämnd.

Hov. Hovet står under konungens enskilda styrelse och befattningar vid hovet tillsättas av konungen personligen, icke av konungen i statsrådet. Chef för hovstaten är riksmarskalken, som kallas excellens och i rang står närmast efter stats- och utrikesministrarna. Riksmarskalken avger förslag till besättande av tjänster vid hovet.

Huvudtitel, se Budget.

Hyreslagstiftning, se Bostadsfrågan.

Hälsovårdsstadgan, se Bostadsfrågan.

Höger är en i många stater brukad beteckning på det eller de konservativa partierna. Orden höger och vänster kommo i bruk under den stora franska revolutionen genom att i nationalför-

samlingen de konservativa togo plats till höger och de radikala till vänster om ordföranden.

De konservativa riktningarna i svensk politik sammanslöto sig senare än den borgerliga vänstern och socialdemokraterna till ett riksparti. Då det liberala samlingspartiet bildades år 1900 för att verka för statsskickets demokratisering voro dess mera konservativa motståndare splittrade i olika grupper i första och andra kammaren. I andra kammaren representerades högertendenserna främst av *lantmannapartiet,* som under slutet av 1800-talet i flera decennier haft en dominerande ställning i denna kammare och då snarast verkat som oppositionsparti men efter hand kommit att framstå som en övervägande konservativ riktning; detta parti stöddes icke av någon landet omfattande valorganisation. Sedan frisinnade landsföreningen år 1902 bildats såsom valorganisation för liberalerna togo högermän av skilda riktningar initiativ till bildande av en liknande organisaton för högern och en sådan kom till stånd 1904 i *Allmänna valmansförbundet.* Större politisk betydelse fick detta förbund sedan enhetliga högerpartier konstituerats i bägge kamrarna. Detta skedde 1912, då lantmannapartiet och det 1906 bildade *Nationella framstegspartiet* i andra kammaren sammanslogos till *Lantmanna- och borgarpartiet* och då skilda grupper i första kammaren förenade sig till *Första kammarens nationella parti.* Högerpartierna i de båda kamrarna förblevo formellt åtskilda till år 1934 ehuru de i praktiken stadigt samverkade och sålunda t. ex. höllo gemensamma partimöten samt vid vissa tillfällen uppträdde med gemensamma politiska manifest. Såsom valorganisation för båda riksdagspartierna tjänstgjorde Allmänna valmansförbundet, som utarbetat politiska program och överhuvud framträtt som högeråskådningens bärare inför landet; vid vissa tillfällen har valmansförbundet uttryckligen använt högerbeteckningen, såsom då det kallar sitt nu gällande program för svenska högerns program. Sedan 1913 var Ernst Trygger ledare av första-kammarhögern och Arvid Lindman ledare av andrakammarhögern; Lindman var också sedan 1912 ordförande i Allmänna valmansförbundet. År 1934 bildade båda kamrarnas högerpartier ett enda parti, *Riksdagshögern,* vars ordförande blev Lindman. År 1935 blev Gösta Bagge ordförande i Allmänna valmansförbundet och följande år i Riksdagshögern; såsom ledning för Riksdagshögern tjänstgör ett förtroenderåd, som består av ordföranden samt sju ledamöter från vardera kammaren. Numera äger alltså högern samma organisatoriska enhetlighet som andra politiska partier.

Högerpartiet hade före första kammarens demokratisering år 1919 absolut majoritet i denna kammare; sedan dess har högern i första kammaren besatt 40—50 platser (1937 45). Partiets utveckling i fråga om väljare och mandat vid valen till andra kammaren framgår av följande uppgifter. (Jfr även Riksdag.)

Val	Antal röster	Antal platser
1911	188,691	65
1914 v	286,250	86
1914 h	267,124	86
1917	181,333	59
1920	183,019	70
1921	449,302	62
1924	461,257	65
1928	692,434	73
1932	585,235	58
1936	512,780	44

Allmänna valmansförbundet har enligt förbundets stadgar till ändamål att »åstadkomma och vidmakthålla en nära sammanslutning och enig samverkan mellan svenska män och kvinnor ur skilda samhällsklasser, som på kristlig, nationell och folklig grund i enlighet med högerns program vilja främja en sund och livskraftig, från klassförtryck fri samhällsutveckling». De lägsta förbanden inom förbundet äro lokala enheter, som kunna bildas på varje ort där minst tio medlemmar av förbundet finnas; dylika föreningar välja styrelse och utse ombud i det högre förbandet, valkretsförbundet. Valkretsförbunden utgöra stommen i riksorganisationen. Ett dylikt förbunds högsta organ är en årligen sammanträdande förbundsstämma, som huvudsakligen består av valda ombud från lokalföreningarna. Den av minst femton medlemmar bestående förbundsstyrelsen väljes av förbundsstämman; styrelsen utser inom sig ett arbetsutskott. Riksorganisationens främsta representativa organ är en vartannat år sammanträdande riksstämma, som består av överstyrelsens ledamöter samt 200 ombud för förbundsstämmorna; antalet ombud för varje valkretsförbund bestämmes i förhållande till de vid föregående andrakammarval avgivna högerrösterna inom förbundets verksamhetsområde. Högerns riksdagsmän och vissa andra representanter för partiet närvara i praxis vid riksstämman. Riksstämman antar program och stadgar. De år, då riksstämma ej hålles, sammanträder det s. k. representantskapet, som består av ett ombud för varje valkretsförbund jämte ytterligare ett ombud

för de förbund, som vid senaste riksstämman företrätts av minst åtta ombud. Riksstämman väljer förbundets ordförande, som tillika är överstyrelsens ordförande, samt ytterligare 23 medlemmar av det högsta verkställande organet, överstyrelsen. Denna styrelse består av utom ordföranden 26 ledamöter, varav minst en tredjedel skola vara kvinnor; ordföranden i Centrala kvinnorådet, i ungdomsrörelsens landsråd samt förbundets ombudsman äro självskrivna ledamöter. Inom överstyrelsen väljes ett arbetsutskott på högst 11 personer (varav minst 2 kvinnor) som handhar de löpande ärendena; de nyssnämnda ordförandena i kvinno- och ungdomsorganisationerna äro självskrivna ledamöter.

Till Allmänna valmansförbundet hörde i början av år 1937 936 valmansföreningar; antalet medlemmar i förbundet var sammanlagt 113,500. Förbundet stödjes av kvinnoorganisationer, vilkas centrala organ är Allmänna valmansförbundets centrala kvinnoråd, samt ungdomsrörelsen Ungsvenskarna. Bland högerns tidningar, som i regel icke ha någon direkt ekonomisk förbindelse med partiet, märkas Svenska Dagbladet och Nya Dagligt Allehanda, Kristianstads Läns Tidning i Kristianstad, Östgöta-Correspondenten i Linköping, Lunds Dagblad i Lund, Sydsvenska Dagbladet Snällposten i Malmö och Östergötlands Dagblad i Norrköping. Högerns förnämsta tidskriftsorgan har med vissa avbrott varit Svensk Tidskrift; denna nedlades 1932, men utges ånyo sedan år 1935.

Enligt Allmänna valmansförbundets år 1934 antagna program är den svenska högern ett nationellt folkparti. Den vill bygga ett Sverige på den nationella samhörighetens grund och kräver en stark, av klassintressen oberoende statsmakt, skickad att till det yttersta hävda lagsamhällets auktoritet och trygga den fria utövningen av medborgerliga rättigheter och lagligt näringsfång. Högern ser i enskild äganderätt och företagsamhet de mäktigaste hävstängerna till ekonomiska framsteg. Den kräver att åt den sociala omvårdnaden givas sådana former att det personliga ansvaret stärkes och att det ekonomiska uppbyggandet icke försvåras. Den ser i den kristna tron en uppehållande och renande makt och fordrar att folkuppfostran allt framgent skall vila på kristen grund. Dessa principiella uttalanden kompletteras med en rad korta satser i vilka olika krav fastställas. Sålunda krävas betryggande försvar, en handlingskraftig nationell regering men jämväl folklig självstyrelse, förbud mot våldspartier samt förenkling av förvaltningen. Bland programpunkterna i ekonomiska och sociala frågor märkas kraven på fri företagsamhet och en-

skild äganderätt — vartill knytas uttalanden mot socialisering och förkvävande statstvång — jordbrukets stödjande och upprätthållande, blockadterrorns stävjande och skydd mot samhällsfarliga arbetsinställelser, avvägande av skatterna under beaktande av näringslivets och den enskildes bärkraft. I den sista punkten uttalar sig partiet för kristendomsundervisning i skolorna och kyrkans bevarande. I ett vid 1936 års val utfärdat upprop kompletteras på några punkter programmet. Sålunda kräves omprövning av Sveriges ställning till Nationernas förbund, grundlagsskydd mot statsmonopol, förbud mot blockader och bojkotter mot småföretag.

Före den genom författningsrevisionen 1918—1921 genomförda demokratiseringen bekämpade högern kraven på parlamentarism och fullständig demokrati. Särskilt framstod under skedet 1905—1917 bevarandet av verklig självständighet för monarken samt av en konservativ första kammare såsom huvudpunkter i högerns program. Den mest utpräglade högerministären under denna tid var regeringen Lindman (1906—1911), men högern stödde också den konservativa ämbetsmannaministären Hammarskjöld (1914—1917) och insatte några av sina ledande män i den moderata övergångsministären Swartz (1917). Högerpartiet har sedermera godtagit den parlamentariska demokratien och inriktat sitt arbete på att motverka sociala reformer, som ansetts alltför långtgående, på tryggandet av ett starkt försvar och på genomförandet av åtgärder, särskilt tullhöjningar, som ansetts förmånliga för de industri- och jordbrukargrupper som högern särskilt representerar. Högerregeringar ha under denna tid bildats två gånger, av Trygger (1923—1924) och av Lindman (1928—1930). — Se även Sveriges* nationella förbund.

Högsta domstolen tjänstgör i Sverige såsom högsta instans i icke administrativa mål. Före år 1909 ägde konungen två röster i domstolen. Enligt nu gällande i regeringsformen givna bestämmelser skall domstolen bestå av minst tolv av konungen utnämnda män som utövat domarverksamhet. Domstolens medlemmar kallas justitieråd. I regel kunna icke mer än åtta justitieråd deltaga i prövningen av ett mål; i viktigare mål skola minst sju deltaga, under det att mindre viktiga mål kunna avgöras av fem ledamöter, eller av fyra då alla äro ense om utslaget. F. n. består domstolen enligt särskild lag av 24 ledamöter; under större delen av året arbetar domstolen på tre avdelningar. Då fråga är om avsteg från tidigare följd praxis kan mål upptagas av högsta

domstolen i dess helhet. Ledamöter av domstolen kunna åtalas av justitieombudsmannen, militieombudsmannen eller justitiekanslern då vederbörande dömt på lagstridigt sätt; såsom domstol tjänstgör då riksrätten*. Något dylikt åtal har ej förekommit. Riksdagen kan även genom opininonsnämnden* utkräva ansvar av domstolens ledamöter.

I.

Idépartier, se Parti.

Immunitet, se Okränkbarhet, Riksdagen.

Imperativt mandat kallas skyldighet för medlemmen av en representation att handla i enlighet med de av hans valmän givna föreskrifterna. I regel har man utgått från att imperativt mandat icke får förekomma, d. v. s. att eventuella instruktioner från valmännens sida icke ha rättsligt bindande verkan, och bestämmelser i denna riktning ha införts i ett stort antal författningar. I den svenska riksdagsordningen § 1 gives ett sådant stadgande: »riksdagsmännen kunna i utövningen av sin befattning icke bindas av andra föreskrifter än rikets grundlagar». Dylika bestämmelser kunna dock icke hindra att folkrepresentanterna ofta faktiskt känna sig bundna eller i varje fall påverkade av sina valmäns uttalade önskningar och att de vid valen avlägga försäkringar om sitt framtida handlande, vilka framstå som moraliskt bindande. Särskilt i länder med majoritetsval i enmansvalkretsar, där representanten kommer i ett närmare förhållande till sina valmän än då val sker i flermansvalkretsar enligt den proportionella metoden, torde vallöften i speciella frågor liksom påtryckning från valmännens sida i enskilda fall ofta vara av betydelse för folkrepresentanternas ställningstagande.

Importreglering, se Jordbruksfrågan.

Indirekta skatter, se Beskattning och Budget.

Industriell demokrati. Uttrycket har använts i tämligen skilda betydelser, men torde i allmänhet avse en sådan gestaltning av förhållandet inom industriella och andra jämförliga företag mellan företagens ägare, produktionens tekniska ledare och de inom företaget anställda arbetarna, varigenom dessa sistnämnda grupper beredas ett legalt inflytande på företagets förvaltning. Införandet av industriell demokrati har å ena sidan krävts som ett steg i riktning mot socialism, å andra sidan oberoende av sociali-

stiska syften ansetts påkallat för att främja solidaritet mellan arbetsgivare och arbetare och öka arbetarnas intresse för de företag där de äro anställda. Särskilt under åren efter världskriget infördes i åtskilliga länder vissa former av industriell demokrati, i det att framför allt inom större företag arbetarna fingo rätt att välja representanter som ägde rådgivande och i vissa fall beslutande kompetens på bestämda områden, såsom i fråga om löneavtalens efterlevande, arbetstid, antagande och avskedande av arbetare, disciplinförhållanden på arbetsplatsen.

I Sverige tillsattes år 1920 av den första socialdemokratiska regeringen en kommitté med uppdrag att verkställa utredning angående den industriella demokratiens problem. Denna kommitté avgav år 1923 ett betänkande, som utom ingående historiska och komparativa redogörelser innehöll ett förslag till lagstiftning på området. Enligt den föreslagna lagen om driftsnämnder skulle sådana nämnder inrättas »för att vid företag inom industri och hantverk bereda arbetarna vidgad insikt i produktionen och ökad förmåga till aktiv verksamhet för dess främjande, samt för åvägabringande av förbättrad samverkan mellan företagens arbetare och ledning». Driftsnämnd skulle på begäran av arbetarna inrättas vid företag där minst 25 arbetare ägde full sysselsättning. Antalet ledamöter i driftsnämnden skulle fastställas genom överenskommelse eller, där sådan icke kunde komma till stånd, genom beslut av arbetsrådet*. Ledamöter av nämnden skulle väljas av arbetarna. Driftsnämnden skulle bland annat beredas tillfälle att avgiva yttrande i fråga om förändringar i de tekniska och ekonomiska anordningarna inom företaget: arbetsgivaren skulle vara skyldig att lämna nämnden erforderliga upplysningar om företagets skötsel. Även i olika frågor rörande förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare skulle driftsnämnden äga rätt att göra uttalanden; i det hela skulle det åligga nämnden »att till produktionens säkerställande och främjande verka för ett gott förhållande mellan företagets arbetare och arbetsledningen». Någon beslutande kompetens skulle driftsnämnden icke erhålla. — Kommittébetänkandet har icke lett till någon lagstiftning.

Inflation, se Guldmyntfot.

Initiativ kallas konstitutionell befogenhet att framställa förslag till beslut i frågor som för sitt avgörande kräva samverkan av flera statsorgan. I Sverige har både konungen och riksdagen initiativrätt i frågor, som ankomma på båda statsmakterna. I vissa länder, såsom Förenta Staterna och England, saknar regeringen

initiativrätt, ehuru faktiskt regeringen framför alla förslag genom medlemmar av representationen. Den en enskild riksdagsman tillkommande motionsrätten kallas stundom också initiativrätt. Rätt till initiativ kan också tillkomma de röstberättigade medborgarna (jfr Folkomröstning).

Inkomst- och förmögenhetsskatt, se Beskattning.

Inpiskare. Ordet härstammar från engelskt parlamentariskt språkbruk, i vilket man med inpiskare (whips) avser sådana partifunktionärer, som utses för att tillse att partiets ledamöter äro närvarande vid viktiga omröstningar, i vissa fall sköta förbindelsen mellan partiledningen och de enskilda medlemmarna o. s. v. Under senare tid ha sådana inpiskare utsetts av de svenska riksdagspartierna, d. v. s. partiet uppdrager åt vissa medlemmar att i egenskap av röstkontrollanter eller sekreterare sköta en inpiskares funktioner. Särskilt spela inpiskarna en roll vid kvittning*.

Inre konsumtionsskatter, se Accis och Beskattning.

Interimsregering innefattar en rad fall, då regeringsmakten på grund av särskilda förhållanden måste utövas på annat sätt än vanligt. Enligt regeringsformen skall statsrådet föra regeringen, om konungen dör och ingen tronföljare finnes, till dess riksdagen beslutar om statstyrelsen; om konungen dör och efterlämnar minderårig tronföljare, till dess förmyndarregering* valts. Enligt successionsordningen skall statsrådet likaledes föra regeringen om konungen dör utan att efterlämna manliga bröstarvingar, men hans efterlevande drottning är havande, till dess barnet fötts, och om det är en gosse förmyndare utsetts eller i annat fall arvsberättigad prins tillträtt kronan. Interimsregering skall vidare inrättas då konungen reser utrikes. Härvid blir den till tronföljden närmast berättigade myndige prinsen regent, eller om han är förhindrad den av hans myndiga bröstarvingar som är till tronen närmast berättigad. Finnes ej regent eller äro de prinsar, som kunna komma i fråga till regentskap, förhindrade av sjukdom eller utrikes resa styr statsrådet med samma makt som regent. Interimistisk regering har i huvudsak full kunglig myndighet, men kan tillsätta förtroendesysslor endast på förordnande och kan icke utdela adelskap eller ordnar. Då statsrådet fungerar som interimsregering sker avgörandet av ärenden genom omröstning, varvid statsministern eller vid dennes frånvaro statsrådets äldste ledamot har utslagsröst. — Se även Tillförordnad regering.

Internationaler, beteckning på flera olika sammanslutningar av internationell karaktär mellan politiska och fackliga föreningar inom arbetarklassen. Den första internationalen, som antog namnet internationella arbetarassociationen (vilket namn år 1922 upptogs av en syndikalistisk sammanslutning), bildades år 1864 i London och stöddes av en del socialistiska föreningar i Tyskland, England, Frankrike, Belgien, Schweiz, Spanien och Italien. Från och med år 1866 höllos under en följd av år årliga kongresser, vid vilka resolutioner, som i allmänhet buro den marxistiska åskådningens prägel, antogos. , Efter hand framträdde emellertid en stark motsättning mellan den marxistiska majoriteten, som i huvudsak dirigerades av Marx, och en anarkistisk riktning, vars främste talesman var Bakunin; 1872 uteslötos anarkisterna. Den första internationalen försvagades vidare av den undertryckningspolitik, för vilken den i vissa länder, såsom Frankrike, utsattes och av de brytningar som uppstodo mellan olika grupper i samband med det fransk-tyska kriget 1870—1871. Under de sista åren voro endast organisationer från tre länder, England, Tyskland och Förenta staterna, anslutna till internationalen; år 1876 förklarades den upplöst.

Efter flera fruktlösa försök bildades år 1889 i Paris en ny internationell socialistisk sammanslutning, den andra internationalen; vid dennas bildande närvoro representanter från organisationer i nitton stater och vid de följande kongresserna före världskriget voro mellan tjugu och trettiotre nationers socialistiska partier representerade. Den andra internationalen stod från början på marxistisk grund; enligt ett beslut av år 1889 skulle till internationalen inbjudas föreningar, som ställde sig på klasskampens grund, erkände nödvändigheten av parlamentarisk politisk verksamhet och eftersträvade socialisering av produktionsmedlen. Vid flera kongresser vägrades riktningar med anarkistiska tendenser tillträde genom uttryckliga beslut. Vid de sammanlagt nio kongresser som avhöllos före världskriget antogos en mängd resolutioner rörande de socialistiska partiernas syften och taktik. Särskilt gjorde sig starka meningsskiljaktigheter gällande dels i fråga om lämpligheten av att socialister, i synnerhet i regeringsställning, samverkade med borgerliga riktningar, dels rörande den taktik som borde följas i händelse av krig. Vid kongressen i Amsterdam 1904 antogs ett från tyskt håll emanerande, särskilt av franska delegater bekämpat förslag, enligt vilket socialdemokratien icke finge medverka i regeringen under den borgerliga samhällsordningens bestånd och som fördömde alla försök att

underlätta närmande mellan borgerliga och socialistiska riktningar. Denna resolution har sedermera icke upphävts, men den blev i praktiken, liksom vissa andra resolutioner, icke bestämmande för de särskilda partiernas hållning. Flera kongresser uttalade sig för avrustning och till och med för ovillkorlig anslagsvägran i fråga om alla militära utgifter. Under kongresserna närmast före världskriget, såsom i Stuttgart 1907 och Köpenhamn 1910, stod frågan om möjligheten att hindra ett krigsutbrott och att, om ett dylikt inträffade, framtvinga fred, i förgrunden. Från vissa håll framlades förslag om att de socialistiska partierna i händelse av krig skulle proklamera generalstrejk, men detta förslag bekämpades särskilt av de tyska socialisterna och vann icke majoritetens bifall; i stället antogos allmänna resolutioner om att arbetarklassen borde använda alla tillgängliga medel för att avvärja kriget. Vid en extra kongress i Basel år 1912 — den sista före världskriget — diskuterades endast krigsfaran, men några konkreta direktiv för de socialistiska partiernas verksamhet utformades icke.

Under världskriget och åren närmast efter detta var splittringen inom den socialistiska rörelsen synnerligen stark. En del organisationer stodo i princip kvar i den andra internationalen, ehuru allmänna kongresser icke höllos. Andra partier, som intogo en mellanställning mellan socialdemokrater och kommunister, bildade år 1921 den s. k. Wieninternationalen eller 2½ internationalen; under rysk ledning konstituerades 1919 en tredje international, den kommunistiska internationalen (komintern). En diskussion rörande möjligheterna av samarbete mellan dessa riktningar ägde rum vid en konferens i Berlin år 1922, men torde snarare ha skärpt meningsbrytningarna. Mellan andra internationalen och Wieninternationalen ordnades emellertid förhandlingar, som år 1923 vid kongress i Hamburg ledde till dessa riktningars sammanslagning i en socialistisk arbetarinternational; denna internationella sammanslutning betraktas som en fortsättning på den andra internationalen. Denna international har sedermera hållit kongresser vart tredje år; en internationell byrå har fungerat först i London och sedan i Zürich. Kongressernas förhandlingar ha till mycket stor del gällt frågor som direkt anknyta till världskriget; sålunda har man upprepade gånger krävt revision av fredsfördragen. Vidare har man diskuterat medlen att bekämpa de fascistiska tendenserna och möjligheterna att förhindra ett nytt världskrig. Vid 1931 års konferens i Wien, den sista före de tyska och österrikiska diktaturernas upprättande, voro

på kongressen tjugunio partier från olika stater (utom vissa illegala partier) representerade, och dessa partier omfattade sammanlagt omkring 6,200,000 medlemmar. Sistnämnda siffra är dock av jämförelsevis ringa intresse, då i vissa länder, främst England, kollektivanslutning genom fackföreningar är möjlig, under det att i flertalet stater inträde i vederbörande parti vinnes blott av enskilda personer; härmed sammanhängde t.ex. att det engelska arbetarpartiet hade två och en halv miljon medlemmar, det tyska socialdemokratiska partiet endast något mer än en miljon.

Den kommunistiska internationalen har till större delen bestått av medlemmar av det ryska kommunistiska partiet. I motsats till den andra internationalen har komintern i detalj givit direktiv för de anslutna organisationernas taktik och i själva verket fungerat som styrelse för den internationella kommunismen.

Beträffande andra internationella sammanslutningar inom arbetarrörelsen se Fackföreningsrörelsen och Syndikalism.

Internationella arbetsorganisationen bildades i samband med upprättandet av Nationernas* förbund. Enligt en artikel i förbundsakten skola förbundets medlemmar bemöda sig om att säkerställa och upprätthålla rättvisa och humana arbetsvillkor för män, kvinnor och barn både i sina egna länder och i varje annat land, med vilket de upprätthålla kommersiella och industriella förbindelser och att i detta syfte upprätthålla och underhålla erforderliga internationella organisationer. I anslutning till denna bestämmelse upprättades den internationella arbetsorganisationen; till denna höra i princip alla stater som äro anslutna till Nationernas förbund, men även utanför förbundet stående stater kunna inträda i den internationella arbetsorganisationen. Organisationens främsta beslutande organ är den internationella arbetskonferensen, som årligen håller sammanträde i Genéve. Varje stat skickar till denna konferens fyra representanter, av vilka två äro ombud för regeringen och två av regeringen utses i samförstånd med arbetarnas och arbetsgivarnas centrala fackorganisationer. Varje ombud har en röst. En styrelse, som sammanträder oftare, består av trettiotvå medlemmar, varav hälften äro regeringsrepresentanter och de övriga till lika antal utses av arbetar- resp. arbetsgivarrepresentanter i arbetskonferensen. Arbetsorganisationens permanent fungerande organ är ett sekretariat, den Internationella arbetsbyrån, som jämväl är förlagd till Genève. Den internationella arbetsorganisationen har främst verkat för avslutande av konventioner på skilda socialpolitiska om-

råden och därjämte utarbetat och publicerat framställningar rörande socialpolitiska förhållanden i de särskilda staterna.

Interparlamentariska unionen bildades 1892 i syfte att sammanföra representanter för olika länders representationer samt verka för fredssaken och lösningen av andra internationella problem. Unionen består av interparlamentariska grupper i de särskilda ländernas parlament; representanter för dessa sammanträda årligen till en interparlamentarisk konferens. För närvarande äro tjugutvå dylika interparlamentariska grupper anslutna till unionen. Den svenska riksdagens interparlamentariska grupp bestod 1936 av 145 representanter från första och 190 representanter från andra kammaren. Gruppen har ett ständigt sekretariat och dess verksamhet understödes genom ett statsanslag.

Interpellation är en i frågeform gjord framställning från en medlem av representationen till regeringen eller viss regeringsledamot. Interpellationen kan avse av regeringen eller inom förvaltningen redan vidtagna åtgärder eller regeringens avsikter rörande viss fråga. Interpellationsinstitutet har vunnit plats i alla parlamentariska länder och begagnas särskilt som ett medel att framkalla diskussion rörande aktuella frågor, som regeringen har kompetens att ensam avgöra och som eljest alltså icke skulle bli föremål för behandling inom representationen. I synnerhet brukar oppositionen använda interpellationsrätten som grundval för kritik av regeringens åtgärder eller planer. I allmänhet är interpellationsinstitutet kombinerat med ett dagordningsinstitut*, som möjliggör för representationen eller vederbörande kammare att uttala sin mening i den diskuterade frågan. Interpellationsinstitutet blir på detta sätt ett medel till utkrävande av den parlamentariska ansvarigheten. Stundom skiljer man på interpellationer i egentlig mening, vid vilka avsikten är att ställa omstridda frågor under debatt, och vanliga frågor, som endast avse vinnande av sakliga upplysningar; interpellationsrätten är då ofta kringgärdad med vissa restriktiva bestämmelser. I några länder, särskilt i Frankrike, upptages kamrarnas tid till mycket stor del av interpellationsdebatter, representationen följer på detta sätt i allt huvudsakligt regeringens politiska verksamhet, i synnerhet i utrikesfrågor, och interpellationsinstitutet framstår som ett väsentligt moment i det parlamentariska systemet.

I Sverige har interpellationsinstitutet en relativt undanskjuten plats. Ingen bestämmelse härom finnes i grundlagarna. År 1867 infördes emellertid stadgande om interpellationsrätt i andra kam-

marens arbetsordning, och år 1912 tillkom en liknande bestämmelse för första kammarens vidkommande; redan dessförinnan hade dock även i denna kammare medgivits framställande av interpellationer. Enligt dessa bestämmelser kan varje kammarledamot begära att få framställa interpellation; ett sådant spörsmål skall vara »skriftligen uppställt och av bestämt innehåll». Kammaren beslutar utan debatt huruvida interpellationen skall få framställas eller inte; blir resultatet positivt skall talmannen genast överlämna interpellationen till vederbörande statsråd. I det stora flertalet fall beviljas begäran om interpellation, men vägran har vid åtskilliga tillfällen förekommit, då en kammare av olika anledningar ansett en interpellation olämplig till form eller innehåll. Någon skyldighet att besvara en interpellation finnes icke, men i allmänhet ha svar givits. Sedan vederbörande statsråd avgivit sitt svar uppstår ofta en interpellationsdebatt; då interpellationen behandlar en aktuell och politisk betydelsefull fråga kan diskussionen få karaktären av en stor partipolitisk uppgörelse. I olikhet med vad fallet är i utlandet kan en interpellationsdebatt i Sverige icke avslutas med något beslut, vari kammaren klarlägger sin ståndpunkt i den diskuterade frågan. Under senare år har i genomsnitt över ett tiotal interpellationer vid varje riksdag framställts i vardera kammaren; icke sällan framställas likalydande interpellationer i såväl första som andra kammaren. Jämför man svenska förhållanden med andra parlamentariska länders kan dock sägas att interpellationsinstitutet här utnyttjats tämligen sparsamt och att det icke mera systematiskt använts som vapen mot regeringen; åtminstone till en viss del torde väl detta bero på att interpellationerna icke kunna göras till utgångspunkter för beslut av kamrarna.

Intresserepresentation, se Klassval och Korporatism.

Invaliditetshjälp, se Folkpensioneringen.

J.

Jordbrukarnas riksförbund, se Bondeförbundet.

Jordbruksdepartementet tillkom år 1900. Till departementet höra ärenden rörande jordbruk, domäner och skogar. Inom departementet beredas lagstiftningsfrågor angående skogar och skogsvård, naturminnesmärken och nationalparker. Under departementet höra bl. a. lantbruksstyrelsen, lantbruksakademien, hushållningssällskapen, veterinärhögskolan, domänstyrelsen, skogshögskolan, lantmäteristyrelsen, rikets allmänna kartverk och Sveriges geologiska undersökning. Statssekreterare och expeditionschef finnas. Departementet är uppdelat i en första byrå för ärenden angående fiske, lantbruk m. m., en andra byrå för ärenden angående statens domäner, skogsväsendet m. m. samt en regeringsrättsbyrå för föredragning av regeringsrättsärenden. — Se även Departement.

Jordbruksfrågan. Världskriget medförde en väsentlig minskning av jordbrukets produktion i de krigförande länderna. Efterfrågan på jordbruksprodukter täcktes till väsentlig del av en ökad produktion från utomeuropeiska länder. När efter kriget förhållandena började återgå till det normala, ökades jordbrukets produktion även i de europeiska länderna. Till detta bidrog en rationalisering av driften, sädesförädling m. m. Den allmänt ökade världsproduktionen av jordbruksprodukter, som kom till stånd, kunde emellertid på grund av det stigande allmänna välståndet finna avsättning, och även för jordbruket rådde under 1920-talet tämligen goda konjunkturer. Delvis på grund av det ökade välståndet skedde samtidigt en förskjutning i konsumtionen av olika slag av jordbruksprodukter. Den ökade köpkraften hos de stora massorna medförde endast till en början en ökning av totala mängden konsumerade näringsmedel (mätt i kalorier eller näringsenheter), och därefter ökade konsumtionen av animaliska produkter samt dyrare vegetabiliska produkter (grönsaker, frukt) på bekostnad av konsumtionen av spannmålsprodukter.

När den industriella krisen inträdde hösten 1929 i U. S. A. och sedan spred sig till Europa, minskades köpkraften i de stora industriländerna, vilket snabbt medförde ett allmänt prisfall på jordbruksprodukter. Den redan förut pressade spannmålsmarknaden (som tidigare varit utsatt för mera måttliga prisfall) blev i första hand lidande, och därefter träffades i tur och ordning övriga grenar av jordbruksproduktionen.

Den svenska jordbruksmarknaden var under denna tid i så öppen kontakt med världsmarknaden, att prisbildningen i Sverige följde det allmänna världsmarknadsläget, och spannmålsmarknaden blev även i vårt land i första hand lidande av jordbrukskrisen. Det svenska jordbruket producerade 1930 ej tillräckligt för landets behov av brödsäd. Genom en avstängning av den svenska marknaden kunde följaktligen garanti skapas för avsättningen av svenskt vete och svensk råg. 1930 beslöt därför riksdagen, att de svenska kvarnarna skulle vara skyldiga att till mjöltillverkning

Tabell 1.

Inmalningsprocent.

Tid		Vete	Råg
1930	september—oktober	60	70
	november—december	75	85
1931	januari—februari	80	95
	mars—juli	85	95
	augusti—september	80	95
	oktober—november	70	60
	december	60	40
1932	januari—maj	60	40
	juni	50	30
	juli—augusti	60	30
	1—16 september	80	90
	17 september—15 oktober	85	97
	16 oktober—december	90	97
1933	januari—maj	95	97
	juni—december	98	98
1934	januari—april	98	98
	maj—december	100	98
1935	januari—augusti	100	98
	september—december	90	98
1936	januari—oktober	90	98
	november—decemher	90	90
1937	januari	90	90
	februari—juni	80	70

använda minst en viss procent svensk spannmål (inmalningstvånget). Inmalningsprocenten har sedan bestämts på grundval av tillgången på svensk brödsäd. En orientering över *inmalningsprocenten* erhålles ur tabell 1.

Samtidigt härmed åtogo sig vissa handelskvarnar frivilligt att inköpa svensk spannmål till visst pris (15 sept. 1930 för 100 kg. vete 19 kr. och för 100 kg. råg 16 kr.). De höga priserna kunde emellertid i fortsättningen ej bibehållas gentemot de sjunkande världsmarknadspriserna utan ett kraftigare ingripande från statsmakternas sida. År 1931 skapades ett importmonopol för brödsäd, mjöl m. m. Importen omhänderhades 1931—35 av Svenska spannmålsföreningen u. p. a. Samtidigt härmed bestämde statsmakterna fasta priser och skyldighet för spannmålsföreningen att inköpa all kvarnduglig svensk brödsäd. Spannmålsföreningen fick desutom »gottgörelse», därigenom att den fick tillgodogöra sig viss prisskillnad på importerad utländsk brödsäd. Detta innebar, att på utländsk spannmål betalades dels tull, som gick direkt till staten, dels en avgift till spannmålsföreningen. Genom dessa åtgärder kunde de svenska spannmålspriserna hållas betydligt över världsmarknadens prisnivå. *Inlösningspriserna,* som betalades till producenterna framgår av tabell 2.

Tabell 2.

Inlösningspriserna för vete och råg.

Skörd	Inlösningsår	Inlösningspris i kronor per deciton			
		Inlandskvarn		Kustkvarn	
		Vete	Råg	Vete	Råg
1930	1931	20.00	17.00	20.50	17.50
1931	1932	18.50	16.50	18.50	16.50
1932	1933	19.00	17.50	19.50	18.00
1933	1934	19.00	18.00	19.00	18.00
1934	1935	19.00	17.00	19.00	17.00
1935	1936	16.50	15.50	16.50	15.50

Effekten med hänsyn till prisnivån framgår av fig. 11.

Verkningarna av dessa åtgärder inskränkte sig ej blott till en höjning av prisnivån över världsmarknadsläget. En annan effekt var, att produktionen av vete och råg ökade i förhållanden till den övriga vegetabiliska produktionen. Produktionen av brödspannmål utgjorde år 1926—30 sammanlagt 10.7 % av totalskörden och ökade till 14.4 % av totalskörden år 1933. Genom att staten inköpte all kvarnduglig spannmål, samlades så småningom stora lager av spannmål. (Ett års behov av vete och två års behov av

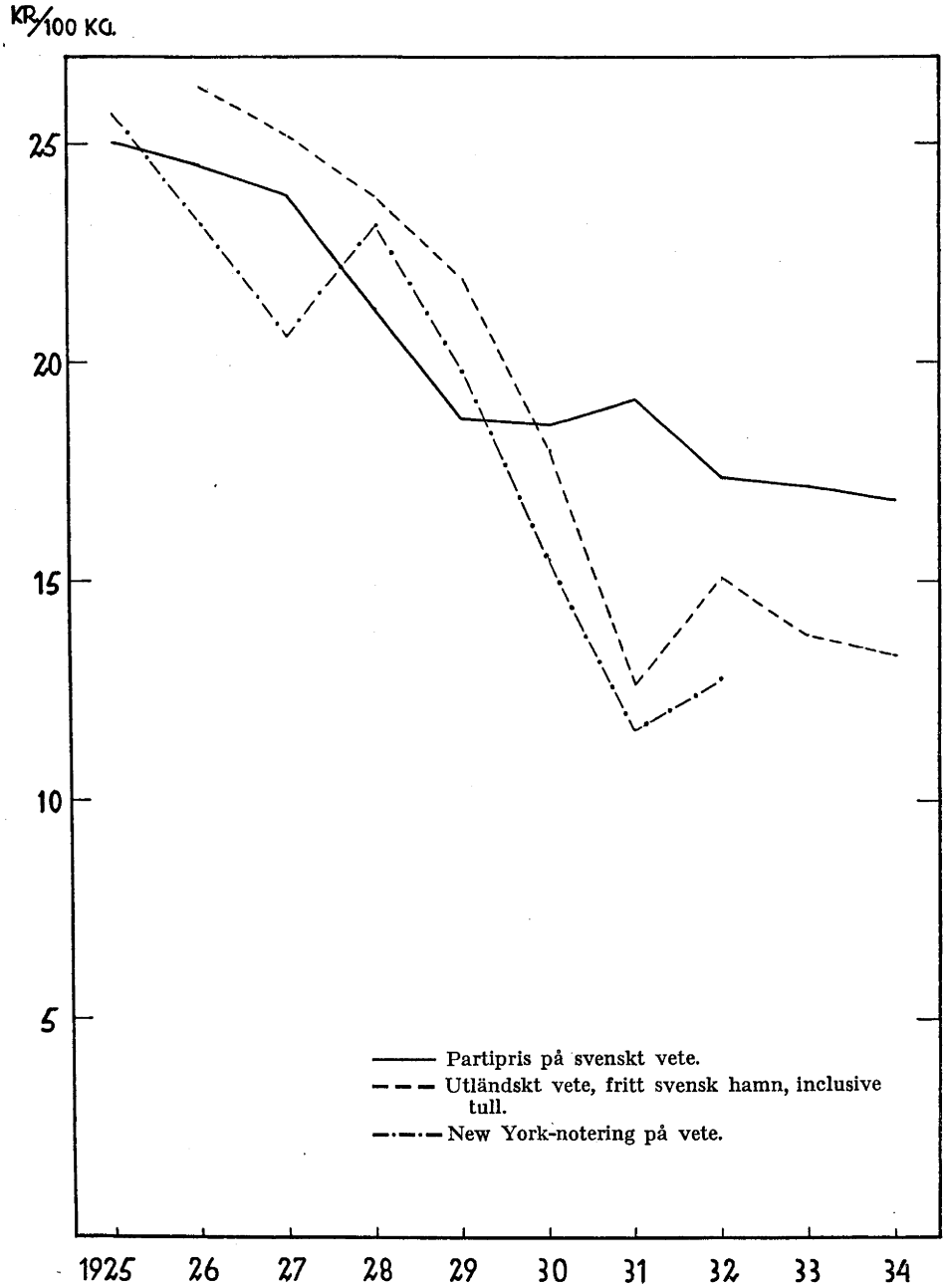

Fig. 11. **Pris på svenskt vete, jämfört med världsmarknadspriserna, 1925—1934.**
Efter Bonow.

råg för rikets samtliga handelskvarnar. Skörden under åren 1932—1933 var särskilt stor.) Dessa stora lager kunde ej säljas till människoföda inom landet vid den dåvarande prisnivån. Man blev tvungen vidtaga försäljning till lågt pris på den internationella marknaden samt avyttrade vidare en del spannmål till utfodringsändamål. Den senare denaturerades med eosinfärgning. De förluster, som härvid måste uppstå, ha delvis kunnat täckas genom upptagande av den s. k. »*veteavgiften*». Sedan 1/9 1934 upptages nämligen av staten en avgift per varje försålt deciton spannmål. 1/9 1934 var denna en krona. (Jfr vidare tabell 3.) I samma syfte infördes en skatt på kli 1934.

Tabell 3.

Veteavgift.

Tid	kronor/100 kg
1934 september—1935 augusti	1
1935 september—1936 augusti	2.5
1936 september—1937 januari	2.5
1937 februari	1.5
1937 mars—augusti	0.5
1937 september	1.5

På denna väg kom spannmålsregleringen i beröring med fodermedelsmarknaden. Man hade hittills lämnat denna marknad åt sig själv. På grund av de sjunkande världsmarknadspriserna hade även den svenska marknadens fodermedel blivit utsatta för en

Tabell 4.

Skatt på oljekakor och vissa slag av fodermjöl.

Tid	öre/kg
15/6 1933—31/5 1934	2
1/6 1934— 5/4 1935	3

	linfrökakor linfrömjöl öre/kg.	övriga varor öre/kg.
6/4 1935—28/2 1936	3	5
1/3 1936—30/6 1936	2	4
1/7 1936—11/9 1936	3	5
12/9 1936—31/12 1936	2	4
19/1 1937—27/7 1937	1	3
28/7 1937—	2	4

sjunkande prisnivå. Ett realiserande av spannmål för utfodring måste medföra, att denna marknad pressades ytterligare och ett höjande av priserna på fodermedelsmarknaden måste innebära en

minskning av förlusterna på spannmålsregleringen. I slutet av år 1933 genomfördes åtgärder för att höja priserna på fodermedel. Från 15/6 1933 infördes *skatt på oljekakor och liknande kraftfoder.* I början uttogs 2 öre per kg. 1934 höjdes skatten till 3 öre och 1935 till 5 öre. (Se tabell 4.) Vidare föreskrevs, att importörer av utländskt foder hade skyldighet att försälja denaturerad svensk spannmål i viss proportion till importerad vara. Så småningom kom den s. k. *regleringsprocenten* upp till 90, vilket innebar, att för en viss mängd importvara måste säljas 9 gånger så stor mängd av denaturerad spannmål. Effekten av detta blev en kraftig stegring av priserna på fodermedel och en mycket väsentlig minskning av importen. Regleringen upphörde med ingången av år 1936. (Jfr tabell 5.)

Tabell 5.

Regleringsprocent för foder.

1934 juli—september	70
oktober—december	85
1935 januari—mars	85
april—december	90

I jämförelse med dessa åtgärder, som sammanhängde med inmalningstvånget för spannmål, har inmalningstvånget för tillverkning av havregryn och liknande produkter av havre avsedda till människoföda spelat en underordnad roll. Denna produktion motsvarar nämligen blott 3—4 % av totala havreproduktionen. Till en början (1933) var *inmalningsprocenten* för havre 40 % och den har sedan stigit till 90 % (1935), varefter den åter minskat. (Se tabell 6.)

Tabell 6.

Inmalningsprocent för havre.

1933 juni—20 september	40
1933 21 september—1934 september	70
1934 oktober—december	85
1935 januari—oktober	90
1935 november—1936 december	80
1937 januari	50
februari—mars	25
april—	10

Alla dessa ingrepp måste ju i sin tur medföra allvarliga svårigheter för den animala produktionen. Den tid, fodermedlen voro billiga, hade den animala produktionen trots sjunkande priser varit

förhållandevis lönande. Då nu fodermedelpriserna höjdes, kom den animala produktionen i ett svårt läge, och statsmakterna måste i tur och ordning ingripa för att stödja de olika grenarna av denna produktion. Inom denna produktion är mjölken den viktigaste. Den omfattar omkring 3/4 av hela produktionen. Fläsk omfattar ungefär 1/5, köttvaror uppgå till mellan 5 och 10 % och äggproduktionen är en mycket liten del, om man utför en beräkning med hänsyn till näringsvärdet. Den animala produktionen var till skillnad från spannmålsproduktionen väsentligt större än den inhemska konsumtionen, och det svenska jordbruket var därför beroende av export av dessa produkter. De viktigaste exportländerna voro Tyskland och England. Redan tidigt införde Tyskland en reglering av sin import av sådan art, att den engelska marknaden i fortsättningen blev utslagsgivande för vårt land. Till England exporterades framför allt smör, och för att kunna hålla uppe priserna på mjölk och smör måste en viss mängd smör exporteras. De ingrepp, som av statsmakterna vidtagits och som kunna sammanfattas under beteckningen *mjölkregleringen,* bestå däri, att den del av mjölkproduktionen, som försålts inom landet, belagts med skatt. De influtna medlen ha använts som ett slags exportpremier, varigenom skillnaden mellan hemmamarknadens och världsmarknadens pris blivit betald. Då smörexporten endast motsvarar en mindre del av den totala mjölkproduktionen, behövde man ej höja priset på smör och mjölk inom landet så mycket för att kunna uppehålla exporten. Man beräknade 1932, att exporten skulle uppgå till 20,000 ton smör per år. Den totala mjölkproduktionen i Sverige beräknades till 2 1/2 milj. ton. För beredning av 1 kg. smör åtgår c:a 25 kg. mjölk, vilket innebär, att vår årliga mjölkproduktion motsvarar 100,000 ton smör. En avgift av 1 öre per kg. betyder 25 milj. kronor, vilket räcker till en exportpremie av 1.25 kronor per kg. smör vid export av den ovan angivna beräknade mängden. Detta innebär i sin tur, att smörpriset på hemmamarknaden kan hållas 1.25 kronor över världsmarknadspriset, vilket i sin tur innebär en höjning av priset på mjölk inom landet med 5 öre per kg. En liten avgift kan genom denna anordning erhålla en förhållandevis stor effekt på prisnivån.

Mjölkregleringen genomfördes på hösten 1932 med en avgift av blott 0.2 öre per liter (i Norrland 0.1 öre). Avgiften höjdes den 1/2 1933 till 0.4 (i Norrland 0.2 öre) och den 1/7 1933 blev hela systemet omreglerat, och avgiften bestämdes till 2 öre per kg. Man avsåg då att hålla partipriset på smör vid kronor 2.30 per kg. Då-

varande pris för konsumtionsmjölk motsvarade emellertid ett smörpris av 3—4 kr. För att hindra en sänkning av mjölkpriset ingick därför även i systemet en överflyttning av inkomsterna från försåld konsumtionsmjölk till mjölk, avsedd till smörproduktion. Sedan tilläggspriset för exportsmör betalats med de influtna mjölkavgifterna, utbetalades därför resten till leverantörerna av mjölk för smörproduktion. Systemet har visat sig hållbart, och först den 30/10 1936 ändrades mjölkavgiften till 1.5 öre per kg. mjölk. Den 1/4 37 höjdes den åter till 2 öre i samband med prisstegringen på smör. (Se nedan!)

Ingreppen på mjölkproduktionens område tvingade till en reglering av margarinmarknaden. De båda produkterna konkurrera ju i den allmänna marknaden. Sjunkande margarinpriser under senare delen av 1920-talet medförde en kraftig ökning av konsumtionen, samtidigt som smöret hade ungefär konstanta priser och ej visade ökad konsumtion. De sjunkande smörpriserna i samband med jordbrukskrisen medförde en kraftig ökning av smörkonsumtionen. De i samband med mjölkregleringen höjda smörpriserna skulle otvivelaktigt medfört en minskning av smörkonsumtionen och en ökning av margarinkonsumtionen, om ej samtidigt margarintillverkningen belagts med en avgift, som utgått med 20 à 30 öre per kg. allt efter smörprisets växlingar. De influtna medlen ha tillförts prisregleringsfonden och tillsammans med mjölkavgiften använts till exportpremierna för smör och pristillägget på produktmjölk. Margarinproducenterna och i andra hand konsumenterna ha härigenom indirekt genom prishöjningen och direkt genom understödet fått betala en stor del av kostnaderna för mjölkregleringen.

Sambandet mellan mjölkproduktionen och köttproduktionen är ju mycket stark. Det visade sig, att före mjölkregleringen nötkreatur nedslaktades i stor utsträckning. Det var ju icke så lönande att hålla kreatur, särskilt sådana med dålig mjölkproduktion. För att lätta trycket inom denna produktionsgren organiserade staten en export, som i sin tur finansierades genom upptagande av särskilda slaktdjursavgifter (1933). För denna export ha två marknader kommit i fråga. Dels har Sverige haft rätt att till Tyskland exportera årligen 6,000 nötkreatur mot särskilt låg tull, och genom slaktavgifterna har denna export uppehållits i full utsträckning, dels har export organiserats till vissa s. k. sekundära marknader, t. ex. Italien. I dessa länder vidtogos emellertid snart så starka importreglerande åtgärder, att vår export omöjliggjordes. Även Sverige har genom höga licensavgifter för införsel av kött

praktiskt taget avstängt import av nötkreatur och nötkött sedan 1934. Slaktdjursavgifterna utgå efter något växlande principer. Deras storlek framgår av tabell 7.

Tabell 7.

Slaktdjursavgifter.

Tid	Kronor/djur			
	Nötkreatur		Svin	
	större	mindre		
1933 21 aug.—1934 juni	3	1	0.50	
			hel kropp	halv kropp
1934 juli—december	—	—	0.50	0.25
			spädgris	övriga
1936 mars—juni	2	1	1	2
juli—december	2	1	1	2

Det har förut omnämnts, att de sjunkande foderpriserna under jordbrukskrisens början gjorde den animala produktionen särskilt lönande. Detta medförde bl. a. en produktionsökning på fläskmarknaden. När man genomförde höjda foderpriser, medförde detta en omfattande nedslaktning av svin. Det starka utbudet på fläsk medförde en katastrofal prissänkning. Den svenska fläskmarknaden var beroende av export framför allt på England. Då emellertid England år 1932 införde kontingentering, så att Sveriges export minskade med omkring hälften, måste åtgärder vidtagas för att stödja fläskproduktion i vårt land. När England begränsade sin import, medförde detta snabbt stigande fläskpriser på den engelska marknaden ej blott för de engelska konsumenterna utan även för producenterna i andra länder. Svenska staten ingrep 1934 med bestämmelser angående ett exportmonopol på England, varigenom staten uppbar merpriset på fläsk på den engelska marknaden (exportörerna fingo behålla 10 öre per kg. av överpriset). Staten har vidare betalat exportpremier på fläsk på andra marknader. Emellertid har svinstammens minskning sedermera gjort ytterligare åtgärder överflödiga.

Äggmarknaden var den sista av jordbrukets olika grenar, som fick statligt stöd. Äggproduktionen omfattar mindre än 2 % av den animaliska produktionen. Så länge foderpriserna och särskilt majspriserna voro låga, var äggproduktionen lönande. När priset på fodermedlen reglerades uppåt, blev situationen allvarlig för äggproducenterna, och 1934 beslöts, att man skulle stödja äggmarknaden dels genom importförbud, dels genom understöd åt äggexporten av de medel, som inflöto genom den extra tullen på fodermedel.

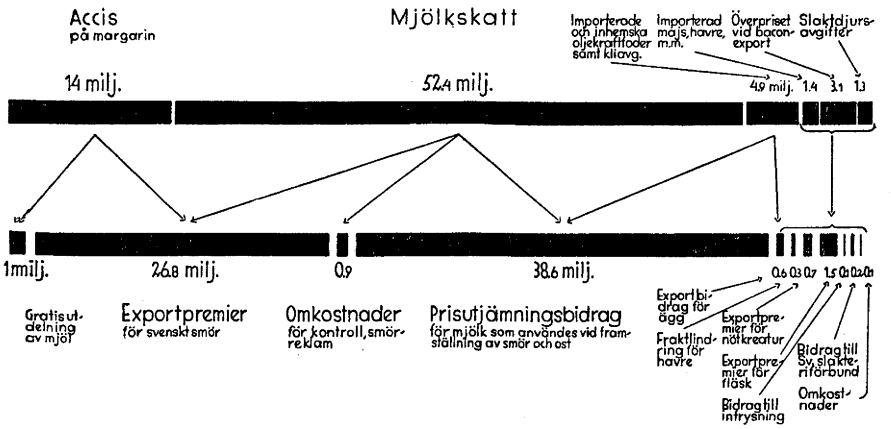

Fig. 12. **Översikt över jordbrukets prisregleringsfond 1934.**
Efter Bonow.

För att utjämna säsongvariationerna inom olika grenar av jordbruksproduktionen har staten vidtagit omfattande åtgärder för lagring och konservering av jordbruksprodukter (spannmålslagerhus, kylhus för kött och fläsk, nedsmältning av fläsk, konservering av ägg).

De i det föregående omnämnda marknaderna ha hängt mer eller mindre intimt samman. Det återstår nu tvenne, som äro tämligen fristående. Den ena är sockerproduktionen. Angående denna, se Sockersubventionen. Den andra är potatismjölsproduktionen.

Den svenska potatismarknaden kan med hänsyn till konsumtionspotatis sägas vara oberoende av världsmarknaden. Endast i fråga om potatismjöl är vårt land beroende av världsmarknaden. Potatis för framställning av potatismjöl m. m. produceras endast i vissa delar av Skåne och Blekinge. Redan under högkonjunkturen (1927) sammanslöto sig producenterna till ett monopol, som under någon tid lyckades upprätthålla ett högt pris på den svenska marknaden. År 1932 lyckades kartellen ej längre behärska prisbildningen. 1933 beslöts en statlig reglering av hela denna marknad, innebärande produktionsmaximering, produktionslicens, tvång att endast använda svensk potatis samt fasta priser. Med potatismjöl konkurrerande preparat har belagts med tilläggstull, som för druv- och stärkelsesocker m. m. uppgår till 6.50 kr. per 100 kg. samt för dextrin, stärkelseklister m. m. uppgår till 5 kr. per 100 kg. Regleringen har i huvudsak hållit sig oförändrad, sedan den infördes.

En schematisk översikt över de olika reglerande åtgärderna på jordbrukets område erhålles ur fig. 12.

Som allmän sammanfattning må framhållas, att jordbrukskrisen utvecklade sig så snabbt, att statens åtgärder för att förhindra ett plötsligt sammanbrott måste insättas med stor skyndsamhet. Detta har medfört, att åtgärderna kanske i vissa fall blivit mindre väl avvägda. De grenar av produktionen, som först blivit föremål för statligt ingripande, ha blivit förhållandevis kraftigt gynnade, vilket haft till följd, att dessa grenar vuxit på de andras bekostnad. Tidigare har omnämnts hur brödsädesproduktionen ökade från 10.7 till 14.4 % av den totala produktionen (vilket innebär en relativ ökning av 30 %). Det är också begripligt, att stödåtgärderna i mycket olika utsträckning kommit olika grupper inom jordbruksbefolkningen till del. Jordbruket har olika karaktär i de olika landsändarna. Spannmålsregleringen var framför allt till fördel för södra Sverige. För Norrland spelar odlingen av vete och råg en liten roll. Åtgärderna till förmån för sockerproduktionen kommo uteslutande Sydsverige till godo. Undersöker man vidare de svenska jordbruken med hänsyn till storleksordningen, finner man, att de större jordbruken huvudsakligen äro inställda på vegetabilisk produktion, de mindre däremot på animalisk. Jordbruk under 10 hektar producerade år 1931 ej tillräckligt med brödsäd för eget behov. Se tabell 8.

Tabell 8.

Brödsädesproduktionen inom olika storleksgrupper av svenska jordbruket.

Efter tull- och traktatkommittén.

Storleksgrupper	Över- eller underskott i % av produktionen av brödspannmål; södra och mellersta Sverige.	Brukningsdelar; hela riket 1930.	
		Antal	%
—0.25 hektar	—	—	—
0.25—1 »	—	56,122	13.1
1 —2 »	— 77	63,635	14.9
2 —5 »	— 50	117,678	27.6
5 —10 »	— 5	94,533	22.1
10 —20 »	+ 39	59,593	14.0
20 —30 »	+ 58	17,114	4.0
30 —50 »	+ 64	10,813	2.5
50 —100 »	+ 61	5,195	1.2
över 100 »	+ 56	2,469	0.6
I medeltal	+ 29	427,152	100.0

Den animala produktionens fördelning på olika storleksgrupper framgår av tabell 9.

Tabell 9.

Animalisk produktion i 1,000-tal kalorier per har åker.

Efter Höijer.

Storleksgrupper i har	Kött och fläsk	Mjölk	Ägg	Summa
—2	388.8	2,077.6	91.4	2,557.8
2—5	276.5	860.7	18.4	1,155.6
5—10	233.2	713.7	13.6	960.5
10—20	240.1	675.0	10.8	925.9
20—30	224.7	632.8	8.6	866.1
30—50	202.7	611.3	6.5	830.5
50—100	144.7	622.8	4.5	772.0
100—	143.1	680.2	4.3	827.6
I medeltal	248.9	715.1	13.5	977.5

Av denna tabell framgår exempelvis, att äggproduktionen är av övervägande betydelse för de minsta bruktningsdelarna (under 2 har). Av tabell 8 framgår för övrigt, att de stora jordägarna äro förhållandevis få (jordägarna med över 10 hektar utgjorde ej fullt 23 % av alla jordägare år 1930).

Det är uppenbart, att de vidtagna regleringsåtgärderna upphävt och avsett att upphäva marknadens spontana reglering med hänsyn till tillgång och efterfrågan. I längden framstår det emellertid som önskvärt, att en anpassning efter de förhållanden, som kunna väntas inträda i fri marknad, äger rum. Det har förut omnämnts, att beträffande spannmålsproduktionen föreligger en långtidstendens, betingad av en minskning av behovet av brödspannmål. De två sista årens (1936—37) fortsatta utbyggnad av de statliga stödåtgärderna ha tagit hänsyn till detta, i det att priserna tillåtas variera inom vissa fastställda maximi- och minimigränser. Spannmålspriserna bestämdes sålunda vid 1936 års riksdag till lägst 15.50 kr/deciton för vete och 14.50 kr/deciton för råg, och vid 1937 års riksdag till lägst 16 kr/deciton för vete och 15 kr./deciton för råg. Maximipriserna voro under 18 kr. för vete och 17 kr. för råg, vartill dock för vetet kommer den särskilda veteavgiften. Detta gäller skördeårets början. Under året stiga priserna med 1.50 kr./deciton motsvarande lagringskostnaderna. Den 1/9 1935 trädde Svenska spannmålsföreningen u. p. a. i likvidation. Dess förluster hade då vuxit till 73.4 milj. kronor. I samband härmed avskaffades inlösningsförfarandet. Spannmåls-

regleringen handhaves för närvarande av Svenska Spannmåls-AB, som vidtager s. k. stödköp av spannmål, om priset sjunker nedanför minimigränsen. Detta bolag erhåller förlagskapital från staten och skall driva sin verksamhet så att »statens insats i bolaget icke äventyras, att konsumenterna icke få vidkännas obehörig fördyring av varorna på samma gång som åt bolaget beredes skälig inkomst, samt att verksamheten i övrigt ordnas så rationellt och effektivt som möjligt».

En motsvarande frihet har ävenledes införts i avseende på prisbildningen på smör. Vid 1936 års riksdag bestämdes, att priset skulle få röra sig mellan 2—2.50 kr., och vid 1937 års riksdag höjdes prisgränserna till 2.25—2.75 kr. per kg. Motiveringen till prishöjningen var den vid 1936 års riksdag antagna lantarbetstidslagen. 25-öringen är avsedd som en kompensation åt jordbrukarna, för att lantarbetarnas löner ej skulle behöva sänkas till följd av den förkortade arbetstiden. Den 28/7 1937 höjdes smörpriserna ytterligare och i samband därmed accisen å margarin till 40 öre/kg. och margarintullen från 45 till 55 kr./100 kg. Prisutvecklingen framgår av fig. 13. (Jfr även fig. 10 till artikeln Guldmyntfot.)

I Sverige har jordbrukshjälpen kommit att medföra en avsevärd förskjutning av olika partiers inställning. Ännu fram mot slutet av 1920-talet gick en bestämd gräns med hänsyn till jordbruksfrågan mellan å ena sidan högern och bondeförbundet och å andra sidan liberaler och socialdemokrater. Den konservativa gruppen hade sin uppfattning färgad av protektionistiska och militära synpunkter. Jordbruket, modernäringen, hade för dessa partier ett speciellt värde, och för Sveriges försvarsberedskap ansågs det nödvändigt att uppehålla jordbruket på en sådan nivå, att det någorlunda kunde tillfredställa landets eget behov. De liberala partierna ansågo självfallet varje protektionistiskt skydd åt jordbruket vara olämpligt, och socialdemokraterna, som huvudsakligen representerade industriarbetarna, önskade ej höjda livsmedelpriser. Från dessa håll framhölls, att i den mån jordbruket behövde stöd, borde detta ske i form av direkt subvention av skattemedel, så att de ekonomiskt bärkraftiga fingo bära en proportionellt större del av bördan, och så att man mera bestämt visste, hur stort stöd man gav.

Jordbrukskrisen och den industriella krisen medförde ett nödläge, som tvang till snabb handling. Man måste stödja de arbetslösa. Man måste hjälpa jordbruksbefolkningen, om man ej ville riskera en katastrof. Partierna voro på det hela taget eniga om, att åt-

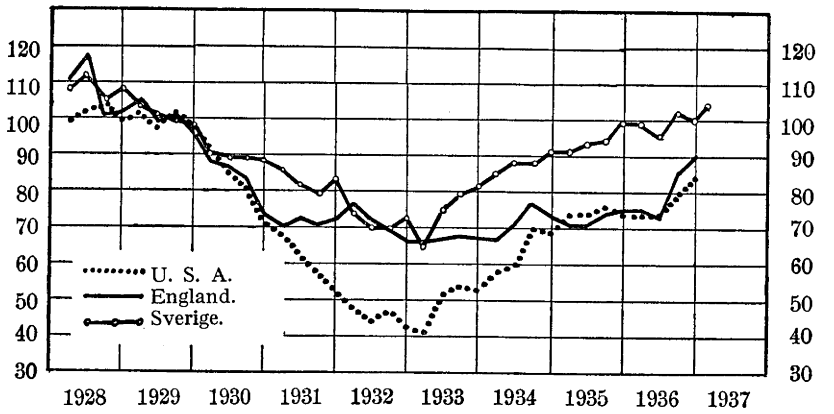

Fig. 13. **Indextal för priser å jordbruksprodukter i U. S. A., England och Sverige 1928—1937. (År 1929 = 100.)**

gärder måste vidtagas, även om motiven hade olika karaktär. De konservativa voro på grund av sin tidigare inställning villiga att hjälpa. Socialdemokraterna intresserade sig kanske främst för den mycket stora del av landets fattiga (eller rent av fattigaste) medborgare, som lantarbetarna utgöra. Bondepartiet hade ju ett livligt intresse av hjälp åt den klass, det representerade, och hade möjlighet att välja bundsförvanter såväl åt höger som åt vänster. Den parlamentariska situationen utvecklade sig så, att ett samarbete kom till stånd mellan socialdemokraterna och bondeförbundet. I utbyte mot hjälp åt de arbetslösa lämnade socialdemokraterna stöd åt jordbruksbefolkningen. Åtgärder mera direkt till förmån för lantarbetare ha till slut kommit till stånd genom den begränsning av deras arbetstid, som genomförts i och med lantarbetstidslagen. (Jfr Arbetarskydd.)

De kostnader, som jordbrukshjälpen medfört, ha varit mycket stora. Någon exakt beräkning kan emellertid ej utföras, då åtgärderna ha haft karaktären av ingripanden för att höja prisnivån på olika varor. Konsumenterna ha genom att de fått betala högre pris lämnat hjälp till producenterna. En beräkning av det pris, som skulle betalats vid fri marknad jämfört med det faktiska priset, låter sig knappast genomföras. Man torde emellertid lugnt kunna påstå, att statens direkta utgifter endast utgöra en mindre del av de kostnader för konsumenterna, som regleringen inneburit.

När det gällt att avväga hjälpåtgärdernas storlek och omfattning har på det hela taget inga större politiska slitningar ägt rum. Enigheten har i varje fall varit större, än när det gällt den andra

stora av krisen träffade gruppen av samhällsmedlemmar, nämligen de arbetslösa. (Jfr Arbetslöshetsfrågan och Välfärdspolitiken.)

Jordbrukskredit. Lån av statsmedel utlämnas för närvarande till en mängd grenar av jordbruket. Tab. 1 ger för samtliga dessa

Tabell 1.

Statens utlåningsfonder för jordbrukskredit.

Tillgångar den 30/6 1936.	1,000-tal kronor
Lånefonden för inköp av ädla avelsston	450
» » » » avelshingstar av ardennerras	535
» » » » renar	3
Statens fjäderfälånefond	82
Gödselvårdslånefonden	1,667
Statens mejerilånefond	3,932
Spannmålslagerhusfonden	3,721
Spannmålskreditfonden	1,501
Statens sekundärlånefond för jordbrukare	4,529
Egnahemslånefonden	242,337
Jordförmedlingsfonden	1,403
Arrendeegnahemsfonden	3,516
Arrendelånefonden	500
Arbetarsmåbrukslånefonden	17,481
Väster- och Norrbottens nybygges- och bostadsförbättringsfond	125
Kolonisternas kreaturs- och redskapslånefond	49
Statens avdikningslånefond	61,472
Täckdikningslånefonden	7,744
Allmänna nyodlingsfonden	873
Norrländska nyodlingsfonden	608
Fonden för anordnande av spannmålslagerhus och kylhus	1,049
» » kontrollstationer för smör och ägg	26
	353,603

lånefonder deras storlek den 30/6 1936. Den äldsta fonden för jordbrukskredit är Egnahemslånefonden. De motiv, som ligga bakom statsmakternas beslut år 1904 framgå kanske bäst av följande citat:

»Obestridligt är att staten måste vara i hög grad intresserad av att arbetarbefolkningen, som utgör en stor del av landets innevånare, lever under lugna, förnöjsamhetsalstrande villkor. En bofast självständig arbetarstam bildar ett tryggt och pålitligt element

i samhället. För näringslivets sunda utveckling kräves ock en lämplig fördelning av arbetskraften mellan jordbruket och industrien. Ur denna synpunkt har staten särskilt intresse av att arbetskraft tillföres jordbruket, varmed också landets uppodling och intensivare bruk av jorden befordras. Med allt skäl torde jämväl kunna antagas, att det egna hemmet skall hos arbetaren stärka känslan för hembygden och fosterlandet, vilket i sin mån bör minska benägenheten att utvandra.»

Man finner också framhållet, att ett underlättande av bostadsbyggande kunde verksamt bidra till trångboddhetens avskaffande. Endast genom en billig statlig långivning skulle arbetaren ha möjlighet att bli sin egen, och målet för hela verksamheten vore, att han till slut skulle vara i besittning av ett skuldfritt hem. 1904 års riksdag beviljade till detta ändamål 10 milj. kronor för åren 1905—1909. Lånen utlämnades dels som kredit för jordbrukslägenheter, dels som kredit för bostadslägenheter på landsbygden. För det förra lämnades kredit till 80 % och för det senare till 75 % av fastighetsvärdet. Räntan bestämdes till 3.6 % och den årliga amorteringen till 6 ½ %, vilket motsvarar 23 års amorteringstid. Staten får första inteckningen som säkerhet. Egnahemslånen förmedlas av hushållningssällskap samt särskilda bolag eller föreningar för egnahemskrediter.

Som ett komplement till detta beslöt 1907 års riksdag att inrätta »Jordförmedlingsfonden». Det hade nämligen visat sig svårt att till billigt pris få lämplig jord till egnahem. Särskilt då en sådan mindre lägenhet skulle avsöndras från en större egendom, drevos jordpriserna väl mycket i höjden. Dessom mötte vid sådan avsöndring svårigheter med inteckningarna. Genom det erhållna förlagskapitalet kunde hushållningssällskapen inköpa större egendomar, då lämpligt tillfälle bjöd sig, och sedan i större eller mindre utsträckning stycka dem till lämpliga egna hem.

Verksamheten fortgick efter oförändrade principer fram till 1923, då man i riksdagen diskuterade en utvidgning av verksamheten. Bland de nyheter, som då infördes, voro premielånen. Som förut nämnts, beviljades icke lån för hela fastighetsvärdet utan endast för c:a 80 %. Låntagaren måste följaktligen själv göra en viss insats. Redan 1922 hade emellertid riksdagen lämnat ett bidrag av 160,000 kronor från arbetslöshetsanslaget att utgå till arbetslösa, som ville bilda ett eget hem, med högst 800 kronor per person. De nämnda premielånen avse att träda i stället för den egna insatsen. Villkoren för att erhålla sådant premielån äro att det gäller helt nya jordbruk (nyodling eller nybyggnad). Lånen

efterskänkas, då detta nyodlingsarbete utförts inom föreskriven tid. Premielånen äro räntefria och utgå med högst hälften av den beräknade kostnaden för nyodlingen (nyodlarens eget arbete inberäknat). Sålunda kunna även helt obemedlade personer ha en chans att starta ett eget jordbruk, och avsikten var att lätta på den industriella arbetsmarknaden genom att föra arbetslösa personer över till jordbruket.

Från Egnahemslånefonden, som står under överinseende av Statens egnahemsstyrelse, har sedan 1929 årligen utlånats 20 milj. kronor, varav 14.5 milj. kronor till jordbrukslägenheter. Kapitalökningen utgjorde budgetåret 1935—1936 7.7 milj. kronor och 1936—1937 2.3 milj. kronor. Jordförmedlingsfonden utgjorde den 1/7 1935 1,853,000 kronor, varav hushållningssällskapen få använda högst 1 1/2 milj. kronor (vid nämnda tidpunkt voro blott 205,350 kronor disponerade för detta ändamål. Såsom förlagslån åt kommuner, bolag och föreningar voro utlämnade 378,700 kronor).

Sedan mycket länge har staten utlämnat dels lån och dels understöd till olika former av grundförbättringar, huvudsakligen i form av avdikning. 1913 inrättades en särskild täckdikningslåne-

Tabell 2.

Lån och anslag till grundförbättringar.

	Statens avdikningslånefond		Statens avdikningsanslag		
	Högsta tillåtna utlåning	Kapitalökning	Under 9:de huvudtiteln	Varav anvisat	Under fonden för förlag till statsverket
År	Miljoner kronor				
1930/31	3	2	4	3.8	—
1931/32	3	2	3.3	3.8	—
1932/33	2.9	1.3	3	3	—
1933/34	5	4	2.5	2.5	4
1934/35	5	3	2.2	3	4
1935/36	3.8	2	5.4	3.7	—
1936/37	3	0	3.7	—	—
1937/38	—	0	4	—	—

	Täckdikningslånefonden		Bidrag till täckdikningar	
	Årlig utlåning	Kapitalökning		
	Miljoner kronor			
1933/34	2		1	under fonden för förlag till statsverket
1934/35			1.5	
1935/36		0.98	1.5	under nionde huvudtiteln.
1936/37		0.7	1	
1937/38		0.8	0.5	

fond med en årlig utlåning av till en början 200,000 kronor. Sedan 1929 beviljas årligen lån intill 2 milj. kronor. Tab. 2 ger en översikt över avdikningslånefonden och avdikningsanslagen under senare år. Under krisåren 1933—1934 och 1934—1935 beviljades årligen 4 milj. kronor att utgå av lånemedel under rubriken »Fonden för förlag till statsverket» och med särskild avsikt att motverka arbetslösheten. Den livliga dikningsverksamheten, som föranleddes härav under dessa år, har varit orsaken till minskningen av utlånade belopp, respektive anslag under de sista två åren.

I och med jordbrukskrisen på 1930-talet ställdes statsmakterna inför nya krav, även ifråga om kreditgivningen åt jordbruket. Här, liksom ifråga om hjälpen åt jordbruksproducenterna, genomfördes åtgärder i första hand, då överhängande nödläge förelåg. 1932 beslöts att anordna kreditgivning på särskilt billiga villkor (stödlån) för hårt skuldsatta jordbrukare. Dessa lån voro av tvenne slag, dels ackordslån, som beviljades som hjälp vid uppgörelse mellan en jordbrukare och hans fordringsägare, dels »förbättringslån». Den förra typen av lån beviljades till högst 2,000 kronor, var amorteringsfri i 2 år och räntefri. Efter liknande principer, som gälla premielån, kunde låntagare få tillgodoräkna sig upp till 750 kronor för förbättringsarbeten.

Den andra typen av lån, »förbättringslån», utlämnas till mindre jordbrukare upp till ett belopp av högst $^2/_3$ av kostnaderna för utfört förbättringsarbete. 1932 års riksdag beräknade, att av 350,000 jordbruk 2 % skulle under det följande budgetåret behöva ackordslån till i medeltal 1,500 kronor, och att 10 % av 300,000 jordbruk skulle behöva förbättringslån till ungefär vardera 300 kronor. Riksdagen har sedan årligen beviljat lån, som framgår av tab. 3. Denna kredit lämnar ju inte någon affärsmäs-

Tabell 3.

Lån till jordbrukare för genomförande av ackord.

År	Anslag under 9:de huvudtiteln milj. kr.	År	Anslag under 9:de huvudtiteln milj. kr.
1932/33	15	1935/36	1.9
1933/34	10	1936/37	1.9
1934/35	8	1937/38	0

sig utdelning åt staten, och dessa medel ha också utgått av verkliga statsinkomster. Denna låneverksamhet övervakas av en centralnämnd och ett flertal lånenämnder för ackordslåneärenden.

1935 förändrades verksamheten något och sedan dess utlämnas blott ackordslån. I årets riksstat upptages ej längre dylikt anslag.

I nära samband med dessa stödåtgärder stå de möjligheter till ränte- och amorteringsuppskov för egnahemslånetagare, som statsmakterna beviljat. Tab. 4.

Tabell 4.

Uppskov med ränte- och amorteringsbetalning å egnahemslån.

År	Högsta tillåtna belopp
1933/34	2,000,000 kr.
1934/35	2,000,000 »
1935/36	1,000,000 »
1936/37	300,000 »

Under 1933 och 1934 års riksdagar voro ju arbetslöshetsproblemen jämte jordbruksfrågorna de dominerande problemen. På gränsen mellan dessa båda stora problem stå frågorna om följande lånefonder:

1) *Arbetarsmåbrukslånefonden.* Vid 1933 års riksdag beslöts särskild utlåningsverksamhet åt skogs- och därmed likställda arbetare, för att de skulle kunna skaffa sig ett småbruk som biförtjänst vid sidan om sitt egentliga arbete. Lånen äro amorteringsfria i 5 år. Staten får en första inteckning som säkerhet. Verksamheten, som i början var koncentrerad till Norrland, Värmland och Dalarna, har senare utsträckts till att beröra hela landet. Följande kapitalanslag har beviljats åt fonden:

Tabell 5.

Arbetarsmåbrukslånefonden.

Å r	Kapitalökning milj. kr.	
1933/34	2.5 + 5 [1]	under fonden för förlag till statsverket.
1934/35	5	
1935/36	5	under statens utlåningsfonder, att utgå av verkliga statsinkomster.
1936/37	4.4	
1937/38	10	

Under de första 2 åren utgingo beloppen, liksom så många andra utgifter för motverkande av arbetslösheten, av lånemedel under rubriken »Fonden för förlag till statsverket». Utlåningen år 1936 var begränsad till högst 10 milj. kronor, under år 1937 till högst 12 milj. kronor.

[1] Å tilläggsstat.

2) *Arrendeegnahemsfonden.* 1934 års riksdag anvisade ett belopp av 1,200,000 kronor till att anskaffa jord att utarrenderas i syfte att motverka arbetslösheten. Jorden kan antingen tagas från statens domäner eller inköpas i den fria marknaden. Arrendegårdarna böra inte vara större än att arrendatorn kan sköta jordbruket utan lejd arbetskraft, dock så stort, att han kan få varaktig försörjning för sig och sin familj. Den 14/3 1935 hade nyinrättats 49 arrendeegnahemman till vilka inkommit 1,599 ansökningar. Verksamheten, som startats helt och hållet som ett experiment, rönte alltså livlig anslutning, och har varit i utveckling under de senare åren. (Jfr tabell 6.)

Verksamheten övervakas av en statens jordnämnd.

3) *Arrendelånefonden.* Denna inrättades samtidigt med Arrendeegnahemsfonden för att utlämna lån för inköp av inventarier åt arrendeegnahemmens arrendatorer. Fonden har erhållit följande kapitaltillskott:

Tabell 6.

Kapitaltillskott till statens arendelånefonder.

	Arrendeegnahemsfonden			Arrendelånefonden
År		att utgå av lånemedel	av verkliga statsinkomster	att utgå av verkliga inkomster
	milj. kr.	milj. kr.	milj. kr.	
1934/35	1.2	—	1.2	300,000
1935/36	1.8	1	0.8	300,000
1936/37	2.7	1.5	1.2	175,000
1937/38	1.8	1.25	0.55	300,000

Frågan om kredit åt jordbruket i allmänhet har gjorts till föremål för en särskild utredning (Jordbrukskreditutredningen, som avgav sitt första betänkande den 8 okt. 1934). Med stöd av en större undersökning över jordbrukets skuldbörda kommo de sakkunniga fram till det förslaget, att staten bör vidtaga åtgärder för att göra sekundärkrediten billigare för de svenska jordbrukarna. Primärkrediten på jordbruksfastigheten, uppgående till 55 % av fastighetens värde, förmedlades ju redan på mycket billiga villkor av hypoteksföreningar. Den sekundära krediten, från denna gräns och uppåt till cirka 75 %, meddelas av sparbanker, affärsbanker och jordbrukskreditkassor. Tabell 7. Dessa lån voro i regel kortfristiga. Låntagaren hade ingen säkerhet för att icke räntan vid en allmän stegring av ränteläget skulle komma att höjas, och räntorna på dessa lån varierade mellan 3.5 och 5.5 %. De sakkunniga föreslogo som den bästa åtgärden en konvertering av jordbrukets

Tabell 7.

Lantbrukets sekundärkredit 1934 med nedanstående säkerhet.

		Milj. kr.
Sparbanker	enbart inteckning över halva fastighetsvärdet	69.8
	borgen och inteckning över halva fastighetsvärdet	65.8
Affärsbanker	enbart inteckning över halva fastighetsvärdet	34.0
	borgen och inteckning över halva fastighetsvärdet	34.3
Jordbrukskreditkassorna (högst)		24.2
	Summa	228.1

sekundärkredit till långfristiga lån med lägre, fasta räntesatser och fördelaktiga amorteringsvillkor. Rådande ränteläge (1934—35) borde utnyttjas till en så bred aktion som möjligt under kortast möjliga tid. Behövligt kapital uppskattades till 40 milj. kronor. Riksdagen beviljade hälften av denna summa för budgetåret 1935—36 och hälften för budgetåret 1936—37, att utgå av lånemedel. Räntan på dessa lån är bestämd till medelräntan på statsobligationer under näst föregående budgetår, ökad med ½ %. Ökningen är motiverad till 0.3 % av omkostnader och till 0.2 % av avsättningen till en säkerhetsfond för mötande av förluster.

Jordbrukslån, se Jordbrukskredit.

Jordbruksutskottet. Utskottet inrättades 1909; de frågor som tillfördes utskottet hade tidigare i huvudsak beretts av stats- och lagutskotten. Utskottet består av 16 ledamöter jämte suppleanter. Riksdagsordningen skiljer de ärenden utskottet har att behandla i två grupper. Till den första gruppen hör dels statsverkspropositionen i vad den angår de under jordbruksdepartementet lydande ärendena samt andra förslag inom detta område, dels »från kamrarna till utskottet hänvisade jordbruksärenden»; med jordbruksärenden förstås främst frågor angående förvaltningen av kronans domäner, vartill bl. a. höra ärenden om försäljning och upplåtelse av kronoegendom. De andra grupperna av till utskottet hörande ärenden utgöras av lagfrågor; till utskottet skola hänvisas frågor, som angå stiftande, ändring, förklaring eller upphävande av lagar och författningar rörande hushållningen med allmänna och enskilda skogar, om jakt och fiske, samt angående vägar och skjutsväsende. Utskottet uppdelar sig enligt fast praxis på två avdelningar om vardera åtta ledamöter; den första avdelningen har att bereda anslagsfrågor och den andra avdelningen lagfrågor, innan vederbörande ärenden upptas till slutlig behandling i utskottet. Åtskilliga ärenden upptagas emellertid

direkt av utskottet utan att bliva föremål för preliminär behandling på avdelningarna.

Vid 1937 års riksdag bestod jordbruksutskottet av följande ledamöter: från första kammaren G. R. Sederholm v. ordf., O. L. Tjällgren, P. Granath, A. G. Gabrielsson, Jacob Hansson, von Stockenström, Carl Ericsson, Alfred Andersson; från andra kammaren Johansson i Uppmälby, ordf., Hedlund i Häste, Olsson i Rödningsberg, O. L. Carlström, E. Uddenberg, Gustafson i Vimmerby, Andersson i Löbbo, Gustafson i Kasenberg.

Jury, se Tryckfrihetsförordningen.

Justitiedepartementet tillkom år 1841. Chefen för departementet kallades intill 1876 justitiestatsminister; vid statsministerämbetets inrättande detta år likställdes han med andra statsråd. Till departementet höra ett stort antal lagärenden, såsom grundlags- och vallagsfrågor samt frågor rörande civil-, straff- och kyrkolag, som icke tillhöra annat departement. Enligt tryckfrihetsförordningen har chefen för departementet i vissa icke oviktiga hänseenden självständig beslutanderätt. Under departementet sortera bl. a. de allmänna domstolarna, vattendomstolar, krigsdomstolar och polisdomstolar, offentliga rätthjälpsanstalter, fångvårdsstyrelsen samt vissa vårdanstalter för förbrytare. Statssekreterare och expeditionschef finnas. Departementet är uppdelat i flera lagbyråer samt en första byrå för ärenden angående fångvård, namnärenden m. m. och en andra byrå för ärenden angående domstolarna, medborgarrätt m. m. — Se även Departement.

Justitiekansler utses av konungen för att såsom högste åklagare föra eller låta föra kronans talan i mål, som röra allmän säkerhet och kronans rätt samt hava tillsyn över rättvisans handhavande och i sådan egenskap beivra fel som blivit begångna av domare och ämbetsmän. Till justitiekansler kan endast utnämnas person som varit verksam som domare.

Justitieombudsman. Varje lagtima riksdag skall enligt regeringsformen förordna en justitieombudsman (J. O.) att i egenskap av riksdagens ombud och i enlighet med riksdagens instruktion hava tillsyn över lagars och författningars efterlevande i den mån denna verksamhet icke ankommer på militieombudsmannen*. Justitieombudsmannen väljes av en nämnd på fyrtioåtta personer, av vilka vardera kammaren inom sig utser tjugufyra. Samtidigt utses en suppleant för ombudsmannen, som skall efterträda denne om han avgår och vid förhinder tjänstgöra i hans ställe. I praxis brukar till justitieombudsman väljas en framstående hovrättsjurist, som efter några års tjänstgöring som justitieombuds-

man övergår till annan befattning. Politiska synpunkter torde icke eller åtminstone i mycket ringa grad ha varit av betydelse vid val av ombudsman. Justitieombudsmannen har enligt skilda bestämmelser olika speciella åligganden; sålunda är han ledamot och ordförande hos tryckfrihetskommitterade* och har att i vissa fall anställa åtal mot statsrådets, högsta domstolens och regeringsrättens ledamöter. Främst har han emellertid enligt sin instruktion »att utöva en allmän tillsyn över lagars, författningars och instruktioners efterlevnad av domare, ämbets- och tjänstemän samt om de i sina ämbetens utövning av väld, mannamån eller annan orsak begått någon olaglighet eller underlåtit att behörigen fullgöra sina ämbetsplikter, dem vid vederbörliga domstolar i laga ordning därför tilltala eller låta tilltala». Ombudsmannen har rätt att övervara domstolars och ämbetsverks överläggningar och beslut; han kan påfordra handräckning av ämbetsmän och biträde vid åtal av alla åklagare. Till stor del består justitieombudsmannens arbete av handläggning av från enskilda inkomna klagomål. I praxis skrider justitieombudsmannen icke till åtal annat än i gravare fall: i regel göras endast s. k. erinringar mot vederbörande domare eller tjänstemän, varvid justitieombudsmannen påpekar att enligt hans mening felaktigheter förekommit och uttalar sin förhoppning om att rättelse för framtiden skall ske. Till varje lagtima riksdag avger justitieombudsmannen en berättelse om sin ämbetsförvaltning; han kan därvid även diskutera lagstiftnings- och lagskipningsfrågor, som enligt hans mening böra klarläggas eller beträffande vilka ändring anses erforderlig.

Justitieråd, se Högsta domstolen.

Järnvägsstyrelsen handhar förvaltningen av statens järnvägar och sorterar under kommunikationsdepartementet. Styrelsens chef är generaldirektör; under honom stå dels en överdirektör, dels en verkstadsdirektör och en förrådsdirektör. Styrelsen är uppdelad på elva byråer, vartill kommer en extra byrå.

K.

Kabinett, se Statsråd.

Kabinettsfråga innebär att regeringen, kabinettet, förklarar sig skola avgå, därest en representation eller en av representationens kamrar icke fattar beslut i viss bestämd riktning. Vanligt är att kabinettsfråga ställes på synnerligen viktiga regeringsförslag, i det att regeringen hotar att avgå om ej representationen bifaller förslaget oförändrat eller utan större ändringar. Där ett dagordningsinstitut* finnes ställes ofta kabinettsfråga på det sätt att regeringen säger sig skola kvarstanna blott om dagordningsinstitutet innefattar ett uttalande om förtroende för regeringen. I vissa parlamentariska stater, såsom Frankrike, ställes kabinettsfråga mycket ofta och den användes då som ett ofta effektivt medel att få regeringsförslagen antagna snabbt och i oförändrad form. I Sverige förekommer jämförelsevis sällan att regeringen ställer kabinettsfråga; vid flera tillfällen har dock statsministern vid behandlingen av ett förslag uttryckligen betonat att regeringens kvarstannande är beroende av förslagets öde. Det torde också förekomma att vid utskottsbehandlingen av politiskt centrala frågor regeringen under hand meddelar att den icke anser sig kunna godtaga vissa lösningar. Stundom inträffar att ett enskilt statsråd för sin del förklarar sig skola avgå om beslut i viss riktning fattas.

Kabinettsparlamentarism, se Parlamentarism.

Kabinettssekreterare, se Utrikesdepartementet.

Kaffemonopol, se Monopol.

Kammarkollegium är ett centralt ämbetsverk som lyder under finansdepartementet. Kollegiet handlägger frågor av kameral natur och har vården om viss statlig egendom samt ombesörjer ärenden rörande statens förvärv eller avhändande av viss statlig egendom. Chefen för kollegiet är generaldirektör; cheferna för de fyra byråerna kallas kammarråd.

Kammarrätten är ett centralt ämbetsverk som sorterar under finansdepartementet. Kammarrätten tjänstgör som domstol i bl. a. beskattningsmål och taxeringsmål samt vissa mål rörande fattigvård och barnavård. Kammarrätten består av en president och aderton kammarrättsråd. Arbetet sker på divisioner.

Kanslideputerade kallas två inom första och två inom andra kammaren utsedda riksdagsmän som tillsammans dels hava överinseende över riksdagens kansli, dels jämte kamrarnas talmän och vice talmän utse tjänstemän i detta kansli. (Jfr Riksdag.)

Kanslitillsättare kallas fyra i första och åtta i andra kammaren valda ledamöter, åt vilka vederbörande kammare anförtror att jämte talmannen utse kammarens kansli. (Jfr Riksdag.)

Kartellbeteckning, se Val.

Klass. Såväl i det allmänna språkbruket som i den sociologiska vetenskapen användes ordet klass i tämligen olika meningar. Tidigare förelåg i de västerländska staterna en mera bestämd social gruppering, i det att samhällsmedlemmarna tillhörde skilda stånd med i lag fixerade rättigheter och skyldigheter. Numera äro i de flesta stater medborgarna formellt lika inför lagen, och därmed har den fasta ståndsindelningen ersatts av den mera vaga klassindelningen. Många olika försök att bestämma begreppet klass och att med ledning av denna bestämning uppgöra en klassindelning för det moderna samhället har gjorts. Ofta har man härvid utgått från medborgarnas ställning i produktionsordningen och icke sällan har man sökt visa, att en särskild uppgift tillkommer varje social klass. Så t. ex. gör Marx i vissa arbeten gällande att samhället i regel tenderar till uppdelning i två klasser, av vilka den ena genom den statliga tvångsordningen förtrycker och exploaterar den andra; de stora historiska omvälvningarna äga rum, då en klass efterträder en annan vid makten och i sin tur tar den statliga tvångsordningen i anspråk för upprätthållande av sitt välde. Det moderna samhället kännetecknas av uppdelningen bourgeoisie och proletariat; då proletariatet erövrar makten skall efter hand själva klassmotsättningarna upphöra och därmed statsordningen försvinna. En mindre schematisk uppfattning framträder dock stundom hos Marx. Sålunda gör han i sitt huvudarbete, Kapitalet, gällande att olikheten i inkomstkälla är avgörande för den sociala uppdelningen, och att i det moderna samhället finnas tre stora klasser, proletärerna som leva på sin arbetslön, kapitalisterna, vilkas inkomstkälla är profiten eller kapital-

räntan, och jordägarna som leva av jordräntan. Sombart förstår med en socialklass »en samhällsgrupp som enligt sin idé företräder ett bestämt produktionssystem»; han anser sig i nutiden kunna urskilja fyra klasser, feodalaristokratien, småborgarna (hantverkarklassen), bourgeoisien i mera egentlig mening (vartill även i viss utsträckning räknas bönderna) och proletariatet. Den svenske statsvetenskapsmannen Fahlbeck skiljer på tre klasser: den högsta klassen som omfattar de tidigare högre stånden (adel och präster) samt ämbetsmän, utövare av fria yrken, industriidkare, större jordägare m. fl.; mellanklassen, som består bl. a. av småhandlare, hantverkare och bönder; den lägsta klassen eller kroppsarbetarklassen.

Såsom synes utgå de ovan såsom exempel nämnda författarna — liksom många andra — från att klassindelningen skall byggas på vissa utifrån fastställbara moment; de komma till olika resultat därför att de tillämpa skilda, i grunden uppenbarligen godtyckliga indelningsgrunder. Säkerligen i bättre överensstämmelse med vanligt språkbruk ha andra författare gjort gällande att man vid klassindelningen måste utgå från de föreställningar om klasstillhörighet och klasskillnad, d. v. s. den klassmedvetenhet, som faktiskt finnes hos samhällsmedlemmarna. Så t. ex. uttalar den engelske sociologen Ginsberg att den psykologiska inställningen, »klassmedvetandet», måste ställas i förgrunden. Klassmedvetande innebär för det första en känsla av jämnställdhet inför medlemmar av den egna klassen, en förvissning om att man möter dem som likaberättigade, för det andra en känsla av underlägsenhet gentemot vissa grupper och av överlägsenhet gentemot vissa andra. Sociala klasser kunna sålunda definieras »som samhällsgrupper eller samlingar av individer som gentemot varandra stå i jämlikhetsförhållande och skilja sig från andra grupper genom godtagna eller särskilt sanktionerade underordnings- och överordningsförhållanden». Tydligt är att dessa påpekanden icke innebära någon lösning av problemet om klassindelning; undersökaren måste sedermera söka fastställa vilka skilda klassmedvetanden som existera, och de objektiva faktorer med vilka dessa sammanhänga; från den nu berörda psykologiska utgångspunkten kommer man dock knappast till sådana schematiseringar som de förut berörda. Särskilt bör betonas, att klassmedvetandet beror på en rad olika förhållanden. Ofta spela inkomst och förmögenhet en central roll; härtill komma exempelvis bildning, släktförbindelser, yrke, avancemangsmöjligheter, umgänge m. m. dyl.

I statistiska undersökningar användas helt naturligt tämligen

skilda klassindelningar beroende på den synpunkt som företrädesvis anlägges vid undersökningen. Som exempel kan nämnas att den svenska valstatistiken urskiljer tre socialklasser, av vilka den första omfattar omkring fem procent och den andra bortåt fyrtio procent av de röstberättigade; indelningen anknyter tämligen nära till den av Fahlbeck använda, som ovan blivit berörd.

Ett stort antal försök ha gjorts att fastställa skillnader i egenskaper mellan medlemmarna av olika socialklasser. Särskilt har man tidigare ofta gjort gällande att ett betydande samband skulle föreligga mellan intelligensnivå och social standard, d. v. s. i regel skulle intelligensen stiga med den sociala nivån. De undersökningar, med stöd av vilka man kommit till dylika resultat, ha i allmänhet utförts enligt synnerligen primitiva metoder. Så t. ex. har man fastställt i vad mån ättlingar till personer tillhörande de högsta samhällsgrupperna gjort sig gällande inom olika samhällsområden (såsom vetenskap och konst); då man funnit resultatet vara positivt har man ofta härav dragit slutsatsen, att de högsta socialgrupperna måste ha ärftlig hög begåvning, och det ofta avgörande inflytande som miljön utövar har icke beaktats. Under senare tid har man genom s. k. intelligensmätningar sökt komma fram till fastare resultat. Dessa undersökningar ha emellertid icke givit vid handen att några avsevärda intelligensskillnader skulle finnas de sociala klasserna emellan. Det kan visserligen konstateras att barn från en högre socialgrupp genomsnittligt visa högre intelligenskvot än barn ur en lägre grupp, men skillnaderna äro så obetydliga att de kunna antas uteslutande eller huvudsakligen bero på de olika sociala miljöernas betydelse.

Klasskamp, se Socialism.

Klasspartier, se Parti.

Klassval, se Korporatism.

Koalitionsministär innebär att en regering bildas av representanter för två eller flera politiska partier. I det stora flertalet parlamentariska länder äger sällan ett parti majoritet i representationen och regeringar komma ofta till stånd genom koalitioner mellan partierna. Även minoritetsregeringar kunna givetvis bygga på en koalition. I Sverige ha koalitionsregeringar endast förekommit vid tre tillfällen: ministären Edén 1917—1920, som representerade liberaler och socialdemokrater, ministären Ekman 1926—1928, i vilken de närstående liberala och frisinnade partierna ingingo,

samt ministären Hansson 1936, som representerar socialdemokraterna och bondeförbundet.

Kollektivanslutning. Ordet har särskilt begagnats som beteckning på det förhållandet, att fackföreningar i sin helhet ingått i det socialdemokratiska partiet. Detta har skett i betydande utsträckning ända sedan det socialdemokratiska partiets bildande år 1889. Då landsorganisationen upprättades år 1898 bestämdes om s. k. tvångsanslutning; varje till landsorganisationen ansluten förening måste inom viss tid ansluta sig även till det socialdemokratiska partiet. Bestämmelsen härom borttogs dock redan år 1900. Även under följande tid har kollektivanslutning varit vanlig, och större delen av det socialdemokratiska partiet har bestått och består av på detta sätt anslutna personer. Sedan år 1908 innehåller emellertid partiets grundstadgar en bestämmelse, enligt vilken medlemmar av förening, som skriftligen reservera sig mot anslutning till partiet, icke inräknas i dess medlemsantal; för sådana föreningsmedlemmar erlägga icke heller vederbörande föreningar avgifter.

Kollektivavtal, beteckning för överenskommelse mellan å ena sidan enskild arbetsgivare eller arbetsgivaresammanslutning och å andra sidan arbetareorganisation (fackförening eller fackförbund) om arbets- och lönevillkor. Beteckningen grundar sig på det förhållandet, att överenskommelser endast gälla villkor för anställningen av arbetare, som utföra visst arbete, men ej innebär skyldighet för arbetsgivaren att anställa visst antal arbetare eller skyldighet för arbetareorganisationen att tillhandahålla arbetskraft. Överenskommelser av denna art ha i allt större utsträckning efter sekelskiftet vunnit utbredning i vårt land. Vid riksdagen 1928 antogs en lag, avsedd att reglera kollektivavtal. Denna hade föregåtts av ivriga meningsbrytningar och ett långvarigt utredningsarbete. I lagen bestämdes, att kollektivavtal skulle vara bindande även för medlem, som inträtt i organisationen efter det avtalet slutits. Vidare har lagen tillämpats så, att avtalet anses gälla även för icke organiserad arbetare, tillhörande facket, såvida ej i avtalet säges, att det endast gäller den avtalsslutande organisationens medlemmar. Mellan arbetare och arbetsgivare få ej träffas personliga avtal, som strida mot bestämmelser i gällande kollektivavtal. Stridsåtgärder äro förbjudna på grund av tvist om avtals giltighet eller rätta innebörd eller i avsikt att åstadkomma ändring i avtal, så länge detta gäller, eller för att bispringa annan part, då denne ej själv äger vidtaga stridsåtgärder. Tvister angående avtalets innebörd och frågor om avtalsbrott avgöras av en särskild

arbetsdomstol, som består av en ordförande och 6 ledamöter, vilka förordnas av Kungl. Maj:t. Två av dessa utses efter förslag av Landsorganisationen och två efter förslag av Svenska Arbetsgivareföreningens förtroenderåd. Mot domstolens beslut får talan ej fullföljas. Under den tid, avtalet gäller, får lockout eller strejk eller annan därmed jämförlig stridsåtgärd ej företagas. På grund av avtalsbrott skall skadestånd utdömas. Skadestånd må dock ej ådömas enskild arbetare till högre belopp än 200 kronor. Från socialdemokratiskt håll gjordes gällande, att bestämmelserna gynnade arbetsgivarna. Vid följande riksdagar, nämligen 1929, 1930, 1931, 1933, 1935 och 1936 ha framlagts motioner om, att lagen skulle upphävas samt vidare motioner om vissa ändringar i lagen, vilka dock ej föranlett någon åtgärd från riksdagens sida. Vid slutet av år 1935 gällde 8,583 kollektivavtal för 38,108 arbetsgivare och 675,852 arbetare. Ungefär hälften av dessa äro bundna av riksavtal och hälften av lokala avtal.

Kollektivism, se Socialism.

Komintern, se Internationaler.

Kommandomål kallas vissa ärenden som, ehuru de räknas som regeringsärenden, icke skola avgöras av Kungl. Maj:t i statsrådet utan i närvaro endast av chefen för det departement, till vilka ärendena höra, d. v. s. försvarsdepartementet. I regeringsformen definieras kommandomålen såsom sådana mål som konungen i egenskap av högste befälhavare över krigsmakten till lands och sjöss omedelbarligen besörjer. Genom en särskild lag av år 1921 ha kommandomålen närmare definierats såsom »regeringsärenden, som avse verkställighet i militäriskt hänseende av vad krigsmakten till lands och sjöss har att fullgöra på grund av lagar, författningar eller särskilda av konungen i statsrådet fattade beslut». Till kommandomålen höra exempelvis ärenden angående fastställande av exercis- och tjänstgöringsreglementen, andra föreskrifter för personalens utbildning samt instruktioner för militära befälhavare. För protokoll i kommandomål gälla i vissa hänseenden särskilda bestämmelser (se Dechargeförfarande). Expeditioner i kommandomål kallas generalorder; de utfärdas av departementschefen och kontrasigneras av chefen för kommandoexpeditionen.

Kommerskollegium är ett centralt ämbetsverk som sorterar under handelsdepartementet och som handlägger ärenden rörande handel, industri och sjöfart m. m. Kommerskollegium sköter eller har överinseendet över bl. a. fartygsinspektion, skeppsmätning

och sprängämnesinspektion. Varje år inger kommerskollegium en berättelse över näringarnas utveckling. Chefen för kollegiet är generaldirektör; verket är uppdelat på sex byråer, vars chefer kallas kommerseråd.

Kommitté. Utredningar rörande särskilda frågor fullgöras i stor utsträckning av ordinarie ämbetsverk, d. v. s. de olika departementen och de centrala ämbetsverken. Då utredningarna omfatta stora frågor — särskilt då det gäller att förbereda förslag till riksdagen — och då speciella kvalifikationer anses behövliga för utredningen, tillsättas emellertid ofta särskilda utredningsorgan, som med en sammanfattande benämning bruka kallas kommittéer. Den svenska riksdagen tillsätter icke själv — såsom i vissa främmande representationer är vanligt — sådana kommittéer, men den tar ofta det faktiska initiativet till deras tillsättande genom att hos konungen anhålla om en utredning. När det gäller mera omfattande problem, kan den ordinarie lagstiftningsvägen vara att riksdagen först begär en utredning och att sedermera konungen tillsätter en kommitté, vars betänkande helt upptas i ett kungligt förslag eller ock efter överarbetning inom vederbörande departement tjänar till grund för en proposition till riksdagen. Sådana kommittéer ha i mycket stor utsträckning tillsatts allt ifrån det nu gällande statsskickets tillkomst; det har beräknats att under tiden 1809—1905 sammanlagt bortåt 800 kommittéer fungerat. Särskilt under senare tid ha två skilda former för tillsättning av kommittéer använts. Antingen utses de personer, som skola verkställa utredningen, av Kungl. Maj:t och i detta fall begagnas i regel beteckningen kommitté. Eller ock beslutar Kungl. Maj:t att en utredning skall verkställas och bemyndigar vederbörande departementschef att välja personer; i sådana fall är benämningen sakkunniga vanlig. Även andra officiella benämningar på utredningsorgan ha förekommit. Sålunda har man använt beteckningen kommission (t. ex. försvarskommissionen och befolkningskommissionen) ehuruväl denna beteckning i allmänhet reserveras för mera permanent verksamma extraordinarie statsorgan (civilkommissionen, rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap) eller för personer som fått sig ålagda att söka lösa en viss bestämd uppgift utan att fråga är om att framlägga förslag till ledning för statsmakterna (de vid arbetstvister tillsatta förlikningskommissionerna). Utredningsorganen ha också någon gång benämnts nämnder (t. ex. socialiseringsnämnden) ehuru ordet nämnd vanligen användes om beslutande organ (kommunalnämnd, de riksdagens

nämnder, som tjänstgöra som valorgan). Dessa beteckningar användas särskilt om stora kommittéer med mycket omfattande utredningsuppdrag. I undantagsfall bestå kommittéerna av ända till tio—femton personer men det förekommer också att utredningsuppdraget överlämnas åt blott en eller två sakkunniga.

Redan före parlamentarismens genomförande, men alldeles särskilt efter statsskickets demokratisering, ha i stor utsträckning politiskt verksamma personer, framför allt riksdagsmän, anlitats i kommittéer. I allmänhet har detta icke berott på att vederbörande varit speciellt sakkunniga i den fråga utredningen gällt, men man har ansett det vara av värde att få frågan allsidigt belyst av allmänt kvalificerade krafter. Härtill kommer att kommittéerna blivit ett medel att på ett tidigt stadium klarlägga opinionen inom riksdagskretsar, särskilt inom de särskilda politiska partierna; stundom har också i kommittéerna kunnat träffas uppgörelser mellan dessa partier. Genom kommittéutredningar av denna art får i varje fall regeringen en grundval för bedömande av de politiska opinionerna i frågan och kan utforma sina förslag med stöd härav. Kommittéerna ha på detta sätt blivit ett synnerligen viktigt led i det svenska parlamentariska systemet.

Generellt torde det kunna sägas, att det utredningsarbete, som i Sverige bedrives genom kommittéer, är synnerligen omfattande i jämförelse med vad fallet är i de flesta andra länder. De svenska kommittéerna framlägga i regel omsorgsfulla och ingående framställningar, i vilka i allmänhet ingå en historik och en redogörelse för den behandlade frågans läge i andra länder; icke sällan äro dessa undersökningar mycket djupgående och av stort vetenskapligt värde. De flesta kommittébetänkanden tryckas i en särskild serie, kallad Statens offentliga utredningar; årligen utkomma på detta sätt flera tiotal skrifter. Stundom har man gjort gällande, att kommittéväsendet tagit allt för stor omfattning och att kommittéerna verkställa onödigt vidlyftiga och tidsödande utredningsarbeten. Vid flera tillfällen har det förekommit att kommittéer ålagts att inom viss bestämd tid fullgöra sitt uppdrag eller att utredningsarbetet avbrutits; särskilt känd är den av finansminister Thorsson år 1922 igångsatta »kommittéslakten». I huvudsak torde man emellertid på alla håll erkänna kommittéväsendets värde.

Enligt Berättelsen om vad i rikets styrelse sig tilldragit av år 1937 fungerade i början av nämnda år inom de olika departementen följande antal kommittéer (även s. k. enmanskommittéer äro här medräknade): inom justitiedepartementet 15, inom utrikesdepartementet 5, inom försvarsdepartementet 4, inom socialdeparte-

mentet 25, inom kommunikationsdepartementet 10, inom finansdepartementet 25, inom ecklesiastikdepartementet 25, inom jordbruksdepartementet 26 och inom handelsdepartementet 18. Ett par kommittéer äro härvid icke medräknade, såsom lagberedningen och processlagberedningen; å andra sidan omfattar redogörelsen även en del kommittéer av tillfällig natur. De sammanlagda kostnaderna för kommittéväsendet under budgetåret 1 juli 1935—30 juni 1936 belöpte sig till omkring 1,750,000 kr.

Kommun. Kommunerna utgöra lokala enheter, som i enlighet med av staten givna bestämmelser äro ålagda vissa uppgifter och kunna utöva vissa befogenheter. Den vidsträckta kommunala självstyrelsen i Sverige utövas i enlighet med kommunallagarna*. Kommunerna ha enligt dessa rätt att upptaga skatter för tillgodoseende av de kommunala ändamålen. Man skiljer på primärkommunerna och på sekundärkommunerna; de senare äro större kommunala enheter, i vilka flera primärkommuner ingå. Primärkommunerna uppdelas i borgerliga och kyrkliga kommuner; till den förra gruppen höra landskommuner och städer, till den senare kyrkoförsamlingarna. De viktigaste sekundärkommunerna äro landstingsområdena.

Beträffande *landskommunernas förvaltning* stadgas i lagen om kommunalstyrelse på landet den 6 juni 1930; denna lag ersatte den förut gällande förordningen om kommunalstyrelse å landet den 21 mars 1862. I regel utgör varje socken en kommun; två eller flera socknar äro dock stundom förenade till en kommun. Medlem av kommun är en var som där är mantalsskriven, ävensom var och en som utan att vara mantalsskriven i kommunen där äger eller brukar fast egendom eller är taxerad till allmän kommunalskatt. Om kommunens befogenheter stadgas att kommuner äger vårda sina gemensamma ordnings- och hushållsangelägenheter så vitt icke handhavandet därav enligt gällande författningar tillkommer annan. Begreppet ordnings- och hushållsangelägenheter är icke närmare fixerat, utan dess omfång beror på bestämmelser om kommunala befogenheter i skilda lagar och författningar. Dessa bestämmelser gälla en mängd skiftande angelägenheter, såsom fattig- och barnavård, ungdomsskydd, hälsovård, ordningsväsen, kommunalbeskattning m. m. Kommunerna kunna naturligtvis icke besluta i sådana frågor som det ankommer på statlig myndighet att avgöra. De kommunala inkomsterna bestå dels av inkomster från kommunal egendom, dels av medel som staten eller landstinget anvisar, dels därutöver av medel som er-

hållas genom beskattning av kommunens medlemmar. Röstberättigade vid val och omröstningar inom kommunen äro med vissa undantag inom kommunen mantalsskrivna män och kvinnor, som äro svenska undersåtar samt senast under nästföregående kalenderår uppnått 23 års ålder. Uteslutna från rösträtt äro omyndiga, i konkurstillstånd försatta, de av fattigvården för varaktig försörjning omhändertagna samt de som i avseende å påförda utskylder till kommunen, som förfallit till betalning under de tre sistförflutna kalenderåren, häfta för utskylder för mer än två av dessa år.

En kommuns beslutanderätt utövas å kommunalstämma eller av kommunalfullmäktige. Förvaltning och verkställighet tillkomma kommunalnämnd eller vad vissa avgränsade förvaltningsområden beträffar särskilt utsedda styrelser eller nämnder. Alla kommuner äga rätt att utse kommunalfullmäktige för att i det stora flertalet kommunala frågor besluta å deras vägnar. I kommuner med fler än 1,500 invånare *skola* kommunalfullmäktige utses. Då kommunalfullmäktige finnas inskränkes kommunalstämmans verksamhet till ett fåtal ärenden, som huvudsakligen gälla den kommunala förvaltningens organisation. I kommunalstämma äga alla kommunens röstberättigade medlemmar att deltaga; stämman utser ordförande och vice ordförande. I kommuner, där kommunalfullmäktige icke finnas, skola årligen tre ordinarie kommunalstämmor hållas. Då kommunalfullmäktige finnas beslutar kommunalstämman om deras antal. Detta antal måste dock bestämmas i förhållande till folkmängden, så att kommun med 2,000 invånare eller därunder utser 15—20, kommun med 2,000—5,000 invånare 15—25, kommun med 5,000—10,000 invånare 20—30 samt kommun med över 10,000 invånare 25—40 fullmäktige. Kommuner med mer än 10,000 invånare skola för valen av kommunalfullmäktige indelas i valkretsar. Valen skola äga rum å en söndag under tiden 13 sept.—20 okt. å dag som kommunalfullmäktige bestämma. Valen kunna också äga rum å två på varandra följande dagar, i vilket fall en av dessa dagar skall vara en söndag. Ofta hållas kommunalfullmäktigevalen å samma dag som landstingsmannavalen (tredje söndagen i september). Valen gälla för fyra år och de valda börja sin funktionstid den första januari året efter valet. De senaste valen av kommunalfullmäktige höllos på hösten 1934 och nästa val äger alltså rum på hösten 1938. Kommunalfullmäktige välja inom sig för varje år en ordförande och en vice ordförande. De fullmäktige kunna icke behandla ärenden, om icke minst hälften av dem äro närvarande.

För vissa beslut av kommunalstämma och kommunalfullmäktige fordras två tredjedels majoritet av de i omröstningen deltagandes röster. Denna regel gäller beträffande beslut i följande ärenden: a) avhändande av fastighet eller därifrån härflytande rättighet eller inköp av fastighet, såvida ej avhändandet eller inköpet avser genomförande av fastställd stadsplan eller tomtindelning; b) beviljande av anslag till nytt ändamål eller behov; c) beviljande av anslag för ändamål eller behov, som icke är nytt, men för vilket under året näst före det som anslaget avser, anslag ej utgått, i kommun där högsta uttaxeringen av allmän kommunalskatt överstiger nio kronor för skattekrona; d) höjande av visst under året näst före det, som höjningen avser, utgående anslag, då höjningen överstiger viss procent av förutvarande anslag (den utan kvalificerad majoritet tillåtna höjningen ställes av lagen i bestämt förhållande till uttaxeringen inom kommunen); e) beviljande av anslag, vartill medel skola anskaffas genom upplåning; f) upptagande eller förnyande av lån, liksom ock ingående av borgen, eller förlängning av tiden för återbetalning av lån; g) efterskänkande av obetalda kommunalutskylder (då fråga ej är om ackord i konkurs); h) vissa beslut rörande medelsförvaltning och fondbildning. Beslut av kommunalstämma eller kommunalfullmäktige skola i vissa fall underställas Kungl. Maj:ts prövning och fastställelse, nämligen dels vissa beslut om medelsförvaltning och fondbildning, dels beslut som angå: a) avhändande eller pantförskrivning av sådan kommunen tillhörig fastighet, som för något dess gemensamma nytta avseende ändamål tillfallit kommunen genom gåva eller testamente, ävensom överenskommelse som medför ändring i någon kommunens rättighet till sådan fastighet; b) upptagande av lån utom sådana, där i följd av beslutet sammanlagda beloppet av kommunens upplåning kommer att överstiga skillnaden mellan, å ena sidan, ett belopp motsvarande tio gånger antalet av de skattekronor och skatteören, varefter kommunalutskylder skolat utgöras för sistförflutna året, och, å andra sidan, den summa, som för nämnda år beslutats skola i kommunen anskaffas genom uttaxering; c) nya eller förhöjda avgifter av vissa slag såsom väg- och bropenningar. Beslut som skola underställas Kungl. Maj:t insändas till länsstyrelsen, som överlämnar handlingarna till Kungl. Maj:t jämte eget yttrande. I vissa fall skall underställning ske endast till länsstyrelsen. Detta gäller bl. a. vissa beslut om arvoden till innehavare av med särskilt arbete förenade befattningar inom kommunala styrelser och nämnder samt om utgifter som fordra uttaxering under längre tid än fem år. Be-

svär över beslut, som anses icke ha tillkommit i laga ordning eller innebära överskridande av den kommunala befogenheten eller kränka en enskild persons rätt, kan av medlem av kommunen ingivas till länsstyrelsen; i regel kan besväret fullföljas hos Kungl. Maj:t.

I varje kommun skall en kommunalnämnd finnas. Denna nämnd bereder ärenden till behandling å kommunalstämma eller hos kommunalfullmäktige, ombesörjer verkställighet av dessa organs beslut, förvaltar kommunens egendom och sköter dess löpande ekonomiska angelägenheter samt har överinseendet över särskilt utsedda styrelsers och nämnders förvaltning; överhuvud tjänstgör kommunalnämnden som verkställande organ. Antalet ledamöter i kommunalnämnden får ej understiga fem och icke överstiga elva. Ledamöterna väljas av kommunalstämman eller, där kommunalfullmäktige finnas, av dessa fullmäktige; stämman eller fullmäktige bestämmer inom den angivna ramen antalet ledamöter i nämnden. Nämndens ledamöter väljas för fyra år; valet förrättas i december månad året näst efter det då allmänna val av kommunalfullmäktige ägt rum och gäller från och med den 1 jan. följande år. Proportionellt valsätt är icke obligatoriskt, men skall på begäran av viss grupp av de väljande användas. Kommunalnämnden utser inom sig en ordförande och en vice ordförande att tjänstgöra under den tid för vilken de blivit invalda som ledamöter. Till dessa befattningar kunna ordförande och vice ordförande i kommunalstämman eller kommunalfullmäktige väljas såvida de äro ledamöter i nämnden. Kommunalnämnden får ej handlägga ärende såvida icke mer än hälften av ledamöterna äro närvarande. Förslag till utgifts- och inkomststat skall före september månads utgång varje år uppgöras av kommunalnämnden, varefter förslaget behandlas av kommunalstämma eller kommunalfullmäktige.

Beträffande *stadskommunernas förvaltning* gäller lagen av den 6 juni 1930 om kommunalstyrelse i stad; förut gällde förordningen om kommunalstyrelse i stad 21 mars 1862. Särskilda bestämmelser äro dock givna för Stockholms* kommunalstyrelse. Varje stad utgör en kommun. Om medlemskap i stadskommun gäller detsamma som i fråga om landskommun; även i fråga om kommunens befogenheter och kommunens beskattningsrätt, rösträtt inom kommunen m. m. gälla i huvudsak samma bestämmelser. Beslutanderätten inom en stadskommun utövas av allmän rådstuga (motsvarande kommunalstämma) eller av stadsfullmäktige (motsvarande kommunalfullmäktige). Städer med mer än 1,500 in-

vånare skola överlämna beslutanderätten — med undantag för vissa frågor — till stadsfullmäktige och även mindre städer kunna utse dylika fullmäktige. För närvarande finnas stadsfullmäktige i alla städer, sedan några år även i Skanör och Falsterbo, där de kommunala angelägenheterna länge avgjordes å allmän rådstuga. Stadsfullmäktiges antal bestämmes av rådstugan i förhållande till stadens folkmängd på så sätt, att stad med 2,000 invånare eller därunder utser 15—20, stad med över 2,000 till och med 5,000 invånare utser 15—25, stad med över 5,000 till och med 10,000 invånare utser 20—30, stad med över 10,000 till och med 20,000 invånare utser 25—40, stad med över 20,000 till och med 40,000 invånare utser 35—50 samt stad med över 40,000 invånare utser 45—60. Stadsfullmäktige väljas för fyra år; valet äger rum samma år som valet av kommunalfullmäktige, men förrättas alltid den tredje söndagen i september månad. Stadsfullmäktiges funktionsperiod gäller från den 1 januari året efter valet. Stadsfullmäktige välja varje år inom sig en ordförande och en eller två vice ordförande. Beträffande kvalificerad majoritet för vissa beslut samt underställning och besvär gälla i huvudsak samma regler som för landskommunerna.

I fråga om den löpande förvaltningen äro bestämmelserna om städer mera olika de för landskommunerna gällande. I de flesta städer finnas särskilda domstolar, bestående av borgmästare och rådmän; medlemmarna av denna domstol, som i egenskap av dömande organ kallas rådstuvurätt, äro tillika såsom magistrat förvaltande organ inom stadskommunen. Borgmästaren utnämnes av Kungl. Maj:t bland tre av stadens kommunalt röstberättigade på förslag uppsatta personer, rådmännen utses av stadsfullmäktige. Magistraten tjänstgör i första rummet som kontrollorgan över förvaltningen; den skall »vaka över att av stadsfullmäktige eller allmänna rådstugan fattade beslut bringas till verkställighet», den tillsätter, då ej andra bestämmelser finnas, tjänstemän i stadens förvaltning; »alla av staden utsedda styrelser stå i sin förvaltning under magistratens överinseende». I de städer, som lyda under landsrätt, de s. k. fögderistäderna, finnes en särskild stadsstyrelse, i regel bestående av kommunalborgmästare och kommunalrådmän. Efter den 1 januari 1938 skall i stället i sådana städer finnas endast en av stadsfullmäktige vald kommunalborgmästare. Efter hand är denna ordning avsedd att införas i ett stort antal städer, där för närvarande magistrat finnes; när borgmästaren i en mindre eller medelstor magistratstad avgår kan staden på beslut av Kungl. Maj:t läggas under landsrätt och magi-

straten skall då ersättas av en kommunalborgmästare. Den löpande förvaltningen i en stad handhas närmast av en drätselkammare, som har att förvalta stadens egendom, uppbära dess inkomster och i övrigt handha dess drätsel samt därjämte ombesörja de allmänna uppdrag för stadens räkning, vilka enligt för drätselkammaren gällande reglemente tillhöra dess författning. Förslag till utgifts- och inkomststat uppgöres av magistraten efter drätselkammarens hörande eller av särskilt tillsatt beredning eller i stad under landsrätt av drätselkammaren. Ledamöter i drätselkammaren utses av stadsfullmäktige. Vidare finnas i städerna olika styrelser för särskilda ändamål. Varje stad utgör ett fattigvårdssamhälle med en fattigvårdsstyrelse. I det stora flertalet städer handhas folk- och fortsättningsskoleväsendet av stadskommunen och dessa ärenden skötas då av en folkskolestyrelse. Vidare finnas byggnadsnämnd, hälsovårdsnämnd m. m.

Beträffande den *kyrkliga kommunen* finnas de huvudsakliga bestämmelserna i lagen om församlingsstyrelse den 6 juni 1930; tidigare gällde förordningen om kyrkostämma, kyrkoråd och skolråd den 21 mars 1862. Enligt denna lag äger varje territoriell församling att själv vårda sina gemensamma kyrkliga angelägenheter samt folk- och fortsättningsskoleväsendet i församlingen, såvida icke handhavandet härav enligt gällande författningar tillkommer annan myndighet. Två eller flera församlingar eller delar av skilda församlingar kunna förenas till en kyrklig samfällighet, varvid i tillämpliga delar gäller detsamma som i lagen stadgas om församling. För församlingsstyrelsen i Stockholm* och Göteborg (se nedan) gälla särskilda bestämmelser. I de flesta städer ligger skolväsendet, såsom redan nämnts, under den borgerliga kommunen. Bland de kyrkliga angelägenheter, som lagen avser, märkas frågor om församlingsvården, om tillsättande och avskedande av organister, klockare och andra kyrkobetjänter, om prästerskapets och kyrkobetjäntes löneförmåner, om hushållningen med kyrkans egendom, om byggnad och underhåll av kyrka, församlingshus och prästerliga boställen. Den kyrkliga kommunen kan inom viss ram upptaga särskilda kyrkoavgifter att utgå på det sätt som beträffande den borgerliga kommunen stadgas i lagarna om kommunalstyrelse på landet och i stad.

Den kyrkliga kommunens beslutanderätt utövas av kyrkostämma eller av kyrkofullmäktige. Rösträtt å kyrkostämma och vid val av kyrkofullmäktige äga de inom den borgerliga kommunen röstberättigade; sådan rättighet tillkommer dock icke främmande religionsbekännare och den som anmält sig till utträde ur svenska

kyrkan. Kyrkofullmäktige skola finnas i församlingar med mer än 5,000 invånare, men kunna tillsättas även i mindre församlingar. Då kyrkofullmäktige icke finnas skall kyrkostämma sammanträda minst tre gånger om året. Kyrkofullmäktiges antal bestämmes av kyrkostämman i förhållande till folkmängden inom församlingen, varvid samma bestämmelser gälla som i fråga om kommunalfullmäktige i landskommun. Val av kyrkofullmäktige skall för församling, som består av enbart landsbygd eller av landsbygd och stad, förrättas å söndag under tiden 13—20 okt. och för annan församling under tiden 13 sept.—30 nov. Val av kyrkofullmäktige får icke förrättas å dag, då val av landstingsmän, kommunalfullmäktige, municipalfullmäktige eller stadsfullmäktige äger rum inom valdistriktet. Valet gäller för fyra år och kyrkofullmäktiges funktionstid börjar den 1 jan. året efter valet. De senaste valen ägde rum år 1934 och nya val skola alltså hållas under hösten 1938. Beträffande arbetssättet inom kyrkostämma och kyrkofullmäktige samt i fråga om kvalificerad majoritet, underställning och besvär gälla bestämmelser, som i huvudsak motsvara de för den borgerliga kommunen gällande. Att märka är att kyrkoherden numera ej är självskriven ordförande å kyrkostämman utan att stämman utser ordförande och vice ordförande för fyra år. I församling, där kyrkofullmäktige finnas, äro fullmäktiges ordförande och vice ordförande jämväl ordförande och vice ordförande å kyrkostämman.

Förvaltningen inom den kyrkliga kommunen skötes i första rummet av ett kyrkoråd och ett skolråd; kyrkorådet handhar de kyrkliga angelägenheterna under det att skolrådet handlägger skolfrågorna. Ledamöter i kyrko- och skolrådet väljas för fyra år av kyrkostämman eller, där kyrkofullmäktige finnas, av dessa. Antalet ledamöter får icke understiga fem och icke överstiga elva. Ordförande i kyrkorådet är kyrkoherden eller den som förvaltar hans ämbete eller den präst inom församlingen som kyrkoherden därtill förordnar. Skolrådet väljer självt ordförande och vice ordförande. Förslag till utgifts- och inkomststater uppgöras för varje år av kyrkorådet och skolrådet var för sig.

Beträffande församlingsstyrelsen i Göteborg stadgas i lagen den 12 juni 1931 angående kyrkofullmäktige och kyrkonämnd i Göteborg. Enligt lagen skola stadens församlingar bilda en kyrklig samfällighet. Beslutanderätten utövas av 60 kyrkofullmäktige och verkställande organ är en kyrkonämnd, som motsvarar kyrkorådet i andra kyrkliga kommuner. Ledamöter i denna nämnd utses av kyrkofullmäktige i de särskilda församlingarna bland

ledamöterna i vederbörande församlings kyrkoråd. Alla kyrkliga angelägenheter handhas icke av de gemensamma organen, utan de särskilda församlingarna äga på samma sätt som i andra kyrkliga kommuner sina särskilda organ. Beträffande församlingsstyrelse i Stockholm, se Stockholms kommunalstyrelse.

I fråga om kommunalstyrelsen inom landstingsområdena se Landsting.

Kommunal självstyrelse, se Kommunallagarna.

Kommunalfullmäktige, se Kommun.

Kommunalförbund. Enligt lag om kommunalförbund den 13 juni 1919 kunna städer, landskommuner, köpingar och municipalsamhällen sammansluta sig för handhavande av vissa kommunala förvaltningsuppgifter; dylik sammanslutning kan också äga rum mellan landstingskommuner och mellan landstingskommun och stad. Om bildande, ändring och upplösning av kommunalförbund förordnar länsstyrelsen. Förbundets organisation bestämmes i varje särskilt fall genom en förbundsordning. Såsom styrelse för ett kommunalförbund tjänstgör en förbundsdirektion, vars ledamöter utses av förbundets medlemmar, till det antal som för varje medlem bestämmes i förbundsordningen. Direktionen beslutar även om förbundets inkomster och utgifter. Inkomster erhåller förbundet genom tillskott från de anslutna kommunerna.

Kommunallagarna. Den kommunala självstyrelse, som av ålder förefunnits i Sverige, blev under förra hälften av 1800-talet enhetligt reglerad genom av Kungl. Maj:t utan riksdagens medverkan beslutade förordningar. I samband med representationsreformen 1865—1866 infördes i § 57 regeringsformen en bestämmelse, enligt vilken kommunallagar skola stiftas av konungen och riksdagen gemensamt. De vid denna tid gällande bestämmelserna om kommunal självstyrelse funnos i förordningarna om kommunalstyrelse på landet, om kommunalstyrelse i stad, om kyrkostämma samt om kyrko- och skolråd, samt i förordningen om landsting, vilka förordningar utfärdades den 21 mars 1862; härtill kommo särskilda förordningar om den kommunala förvaltningen i Stockholm av 1862 och 1863. Till kommunallagarna ha också ansetts höra en rad senare beslutade lagar som reglerat speciella sidor av kommunernas förhållanden. Under senare tid ha kommunalförordningarna av 1862 och 1863 ersatts med nya lagar. De viktigaste nu gällande kommunallagarna äro lagarna av den 6 juni 1930 om kommunalstyrelse på landet, om kommunalstyrelse i stad

samt om församlingsstyrelse jämte en samma dag utfärdad kommunal vallag; vidare lagen om landsting av den 20 juni 1924 och lagen om kommunalstyrelse i Stockholm av den 15 juni 1935. Härtill komma en rad kompletterande speciallagar.

Kommunalnämnd, se Kommun.

Kommunalskatt. Kommunerna äro enligt av staten fastställda grunder berättigade att upptaga skatter. Den s. k. allmänna kommunalskatten innebär en icke progressiv beskattning, varvid den fasta egendomen beskattas hårdare än enligt det statliga skattesystemet. Under senare tid ha flera andra skatteformer genomförts, såsom kommunal progressivskatt och nöjesskatt. Enligt de år 1935 fattade besluten utdebiterades av landskommunerna 439 milj. kronor, av städerna 233 milj., av landstingen 70 milj. — Se även Allmänna inkomster och utgifter.

Kommunalstyrelse, se Kommun, Köping, Landsting och Stockholms kommunalförvaltning.

Kommunalstämma, se Kommun.

Kommunikationsdepartementet upprättades vid 1920 års ingång efter civildepartementets uppdelning i två departement. Departementet har att handlägga ärenden rörande samfärdselanstalter och allmänna arbeten. Inom departementet beredas bl. a. lagstiftning angående vägar, järnvägar och radio. Under departementet höra bl. a. generalpoststyrelsen med postsparbanken, telegrafstyrelsen, järnvägsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, vattenfallsstyrelsen och byggnadsstyrelsen. Statssekreterare och expeditionschef finnas. Departementet är uppdelat på två ordinarie byråer, av vilka en behandlar ärenden rörande automobil- och lufttrafik, statens kraftverk m. m. under det att en annan handlägger personal-, kameral- och administrativa ärenden i allmänhet samt post-, telegraf- och byggnadsärenden m. m. Dessutom finnes en extra byrå för ärenden av huvudsakligen teknisk och ekonomisk art, särskilt väg- och järnvägsärenden. — Se även Departement.

Kommunism. Ordet har tidigare företrädesvis använts som liktydigt med egendomsgemenskap och användes fortfarande även i denna betydelse. Särskilt under förra hälften av 1800-talet hade ordet ungefär samma betydelse som socialism över huvud. Numera menar man med kommunism främst den till den socialistiska idékretsen hörande ideologi, som utformats av det ryska kommunistpartiet och den i starkt beroende av detta stående tredje eller

kommunistiska internationalen*. Den kommunistiska ideologien utarbetades i väsentliga punkter av Lenin redan under tiden före kommunisternas maktövertagande i Ryssland år 1917; den har sedermera i vissa hänseenden utvecklats av andra kommunistledare, av vilka Stalin för närvarande är den mest auktoritative. Ordet bolsjevism användes i samma mening som kommunism.

Den kommunistiska ideologien utgår från socialismen i dennas marxistiska form. I olikhet med socialdemokratien hävdar man emellertid, att proletariatets övertagande av statsmakten kan ske endast genom en våldsam aktion; den parlamentariska demokratien betecknas som en maskering av den borgerliga diktaturen, och man förnekar möjligheten av att störta den borgerliga staten med de medel, som denna själv ställer till förfogande (allmän rösträtt, maktkoncentration hos representationen). Sedan den borgerliga staten störtats genom en proletär revolution måste en ny diktatur upprättas: proletariatets diktatur. Denna diktatur har till uppgift att genom undertryckning av borgerlig opposition, folkets uppfostran i kommunistisk anda och socialisering av produktionsmedlen förbereda det i egentlig mening kommunistiska, klasslösa samhälle, som med statens, tvångsorganisationens, bortfallande skall uppstå. När en gång den proletära staten förverkligar sina syften skall den alltså avlösas av ett från varje statlig tvångsordning befriat samhälle, en gemenskap, i vilken verklig frihet, fullständig social harmoni råder; när hela världen förvandlas till en sådan gemenskap är mänsklighetens i egentlig mening politiska utveckling fullbordad. Den ryska stat, som existerat sedan 1917, anses befinna sig i det tidigare stadiet av utveckling mot kommunism; enligt uttalanden av Stalin under senare år kommer den statliga tvångsordningens bortfallande att äga rum först efter en mycket lång tidrymd. — I själva verket har makten i Ryssland under den nuvarande regimen koncentrerats hos det kommunistiska partiet, och det föreligger alltså icke blott en proletariatets diktatur i egentlig mening, utan en kommunistisk partidiktatur. Den år 1936 beslutade nya författningen stadgar visserligen allmän och lika rösträtt vid val av representativa organ, men alla partier utom det kommunistiska äro förbjudna, och opposition mot den bestående ordningen bestraffas som kontrarevolutionär propaganda. Socialiseringen och planläggningen av produktionen har under senare år bedrivits med utomordentlig energi.

Sveriges kommunistiska parti (sektion av kommunistiska internationalen) bildades av majoriteten inom det vänstersocialistiska* partiet på en kongress år 1923. Redan år 1924 uppdelades par-

tiet i två partier; det ena (Höglundsriktningen) utgick ur Tredje internationalen och övergick år 1926 till socialdemokraterna, under det att det andra (Kilbomsriktningen) kvarstod i komintern. År 1929 sprängdes partiet ånyo, i det att Kilbomsriktningen utträdde ur Tredje internationalen och sedermera antog beteckningen socialistiska partiet, medan de s. k. Sillénkommunisterna stannade i Internationalen. Det kommunistiska partiets utveckling i fråga om väljare och mandat framgår av följande uppgifter rörande andrakammarvalen 1921—1936.

Val	Antal röster	Antal platser
1921	80,355	7
1924	89,902	5
1928	151,567	8
1932	74,200	2
1936	96,531	5

I första kammaren är det kommunistiska partiet icke representerat.

Enligt det kommunistiska partiets stadgar är partiets organisation uppbyggd på grundval av den »demokratiska centralismen». Partiets grundorganisationer äro driftceller, som omfatta alla partimedlemmar som arbeta på samma arbetsplats, bostadsceller, som omfatta partimedlemmar inom samma bostadsområde, och byceller, som omfatta partimedlemmarna inom samhälle eller by på landsbygden. Den lokala partiorganisationen eller kommunistiska arbetarkommunen sammanfattar alla grundorganisationer inom en stad, större industriplats eller borgerlig kommun. Lokalorganisationerna sammanslås till distriktsorganisationer. För dessa organisationer finnas särskilda valda styrelser. Partiets högsta instans är en partikongress, som sammanträder vart annat år. Centralkommittén är det högsta organet mellan kongresserna; den väljes av kongressen och dess medlemstal bestämmes av denna. Inom centralkommittén utses en politisk byrå som i sin tur inom sig väljer en politisk ledare, som främst ansvarar för organiserandet av ledningens arbete. Den centralistiska ledningen i organisationen betonas bl. a. därigenom, att de högre partiorganens beslut äro bindande för de lägre, och genom bestämmelser om partidisciplin: »Den strängaste partidisciplin är alla medlemmars och partiorganisationers främsta plikt. Kommunistiska internationalen, partikongressens och alla partiinstansers beslut måste snabbt och noggrant genomföras. Samtidigt är dryftandet av alla spörsmål som framkallar meningsskiljaktigheter fullkomligt fritt till dess bindande beslut är fattat av vederbörande partiinstans.» I fråga

om såväl utformningen av sitt program som den politiska taktiken är naturligtvis det kommunistiska partiet bundet av de direktiv, som givas av den tredje internationalen. Under de senaste åren har det kommunistiska partiet i Sverige liksom i andra länder verkat för bildandet av enhetsfront av alla socialistiska partier och uppträtt som försvarare av det demokratiska systemet. Denna partiets inställning kommer tydligt fram i 1936 års valupprop, där det icke talas om någon proletariatets diktatur utan tvärtom om nödvändigheten av samling för bevarande av demokratiska fri- och rättigheter. I detta upprop krävas också en rad detaljreformer, såsom 40 timmars arbetsvecka, bättre arbetsskyddslag och åtgärder till förmån för skilda missgynnade folkgrupper.

Konselj, se Statsråd.

Konsumtionsskatter, se Accis och Beskattning.

Konservatism. Ordet betyder egentligen en tendens att hålla på något redan bestående och begagnas både som psykologisk och politisk karakteristik. Ursprungligen har ordet konservativ begagnats för att kännetecknа de partier, som önska bevara den bestående samhällsordningen; då ett parti väl en gång har börjat benämnas konservativt har denna beteckning emellertid ofta bibehållits, även sedan den samhällsordning, som man velat konservera, ombildats, och partiet sålunda förvandlats till reformatoriskt eller t. o. m. revolutionärt. Så t. ex. ha de grupper, som velat återinföra monarkiskt system i Frankrike, allmänt betecknats som konservativa, ehuru det i grunden vore egentligare att använda detta uttryck om deras republikanska motståndare; motsvarande förhållande gällde om det tysk-nationella partiet före diktaturens införande i Tyskland. I de flesta länder ha sålunda ordet konservativ fått ungefär samma betydelse som ordet höger*. De konservativa partierna ställa sig bestämt på den borgerliga produktionsordningens grund, de ha i allmänhet motarbetat de demokratiska strävandena och stött system, i vilket monarken och vissa genom börd, förmögenhet och bildning utmärkta folkgrupper haft betydande maktställning, de ha krävt ett starkt försvar och stått såsom beskyddare av kyrkliga eller i varje fall religiösa intressen. Under senare tid, då socialismen i olika länder blivit en betydande rörelse, ha de konservativa partierna ofta sett som sitt väsentliga mål att bekämpa denna riktning och därvid samverkat med partier, som utgå från liberalismens* grundsatser, men likaledes intaga en klart antisocialistisk, borgerlig ståndpunkt. Den moder-

na fascismen* kan såtillvida betecknas som konservativ som den ställt sig på den bestående produktionsordningens grund och sett sin främsta motståndare i socialismen samt varit utpräglat nationell.

En konservatismens ideologi av samma utformade och jämförelsevis enhetliga beskaffenhet som t. ex. de liberala* och socialistiska* ideologierna kan helt naturligt icke sägas föreligga. I vissa länder har konservatismen haft sitt ideologiska fäste i den religiösa tron; under senare tid har så framför allt varit fallet i vissa katolska stater. På andra håll har en principiell antidemokratisk linje förblivit förhärskande i konservativ uppfattning, även sedan demokratien trots de konservativas motstånd blivit genomförd. I en rad demokratier stå de konservativa partierna emellertid på demokratisk grund, även om de tidigare bekämpat demokratiska strävanden, och den konservativa åskådningen uppvisar här icke alltför betydande skiljaktigheter gentemot liberalismen. Vissa uppfattningar kunna dock sägas kännetecknа konservativ ideologi överhuvud; de ha utformats av konservativa teoretiker och statsmän i olika läder, såsom t. ex. Burke och Disraeli i England samt Bismarck och Treitschke i Tyskland.

De konservativa tänkarna hävda ständigt att all sund utveckling sker gradvis och kontinuerligt och att det är omöjligt eller i varje fall olämpligt att söka omskapa samhället efter en på vissa rationella principer grundad plan. Ofta anser man att den bestående samhällsordningen såsom resultatet av en lång utveckling måste i stort sett motsvara vederbörande folks behov; den historiska prövningsprocess, som detta samhälle genomgått, är en garanti för dess värde. I anslutning härtill betonas också, att varje folk genom gemensamma öden och traditioner fått en viss egenart och att redan på denna grund något för alla folk passande system icke kan utformas. I konservatismens idélära kan sålunda sägas ingå en viss misstro till det mänskliga intellektets nyskapande förmåga och en benägenhet att i traditionerna, i det redan bestående, se resultaten av en icke medvetet framdriven men i det stora hela rationell process. Dessa synpunkter ha särskilt varit av betydelse i konservatismens kamp mot de teorier om ett slags idealsamhälle, som under 1700-talet framfördes av upplysningsmännen och sedermera av liberala och socialistiska tänkare. I nära sammanhang med uppfattningen om samhällsutvecklingens »organiska» karaktär står tanken att de olika folken äro organiska enheter med bestämda, genom tiderna bestående egenskaper; framför allt konservativa tänkare ha utformat den s. k. organismteorien, som ser

staterna som självständiga personliga enheter, lydande egna lagar, och betraktar individerna endast som lemmar i statsorganismen, som redskap för statsorganismens högre vilja. I denna extrema form har visserligen organismteorien icke generellt godtagits i konservativa ideologier, men närbesläktade tankegångar kunna nästan alltid spåras i konservativa åskådningar. Sålunda framhäver man ofta att ett folk består icke blott av de nu levande utan också av framfarna och framtida generationer; härmed förbindes gärna föreställningen, att det finnes en över de växlande generationerna upphöjd folkvilja och att vissa grupper inom samhället ha en speciell förmåga att tolka denna vilja, en föreställning som varit av utomordentlig vikt i de konservativas strid mot demokratiska strävanden. Likaså är man benägen att se samhället som en i grunden harmonisk enhet, vari de olika klasserna ha skilda uppgifter att fylla; från denna utgångspunkt ha klasskillnader och framför allt olikheter i den ekonomiska ställningen försvarats. Under vissa äldre perioder har dock konservatismen i motsats till liberalismen verkat för socialreformatoriska åtgärder, med vilka man främst velat vinna de fattigare folkgruppernas starkare anslutning till nationen. — I åtskilliga av samtidens demokratier torde emellertid för närvarande konservatismen motiveras väsentligen därmed att den bestående produktionsordningen i det stora hela möjliggör en maximal produktion och sålunda är en förutsättning för ett jämförelsevis snabbt höjande av det allmänna välståndet. Då konservatismen godtagit demokratien och liberalismen uppgivit sitt principiella motstånd mot statsingripanden har motsättningen mellan dessa båda åskådningar försvagats, och beträffande många politiska partier, som betecknas som konservativa eller liberala, kan en klar ideologisk skiljelinje icke uppdragas. — Jfr Höger.

Konstitution, se Författning.

Konstitutionalism är egentligen en statsform, i vilken statsorganens befogenheter äro fastslagna genom en konstitution vare sig denna är skriven eller endast utbildad genom praxis. Ordet har emellertid kommit att brukas såsom motsats till ett absolutistiskt styrelsesätt och man har i första rummet härmed avsett en monarki, där monarkens befogenheter äro begränsade av den makt, som tillkommer en av folket vald representation.

Konstitutionella stadgar kallas bestämmelser, som enligt i grundlagen given föreskrift skola utfärdas och som komplettera vissa grundlagsbestämmelser. I allmänhet givas sådana bestäm-

melser i form av lag, men i vissa fall skola de meddelas av konungen ensam. Så t. ex. bestämmes i regeringsformen § 15 att konungen och riksdagen genom gemensamt stiftad lag skola fastställa, vilka regeringsärenden som skola handläggas som kommandomål; i enlighet med denna föreskrift har en lag om kommandomål beslutats. I regeringsformens § 5 stadgas att den närmare fördelningen av ärendena departementen emellan bestämmes av konungen genom en särskild utfärdad stadga; till denna föreskrift anknyter departementsstadgan. Bland andra författningar, som bruka betecknas såsom konstitutionella stadgar, märkas lagarna om högsta domstolen, regeringsrätten och lagrådet, vallagen, lagen om val till riksdagens utskott, lagen om rikets vapen och flagga, kyrkomötesförordningen och lagar om ansvarighet för statsrådet samt för riksdagens fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret.

Konstitutionsutskottet. Utskottet intar en särställning såtillvida som det utom skyldighet att bereda vissa grupper av ärenden har en ur konstitutionell synpunkt viktig beslutanderätt; på grund av sin befogenhet att avgöra vissa tvister rörande grundlagens tolkning kallas utskottet ofta det grundlagsvårdande utskottet. Utskottet består av 20 ledamöter jämte suppleanter.

Utskottets beredningsskyldighet omfattar två grupper av ärenden. Inom den första gruppen har utskottet obegränsad initiativrätt, d. v. s. det kan framlägga förslag för kamrarna utan anslutning till remitterade propositioner och motioner. Till denna grupp höra först och främst samtliga grundlagar, vidare lagen om inskränkningen i rätten att utbekomma allmänna handlingar, vallagen, stadgan om ersättning för riksdagsmannauppdragets fullgörande, stadgan om val av talmän och vice talmän i riksdagens kamrar, stadgan om val till riksdagens utskott samt de reglementariska föreskrifterna för riksdagen. Den andra gruppen av ärenden, inom vilken utskottet icke har självständig initiativrätt, omfattar kommunallagarna samt lagar och författningar om statsrådets ansvarighet, om statsdepartementen, om kommandomål, om förvärvande och förlust av medborgarrätt, om rikets vapen och flagga, om allmänt kyrkomöte och om allmän folkomröstning i ämnen som ej tillhöra annat utskotts behandling. Före utrikesutskottets inrättande hade utskottet också att bereda förslag till överenskommelser med främmande makter i sådana ämnen, som ej tillhörde annat utskotts behandling.

Utskottet har tillika såväl beslutande som beredande befogenheter i fråga om statsrådets decharge*.

Utskottet tjänstgör slutligen som skiljedomare vid vissa tvister av konstitutionell natur. Om efter propositionsvägran* från talmannens sida kammaren fordrar att proposition skall framställas, skall tvisten mellan kammare och talman slitas av utskottet, som har »att ofördröjligen inkomma med motiverat och bestämt utlåtande över frågans stridighet eller enlighet med grundlagen»; utskottets yttrande är avgörande. Likaså har utskottet att avkunna skiljedom, då olika meningar uppstå mellan kamrarna i frågan till vilket utskott ett ärende skall hänvisas. Om en proposition av kamrarna remitteras till olika utskott, träder konstitutionsutskottet omedelbart i verksamhet som domare; beträffande motioner uppstå däremot konflikter, som utskottet har att lösa, endast i det fall att ett utskott beslutar återlämnande* av ett av ena kammaren remitterat ärende och kamrarna vid behandling av denna framställning intaga olika ståndpukter.

Konstitutionsutskottet kan med hänsyn till rikets säkerhet eller andra av förhållandet till främmande makter betingade, synnerligen viktiga skäl, ålägga sina medlemmar tystnadsplikt i fråga om i visst ämne meddelade upplysningar. Ledamot och suppleant skall första gången han är närvarande vid sammanträde avge försäkran om tystnadspliktens iakttagande.

Vid 1937 års riksdag bestod konstitutionsutskottet av följande ledamöter: från första kammaren C. A. Reuterskiöld ordf., G. A. Strömberg, G. A. Björkman, O. G. Carlsson, S. Stendahl, K. J. Sandegård, J. Bergman, G. W. Kjällman, C. V. Lindmark, O. F. Ström; från andra kammaren H. M. Hallén v. ordf., Andersson i Igelboda, C. Lindskog, J. E. G. Fast, C. E. Bengtsson, A. Vougt, Å. Holmbäck, R. Lundqvist, Andersson i Malmö, Andersson i Ovanmyra.

Konsultativ folkomröstning, se Folkomröstning.

Konsultativt statsråd, se Statsråd.

Konsumtionsskatt, se Budget.

Kontrasignation kallas en påteckning av från myndigheter utgående expeditioner, genom vilken en annan än expeditionens huvudundertecknare bestyrker, att expeditionen står i överensstämmelse med ett i vissa bestämda former fattat beslut; kontrasignanten är icke ansvarig för själva beslutet. Enligt regeringsformen skola alla från konungen utgående expeditioner och befallningar utom i kommandomål* för att bliva gällande vara försedda med konungens underskrift och kontrasignation av vederbörande föredragande, som är ansvarig för att de överensstämma med över besluten förda protokoll. En icke kontrasignerad kunglig expedition är rättsligen kraftlös. Kontrasignanten tar i regel genom kontrasignationen intet an-

svar för beslutet i fråga; ett statsråd skulle t. ex. utan att rättsligen kunna ställas till ansvar kunna kontrasignera ett lagstridigt beslut, blott han i konseljen tagit avstånd från beslutet. Ett undantag stadgar grundlagen dock. Om den föredragande finner ett konungens beslut vara stridande mot regeringsformen (alltså icke alla grundlagar) och konungen trots hans föreställningar yrkar på beslutets utfärdande, skall han vägra kontrasignation och nedlägga sitt ämbete, som han icke kan återtaga förrän riksdagen (vid dechargeförfarandet*) prövat och gillat hans uppträdande. Underlåtes kontrasignationsvägran skall åtal inför riksrätten ske. I praxis torde kontrasignationsvägran aldrig ha förekommit. — Då tillförordnad regering beslutar i ett ärende kontrasignerar vederbörande expeditionschef.

Kontrasignationsvägran, se Kontrasignation.

Kontrollstyrelsen är ett centralt ämbetsverk som sorterar under finansdepartementet. Styrelsen har uppsiktsmyndighet över försäljningen av rusdrycker, handeln med skattefri sprit, införseln, tillverkningen och försäljningen av vissa alkoholhaltiga preparat samt över tillverkningen och beskattningen av brännvin och maltdrycker samt tobaksodlingen. Kontrollstyrelsens chef är överdirektör; styrelsen är uppdelad på två byråer. Ett särskilt kontrollråd, bestående av fyra av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter, skall yttra sig i vissa frågor.

Konung. I regeringsformens första paragraf stadgas att »Sveriges rike skall styras av en konung och vara ett arvrike med den arvsföljd, som i fastställd successionsordning stadgad är». Här är alltså den monarkiska statsformen uttryckligen fastslagen; i tidigare svenska regeringsformer hade man utgått från den som självklart given. Beträffande kompetensen för konungavärdigheten stadgar regeringsformen endast att konungen skall vara av den rena evangeliska läran, sådan som den uti den oförändrade augsburgiska bekännelsen samt Uppsala mötes beslut av år 1593 utformats; ett avfall från denna bekännelse skulle alltså utan vidare medföra förlust av kronan. I regeringsformens tredje paragraf stadgas att »konungens majestät skall hållas i helgd och vördnad; hans gärningar vare emot allt åtal fredade». I anslutning till denna bestämmelse ha i strafflagen särskilda stadganden givits om straff för majestätsbrott och mot konungen riktat högförräderi. Konungens ansvarsfrihet innebär principiellt icke blott att han icke kan ställas till ansvar för regeringshandlingar utan även att han icke kan

bli föremål för åtal på grund av personliga brott. Beträffande arvsrätten till kronan och andra bestämmelser rörande det kungliga husets medlemmar se Successionsordningen.

Enligt regeringsformens § 4 äger konungen att »allena styra riket på det sätt, denna regeringsform föreskriver». Syftet är här att helt allmänt klargöra att konungen äger den verkställande eller förvaltande myndigheten; denna ställes i motsats till den lagstiftande och den dömande makten. Denna konungens befogenhet omfattar väsentligen s. k. regeringsärenden, vilka måste avgöras under medverkan av statsrådet*. Rörande omfattningen av denna befogenhet se Författning. Den konungen tillagda makten i fråga om regeringsärenden har i praktiken genom parlamentarismen* kommit att utövas av statsrådet. Såsom beteckning för konungen i statsrådet brukar man använda termen Kungl. Maj:t. Högsta domstolens* och regeringsrättens* domsrätt utövas i konungens namn, ehuru konungen icke har någon rätt att medverka vid denna domsrätts utövande. I vissa frågor har konungen personligen, icke konungen i statsrådet, beslutanderätt. Detta gäller ordensärenden som behandlas i ordenskapitel, och ärenden rörande konungens hov*; vidare är konungen enligt särskild bestämmelse högste befälhavare över krigsmakten till lands och sjöss.

Beträffande konungamaktens utövande av annan eller andra än konungen se Förmyndarregering, Interimsregering och Tillförordnad regering. Under vissa förhållanden kan konungen enligt bestämmelser i regeringsformen förlora kronan. Sålunda stadgas att, om konungen stannar mer än tolv månader utanför riket, riksdagen skall sammankallas; sedan konungen underrättats härom och om han ändock icke återkommer, äger riksdagen taga den befattning med rikets styrelse, som den finner nyttigast. Detta torde innebära att riksdagen enligt regeringsformen kan förklara tronen ledig. Samma bestämmelse gäller, om en konung på grund av sjuklighet mer än tolv månader varit förhindrad att taga befattning med regeringsärendena. Om konungaätten utslocknar skall riksdagen sammankallas för att förrätta konungaval. Härvid tillsättes en nämnd bestående av 32 ledamöter från vardera kammaren som vid förefallande skiljaktighet mellan kamrarna avgör valet. Sedan nämnden utsetts skrida kamrarna till val. Äro kamrarna ense om en och samma person förklaras han vald; i annat fall väljer nämnden mellan de två personer som i vardera kammaren erhållit de flesta rösterna.

Konungaval, se Konung.

Konungens befallningshavande, se Länsstyrelse.

Kooptation kallas den ordning, enligt vilken viss församling, särskilt en folkrepresentation eller en avdelning av denna, har rätt att helt eller delvis komplettera sig själv. Så har exempelvis landstinget i Danmark rätt att välja 19 av tingets 76 ledamöter. I Sverige förekommer icke kooptationsinstitutet.

Korporatism eller stundom korporativism. I anknytning till äldre teorier ha under de senaste årtiondena inom olika politiska läger framträtt riktningar, som hävda vad man kallar den naturligt givna sociala grupperingens dominerande betydelse och vilja göra denna gruppering till underlag för en ny samhällelig ordning eller i varje fall för en genomgripande konstitutionell och legal reorganisation. Ofta äro dessa korporativa idéer inspirerade av de ståndsdoktriner som tidigare voro förhärskande i flertalet europeiska stater och kunna sägas sträva till att i modifierad form återuppliva medeltidens i stånd och yrken organiserade samhälle. Man kräver att producenterna inom varje mera klart avgränsat yrkesområde skola sammanslutas till fasta förband (korporationer, syndikat) och att vissa statliga funktioner skola överföras till dessa förband; lagstiftningsmakt och domsrätt skola sålunda icke exklusivt tillkomma staten utan fördelas på skilda organ. Det betonas, att det främst är inom sitt yrke, såsom producent, som individen gör sociala insatser och i ett gemensamt intresse bindes samman med andra; yrkesgrupperingen förklaras därför vara den organiska och naturliga utgångspunkten för bildandet av legala förband, som i viss mån kunna ersätta staten, vars uppgifter i det moderna samhället sägas vara alltför omfattande och skiftande. Genom att de sociala grupperna erhålla ett betydande mått av självstyrelse skall en avspänning inträda i de samhälleliga motsättningarna, samtidigt som solidaritetskänslan stärkes; inom den beslutande korporationen blir också kravet på sakkunskap tillfredsställt. Tankegångar av denna art möta exempelvis hos fransmännen Durkheim, Duguit, Benoist och Maurras, amerikanarna Dewey och Follet, österrikaren Spann. Korporatismens teoretiker inskränka sig i allmänhet till allmänna principuttalanden och framlägga icke planritningar till det nya samhället. Den harmoniska samverkan mellan skilda självstyrande funktionsgrupper, som man eftersträvar, synes förutsätta en avveckling av de sociala intressemotsättningarna. Många anhängare av de korporativa idéerna ha åtminstone i första rummet tänkt sig endast, att uppdelningen i yrken eller sociala grupper skulle läggas till grund för representationens bil-

dande. Man kräver korporations-, yrkes-, klass- eller intresseval, för att nämna de mest brukliga uttryckssätten. Bakom korporationsvalsprincipen har ofta legat tanken att de ekonomiskt och kulturellt högtstående samhällsgrupperna böra erhålla en proportionsvis starkare representation än övriga folkklasser; överklassen, inom vilken differentieringen ur yrkessynpunkt är störst, förutsättes skola bilda ett relativt stort antal korporationer eller valförband och sålunda bli berättigad till ett i förhållande till klassens storlek betydande antal mandat. Korporativa teoretiker av denna art vilja sålunda på en omväg avskaffa den lika rösträtten och därmed demokratien. Dylika korporativa idéer ha i Sverige propagerats av bl. a. professorerna Kjellén och Reuterskiöld. — Teorier som kunna anses falla inom korporatismens idéfält ha emellertid också förfäktats av politiskt radikala riktningar; av betydelse äro här främst gillesocialism* och syndikalism*.

Flera av de diktaturer, som upprättats efter världskriget, ha anknutit till de korporativa idéerna, men utfört dem på ett sätt som föga stämmer med tidigare korporativ diskussion. Sålunda har en s. k. korporativ lagstiftning genomförts av fascismen* i Italien. Den grundläggande principen i denna lagstiftning är att organisationer, som bildats i viss ordning och uppfylla i lagen stadgade villkor, kunna få uteslutande rätt att företräda alla till ett visst yrke eller en viss näringsgren hörande personer. Särskilda förband finnas för arbetare och arbetsgivare, de s. k. syndikala förbanden, men dessa förband sammanföras i större enheter, s. k. korporationer, representerande skilda produktionsgrenar. Dessa olika organisationer stå dock alltigenom under statens ledning och kontroll och hela den korporativa lagstiftningen framstår därför i realiteten som en utbyggnad av den fascistiska diktaturen. Den fria samverkan mellan sociala grupper, som man brukar beteckna som korporatismens mål, är den konträra motsatsen till det italienska systemet, där statskontrollen utgör den avgörande faktorn. Detsamma gäller om den korporativa reorganisation, som igångsatts i Österrike efter diktaturens införande. Även i det nationalsocialistiska Tyskland ha vissa ansatser gjorts till uppbyggande av en liknande ordning.

Kreditiv. Enligt regeringsformen, § 63, skall till Konungens disposition finnas medel, som få användas, då oförutsedda händelser inträffa. Den ena summan, det s. k. lilla kreditivet, får användas till rikets försvar eller andra högst viktiga ändamål, sedan statsrådets mening inhämtats. Den andra summan, det s. k. stora

kreditivet, får av Konungen lyftas vid infallande krig, sedan statsrådet hörts och kallelse till riksdag utfärdats. Före 1895 voro de båda kreditiven olika stora, varav namnen. De uppgå numera vardera till 15 milj. kr.

Kreditkassan av år 1922. Under den kris, som följde efter världskriget, kommo flera banker och kreditansalter i en svår situation och fara förelåg, att insättarna skulle lida förluster. Mellan staten och vissa banker träffades år 1922 ett avtal om bildandet av en kassa, i vilken bankerna tecknade ett aktiekapital på 5 milj. kr. Staten ställde till bolagets förfogande en garantifond på 50 milj. kr. Kassan hade till ändamål att understödja rekonstruktion av banker och övertaga kreditgivning till en del större industriföretag. Förlusterna på bolagets rörelse skulle i första hand drabba garantifonden och först när denna vore förbrukad, skulle ansvarigheten komma att träffa aktiekapitalet. Denna överenskommelse gällde till utgången av år 1928. En utredning detta år gav till resultat, att de beräknade förlusterna ej skulle överstiga 40 milj. kr. Bankerna voro ej villiga att förlänga kreditkasseavtalet. Riksdagen beslöt då att övertaga aktiekapitalet. Staten har sedan upprepade gånger anslagit medel för täckandet av kassans förluster och den är numera under avveckling. Jfr nedanstående tabell.

Budgetår	Anslag till fonden för mötande av förlusten på A.-B. Kreditkassan
1926/27	8 milj.
1927/28	5 »
1928/29	5 »
1929/30	16 »
1930/31	5 »
1931/32	5 »
1932/33	5 »
1933/34	—
1934/35	—
1935/36	8 »
1936/37	5 »
1937/38	12 »
	74 milj.

Kronoskatt, se Beskattning.

Kulturrådet, se Upplysningsnämnden.

Kungl. Maj:t användes som beteckning på i konungens namn beslutande organ. I allmänhet avses med uttrycket konungen i statsrådet; i dagligt tal har ordet regering alldeles samma betydelse.

Kungl. Maj:ts kansli. Hit höra de omedelbart under konungen i statsrådet sorterande förvaltningsverken, nämligen departementen, nedre justitierevisionen och justitiekanslersämbetet.

Kvarstad, se Tryckfrihetsförordningen.

Kvinnlig rösträtt, se Kvinnorörelsen.

Kvinnorörelsen. Det systematiska strävandet att skapa likställighet mellan könen på olika områden har inspirerats av och utvecklats samtidigt med senare tids liberala och demokratiska tendenser; till kvinnorörelsens föregångsmän höra liberala ideologer såsom Condorcet, Bentham och John Stuart Mill. I en rad stater blevo för kvinnorörelsen grundläggande krav genomdrivna samtidigt med den allmänna demokratiseringen; särskilt var detta fallet under den på världskriget följande demokratiseringsprocessen.

Den på kvinnans politiska likställighet med mannen inriktade rörelsen har i stort sett lett till resultat först i slutet av 1800-talet och under 1900-talet. År 1869 infördes för första gången politisk rösträtt för kvinnor i ett område, nämligen i territoriet Wyoming i Förenta staterna; på 1890-talet genomfördes motsvarande reform i flera amerikanska delstater och i Nya Zeeland. Den första europeiska stat, som beviljade kvinnorna rösträtt, var Finland (1906). Efter häftiga strider, i vilka kvinnliga organisationer genom våldsdåd sökte propagera för sina krav (suffragettrörelsen), fingo i England kvinnor som fyllt trettio år politisk rösträtt (1918); år 1928 fingo kvinnorna här rösträtt på samma villkor som männen. I flertalet av de under och efter världskriget beslutade författningarna gåvos kvinnorna rösträtt. Bland de europeiska stater, där kvinnorna icke äga rösträtt, märkas främst Belgien, Frankrike, Italien och Schweiz. I Sverige erhöllo kvinnorna möjlighet till kommunal rösträtt genom kommunallagarna 1862—1863; genom författningsrevisionen 1918—1921 fingo kvinnorna såväl kommunal som politisk rösträtt på samma villkor som männen.

Vad beträffar kvinnornas utnyttjande av sina politiska rättigheter är att märka, att röstningsfrekvensen genomgående är lägre bland kvinnorna än bland männen (se Valdeltagande). Särskilt visa i en rad länder kvinnorna inom de lägre socialklasserna en jämförelsevis mycket låg röstningsfrekvens, vilket sannolikt har till följd att kvinnorösträtten i viss mån verkar i konservativ riktning.

I en del länder har genom särskilda undersökningar fastställts huru kvinnorna partipolitiskt sett rösta i förhållande till männen, och man har härvid kunnat konstatera, att kvinnorna i särskilt stor utsträckning understödja konservativa och framför allt religiöst inriktade partier. Sålunda ha kvinnorna under de demokratiska regimerna i Tyskland och Österrike utgjort en oproportionerlig stor del av de katolska partiernas väljarkår. Detta förhållande — och överhuvud uppfattningen att kvinnorna äro mera mottagliga för religiös propaganda än männen — har lett till att man på radikalt håll i vissa länder (särskilt Frankrike) ställt sig tveksam eller avvisande till förslag om införande av kvinnorösträtt.

I det stora flertalet länder, där kvinnorna äga politiska rättigheter, ha kvinnor invalts i representationen och i några fall ha också ministerplatser beklätts av kvinnor (Danmark, Förenta staterna, Ryssland). Överallt är det dock jämförelsevis mycket få kvinnor som spelat en roll i det politiska livet; endast en ringa del (högst bortåt tio procent) av parlamentsmandaten ha besatts av kvinnor. I Sverige sutto vid 1937 års riksdag tio kvinnor i andra kammaren; av dessa tillhörde sex det socialdemokratiska partiet, två folkpartiet, en högern och en kommunisterna. I första kammaren voro kvinnorna icke representerade, vilket dock tidigare varit fallet.

Även på andra områden har kvinnorörelsen i stort sett vunnit ständiga framgångar. I Sverige fingo kvinnorna samma arvsrätt som männen år 1845, de blevo år 1858 myndiga vid 25 och år 1884 vid 21 års ålder samt fingo på 1870-talet rätt att avlägga mogenhetsexamen och studera vid universiteten. År 1921 borttogs med vissa undantag hindren mot kvinnors innehav av statstjänst och i överensstämmelse med den då genomförda principen ha kvinnorna sedermera tillerkänts rätt att inneha statstjänster utanför vissa särskilda kategorier (se Ämbeten). Den s. k. likalönsprincipen, enligt vilken kvinnor som utföra samma arbete som män skola ha samma lön som dessa, har dock icke generellt genomförts, och diskussioner kring densamma ha ägt rum senast vid 1937 års riksdag.

Kvittning äger rum då två riksdagsmän, som företräda motsatta uppfattningar i en viss fråga, överenskomma om att icke rösta i frågan. Kvittning förekommer särskilt i sådana fall, då en riksdagsman har svårt att närvara vid en omröstning och därför genom avtal med en annan vill försäkra sig om att hans frånvaro icke blir av betydelse. Partiernas inpiskare* föra särskilda kvittnings-

listor som ange vilka som kvittat, för vilka omröstningar det skett o. s. v. De låga röstetalen vid många omröstningar bero till stor del på kvittning och visa alltså icke, såsom ofta tros, att resultatet av omröstningen beror på en slump.

Kvorum, se Beslutmässighet.

Kyrkofullmäktige, se Kommun.

Kyrkolag skall stiftas i samma ordning som i § 87 regeringsformen föreskrives för viss samfälld lagstiftning*, men därjämte skall samtycke inhämtas av allmänt kyrkomöte*. Till kyrkolag räknas ett stort antal författningar som reglera kyrkans organisation och verksamhet, t. ex. om medlemskap i kyrkan, om de prästerliga ämbetenas tillsättande, om prästerskapets avlöning och om kyrkans bekännelse och kulthandlingar. Utanför kyrkolagen falla en del kyrkliga bestämmelser av mindre vikt, som konungen i statsrådet beslutar.

Kyrkomöte. Enligt regeringsformen skall allmänt kyrkomöte deltaga i beslut om kyrkolag. Vidare kan sådant kyrkomöte enligt förordningen om allmänt kyrkomöte av år 1863 upptaga kyrkliga mål i allmänhet för att i sådana besluta framställningar till regeringen. Kyrkomötet består av dels s. k. prästerliga avdelningen, dels lekmannaombud. Den förstnämnda gruppen omfattar såväl självskrivna som valda ledamöter. Självskrivna äro biskoparna och pastor primarius i Stockholm. Professorerna vid de teologiska fakulteterna välja bland sig fyra representanter, två från vartdera av universiteten; vidare välja prästmännen i Stockholm, respektive i varje stift en representant. Den prästerliga avdelningen kommer sålunda att omfatta trettio ledamöter. Antalet lekmannaombud är detsamma; av dessa väljas två från Stockholm, ett från Visby stift, två från vartdera av de övriga stiften samt fem från det eller de områden konungen bestämmer. Sedan 1920 kunna även kvinnor väljas till lekmannaombud i kyrkomötet. Vid val av lekmannaombud bildar varje stift två valdistrikt utom Visby stift, som liksom Stockholms stad bildar ett distrikt. Ombuden väljas genom elektorer som utses av de å kyrkostämma röstberättigade lekmännen inom vederbörande församlingar; varje församling väljer en elektor och en suppleant för honom. Vid valet av ombud sammankomma elektorerna, och valet sker med slutna sedlar, varvid varje sedel skall upptaga så många namn som antalet ombud för distriktet. För att bli vald vid första omröstningen fordras mer än hälften av de avgivna rösterna. Om icke det föreskrivna anta-

let ombud väljes vid denna omröstning upptages å en förteckning de kandidater, som erhållit de flesta rösterna, varvid förteckningen upptar dubbelt så många namn som det antal platser valet avser. Vid en andra omröstning kan röstning endast ske på de sålunda angivna kandidaterna; den eller de som erhållit de flesta rösterna förklaras valda.

Kyrkomötet skall sammanträda vart femte år, men kan därjämte sammankallas av konungen till urtima möte. Ärkebiskopen är självskriven ordförande; är han förhindrad föres ordet av en annan av konungen förordnad biskop. Motioner skola väckas inom åtta dagar efter mötets öppnande, dock att därefter motioner kunna väckas, som föranledas av något inom mötet fattat beslut eller upptaget ärende eller annan under mötet inträffad händelse. Enligt kyrkomötets arbetsordning tillsättas alltid tre ständiga utskott, ett kyrkolagsutskott för kyrkolagsfrågor, ett expeditionsutskott för uppsättande av skrivelseförslag och ett ekonomiutskott för mötets ekonomiska angelägenheter; vidare kunna tillfälliga utskott tillsättas. Utskotten skola till hälften bestå av lekmän. Beträffande vissa frågor — antagande av ny bibelöversättning, psalmbok m. m. — kan den prästerliga avdelningen eller en av densamma utsedd delegation tjänstgöra som beredningsorgan. I dylika frågor rörande de s. k. kyrkliga böckerna fordras för positivt beslut två tredjedels majoritet. Sedan kyrkomötet varit samlat en månad kan det av konungen upplösas.

Köping. För stadsliknande samhällen, som utgöra en landskommun eller del därav, kan beslut fattas om att de s. k. stadsstadgorna skola tillämpas; dessa stadsstadgor äro ordningsstadgan för rikets städer, stadplanelagen, byggnadsstadgan för rikets städer samt vad i brandstadgan och hälsovårdsstadgan är föreskrivet om stad. Sådant beslut fattas av Kungl. Maj:t eller efter framställning från vederbörande kommun. Beslutet kan avse tillämpning av en eller flera av de nämnda stadsstadgorna. Samhälle, om vilket sådan föreskrift meddelas, kallas köping. De flesta köpingar bilda egna kommuner, och lagen om kommunalstyrelse å landet är då helt tillämplig å desamma. Stadsplanelagen samt vad i byggnadsstadgan och brandstadgan föreskrives om stad skall alltid gälla för köping som utgör egen kommun. Köpingar som icke utgöra egna kommuner kallas municipalsamhällen. Ett municipalsamhälle kan bestå av en del av en kommun, eller av delar av flera kommuner. För ett municipalsamhälle gälla i allmänhet samma bestämmelser som i fråga om andra landskommuner, dock att i

stället för kommunalstämma, kommunalfullmäktige och kommunalnämnd inom municipalsamhälle träda municipalstämma, municipalfullmäktige och municipalnämnd. Ett municipalsamhälle bildar alltså ett slags särskild kommun inom en eller flera landskommuner. Medlemmarna av ett municipalsamhälle äro även medlemmar av den landskommun (eller en av de landskommuner), där municipalsamhället är beläget, med rösträtt och skattskyldighet inom denna kommun på vanligt sätt; det är endast i fråga om tillämpningen av vederbörande stadsstadgor som municipalsamhället utgör en enhet.

L.

Lag, se Lagstiftning.

Lagförklaring är en auktoritativ, d. v. s. vid lagtillämpningen avgörande förklaring om hur en viss lagbestämmelse skall tolkas. Enligt regeringsformen kunna grundlagarna icke förklaras på annat sätt än det som skall användas vid deras ändring. Detsamma gäller i princip andra lagar. Dock stadgas, att högsta domstolen kan avgiva lagförklaring i fråga om civil-, kriminal- och kyrkolag, då riksdagen icke är samlad. Sådan förklaring kan ogillas av först därefter sammanträdande riksdag, respektive av det allmänna kyrkomöte, som hålles först efter förklaringens avgivande. Tidigare, då riksdagen sammanträdde vart femte eller vart tredje år, var denna högsta domstolens rätt av betydelse, men numera kommer den aldrig till användning.

Lagprövningsrätt. I vissa länder äga domstolarna rätt att pröva huruvida de i stadgad ordning tillkomna lagarna stå i överensstämmelse med författningen, och att annullera eller vid utslags fällande bortse från lagar som anses författningsstridiga. Av särskild betydelse är denna lagprövningsrätt, då författningen innehåller s. k. rättighetsförklaringar, d. v. s. principbestämmelser om medborgerliga fri- och rättigheter. I Förenta staterna ha domstolarna av gammalt tillerkänts lagprövningsrätt, och ett stort antal kongresslagar ha förklarats ogiltiga med stöd av skilda rättighetsbestämmelser och andra stadganden i författningen. I några länder, såsom Österrike och Tjeckoslovakien, ha särskilda domstolar skapats för att under angivna villkor pröva lagars grundlagsenlighet. I Norge anses i praxis domstolarna äga ifrågavarande befogenhet, ehuru den där icke varit av större vikt. I Sverige har man stundom hävdat dylik rätt för domstolarna, men sådan rätt har icke gjorts gällande i domstolsutslag, och inom rättsvetenskapen torde man i allmänhet bestrida dess förefintlighet.

Lagrådet har att avgiva utlåtande över de förslag till stiftande, upphävande, ändring eller förklaring av lagar och författningar, som för detta ändamål av konungen överlämnas till rådet; i en rad frågor rörande lagstiftning* finnes skyldighet att inhämta lagrådets yttrande. Lagrådet består av tre ledamöter av högsta domstolen och en av regeringsrättens lagfarna ledamöter. Därjämte kan konungen, då så anses behövligt, för visst ärende förordna ytterligare en person till ledamot av lagrådet. Enligt en lag om tjänstgöring i lagrådet utses dess ordinarie medlemmar för två år av högsta domstolen, resp. regeringsrätten; ledamot i högsta domstolen är icke valbar till lagrådet förrän han tillhört domstolen i minst två år. Om ett ärende vid tjänstgöringsperiodens slut icke slutbehandlats, skola de avgående ledamöterna fortsätta arbetet i lagrådet tills så skett. Ledamot som under en period tjänstgjort i lagrådet kan, om han är justitieråd, icke ånyo inväljas förrän efter två perioder och, om han är regeringsråd, icke förrän efter en period. Justitieråd, som uppnått sextio års ålder eller ock innehaft justitieråds- eller regeringsrådsämbete under minst femton år, kan avböja inval i lagrådet, varemot ett regeringsråd har skyldighet att mottaga dylikt inval. Beträffande sättet för lagrådets granskning av ärenden finnes intet särskilt stadgande, men meningen är uppenbarligen att granskningen skall ske ur allmänt juridiska och tekniska synpunkter. I huvudsak har utan tvivel denna princip följts, även om det någon gång påståtts, att lagrådet i sina yttranden med orätt ingått på allmänna överväganden av politisk natur och man därför föreslagit uttryckligt stadgande om granskningsrättens begränsning.

Lagstiftning. Med lag menas sådana inom en stat gällande föreskrifter som beslutas i viss särskild ordning, genom lagstiftning. För lag och lagstiftningsbegreppens utveckling i modern tid har Montesquieus maktfördelningsteori* varit av stor betydelse. I anslutning till denna har i en rad konstitutionella och demokratiska författningar stadgats, att lagstiftningsmakten skall tillkomma antingen representationen ensam eller representationen och statschefen i samverkan, under det att detaljföreskrifter inom lagarnas ram, förordningar*, kunna meddelas av statschefen; ofta har också statschefen rätt att inom vissa områden självständigt meddela bestämmelser. Från lagar i vanlig mening brukar man särskilja grundlagarna*, som innehålla de grundläggande konstitutionella bestämmelserna och ofta äro omgärdade med särskilda garantier. De flesta statsförfattningar klargöra icke vilka rättsliga avgöranden

som skolat träffas i form av lag. Lagstiftningsbegreppets omfång blir sålunda beroende av praxis; såsom lagar betecknar man helt enkelt de bestämmelser, som beslutas i den för lagstiftning stadgade formen. Emellertid har man också både i vissa författningar och i rättsvetenskapen gjort försök att fastställa vilka frågor som skola beslutas i form av lag. Man har exempelvis utgått från att bestämmelser om straff eller överhuvud bestämmelser, som starkt ingripa i de enskildas rättsförhållanden, skola meddelas i lags form. — I vissa stater kan under angivna villkor det röstberättigade folket medverka vid lagstiftning genom folkomröstning*.

I svensk rätt kunna flera olika former av lagstiftning urskiljas. I fråga om stiftande av grundlag* gälla särskilda regler. I princip självständig beslutanderätt har statschefen på den s. k. ekonomiska* lagstiftningens område. Även i fråga om den samfällda (av Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt beslutade) lagstiftningen i egentlig mening kunna olika grupper särskiljas. Enligt regeringsformen § 87 skall allmän civil- och kriminallag samt kriminallag för krigsmakten stiftas av konung och riksdag gemensamt i bestämd ordning. Vad denna »allmänna» lagstiftning omfattar kan icke restlöst klarläggas; till den allmänna civillagen kunna emellertid schematiskt sägas höra alla bestämmelser om individernas privata mellanhavanden. Initiativ till lagbeslut kunna tagas såväl av konungen som riksdagen. Konungen kan icke föreslå en lagändring på detta område eller godkänna en av riksdagen beslutad lagändring utan att höra lagrådet*. Beträffande kyrkolag* gäller detsamma som i fråga om allmän civil- och kriminallag men härjämte kräves kyrkomötets samtycke. Utanför bestämmelsen i § 87 regeringsformen falla en rad rättsområden, vilka enligt särskilda grundlagsbestämmelser skola regleras genom samfälld lag. I dessa fall är konungen icke skyldig att inhämta lagrådets yttrande, ehuru han är oförhindrad att göra det; i övrigt gälla samma bestämmelser som beträffande allmän civil- och kriminallag. — Konungen är principiellt rättsligt oförhindrad att vägra godtagandet av en av riksdagen beslutad lagändring men denna möjlighet föll ur bruk redan före parlamentarismens införande.

Utfärdandet eller promulgationen av en lag sker alltid genom särskilt beslut av konungen i statsrådet. Lagen kungöres sedermera genom tryckning i Svensk författningssamling. I själva lagen meddelas i regel, vid vilken tidpunkt den skall träda i kraft; stundom angives visst datum, stundom säges lagen träda i kraft »genast efter utfärdandet». En lag av 1894 bestämmer att i Svensk

författningssamling införd lag, i vilken icke blivit utsatt viss tid då den kommer att gälla, eller av vilken icke framgår att den genast efter utfärdandet länder till efterrättelse, skall träda i kraft fyra veckor efter den dag, då lagen utkommit från trycket.

Lagutskotten. Före 1918 fanns endast ett lagutskott; på grund av detta utskotts stora arbetsbörda beslöts nämnda år en uppdelning på två utskott. Vartdera lagutskottet består av 16 ledamöter jämte suppleanter. Lagutskotten ha att behandla från kamrarna hänvisade frågor om stiftande, ändring, förklaring eller upphävande av civil-, kriminal- och kyrkolag samt av andra lagar och författningar som stiftas av konung och riksdag samfällt; ett stort antal lagar inom dessa kategorier tillhöra emellertid enligt andra grundlagsbestämmelser andra ständiga utskott, såsom konstitutions-, banko- och jordbruksutskotten. Lagutskotten ha vidare att granska de redogörelser för sin ämbetsförvaltning som justitie- och militieombudsmännen ha att avgiva till riksdagen och att framlägga utlåtanden över dessa redogörelser. Kamrarna remittera icke ärenden till ett visst lagutskott utan till »lagutskott»; enligt riksdagsordningen skola därefter lagutskotten vid gemensamma sammanträden fördela ärendena sig emellan; härvid äga utskotten full handlingsfrihet. Emellertid ha utskotten årligen beslutat allmänna grundsatser rörande ärendenas fördelning. Enligt dessa grundsatser skall första lagutskottet i regel granska justitie- och militieombudsmännens redogörelser samt bereda frågor i bl. a. följande ämnen: privaträttsliga ämnen, som avhandlas i 1734 års lags giftermåls-, ärvda- och handelsbalkarna samt frågor inom bolags- och föreningsrätten, försäkringsrätten och den immateriella äganderätten; lagstiftning som avhandlas i allmänna strafflagen samt rättegångs-, utsöknings- och konkursrätten. Andra lagutskottet handlägger bl. a. frågor rörande jorddelning och vattenrätt, arrende- och hyresrätt, social jordlagstiftning, arbetslagstiftning (lagar om arbetsavtal, arbetstid och arbetstvister) lagstiftning rörande sociallagstiftning och lagstiftning rörande social omvårdnad. Schematiskt kan första lagutskottet alltså betecknas som ett utskott för privaträttsliga frågor, under det att andra lagutskottets arbete huvudsakligen gäller sociallagstiftningen.

Vid 1937 års riksdag bestodo lagutskotten av följande ledamöter. Första lagutskottet: från första kammaren K. J. D. Schlyter, ordf., E. A. Klefbeck, Anderson i Hägelåkra, C. G. Velander, Svenson i Eskhult, Ruben Wagnsson, J. E. Löfgren, G. Branting; från andra kammaren T. E. N. Bergquist v. ordf., A. A. Lindkvist, Hedlund i Östersund, E. E. Lindmark, Agda Östlund, K. A. Ryberg, Olsson i Mellerud, Johansson i Krogstorp. Andra lagutskottet: från första kammaren S. Hansson ordf., F. W. Linder, C. G. L. H:son Tamm, P. Sandström, G. A. Heiding, E. O. Hagman, Sam Larsson, D. R. Norman; från

andra kammaren A. I. E. Österström v. ordf., E. A. Hage, O. E. Olovson, J. M. Skoglund, G. K. Pettersson, G. A. Johanson, H. Molander, N. V. Sandström.

Lagtima, se Riksdag.

Landshövding, se Länsstyrelse.

Landsorganisationen, se Fackföreningsrörelsen.

Landsting äro representativa organ för landstingsområdena. Enligt gällande lag om landsting av den 20 juni 1924 skall i regel landstingsområdet sammanfalla med länet, men på grund av särskilda skäl kan ett län uppdelas i flera landstingsområden; denna möjlighet har endast begagnats i Kalmar län, som är delat i två landstingsområden. Städer med en folkmängd av minst 50,000 kunna utträda ur landsting; för närvarande stå Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping, Gävle och Hälsingborg utanför landstingen. Landstingen skola enligt landstingslagen besluta om för landstingsområdet gemensamma angelägenheter, som avse den allmänna hushållningen, jordbrukets och andra näringars utveckling, anstalter för kommunikationsväsendets befordrande, hälso- och sjukvård, undervisning, allmän ordning och säkerhet m. m. dyl., så vitt dessa angelägenheter icke enligt gällande författningar tillhöra statlig myndighet. I detalj bestämmas landstingens uppgifter i stor utsträckning av lagar, som ålägga landstingen att handha vissa angelägenheter. Under senare tid har landstingens verksamhet i hög grad utvidgats genom att de ålagts skilda socialpolitiska och ekonomiska uppgifter. I fråga om den offentliga sjukvården inta landstingen en central roll. Bland landstingens i landstingslagen icke omnämnda uppgifter märkes deras rätt att välja ledamöter i första kammaren (se Riksdag). Landstingsmännen utses genom proportionella val i valkretsar, inom vilka väljas minst fem och högst nio landstingsmän. Röstberättigade vid landstingsval äro de i primärkommunerna röstberättigade; före 1937 erhölls rösträtt vid dessa val först året efter det, då 27 års ålder uppnåtts. Landstingsmannavalen gälla för fyra år och äga rum den tredje söndagen i september månad. Dessa val ske för närvarande å de jämna år som infalla emellan andrakammarvalen. De senaste landstingsvalen ägde alltså rum 1934 och nästa landstingsval skall ske 1938. Antalet landstingsmän i ett landstingsområde är beroende på områdets invånareantal, dock att minst 20 landstingsmän skola utses. Funktionsperioden för landstingsmän börjar den första januari året efter det år val ägt rum.

Landstinget sammanträder varje år första måndagen i septem-

ber månad till möte i länets residensstad (resp. vad ett av landstingen i Kalmar län beträffar å av Kungl. Maj:t bestämd ort). Landstinget kan sammankallas till urtima möte av Kungl. Maj:t, varjämte sådant möte kan beslutas av tre fjärdedelar av lagtima landstings medlemmar. Landstinget utser ordförande och vice ordförande samt olika utskott för beredning av ärendena; vid varje möte skall tillsättas ett förvaltningsutskott, som uppgör förslag till budget samt även sammanträder mellan landstingsmötena för att ombesörja verkställighet av landstings beslut och i övrigt företräda landstinget mellan mötena. Förslag kunna vid landstinget väckas av varje landstingsman samt av länsstyrelsen; landshövdingen eller av honom förordnad representant äger rätt att deltaga i landstingets överläggningar, men ej i besluten. För beslut av landstinget i vissa frågor kräves två tredjedels majoritet; detta gäller bl. a. om påläggandet av avgifter som kräva uttaxering för längre tid än fem år, upptagande av lån ställt på längre återbetalningstid än fem år, beviljande av anslag till nya ändamål eller behov samt anslag vartill medel skola anskaffas genom upplåning, avhändande av fast egendom eller därifrån härflytande rättighet. Kungl. Maj:ts godkännande efter underställning från landstingets sida kräves i fråga om beslut inom de två förstnämnda kategorierna samt beslut om försäljning, pantförskrivning eller utbyte av länskommunen genom gåva eller testamente tillfallen egendom. — Under senare år ha ett stort antal landsting tillsatt landstingsdirektörer som jämte landstingets förvaltningsutskott ha överinseendet över landstingsärendenas skötsel.

Landstingets inkomster och utgifter, se Allmänna inkomster och utgifter.

Lantarbetsgivareföreningen, se Arbetsgivareföreningar.

Lantarbetarbostäder, se Bostadsfrågan.

Lantarbetarlagen, se Arbetarskyddslagstiftning.

Lantbruksstyrelsen är ett centralt ämbetsverk, som sorterar under jordbruksdepartementet. Styrelsen har att behandla ärenden rörande jordbruk och fiske. Chefen är generaldirektör; styrelsen är uppdelad å sex byråer.

Lantmanna- och borgarepartiet, se Höger.

Lantmäteristyrelsen är ett under jordbruksdepartementet sorterande centralt ämbetsverk, som har till uppgift att övervaka jord-

delningar och lantmäteriverksamhet överhuvud. Chefen för styrelsen är generaldirektör, styrelsen är uppdelad i fyra byråer.

Legislatur betyder egentligen lagstiftande organ men ordet användes ofta som liktydigt med representativ församling.

Lex in casu, d. v. s. en för tillfället gjord lag, kallas en lag som beslutas med hänsyn till en viss bestämd händelse eller situation.

Lex Munck, se Förenings- och förhandlingsfrihet.

Liberala samlingspartiet, se Borgerlig vänster.

Liberalism. Såsom beteckning för politisk åskådning eller politiskt parti började detta ord användas först i slutet av 1700- och början av 1800-talen och vann icke förr än i mitten av 1800-talet allmänt burskap. Sedermera har man använt ordet såsom sammanfattning för de politiska, sociala och ekonomiska frihetssträvanden, som framför allt sedan den franska revolutionen — ehuru med anknytning till äldre åskådningar — gjort sig gällande. Såsom i egentlig mening *politisk* rörelse riktade sig liberalismen mot det envälde eller den i hög grad aristokratiska statsform, som tidigare varit härskande, och framförde kravet på en folklig statsstyrelse. Till en början var liberalismen icke eller åtminstone icke genomgående inriktad på vinnande av genomförd demokrati, och många liberala författare hävdade exempelvis att rösträtten borde begränsas till de mera bildade och besuttna; efter hand kom emellertid liberalismen att se sitt författningspolitiska mål i en fullständig demokrati, särskilt i form av parlamentarism. Till kravet på folkstyrelse slöto sig krav på utsträckt medborgerlig frihet i skilda hänseenden, såsom religionsfrihet, tryckfrihet, förenings- och församlingsfrihet. Sitt *sociala* mål såg liberalismen i nedbrytandet av det gamla ståndssamhället, som kännetecknades av att olika samhällsgrupper ägde skilda, legalt bestämda rättigheter och skyldigheter, och detta samhälles ersättande med en på grundsatsen om allas likhet inför lagen byggd ordning. En sammanfattning av liberalismens grundsatser på dessa områden finnes i den under franska revolutionen år 1789 av nationalförsamlingen antagna rättighetsförklaringen som bl. a. innehåller följande satser: »Människorna födas och förbliva fria och till rättigheter likställda... Syftet med all samhällelig sammanslutning är att skydda och bevara människans naturliga och omistliga rättigheter. Dessa rättigheter äro rätt till frihet, rätt till egendom, rätt till personlig säkerhet och rätt till motstånd mot förtryck. Grunden till

all makthöghet vilar ytterst hos folket... Frihet innebär makt att göra vad som icke skadar någon annan; för utövning av varje människas naturliga rättigheter finnas därför icke andra gränser, än som äro nödiga för att åt samhällets övriga medlemmar tillförsäkra åtnjutande av samma rättigheter... Lagen är uttryck för allmänviljan. Alla medborgare äga rätt att personligen eller genom sina representanter medverka vid dess utformande. Samma lag bör gälla för alla, vare sig den skyddar eller straffar. Alla medborgare äro inför lagen lika och äga därför i lika mån tillträde till varje offentlig värdighet, befattning eller anställning, envar efter sin förmåga och utan annan åtskillnad, än som beror av deras olika förtjänst och skicklighet.» *Ekonomiskt* hävdade den tidiga liberalismen, att statsverksamheten huvudsakligen skulle begränsas till rättsskydd och försvar, och att i fråga om de ekonomiska angelägenheterna de enskilda medborgarna skulle lämnas största möjliga frihet. Man utgick från att en sådan ekonomisk frihet skulle göra det möjligt för var och en att handla i överensstämmelse med sitt eget intresse, och härigenom skulle i själva verket den största möjliga behovstillfredsställelse åstadkommas; de individuella krafternas fria spel skulle utmynna i social harmoni, i det att de ekonomiska intressena som en »osynlig hand» skulle leda alla till de för helheten mest värdefulla prestationerna.

Ideologiskt utformades den tidigare liberalismen framför allt i England och i Frankrike. Såväl Montesquieu som Rousseau kunna räknas till liberalismens föregångare; sedermera framställdes liberalismens författningspolitiska åskådning av författare såsom Constant, Bentham och John Stuart Mill. De båda sistnämnda författarna framförde redan under 1800-talets första decennier en genomfört demokratisk åskådning; enligt Bentham skulle, då var och en fick rätt att deltaga i valen till representation, med nödvändighet representationens beslut komma att tillgodose majoritetens intressen, och det demokratiska systemet skulle sålunda medföra »största möjliga lycka för största möjliga antal»; John Stuart Mill framlade en något mindre doktrinär motivering för demokratien och hävdade dess möjlighet blott vid en viss grad av politisk och kulturell utveckling. I fråga om den ekonomiska liberalismen var engelsmannen Adam Smiths 1776 utgivna arbete »Folkets välstånd» av den största betydelse; sedermera var under årtionden liberalismen den härskande åskådningen inom nationalekonomien. Socialt stödde sig liberalismen under tidigare skeden företrädesvis på de samhällsgrupper, som trädde i förgrunden med kapitalismens och industrialismens växt och som politiskt riktade sig mot

den privilegierade aristokratien och ekonomiskt ville vinna så stor handlingsfrihet som möjligt. Framför allt blev frihandeln under vissa skeden en central programpunkt för dessa grupper. Men man motsatte sig också, stundom i strid med allmänt konservativa riktningar, socialpolitisk lagstiftning. En extremt individualistisk riktning företräddes av vissa engelska ideologer, såsom Cobden (Manchesterliberalismen).

Under 1800-talet framstod liberalismen såsom den bärande och aktiva politiska åskådningen inom västerlandet. Utvecklingen mot demokrati* i ett stort antal länder ägde rum under liberal ledning. Vissa av liberalismens grundsatser — såsom i fråga om de medborgerliga friheterna och allas likhet inför lagen — kommo att framstå såsom självklara i varje kulturstat. Även ekonomiskt vann liberalismen betydande framgångar. På detta område inträdde emellertid efter hand en betydelsefull omvandling av den liberala ideologien. Det blev klart konstaterat, att den ekonomiska frihet, som propagerades i den tidigare liberalismen, icke ledde till social harmoni, ja, att själva det frihetsbegrepp, från vilket man utgick, icke kunde upprätthållas, eftersom olikheterna i ekonomisk ställning gjorde »friheten» att sluta avtal till en fiktion för stora samhällsgrupper. Redan tidigt framträdde därför en socialreformatorisk riktning inom liberalismen och denna blev efter hand förhärskande; man hävdade i motsats till äldre uppfattningar, att staten måste ingripa till skydd mot betryckta folkgrupper, främst genom socialpolitisk lagstiftning. I motsats till socialismen ansåg likväl liberalismen, att den privata äganderätten till produktionsmedlen och den enskilda företagsamheten vore ägnade att leda till största möjliga välstånd.

Under senare tid har en väsentlig ändring inträtt i liberalismens politiska position. Sedan en rad av dess viktigaste politiska och sociala krav allmänt godtagits i de demokratiska staterna, har i dessa stater den tidigare utpräglade frontlinjen mellan konservatism och liberalism blivit mindre klar och betydelsefull; de s. k. konservativa partierna ha i stor utsträckning antagit liberalismens principer. Liberalism och konservatism ha därför kunnat samverka i strid mot socialistiska strävanden. I vissa länder har likväl en utjämning inträtt även så tillvida som socialdemokratien tenderat att omvandlas till ett socialreformatoriskt parti, berett att godtaga det demokratiska systemet utan varje reservation; i dessa länder, som utmärkas av politiskt lugn och politisk samverkan, föreligger i själva verket icke någon mera väsentlig och bestämd brytning mellan åskådningar. Ett klart och samlande hand-

lingsprogram finner liberalismen i samtiden i motarbetandet av alla diktatursträvanden, vare sig från nationellt eller socialistiskt håll. Genom den betydelse dessa diktatursträvanden haft under senare tid ha flera av liberalismens grundsatser vunnit förnyad aktualitet och kommit att framstå såsom ledmotiv i den demokratiska åskådningens reaktion mot diktaturen. Ehuru de liberala partierna under senare år sett sitt inflytande minskas i en rad länder och i vissa länder fullständigt undertryckts, kan sålunda liberalismen såsom åskådning sägas inta en central plats i samtidens politik. Jfr även Borgerlig vänster.

Lockout, se Arbetsinställelser.

Lokalt veto, se Nykterhetsfrågan.

Lotsstyrelsen är ett centralt ämbetsverk som sorterar under handelsdepartementet och har överinseendet över lotsväsendet. Chef för styrelsen är generallotsdirektör, styrelsen består ytterligare av tre ledamöter (varav två byråchefer och en extra ledamot).

Lotterimedel, se Statslotteri.

Läkemedelsmonopol, se Monopol.

Länsstyrelse är högsta förvaltningsmyndighet inom ett län; vad Stockholms stad beträffar motsvaras länsstyrelsen av överståthållarämbetet. Länsstyrelserna sortera under socialdepartementet. De skola dels i allmänhet arbeta för att främja länets utveckling och i anslutning härtill göra nödiga framställningar hos Kung. Maj:t, dels besluta i de ärenden varom stadgas i skilda lagar och författningar; av länsstyrelsen fattade beslut kunna i allmänhet överklagas hos Kungl. Maj:t. Chef för länsstyrelsen är en landshövding (motsvarande överståthållaren i Stockholm). Under landshövdingen stå två avdelningar, ett landskansli, vars chef är landssekreterare, och ett landskontor, vars chef är landskamrerare. Landshövdingen är ensam beslutande. Då landshövdingen icke tjänstgör äro landssekreteraren och landskamreraren i förening beslutande. Överståthållarämbetet i Stockholm är organiserat på annat sätt. Här står under överståthållaren en underståthållare, som vid förfall för den förre inträder i hans ställe.

Läsning, se Bordläggning.

M.

Magistrat, se Kommunalstyrelse.

Majoritet. Absolut majoritet föreligger då någon person eller något förslag erhåller mer än hälften av alla vid en viss omröstning avgivna röster, relativ majoritet då vederbörande person eller förslag erhåller de flesta rösterna ehuru icke hälften av samtliga avgivna. Stundom kräves kvalificerad majoritet, t. ex. två tredjedelar eller tre fjärdedelar av samtliga avgivna röster eller hela det inom församlingen föreliggande röstetalet.

Majoritetsparlamentarism, se Parlamentarism.

Maktfördelningsteorin utvecklades i sin mest bekanta form av Montesquieu och innebär att de viktigaste statsfunktionerna, den verkställande, den lagstiftande och den dömande makten, skola utövas av skilda organ, som icke kunna ingripa i varandras verksamhetsområden; genom detta system skulle alltför stor maktutveckling från något organs sida hindras och den medborgerliga friheten tryggas. I sin renhet har teorin visserligen icke kunnat tillämpas, men den har varit av utomordentlig betydelse såsom ideologisk motivering för det balanssystem i förhållandet mellan statsmakterna, som man i olika stater sökt bygga upp. Teorin påverkade till exempel stiftarna av 1787 års amerikanska författning samt 1809 års grundlagsstiftare i Sverige. Genom parlamentarismen har emellertid i realiteten i de flesta demokratier fusion åvägabragts mellan den verkställande och den lagstiftande makten.

Malthusianismen, se Befolkningsfrågan.

Maltskatt, se Accis och Budget.

Mandat är ur politisk synpunkt det uppdrag, där en vald representant har att företräda sina väljare eller hela folket. Ordet användes också om plats i representativ församling. Beträffande frågan om en folkrepresentant är skyldig att följa sina valmäns föreskrifter eller icke, se Imperativt mandat.

Manchesterliberalismen, se Liberalism.

Margarinavgift, se Accis, Budget och Jordbruksfrågan.

Marinförvaltningen är ett under försvarsdepartementet sorterande centralt ämbetsverk som har ledningen av den marina förvaltningen. Chef är en militär. Marinförvaltningen är uppdelad i flera avdelningar som i regel förestås av militärer.

Marxism, se Socialism.

Materialistiska historieuppfattningen, se Socialism.

Medborgarrätt. I viktiga avseenden intar en svensk medborgare en annan rättsställning än en utlänning som är bosatt i Sverige. Så t. ex. äga endast svenska medborgare rösträtt* vid offentliga val och ämbetena* äro med vissa undantag dem förbehållna; skyldighet att fullgöra värnplikt åligger endast svenskar. Utlänningar kunna under vissa omständigheter utvisas ur riket, under det att svenskar ha ovillkorlig rätt att här vara bosatta. Även på en rad andra punkter, varom bestämmelser givas i skilda författningar, föreligga olikheter av detta slag.

Bestämmelser om de förhållanden, under vilka svensk medborgarrätt vinnes och förloras, äro samlade i en särskild lag, lagen om förvärvande och förlust av svenskt medborgarskap den 23 maj 1924; denna lag ersatte en tidigare gällande lag av år 1894 och anknyter i vissa hänseenden till denna. De flesta svenska medborgare erhålla medborgarrätt vid födelsen. Barn i äktenskap bliva svenska medborgare, om fadern är svensk eller vid sin död varit svensk. Beträffande utomäktenskapligt barn gäller det motsatta; barnet blir svenskt, om modern är svenska, oberoende av faderns nationalitet. Huruvida fadern respektive modern är bosatt i Sverige vid barnets födsel är likgiltigt. Medborgarrätt kan också vinnas genom naturalisation; i denna ordning kan efter gjord ansökan konungen förklara en person vara svensk medborgare. I regel kan sådan ansökan ingivas endast av den som fyllt 21 år, sedan fem år haft sitt hemvist i riket, gjort sig känd för en hedrande vandel och har möjlighet att försörja sig och sin familj. I vissa fall kunna undantag från dessa regler förekomma. En person kan bli svensk medborgare, ehuru han ej fyllt 21 år och trots att han ej haft hemvist i riket under fem år, om särskilt starka skäl härför föreligga. Det har exempelvis i flera fall förekommit att utländska vetenskapsmän, som erhållit befattningar vid svenska läroanstalter, tillerkänts svensk medborgarrätt

tidigare än fem år efter det att de inflyttat i Sverige. Beträffande person, som erhåller svensk medborgarrätt, skall det klarläggas, att han icke är utländsk medborgare eller att han genom vinnande av den svenska medborgarrätten förlorar utländsk medborgarrätt. Ansökan om svensk medborgarrätt ställes till konungen och ingives till justitiedepartementet. Svensk medborgarrätt erhålles i vissa fall på annat sätt än genom födsel eller naturalisation. Man och ogift kvinna som är utlänning, men fötts i Sverige och oavbrutet ägt hemvist i Sverige under tjugutvå år efter födelsen (varvid utländska resor i och för sig icke inverka) blir automatiskt svensk medborgare; avsägelse av den svenska medborgarrätten kan dock i regel ske under det sista av de tjugutvå åren. Utländsk kvinna som gifter sig med svensk man får genom giftermålet svensk medborgarrätt. Person som varit svensk medborgare, men sedermera blivit utlänning kan i vissa fall erhålla den svenska medborgarrätten genom s. k. återvinning, i det att han åter tager hemvist i Sverige; denna bestämmelse är av betydelse, särskilt med hänsyn därtill att enligt 1894 års lag den svenska medborgarrätten kunde förloras genom tio års oavbruten vistelse utom landet. I vissa fall kan en person också återvinna svensk medborgarrätt genom anmälan härom hos svensk beskickning eller svenskt konsulat utan att taga hemvist i Sverige. I åtskilliga fall vinna s. k. bipersoner svensk medborgarrätt, då huvudpersonen erhåller denna rätt. Bipersoner äro hustrun i förhållande till sin man, och med vissa undantag ogifta och omyndiga barn i förhållande till fadern, då barnen äro äktenskapliga, och i förhållande till modern då barnen äro utomäktenskapliga.

Även förlust av medborgarrätt kan inträda på olika sätt. I regel förloras den svenska medborgarrätten ovillkorligt, då en person dels förvärvar medborgarrätt i annat land, dels tar sitt hemvist i detta land. Det är att märka att båda dessa villkor måste uppfyllas. En svenska som gifter sig med en utlänning förlorar icke den svenska medborgarrätten, om hon fortfarande är bosatt i Sverige. På detta sätt kunna lätt dubbla medborgarskap uppstå. Den svenska medborgarrätten förloras i allmänhet också av person, som är född utomlands och under tjugutvå år därefter varit bosatt utom riket; genom till konungen ställd ansökan om medborgarrättens bibehållande kan dock denna förlust undvikas. På ansökan kan konungen befria en person från hans svenska medborgarskap; detta är av betydelse bland annat i sådana fall, då en person vill vinna medborgarrätt i ett annat land och för detta ändamål måste visa att han icke har kvar sin gamla medborgarrätt. En per-

sons förlust av medborgarrätt inverkar i allmänhet icke på vederbörande bipersoners svenska medborgarrätt. Om sålunda t. ex. en gift man genom naturalisation erhåller medborgarrätt i ett främmande land och därigenom förlorar denna rätt i Sverige gör ej hustrun samma förlust, om icke också hon erhåller utländsk medborgarrätt.

Medborgerliga rättigheter. I ett stort antal stater givas i grundlagen särskilda bestämmelser om vissa medborgerliga rättigheter som ansetts vara av den stora betydelse, att de böra omgivas med speciella garantier; särskilt kända äro den s. k. rättighetsförklaring, som år 1789 beslutades i Frankrike, och de utförliga bestämmelser om medborgerliga rättigheter, som givas i de amerikanska unions- och statsförfattningarna. Liknande bestämmelser finnas icke i svensk grundlag eller allmän lag. Av visst intresse är visserligen i detta sammanhang § 16 i regeringsformen: »Konungen bör rätt och sanning styrka och befordra, vrångvisa och orätt hindra och förbjuda, ingen fördärva eller fördärva låta, till liv, ära, personlig frihet och välfärd, utan han lagligen förvunnen och dömd är, och ingen avhända eller avhända låta något gods, löst eller fast, utan rannsakning och dom, i den ordning, Sveriges lag och laga stadgar föreskriva; ingens fred i dess hus störa eller störa låta; ingen från ort till annan förvisa; ingens samvete tvinga eller tvinga låta, utan skydda var och en vid fri utövning av sin religion, så vitt han därigenom icke störer samhällets lugn eller allmän förargelse åstadkommer. Konungen låte en var bliva dömd av den domstol, varunder han rätteligen hörer och lyder.» Detta stadgande har emellertid snarare karaktären av en allmän deklaration — med rötter i den gamla konungaeden — än en för praktisk lagtillämpning avsedd eller användbar föreskrift. — Bestämmelser som äro av betydelse för de medborgerliga rättigheterna återfinnas i en rad olika författningar; särskilt må erinras om föreskrifterna rörande religionsfrihet (se Statskyrka), tryckfrihet (se Tryckfrihetsförordningen), föreningsfrihet*, församlingsfrihet* och rösträtt*. Därjämte bör erinras om att den svenska lagstiftningen innefattar garantier för näringsfriheten och den privata äganderätten.

Medicinalstyrelsen inrättades i sin nuvarande form år 1877 och är ett under socialdepartementet sorterande centralt ämbetsverk med uppgift att i enlighet med gällande bestämmelser övervaka sjuk- och hälsovården inom riket. Styrelsen handlägger ärenden rörande såväl medicinalväsendet som veterinärväsendet. Chefen för medicinalstyrelsen är generaldirektör. Inom styrelsen finnas sju

ordnarie byråer, vilkas chefer i allmänhet kallas medicinalråd; därjämte tjänstgör ett medicinalråd å extra stat som föredragande i vissa ärenden. Under medicinalstyrelsen verka statens bakteriologiska laboratorium, statens rättskemiska laboratorium, statens farmaceutiska laboratorium och statens veterinärbakteriologiska anstalt. För avgivande av yttranden i speciella frågor finnes medicinalstyrelsens vetenskapliga råd, som består av tjuguåtta vetenskapsmän på olika medicinska områden.

Medling i arbetstvister, se Arbetsfred.

Memorial, se Betänkande.

Militieombudsman. Militieombudsmannaämbetet tillkom 1915 som ett komplement till justitieombudsmannaämbetet. Militieombudsmannen (M. O.) skall hava tillsyn över lagars och författningars efterlevnad i vad de skola tillämpas i mål, som behandlats i särskild i kriminallag för krigsmakten föreskriven ordning, samt av ämbets- och tjänstemän med avlöning från till försvarsväsendet anslagna medel. I fråga om val av militieombudsman samt dennes verksamhet gäller i huvudsak detsamma som beträffande justitieombudsmannen*.

Minister, se Statsråd.

Ministeransvarighet, se Dechargeförfarande.

Ministeriella mål kallades före år 1909 utrikesärenden, vilka icke avgjordes i samma ordning som andra regeringsärenden utan i utrikes eller s. k. ministeriell konselj. Numera finnes ingen skillnad mellan sättet för avgörande av utrikes ärenden och andra ärenden, och uttrycket ministeriella mål har sålunda förlorat sin tidigare innebörd.

Ministerstyrelse. Härmed menas rättighet för statsråd eller ministrar att självständigt fatta förbindande beslut. I ett flertal främmande länder finnes utsträckt ministerstyrelse, i det att ministrarna tjänstgöra som chefer för skilda förvaltningsgrenar och kunna avgöra ett stort antal ärenden utan att föredra dessa i regeringen eller konseljen. I Sverige är ministerstyrelse en ren undantagsföreteelse; de s. k. regeringsärendena avgöras av konungen i statsrådet, och ärenden som icke höra till denna kategori falla i regel under de självständigt arbetande ämbetsverken. Dock förekommer i mycket begränsad omfattning självständig beslutanderätt för statsråden. Sålunda har enligt regeringsformen ett föredragande statsråd att in-

hämta nödiga upplysningar från vederbörande ämbetsverk, innan ett ärende föredrages hos konungen i statsrådet; statsråden kunna sålunda självständigt anmoda ämbetsverken att avgiva utlåtanden i frågor som äro avsedda att upptagas i regeringen. Statsråden kunna också expediera föreskrifter och erinringar om verkställighet av utfärdade beslut. I dessa fall är det emellertid fråga om åtgärder som äro avsedda att leda fram till eller också utgå från ett regeringsbeslut. I mera inskränkt mening innebär ministerstyrelse enligt svenskt språkbruk statsrådens befogenhet att enligt särskilda bestämmelser definitivt avgöra vissa ärenden, s. k. departementsärenden. Endast ett fåtal bestämmelser härom finnas. Så t. ex. har enligt instruktionen för befattningshavarna i statsdepartementen vederbörande departementschef att bestämma om arbetsfördelningen inom departementet, att förordna vissa lägre tjänstemän och att avgöra vissa disciplinmål. Chefen för justitiedepartementet har enligt tryckfrihetsförordningen att utöva tillsyn över skrifters allmängörande, att besluta om kvarstad och åtal beträffande skrifter i ett stort antal fall och att handlägga s. k. ordningsmål. Chefen för socialdepartementet har enligt polisreglementet befogenhet att på framställning av en länsstyrelse från annat län tillkalla reservpolispersonal. Genom regeringsbeslut i enskilda fall tilldelas statsråden stundom viss beslutanderätt; så t. ex. förekommer ofta, att en departementschef bemyndigas att tillkalla sakkunniga (se Kommitté) för verkställande av utredning. Faktiskt om också icke rättsligt avgöra departementscheferna givetvis självständigt ett stort antal ärenden, ehuru beslutet formellt fattas inför Kungl. Maj:t i statsrådet. Vid vissa tillfällen ha förslag framställts om en mera generell ökning av statsrådens beslutanderätt, men i allmänhet har man inom svenskt statsliv ställt sig bestämt avvisande till tanken på en mera utsträckt ministerstyrelse. I Utrikesdepartementet m.

Ministär, se Statsråd.

Minoritet, se Majoritet.

Minoritetsparlamentarism, se Parlamentarism.

Missfall, se Abortfrågan.

Mjölkregleringen, se Jordbruksfrågan.

Moderat kallas en politisk riktning som vill markera sitt avståndstagande från olika ytterligheter. Den svenska högern har vid några tillfällen uppträtt under partibeteckningen »De moderata».

Moderskapspenning, se Befolkningsfrågan.

Monarki, en statsform, i vilken statsöverhuvudet erhåller sin ställning genom arv och icke är juridiskt ansvarig. I äldre tid skilde man på ärftlig monarki och valmonarki; i valmonarkien utsågs monarken genom val på livstid, men innehade i övrigt samma ställning som en ärftlig monark. Absolut eller oinskränkt monarki föreligger, då monarkens juridiska kompetens är obegränsad, inskränkt eller konstitutionell monarki, då han delar makten med andra statsorgan, vanligen en folkrepresentation. I nutiden är den parlamentariska monarkin, då monarkens befogenheter i praktiken utövas av en av folkrepresentationen beroende regering, den ojämförligt vanligaste formen (se Parlamentarism).

Monopol. Inom den privata företagsamhetens ram kunna faktiska monopol uppstå på olika sätt. Sammanslutningar mellan producenter, överenskommelse om prissättning och försäljning etc. kunna föra fram till faktiska monopol och detta utan att monopolställningen får en mera uppenbar karaktär. I vilken utsträckning åtgärder, som innebära ett upphävande eller modifierande av den fria konkurrensen, förekomma inom näringslivet, är i viss mån outrett. De privata monopolen kunna i varje fall ej utnyttja sin maktställning hur långt som helst. De måste ta hänsyn till möjligheten av att en konkurrens kan uppkomma, om prissättningen göres sådan, att förtjänsten blir mycket hög. Härtill kommer möjligheten av konkurrens genom import från länder, som ej innefattas i priskarteller, truster etc.

Statsmonopol ha en starkare ställning, då de ha laglig ensamrätt och alltså ej behöva riskera konkurrens. Ett statsföretag har dessutom, även om det ej har monopol, en synnerligen stark ställning, då det har statens stora resurser bakom sig. Ett statligt monopol kontrolleras emellertid i en demokratisk stat indirekt av folket och kan därför ej alltför hårdhänt utnyttja sin maktställning. Vidare går förtjänsten på monopolet till staten och medför, att beskattning av annan art minskar. Under sådana omständigheter kan statsmonopol i vissa fall påyrkas dels därför, att staten genom detta erhåller inkomster, dels också därför, att det kan framstå som särskilt önskvärt, att en viss produktion står under allmän kontroll.

Med avseende på statsmonopol äro förhållandena mycket olika i olika länder. I Förenta staterna ägas järnvägar, gas- och elektricitets- och vattenledningsverk, spårvägar m. m. av enskilda bolag, som endast i vissa avseenden kontrolleras av det allmänna. I Sve-

rige är det härvidlag i regel fråga om statliga eller kommunala monopol, och de erfarenheter, man vunnit av statsmonopol på sådana områden i vårt land, ha ej givit upphov till någon allvarlig opposition.

Under senare decennier har utvecklat sig en i viss mån ny form av monopol eller statlig företagsamhet, som mer eller mindre står på gränsen mot monopol. Staten har genom inköp och övertagande av aktier eller på annat sätt skaffat sig ett avgörande inflytande i en hel del företag. En orientering över dessa företag lämnas i vidstående tabell.

Översikt av statskontrollerade svenska bolag.

	Aktiekapital 1,000-tal kronor	Därav: statens eller statsorgans ägo 1,000-tal kronor	Styrelsen	
			antal ledamöter	därav utsedda av Kungl. Maj:t (direkt eller indirekt)
A.-B. Svenska Tobaksmonopolet	30,000	29,000	8	4 [1]
A.-B. Vin- och Spritcentralen..	15,000	14,600	8	4 [1]
Loussavaara-Kirunavaara A.-B.	80,000	40,000	8	4
A.-B. Kreditkassan av år 1922	5,000	5,000 [2]	3	1 [3]
A.-B. Jordbrukarbanken	20,000	19,904	8	8
A.-B. Göteborgs Handelsbank..	20,000	9,991	9	9
A.-B. Industrikredit.....	8,000	5,000	8	5 [1]
Kalix Träindustri A.-B.....	5,005	2,400 [4]	5	2
Svenska Spannmåls A.-B.....	5,000	5,000 [2]	6	6
A.-B. Aerotransport.....	3,084	2,500	7	5 [1]
A.-B. Radiotjänst.....	180	—	7	3 [5]
A.-B. Tipstjänst.....	45	—	5	2 [1]
121 systembolag	1,617	—	5	Se not 6

Ovanstående tabell är ingalunda fullständig. Det må exempelvis erinras om att sockerbolaget har monopolställning under viss kontroll från staten. Jfr Sockersubventionen. Härtill komma en hel del organisationer, som sammanhänga med jordbrukshjälpen.

På senare tid har man diskuterat möjligheten av genomförandet av ytterligare monopol. De viktigaste förslagen röra kaffe, ben-

[1] Inkl. ordföranden. — [2] Utom 400 kr. — [3] De båda övriga av banko- resp. riksgäldsfullmäktige. — [4] Därtill lån till enskilda aktieägare på 1.5 milj. kr. — [5] Inkl. ordföranden. En av de övriga av telegrafstyrelsen. — [6] En av vardera kontrollstyrelsen, kommunen och landstinget. Två av delägarna. I stad utanför landsting utser kommunen två ledamöter.

sin och andra brännoljor samt läkemedel. År 1933 avgåvo motorbränslesakkunniga ett betänkande, i vilket framhölls, att ett monopol skulle innebära fördelar av teknisk natur samt skulle kunna innebära ett rationellt ordnande av beskattningen. 1935 avlämnade brännoljekommitterade ett betänkande angående import- och partihandelsmonopol av brännoljor och 1936 offentliggjordes ett betänkande av 1935 års brännoljekommitté. Genom dessa utredningar kom man fram till vissa beräkningar om de ekonomiska konsekvenserna av ett brännoljemonopol. Såväl i partihandeln som i detaljhandeln ansåg man, att monopol skulle kunna innebära väsentliga besparingar. En planmässig organisation av detaljhandeln skulle medföra besparingar genom att onödiga distributionsställen indrogos. Även för partihandeln skulle man kunna ernå besparingar genom centralisering av rörelsen och genom att avskaffa försäljning på kredit. Man tänkte sig närmast, att kreditförsäljning under en övergångstid skulle bibehållas för att de ögonblickliga svårigheterna ej skulle bli för stora. Man räknade vidare med ersättning till anställda efter vissa normer, liknande dem, som tillämpades vid Tobaksmonopolets införande. För betalande av sådan ersättning räknade man med ett lån, som skulle amorteras på 20 år. Slutresultatet av kalkylerna blev, att under de närmaste åren skulle vinsten för staten kunna bli 8.7 milj. kronor, om kreditförsäljning bibehölls, och 10.8 milj. kronor, om kontantförsäljning infördes. Sedermera skulle vinsten bli ännu större på grund av att nödvändiga avskrivningar då hunnit göras och de lån, man upptagit för betalande av ersättning, blivit amorterade.

En utredning över kaffemonopol har utförts på motsvarande sätt. Sakkunniga avlämnade sitt betänkande 1936. Man tänkte sig en organisation liknande tobaksmonopolet. Man skulle bilda ett aktiebolag, Svenska Kaffemonopolet, som skulle ha ensamrätt till import och som skulle inneha rosterier och försälja kaffe till detaljhandlare, som sedan skulle erhålla en viss procent av försäljningspriset. Monopolet skulle alltså ej själv sköta detaljhandeln. Allt kaffe skulle säljas färdigpaketerat och med pris, angivet på förpackningen. Enligt utredningen skulle detaljhandlarna för närvarande i genomsnitt erhålla omkring 22 % förtjänst. Man räknade med en minskning av denna procentsats. En procents minskning skulle innebära en vinst av omkring 1.2 milj. kronor för staten. Tobaksmonopolet lämnar 13 % rabatt och en nedskärning av vinsten till denna procentsats skulle medföra en vinst för staten på 11 milj. kronor. Man beräknade vidare kunna erhålla en

väsentlig vinst genom rationalisering av partihandeln, samtidigt som man i så fall måste utbetala ersättningar och vidare framför allt till en början måste räkna med avskrivningar på fastigheter och inventarier. En uppgjord beräkning för det första verksamhetsåret förde fram till en nettovinst på 12.6 milj. kronor. Efter avsättningar till reservfond m. m. skulle till statsverket kunna inlevereras omkring 10 milj. kronor. Sedermera skulle vinsten bli större, allteftersom avskrivningarna hunnit göras och ersättningarna till de anställda blivit betalda. Vid beräkningarna har man hela tiden utgått från det pris på kaffet, som gällde, då utredningen gjordes.

En särskild utredning, som bl. a. också berörde frågan om införandet av ett läkemedelsmonopol, avslutades år 1934. En utväg, som man ansåg framkomlig för att erhålla billigare läkemedelspriser, var genomförandet av en central för apoteksinköp. En sådan centralisering av grosshandeln med apoteksvaror ansågs vara enda utvägen att få inflytande på inköpspriserna, varav apotekens försäljningspriser ju främst äro beroende. Man skulle på detta sätt få möjlighet att bryta den »intressegemenskap, som under nuvarande förhållanden synes råda mellan apoteksinnehavare och engrossister och vilken kan få ur det allmännas synpunkt ogynnsamma återverkningar på den allmänna prisnivån å läkemedel». Det framhölls vidare, att ett statsmonopol »endast skulle beröra relativt begränsade enskilda, ofta vid apoteksväsendet länkade näringsintressen». Åtgärden skulle innebära, att det faktiskt existerande detaljhandelsmonopolet fick en naturlig utbyggnad inom grosshandeln.

Ovannämnda utredningar ha utförts på initiativ av socialdemokratiska regeringar. Diskussionen i monopolfrågan har naturligtvis färgats av de principiella motsättningarna i frågan om statens roll i samhällslivet. De borgerliga partierna ha tagit avstånd. Man har gjort gällande, att monopol av denna art utgöra ett första steg mot en statlig planhushållning, som man ej anser önskvärd. Speciellt folkpartiet har principiellt opponerat sig mot åtgärder, som utgöra en fara för den privata företagsamheten och företrätt den åsikten, att statsingripanden böra göras i så liten omfattning som möjligt.

Från radikalt håll har framhållits, att statsmonopol ej äro en nyhet och att den privata företagsamheten på dessa områden spelar en jämförelsevis liten roll. När det gäller brännoljor och kaffe, ske inköpen från monopoliserade organisationer, mot vilka det privata initiativet ingenting förmår. Det är däremot möjligt, att

staten skall kunna utverka fördelaktigare villkor, när det blir fråga om enhetliga och mycket stora inköp. När det gäller läkemedelshandeln är detaljdistributionen redan förut i viss mån organiserad under statens hägn, och det ingrepp det här är fråga om, skulle därför ej ha så stor betydelse för den privata företagsamheten. Man har häremot invänt, att det är mycket osäkert, om staten kan få bättre villkor och att missförhållanden, som man ogillar, ej försvara införandet av nya missförhållanden.

Någon mera detaljerad och saklig diskussion om de nämnda förslagen till monopol har knappast kommit till stånd, då de utredningar och förslag, som framlagts, ej medfört sådan mera fullständig beredning, som kräves för en riksdagsproposition. En orsak till detta torde ha varit det förbättrade statsfinansiella läget. När statsinkomsterna ökat i samband med högkonjunkturen, har det ej förelegat samma anledning som förut att genom införande av monopol skaffa staten höjda inkomster utan att öka trycket på skattebetalarna.

Av högern väcktes vid 1936 års riksdag motioner i bägge kamrarna om att beslut om instiftande av *nya* monopol skulle göras till grundlagsfrågor, d. v. s. kräva två genom val åtskilda riksdagars beslut. Man ville därigenom förhindra, »att en tillfällig riksdagsmajoritet utnyttjade sin maktställning till att slå ihjäl fria näringar till förmån för nybildade offentliga monopol». Inom konstitutionsutskottet liksom inom kamrarna fann man det betänkligt att gå så långt som motionärerna. Riksdagen beslöt, att § 60 i regeringsformen skulle ändras så, att nya monopol skulle kunna blott inrättas genom lag, stiftad av riksdagen och konungen gemensamt. Vid 1937 års riksdag stadfästes denna grundlagsändring.

Motbok, se Nykterhetsfrågan.

Motion. Inom en representativ församling av dess medlemmar väckta förslag till beslut kallas motioner. Inom vissa utländska representationer är motionsrätten begränsad, särskilt på så sätt att endast ett visst antal representanter kunna framlägga en motion. I den svenska riksdagen har varje medlem rätt att väcka motion. Motion skall avlämnas skriftligen och vara undertecknad av förslagsställaren. Ofta underskrives en motion av flera ledamöter; stundom väcker en ledamot motionen, under det att andra förklara sig instämma i motionens syfte. Under senare år ha s. k. partimotioner varit vanliga; dessa underskrivas av medlemmarna av ett partis förtroenderåd eller eljest av ett antal ledande partimedlem-

mar och kunna sålunda betraktas såsom auktoritativa uttryck för ett partis ståndpunkt. Varje motion skall inom vederbörande kammare avlämnas i två exemplar, varav det ena ingår i kammarens handlingar, medan det andra sändes till det utskott som har att behandla motionen; därefter tryckas motionerna. Mål av olika beskaffenhet få icke sammanföras i en och samma motion; stundom förekommer därför att en väckt motion uppdelas i två eller flera motioner. Ehuru riksdagsordningen medger möjligheten av att vissa motioner omedelbart avgöras bli numera alla motioner beredda i utskott. Innan remiss till utskott sker skall motionen bordläggas minst en gång, d. v. s. ligga på kammarens bord mellan två sammanträden. Beträffande motionstiden ha olika begränsningar funnits. Ursprungligen stadgades i riksdagsordningen endast att motioner tillhörande ständigt utskott skulle väckas inom tio dagar efter riksdagens öppnande; beträffande grundlagsfrågor och motioner, som icke hörde under ständigt utskott, var motionstiden obegränsad. År 1909 begränsades motionstiden i frågor fallande under tillfälligt utskott till 20 dagar från riksdagens öppnande, och 1918 fastställdes motionstiden i grundlagsfrågor till 40 dagar efter öppnandet. Genom en år 1933 beslutad reform bestämdes motionstiden generellt till 12 dagar efter riksdagens öppnande, dock att obegränsad motionstid finnes i frågor som röra kammaren enskilt. Vissa undantag från den allmänna regeln finnas. Sålunda kan en motion, som föranledes av en kungl. proposition, väckas sist vid det sammanträde, som infaller näst efter tio dagar från dagen för propositionens avlämnande; kammaren kan medgiva fördubbling av denna tid, därest förslag härom väckes senast vid andra sammanträdet efter propositionens avlämnande. Vidare kunna »i frågor, som av redan inom någondera kammaren fattat beslut eller annan under riksdagen inträffad händelse omedelbarligen föranledas» motion framställas så länge riksdagen är samlad. Under senare år har det årliga antalet motioner i första kammaren uppgått till över 300, i andra kammaren till över 500.

Municipalsamhälle, se Köping.

Mynt- och justeringsverket är ett centralt ämbetsverk som sorterar under finansdepartementet. Verkets uppgift är i första hand att handha mynttillverkningen. Chef för verket är en myntdirektör.

Mödrahjälp, se Befolkningsfrågan.

N.

Nationalinkomsten. Vid folkräkningen 1930 uppgick den samlade nationalinkomsten till ej fullt 5 miljarder kr. (nämligen till 4,944 miljoner kr.). Dessa uppgifter grunda sig på skattetaxeringarna. En beräkning över nationalinkomsten på grundval av produktionssiffror för samma år gav till resultat något mer än 7 $^1/_2$ miljard (7,630 miljoner kr.).

Man kan med säkerhet påstå, att de siffror, som grunda sig på taxeringarna, äro för låga. Taxeringsuppgifterna inbegripa icke hela den deklarerade inkomsten utan endast den s. k. återstående inkomsten, som erhållits efter avdrag för kommunalskatt, försäkrings- och allmänna pensionsavgifter, »avdrag för gift kvinna» m. m. Vidare har vid den statistiska bearbetningen beloppen avrundats nedåt till jämna hundratal. Man har uppskattat de belopp, som på detta sätt ej komma med, till mellan 600 och 700 milj. kr. En annan ofullständighet i folkräkningsuppgifterna är, att en hel del yrkesutövare (0.7 milj.) haft »ej angiven inkomst». Denna grupp består framför allt av personer, som haft mindre än 600 kr. i total taxerad inkomst. Den redovisningsbrist, som härigenom uppkommer, har man uppskattat till 300 à 400 milj. kr. Det kvarstår ytterligare en skillnad mellan de båda beräkningarna på 1 $^1/_2$ miljard. Delvis kan denna bero på inkomstbelopp, som hänföra sig till s. k. inre kapitalbildning inom företag. Delvis kan den betingas, och detta är säkerligen viktigare, av att inkomsterna upptagits för lågt vid taxeringarna. Slutligen må framhållas, att den ur produktionen beräknade siffran naturligtvis är behäftad med osäkerhetsmoment och möjligen kan vara för hög.

En uppfattning om hur de taxerade inkomsterna fördela sig på olika slag av inkomst under senare år, erhålles ur efterföljande tabell. (Siffrorna för år 1936 äro beräknade utifrån vissa förutsättningar.)

Inkomstart:	1933	1934	1935	1936
Av fastighet.....	610 milj.	676 milj.	738 milj.	836 milj.
» rörelse	644 »	654 »	802 »	928 »
» tjänst	3,736 »	3,616 »	3,878 »	4,176 »
» kapital.....	379 »	329 »	323 »	418 »
Summa	5,369 milj.	5,275 milj.	5,741 milj.	6,358 milj.

Nationalisering, se Socialisering.

Nationalism. Ett starkt hävdande av det egna folkets värde och av detta folks rättigheter i förhållande till andra folk betecknas som nationalism. Nationalismen har stundom anknutit till en folkgrupp som bildat eller ansetts bilda en enhet med hänsyn till rasen, språket, de historiska traditionerna m. m. och har såsom sådan spelat en väsentlig roll i nationalitetssträvandena. Oftast anknyter emellertid nationalismen till folket såsom statsfolk, d. v. s. till sammanfattningen av de under en viss statsorganisation lydande individerna. Nationalismen har fått en klar ideologisk utformning hos vissa samtida politiska rörelser, såsom fascismen* och nationalsocialismen*.

Nationalsocialism är en i olika länder framträdande politisk rörelse som kan betecknas som en variant av fascismen*. Ojämförligt mest känd och betydelsefull har hittills varit nationalsocialismen i Tyskland, som sedan 1933 äger samma dominerande ställning i detta land som fascismen i Italien; flera av de nationalsocialistiska rörelserna i andra läder ha uppstått såsom efterbildningar av den tyska rörelsen. Det nationalsocialistiska tyska arbetarpartiet bildades i München år 1919 och antog år 1920 ett program som är oförändrat. Rörelsens ledare blev inom kort österrikaren Adolf Hitler, som påverkats av de kristligt-sociala och antisemitiska riktningarna i Österrike. Det nationalsocialistiska partiet avvisade den parlamentariska demokratien och krävde upprättandet av en nationell diktatur. Till de starkast propagerade fordringarna hörde kraven på en revision av Versaillesfreden och på åtgärder till stärkande av den nordiska rasen, som ansågs innefatta landets värdefullaste element, och till undertryckande av judarna, som påstodos stå bakom både den internationella kapitalismen och den till internationalism syftande socialismen. Därjämte uppställdes vissa socialistiskt färgade krav, såsom förstatligande av alla truster, kommunalisering av de stora varuhusen och genomförande av en lag om expropriation av jord utan ersättning till ägaren. Partiets taktik utmärktes på ett tidigt stadium av en exempellöst

hetsig och suggestiv propaganda samt bildandet av militärt disciplinerade kampförband, S. A. och S. S. Under lång tid intog partiet en undanskjuten plats; det vann understöd huvudsakligen inom vissa medelklassgrupper, som stodo i motsättning såväl till de förmögna som till arbetarklassen. Ett av Hitler i november 1923 organiserat kuppförsök i München misslyckades. Vid 1928 års val erövrade partiet endast 14 platser i riksdagen. I samband med den ekonomiska krisen under de följande åren växte emellertid nationalsocialismen med utomordentlig snabbhet. Den allmänna skärpningen av klassmotsättningarna och kommunismens framgångar ledde till att praktiskt taget alla borgerliga folkgrupper utom katolikerna gingo över till nationalsocialisterna, som kommo att framstå som det mest stridbara av de icke socialistiska partierna. Samtidigt uppmjukades partiets propaganda i det att de socialistiskt färgade fordringarna i praktiken avskrevos eller förtunnades. År 1930 vann partiet över en sjättedel, år 1932 över en tredjedel av riksdagens mandat. Efter förhandlingar mellan rikspresidenten och skilda politiker överlämnades rikskanslersposten den 30 januari 1933 till Hitler, som trädde i spetsen för en koalition bestående av det nationalsocialistiska partiet och det starkt konservativa tysknationella partiet.

Sedan denna koalition vunnit majoritet i riksdagen vid de under stark påtryckning hållna nyvalen i mars 1933 genomfördes inom kort en nationalsocialistisk diktatur. Alla partier utom det nationalsocialistiska förbjödos, pressen och all propaganda ställdes under regeringens ledning. Den efter nyval helt nationalsocialistiska riksdagen sammankallades endast till formella sessioner, efter Hindenburgs död 1934 övertog Hitler även presidentens befogenheter. Det nationalsocialistiska Tyskland har fört en klart nationalistisk politik, markerad genom skilda brott mot Versaillestraktaten, framför allt systematisk upprustning. Inrikespolitiskt har regimen ställt sig på den borgerliga produktionsordningens grund, ehuru staten ingripit kontrollerande och ledande gentemot näringslivet. Något korporativt system av samma art som i Italien har icke utbildats, men vissa ansatser härtill föreligga. Inom industrien ha företagarna i princip att bestämma om löner och arbetsförhållanden; dock kunna dylika beslut i vissa fall ändras av särskilda av regeringen utsedda representanter. Judarna ha genom ett system av lagar berövats vanliga medborgerliga rättigheter; så t. ex. sakna de rösträtt och kunna icke bli ämbetsmän. — Ideologiskt erbjuder nationalsocialismen stora likheter med fascismen; nationalsocialismen ställer emellertid rasen i centrum av sin lära, un-

der det att fascismen utgår från statsbegreppet. Nationalsocialisterna och deras ledare anses, liksom fascisterna i Italien, utgöra en elit, kallad att styra genom sin förmåga att tolka folkets innersta vilja. Folkets sociala uppdelning betraktas såsom uttryck för en naturlig harmoni; då alla ha att arbeta för det helas syften, äro klasserna ur ideell synpunkt likvärdiga, klasskänslan skall därför avlösas av folkgemenskap, men de materiella skillnaderna olika klasser emellan kunna och böra icke upphävas.

I Sverige ha flera olika nationalsocialistiska partier uppträtt. Vid 1932 års andrakammarval framträdde Svenska nationalsocialistiska partiet med ett program som nära anknöt till den tyska förebilden. Partiet erövrade omkring femtontusen röster men vann intet mandat. Detta parti (efter sin ledare kallat Furugårdspartiet) upplöstes efter riksdagsvalen 1936. För närvarande företrädes nationalsocialismen i Sverige av Nationalsocialistiska arbetarpartiet (efter ledaren kallat Lindholmspartiet). Partiets organisation utmärkes framför allt av ledarens dominerande ställning. Enligt det i nio punkter uppställda programmet verkar partiet bl. a. för parlamentarismens avskaffande och folkrepresentationens ombildande till en rådgivande och kontrollerande yrkesriksdag, för näringslivets organiserande i statliga korporationer samt för förstatligande av vissa företag, för den nordiska andans höjande och för judarnas ställande under främlingslag. De nationalsocialistiska partierna vunno vid 1936 års kammarval tillsammans omkring 20,000 röster; de erövrade intet mandat.

Nationella förbundet, se Sveriges nationella förbund.

Nationella gruppen, se Sveriges Nationella förbund.

Nationella partiet, se Högern.

Nationella ungdomsförbundet, se Sveriges nationella förbund.

Nationernas förbund. Initiativet till bildandet av ett nationernas förbund togs under världskrigets sista år av den amerikanske presidenten Woodrow Wilson. Under fredsförhandlingarna 1919 utarbetades under Wilsons ledning stadgar för det tilltänkta förbundet, förbundsakten, och dessa stadgar fogades till fredsfördragen. Medlemmar av förbundet från början voro de stater som hörde till segrarna i världskriget — i den mån de icke vägrade att ansluta sig — och de neutrala stater som före den 10 mars 1920 förklarade sig vilja tillhöra förbundet. Bland de segrande staterna vägrade några att inträda, framför allt Förenta staterna, i det

att Wilson icke lyckades få fredsfördraget ratificerat av den amerikanska senaten. Ett stort antal neutrala stater inträdde, bland dem Sverige; Sveriges anslutning beslutades av riksdagen i början av mars 1920 under motstånd från flertalet representanter för högern och bondeförbundet. I det hela bestod förbundet ursprungligen av 42 stater. Sedermera ha åtskilliga förändringar inträtt. Tyskland inträdde i förbundet år 1926, men utträdde ånyo på hösten 1933, efter den nationalsocialistiska diktaturens införande. Ryssland anslöt sig till förbundet år 1934. Japan beslöt att utträda på våren 1933 på grund av ogillande av förbundets behandling av den mandsjuriska frågan. Brasilien anmälde sitt utträde år 1926; vid samma tid utträdde även Spanien, men sistnämnda land återvände till förbundet redan 1928. Bland de nytillträdande staterna märkas vidare Österrike, Ungern, Bulgarien och Turkiet. Vid förbundsförsamlingen 1936 tillhörde 52 stater Nationernas förbund.

Förbundets huvudsakliga organ äro förbundsförsamlingen, förbundsrådet och sekretariatet. Församlingen består av ombud för alla förbundets medlemmar. Varje medlem av förbundet kan till församlingen sända tre ombud, men äger endast en röst. Församlingen skall enligt förbundsakten sammanträda med bestämda mellantider och samlas i praxis varje år i september för att sammanträda på omkring tre veckor i förbundets säte Genève. Därjämte kunna urtima möten hållas, då omständigheterna så påkalla; flera sådana möten ha hållits efter förslag av en förbundsmedlem. Församlingen väljer president och vicepresidenter och flera utskott som bereda till handläggning förekommande ärenden. Förhandlingarna äro i regel offentliga. Nationernas förbunds råd bestod ursprungligen av representanter för England, Frankrike, Italien och Japan samt Belgien, Brasilien, Spanien och Grekland. De förstnämnda fyra staterna skulle enligt förbundsakten vara permanent representerade i rådet, under det att de fyra övriga staterna endast tills vidare skulle vara representerade och deras platser sedermera besättas genom val av förbundsförsamlingen. Med samtycke av församlingens majoritet kan rådet utse andra medlemmar av förbundet att vara ständigt representerade i rådet och på samma sätt kan en ökning beslutas av det icke ständiga antalet medlemmar i rådet. Beträffande de ständiga medlemmarna ha flera förändringar ägt rum. Tyskland ägde under tiden för sitt medlemskap i förbundet en ständig rådsplats, och även Ryssland erhöll en dylik vid sitt inträde i förbundet. Eftersom Japan utträtt ur förbundet äro de ständiga rådsmedlemmarna f. n. fyra,

nämligen Frankrike, Italien, Ryssland och England. Antalet icke ständiga medlemmar har vid flera tillfällen utökats; 1926 bestämdes det till nio och 1936 provisoriskt till elva. Valet av icke ständiga ledamöter har reglerats genom resolutioner av 1926 och 1933. Varje år skall församlingen vid sitt ordinarie möte välja tre icke ständiga medlemmar för en period av tre år. En avgående medlem kan icke återväljas under tiden mellan mandatets utgång och det tredje därpå följande, vid ordinarie möte företagna valet, med mindre församlingen med två tredjedelar av de avgivna rösterna på förhand beslutat att ifrågavarande medlem skall kunna återväljas. Dock kan sådant beslut icke fattas i fråga om mer än en tredjedel av de icke ständiga medlemmarna. Sverige var medlem av Nationernas förbunds råd 1923—1926 och invaldes ånyo i rådet 1936. Rådet skall sammanträda minst en gång om året; i regel har det hållit åtminstone tre sammanträden årligen. I rådet kan en medlem äga endast ett ombud med en röst. Nationernas förbunds sekretariat består av en generalsekreterare, som utnämnes av förbundets råd samt av generalsekreteraren med rådets samtycke tillsatt personal. Sekretariatet omfattar flera hundra tjänstemän och är uppdelat på en rad avdelningar. Inom sekretariatet utarbetas jämförande undersökningar och sammanfattningar av stort värde.

Nationernas förbunds uppgifter och de olika förbundsorganens kompetens äro föga klart angivna. Ändringar i förbundsakten kunna i princip beslutas av församlingen, men sådana beslut bli icke gällande med mindre de ratificeras av de medlemmar av förbundet, som ha ombud i rådet samt av majoriteten av medlemmarna över huvud. En ny medlem kan upptagas i förbundet om församlingen så beslutar med två tredjedels majoritet. En medlem kan två år efter verkställd uppsägning utträda ur förbundet under villkor att den vid denna tidpunkt uppfyllt sina internationella förpliktelser; i vissa fall kan en medlem uteslutas. För beslut av församlingen eller rådet kräves enhällighet av de vid sammanträdet representerade medlemmarna, såvida icke för visst fall annat är uttryckligen stadgat; arbetsordningsfrågor kunna i regel avgöras med enkel majoritet.

I stadgarna om förbundets syfte framhäves först, att förbundet anser de nationella rustningarnas begränsning vara ett villkor för fredens bevarande och att rådet skall utarbeta planer för genomförande av en sådan begränsning. I anslutning till dessa bestämmelser ha en rad diskussioner och konferenser föranstaltats. Förbundets medlemmar äro enligt förbundsakten förpliktade att re-

spektera och att gentemot alla yttre angrepp upprätthålla förbundets samtliga medlemmars territoriella integritet och förhandenvarande politiska oberoende. Därest sådant angrepp äger rum eller hot om eller fara för sådant angrepp föreligger, skall rådet giva anvisningar angående sättet för uppfyllandet av denna förpliktelse. Det förklaras vidare i akten, att varje krig eller krigshot, vare sig någon av förbundets medlemmar omedelbart därav beröres eller icke, vidkommer förbundet i dess helhet samt att förbundet bör taga de mått och steg som kunna finnas lämpliga och ägnade att verksamt trygga freden mellan staterna. Förbundets medlemmar förklara sig vara ense om att därest mellan dem skulle uppkomma någon tvist, som synes kunna leda till brytning, de skola hänskjuta densamma till skiljedom eller rättsligt avgörande, eller ock till rådets prövning. I intet fall skall krig tillgripas förrän tre månader efter skiljedomarna eller domstolens utslag eller rådets rapport. I allmänhet skola frågor rörande tolkningen av fördrag och dylikt avgöras genom skiljedomsförfaranden eller av domstol; användes domstolsförfarande, skall målet hänvisas till den fasta* mellanfolkliga domstolen eller annan domstol, varom de tvistande parterna överenskommit eller i samband med tvisten överenskomma. Förbundets medlemmar äro förpliktade att ställa sig meddelat utslag till efterrättelse samt att icke gripa till krig mot någon medlem av förbundet, som fogar sig därefter. Då en tvist hänskjutes till rådet skall detta efter att ha tagit del av parternas framställningar söka bilägga tvisten. Lyckas icke detta skall rådet utarbeta och offentliggöra en rapport, antagen enhälligt eller genom majoritetsbeslut och innehållande redogörelse för tvistens föremål och med förslag till lösning. Om rådets rapport, de tvistande parterna oräknade, antages enhälligt, äro förbundets medlemmar förpliktade att icke gripa till krig mot part som ställer sig rapportens slutsatser till efterrättelse; i händelse dylik enhällighet icke uppnås äga däremot förbundets medlemmar handlingsfrihet. Rådet kan också besluta att hänvisa en till rådet hänskjuten tvist till församlingen och om en av de tvistande parterna så begär skall detta ske. I detta fall har församlingen samma uppgifter som eljest rådet. Om ett förslag till lösning avgives av församlingen med instämmande av rådsmakternas ombud samt majoriteten av förbundets övriga medlemmar — parternas ombud oräknade — äro förbundets medlemmar förpliktade att icke gripa till krig mot part, som rättar sig efter församlingens förslag.

Om en medlem av Nationernas förbund börjar krig i strid med

dessa förpliktelser skall denna stat anses ha begått en krigshandling mot samtliga övriga medlemmar av förbundet. Dessa förbinda sig genom förbundsakten att omedelbart avbryta alla förbindelser av kommersiell och finansiell art mellan sina invånare och invånarna i vederbörande stat samt att förhindra alla förbindelser mellan denna stats invånare och invånarna i varje annan stat, vare sig tillhörande förbundet eller icke. I sådant fall skall rådet föreslå vederbörande regeringar, med vilka lant-, sjö- eller luftstridskrafter de särskilda förbundsmedlemmarna skola bidra till de väpnade styrkor, som skola användas till hävdande av förbundsförpliktelserna. Enligt dessa bestämmelser i förbundsakten skall alltså blockad ovillkorligen tillgripas mot medlem av förbundet, som börjar krig i strid med förbundsaktens bestämmelser, och tillika förutses militära åtgärder mot den fördragsbrytande staten. Vidare stadgas att varje medlem av förbundet, som brutit mot någon av de ur förbundsakten härflytande förpliktelserna, kan uteslutas ur förbundet genom beslut av rådet; detta beslut skall vara enhälligt, men om den fördragsbrytande staten är medlem av rådet, räknas icke dess röst. Om tvist uppstår mellan två stater, av vilka endast en är medlem av förbundet, eller mellan stater, som icke tillhöra förbundet, skola den eller de stater, som ej tillhöra förbundet, inbjudas att för tvistens lösande åtaga sig de förpliktelser som äro förenade med medlemskap i förbundet. Om en på sådant sätt inbjuden stat vägrar att åtaga sig dessa förpliktelser och griper till krig mot någon medlem av förbundet gälla de bestämmelser om blockad och sanktioner, som enligt ovan givna referat äro tillämpliga beträffande förbundsmedlem som griper till krig i strid mot sina förpliktelser. Om båda eller alla parterna efter inbjudan vägra att åtaga sig vederbörande förpliktelser skall rådet vidtaga sådana åtgärder och framställa sådana förslag, som äro ägnade att förebygga fientligheter och leda till tvistens lösning.

Det är väl känt att Nationernas förbund, särskilt under senare år, vid upprepade tillfällen icke handlat i överensstämmelse med de riktlinjer, som finnas angivna i förbundsakten. På grund därav har en livlig diskussion om förbundets organisation och värde över huvud uppstått i många stater; å ena sidan har man velat göra förbundsorganisationen mera effektiv, bl. a. genom att närmare precisera staternas förpliktelser att ingripa mot fördragsbrytande eller eljest angripande stat, å andra sidan har man förklarat förbundet helt värdelöst och yrkat på dess upplösning eller vederbörande stats utträde ur detsamma.

I Sverige framhävdes under diskussionen om inträdet i förbun-

det från majoritetens sida att förbundet, även om det vore bristfälligt i olika hänseenden, vore av värde som ett första försök till internationell organisation; motståndarna till inträdet uttalade särskilt farhågor för att Sverige genom förbundet skulle kunna indragas i internationella konflikter. Under senare år har intet större parti uppträtt mot anslutningen till förbundet, men på många håll har man med skärpa kritiserat förbundets bristande effektivitet.

Nativitet, se Befolkningsfrågan.

Nazism, se Nationalsocialism.

Neomalthusianismen, se Befolkningsfrågan.

Normalarbetsdag, se Arbetarskyddslagstiftning.

Nykterhetsfrågan. Spritbruket har sedan gammalt varit mycket utbrett i vårt land och åtminstone tidvis berett statsmakterna stora bekymmer. Statistiska uppgifter, som mera exakt belysa situationen, finnas emellertid först från senare tid. Enligt vissa uppgifter förbrukades 1828 omkring 46 liter »brännvin» årligen per individ. (Man brukar omräkna den förbrukade spriten till 50-procentig sprit.) För år 1850 har man beräknat förbrukningen till 23 liter 50-procentig sprit årligen per individ. Förbrukningen för närvarande framgår av tabell 1.

Vid bedömandet av dessa siffror bör man naturligtvis taga hänsyn till, att kvinnor förbruka mindre sprit än män och att barn och minderåriga ej förbruka nämnvärd mängd sprit. Den mängd av alkoholhaltiga drycker, som i genomsnitt förtäres av dem, som använda sprit, kan emellertid ej exakt beräknas, men är naturligtvis vida större än vad som angives i tabellen. För att möjliggöra en jämförelse med förhållandena i andra länder, lämna vi också en tabell över konsumtionen av alkoholhaltiga drycker i en del länder tiden 1928—32, tabell 2. Det framgår av tabellen, att Frankrike, Italien och Schweiz ha mycket hög konsumtion. Storbritannien och Tyskland inta en mellanställning. För Norge och Danmark äro siffrorna något bättre än för Sverige. De höga siffrorna för de romanska länderna betingas ju framför allt av vinförbrukningen.

Reformer och statliga åtgärder, som sikta mot folknykterhet, ha framför allt framdrivits av nykterhetsrörelsen. Redan i början av 1800-talet möter man ansatser till en sådan rörelse. Det stiftades s. k. måttlighetsföreningar, vilka dock spelade ringa roll. Först på 1840-talet kan man tala om en livskraftig nykterhets-

Tabell 1.

Förbrukning per invånare av alkoholhaltiga drycker (liter).

Å r	Brännvin	Vin	Öl o. Kl. II	Svagdricka	Beräknad summa 50 % alkohol
1913	6.9	0.6	21.2	27.1	9.8
1914	6.6	0.5	21.1	28.1	9.4
1915	6.5	0.6	22.6	22.7	9.2
1916	5.2	0.8	22.5	21.9	8.0
1917	1.7	1.1	21.2	19.4	4.4
1918	1.2	1.0	3.3	19.7	2.2
1919	2.3	0.9	14.9	11.1	3.8
1920	6.0	0.7	22.7	11.8	8.0
1921	4.8	0.5	23.1	11.9	6.8
1922	3.8	0.4	20.3	10.3	5.6
1923	3.9	0.5	23.0	11.1	6.0
1924	4.2	0.6	22.5	12.7	6.4
1925	4.4	0.7	23.4	14.4	6.6
1926	4.4	0.7	24.1	15.1	6.8
1927	4.5	0.8	24.9	17.1	7.0
1928	4.6	0.9	24.6	18.2	7.2
1929	4.7	1.0	25.0	20.3	7.4
1930	4.8	1.1	27.4	21.9	7.8
1931	4.9	1.0	26.7	19.9	7.8
1932	4.5	0.8	25.6	20.1	7.2
1933	3.9	0.7	21.4	18.6	6.2
1934	4.1	0.7	20.1	19·6	6.4
1935	4.3	0.8	21.1	19.6	6.6

Tabell 2.

Konsumtion per år och invånare av samtliga alkoholhaltiga drycker reducerade till liter med 50 % alkohol för tiden 1928—32.

Sverige	6.84	Holland	4.30
Norge	4.22	Belgien	15.69
Danmark	4.74	Frankrike	41.28
Tyskland	8.36	Schweiz	21.06
Storbritannien	10.24	Italien	23.60

rörelse. Denna, som leddes av Peter Wieselgren, har kallats halvabsolutistisk, då den var riktad mot brännvin och destillerade drycker, men ej tog avstånd från användandet av öl och vin. Rö-

relsen räknade i mitten av 1840-talet omkring 100,000 medlemmar. Genom 1855 års brännvinslagstiftning, som i realiteten medförde avskaffandet av husbehovsbränningen, vann denna rörelse sitt närmaste mål, och medlemsantalet började så småningom sjunka.

Den moderna helabsolutistiska nykterhetsrörelsen uppkom under 1870-talet. Den organiserade sig till stor del efter anglosaxiskt mönster. Den första Godtemplarorden »Klippan» i Göteborg stiftades 1879. Rörelsen vann till en början anslutning framför allt på frikyrkligt håll. Så småningom växte nykterhetsrörelsen sig stark och i medlemssiffror nådde den sin kulmen 1910, då medlemsantalet uppgick till 430,000. År 1936 omfattade nykterhetsrörelsen 228,000 vuxna medlemmar (över 15 år), vartill dock bör läggas en del medlemmar av vissa religiösa samfund, som kräva avhållsamhet av sina medlemmar.

Under den absolutistiska nykterhetsrörelsens första tid fördes en strid mellan hel- och halvabsolutister, ur vilken helabsolutismen framgick segrande. Man arbetade sedermera närmast för avskaffandet av spritdrycker i samhället, d. v. s. såväl för lokalt förbjudande av utskänkning och utminutering som för totalt spritförbud. Man kritiserade skarpt, att samhället tillät enskilda företagare och firmor att göra reklam för och att tjäna förmögenheter på drycker, som uppenbarligen kunde medföra kroppsligt och andligt förfall och för många familjer innebar nöd och elände.

Redan 1865 hade i Göteborg (efter mönster från Falun) stiftats ett bolag, som bedrev försäljning av rusdrycker (ursprungligen blott brännvin) efter den principen, att ägarna ej skulle ha någon nackdel eller fördel av att rörelsen ökade eller minskade, utan endast skulle åtnjuta viss skälig ränta på sitt kapital. Detta s. k. Göteborgssystem blev så småningom genomfört i hela landet.

Ett mera avgörande steg togs genom införandet av det s. k. Brattsystemet. Dr Ivan Bratt trädde 1914 i spetsen för Stockholmssystemet och införde vid spritförsäljningen den principen, att endast viss mängd utlämnades per månad till varje köpare. För att kontrollera, att ej större mängd inköptes, infördes motbok. Olämpliga personer vägrades motbok. Detta system väckte en skarp opposition. Under världskriget var emellertid tillgången på sprit liten. En ransonering framstod som under alla omständigheter önskvärd. Detta minskade oppositionens slagkraft och systemet kunde så småningom befästa sin ställning. Sedan systemet tillämpats åtskilliga år i Stockholm och på åtskilliga andra orter genomfördes det för hela landet genom rusdrycksförordningen av den 14 juni 1917.

Under tiden hade emellertid förbudsagitationen fortsatt inom nykterhetsrörelsen. Sveriges Nykterhetssällskaps Representantsförsamling föranstaltade 1909 en privat folkomröstning om allmänt rusdrycksförbud, varvid 1,884,298 röster avlätos för totalförbud. År 1922 företogs efter beslut av riksdagen en allmän folkomröstning i frågan. Härvid avgåvos 889,132 röster (49 %) för förbud och 925,097 (51 %) mot förbud. Sedan denna tid har strävandet att genomföra totalförbud spelat en mindre framträdande roll, vilket delvis sammanhängt med att förbudslagar i andra länder (U. S. A., Finland och i viss mån Norge) ej kunnat hållas vid makt utan blivit avskaffade.

Den politiska diskussionen har i allmänhet rört sig om detaljer i restriktionssystemet. Spritsmugglingen har påkallat uppmärksamhet och medfört speciell lagstiftning. Genom den s. k. Helsingforskonventionen av år 1925 har åvägabragts ett samarbete mellan Östersjöstaterna för att bekämpa spritsmugglingen. Vid riksdagen år 1937 godkändes ett avtal med Estland, som innebar, att Sverige inköper viss mängd potatissprit mot att Estland åtager sig vissa kontrollåtgärder, som avse att förhindra spritsmuggling på Sverige. Vidare ha åtgärder vidtagits för att möjliggöra ett mera målmedvetet omhändertagande av alkoholister. Genom den s. k. alkoholistlagen av år 1913, som trädde i kraft 1916, beslöts att nykterhetsnämnder skulle inrättas med uppgift att omhändertaga personer, som voro hemfallna åt alkoholism. Denna lag har utvidgats genom lagbestämmelser 1922 och 1931. Det danska systemet att genom prisförhöjning söka motverka dryckesseden har väckt en viss uppmärksamhet och har diskuterats särskilt inom nykterhetsrörelsen.

År 1928 tillsattes en kommitté med uppdrag att avgiva förslag angående revision av gällande lagstiftning rörande försäljning av rusdrycker. Denna avgav sitt betänkande 1934. Till 1937 års riksdag framlades sedan en proposition, i vilken föreslogs en del reformer i restriktionssystemet. Riksdagens beslut innebar i huvudsak följande. Antalet systembolag, som för närvarande äro 121, reducerades till i regel ett i varje län. Kommunerna som av gammalt haft vetorätt i fråga om utminuteringen förlora denna rätt. Denna bibehålles däremot beträffande utskänkningen, varvid dock Kungl. Maj:t har rätt att mot kommunernas vilja medge s. k. turistutskänkning vid hälsobrunn, badort o. dyl. Restaurangernas vinst på spritdrycker och starkvin (det s. k. vinstkvantitetssystemet) skall avvecklas under en övergångstid på 25 år. Motboksåldern blir genomgående 21 år. Spritdrycker få sändas

även med post. Ransonen blir som förut högst 4 lit. i månaden, men den får uttagas även efter månadens utgång, dock ej senare än 6 månader därefter. Dessa reformer sikta bl. a. mot genomförandet av mera enhetliga förhållanden över hela riket samt mot ett minskande av svårigheterna för de måttliga förbrukarna.

De politiska partierna ha genomgående visat intresse för nykterhetssaken genom att i mer eller mindre bestämd form på sitt program upptaga önskemål om folknykterhet. Det folkfrisinnade partiet under C. G. Ekman företrädde på ett särskilt energiskt sätt nykterhetssträvandena. För närvarande torde emellertid dessa strävanden knappast spela någon större politisk roll.

I agitationen för nykterhet framhölls tidigare de stora farorna, som alkoholbruk innebar genom att det kunde medföra allvarliga sjukdomar som skrumplever, delirium tremens m. m. Sedan vetenskapliga undersökningar visat, att faror av denna art visserligen finnas, men ej äro av den storleksordning, som man tidigare trodde, ha dessa synpunkter kommit att spela en mindre roll. I den moderna agitationen betonas främst de individuella olägenheterna av spritbruk i form av nedsatt arbetsförmåga och effektivitet. Bland annat framhålles den stora roll, som även en måttlig spritförtäring spelar för bilförare. (Speciell lagstiftning mot s. k. rattfylleri har också kommit till stånd.) Man framhåller vidare de sociala skador, som spritbruk medför. En del personer, som för övrigt skulle kunna vara skötsamma medborgare, förfalla och gå under genom att de tack vare rådande sed komma i beröring med spritdrycker och så småningom komma att använda dessa i mycket stor utsträckning. Tack vare nykterhetsnämnderna har man kunnat få en uppfattning om förekomsten av på grund av alkoholism socialt förfallna individer och det har visat sig, att personer av denna typ äro vida vanligare än man tidigare trott. Trots allt som gjorts är nykterhetsfrågan fortfarande en mycket betydelsefull social fråga.

Nykterhetsrörelsen, se Nykterhetsfrågan.

Nyval, se Upplösningsrätt.

Nödförordning kallas av exekutivmakten meddelade bestämmelser som bryta gällande lag eller författning och som därför det exekutiva organet i normala fall icke har rätt att besluta. I vissa författningar har dock befogenhet att under angivna förhållanden — t. ex. en kris som hotar statsordningen — utfärda nöd-

förordningar meddelats. Stundom ha nödförordningar i exceptionella situationer beslutats utan stöd i någon författningsbestämmelse. Nödförordningsinstitutet finnes icke i svensk rätt eller praxis.

Nödhjälpsarbeten, se Arbetslöshetsfrågan.

O.

Oavsättlighet, se Ämbeten.

Obstruktion. Härmed avses försök i en parlamentarisk församling att förhindra fattande av beslut eller att överhuvud genom systematiskt försvårande av arbetet tvinga majoriteten till vissa eftergifter. Obstruktion har förekommit i skilda former; så ha t. ex. vissa ledamöter sökt hindra avslutandet av en debatt genom oavbrutna inlägg eller gång på gång begärt votering och på detta sätt satt den parlamentariska verksamheten ur funktion. Känd är den obstruktionstaktik, som de irländska nationalisterna under vissa perioder använde i det engelska parlamentet, framför allt på 1880-talet; i de flesta representationer ha energiska minoriteter i vissa situationer begagnat obstruktionens vapen. Särskilt benägna för obstruktion ha helt naturligt de partier varit, som principiellt angripit det parlamentariskt-demokratiska systemet och i obstruktionen sett ett medel att bringa detta i misskredit (t. ex. nationalsocialister och kommunister i Tyskland före den nationalsocialistiska diktaturens införande). I de flesta länder har man för att förekomma obstruktion infört bestämmelser, som möjliggöra det tvångsvisa avslutandet av en debatt (closure) och jämväl givit talmannen vidsträckt befogenhet att inskrida mot tredskande ledamöter. I Sverige och överhuvud i de nordiska länderna har obstruktion knappast förekommit. Detta förklarar den utomordentligt vidsträckta debattfrihet, som finnes i den svenska riksdagen (se Debatt).

Offentlighet, se Tryckfrihetsförordningen.

Okränkbarhet, se Riksdagen.

Oligarki användes stundom som beteckning på ett samhällskick, där en viss begränsad social klass utövar ett faktiskt dominerande inflytande. Ofta begagnas ordet i ungefär samma mening som aristokrati* och plutokrati*.

Olycksfallförsäkring, se Socialförsäkring.

Omröstning sker i rådgivande och beslutande församlingar för att klargöra församlingens uppfattning i viss fråga. Från omröstning skiljer man acklamation, då ett förslag antages eller avslås utan att omröstning begäres. Omröstningen kan vara öppen, då den ger upplysning om huru de enskilda medlemmarna av församlingen röstat, eller sluten, då så icke är fallet. Vanligen tillämpas öppen omröstning utom vid val, då sluten omröstning ofta fordras enligt särskilda bestämmelser eller praxis.

Enligt den svenska riksdagsordningen skall, sedan en debatt avslutats och vederbörande ärende skall företagas till avgörande, talmannen framställa proposition på de olika yrkandena, d. v. s. fråga kammaren huruvida den antar, respektive avslår det eller det yrkandet. Frågan besvaras med acklamation genom ja- eller nejrop. Äro yrkandena flera upprepar talmannen ett av dem som han finner med övervägande ja besvarat. Begäres omröstning skall sådan äga rum. Det förslag, varpå talmannen hört bifall, blir då alltid huvudproposition, d. v. s. skall i sista hand ställas som ja-proposition mot ett annat yrkande. Om endast två yrkanden förekomma blir det andra yrkandet automatiskt nej- eller kontraproposition mot det förstnämnda yrkandet. Förekomma flera yrkanden kan genom acklamations- eller omröstningsförfarande fastställas vilket yrkande som i sista hand skall upptagas som kontraproposition till huvudpropositionen. Flera voteringar kunna sålunda äga rum i ett enda ärende, varvid de olika yrkandena i tur och ordning upptagas för att man slutligen skall komma fram till det yrkande som skall utgöra kontraproposition i huvudvoteringen. I vissa andra representationer tillämpas ett annat förfarande, i det att varje yrkande för sig upptages till särskild omröstning.

Intill år 1925 var omröstningen i den svenska riksdagens kamrar alltid sluten; nämnda år stadgades i princip öppen omröstning. Då votering skall ske, skall voteringsproposition jämte kontraproposition utarbetas, justeras och uppläsas, varefter omröstningen verkställes. Såsom det ordinarie sättet för omröstning framstår enligt reglementariska föreskrifter för riksdagen uppresningsmetoden, d. v. s. talmannen uppmanar först de medlemmar som vilja rösta för ja-propositionen att resa sig från sina platser, varefter samma uppmaning riktas till de ledamöter som vilja rösta för nejpropositionen. Uppresningsförfarandet möjliggör en ungefärlig uppskattning av de olika meningsriktningarnas styrka, men kombineras icke med rösträkning. Om efter uppresning talmannen

finner tvekan kunna råda om omröstningens resultat eller om någon ledamot begär rösträkning skall sådan äga rum. Rösträkning skall alltid äga rum vid gemensam* votering samt då talmannen före omröstningsprocedurens början så beslutar. Enligt 1925 års bestämmelser skulle rösträkning alltid äga rum i form av namnupprop, d. v. s. medlemmarna skulle uppropas i tur och ordning samt muntligen tillkännagiva hur de röstade. Enligt år 1934 antagen bestämmelse förutsättes, att rösträkning i regel skall ske i form av elektrisk votering; medlemmarna kunna sittande på sina platser genom att trycka på en knapp angiva sitt votum, och resultatet av omröstningen framträder på en över talmansstolen anbragt tavla. Då så är nödvändigt — d. v. s. främst om den elektriska voteringsapparaten kommer i olag, vilket vid vissa tillfällen skett — skall dock namnupprop tillgripas. Såväl vid omröstning genom namnupprop som då votering sker genom elektrisk apparat kan ledamot svara antingen »ja» eller »nej» eller »avstår». Någon särskild möjlighet att tillkännagiva, att ledamot avstår från att rösta på grund av kvittning* finnes ej, men i regel torde »avstår» vara ett uttryck för kvittning. Rösträkning kan också vara förenad med namnanteckning, d. v. s. med anteckning i kamrarnas tryckta protokoll om hur vederbörande ledamöter röstat. Sådan namnanteckning skall äga rum vid den slutliga voteringen i visst ärende (alltså ej vid votering om kontraproposition) sist vid voteringspropositionens godkännande, då begäran härom framställes av minst en tiondel av kammarens ledamöter; i praxis brukar dylik begäran ske skriftligt och talmannen konstaterar vid omröstningen, att tillräckligt många av dem som undertecknat framställningen äro närvarande. Namnanteckningsförfarandet har emellertid begränsad betydelse eftersom så snart namnupprop eller omröstning medelst elektrisk apparat ägt rum uppgifter om huru vederbörande röstat finnas att erhålla i kamrarnas otryckta handlingar.

I vissa fall skall alltid sluten omröstning äga rum. Detta gäller vid val samt vid omröstningar rörande frågor om 1) en riksdagsmans ställande under åtal för handlingar eller yttranden i egenskap av riksdagsman, 2) en riksdagsmans obehörighet att vara riksdagsman samt 3) utdelande av varning till riksdagsman för mot god ordning stridande uppträdande.

Omsättnings- och utskänkningsskatt, se Accis och Budget.

Opinionsnämnd tillsättes av lagtima riksdag vart fjärde år för att enligt § 103 regeringsformen döma i frågan huruvida högsta

domstolens och regeringsrättens samtliga ledamöter gjort sig förtjänta att bibehållas i sina ämbeten eller om vissa av dem utan bevisligen begångna fel och brott likväl böra skiljas från dessa ämbeten. Beslutar nämnden att någon eller några av ifrågavarande domstolars ledamöter »skola anses vara från riksdagens förtroende uteslutna», skola vederbörande sedan riksdagen härom gjort anmälan avskedas med pension. Någon allmän överläggning om högsta domstolens eller regeringsrättens beslut får ej förekomma i nämnden. Enligt riksdagsordningen skall nämnden bestå av 24 ledamöter från vardera kammaren. Nämnden sammanträder samma dag den blivit vald och voterar först i frågan huruvida omröstning skall anställas rörande uteslutande av någon bland högsta domstolens ledamöter. Besvarar majoriteten denna fråga med nej är nämndens verksamhet beträffande högsta domstolen avslutad. Besvarar en majoritet frågan med ja skall var och en av nämnden uppgöra en sluten lista på dem av högsta domstolens ledamöter, som han anser böra avskedas. De tre bland dessa, som då fått det största antal röster emot sig, ställas var efter annan under ny omröstning, varvid två tredjedelar av rösterna fordras emot den eller dem, som skola anses vara uteslutna från riksdagens förtroende. Därefter förfares på samma sätt i fråga om regeringsrätten. — Entledigande av justitieråd eller regeringsråd på grund av framställning från opinionsnämnden har ej förekommit.

Ordinarie statsinkomster, se Budget.

Ordningsmål, se Tryckfrihetsförordningen.

Ordningsstadga. De av kamrarna var för sig beslutade bestämmelserna om arbetssättet inom kammaren, d. v. s. kamrarnas arbetsordningar, kallas sedan år 1933, då vederbörande föreskrifter kodifierades, ordningsstadgor. Dessförinnan gällde en ordningsstadga för riksdagens första kammare och en arbetsordning för riksdagens andra kammare.

P.

Parlamentarism kan helt allmänt sägas innebära att sammansättningen av den grupp personer (regering eller ministär), som faktiskt utövar den exekutiva makten, är beroende av representationen eller en av representationens avdelningar. Ett parlamentariskt system utbildades först i England under 1700-talet och början av 1800-talet. Här utvecklade sig nämligen efter hand den praxis att de högsta statsämbetsmännen valdes inom parlamentet och bland personer, som stöddes eller kunde skaffa sig stöd av en majoritet av parlamentets, i första rummet det valda underhusets medlemmar, och att dessa ämbetsmän bildade en regering, ett kabinett, som diskuterade statsärendena i frånvaro av monarken och till en betydande grad faktiskt utövade den makt, som traditionellt tillkom kronan. Omkring 1840 förelåg detta system fullt utbildat; det ansågs vara en fastslagen grundsats, att en ministär skulle avgå, då den icke längre åtnjöt underhusets förtroende, att regeringen om möjligt skulle bildas av ett eller flera partier med majoritet i underhuset och att de kungliga befogenheterna i realiteten väsentligen skulle utövas av regeringen. Monarken kunde visserligen fortfarande utöva ett icke obetydligt inflytande, men principiellt kom han att framstå som kabinettets rådgivare under det att förut ministrarna varit hans rådgivare. Den engelska parlamentarismen var vid denna tid icke förenad med demokrati, ty vid valen av underhus var rösträtten begränsad till de högre socialgrupperna; i och med rösträttens förallmänligande blev emellertid parlamentarismen en form för folkstyret. Underhuset blev en representation för hela folket och regeringen en representation av underhusets majoritet, ett underhusets verkställande utskott. I Sverige framträdde också redan under 1700-talet (frihetstiden) parlamentariska tendenser, i det att monarkens makt övergick till ett råd, vars medlemmar utpekades av ståndsrepresentationen och voro ansvariga inför denna, men detta system avlöstes tämligen snart av en absolutistiskt färgad regim och blev för den allmäneuropeiska utvecklingen av ringa betydelse.

Då ett representativt system under 1800-talet vann fäste i flertalet europeiska stater gjordes efter engelskt mönster parlamentariska krav gällande; kampen för parlamentarismen blev vid sidan av kravet på representationens demokratisering ett huvudled i striden för demokratien. Genom parlamentarismen kunde den maktfördelning, som författningarna i regel stadgade, överbyggas, och det blev möjligt att under bevarande av den monarkiska formen göra representationen till herre över regeringen. Som skäl för parlamentarismen framhävdes också en rättslig synpunkt: då monarken var oansvarig och de rådgivande ministrarna ansvariga borde, ansåg man, dessa senare, icke monarken, faktiskt utöva statsstyrelsen. I Europa blev parlamentarismen under vare sig monarkisk eller republikansk signatur demokratiens huvudform. I ett stort antal länder infördes det parlamentariska systemet genom praxis, utan att bestämmelser härom gåvos i grundlagarna; så har t. ex. varit fallet i de skandinaviska länderna samt i Holland och Belgien. I andra stater gåvos mer eller mindre utformade stadganden om parlamentarism. Sålunda bestämdes i en av 1875 års franska författningslagar, att ministrarna skola vara solidariskt ansvariga inför kamrarna. I flera av de s. k. efterkrigsdemokratierna, såsom Tyskland, stadgades uttryckligen, att regeringen skulle avgå om representationen uttalade misstroende mot densamma. I den typiska traditionella parlamentarismen, som historiskt framvuxit som ett medel att ställa den formellt självständiga exekutiven under reellt inflytande av representationen, väljes regeringen icke av representationen. Man har därför ofta betecknat exempelvis det schweiziska systemet, där exekutivmakten såväl formellt som reellt handhas av ett av representationen för viss tid utsett kollegium, som en form vid sidan av den parlamentariska. Naturligast synes dock vara att även här använda beteckningen parlamentarism, ty det för parlamentarismen centrala, att representationens uppfattning är avgörande för innehavet av regeringsmakten, är för handen.

Parlamentarismen säges ofta innebära ett harmoniskt förhållande mellan regeringen och representationen (resp. en av dess avdelningar); regeringen skall, brukar det sägas, åtnjuta representationens förtroende. I själva verket kan dock förhållandet mellan regering och representation ur angivna synpunkt ställa sig högst olika inom parlamentarismens ram. I den klassiska engelska parlamentarismen, som i den statsvetenskapliga och politiska diskussionen spelat en central roll, var underhuset under långa perioder uppdelat i två partier, av vilka majoritetspartiet stod bakom rege-

ringen. Regeringen stödde sig alltså på ett enhetligt parti och kunde i fullaste mening sägas åtnjuta parlamentets, d. v. s. parlamentsmajoritetens förtroende; majoritetsparlamentarism föreligger här i dess mest utbildade form. I det stora flertalet stater — under långa tider även i England — har emellertid representationen varit uppdelad på ett flertal partier, av vilka intet ägt absolut majoritet. Stundom ha även i dylika stater majoritetsregeringar kunnat bildas genom koalitioner av flera partier som äga majoritet, men då sådana koalitioner icke kunnat komma till stånd ha minoritetsregeringar, stödda på ett eller flera partier utan majoritet, måst träda till. I dylika fall kan regeringen icke sägas åtnjuta parlamentets förtroende; regeringen endast tolereras av parlamentsmajoriteten intill dess en motsättning kommer till stånd. Att man även här kan tala om parlamentarism beror på att det likväl är på ett tyst eller öppet medgivande från representationens sida som regeringen grundar sin existens. Regeringen äger visserligen icke parlamentets förtroende, men den är icke heller föremål för dess misstroende. Mera precist kan därför parlamentarism lämpligen definieras som ett statsskick, i vilket i regel regeringarna företräda bestämda riktningar inom representationen och enligt författning eller praxis äro skyldiga att avgå då klar motsättning till representationens majoritet föreligger (undantag äro expeditionsregeringar*). I flertalet länder finnes i dagordningsinstitutet* ett särskilt medel att klarlägga förhållandet mellan regeringen och representationen. Som ett slags modifikation av parlamentarismen föreligger ofta en upplösningsrätt* för regeringen; vid motsättning mellan statsmakterna kan regeringen genom nyval undersöka huruvida representanternas hållning står i överensstämmelse med de representerades uppfattning.

Maktförhållandet mellan regering och representation växlar i hög grad beroende på olika omständigheter, särskilt på de antydda förutsättningarna för regeringsbildningen. I synnerhet i England har regeringen under vissa perioder, stödd på ett enhetligt majoritetsparti, kunnat utöva en mycket stark ledning; regeringsförslagen ha tämligen oförändrade antagits av representationen, vars verksamhet väsentligen begränsats till allmänna debatter. Man brukar här ofta tala om kabinettsparlamentarism. Då regeringarna ha haft fast stöd endast av en minoritet, ha deras möjligheter att leda parlamentets arbete försvagats, och de stora politiska kompromisserna ha utformats under förhandlingar i utskotten eller mellan partiledningarna inom och utom regeringen. På detta system kan man använda beteckningen utskottsparlamentarism.

I flertalet stater med tvåkammarsystem* har den ena av representationens kamrar — den som mera omedelbart utgår ur folket — ett övervägande inflytande på regeringsbildningen. Verklig tvåkammarparlamentarism föreligger dock på några håll, såsom i Frankrike och Sverige.

Någon bestämd tidpunkt för det parlamentariska systemets stadfästande i Sverige kan icke angivas. Redan i slutet av 1800-talet togs vid bildandet av regeringen ofta stark hänsyn till uppfattningarna inom riksdagen, och monarken torde i allt större utsträckning faktiskt ha överlåtit sin beslutanderätt till regeringen; statschefen hävdade dock sin principiella självständighet såväl gentemot regeringen som i fråga om valet av denna och om någon genomförd parlamentarisk praxis kan ej vara tal. Då Staaff med stöd av det liberala partiet, det största i andra kammaren, bildade ministär i november 1905 betraktades detta på många håll som ett parlamentariskt genombrott, bl. a. på grund av att Staaff verkade för parlamentarismens genomförande. Staaff avgick emellertid redan i maj 1906 på grund av motsättning till monarken och den följande högerministären Lindman ägde majoritet endast i första kammaren. Ett andra parlamentariskt försök betecknar Staaffs på hösten 1911 bildade andra regering, som emellertid trädde tillbaka i februari 1914 på grund av konflikt med monarken, vilken tydligt visade sin obenägenhet för en parlamentarisk praxis. De följande ministärerna Hammarskjöld och Swartz voro konservativa ministärer av ämbetsmannatyp. Ett tredje mera definitivt parlamentariskt genombrott kom till stånd med ministären Edén, som efter andrakammarvalen 1917 bildades genom en koalition mellan liberaler och socialdemokrater, vilka tillsammans ägde stark majoritet i andra kammaren. Detta regeringsskifte torde kunna sägas innebära parlamentarismens slutgiltiga seger; regeringsväxlingarna ha därefter bestämts av riksdagspolitiska förhållanden, och exekutivmakten har i realiteten helt övergått till den sittande regeringen.

Sedan första kammaren demokratiserats och nyval till densamma ägt rum 1919 ägde regeringen Edén majoritet i båda kamrarna. I mars 1920 avgick regeringen dock på grund av konflikt mellan de allierade partierna, och en socialdemokratisk minoritetsregering tillträdde. Efter det socialdemokratiska valnederlaget i september 1920 bildades en oparlamentarisk expeditionsministär, (de Geer, sedan von Sydow) som vid sitt tillträde uttryckligen betonade att den sutte endast i avvaktan på en parlamentarisk regeringsbildning. Efter nyvalen 1921 avgick också expeditions-

ministären, och en andra socialdemokratisk ministär bildades utan majoritet i någon av kamrarna. Sedan denna i mars 1923 lidit ett allvarligt nederlag i första kammaren, trädde Trygger i spetsen för en konservativ minoritetsregering, som satt till efter andrakammarvalen 1924, då socialdemokraterna vunno framgångar utan att dock erövra majoriteten i andra kammaren. Den tredje socialdemokratiska ministären (först Branting, sedan Sandler) avgick i juni 1926 efter nederlag i arbetslöshetsfrågan. En koalition av frisinnade och liberaler under Ekman regerade med skiftande majoriteter till efter nyvalen 1928, då högern ånyo trädde till med Lindman som statsminister. Sedan denna regering fallit efter nederlag i kamrarna i juni 1930 bildade Ekman en andra frisinnad ministär som fungerade till efter nyvalen 1932. En socialdemokratisk regering utan majoritet under P. A. Hansson stannade vid makten ända tills i juni 1936, då den störtades av riksdagen och efterträddes av bondeförbundsregeringen Pehrsson i Bramstorp. Efter den stora socialdemokratiska valsegern i september 1936 bildade P. A. Hansson en koalitionsregering av socialdemokrater och bondeförbundare med majoritet i båda kamrarna.

Sedan våren 1920, då det första regeringsskiftet ägde rum efter demokratiens fullständiga genomförande, ha sålunda tio parlamentariska regeringar funnits; härtill kommer en expeditionsministär. Endast en regering har haft majoritetsställning, den nu sittande koalitionsministären. Av de nio minoritetsregeringarna ha fyra bildats av socialdemokraterna, två av högern, två av de frisinnade (varav ena gången i samverkan med det liberala partiet) och en av bondeförbundet. Av regeringskriserna ha sex inträtt i samband med val till andra kammaren (varje sådant val har följts av regeringsskifte), endast fyra ha berott på konflikt mellan regeringen och någon av representationens kamrar (1923, 1926, 1930 och 1936). Regeringarna ha alltså icke alltid bildats av det starkaste minoritetspartiet eller av det parti som i den föreliggande situationen kunnat väntas vara minst utsatt för opposition. Ett parti som gått framåt vid valen eller särskilt effektivt medverkat till den avgående regeringens fall har ansetts äga en viss företrädesrätt till regeringsställningen oberoende av det parlamentariska läget i övrigt. Systemet har fungerat med ovanligt liten friktion. Vid varje kris har alltid ny regering inom kort kunnat bildas. I regel har ledaren av ett visst parti varit självskriven som regeringsbildare och den nya regeringen har av praktiskt taget alla partier godtagits såsom den av det parlamentariska läget betingade. Samarbetet mellan regeringen och riksdagen har, trots att flertalet re-

geringar haft minoritetskaraktär, försiggått utan svårare slitningar, och de utanför regeringen stående partierna ha visat en påtaglig vilja till saklig prövning av regeringens förslag. De grundläggande kompromisserna ha i regel utarbetats inom utskotten, vilkas starka ställning varit en förutsättning för denna typ av parlamentarism. Endast mycket få stater kunna uppvisa en lika friktionsfri parlamentarisk regim. De parlamentariska ministärernas genomsnittliga livslängd har varit bortåt två år. Större regeringsstabilitet ha under senare tid endast ett fåtal stater (såsom England och Danmark) ägt, under det att i ett stort antal länder regeringarna genomsnittligt varit avsevärt kortvarigare. — Se också statsråd.

Parti kallas i allmänt språkbruk en politisk gruppbildning av viss fasthet och varaktighet. Under ett representativt och alldeles särskilt demokratiskt system äro partibildningar nödvändiga såsom medel att organisera folkgrupperna till politiskt uppträdande; den demokratiska staten är en partistat i den meningen, att statsstyrelsen får sitt reala innehåll genom de politiska partiernas verksamhet.

Ur synpunkten av organisationens fasthet förete de politiska partierna de största olikheter. Ett minimum av organisation föreligger då partiet består endast av en samling parlamentariker, som samverka för att nå vissa politiska syften, men icke bakom sig ha någon valorganisation eller överhuvud någon organiserad väljargrupp. På dylika partier använder man stundom beteckningen parlaments- eller riksdagspartier; ibland talas också om grupper eller fraktioner inom representationen. Tidigare hade partierna i ett stort antal länder denna karaktär; nu finnas exempel på dylika partier särskilt i Frankrike, där flera av grupperna inom representationen icke äro förenade med valorganisationer. Vanligen äro partierna samtidigt verkliga rikspartier; de framträda vid valen med utformade allmänna program, föreslå väljarna kandidater och invälja i representationen personer som tillhöra partiet och äro moraliskt förpliktade att arbeta för förverkligandet av partiets program. De i diktaturstaterna härskande partierna — såsom det kommunistiska partiet i Ryssland, det fascistiska i Italien och det nationalsocialistiska i Tyskland — representera den högsta graden av fast organisation; de ha karaktären av under sträng disciplin stående förband, som identifiera sig med statsmakten och bilda ett slags styrande klass som rekryterar sig själv enligt bestämda regler. I fråga om alla rikspartier

måste man skilja mellan partimedlemmarna i egentlig mening, som äro inskrivna i partiet och betala bidrag till partiets kassa, och de på partiet röstande vilka regelmässigt äro långt flera än de i partiet fast enrollerade. I allmänhet ha partierna lokala organisationer, som välja representanter till en central kongress eller församling, vilken i sin tur utser en partistyrelse. Partierna bruka alltså vara demokratiskt organiserade såtillvida som partiets högsta organ utses genom direkta eller indirekta val av partimedlemmarna. Även på denna punkt utgöra partierna i vissa diktaturstater undantag, i det att partiledningen, som ursprungligen utsetts av partiets medlemmar, efter hand fått en fullkomligt dominerande ställning och med diktatorisk makt styr partiet lika väl som staten.

De syften ett parti företräder kunna vara av den mest olika art både till omfattning och innehåll. Vissa partier verka endast för begränsade krav på kort sikt, under det att andra se som sitt mål en genomgripande omvandling av samhället; partier av det förra slaget söka i regel få sina syften tillgodosedda inom det bestående systemets ram och äro nöjda med att göra sitt inflytande gällande utan att erövra hela makten, under det att bland partier av det sistnämnda slaget ofta framträder en strävan att göra sig till herrar över staten och sålunda upprätta en partidiktatur. En plats för sig intaga de partier som i första rummet framträda som rena valorganisationer eller valpartier, d. v. s. icke verka för mera fasta och permanenta program utan snarare tjänstgöra som valtekniska instrument för skiftande opinioner. Särskilt de demokratiska och republikanska partierna i Förenta staterna ha under vissa tider haft denna karaktär; partierna själva ha framstått främst som medel att nå den politiska makten och de ha fått sina sakliga programpunkter genom att upptaga krav som aktualiserats av utanför partierna stående organisationer.

I flertalet moderna demokratier uppträda de viktigare partierna med på samhällslivets gestaltning överhuvud inriktade principprogram, och den sociala differentieringen är den väsentliga grundvalen för partibildningen. I många stater har härvid under lång tid uppdelningen i höger- och vänsterpartier varit den dominerande. Schematiskt kan sägas att högern eller de konservativa ställt sig kritiska mot demokratiseringskravet, att de energiskt hävda den nationella synpunkten och därför kräva stark statsledning och starkt försvar, att de försvara de kyrkliga och religiösa intressena och att de i den enskilda äganderätten till pro-

duktionsmedlen och den privata företagsamheten se nödvändiga betingelser för samhällslivet, och därför avvisa reformkrav, som befaras skola väsentligen rubba dessa principer. Vänstern har starkast hävdat de demokratiska, pacifistiska, rationalistiska och socialradikala idéerna. Under senare tid har motsättningen höger—vänster i många stater trätt i bakgrunden för motsättningen mellan de borgerliga partierna, som vilja bevara det s. k. kapitalistiska systemet, och de riktningar som verka för en socialistisk produktionsordning. — Utom ekonomiska och sociala intressen ha främst religiösa och nationella faktorer varit av betydelse för partibildningen. Bland de religiöst inriktade partierna märkas de katolska, i vilka skilda sociala grupper samverkat för att tillgodose den katolska kyrkans speciella intressen; i Tyskland, Italien, Österrike, Belgien och Frankrike ha sådana partier tidvis kunnat tillkämpa sig en viktig ställning. Nationella partier ha i olika länder bildats av nationella minoriteter såsom svenskarna i Finland, irländarna i Storbritannien och flamländarna i Belgien. De religiösa och nationella partierna, som i regel äro relativt jämt fördelade på alla samhällsklasser och inom vilka olika sociala och ekonomiska uppfattningar äro representerade, ha intagit en egendomlig, stundom taktiskt mycket fördelaktig särställning bland de övriga socialt bestämda partierna.

Ofta skiljes mellan klass- och idépartier. Man föreställer sig då gärna att klasspartierna äro inriktade på tillfredsställande av vissa rent materiella intressen, under det att idépartierna äro mera idéellt betonade. Att på detta sätt skilja mellan idéer och intressen låter sig dock ej göra; det nära sambandet mellan kollektiva idealbildningar och intressen är uppenbart. Möjligen kan ordet klassparti rimligen användas som beteckning på partier, som mera direkt och exklusivt appellera till en någorlunda klart avgränsad social klass.

Det moderna partiväsendet har ofta påståtts innebära en koncentration av makten till de persongrupper som tjänstgöra som partiernas ledning. Även om partiledningen vid utformandet av partiets program måste taga hänsyn till partiets väljare kan den inom viss marginal, särskilt i personfrågor, fritt bestämma. Vid utseende av partikandidater deltaga regelmässigt endast en ringa del av partiets väljare och en liten del av partiet kan sålunda bli bestämmande. För att minska partiledningarnas inflytande har man i åtskilliga nordamerikanska stater bestämt att kandidatnominering skall ske genom en av staten reglerad valhandling (»förval») varvid i vissa fall endast till partiet anslutna personer, i

andra fall alla väljare ha rösträtt. Även i andra stater har man ifrågasatt införandet av ett dylikt system.

Jfr även beteckningar för politiska åskådningar och partier.

Partibeteckning är den benämning, under vilken en politisk riktning framgår vid ett val. Vid ett proportionellt valsystem äro i regel partibeteckningar behövliga, då man vid fördelningen av de mandat valen gäller först undersöker huru många platser som skall komma på varje parti eller samverkande del av väljarkåren och sedan fördelar platserna inom vederbörande parti. Väljarbeteckningar, som sålunda tjäna till ledning vid mandatfördelningen, äro enligt de svenska vallagarna obligatoriska vid politiska och kommunala val. I bestämmelsen om val till första kammaren och i den kommunala vallagen definieras ordet partibeteckning som »partinamn eller annan beteckning i ord för viss grupp av valmän eller för viss meningsriktning» och sådan beteckning måste förekomma å varje valsedel. Det är emellertid att märka att partibeteckning i denna valtekniska mening icke behöver utgöra beteckningen för ett visst politiskt parti utan kan beteckna samverkande partier och fraktioner inom ett parti lika väl som ett enhetligt politiskt parti. Vid kommunala val kunna också förekomma s. k. kartell- och fraktionsbeteckningar (se Val); även dessa beteckningar användas i vallagen i företrädesvis valtekniskt syfte, och de riktningar, som samverka under dylika beteckningar, behöva icke utgöra karteller, d. v. s. samverkande partier eller fraktioner, d. v. s. meningsriktningar inom ett parti, i saklig materiell mening. Vad nu särskilt partibeteckning beträffar måste man sålunda skilja mellan vad man kan kalla partibeteckning i saklig mening, d. v. s. beteckning på ett politiskt parti, och partibeteckning i formell eller valteknisk mening, d. v. s. en sådan beteckning som enligt vederbörande vallagar har karaktären av partibeteckning.

Vad beträffar valen till andra kammaren ha år 1935 särskilda bestämmelser om registrering av partibeteckningar införts. I dessa bestämmelser definieras ett parti som en förening med ett politiskt syfte, vilken icke utgör underavdelning av sådan förening, och som har minst 1,000 vid val till riksdagens andra kammare röstberättigade medlemmar. En sådan förening kan under stadgade villkor erhålla registrering av partibeteckning, d. v. s. »av ett partinamn eller en annan beteckning i ord för partiet eller för den meningsriktning partiet företräder». Ansökan om registrering av partibeteckning skall göras skriftligen i justitiedeparte-

mentet, där register över partibeteckningar föres. Frågor om registrering avgöras av chefen för nämnda departement i närvaro av tre bland de av riksdagen valda fullmäktige i riksbanken och tre bland fullmäktige i riksgäldskontoret. Partibeteckning må ej registreras med mindre den tydligt skiljer sig från beteckning, som redan är registrerad eller om vilkens registrering ansökan tidigare inkommit men ännu ej prövats. Registrerad partibeteckning avföres ur registret på ansökan av det parti, för vilket registreringen skett eller ock efter ansökan av annat parti, där det visas, att förstnämnda parti upplösts eller vid två på varandra följande val till andra kammaren icke anmält kandidater. Parti, som erhåller registrering av partibeteckning, skall även till registret anmäla ett ombud, som utövar vissa befogenheter för partiets räkning. Då val skall förrättas äger parti, som anmält partibeteckning, för varje valkrets hos konungens befallningshavande såsom kandidater anmäla minst fem och högst femton valbara personer; sådan anmälan skall göras skriftligen senast å tjugufemte dagen före valdagen. Två eller flera partier, vilka på detta sätt anmält kandidater och som ämna samverka i kartell vid valet, äga hos konungens befallningshavande gemensamt anmäla en kartellbeteckning. Sådan kartellbeteckning skall tydligt skilja sig från varje partibeteckning som registrerats och från kartellbeteckning som tidigare anmälts. Vad beträffar dessa beteckningars användning vid valen se Val.

Registrering av partibeteckning är alltså icke obligatorisk. Faktiskt anmälde likväl samtliga de partier, som uppträdde vid 1936 års andrakammarval, partibeteckning i justitiedepartementet. Det visade sig härvid att de gällande bestämmelserna i vissa fall kunde möjliggöra tämligen likartade beteckningar. Sålunda registrerade sig socialdemokraterna under den traditionella beteckningen »Arbetarpartiet» medan en nationalsocialistisk riktning infördes i registret under beteckningen »Nationalsocialistiska arbetarpartiet». — Jfr även uppgifterna om de särskilda partierna.

Partiell konflikt, se Arbetslöshetsfrågan.

Patent- och registreringsverket är ett centralt ämbetsverk, som sorterar under handelsdepartementet och som har att handlägga patentansökningar, ärenden rörande registrering av varumärken, mönster och modeller m. m. Chefen för verket är generaldirektör; verket är uppdelat på åtta byråer.

Pension, se Folkpensioneringen.

Pensionsstyrelsen är ett centralt ämbetsverk, som upprättades 1914 och sorterar under socialdepartementet. Styrelsen har att handlägga pensionsärenden enligt 1913 års lag om allmän pensionsförsäkring. Styrelsens chef är generaldirektör. Styrelsen är uppdelad på fem ordinarie byråer, vartill komma två byråchefer på övergångsstat. Folkpensioneringsfonden handhas av sju särskilda fullmäktige, bland vilka styrelsens chef är ordförande.

Petition kallas framställning från enskilda medborgare eller enskilda organisationer till offentlig myndighet. Numera innehålla de svenska grundlagarna inga bestämmelser om petitionsrätt, men det är utan vidare klart att framställningar av vem som helst kunna ingivas till regeringen, riksdagen och andra offentliga myndigheter. Med en något egendomlig terminologi har man stundom kallat riksdagens befogenhet att i ärenden inom den ekonomiska* lagstiftningens område göra framställningar hos konungen för petitionsrätt.

Plebescit, se Folkomröstning.

Plenum, se Riksdag.

Plenum plenorum kallas en ceremoniell akt, vid vilken riksdagens båda kamrar komma samman i rikssalen inför konungen eller hans representant. Överläggningar eller beslut förekomma ej. Numera hålles plenum plenorum* endast vid riksdagens öppnande och om konungen så önskar vid riksdagens avslutning. Tidigare skulle plenum plenorum också äga rum för att vid grundlagsändringar konstatera förhandenvaron av ett konungens och riksdagens sammanstämmande beslut.

Pluralism. En särskilt i England och Amerika framträdande statsvetenskaplig riktning, som betonar den betydelse som jämte staten vissa andra organisationer äga — t. ex. kyrkosamfunden och yrkesorganisationerna — och som vill överflytta delar av statsmakten på dylika organisationer. Pluralismen har vissa anknytningar till politiskt verksamma riktningar, såsom gillesocialismen* och syndikalismen*.

Pluralrösträtt, se Graderad röstskala.

Pluralvalsystem. Härmed menas ett valsystem, enligt vilket de röstberättigade äga olika antal röster. I Sverige var detta förhållandet vid kommunala val före 1918 års reform (se Riksdagen), då antalet röster var beroende av inkomsten. Känt är det system

som under tiden 1893—1919 gällde i Belgien. Varje man över 25 år hade en röst. En extra röst tillkom dels män med viss inkomst eller förmögenhet, dels familjeförsörjare över 35 år. Två extra röster ägde män som avlagt vissa examina eller innehaft vissa tjänster. I det hela verkade dessa bestämmelser till förmån för de mera besuttna grupperna.

Plutokrati användes stundom som beteckning på en stat, i vilka de förmögna rättsligt eller faktiskt utöva ett särskilt stort inflytande.

Preventivlagen, se Befolkningsfrågan.

Prins. Prinsarna av det kungliga huset inta i vissa hänseenden en särskild rättsställning. Beträffande deras rätt att ingå äktenskap stadgas begränsningar i successionsordningen*. De kunna icke innehava civila (men väl militära) ämbeten. De kunna erhålla — och erhålla i praxis alltid — titeln hertig av visst landskap; däremot kunna de enligt särskilt stadgande icke erhålla något livgeding, d. v. s. rätt att uppbära kronans inkomster inom något område. Tronföljaren och den av hans bröstarvingar som efter honom är till tronen närmast berättigad bliva myndiga vid fyllda aderton år. Dessa prinsar kunna under vissa förhållanden tjänstgöra som regenter i interimsregering*.

Prisstegring, se Guldmyntfot.

Progressiv skatt, se Budget.

Proletariatets diktatur, se Marxism.

Promulgation, se Lagstiftning.

Proportionella val, se Valsätt.

Proposition. Av Kungl. Maj:t till riksdagen avlåtna förslag kallas propositioner. Statsverkspropositionen skall enligt särskild bestämmelse avlämnas på rikssalen vid öppnandet av lagtima riksdag. Övriga propositioner avlämnas vid sammanträde i vardera kammaren hos dess talman genom en ledamot av statsrådet som därvid uppläser rubriken till propositionen. Ursprungligen fanns ingen tidsbegränsning för avlämnandet av propositioner. År 1918 stadgades emellertid i riksdagsordningen om begränsning av propositionstiden till 70 dagar, och denna tid nedsattes 1933 till 60 dagar. Proposition kan dock avlåtas senare om regeringen »finner någon under riksdagen inträffad händelse därtill föranleda

eller prövar uppskov med framställningen lända riket till men». En proposition innehåller dels en hemställan till riksdagen att antaga visst förslag, dels utdrag ur statsrådsprotokollet innehållande föredragande departementschefens motivering till propositionen och Konungens beslut att avlåta densamma; då förslaget behandlas av lagrådet bifogas jämväl dettas yttrande. Under den nya riksdagsordningens första år avlämnades endast några tiotal propositioner vid varje lagtima riksdag, medan numera antalet propositioner brukar uppgå till 200—300.

Proposition kallas även den framställning om bifall eller avslag å ett väckt förslag som ordföranden i en församling gör då beslut skall fattas. — Jfr även Motion.

Propositionsordning, se Omröstning.

Propositionsvägran. Enligt riksdagsordningen har talmannen rätt att vägra proposition, d. v. s. vägra upptagandet till beslut »när han finner väckt fråga strida mot grundlags lydelse». Propositionsvägran kan äga rum icke blott i fråga om enskilda ledamöters yrkanden utan även beträffande framställningar från utskott. Skälen till en propositionsvägran skola alltid angivas. Då propositionsvägran sker kan medlem av kammaren yrka på att proposition ändock skall framställas; om kammaren följer denna uppfattning och sålunda intar en annan ståndpunkt än talmannen skall frågan hänskjutas till konstitutionsutskottet*.

Protektionism, se Tullfrågan.

R.

Radikalism brukar användas som beteckning för rörelser eller åsikter av utpräglad vänsterbetoning. Partier i olika länder ha betecknats på detta sätt. Under senare tid har under inflytande av utländskt språkbruk stundom förekommit, att ordet radikal använts om extrema partier av vare sig höger- eller vänsterfärg, och det har sålunda talats om högerradikaler och vänsterradikaler.

Radiotjänst. År 1923 fastställdes av Kungl. Maj:t vissa riktlinjer för radioverksamheten, vilka i huvudsak alltjämt äro gällande. Staten tillhandahåller genom telegrafstyrelsen den tekniska utrustningen. Verksamheten utövas av ett särskilt bolag, A. B. Radiotjänst. Två tredjedelar av bolagets aktier innehavas av svenska tidningsföretag och organisationer inom den svenska pressen och en tredjedel av företag inom svenska radioindustrien och radiohandeln. Något enskilt företag kan därför ej ensamt utöva något mera bestämmande inflytande. Av bolagets sju styrelseledamöter ägde Kungl. Maj:t intill 1935 utse två, varibland ordföranden. Vid 1935 års riksdag framlade regeringen en proposition med förslag om att staten skulle helt och hållet övertaga A. B. Radiotjänst. Riksdagen modifierade emellertid detta förslag och beslöt, att staten skulle tillförsäkras ökat inflytande genom att Kungl. Maj:t fick rätt att utse tre ledamöter i styrelsen, av vilken en vore ordförande, telegrafstyrelsen en ledamot och bolagsstämman 3 ledamöter. Staten har alltså ett avgörande inflytande. Vidare begränsades bolagets utdelning till högst 4 %.

Reaktion innebär återgång till tidigare gällande konstitutionella eller politiska förhållanden. Ordet reaktionär användes (uteslutande i nedsättande mening) om personer och partier, som företräda en extremt konservativ ståndpunkt.

Referendum, se Folkomröstning.

Reformism, se Socialism.

Regent, se Interimsregering.

Regering, se Statsråd.

Regeringsform. Den första författningslagen i Sverige, som betecknades som regeringsform, är regeringsformen av den 29 juli 1634 som i huvudsak stadgar om förvaltningens organisation. Vid enväldets införande 1680 blev konungen oberoende av dessa bestämmelser. Under frihetstiden tillkommo regeringsformer år 1719 och 1720; dessa avlöstes av 1772 års regeringsform, som innebar en förstärkning av konungamakten. Efter 1809 års statskupp antogs den nu gällande regeringsformen av den 6 juni 1809. Beträffande sättet för regeringsformens tillkomst och de för densamma grundläggande principerna se Författning. Regeringsformen har undergått ett stort antal ändringar utan att dock de betydelsefulla förändringar, som i praxis kommit till stånd, särskilt i fråga om förhållandet mellan monark, statsråd och representation, kommit att avspeglas i densamma. Regeringsformen består av 114 paragrafer; i olikhet mot riksdagsordningen är den icke tillika indelad i kapitel. Den första delen av regeringsformen (§§ 1—48) innehåller bestämmelser om statschefen och statsrådet samt vissa grundregler för förvaltningens och domstolsväsendets organisation. Först behandlas konungens och statsrådets ställning (§§ 1—16), därefter givas stadganden om domstolar och ämbetsmän (§§ 17—36); de återstående paragraferna av regeringsformens första avdelning reglera skilda frågor, framför allt frågan om regeringsmaktens utövning då konungen personligen är förhindrad att sköta regeringen. I regeringsformens andra huvuddel (§§ 49—113) behandlas riksdagens sammansättning och kompetens, förhållandet mellan de båda högsta statsorganen samt vissa andra frågor. Till de grundläggande bestämmelserna i denna del höra stadgandena om beskattning och statsreglering m. m. (§§ 57 ff.), reglerna om grundlagsändring och grundlagstolkning (§§ 81—84), stadgandena om lagstiftning (§§ 87—89) samt bestämmelserna om riksdagens kontroll över regeringsmakten (§§ 105—107). I § 114 givas bestämmelser om de forna riksståndens privilegier, som numera äro av ringa betydelse. Se jämväl Författning och Grundlag.

Regeringsråd, se Regeringsrätten.

Regeringsrätten inrättades år 1909 för att tjänstgöra som högsta administrativa domstol, d. v. s. för att pröva och avgöra besvärsärenden som tidigare handlagts av Kungl. Maj:t i statsrådet; regeringsrättens kompetens är närmare bestämd i särskild lag. Re-

geringsrätten är högsta instans för mål rörande bl. a. riksdagsmannaval, skattemål och vissa kommunala mål. Enligt regeringsformen skall regeringsrätten bestå av minst sju av konungen utnämnda män, som förvaltat civilt ämbete; minst två tredjedelar av ledamöterna skola ha varit verksamma som domare. Ledamöterna kallas regeringsråd. Rörande åtal mot regeringsråden gäller detsamma som ifråga om medlemmarna av högsta domstolen. Regeringsrätten består för närvarande av sju ledamöter. I regeringsrätten kunna mål avgöras av fem ledamöter, eller av fyra ledamöter, då tre av dessa äro ense om utslaget. Föredragande i regeringsrätten äro tjänstemän inom departementen. Under tiden 1928—1933 bestod regeringsrätten av elva ledamöter och rätten arbetade då på två avdelningar.

Regeringsärenden, se Statsråd.

Reglementariska föreskrifter. Enligt riksdagsordningen kan riksdagen självständigt besluta sådana reglementariska föreskrifter som för riksdagsgöromålen och ordningen hos kamrarna och utskotten anses nödiga; i ämne, som angår en kammare enskilt, kan denna kammare ensam besluta bestämmelser (jfr Ordningsstadga). I anslutning till denna grundlagsbestämmelse antogos år 1868 reglementariska föreskrifter för riksdagen, i vilka föreskrifter sedermera en mängd ändringar gjorts. I de reglementariska föreskrifterna givas bland annat vissa bestämmelser om ordningen för ärendenas behandling inom kamrarna, om utskottens verksamhetformer och om omröstning i kamrarna.

Relativ majoritet, se Majoritet.

Religionsfrihet, se Statskyrka.

Remiss betyder hänvisning av ärende till viss myndighet eller församling för avgivande av yttrande.

Enligt riksdagsordningen skola kungl. propositioner samt motioner i ämnen som tillhöra ständigt utskotts behandling remitteras till utskott för yttrande, innan de kunna företagas till avgörande i kamrarna. En motion som angår annat ämne och som ej rör kammaren enskilt kan ej bifallas, men väl avslås utan remiss till utskott. Ärenden som röra en kammare enskilt kunna avgöras utan utskottsbehandling, d. v. s. utan remiss bifallas eller avslås. I praxis remitteras numera alla motioner till utskott. — Utskotten remittera i sin tur i stor utsträckning ärenden till myndigheter eller enskilda sammanslutningar för avgivande av yttrande.

För beredning* av regeringsärenden inhämtas genom remiss yttranden av vederbörliga myndigheter. Tre skilda slag av dylika remisser finnas. Stundom beslutas remiss av konungen i statsrådet. Detta är t. ex. vanligt, då viktigare kommittéförslag föreligga till behandling. Sådan remiss kallas slottsremiss och dateras »Stockholms slott». Statsråden kunna emellertid självständigt infordra yttranden från vederbörande myndigheter och då denna rätt användes talar man om kungaremiss; en sådan remiss dateras »Stockholm». Båda dessa slag av remisser undertecknas av departementschefen med »på nådigste befallning», detta ehuru vad kungaremissen beträffar någon befallning av konungen i statsrådet icke givits. Remisser av nämnt slag förklara det vara »Kungl. Maj:ts nådiga vilja» att vederbörande myndighet avger utlåtande. Departementscheferna kunna också remittera ärenden utan att någon befallning att yttra sig i anledning av remissen gives. Remisskrivelsen innehåller blott en anmodan till en myndighet att yttra sig i ärendet. Sådana remisser kallas statsrådsremisser; de undertecknas av statsrådet utan orden »på nådigste befallning».

Remissdebatt kallas en debatt som äger rum i samband med beslutet att remittera proposition eller motion till vederbörande utskott. Dylika debatter föregå alltså icke avgörandet i själva sakfrågan; detta avgörande äger rum först då utskottet avgivit sitt yttrande. Remissdebatter förekomma särskilt i anslutning till remiss av speciellt betydelsefullt regeringsförslag; debatten möjliggör för representanter, som icke äro medlemmar av det utskott, som skall behandla frågan, att till ledning för utskottet tillkännagiva sin mening och särskilt att fästa uppmärksamheten på brister i det föreliggande förslaget. I politiska huvudfrågor ha ofta dylika remissdebatter givit klart besked om de skilda partiernas ställningstagande. Remissdebatten i mera egentlig mening kallas den debatt, som under senare tid regelbundet uppstår, då statsverkspropositionen remitteras till statsutskottet, vilket sker redan några dagar efter riksdagens öppnande. Denna debatt har i praxis fått karaktären av en generaldebatt, som icke särskilt anknyter till statsverkspropositionen utan gäller dels den politiska situationen överhuvud, dels alldeles särskilt regeringspolitiken under det gångna året; i synnerhet framstår debatten som ett tillfälle för oppositionspartierna att kritisera regeringens uppträdande och avsikter. Numera inledes debatten alltid av partiledarna, som redan åtskilliga dagar i förväg begära ordet hos talmannen; flera rege-

ringsmedlemmar uppträda regelbundet för att försvara regeringens politik. Debatten ger sålunda en bild av det politiska läget och är föremål för ovanligt stort intresse. Remissdebatten ger emellertid också möjlighet för riksdagsmännen att upptaga mera speciella frågor och önskemål. Till något särskilt beslut — utom just om remiss av statsverkspropositionen till statsutskottet — kan remissdebatten naturligtvis icke ge anledning; den skiljer sig härigenom från motsvarande adress-*, trontals- eller andra generaldebatter i flertalet utländska representationer. Vid flera tillfällen under senare år har remissdebatten pågått under två dagar; vid ett tillfälle (1930) fortgick den tre dagar i första kammaren.

Representation eller folkrepresentation kallas en församling av personer, som enligt gällande författningsbestämmelser äga att såsom representanter för folket fatta eller medverka vid fattandet av vissa statliga beslut. Ordet har av gammalt begagnats även i sådana fall, då de s. k. folkrepresentanterna erhållit sin ställning genom arv eller genom val inom viss begränsad krets; här har man alltså uppenbart fingerat, att vederbörande representera folket. Även då såsom numera vanligen är fallet representanterna utses genom allmänna val kan beteckningen folkrepresentation sägas bygga på en fiktion så tillvida som det förutsätter att opinionerna inom folket och inom representationen med nödvändighet skola sammanfalla. — Representationen var tidigare i ett stort antal länder uppdelad i stånd, som föreställdes representera de ur juridisk och social synpunkt skilda grupperna inom folket. Demokratiseringsprocessen från slutet av 1700-talet har bl. a. inneburit dels ett förallmänligande av det representativa systemet, dels att representationerna i allt större utsträckning blivit byggda på allmänna folkval. I det stora flertalet av samtidens stater består representationen av endast en kammare eller av två kamrar som tillsättas på i viss mån olika sätt (se Enkammarsystem och Tvåkammarsystem). I den moderna diktaturen har det representativa systemet i allmänhet bevarats, varvid dock såväl förutsättningarna för representationens bildande som dess maktställning i grund förändrats.

Representationsreformen. Enligt 1810 års riksdagsordning, som anknöt till sedan århundraden gällande ordning, bestod riksdagen av fyra stånd, adel, präster, borgare och bönder. Större delen av folket ägde icke någon representation i riksdagen. Representationsreformen av år 1866 innebar att fyrståndsindelningen avskaffades och ersattes med en uppdelning på två kamrar. — Se Riksdagen.

Republik ställes i motsats till monarki; i republiken väljes statschefen eller regeringen, under det att monarken legitimeras genom arv. Statschefen i en republik kallas i allmänhet president. I fråga om presidentpostens tillsättande och de med densamma förenade befogenheterna äro bestämmelserna i skilda stater högst olikartade. I Schweiz är presidenten endast ordförande i regeringen (förbundsrådet); han utses för ett år bland förbundsrådets medlemmar. I Frankrike väljes presidenten av representationens båda kamrar, förenade till en nationalförsamling; den presidenten juridiskt tillkommande makten utövas i realiteten av den parlamentariska regeringen. I Amerika åter utses presidenten genom elektorer, som i sin tur väljas av folket i de olika staterna; i själva verket kan direkt folkval sägas föreligga. Presidenten har i detta land en synnerligen betydande maktställning, då parlamentarism icke råder och då presidenten såsom folkets valde förtroendeman självständigt kan göra sig gällande mot representationen. I den tyska republiken före den nationalsocialistiska diktaturens införande förenades folkval av president med bestämmelser om parlamentariskt system.

Reservationsanslag, se Budget.

Restriktionssystemet, se Nykterhetsfrågan.

Revision, se Statsrevisionen.

Revisionism, se Socialism.

Revokation kallas rätten att återkalla en vald ämbetsman eller folkrepresentant och att anordna nytt val. Revokationsinstitutet har införts endast i några schweiziska kantoner och vissa av delstaterna i Förenta staterna. Ett bestämt antal väljare tillerkännes rätt att kräva revokation. Som ett slags revokationsinstitut kan man också betrakta den rätt att begära upplösning av representationen i dess helhet och föranstaltande av nya val som fastställts i några stater (särskilt vissa tyska delstater före 1933).

Riksantikvarien, som sorterar under ecklesiastikdepartementet, har uppsikten över fornminnesvården i riket och har att jämte byggnadsstyrelsen tillse att kulturhistoriskt intressanta byggnader, som förvaltas av offentlig institution, vårdas på ett tillfredsställande sätt.

Riksarkivet är det centrala statliga arkivet och har därjämte överinseende över flera lokala arkiv. Det har karaktären av ett

centralt ämbetsverk sorterande under ecklesiastikdepartementet. Chef för riksarkivet är en riksarkivarie. Under denne stå närmast två arkivråd, som tjänstgöra som chefer för arkivets båda byråer.

Riksavtal, se Kollektivavtal.

Riksbanken är en alltigenom statlig institution, som kan sägas tjänstgöra som svensk centralbank. Banken är världens äldsta och grundades redan 1656 som privat institution för att inom kort övertagas av statsverket. De för riksbanken gällande huvudbestämmelserna ingå i av konung och riksdag gemensamt stiftad lag. Enligt nu gällande lag av år 1897 har riksbanken ensam rätt att utgiva sedlar. Riksbanken bedriver huvudsakligen utlåning till de enskilda bankerna, vilka i pant lämna växlar och obligationer. Dessutom förekommer dock i ringa utsträckning utlåning till privatpersoner. Riksbanken är i princip skyldig att inlösa sedlar med guld, men denna skyldighet har vid flera tillfällen suspenderats, senast enligt ett fortfarande gällande beslut av år 1931. Enligt en år 1915 antagen bestämmelse kan undantag från skyldigheten att inlösa sedlar med guld medgivas »där sådant med hänsyn till krig, krigsfara eller svår penningkris prövas oundgängligen nödigt»; beslutet måste gälla för viss tid och fattas av konungen och riksdagen samfällt eller, om riksdagen ej är samlad, av konungen på framställning av fullmäktige i riksbanken och efter samråd jämväl med fullmäktige i riksgäldskontoret. Sådant mellan riksdagarna lämnat medgivande skall, därest det icke uttryckligen godkänts av nästföljande riksdag inom tjugu dagar från riksdagens början, efter utgången av denna tid upphöra att gälla. Regleringen av räntan sker i praktiken genom riksbanken, vars räntepolitik följes av de enskilda bankerna.

Såsom styrelse för riksbanken tjänstgöra sju fullmäktige, av vilka en förordnas av konungen för tre år i sänder (jämte suppleant), och de övriga sex jämte tre suppleanter väljas av riksdagen. Riksdagen väljer varje år två fullmäktige för en period av tre år. Valet verkställes genom 48 valmän, av vilka vardera kammaren inom sig utser 24. Avgående fullmäktig kan återväljas. Bankofullmäktige utse inom sig en förste deputerad att vara chef för riksbanken samt inom eller utom sig en suppleant för honom att med fullmäktiges rätt och ansvar vid inträffat förfall träda i hans ställe. Jämte riksbankschefen (förste deputeraden) finnas två andre deputerade, av vilka en har den närmaste tillsynen över huvudkontorets förvaltning under det att den andre har uppsikt över riksbankens avdelningskontor. I regel kunna beslut fattas vid närvaro

av minst fyra fullmäktige. Såsom ett slags överstyrelse för riksbanken tjänstgör bankoutskottet* som varje riksdag antar ett reglemente för riksbanken. En del ärenden ankomma på bankoutskottets avgörande och detta utskott avgör också besvär över tjänstebesättningar från befattningshavare i riksbanken. Beslutanderätten i en del frågor är förbehållen riksdagen, så beträffande eftergifter av skulder till riksbanken, de allmänna grunderna för bankens förvaltning och avlöningsstaten för banken Bankoutskottet granskar för varje riksdag riksbankens förvaltning och avger berättelse härom till riksdagen som beslutar om beviljande av ansvarsfrihet. För bankofullmäktige gäller särskild ansvarighetslag. Beslut om åtal kan fattas av riksdagen, bankoutskottet eller riksdagens revisorer. Åtalet skall anställas av justitieombudsmannen inför Svea hovrätt. När riksdagen eller statsrevisionen icke är samlad kan justitieombudsmannen utan särskilt förordnande anställa åtal.

Riksdagen. Enligt 1866 års riksdagsordning representeras det svenska folket av riksdagen, fördelad i två kamrar, den första och den andra, vilka i alla frågor hava lika behörighet och myndighet (jfr dock Gemensam votering). Första kammaren skulle enligt de ursprungliga bestämmelserna väljas för nio år av landsting och stadsfullmäktige; antalet ledamöter var till en början 125, men fixerades 1894 till det nuvarande antalet, d. v. s. 150. Rösträtten vid val till de kommunala elektorsförsamlingarna var visserligen synnerligen vidsträckt, men antalet röster växlade enligt en efter inkomst och förmögenhet graderad skala, varför en rik valman kunde ha samma antal röster som hundratals fattiga. De förmögnare folkgrupperna tillförsäkrades härigenom en dominerande ställning i kammaren. För valbarhet fordrades 35 års ålder samt innehav av fastighet till ett taxeringsvärde av minst 80,000 kr. eller beskattad inkomst av minst 4,000 kr. Andra kammarens ledamöter skulle väljas direkt eller indirekt — det senare blev efter hand ett sällsynt undantag — för perioder av tre år. Kammaren bestod 1867 av 190 ledamöter, men 1894 fixerades antalet till 230, varav 80 skulle väljas av städerna och 150 av landsbygden. Rösträtt ägde kommunalt röstberättigade myndiga män, som antingen ägde till 1,000 kr. värderad fastighet eller för minst fem år arrenderade till 6,000 kr. taxerad fastighet eller skattade till staten för minst 800 kr. årlig inkomst. Genom dessa bestämmelser utestängdes den stora massan egendomslösa arbetare i stad och på land från rösträtt. Vid 1881 års val uppgick antalet röstberät-

tigade till omkring 280,000, d. v. s. något mer än sex procent av folkmängden eller omkring tjugu procent av de vuxna männen. Båda kamrarna valdes genom majoritetsval.

Redan tidigt väcktes förslag om en demokratisering av representationen, särskilt genom utsträckning av rösträtten vid val till andra kammaren. Först i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet blev emellertid i samband med de socialdemokratiska och liberala partiernas bildande rörelsen för demokrati av större betydelse. För att utöva påtryckning på riksdag och regering anordnades s. k. folkriksdagar 1893 och 1896, varvid socialdemokrater och borgerliga radikaler samverkade. I början av 1900-talet kulminerade rösträttsagitationen i väldiga politiska demonstrationer, såsom en år 1902 anordnad storstrejk, omfattande 120,000 arbetare. Sedan vänstern fått majoritet i andra kammaren fick frågan ökad aktualitet. En kärnpunkt i den diskussion som fördes under 1900-talets första årtionde blev frågan om valsättet. Vänstern ville bevara majoritetsvalsystemet, vars användning under allmän rösträtt med säkerhet kunde väntas medföra en överväldigande vänstermajoritet i andra kammaren. På högerhåll såg man i proportionella val en garanti för att ett starkt högerannex i andra kammaren skulle finnas även efter en rösträttsreform. Även i fråga om första kammarens ställning voro meningarna starkt delade; på vänsterhåll önskade man i första rummet att denna kammares inflytande skulle försvagas och var icke intresserad av en reform av kammarens sammansättning; på högerhåll åter ville man bevara första kammarens likaberättigade ställning, men var villig att i någon mån demokratisera densamma. En allmän författningsrevision kom till stånd vid 1907 års riksdag genom en av ministären Lindman inspirerad kompromiss; vederbörande grundlagsändringar trädde i kraft först 1909. Rösträtt vid val till andra kammaren tillerkändes män, som fyllt 24 år och under de tre åren före valet fullgjort sin skattskyldighet till stat och kommun; valmanskåren blev härigenom fördubblad (1,066,000 personer 1911). Valperioden vid förstakammarval sänktes till sex år (med successiv förnyelse) och valbarhetscensus minskades (50,000 kr. fastighet eller 3,000 kr. inkomst). Vidare fixerades ett kommunalt röstmaximum av 40 röster, varigenom de förmögnares inflytande på första kammarens sammansättning försvagades. Proportionellt valsätt infördes vid val till båda kamrarna.

Även efter denna reform förelåg en motsättning mellan kamrarna, i det att högern ägde en klar majoritet i första kammaren, under det att vänstern fick ett alltmer överväldigande flertal i

den andra. De på demokratiens införande inriktade partierna krävde därför en ny mera genomgripande förstakammarreform; därjämte fordrades andra ändringar i demokratisk riktning, såsom införande av kvinnorösträtt och borttagande av det s. k. utskyldsstrecket vid val till andra kammaren, ett rösträttsvillkor, som uteslängde framför allt en del av industriarbetarna från valrätt. Den av liberaler och socialdemokrater bildade ministären Edén tog upp dessa frågor och lyckades under trycket av 1918 års världshändelser genomdriva en mera fullständig demokratisering. Principiell överenskommelse om denna fattades efter förhandlingar mellan partierna vid urtima riksdag på hösten 1918; uppgörelsen innefattar även grundlagsändringar, vilka icke kunde av urtima riksdag beslutas, men de reformer, om vilka överenskommelser träffats antogs i dessa delar vid 1919 års lagtima riksdag och trädde 1921 efter nyval till andra kammaren och förnyade beslut i kraft. Enligt 1918—1921 års författningsreform skulle första kammaren väljas för åtta år av landstingen eller, i de större städerna, av särskilt valda elektorer; en del av kammaren skulle förnyas varje år. Rösträtten vid kommunala val i allmänhet bestämdes skola inträda vid fyllda 23 års ålder, men i fråga om landstings- och elektorsval sattes åldersgränsen till 27 år. Rösträttsåldern vid val till andra kammaren sänktes till 23 år och fullgjord skattebetalning blev icke längre villkor för rösträtt. Kvinnor likställdes med män i fråga om valrätt och valbarhet. Väljarkåren vid andrakammarvalen blev genom reformen nära nog tredubblad (3,220,000 år 1921).

Efter år 1921 ha ytterligare några ändringar av jämförelsevis mindre betydelse genomförts i fråga om kamrarnas sammansättning. År 1933 borttogos bestämmelserna om särskilda valbarhetsvillkor för första kammaren. År 1937 fastställdes samma rösträttsålder vid de kommunala valen, varpå första kammarens sammansättning beror, som vid politiska val, d. v. s. 23 år. I samband härmed borttogs bestämmelsen, att städer, som icke deltogo i landsting, skulle utse särskilda elektorer för val av ledamöter i första kammaren; första kammarens ledamöter skola alltså nu utses av landstingen, resp. av stadsfullmäktige i de städer som ej deltaga i landsting. Tillhöra en eller flera städer, som ej deltaga i landsting, samma valkrets som landstingsområde, skola ej flera av stadsfullmäktige i sådan stad deltaga i valet av riksdagsmän än att valmännens antal efter folkmängden i staden svarar mot den i fråga om landstingsmannaval i allmänhet gällande grund; stadsfullmäktige i sådan stad skola därför bland sina ledamöter

utvälja dem som skola deltaga i riksdagsmannavalet. Beträffande närmare redogörelse för nu gällande bestämmelser, se Rösträtt, Val, Valbarhet och Valsätt.

Efter demokratiseringen ha mera bestämda skillnader i de båda kamrarnas partipolitiska sammansättning icke förelegat. Ur andra synpunkter kunna däremot olikheter konstateras. Till första kammaren övergå i stor utsträckning politiker sedan de under några valperioder tjänstgjort i andra kammaren. Ur social synpunkt märkes att första kammaren till mycket stor del består av i allmän tjänst anställda personer (42 procent år 1930 mot 17 procent i andra kammaren 1933), under det att antalet ledamöter från den lägre jordbrukarklassen och från den egentliga arbetarklassen är relativt stort i andra kammaren; sålunda var nämnda år antalet hemmansägare och mindre lantbrukare i andra kammaren

Första kammaren.

	1921	1922	1925	1929	1933	1937
Högern	37	41	44	49	50	45
Bondeförbundet	19	18	18	17	18	22
Liberalerna	40	38	13	7	4	—
De frisinnade			22	24	19	—
Folkpartiet	—	—	—	—	—	16
Socialdemokraterna	50	50	52	52	58	66
Vänstersocialisterna	4	2	—	—	—	—
Kommunisterna	—	1	1	1	—	—
Socialisterna	—	—	—	—	1	1

Andra kammaren.

	1921	1922	1925	1929	1933	1937
Högern	70	62	65	73	58	44
Bondeförbundet	30	21	23	27	36	36
Liberalerna	48	41	5	4	4	—
De frisinnade			23	28	20	—
Folkpartiet	—	—	—	—	—	27
Socialdemokraterna	75	93	104	90	104	112
Vänstersocialisterna	7	6	—	—	—	—
Kommunisterna, 1933 och 1937 socialisterna (Kilbomsriktningen)	—	7	5	8	6	6
Kommunisterna	—	—	—	—	2	5

36·5 procent mot 23·4 procent i första kammaren och i fråga om arbetare voro motsvarande tal 20 procent och 4·1 procent.

Partiställningen i de båda kamrarna efter 1920 vid varje på nyval till andra kammaren följande riksdag framgår av förestående tabeller.

Partiernas röststyrkor vid andrakammarvalen 1920—1936 framgå av nedanstående tabell.

	1920	1921	1924	1928	1932	1936
Högern	183,019	449,302	461,257	692,434	585,235	512,780
Bondeförbundet	92,941	192,269	190,396	263,501	350,255	418,846
Liberalerna	144,946	332,765	69,627	70,820	42,862	—
De frisinnade			228,913	303,995	250,316	—
Folkpartiet	—	—	—	—	—	376,170
Socialdemokraterna	195,121	630,855	725,407	873,931	1,040,673	1,338,120
Vänstersocialisterna	42,056	56,241	—	—	—	—
Kommunisterna, 1932 och 1936 socialisterna (Kilbomsriktningen)	—	80,355	89,902	151,567	132,413	127,833
Kommunisterna	—	—	—	—	74,200	96,531
Nationella förbundet	—	—	—	—	—	26,741
Nationalsocialisterna	—	—	—	—	15,170	20,337

Riksdagen skall sammanträda i rikets huvudstad »utom i de fall, då fiendes framträngande eller pest eller andra lika viktiga hinder göra det omöjligt eller för riksdagens frihet och säkerhet vådligt»; konungen skall i sådant fall bestämma om annan riksdagsort. Lagtima riksdag skall utan särskild kallelse sammanträda varje år den 10 januari eller, om helgdag då inträffar, dagen därefter. Konungen har rätt att sammankalla urtima* riksdag. Lagtima riksdag kan ej utan egen begäran upplösas förrän den varit samlad fyra månader såvida icke konungen, medan riksdagen är samlad, förordnar om nya val till båda kamrarna eller den ena av dem. I dessa fall skall riksdagen med bibehållande av sin egenskap av lagtima sammanträda å den tid inom tre månader från det riksdagen blev upplöst som konungen bestämmer och kan den ej vidare av konungen upplösas förrän fyra månader från det senare sammanträdets början förflutit. Upplösning av andra kammaren under sittande riksdag har endast förekommit i två fall, 1887 och 1914. Numera försvåras en dylik upplösning i hög grad därav att budgetåret löper från första juli till 30 juni och att genom en upplösning av riksdagen under sessionstiden risk uppstår för att stats-

regleringsbeslut icke skall kunna fattas före det nya budgetårets början. En efter upplösning sammanträdande riksdag räknas som en ny riksdag och följaktligen skola nya val av talmän, utskott o. s. v. äga rum vid riksdag som sammanträder efter upplösningsval. Upplösning av första kammaren under riksdagssessionen har icke ägt rum. Jfr även Upplösningsrätt.

Om arvode för riksdagsmannauppdraget stadgas dels i riksdagsordningen, dels i av konungen och riksdagen samfällt beslutad stadga om ersättnings utgående för riksdagsmannauppdragets fullgörande. För lagtima riksdag, som ej upplöses förrän den varit samman fyra månader och för sådant senare sammanträde av lagtima riksdag som äger rum efter upplösning, utgår till ledamot av riksdagen, som är bosatt å ort där riksdagen hålles, arvode med 3,000 kronor, samt till annan riksdagens ledamot arvode med 4,000 kronor. Upplöses lagtima riksdag innan den varit samman fyra månader jämkas arvodet i överensstämmelse härmed; detsamma sker då riksdagsman tillträder sin befattning eller avgår under pågående riksdag och då riksdagsman icke i rätt tid inställer sig till riksdag och icke beviljats ledighet. Riksdagsman åtnjuter ersättning för resa till och från riksdagen. Dels betalas resekostnaden, dels traktamentsersättning. Riksdagsman, som under lagtima riksdag efter beviljad ledighet besöker hemorten, har rätt att utfå ersättning för resekostnad, dock högst för fem resor fram och åter.

Förbud stadgas i riksdagsordningen mot att hindra riksdagsman att fullfölja sitt uppdrag: »ej må någon riksdagsman förmenas att sin riksdagsmannabefattning utöva; dock gäller under krigstid undantag härutinnan för militärpersoner, då de av konungen i rikets tjänst beordrats.» Denna bestämmelse avser särskilt att skydda i statstjänst anställda riksdagsmän gentemot den verkställande makten, men den innebär också att en riksdagsman, som står i kommunal eller enskild tjänst ej får vägras ledighet för uppdragets fullgörande. Beträffande riksdagsmännens okränkbarhet eller immunitet givas bestämmelser i regeringsformen. En riksdagsman kan icke ställas under åtal eller berövas sin frihet för gärningar eller yttranden i denna egenskap utan att den kammare som han tillhör beslutat tillåta detta med minst fem sjättedels majoritet av de röstande. Försök att utöva våld mot riksdagen eller mot enskild riksdagsman i anledning av riksdagsmannaskapet straffas enligt efter av riksdagen beslutat åtal såsom förräderi. I övrigt åtnjuta riksdagsmännen samma särskilda straffskydd som ämbetsmän.

Den första dag då riksdagen sammanträder sker endast konsti-

tuering av riksdagen, varvid bl. a. väljas talmän*. På av konungen bestämd tid, som skall utsättas till första eller andra söckendagen efter riksdagens början (konstituering), sker riksdagens öppnande, varvid riksdagsmännen sammankomma på rikssalen inför konungen eller dennes representant. Vid detta tillfälle överlämnas till riksdagen statsverkspropositionen* och berättelse* om vad i rikets styrelse sedan nästföregående lagtima riksdags sammanträde sig tilldragit; därjämte håller konungen trontal*. Då riksdag skall avslutas kan antingen ett liknande sammanträde ske på rikssalen eller också kan beslut om avslutande meddelas riksdagen genom öppet brev från konungen. På motsvarande sätt förfares vid upplösning av riksdagen under riksdagssessionen.

Beträffande riksdagens befogenheter hänvisas särskilt till Författning. Riksdagens arbetssätt regleras i riksdagsordningen* samt i de för båda kamrarna gällande och under riksdagens beslut stående reglementariska föreskrifterna för riksdagen samt de ordningsstadgor* som varje kammare för sig beslutar. Till större delen utgöres riksdagens arbetsmaterial av propositioner* och motioner*, som beredas av utskott* innan de bliva föremål för debatt* och omröstning* i kamrarna.

I princip äro enligt kamrarnas ordningsstadgor kamrarnas förhandlingar offentliga, och plats är å åhörarläktarna beredd för personer som önska övervaka sammanträdena. Enligt riksdagsordningen kunna kamrarna icke rådpläga eller besluta över något ämne i konungens närvaro. Statsråden äga, även då de ej äro ledamöter av riksdagen, tillträde till kamrarna med rätt att deltaga i förhandlingarna. Sammanträde inför lyckta dörrar kan enligt ordningsstadgorna hållas för överläggning i visst ärende, om detta yrkas av en kammarledamot och kammaren härtill lämnar bifall; i praktiken ha hemliga sammanträden av denna art endast hållits vid något enstaka tillfälle. Vidare stadgas sedan år 1921 i riksdagsordningen om möjlighet till hemliga sammanträden även i ett annat fall. Om konungen prövar lämpligt att i fråga, som angår rikets förhållande till främmande makt, eller i annat ärende av större allmänt intresse meddelande muntligen göres till riksdagen, tillkommer det statsrådsledamot, som konungen förordnar, att i vardera kammaren framföra meddelandet, varefter eventuell debatt kan följa. I dessa fall kan konungen bestämma, att kamrarnas sammanträden skola hållas inom lyckta dörrar. Dylika hemliga sammanträden ha vid några tillfällen hållits; vid desamma föres icke något diskussionsprotokoll.

I regel sammanträda kamrarna fyra gånger i veckan. Vanligen

hållas s. k. arbetsplena, d. v. s. sammanträden för överläggningar och beslut i sakfrågor, onsdagar och lördagar. Dessa sammanträden bruka börja kl. 11 f. m. och fortsätta till kl. 4 eller 5 för att vid behov följas av ett kvällsplenum kl. 7 eller 8 på kvällen. Om vid ett sammanträde icke medhunnits de ärenden, som äro uppförda på dagens föredragningslista och man icke önskar uppskjuta behandlingen av dessa ärenden till nästa ordinarie sammanträde, hålles s. k. straffplenum under någon mellanliggande dag för slutförande av vederbörande frågors behandling. I början av riksdagen, då arbetsmaterial från utskotten föreligger endast i begränsad omfattning, börja onsdagsplena ofta först kl. 1 eller 2 e. m., under det att i slutet av riksdagen extra arbetsplena stundom äro nödvändiga. Utom arbetsplena hållas s. k. bordläggningsplena för anhängiggörande och bordläggning* av ärenden och för vissa andra expeditionella frågor. Sådana plena hållas i regel tisdagar och fredagar kl. 4 eller 4.30 e. m., stundom tidigare, då interpellationer* skola upptagas till besvarande.

Utom i förut angivna fall skall protokoll föras vid kamrarnas sammanträden. För att möjliggöra fullständiga protokoll upptas alla yttranden av hos riksdagen anställda stenografer. Debattinläggen justeras därefter av vederbörande medlemmar. Kamrarnas protokoll liksom alla propositioner, motioner och utskottsbetänkanden utgivas sedermera av trycket.

Enligt bestämmelse i regeringsformen skola i regel icke av regering och andra förvaltningsmyndigheter fattade beslut kunna beröras i riksdagsdebatten. Denna bestämmelse följes dock ej strängt i praxis.

I regel varar riksdagen omkring fem månader eller till i början eller mitten av juni månad. Under denna tid äger endast en längre ajournering rum, nämligen vid påskhelgen, då kamrarna regelbundet åtskiljas under 14 dagar; ledigheten brukar börja under veckan före påskveckan och avslutas två dagar efter annandag påsk. Enskild ledamot kan i första kammaren beviljas ledighet av talmannen för en tid av högst åtta dagar; längre ledighet beviljas av kammaren. Ledighet för längre tid än 14 dagar kan icke beviljas utan att särskilda omständigheter så påkalla. För andra kammaren gälla enligt denna kammares ordningsstadga liknande regler, dock att ledighet här alltid skall beviljas av kammaren.

Till riksdagens tjänst finnes dels ett riksdagens gemensamma kansli, dels kanslier för vardera kammaren. Riksdagens kansli består av en sekreterare, en tryckeriförståndare, ett antal korrekturläsare samt ytterligare ett antal biträden. Dessa tjänstemän

utses av talmännen jämte två ledamöter från varje kammare (kanslideputerade*). Varje kammares kansli består av en sekreterare, som väljes av kammaren samt ett antal notarier och stenografer; de senare utses av talmannen jämte särskilda kanslitillsättare*, fyra i första och åtta i andra kammaren. Uppsättandet och expedierandet av från riksdagen utgående skrivelser (huvudsakligen skrivelser till konungen med meddelande om riksdagens beslut) sker i mål som handlagts av ständigt eller i dess ställe särskilt tillsatt utskott av kansliet hos det utskott som berett ärendet. Andra för bägge kamrarna gemensamma skrivelser uppsättas och expedieras av riksdagens kansli. Alla skrivelser skola justeras av kamrarna innan de expedieras. Från riksdagen utgående expeditioner undertecknas av talmännen.

Riksdagens revisorer, se Statsrevision.

Riksdagens verk kallas vissa statliga verk som helt eller i huvudsak stå under riksdagens överinseende och vilkas ledning utses av riksdagen. Detta gäller i första hand riksbanken* och riksgäldskontoret* samt det för riksdagens behov särskilt upprättade riksdagsbiblioteket.

Riksdagsmannaval, se Val och Valsätt.

Riksdagsordning. Mera utformade och fasta regler rörande den svenska riksdagens sammansättning och verksamhet samlades först i 1617 års riksdagsordning. Nya riksdagsordningar tillkommo sedermera 1723 och 1810. Ståndsrepresentationen ersattes av ett tvåkammarsystem genom den nu gällande riksdagsordningen av den 22 juni 1866. Riksdagsordningen, som har kraft av grundlag, innehåller bestämmelser om riksdagens sammansättning och verksamhetsformer; bestämmelser om förhållandet mellan statsmakterna äro intagna i regeringsformen. De i riksdagsordningen givna stadgandena om riksdagens arbetssätt äro långt mera utförliga än vad i främmande grundlagar är vanligt. Riksdagsordningen är uppdelad i sex kapitel. Under »Allmänna grunder» (§§ 1—5) givas bestämmelser om riksdagens karaktär av folkrepresentation, om lagtima och urtima riksdag samt om riksdagsupplösning. Avdelningen »Kamrarnas bildande» (§§ 6—30) innehåller huvudbestämmelserna om rösträtt, valbarhet, valkretsar o. dyl. Därefter följer en avdelning om »Riksdagens början och upplösning» (§§ 31—36). I avdelningen om »Ärendenas beredning» (§§ 37—50) givas ingående bestämmelser om utskottsorganisationen. Därefter följa kapitel om »Ärendenas behandling i

kamrarna» (§§ 51—78) och om »Meddelande av riksdagens beslut» (§§ 79—82).

Riksförsäkringsanstalten inrättades 1902 och är ett under socialdepartementet sorterande centralt ämbetsverk. Anstalten meddelar försäkringar för olycksfall i arbete enligt 1916 års lag och handlägger därjämte ett stort antal andra försäkringsfrågor i enlighet med bl. a. lagen om försäkring för vissa yrkessjukdomar 1929, förordningen om ersättning i anledning av kroppsskada, ådragen under militärtjänstgöring 1927 och lagen om trafikförsäkring av motorfordon 1929. Riksförsäkringsanstaltens chef är generaldirektör; anstalten är uppdelad i sju byråer. Över riksförsäkringsanstaltens beslut kan besvär framställas hos försäkringsrådet*.

Riksgäldsfullmäktige, se Riksgäldskontoret.

Riksgäldskontoret inrättades år 1789 såsom ett riksdagens verk med skyldighet att ombesörja betalningen av rikets skuld; riksgäldskontoret är också skyldigt att verkställa riksdagens beslut om upptagande av nya lån och en stor del av kontorets verksamhet gäller detta. Riksgäldskontoret har även i andra hänseenden kommit att tjänstgöra som ett särskilt riksdagens förvaltningsorgan. Sålunda har kontoret att verkställa utbetalningar för riksdagskostnaderna, och riksdagshuset står under riksgäldsfullmäktiges överinseende. Överhuvud har kontoret enligt gällande reglemente att utföra alla uppdrag och åligganden som det erhåller av riksdagen.

Riksgäldskontorets styrelse består av sju av riksdagen valda fullmäktige. Valet gäller för tre år. Ordförande bland fullmäktige väljes särskilt; av de övriga sex skola två årligen avgå. Valet av fullmäktige sker genom 48 valmän, av vilka vardera kammaren inom sig utser 24. Avgående fullmäktig kan omväljas. Fullmäktige välja själva bland sig vice ordförande. Riksdagen väljer också två suppleanter för fullmäktige. Konungen utser ett ombud i riksgäldskontoret (vanligen chefen för finansdepartementet) men denne äger rätt att bevista riksgäldsfullmäktiges sammankomster endast på anmodan av fullmäktige; i besluten får han icke deltaga. Frågor rörande riksgäldskontoret behandlas i riksdagen av bankoutskottet*, som i en del ärenden rörande kontoret har självständig beslutanderätt; bl. a. avgör utskottet besvär över tjänstebesättningar från befattningshavare i kontoret. Bankoutskottet granskar för varje år riksgäldskontorets förvaltning och

avger berättelse härom till riksdagen, som beslutar om beviljande av ansvarsfrihet. För riksgäldsfullmäktige gäller särskild ansvarighetslag. Beslut om åtal kan fattas av riksdagen och riksdagens revisorer. Åtalet skall anställas av justitieombudsmannen, som också självständigt kan besluta om åtal, då icke vare sig riksdagen eller statsrevisionen är samlad.

Rikshuvudbok kallas den av riksräkenskapsverket för varje avslutat budgetår upprättade huvudboken över statens ekonomiska ställning, d. v. s. dess tillgångar och skulder, inkomster och utgifter.

Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap. Erfarenheterna under världskriget visade, att även ett krig i vilket vi ej voro indragna medförde risker för folkförsörjningen. År 1915 tillsattes en krigsberedskapskommission, som 1918 avgav ett betänkande med förslag om en mera permanent kommission för ekonomisk försvarsberedskap. År 1924 tillsattes en industriberedskapskommission, vilken fungerade fram till 1928, då rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap tillsattes. Denna består av en ordförande och 10 ordinarie ledamöter, nämligen cheferna för generalstaben, marinstaben, socialstyrelsen, lantbruksstyrelsen och kommerskollegium samt av Kungl. Maj:t utsedda representanter. Kommissionen har till uppgift att planlägga och tillse att förberedelser utföras så att under krig försvarets och samhällets behov av varor så vitt möjligt säkerställes. I kommissionen finnas fyra särskilda arbetsutskott, industriutskottet, folkförsörjningsutskottet, handelsutskottet och finansutskottet.

Riksmandat, se Valsätt.

Riksräkenskapsverket inrättades 1920 och är ett centralt ämbetsverk som sorterar under finansdepartementet. Verket har till uppgift att utöva kontroll över statens räkenskapsväsen och utföra beräkningar rörande statsinkomsternas storlek. Chefen för verket är generaldirektör; verket är indelat dels i tre byråer, ledda av byråchefer, dels i revisionskontor, vilkas chefer äro revisionskommissarier.

Riksrätt kallas den domstol, som har att döma statsråd, som åtalas enligt beslut av konstitutionsutskottet, och justitie- eller regeringsråd, som åtalas enligt § 101 regeringsformen (jfr Högsta domstolen och Regeringsrätten). Riksrätten skall bestå av pre-

sidenten i Svea hovrätt som är ordförande, presidenterna i alla rikets kollegier, högste befälhavaren över de i huvudstaden tjänstgörande trupperna, högste närvarande befälhavaren för den vid huvudstaden förlagda flottan, de tvenne äldsta hovrättsråden i Svea hovrätt, det äldsta rådet i varje kollegium samt vid åtal mot högsta domstolen de fyra äldsta regeringsråden och vid åtal mot regeringsrätten de fyra äldsta justitieråden. Någon riksrätt har icke fungerat sedan år 1854.

Riksstat, se Budget.

Rundradio, se Radiotjänst.

Rusdrycksförsäljningsmedel, se Accis och Budget.

Rusdryckslagstiftning, se Nykterhetsfrågan.

Rusdrycksmedelsfonden. I den nykterhetspolitiska diskussionen har man framhållit, att en svårighet, då det gäller att minska rusdryckernas användning eller införa förbud, är, att staten i viss mån är beroende av inkomsterna på sprithanteringen. Vid 1913 års riksdag beslöts, att fr. o. m. 1915 skulle till en särskild fond, rusdrycksmedelsfonden, avsättas vad som inflöt utöver 41.9 milj. kr. per år av vissa av statens alkoholinkomster. Avsikten var att på detta sätt skulle samlas en fond, som skulle kunna användas för genomförande av mera ingripande åtgärder, avsedda att begränsa eller avveckla rusdryckshanteringen. Fondens avkastning skulle läggas till kapitalet.

De första åren inflöto endast några miljoner kronor till fonden, men sedermera avsattes mycket stora belopp, av vilka dock en del på grund av riksdagsbeslut omedelbart användes. Bestämmelserna för fonden ha ändrats upprepade gånger. År 1933 bestämdes dels att inflytande rusdrycksmedel oavkortade skulle tagas i anspråk för budgetära ändamål, dels att av rusdrycksmedelsfondens 103 milj. kr. 83 milj. kr. skulle tagas i anspråk för finansiering av tilläggsstaten för budgetåret 1932/1933 och återstoden 20 milj. kr. skulle reserveras för att säkerställa vissa nykterhetsändamål, såsom undervisning och upplysningsverksamhet, understödjande av nykterhetsnämnderna, motarbetande av den illegala sprithanteringen m. m. Vid riksdagen 1935 beslöts, att 8 milj. kr. av fonden skulle användas för mötande av förluster på A.-B. Kreditkassan, och att fonden skulle nedsättas till omkring 12 milj. kr. Avkastningen av fonden skulle endast användas i nykterhetsfrämjande syfte, d. v. s. till undervisnings- och upplysningsverksamhet

och till understödjande av nykterhetsnämndernas verksamhet. Fonden har genom dessa beslut förlorat det huvudsakliga av sin ursprungliga betydelse.

Röstlängd, se Val.

Röstplikt. Med röstplikt förstår man lagstadgad skyldighet att deltaga i val eller omröstningar. Av större betydelse kan en sådan plikt icke väntas bliva, med mindre lagen stadgar viss påföljd eller visst straff för underlåtenheten att rösta; det har dock förekommit, att principiell skyldighet att rösta fastställts utan att något inskridande vid utebliven röstning förutsatts. Någon gång har man skilt mellan valplikt och röstplikt, varvid valplikten definierats som en plikt att sakligt taga ställning vid val eller omröstning, under det att röstplikten ansetts innefatta endast skyldighet att avlämna röstsedel. I praktiken kan under nutida förhållanden, då röstningen är hemlig, ej annat än röstplikt i egentlig mening ifrågakomma; väljaren fyller alltså sin plikt att rösta även då han avlämnar en blank röstsedel.

Införande av röstplikt har propagerats och diskuterats i de flesta demokratiska stater. Särskilt har man gjort gällande att genom röstplikt garanti skulle vinnas för att representationen bleve ett klart uttryck för opinionerna bland folket; icke sällan har röstplikten på otillräckliga grunder antagits skola verka till förmån för de konservativa, överhuvud de borgerliga partierna. Röstpliktens motståndare ha framhållit att, då röstplikt icke finnes, en naturlig gallring av de röstberättigade äger rum, i det att endast de som äga intresse för och uppfattning om allmänna frågor deltaga i valen. Röstplikt har införts i åtskilliga stater: Belgien 1893, Nederländerna 1917, Tjeckoslovakien 1920, Australien 1924, flera schweiziska och österrikiska delstater. I allmänhet ha vissa penningböter stadgats såsom straff för uraktlåtenhet att rösta utan laga förfall. Valstatistiken från länderna med röstplikt tyder på att institutet är jämförelsevis effektivt; valdeltagandet har avsevärt stigit efter röstpliktens införande. Förslag om införande av röstplikt vid riksdagsval i Sverige framfördes 1912 och 1915 av professor Rudolf Kjellén, men de vunno ringa anslutning inom riksdagen och efter sistnämnda tidpunkt har frågan icke varit före. — Se även Valdeltagande.

Rösträtt innebär rätt att deltaga i vissa beslut eller i vissa val; särskilt avses härmed rätten att deltaga i val av representation. Tidigare var rösträtten vid dylika val överallt starkt inskränkt;

man utgick från att endast personer med viss egendom eller bildning borde ha rösträtt och utestängde genom skilda rösträttsvillkor de fattigare folkklasserna från delaktighet i statsstyrelsen. Utvecklingen hän mot demokrati har till stor del bestått i förallmänligande av rösträtten. I det amerikanska statsskicket var rösträtten från början, enligt de i slutet av 1700-talet antagna delstatsförfattningarna, jämförelsevis utsträckt, och i början av 1800-talet blev allmän rösträtt, d. v. s. rösträtt för alla till en viss ålder komna män oberoende av bildning, inkomst och andra sociala villkor gällande. I Frankrike infördes allmän rösträtt efter 1848 års revolution och denna rösträtt bevarades under såväl det andra kejsardömet som den tredje republiken. I det tyska riket blev rösträtten allmän enligt 1871 års författning, som dock i övrigt icke hade en genomförd demokratisk karaktär. I England utsträcktes rösträtten genom de stora parlamentsreformerna 1832, 1867 och 1884, men verkligt allmän rösträtt kom icke till stånd förrän genom 1918 års reform. I slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet samt alldeles särskilt i samband med demokratiseringsprocessen efter världskriget gjorde den allmänna rösträtten stora landvinningar. I vissa stater finnas eller ha funnits bestämmelser, enligt vilka rösträtten är allmän men icke lika; en graderad* röstskala har använts som medel att giva de besuttna folkklasserna ett särinflytande på representationens bildande. Under senare tid har rösträtten i ett stort antal stater utsträckts till kvinnorna (se Kvinnorörelsen).

Enligt 1866 års riksdagsordning var rösträtten vid andrakammarval i Sverige snävt begränsad och vid de kommunala val, som lågo till grund för första kammarens bildande, fanns en graderad röstskala som gav de besuttna folkgrupperna ett övervägande inflytande (se Riksdagen). Genom en reform 1907—1909 infördes mera demokratiska rösträttsbestämmelser såväl i fråga om kommunala val som andrakammarval, och genom författningsrevisionen 1918—1921 infördes allmän och lika rösträtt för män och kvinnor. Även efter 1921 ha mindre jämkningar i rösträttsbebestämmelserna beslutats. För närvarande tillkommer enligt riksdagsordningen (§ 16) rösträtt vid val till andra kammaren varje man och kvinna som är svensk undersåte och senast under nästföregående kalenderår (d. v. s. året före valet) uppnått 23 års ålder. Svensk undersåte har alltså rösträtt oberoende av hur medborgarrrätten förvärvats. Vissa undantag stadgas från den allmänna regeln. Sålunda kan rösträtt icke utövas av den som står under förmynderskap (av domstol förklarats omyndig) eller är

i konkurstillstånd. Vidare uteslutes från rösträtt den som är av allmänna fattigvården omhändertagen till varaktig försörjning. Detta stadgande innebär icke att var och en som erhåller fattigvård eller t. o. m. regelbundet erhåller bidrag från fattigvården saknar rösträtt, utan förlust av rösträtt inträffar blott då vederbörande permanent försörjes på det allmännas bekostnad, vare sig detta sker på ett ålderdomshem eller på annan vårdanstalt eller i enskilt hem. Vid 1932 års andrakammarval var det sammanlagda antalet röstberättigade 3,698,935, varav 1,780,449 män och 1,918,486 kvinnor. Antalet icke röstberättigade i förhållande till antalet svenska undersåtar som uppnått rösträttsåldern var omkring 1.6 procent. Kommunal rösträtt tillkommer män och kvinnor som äro medlemmar av kommunen och fyllt 23 år samt äro skyldiga att betala skatt och icke häfta för oguldna kommunalutskylder för mer än två av de sista tre åren. Före 1937 var rösträttsåldern 27 år vid landstingsmannaval och val av elektorer för förrättande av förstakammarval.

S.

Sabotage, se Syndikalism.

Sakkunniga, se Kommitté.

Samfälld lagstiftning, se Lagstiftning.

Samhällsfarliga strejker, se Arbetsfred.

Sammanjämkning. Då riksdagens kamrar i någon fråga, som tillhör ständigt eller i dess ställe särskilt tillsatt utskotts behandling, stanna i helt eller delvis olika beslut, återremitteras frågan till utskottet, som skall söka sammanjämka kamrarnas meningar och inkomma med förslag härom. I allmänhet söker utskottet åstadkomma en kompromiss mellan kamrarnas meningar, men ibland, då sådan kompromiss icke gärna är möjlig, inbjudes den ena kammaren att fatta samma beslut som den andra.

Sammansatt utskott. Om ett ständigt utskott anser det nödvändigt att för beredning av något ärende sammanträda med annat ständigt utskott, skall detta enligt riksdagsordningen ske genom deputerade, på sätt utskotten därom överenskomma. Härigenom bildas ett sammansatt utskott, som arbetar oberoende av de ständiga utskott, ur vilka det framgått, och som sålunda även avger självständiga betänkanden. Enligt en år 1932 beslutad bestämmelse skall ständigt utskott, innan det riktar en inbjudan om bildande av sammansatt utskott till ett annat utskott, från sistnämnda utskott skriftligen inhämta upplysning huruvida detta utskott anser skäl föreligga för sådan behandling av ärendet i fråga. Uppenbarligen avses att sammansatt utskott skall tillsättas främst i sådana fall, då vissa ärenden ligga på gränsen mellan olika ständiga utskotts kompetensområden.

De utskott, som besluta om bildande av sammansatt utskott, bestämma även detta utskotts medlemsantal. Dock skall, enligt stadgande i de reglementariska föreskrifterna, antalet deputerade vara sex från varje utskott, därest icke annan överenskommelse

träffas. Under senare år ha de sammansatta utskotten ofta bestått av åtta eller tio ledamöter från varje utskott som deltager i sammansättningen.

I regel tillsättas flera sammansatta utskott vid varje lagtima riksdag. Vid ett par tillfällen har sammansatta utskott bildats av särskilt utskott och ständigt utskott, ehuru riksdagsordningen endas förutser sammansättning mellan ständiga utskott. Det stora flertalet sammansatta utskott har bildats av två utskott, men vid åtskilliga tillfällen har förekommit, att tre utskott deltagit i bildandet av ett sammansatt utskott.

Sjukkassa, se Socialförsäkring.

Skatt, se Beskattning.

Skattestreck, se Rösträtt.

Skolfrågan har under senare år icke varit av större betydelse som politisk fråga. Den senaste stora skolreformen genomfördes år 1927; till grund för densamma låg ett av den då sittande regeringen Ekman på grundval av en av den s. k. skolkommissionen verkställd utredning utarbetat förslag, som emellertid på viktiga punkter ändrades under riksdagsbehandlingen. Vid avgörandet av de skilda momenten i frågan uppstodo olika partipolitiska kombinationer, och intet visst politiskt parti kan ensamt tillskrivas ansvaret för reformens gestaltning. Av central betydelse var, att genom reformen ett fast organisatoriskt samband åvägabragtes mellan folkskolorna och läroverken. Sålunda anknöts realskolan till folkskolan på sätt, att dels en femårig realskola byggdes på folkskolans fjärde klass, dels en fyraårig på folkskolans sjätte klass. Gymnasiet leder fram till studentexamen och ansluter i en treårig form till den femåriga realskolans näst sista klass och i en fyraårig form till genomgången realskola. Härjämte infördes en ny skolform, lyceet, som omfattar en sexårig undervisning efter avslutad sexklassig folkskola och ävenledes leder till studentexamen. I viss mån var härmed det från radikalt och särskilt från socialdemokratiskt håll sedan länge framförda kravet på »folkskola som bottenskola» tillgodosett. Dock ej fullständigt, ty folkskolan blev icke en för alla barn gemensam bottenskola och avgifterna för den högre skolundervisningen kvarstodo. Skolreformen innebar vidare bl. a. att möjligheterna för den kvinnliga ungdomen att erhålla högre undervisning såväl i samskolor som i särskilda flicklläroverk i hög grad ökades. Statsunderstöd skulle fortfarande i viss utsträckning givas åt privatskolor och privatläroverk.

Folkskolans organisation blev oförändrad, men vissa önskemål om ändringar framfördes av riksdagen.

Efter 1927 års skolreform ha en del omdiskuterade ändringar vidtagits i läroverkens undervisningsplaner, men dessa ha beslutats av Kungl. Maj:t utan riksdagens medverkan. Vid 1935 års riksdag antogos förslag, varigenom förhållandet mellan stat och kommun i fråga om finansiering av folkskolorna reglerades och staten övertog en del kostnader, som förut fallit på kommunerna. 1936 framlades en proposition om ökning av skoltiden vid folkskolorna från sex till sju år, och denna proposition blev med smärre ändringar antagen av riksdagen; enligt reformen skola skolor med sex årsklasser förvandlas till sjuåriga så snart detta med hänsyn till härav föranledda kostnader och andra omständigheter lämpligen kan ske. Den nya ordningen skall vara genomförd senast inom tolv år. Vid 1937 års riksdag genomfördes i fråga om lärarlönerna åtskilliga ändringar vilka i vissa hänseenden inneburo principiella nyheter. Sålunda blev efter livliga debatter och sedan kamrarna fattat olika beslut den s. k. likalönsprincipen för manliga och kvinnliga befattningshavare godtagen i fråga om folkskollärare; principen skulle dock komma att fullständigt tillämpas först efter en viss övergångsperiod. Vidare beslöts, att lönen skulle differentieras med hänsyn till tjänstgöringstidens längd, och en avsevärd löneförhöjning beslöts i fråga om småskollärarinnor.

På sommaren 1937 har skolfrågan i hela dess vidd blivit föremål för meningsutbyte i pressen i anslutning till ett tal av folkpartiets ledare Andersson i Rasjön; denne gjorde gällande, att skolfrågan borde upptagas till ny prövning i syfte att genomföra en generell kostnadsfri skolundervisning. Det har påpekats, att i åtskilliga länder den kostnadsfria och obligatoriska skolundervisningen är avsevärt mera omfattande än i Sverige, och att i själva verket den nu bestående ordningen försvårar och i många fall omöjliggör ernående av högre bildning för barn från mindre bemedlade familjer. Det bör i anslutning härtill erinras om att det socialdemokratiska partiprogrammet, som ensamt innehåller mera bestämda uttalanden på denna punkt, bl. a. kräver kostnadsfri undervisning i offentliga skolor, gemensam folkskola som grundval för medborgarnas utbildning och undanröjande av ekonomiska hinder för kvalificerades utbildning i högre undervisningsanstalter.

Skolöverstyrelsen är ett centralt ämbetsverk som sorterar under ecklesiastikdepartementet. Styrelsen upprättades 1920 genom sam-

manslagning av läroverksöverstyrelsen och folkskolornas överstyrelse, skolöverstyrelsen. Chefen för styrelsen är generaldirektör. Styrelsen är indelad i tre avdelningar, läroverksavdelningen, folkskolavdelningen och yrkesskolavdelningen. Till varje avdelning höra ett antal undervisningsråd och ledamöter av styrelsen, å läroverksavdelningen fyra, å folkskolavdelningen sju, och å yrkesskolavdelningen tre; inom varje avdelning tjänstgör ett undervisningsråd som chef.

Skytterörelsen. På 1860-talet uppstod i Sverige under inflytande av det oroliga politiska läget i Europa den s. k. skarpskytterörelsen, vilken avsåg att utgöra ett frivilligt ortsförsvar, ett slags landstorm. Under slutet av 1870- och början av 1880-talet påbörjades en omorganisation och föreningarna sammanslöto sig under en gemensam centralstyrelse. Denna ersattes 1903 av skytteförbundsöverstyrelsen, under vilken sorterade ett flertal skytteförbund; varje skytteförbund omfattade i sin tur ett flertal skytteföreningar. År 1916 fastställdes en ny grundstadga, enligt vilken skytterörelsen har till uppgift »att främja skjutskickligheten, höja och utveckla folkets fosterländska anda samt väcka och underhålla ett levande intresse för fäderneslandets försvar».

Redan skarpskytteföreningarna erhöllo statsunderstöd. Detta kom även skytterörelsen till del. Anslagen voro störst under världskriget och åren närmast efter kriget. 1919 var statsanslaget 1,626,000 kr. Deltagandet i skytterörelsen var denna tid särskilt livligt. Sedermera har anslaget sänkts. Det utgick 1927—1931 årligen med 470,000 kr. 1932 års riksdag beviljade 280,875 kr. År 1933 var anslaget 82,900 kr. Sedermera har anslaget höjts; 1936 års riksdag beviljade 227,325 kr. År 1937 beviljades ett anslag av 325,000 kr.

När det gäller skytterörelsen, ha partiernas inställningar haft liknande karaktär som i försvarsfrågan. De konservativa partierna ha varit mest anslagsvänliga. De övriga borgerliga partierna ha varit mindre villiga till anslag och socialdemokraterna ha ställt sig avböjande. Den socialdemokratiska regeringen upptog i statsverkspropositionerna åren 1933, 1934, 1935 och 1936 ej något anslag till skytterörelsen. Däremot framlades i 1937 års statsverksproposition förslag om sådant anslag.

Sociala rådet, se Socialstyrelsen.

Socialdemokratiska arbetarpartiet. Den socialdemokratiska rörelsen i Sverige leder sitt ursprung från den socialistiska propaganda som skräddaren August Palm igångsatte år 1881 och som

under de följande åren ledde till bildande av en del socialistiska organisationer. År 1889 bildades på en kongress i Stockholm Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. Vid andrakammarvalen 1896 lyckades partiet som sin förste representant i riksdagen insätta Hjalmar Branting, som till sin död år 1925 förblev partiets ledare. År 1905 invaldes 13, år 1908 33 socialdemokrater i andra kammaren. Partiets utveckling i fråga om väljare och mandat framgår av följande uppgifter rörande andrakammarvalen 1911—1936. Efter första kammarens demokratisering har partiet i denna kammare i regel haft 50—60 mandat; 1937 var antalet 66.

Val	Antal röster	Antal platser
1911	172,196	64
1914 v.	228,712	73
1914 h.	266,133	87
1917	228,777	86
1920	195,121	75
1921	630,855	93
1924	725,407	104
1928	873,931	90
1932	1,040,673	104
1936	1,338,120	112

Enligt socialdemokratiska arbetarpartiets stadgar, sådana de fastställts av 1936 års partikongress, är partiets ändamål »att i samarbete med socialdemokratiska partier i andra länder, verka för att helt omdana det borgerliga samhällets ekonomiska organisation och genomföra de utsugna klassernas sociala frigörelse, till betryggande och utveckling av den andliga och materiella kulturen». Partiet vill sammansluta alla män och kvinnor i Sverige, vilka erkänna i partiets program angivna grundsatser. Partiets lokala organisationer äro arbetarkommunerna, vilka omfatta samtliga på en plats varande föreningar och enskilda personer, som vilja tillhöra partiet. På plats, där endast en dylik förening finnes, betraktas denna som arbetarkommun. Såsom centralorganisationer för samtliga inom visst område befintliga arbetarkommuner tjänstgöra partidistrikten, som för närvarande äro tjugosju till antalet. Varje arbetarkommun inom ett distrikt skickar ombud till en årligen sammanträdande distriktskongress; denna väljer en distriktstyrelse för löpande ärenden. Med hänsyn till valarbetet stadgas att inom varje andrakammarvalkrets eller, om distriktkongressen beslutar uppdelning i flera områden, inom varje sådant område, en kretsstyrelse skall finnas, som har att planlägga och leda val-

rörelsen inom valkretsen. Hela partiets representativa organ utgöres av partikongressen, som sammanträder i Stockholm det år ordinarie andrakammarval äga rum och som består av trehundrafemtio ombud för partidistrikten — varvid antalet partimedlemmar i distriktet är avgörande för antalet ombud — samt av partistyrelsens ledamöter, av partiets revisorer och av ombud för partiets riksdagsgrupp; extra kongress kan sammankallas av partistyrelsen. Medlemmarna av partistyrelsen äga yttrande- och förslagsrätt, men icke rösträtt å kongressen. Detsamma gäller partiets revisorer samt representanterna för riksdagsgruppen; denna grupp utser en representant för varje påbörjat tiotal ledamöter. Partikongressen »är i alla partiets angelägenheter dess högsta myndighet»; sålunda antar kongressen stadgar och program för partiet.

Som verkställande organ för partiet tjänstgör en av kongressen vald partistyrelse, som handhar ledningen av partiets verksamhet i överensstämmelse med partikongressens beslut och är partiets beslutande myndighet i frågor som icke varit föremål för kongressbeslut. Partistyrelsen består av 28 ledamöter. Av dessa skola sju vara bosatta i Stockholm eller dess omedelbara närhet, under det att de övriga väljas bland utom Stockholm bosatta partimedlemmar. De i Stockholm eller dess närhet bosatta ledamöterna av partistyrelsen bilda ett verkställande utskott som handhar de löpande ärendena; detta utskott sammanträder minst en gång i månaden. Ordföranden i partistyrelsen och verkställande utskottet betraktas som partiets ledare. Såsom chef för partiets expedition tjänstgör en partisekreterare. Partistyrelsen har enligt särskild bestämmelse rätt att med tre fjärdedels majoritet utesluta medlem av partiet »som uppträder förrädiskt mot partiet eller genom systematiskt osolidariskt uppträdande uppenbart skadar partiet eller bedriver propaganda i uppenbar strid mot partiets allmänna grundsatser och därigenom skadar partiets verksamhet». Partistyrelsen kan låta företaga omröstning bland partiets medlemmar över väckt fråga och är skyldig anställa sådan omröstning, om minst fem procent av medlemmarna begära det; genom en dylik omröstning kan ett kongressbeslut ändras eller upphävas.

Socialdemokratiska partiets riksdagsgrupp är enligt stadgarna ansvarig inför partikongressen och skall varje år framlägga rapport om sin verksamhet för partistyrelsen. Såsom riksdagsgruppens ledning tjänstgör ett förtroenderåd, bestående av gruppens ordförande, en vice ordförande i vardera kammargruppen samt fyra ledamöter från första kammaren och sju från andra kamma-

ren. I regel har partiets ordförande tillika varit ordförande i riksdagsgruppen.

Även i fråga om partiets tidningar meddela stadgarna bestämmelser. Om en eller flera arbetarkommuner vilja upprätta eller övertaga en tidning skall framställning härom ställas till partistyrelsens verkställande utskott och frågan avgöres av partistyrelsen. Vid val av redaktör för partitidning skall tidningens styrelse giva partistyrelsen tillfälle att avgiva utlåtande om eventuella kandidater; ägarna av tidningen behålla dock beslutanderätten. För ekonomiskt understöd åt partiorgan som är i behov därav finnes en genom tillskott från medlemsavgifterna bildad tidningsfond, som står under partiets förvaltning.

Partikongressen har antagit särskilda grundregler för valarbetet, vilka i likhet med partiets stadgar på en gång söka säkerställa en effektiv partiledning och avgöranderätt i sista hand för partiets massa. Här stadgas bl. a. att distriktstyrelsen i god tid skall meddela partistyrelsen erforderliga uppgifter om tilltänkta kandidater vid politiska val samt inhämta styrelsens yttrande rörande kandidaterna. Före valet av ledamöter i första kammaren samlas efter kallelse av vederbörande distriktstyrelse de socialdemokratiska landstingsmännen och elektorerna samt distriktstyrelsen eller ombud för denna jämte ombud för partistyrelsen till en konferens som avgör kandidatfrågan. Förslag till kandidatlistor för val till andra kammaren uppsättas av en konferens, bestående av ombud för kretsens arbetarkommuner, kretsstyrelsen och distriktstyrelsen. Därefter avgöres kandidatfrågan genom omröstning bland de av kretsens medlemmar, som fyllt 18 år och tillhört partiet minst sex månader.

I början av år 1937 funnos 2,300 arbetarkommuner med omkring 360,000 medlemmar. Den socialdemokratiska ungdomen är samlad i Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, vari medlemskap kan vinnas vid fyllda femton års ålder. En särskild organisation för kvinnorna finnes i Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, som utger tidskriften Morgonbris. Bland ungdomen i åldern 12—15 år verkar förbundet Unga Örnar. Den förnämsta partitidskriften är Tiden; bland partitidningarna, omkring trettio till antalet, märkas Socialdemokraten i Stockholm, Ny Tid i Göteborg, Arbetet i Malmö, Östergötlands Folkblad i Norrköping och Arbetarbladet i Gävle.

Det socialdemokratiska partiets program, som i huvudpunkterna förblivit oförändrat sedan 1897, är starkt präglat av en marxistisk tankegång. Detta gäller främst de »allmänna grundsatser»,

varmed programmet inledes. I dessa beskrives till en början partiets syfte på samma sätt som i stadgarna. Huvudorsaken till de lyten som vidhäfta civilisationen säges vara »det privatkapitalistiska produktionssättet, som lagt äganderätten till produktionsmedlen i ett mindretals händer, dömt flertalet till egendomslöshet och beroende samt gjort motsättningen mellan arbetare och kapitalister till det nutida samhällets bestämmande drag». Kapitalismen har visat sig oförmögen att utnyttja de växande produktivkrafterna; utsugningen fortgår till förmån för ett alltmera koncentrerat och allt mäktigare kapitalvälde. Arbetarklassen tvingas till en motverkande rörelse och blir medveten om sin historiska mission att vara bäraren av en ny produktionsordning; den blir ledaren bland de utsugna folkklasserna, till vilka räknas även hantverkare, småhandlare, utövare av fria yrken och »jordens verkliga brukare». För att upphäva den privatkapitalistiska äganderätten till produktionsmedlen och lägga dem under samhällets kontroll och besittning kräves en politisk kamp; socialdemokratien vill samla och politiskt organisera de utsugna klasserna, klargöra deras roll i den sociala utvecklingen, målet och vägarna för deras klasskamp, erövra den politiska makten och genomföra samhällets socialistiska organisation. Arbetarklassens intressen äro desamma i alla länder med kapitalistiskt produktionssätt och Sveriges socialdemokratiska arbetarparti förklarar sig därför »vara ett med socialdemokratien i andra länder». På principprogrammet följer ett s. k. politiskt program i vilket ett stort antal bestämda krav framföras i korta punkter. Sålunda fordras republik och folkomröstning, konfessionslöst undervisningsväsen, avskaffande av statskyrkan, frihandel, organisering av utrikeshandeln under samhällets kontroll, en rad socialpolitiska reformer samt medinflytande för arbetarna inom de enskilda företagen. I samhällets ägo skola överföras alla för en planmässig folkhushållnings genomförande erforderliga naturrikedomar, industriföretag, kreditanstalter, transportmedel och kommunikationsmedel; detsamma gäller även större jordbruksegendomar. Slutligen krävas folklig kontroll över utrikespolitiken, ett demokratiskt organiserat folkens förbund samt internationell ordningsmakt och avrustning.

Partiet har sålunda bevarat radikalt socialistiska synpunkter och krav. I praktiken ha flertalet av dessa krav icke aktualiserats, och partiet har fört en utpräglat reformistisk politik i det att man sökt att under samverkan med borgerliga partier genomdriva åtgärder, som ansetts särskilt tillgodose arbetarklassens intressen. De demokratiska och senare de socialpolitiska reformerna ha

framstått som primära, under det att de socialistiska målen ställts på framtiden. Partiets moderata inställning kännetecknas också därav, att det icke sökt framdriva de radikala kraven i fråga om författning, kyrklig organisation m. m. och att det intagit en positiv ställning till försvarsfrågan, särskilt markerad genom den principiella anslutningen till 1936 års försvarsrevision. I 1936 års valmanifest betonades bland annat, att partiet ville »stödja och stimulera näringslivet i de former, som till varje del äro mest ändamålsenliga» och att det ej ville »sätta tvångströja på företagsamheten». Radikala utbrytningar ur partiet ha förekommit; särskilt märkes bildandet av det vänstersocialistiska partiet år 1917. Ett stort antal av de ur partiet utträdda framskjutna politikerna ha emellertid efterhand återgått till partiet och detta har utan allt för stora svårigheter kunnat bevara sin ställning såsom företrädare för massan av arbetarklassen. Det socialdemokratiska partiet har fyra gånger ensamt bildat regering: 1920 Branting, 1921—1923 Branting, 1924—1926 Branting och (1925) Sandler, 1932—1936 P. A. Hansson. I september 1936 bildade partiet regering i samverkan med bondeförbundet, varvid P. A. Hansson ånyo blev statsminister. Partiets ledare intill 1925 var Branting; sedan 1925 är Hansson partiets ordförande.

Socialdepartementet upprättades vid 1920 års ingång efter civildepartementets uppdelning i två departement. Departementet har att handlägga ärenden av social natur och ärenden rörande den inre civila förvaltningen samt allmän hälso- och sjukvård; det motsvarar närmast inrikesdepartementet i andra länder. Inom departementet beredas ett stort antal lagstiftningsfrågor, bl. a. kommunala lagfrågor och ärenden rörande sociallagstiftningen. Under departementet höra bl. a. socialstyrelsen, arbetsdomstolen, riksförsäkringsanstalten, försäkringsrådet, pensionssstyrelsen, medicinalstyrelsen och länsstyrelserna. Statssekreterare och expeditionschef finnas. Departementet är uppdelat i en byrå för lagärenden och fyra andra byråer; av dessa byråer behandlar en frågor rörande lokalförvaltningen och kommunala ärenden, en sociala ärenden i allmänhet, en fattigvårds- och barnavårdsärenden samt en medicinalärenden. — Se även Departement.

Socialfullmäktige, se Socialstyrelsen.

Socialförsäkring. Sammanfattande beteckning för försäkringsverksamhet, som avser att trygga de fattigare befolkningslagren mot risker i ekonomiskt avseende. De viktigaste av dessa risker

äro sjukdom, olycksfall, oförvållad arbetslöshet, invaliditet och ålderdomssvaghet.

Behovet av åtgärder har vuxit fram i och med industriens utveckling. Så länge huvudparten av folket levde av åkerbruk, hade risker av ovan nämnd art ej samma farliga karaktär, som de nu ha för industriarbetare. Olycksfall, sjukdomsfall etc., som inträffa under vintern, spela för lantbefolkningen i många fall ej så stor roll, då arbetet denna tid ej är så pressande. För en industriarbetare, som ej har naturaförmåner, kan en korts tids förlorad arbetsförtjänst bli på ett helt annat sätt ödesdiger. Under äldre tider rådde mera patriarkaliska förhållanden. Arbetsgivaren tog i en del fall hand om sina underlydande, när olyckor inträffade. Detta gällde i viss mån även industrien (framför allt smärre företag). Industriens utveckling har medfört ett mera opersonligt förhållande. Antalet anställda är ofta stort, vilket ökar svårigheterna för ett personligt omhändertagande.

Diskussionen om socialförsäkringen började redan under 1800-talet och så småningom organiserades olika grenar av denna. Obligatorisk folkpensionering infördes genom en lag av den 30/6 1913. Den avser att bereda hjälp mot invaliditet och ålderdomssvaghet. (Jfr Folkpensioneringsfrågan.) Obligatorisk olycksfallsförsäkring infördes för industriens arbetare genom lagen av den 16/6 1916, i vilken sedan gjorts åtskilliga ändringar. Redan på 1860—1870 -talen framväxte i Sverige en sjukkasserörelse, som fått mycket stor omfattning (965,388 medlemmar 30/6 1936) och som numera erhåller statsunderstöd. Sjukförsäkringen är frivillig. Nu gällande förordning är av den 26/6 1931.

I Sverige finnas även frivilliga arbetslöshetskassor, vilka även regleras av staten och erhålla statsunderstöd. (Jfr Arbetslöshetsförsäkring.) Till socialförsäkring kan slutligen i viss mån också räknas de understöd, som lämnas barnafödande kvinnor (Jfr Befolkningsfrågan.)

När det gällt socialförsäkringen ha vissa politiska motsättningar förelegat. Från konservativt håll har man visserligen i princip medgivit önskvärdheten av socialförsäkring, men samtidigt framhållit, att man ej får belasta skattebetalarna alltför hårdhänt, samt slutligen betonat risken för att åtgärderna skulle uppmuntra en understödstagareanda. Diskussionen har rört sig om storleken av det belopp, med vilket staten skulle bidraga och förhållandet mellan statens bidrag och den enskildes avgift. De grenar av socialförsäkringen, som på senare tid medfört politiska diskussioner äro främst folkpensioneringen*, där meningsbrytningarna speciellt

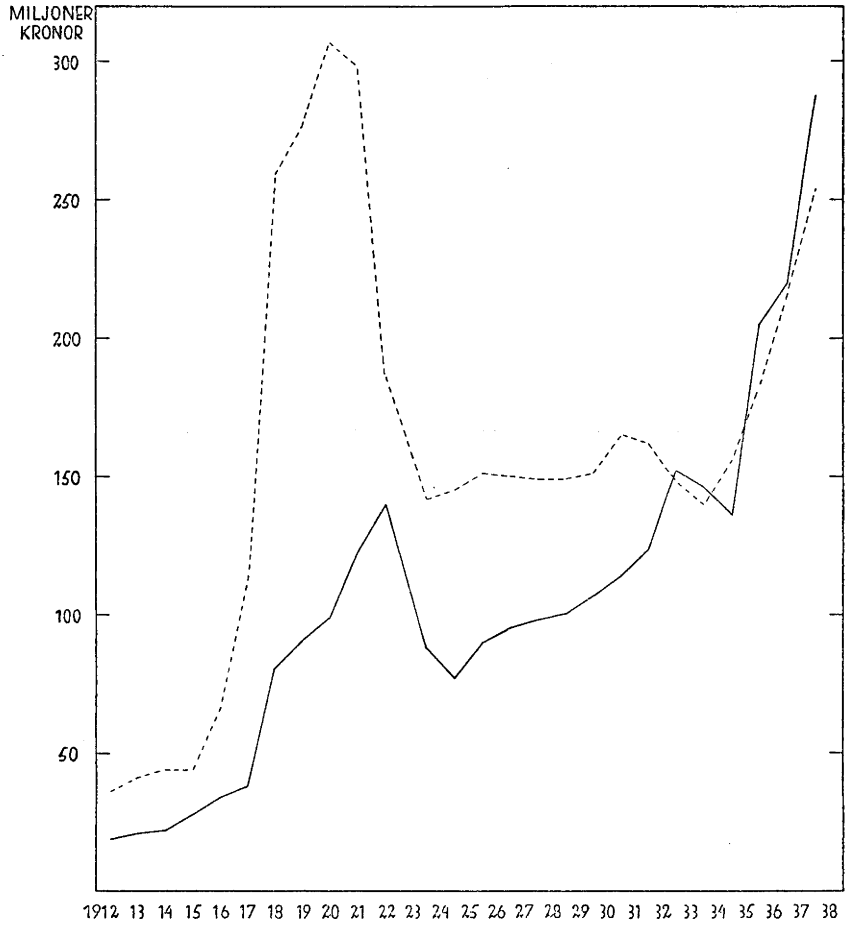

——— 1912—1920 utgifter under civildepartementet. 1921—1937/38 utgifter under Socialdepartementet.

– – – Inkomst- och förmögenhetsskatt. Häri ingå även bevillning av fast egendom samt av inkomst, vidare extra inkomst- och förmögenhetsskatt, tilläggsskatt, särskild skatt å förmögenhet, utskiftningsskatt, ersättningsskatt, utjämningsskatt.

Fig. 14. **Statens utgifter för sociala ändamål, jämfört med inkomster av inkomst- och förmögenhetsskatt, 1912—1938.**

rört sig om dyrortsgrupperingen och vidare arbetslöshetsförsäkringen*, mot vilken man från konservativt håll ställt sig avböjande.

Sociala utgifter. Statens utgifter för sociala ändamål falla främst under socialdepartementet. En översikt av dessa utgifter fram mot närvarande tid samt av utgifterna under civildepartementet

för tiden 1912—20 lämnas i fig. 14. Det framgår av diagrammet, att utgifterna stigit väsentligt fram mot närvarande tid. Sänkningen åren 1933/34 och 1934/35 beror på, att en stor del av de sociala utgifterna fördes som utgifter för kapitalökning. Man använde lånemedel för att finansiera arbeten, avsedda att bereda sysselsättning åt arbetslösa. Som jämförelse meddelas i diagrammet uppgift över inkomst- och förmögenhetsskatten, i vilken på senare år ingår extra inkomst- och förmögenhetsskatt, särskild skatt på förmögenhet, utjämningsskatt, utskiftnings- och ersättningsskatt m. m. Det må slutligen erinras om, att de sociala utgifterna endast till en del betalas av staten. Kommuner och landsting bestrida en ej oväsentlig del. Uppgifter härom erhållas under uppslagsordet »Allmänna utgifter och inkomster». Jfr vidare även Arbetslöshetsfrågan, Bostadsfrågan och Socialförsäkring. Slutligen må framhållas, att gränsen mellan sociala utgifter och en del andra utgifter ingalunda är klar. En del av utgifterna för jordbrukshjälpen kunna anses ha en social hjälpkaraktär. Jfr Jordbruksfrågan.

Socialism. En politisk åskådning eller kanske snarare en grupp av åskådningar, som kännetecknas därav att man vill ställa produktionsmedlen — möjligen med undantag för jorden — under offentlig äganderätt och härigenom möjliggöra ett planmässigt utnyttjande av naturtillgångarna. Stundom tänker man sig härvid en av staten ledd produktionsordning (Statssocialism), i andra fall ha kommuner eller andra förband ansetts skola sköta produktionen. I regel eftersträvar socialismen också en utjämning av de ekonomiska olikheterna, men många socialister ha utgått från att med socialismens genomförande produktionen skall bli så stor, att allas behov utan svårigheter kunna tillfredsställas. Socialistiska tankelinjer ha framträtt under olika skeden, men såsom modern politisk rörelse kan socialismen sägas sammanhänga med kapitalismens och industrialismens utveckling och uppträda, då denna utveckling i början av 1800-talet i en rad kulturländer starkt accentueras. Ordet socialism kom mera allmänt till användning i mitten av 1800-talet. Det har stundom använts även i andra betydelser än den nu angivna (se t. ex. Nationalsocialism). Tidigare begagnades icke sällan ordet kommunism såsom liktydigt med socialism, men under senare år har begreppet kommunism fått en mera bestämd innebörd såsom beteckning på en viss riktning inom den socialistiska idékretsen. I ungefär samma mening som socialism har ordet kollektivism använts.

I början av 1800-talet framträdde, särskilt i England och Frankrike, en rad författare som kritiserade det rådande samhällssystemet och framförde socialistiskt färgade krav. Till de främsta höra Owen i England samt Saint-Simon, Fourier och Proudhon i Frankrike; den sistnämnde, som i olika skrifter företrädde tämligen skiftande ståndpunkter, kan sägas intaga en mellanställning mellan socialism och anarkism*. Dessa författare kritiserade liberalismen* i dess då härskande form, under framhävande av svagheterna i denna åskådnings ekonomiska uppfattning; i fråga om de politiska och sociala frihetskraven var socialismen däremot från början starkt influerad av de liberala grundtankarna. Saint-Simon föregrep på flera punkter den marxistiska socialismen. Han gjorde gällande att under alla tider vissa samhällsgrupper utnyttjat andras arbete och såg i industriarbetarna den under förhandenvarande samhällsförhållanden främst utnyttjade eller utsugna klassen. Den fria privata förfoganderätten över produktionsmedlen ledde, ansåg han, till planlöshet och slöseri. Staterna borde organiseras som väldiga produktionsföretag, som ägde produktionsmedlen och planerade deras användning; härigenom skulle allmänt välstånd uppnås och människornas utnyttjande av varandra ersättas av deras gemensamma utnyttjande av naturens tillgångar. Utvecklingen mot detta mål skulle gå långsamt och fredligt med de rationella resonemangen såsom vapen i striden. Fourier utformade i detalj planer på ett socialistiskt idealsamhälle. Små grupper av personer (ett antal på 1,500—1,600 vore idealiskt) skulle bilda ett slags produktionsföreningar och leva tillsammans inom avgränsade områden. Klasskillnaderna skulle icke helt avskaffas, i det att »falangstärens» medlemmar skulle åtnjuta olika inkomster, graderade med hänsyn till förmågan, arbetet och det i företaget insatta kapitalet, men alla skulle garanteras ett minimum av förnödenheter. Särskilt ville Fourier genom en i minsta detalj uttänkt arbetsplan åstadkomma så stor omväxling i arbetet, att detta för det stora flertalet skulle förvandlas till ett nöje. Falangstärerna skulle ingå i högre sammanslutningar och i sista hand skulle hela mänskligheten bilda en rättslig och ekonomisk enhet. Owen betonade framför allt uppfostringssynpunkten. Liksom Fourier tänkte han sig bildandet av små sammanslutningar (på 2,000—3,000 personer) och i sitt sista arbete framlade han en fullständig författning för sådana »town-ships». Barnen skulle uppfostras av samhället och härigenom skulle inom kort utbildas ett släkte, som ständigt tänkte och handlade rationellt och med hänsyn till det allmänna bästa. I olikhet mot Fourier krävde Owen

fullständig ekonomisk jämlikhet. — Dessa och andra tidiga socialister ha sedermera betecknats som utopister, och det talas om en utopisk socialism i motsats till den senare, »vetenskapliga» socialismen. Man har då främst understrukit att de äldre socialisterna icke underkastade den bestående sociala ordningen en mera grundlig analys och att de utförde vetenskapligt ohållbara planritningar till ett nytt samhälle.

Den marxistiska socialismen, som spelat en avgörande roll vid den modärna socialismens utformning, är framställd i Marx' och Engels' skrifter, av vilka de viktigaste utarbetades under slutet av 1840-talet och den följande tiden fram till omkring 1880. Marx kan i första rummet sägas ha infogat tidigare socialistiska föreställningar i ett fast, under inflytande av Hegel utarbetat system. En av utgångspunkterna för hans åskådning är den s. k. materialistiska historieuppfattningen. De ekonomiska faktorerna, vilkas gestaltning beror av produktionssättet, av tekniken, äro avgörande för samhällslivet; »den politiska, juridiska, filosofiska, religiösa, litterära och konstnärliga utvecklingen o. s. v.», skriver Engels 1894 i en sammanfattning av Marx' historieuppfattning, »beror på den ekonomiska... människorna skapa själva sin historia, men i en given, deras handlande betingande miljö, på grundval av existerande faktiska förhållanden, bland vilka de ekonomiska, hur mycket de än kunna influeras av politiska och ideologiska faktorer, dock i sista hand äro de bestämmande och bilda den röda tråd, som allena leder till förstående». Ofta betecknas de ekonomiska förhållandena såsom samhällslivets underbyggnad; politiska ideologier, lagar, litteratur o. s. v. utgöra en överbyggnad, vars struktur i det väsentliga bestämmes av underbyggnadens. — Efter ett förhistoriskt skede, som Marx åtminstone i vissa skrifter tycks ha tänkt sig som en idyllisk kommunism, kännetecknas mänsklighetens historia därav, att en statlig tvångsordning uppbygges till tjänst för en härskande klass, och att sedermera denna stat av vid makten växlande klasser utnyttjas för undertryckande av andra samhällsgrupper. »Historien om alla hittillsvarande samhällen är historien om klasskamp» säger det kommunistiska manifestet (1847); härmed menar Marx att de stora omvälvningar, som han anser vara de historiskt väsentliga, försiggå då en klass tar herraväldet från en annan. Det modärna samhället har fått sin prägel av de tekniska nyheter, varigenom storindustrien möjliggjorts. Två stora klasser stå nu mot varandra: bourgoisie och proletariat, besittande och egendomslösa. Kapitalisterna, som i statsordningens hägn förfoga över produktionsmedlen, tillägna sig

genom kapitalräntan en del av det värde, som arbetarna skapa. I det hela går utvecklingen i den riktningen, att kapitalisterna bli allt färre och rikare, proletärerna allt flera och fattigare. Det kapitalistiska samhället innehåller emellertid en inre motsättning, i det att produktionen behärskas av några få, som njuta frukterna av andras arbete, ehuru produktionsmedlen, riktigt använda, skulle räcka till för allas rikliga försörjning. Då denna motsättning nått en viss styrka slår utvecklingen över i sin egen motsats, den kapitalistiska ordningen faller samman, och proletariatet övertar produktionsmedlen, »expropriatörerna exproprieras». Klassmotsättningarna avlösas av harmoni, och efter hand försvinner själva statsordningen, eftersom den är behövlig blott som ett instrument för klassförtryck. Marx synes i olika skrifter ha haft i viss mån olika uppfattningar rörande sättet för proletariatets maktövertagande och socialismens genomförande. Utan tvivel tänkte han sig att den rådande statsformen, bourgeosiens diktatur, skulle avlösas av en proletariatets diktatur. Men dels synes han ibland ha trott på möjligheten av en fredlig seger för socialismen, ibland ansett en revolution nödvändig, dels torde han med proletariatets välde i vissa fall ha avsett en genomförd demokrati, där massan — proletariatet — härskar, ibland en diktatur i mera egentlig mening. En utomordentligt livlig diskussion rörande tolkningen av olika Marxuttalanden på dessa punkter har ägt rum mellan socialdemokratiska och kommunistiska teoretiker.

Lassalles särskilt i början av 1860-talet framförda politiska inlägg ha också varit av betydelse för senare socialistisk utveckling. Lassalle utformade icke någon fullständig politisk ideologi: sannolikt godtog han i huvudsak Marx' teorier. Men han hävdade på ett tidigt stadium av arbetarrörelsens utveckling i Tyskland, att arbetarna genom politisk verksamhet och genom att söka vinna bistånd från den bestående statsstyrelsens sida borde kunna få sociala och ekonomiska krav tillgodosedda. I särskild grad kan han därför betraktas som en föregångare till den nutida socialdemokratien.

Socialistiska organisationer, som främst vunno stöd inom arbetarklassen, bildades under 1800-talets tre sista decennier i de flesta europeiska länder. I stort sett blev den marxistiska doktrinen godtagen i partiprogram och ideologiska arbeten. Särskilt det tyska socialistpartiet, som länge var världens starkaste och bäst organiserade, ställde sig i allt väsentligt på en rent marxistisk ståndpunkt; Marx utvecklingschema accepterades på en gång som vetenskaplig sanning och som rättesnöre för proletariatets politiska handlande. Efter det tyska mönstret verkade de socialistiska par-

tierna i Skandinavien och i vissa andra länder. I stort sett godtogs också marxismen, då flera socialistiska partier i Frankrike år 1905 sammanslogos till ett enhetligt parti. Endast i det engelska arbetarpartiets program har den marxistiska ideologien spelat en underordnad roll. De internationella sammanslutningar som bildats av socialistiska partier ha i det hela dominerats av marxismen (se Internationaler).

Den principiella anslutningen till Marx har emellertid icke medfört någon enhetlighet inom socialismen; särskilt under senare tid ha motsättningarna varit ytterst skarpa och Marx' uttalanden ha visat sig kunna utnyttjas för mycket olika ståndpunkter. En i egentlig mening revolutionär socialistisk linje fullföljes av kommunismen*, vars teoretiker ständigt åberopa sig på Marx. Ett slags mellanställning har intagits av vissa partier, som icke direkt inriktat sig på men väl tänkt sig användningen i vissa situationer av revolutionära medel, och som vidare ansett ett slags provisorisk diktatur nödvändig för socialismens genomförande (t. ex. det socialistiska partiet i Frankrike under vissa skeden). I flertalet länder har emellertid den tongivande socialistiska riktningen helt accepterat det demokratiska systemet såsom grundval för handlandet; socialismen har sålunda blivit socialdemokrati. I anslutning härtill har på vissa punkter kritik framställts mot de marxistiska teorierna. Redan på 1890-talet gjorde sig en s. k. revisionistisk riktning gällande i Tyskland; det hävdades, att Marx förutsägelser i skilda punkter icke gått i uppfyllelse och att man måste anpassa läran efter de faktiskt bestående förhållandena. Under senare tid har bl. a. belgaren de Man kritiserat Marx och ur psykologiska synpunkter sökt modifiera den marxistiska doktrinen. De socialdemokratiska partierna ha inriktat sig på att genomföra och trygga demokratien och ha helt godtagit dess konsekvenser; de ha utnyttjat sin politiska makt till praktiskt reformarbete, de ha samverkat med andra partier för att främja sina egna syften och härvid inträtt i koalitionsregeringar eller ensamma övertagit regeringsansvaret. Man har ansett det möjligt att inom den bestående ordningens ram verka för de socialistiska målen, så att säga inifrån socialisera det borgerliga samhället. I det hela har socialismen (frånsett kommunismen) kommit att intaga samma ställning som andra inom demokratiens ram verkande rörelser. »Reformismen» har blivit förhärskande.

Socialdemokratiska partier intaga f. n. en stark politisk position i flertalet demokratiska stater, bl. a. England, Frankrike, Belgien, Holland, Schweiz och de skandinaviska länderna. Särskilt sedan

socialismen undertryckts i de nationella diktaturerna (såsom Tyskland, Österrike och Italien) har socialdemokratien i andra länder sett som ett huvudsyfte att bevara det demokratiska systemet. Härigenom har socialdemokratien på många håll kommit att närma sig de borgerligt demokratiska partierna, och skiljelinjen mellan socialism och liberal socialreformism har ytterligare försvagats.

Se även Anarkism, Gillesocialism, Kommunism, Socialdemokratiska arbetarpartiet, Syndikalism.

Socialiseringsnämnden kallades en kommitté som tillsattes av den första socialdemokratiska regeringen år 1920 för att utreda socialiseringsfrågan. På grund av de jämförelsevis stora befogenheter som tillerkändes nämnden blev beslutet om dess tillsättande föremål för kritik. Nämnden avgav åtskilliga betänkanden, bland annat rörande socialiseringsfrågan i främmande länder, men framlade intet allmänt socialiseringsförslag. År 1936 upplöstes socialiseringsnämnden.

Socialistiska partiet. Den senaste sprängningen av det till tredje internationalen anslutna kommunistiska partiet ägde rum år 1929. Den i tredje internationalen kvarstående riktningen, som efter ledaren ofta benämnts Sillén-kommunisterna, behöll partilokalerna, under det att den grupp som utträdde ur internationalen — efter ledaren kallade Kilbomskommunisterna — behöll partiets huvudorgan Folkets Dagblad Politiken. Omkring två tredjedelar av partiets 18,000 medlemmar beräknades stödja den Kilbomskommunistiska riktningen, och samtliga kommunistiska riksdagsmän hörde vid partiets sprängning till denna riktning. År 1932 antogo Kilbomskommunisterna namnet Socialistiska partiet, som sedermera bibehållits. Partiet erövrade vid 1932 års kammarval 132,413 röster och 6 mandat samt vid 1936 års val 127,531 röster och 6 mandat. I första kammaren har partiet vid 1937 års riksdag en representant. Partiets ledare var till i maj 1937 Karl Kilbom, som då uteslöts ur partiet; dess huvudorgan är Folkets Dagblad Politiken. Antalet medlemmar i partiet var den 1 januari 1937 omkring 15,800, fördelade på 412 arbetarkommuner.

Enligt det socialistiska partiets stadgar är partiet »en del av den internationella revolutionära rörelsen, vars mål är att genom det arbetande folkets revolutionära massaktioner störta det kapitalistiska samhället, som övergångsform upprätta proletariatets diktatur och uppbygga den socialistiska samhällsordningen, vilken förverkligad innebär den högsta formen för demokrati. I det syf-

tet samarbetar partiet internationellt med alla dem som kämpar på den revolutionära socialismens grundval och arbetar på förverkligande av det socialistiska samhället». Partiets organisation, som starkt liknar det kommunistiska partiets, säges i stadgarna vara uppbyggt på grundval av den demokratiska centralismen (partidemokrati). Partiets grundorganisationer äro »sektioner, stadsdelsföreningar, fackklubbar, kvinnoklubbar, kamratföreningar och organisationer av likartad karaktär, samt kommun, där den ännu inte organiserats på grundval av sektioner, klubbar och föreningar». Arbetarkommunerna äro sålunda på varje särskild plats huvudorganisationer för partiet. Kretsar kunna inom en borgerlig kommun bildas av flera arbetarkommuner. Arbetarkommunerna inom varje landstingsvalkrets sammanslås till ett distrikt. För dessa olika organisationer finnas särskilda valda styrelser. Partiets högsta instans är en partikongress som sammanträder vart fjärde år; till denna sänder varje arbetarkommun ett ombud på varje hundratal medlemmar. Centralkommittén är det högsta organet mellan kongresserna; den väljes av partikongressen och dess medlemsantal bestämmes av denna. De av centralkommitténs ledamöter som äro bosatta i Stockholm eller dess omedelbara närhet utgöra arbetsutskottet, som handhar de löpande ärendena. Den centralistiska linjen i organisationen betonas i ett flertal bestämmelser. Sålunda inskärpes att de högre partiorganens beslut äro bindande för de lägre och att det är nödvändigt med sträng partidisciplin samt snabbt och noggrant genomförande av ledande partiorgans beslut. »Medlemmarna kunna diskutera partifrågor endast till dess de avgöras genom respektive partiorgan. När ett beslut är fattat på partikongressen eller genom annat ledande partiorgan skall beslutet genomföras även om en del av medlemmarna eller organisationerna icke till alla delar är överens med det fattade beslutet... Partimedlemmarna är pliktiga att i sitt offentliga uppträdande alltid uppföra sig som disciplinerade medlemmar av en kämpande organisation. Om meningsskiljaktigheter förekommer om det riktiga handlingssättet skall dessa avgöras inom partiorganisationernas krets och sedan har man att handla enligt detta avgörande... Medlemmarna får i sitt offentliga uppträdande icke glömma att den värsta disciplinära förseelsen, och det värsta felet i kampen dock är att rubba eller kanske t. o. m. bryta sönder den gemensamma frontens enhetlighet.» I sitt dagsprogram av år 1936 kräver partiet bl. a. »massmobilisering» av det arbetande folket till försvar för och utvidgning av de demokratiska friheterna och rättigheterna. Kontrollen över storfinansiella samman-

slutningar skall utökas och rustningsindustrien socialiseras. Sverige bör utträda ur Nationernas förbund. Vidare fordras maximiarbetsvecka på 40 timmar och 6 timmars arbetsdag för arbetare i hälsofarliga yrken. Anmärkningsvärt är att det i detta dagsprogram icke talas om nödvändigheten av en proletariatets diktatur; tvärtom framhäves i den principiella inledningen till dagsprogrammet, att »försvaret för demokratien innebär också förpliktelsen att arbeta för demokratiens förbättring och fördjupande på alla områden, tills dess den socialistiska demokratien är förverkligad genom folkmajoritetens eget avgörande».

Socialpolitik användes som sammanfattande beteckning på bestämmelser och åtgärder som avse att verka till förmån för medborgarna och främst de i bestämda hänseenden missgynnade medborgarna inom ett samhälle. Sedan äldsta tider ha vissa former av socialpolitik, såsom fattigvård i egentlig mening, förekommit. Särskilt i samband med den industriella utvecklingen har socialpolitiken fått en central plats i den offentliga förvaltningsverksamheten, och frågor om socialpolitikens utformande ha stått i förgrunden av den politiska diskussionen. Den tidigare liberalismens* avvisande hållning mot socialpolitiken har allmänt övergivits. På borgerligt och icke minst konservativt håll har man ofta i socialpolitiken sett ett medel att förmildra de sociala motsättningarna och bryta udden av socialistiska tendenser. På socialistiskt håll har man i en utvecklad socialpolitik sett ett medel att närma sig socialismen. De politiska brytningarna kring socialpolitiken ha därför under senare tid icke haft samma principiella karaktär som tidigare.

Socialstyrelsen är ett 1913 inrättat centralt ämbetsverk som sorterar under socialdepartementet och har att handlägga ärenden av socialpolitisk natur, såsom frågor rörande arbetsmarknaden, förhållandet mellan arbetare och arbetsgivare, arbetslöshetsförsäkring, arbetarskydd, sjukkassor, alkoholistvård, bostadsförhållanden och socialstatistik. Verkets chef är generaldirektör. Verket är uppdelat på sju byråer. Två socialfullmäktige, som av Kungl. Maj:t utses för tre år såsom representanter för arbetarna respektive för arbetsgivarna skola deltaga vid behandlingen av vissa särskilt viktiga ärenden som röra förhållandet mellan arbetare och arbetsgivare, arbetsmarknaden och arbetarskyddslagstiftningen. Såsom socialfullmäktige ha tjänstgjort direktören för svenska arbetsgivareföreningen och landsorganisationens ordförande. — Vid styrelsens sida finnes vidare ett socialt råd, som avger ytt-

randen över remitterade frågor. Rådet består av sakkunniga på skilda sociala områden, tillsatta av Kungl. Maj:t, och är uppdelat i sex sektioner.

Sociologi är en vetenskap som dels sökt analysera förutsättningarna för de skilda socialvetenskaperna, dels särskilt behandlat vissa grenar av samhällslivets, såsom de enskilda individernas socialt betingade uppträdande. Sociologien har av olika forskare och i skilda länder uppfattats på högst olika sätt och en rad vetenskapliga strider ha förekommit rörande ämnets definition och utformning. I Sverige finnes icke sociologi såsom självständigt universitetsämne, men delar av sociologien behandlas i den praktiska filosofien, nationalekonomien, statistiken och statskunskapen.

Sockersubventionen. I de krigförande länderna var under världskriget produktionen av jordbruksprodukter och även av betsocker abnormt liten, beroende på att man var inriktad på de militära uppgifterna. Detta medförde en ökad efterfrågan på rörsocker och den utomeuropeiska produktionen av rörsocker steg kraftigt. Genom tidigare förädling av sockerbetor hade man kunnat göra produktionen av betsocker lönande. Vid denna tidpunkt började man förädla sockerrör och kunde härigenom mycket väsentligt öka rörsockeravkastningen. Efter kriget kom emellertid den europeiska betsockerproduktionen åter i gång, och den stora sammanlagda produktionen medförde en prissänkning på socker. (Jfr fig. 15.) I flera länder och även i Sverige vidtogos redan tidigt åtgärder för att stödja sockerproduktionen. Man hade redan förut infört tull på socker. Åren 1930—1931 utbetalade staten ett direkt understöd till betodlarna, som tillägg till de priser, de erhöllo enligt sina odlingskontrakt. Från och med år 1932 har sockermarknaden underkastats en fullständig statlig reglering. Man införde ett importmonopol, som överläts till de båda sockerfabriksaktiebolagen (sammanslagna till ett år 1936). Mellan staten och dessa bolag har årligen upprättats ett kontrakt, som dels fastställer priset på sockerbetor, dels också marknadspriset på socker. Kungl. Maj:t tillsätter vidare en statens sockernämnd på tre personer, som har att kontrollera bolagets verksamhet. Mellan bolagen och odlarna upprättas årligen kontrakt angående storleken av arealerna för sockerbetsodling. I dessa bestämmes detaljerat, hur arealerna skola fördelas på olika landsdelar och olika grupper av odlare, så att en lämplig fördelning skall komma till stånd mellan större och mindre jordbrukare. I kontrakten finnas även upptagna bestäm-

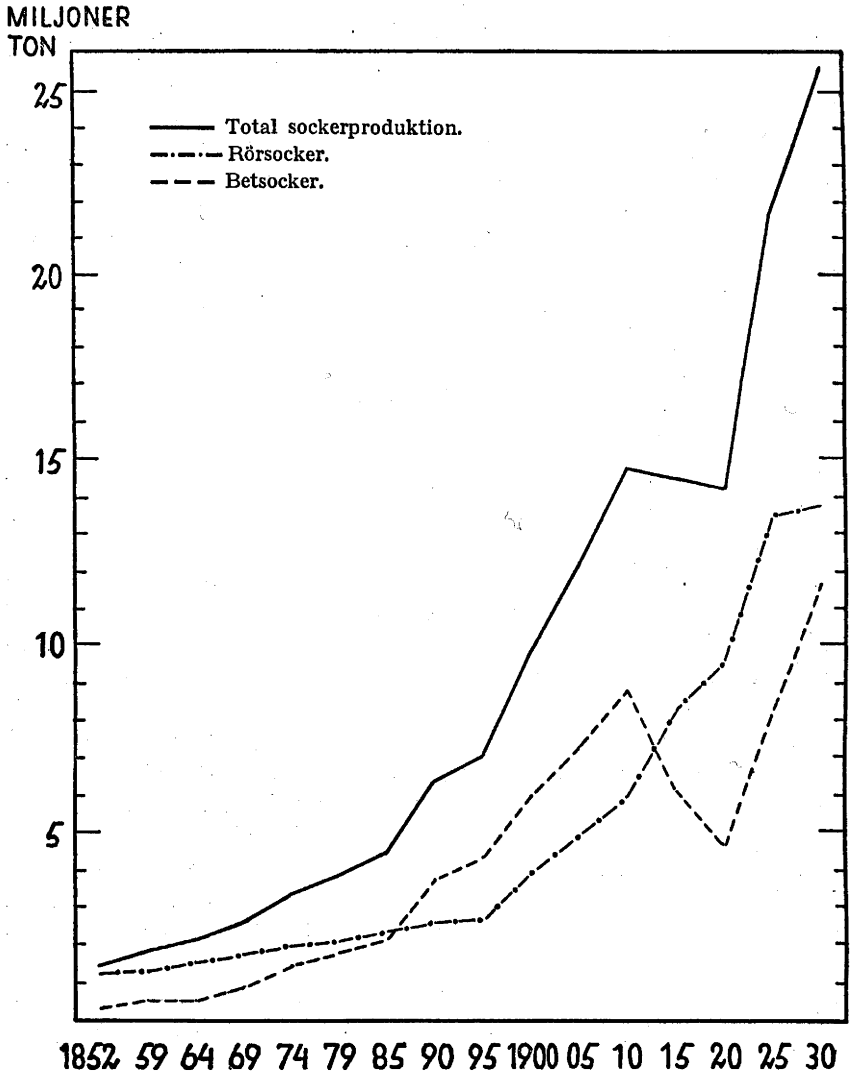

Fig. 15. **Världens sockerproduktion, 1852—1930.**
Efter Bonow.

melser om minimilöner (ackordlöner), som skola utgå till lantarbetarna. Även dessa kontrakt kontrolleras av statsmakterna och upprättas efter fastställt formulär. Jämfört med världsmarknadspriset på socker har regleringen betytt ett överpris av 1—3 öre 1933—1934 och 2—5 öre 1936—1937 utöver tullen, som utgått med 10 öre per kg. socker. (Sammanlagda överpriset är alltså för när-

varande 12—15 öre.) År 1935 producerades 251,000 ton betsocker i vårt land.

Spritdryckslagstiftning, se Nykterhetsfrågan.

Stadsfullmäktige, se Kommunalstyrelse.

Stadskollegium, se Stockholms kommunalstyrelse.

Stadsstyrelse, se Kommun.

Statens arbetslöshetskommission, se Arbetslöshetsfrågan.

Statens offentliga utredningar, se Kommitté.

Statistiska centralbyrån är ett centralt ämbetsverk, som sorterar under finansdepartementet, och har till uppgift att med vissa undantag bearbeta och offentliggöra den offentliga statistiken. Centralbyråns publikationer ingå i Statistiska meddelanden och i Sveriges officiella statistik. Chefen är överdirektör; inom centralbyrån finnas två avdelningar med byråchefer som chefer samt ytterligare vissa avdelningar som ledas av lägre tjänstemän.

Statsfientlig verksamhet. Vid riksdagen 1932 framfördes från socialdemokratiskt håll motioner om att Kungl. Maj:t skulle föranstalta om en utredning rörande förhindrandet av väpnade privata sammanslutningar samt framlägga förslag om lag. Vid samma riksdag framfördes från högerhåll förslag om att riksdagen skulle hos regeringen anhålla om utarbetandet av bestämmelser, som avsågo dels införandet av straff för förberedelse till högförräderi, dels också ett inskridande mot andra former av statsfientlig verksamhet. Det socialdemokratiska förslaget antogs av riksdagen. Högermotionerna tillstyrktes av första lagutskottet (med lottens hjälp), men avslogos av bägge kamrarna.

Vid 1933 års riksdag antogs en lag, enligt vilken det skulle vara förbjudet att bilda eller deltaga i sammanslutningar, avsedda att tjäna som skyddskår för politiskt parti. (Se Förenings- och förhandlingsfrihet.)

Vid 1933 års riksdag väcktes ånyo motioner om utredning angående den s. k. statsfientliga verksamheten. Dessa tillstyrktes av det tillfälliga utskott, som fick frågan om hand, och kamrarna beslöto efter livliga debatter i enlighet härmed. Därefter tillsattes en kommitté för utredning av frågan. Denna avgav sitt betänkande i januari 1935 och till 1936 års riksdag framlade sedan regeringen en proposition, vilken med vissa modifikationer godtogs av

kamrarna. Genom riksdagens beslut infördes ändringar i vissa delar av 8:de, 10:de, 11:te och 16:de kap. strafflagen. Härigenom infördes straff för den, som uppsåtligen sprider falska rykten eller lögnaktiga uttalanden, ägnade att framkalla fara för rikets säkerhet eller medföra fara för den allmänna ordningen eller väcka förakt för offentlig myndighet. Vidare bestämdes straff för den, som genom våld å person eller egendom, genom oljud eller förargelseväckande uppträdande söker hindra hållandet av allmän sammankomst eller föredrag. Dessutom bestämdes straff för insamlande av uppgifter angående rikets krigsmakt i syfte att gå främmande makt tillhanda och även straff för den, som vet om sådant brott och ej anmäler detta. Slutligen bestämdes, att skrift, som åsyftar att utplåna känslan av plikter mot fosterlandet, uppväcka hat mot befälet eller eljest undergräva krigslydnad, ej får spridas bland trupp eller å flottans fartyg. Befälhavaren äger att förordna om indragning av de exemplar av skriften, som anträffas vid truppen och vidtaga åtgärder för förhindrandet av dess spridning. Befälhavarens beslut skall sedan underställas tryckfrihetskommittén. Med anledning av dessa bestämmelser vidtogos också förändringar i vissa delar av strafflagen för krigsmakten.

Statsform. Med hänsyn till det sätt på vilket styrelsen av en stat är ordnad skiljer man mellan olika statsformer. Vid indelningen i statsformer ha olika synpunkter varit bestämmande; stundom har man lagt övervägande vikt vid de rättsliga reglerna rörande statsstyrelsen, i andra fall har man sökt utgå från statsstyrelsens faktiska gestaltning. Under olika perioder ha skilda indelningar framstått såsom väsentliga. Från antiken härstammar indelningen i monarki (envälde), aristokrati (fåvälde) och demokrati (folkvälde). Denna inställning är numera föga användbar. Av ringa praktisk betydelse i nutidens statsliv är också den uppdelning i monarki och republik som utgår uteslutande från sättet för statschefens legitimation. Av stor betydelse under 1800-talet var indelningen i envälde (absolutism), konstitutionell eller begränsad monarki och parlamentarisk demokrati vare sig i monarkisk eller republikansk form. Under den senaste tidens författningsutveckling ha demokrati och diktatur blivit de främsta konkurrerande statsformerna; andra uppdelningar kunna visserligen också användas, men te sig mindre väsentliga vid ett fastställande av statsskickens faktiska gestaltning. Beträffande de i det föregående nämnda statsformerna hänvisas till de särskilda uppslagsorden.

Statsförfattning, se Författning.

Statshushållning, se Budget.

Statsinkomster, se Budget.

Statskontoret är ett centralt ämbetsverk som sorterar under finansdepartementet. Statskontoret mottar statsinkomsterna och bestrider statsutgifterna. Chefen är generaldirektör; inom statskontoret finnas fem byråer, vilkas chefer kallas statskommissarie.

Statskunskap kallas i Sverige den vetenskap som till föremål har statslivet i dess faktiska gestaltning. I motsats till statsrätten söker statskunskapen icke endast eller i första hand att undersöka de för statsverksamheten gällande rättsreglerna, utan vill främst klarlägga den konkreta politiska verksamheten. Statskunskapen behandlar sålunda institutionernas politiska och sociala förutsättningar samt praktiska funktionering, de politiska åskådningarna samt partiernas organisation och betydelse; den gränsar å ena sidan till statsrätten, å andra till den politiska historien och sociologien. Såsom akademiskt läroämne finnes statskunskapen främst i England och Förenta staterna (political science); i flertalet europeiska länder bildar icke statskunskap en självständig disciplin. Man har stundom velat utvidga statskunskapen till att omfatta även ekonomiska och geografiska frågor av betydelse för statslivet — särskilt aktuell internationell politik — men i allmänhet har statskunskapen ansetts böra vara inriktad på problem som stå i mera direkt sammanhang med statsstyrelsens gestaltning.

Statskyrka. Härmed avses en förbindelse mellan staten och ett visst kyrkosamfund av sådan art, att staten i väsentliga hänseenden leder och kontrollerar samfundets verksamhet och ger samfundet bestämda företräden i förhållande till andra kyrkosamfund. Den svenska kyrkan har av gammalt varit nära anknuten till staten. Sålunda stiftas lagar för kyrkan av statliga organ under medverkan av en särskild representation för kyrkan, kyrkomötet*. Konungen utnämner biskopar och med vissa undantag även andra präster, varvid han dock är bunden av förslag, som framläggas av stiftens domkapitel och prästerskap, resp. församlingarna. De kyrkliga kommunernas angelägenheter handhas enligt givna lagar av särskilda representativa organ (se Kommun). Religionsundervisning enligt den svenska kyrkans lära gives i de statliga skolorna. Religionsfrihetens princip kan emellertid i stort sett sägas vara fullt genomförd; denna princip kommer till uttryck i § 16 regeringsformen, där det bl. a. säges vara konungens plikt att »ingens samvete tvinga eller tvinga låta, utan skydda var och

en vid en fri utövning av sin religion, så vitt han därigenom icke störer samhällets lugn eller allmän förargelse åstadkommer». Enligt en lag av år 1873 (dissenterlagen) ha personer, som fyllt aderton år, rätt att anmäla utträde ur svenska kyrkan för att övergå till annat kyrkosamfund; i ett kommittébetänkande av år 1927 föreslogs allmän rätt att utträda ur kyrkan — alltså utan fordran på uppgift om övergång till annat samfund — men detta förslag har icke resulterat i lagstiftning. För innehav av vissa ämbeten fordras fortfarande anslutning till statskyrkan (se Ämbeten). På olika punkter ha under senare år den religiösa friheten utvidgats; sålunda är sedan 1908 civiläktenskap tillåtet för alla och 1926 infördes bestämmelser om borgerlig begravning. Dop och konfirmation äro redan sedan längre tid tillbaka icke obligatoriska.

Statslotteri. I ett flertal länder utnyttjar man allmänhetens spellust för att genom statslotterier skaffa staten inkomster. Även i Sverige fanns 1771—1841 det s. k. Kungl. Nummerlotteriet, vars inkomster tillföllo statskassan. Sedan har upprepade gånger föreslagits, att man skulle inrätta ett statslotteri. Man har framhållit, att allmänheten spelar på utländska lotterier. Då man alltså inte kan förhindra lotterispel, borde man inte låta pengarna gå ur landet. Mot detta har påpekats, att inrättande av ett statslotteri skulle innebära ett godkännande av lotteriinstitutionen och ytterligare uppmuntra spellusten. I stort sett medföra lotterier en förlust för allmänheten, då en ej obetydlig förtjänst brukar gå till den, som inrättar och omhänderhar lotteriet.

Statsmakterna ha emellertid ej ställt sig alldeles oförstående, när det gällt lotterispel. Enligt gällande bestämmelse (Kungl. förordn. 1891) äro visserligen lotterier om penningar och penningars värde, i vilket allmänheten äger rätt att deltaga, förbjudna, men Kungl. Maj:t har i ej obetydlig utsträckning medgivit lotteri för främjandet av allmänna intressen (folkbildning, muséer etc.). En viss avgift inbetalas för sådana lotterier till staten, och de medel, som inflyta (lotterimedel), användas av Kungl. Maj:t oftast för kulturella ändamål. Lotterimedlen beräknades i riksstaten 1937/38 till 1 milj. kr.

På en omväg har dessutom staten i viss mån inrättat penninglotterier: de s.k. premieobligationslånen, av vilka det första upplades 1918, utgöra i viss mån ett slags statslotteri. I stället för att betala ränta till obligationsinnehavare utlottar man räntebeloppet på obligationerna. Genom att utnyttja spellusten har staten utan svårighet kunnat placera upprepade premieobligationslån (1918,

förnyat 1923 och åter förnyat 1933, 1921, förnyat 1931, och åter förnyat 1936), trots det att den ränta, som avsatts för vinstutlottningen, varit jämförelsevis låg.

En speciell form av lotteri är totalisator vid trav- och galopptävlingar. Härvid satsas på de olika hästar, som deltaga i en tävling. Totalsumman av insatsen, minskat med ett visst avdrag, utbetalas till spelarna enligt ett särskilt system. För att främja hästaveln gav riksdagen år 1923 sitt bifall till införande av totalisator vid hästkapplöpningar. Av insatsernas bruttosumma göres ett avdrag på 20 %, som delas mellan staten och den anordnande föreningen i viss proportion. Statens inkomster av totalisatormedlen uppgingo 1935/36 till 1.14 milj.

En annan form av lotterispel, som staten godkänt, är tippningen. Enligt beslut år 1934 inrättades Aktiebolaget Tipstjänst, vilket genom ombud har ensamrätt till försäljning av tipskuponger och vilket bolag också står under statskontroll. Till staten inbetalas dels skatt på tipsvinsterna, dels nettoöverskottet på bolagets verksamhet. Inkomsterna av sådan »vadhållning vid idrottstävlingar» belöpte sig 1935/36 till 1,216,000 kronor och beräknas i 1937/38 års riksstat till 6 miljoner.

Statsminister, se Statsråd.

Statsmonopol, se Monopol.

Statsreglering, se Budget.

Statsrevision. Varje lagtima riksdag skall förordna tolv revisorer, av vilka sex med proportionella val utses i vardera kammaren, att granska statsverkets, riksbankens och riksgäldskontorets tillstånd, styrelse och förvaltning. Varje revision skall omfatta ett räkenskapsår. Om sättet för revisionen stadgas dels i riksdagsordningen, dels i en särskild instruktion för riksdagens revisorer. Revisionsförrättningen skall taga sin början varje år den 16 september (eller om denna dag är en helgdag, följande dag) och den skall vara avslutad inom tre månader. Revisorerna välja inom sig en ordförande, som äger utslagsröst då rösterna äro lika delade. I praxis dela revisorerna upp sig på tre avdelningar, av vilka en granskar förvaltningen av riksdagen verk (riksbanken och riksgäldskontoret) under det att de andra syssla med statsverket. Revisorerna ha tillgång till alla handlingar som behövas för deras arbete och undersöka genom granskning av dessa huruvida utgifterna överensstämma med fattade beslut, om vederbörlig sparsamhet iakttagits o. s. v. Ofta företagas resor för att möjliggöra di-

rekta iakttagelser rörande statliga arbetens fortgång o. dyl. Sedan anmärkningar framkommit inom revisionens avdelningar upptagas de i plenum till slutligt avgörande. Slutligen samlas de erinringar om förvaltningens skötsel, som revisionen anser sig böra göra, jämte reservationsvis framförda anmärkningar i tre berättelser (rörande resp. statsverket, riksbanken och riksgäldskontoret). I praktiken framställer statsrevisionen regelbundet ett antal anmärkningar, som till större delen gälla detaljer i skötseln av olika verk. Vederbörande myndigheter beredas efter revisionsberättelsernas avgivande tillfälle att yttra sig.

Revisionsberättelserna över riksdagens verk överlämnas vid den lagtima riksdag, som följer på deras avgivande, till bankoutskottet; dessa berättelser tilldraga sig ringa uppmärksamhet och resultatet av deras behandling blir regelbundet beviljande av ansvarsfrihet. Revisionsberättelsen angående statsverket överlämnas till statsutskottet. Med anledning av berättelsen kunna två slag av åtgärder vidtagas. Antingen kan statsutskottet framställa anmärkningsanledningar som gå vidare till konstitutionsutskottet (se Dechargeförfarande), eller kan, sedan statsutskottet granskat statsrevisorernas berättelse, riksdagen i skrivelse till konungen anhålla om åtgärder i anledning av de i berättelsen gjorda anmärkningarna. I praxis brukar numera endast åtgärd av sist angiven art komma ifråga.

Statsråd är enligt den svenska författningen benämning på den grupp personer, som skall tjänstgöra som konungens ansvariga rådgivare samt på var och en av dessa personer. Statsrådet i dess helhet kallas ofta populärt regering, konselj eller ministär; någon gång användes också det från engelskt språkbruk hämtade ordet kabinett. Enligt § 4 i regeringsformen äger konungen att allena styra riket på det sätt regeringsformen föreskriver, men han är skyldig att i stadgade fall inhämta »underrättelse och råd av ett statsråd vartill konungen kallar och utnämner kunniga, erfarna, redliga och allmänt aktade infödda svenska medborgare av den rena evangeliska läran». Statsrådsposten är en förtroendetjänst och statsråden kunna sålunda av konungen fritt avskedas. Beträffande de ärenden, som skola avgöras i statsrådet, stadgar § 7 regeringsformen helt allmänt att detta skall ske i fråga om alla regeringsärenden med undantag för kommandomål*. Begreppet regeringsärende är icke sakligt bestämt i regeringsformen utan med sådant ärende menas helt enkelt varje ärende som enligt grundlag, lag eller annan författning ankommer på konungens avgörande. —

Enligt grundlagen framstår konungen alltså såsom beslutande, under det att statsråden äro hans rådgivare; statsråden äro konungens förtroendemän, icke riksdagens. I praktiken har konungens beslutanderätt redan från början till stor del varit en fiktion, eftersom rådgivarnas uppfattning på grund av det stora antalet regeringsärenden i allmänhet måst bliva bestämmande. Genom parlamentarismen* har förhållandet mellan konung och statsråd faktiskt förändrats, i det att dels statsråden förutsättas vara de verkligt bestämmande, dels valet av statsråd är beroende av representationen. Denna utveckling har kunnat försiggå utan att regeringsformens bestämmelser kränkts; den har ägt rum vid sidan av grundlagen, men icke i strid med densamma.

Enligt citerade bestämmelser kunna såväl män som kvinnor utnämnas till statsråd. Statsråden skola vara infödda svenska medborgare (jfr Ämbetsmän), d. v. s. de skola genom födseln, icke genom t. ex. naturalisation vara svenskar. Det är tvivelaktigt huruvida en person som fötts såsom svensk, därefter blivit utlänning och sedermera ånyo fått svensk medborgarrätt, uppfyller kompetensvillkoret. Statsråden skola tillhöra den svenska kyrkan och personer, som utträtt ur denna kyrka för att övergå till annat religionssamfund, kunna sålunda icke bli statsråd. Vidare stadgas att de som äro i rätt upp- och nedstigande släktskap samt syskon eller äkta makar icke på en gång kunna vara ledamöter av statsrådet. Statsråd utnämnas av konungen i statsrådet på konungens egen föredragning. Statsrådsposterna kunna icke besättas på förordnande, men väl kan ett statsråd förordnas att under viss tid uppehålla ett annat statsråds befattning. Statsråden få icke utöva något annat ämbete eller uppbära inkomster av sådant ämbete. Statsråden kunna dock inneha annat ämbete blott de icke utöva det under sin statsrådstid. Ett statsråd har icke ansetts skyldigt att frånträda befattning som ordförande eller styrelseledamot i enskilt företag, ett förhållande som stundom förorsakat kritik.

Statsrådets organisation har flera gånger förändrats sedan regeringsformens tillkomst, så t. ex. genom statsministerämbetets inrättande 1876 och genom förändringar av departementsindelningen. Enligt gällande bestämmelser består statsrådet av cheferna för departementen samt tre statsråd utan departement. Departementen* skola vara lägst åtta och högst tio; antalet bestämmes genom lag. För närvarande är antalet departement nio. För varje departement utnämnes ett statsråd till chef. Av de tre statsråden utan departement — de s. k. konsultativa statsråden — skola

minst två ha förvaltat civilt statligt ämbete. Av statsrådets ledamöter utnämnes en att vara statsminister och statsrådets främste ledamot; i regel är denne konsultativt statsråd, men det har vid flera tillfällen förekommit att statsministern tillika varit departementschef (Branting var exempelvis utrikesminister 1921—1923 och Pehrsson i Bramstorp jordbruksminister 1936). Vid en regeringsbildning går i praxis så till att konungen efter förhandling med kamrarnas talmän och de större partiernas ledare uppdrager åt en person, som därmed designeras till statsminister, att bilda den nya regeringen, d. v. s. att förelägga konungen en ministerlista. Jämte statsministern intar ministern för utrikes ärendena (utrikesministern) en särställning; dessa båda ministrar inneha rikets högsta värdighet och bära titeln excellens. Övriga statsråd kallas icke i grundlagen ministrar, men i praxis användes detta ord, ehuruväl icke som titel. Vad beträffar statsrådets verksamhet stadgas i regeringsformen, att konungen icke kan fatta beslut i regeringsärenden utan att minst tre av statsråden utom föredraganden äro tillstädes. Alla statsrådets ledamöter, som icke äga laga förfall, skola övervara alla mål av synnerlig vikt och omfattning; bestämmelser givas om vilka mål som höra till denna grupp. Man kan sålunda skilja mellan vanligt statsråd för de mindre viktiga ärendena och fulltaligt statsråd för andra ärenden. I praktiken har denna skillnad ringa betydelse, då alla statsråd som icke äro hindrade bruka vara närvarande vid statsrådets sammanträden. Regeringsformen talar vidare om ett utomordenligt statsråd, vartill statsrådets samtliga ledamöter skola kallas för ärenden rörande krig och fred. Konungens sammanträde med statsrådet kallas konselj. I regel hålles konselj en gång i veckan (på fredagarna). Vid konseljen fingeras statsråden föredraga ärendena inom vederbörande departement. Då vid varje konselj flera hundra ärenden avgöras och konseljen i allmänhet endast tar ett par timmar i anspråk kan flertalet ärenden i själva verket icke bli föremål för överläggning eller ens omnämnande. Konseljen tjänstgör väsentligen som en utgångspunkt för upprättande av statsrådsprotokoll och därmed för dechargeförfarandet. De reella förberedelserna till ett avgörande träffas genom beredning* av statsråden, förhandlingar mellan dessa i form av statsrådsberedning* och i vissa fall överläggningar mellan konungen och statsministern eller andra medlemmar av statsrådet.

Vid konseljen skola protokoll föras. Protokollen föras särskilt för varje departement och såsom protokollsförare fungera tjänstemän inom departementen. Protokollen upptaga statsrådens rådslag

	Statsminister	Utrikesminister	Justitieminister	Krigsminister	Sjöminister	Civilminister	
				Försvarsminister (1920)		Socialminister (1920)	Kommunikationsminister (1920)
1905 2/8	Ch. Lundeberg	F. Wachtmeister	G. Berg	L. Tingsten	A. Lindman	J. Widén	
1905—06 7/11	K. Staaff	E. Trolle	K. Staaff	»	L. Sidner	A. Schotte	
1906—11 29/5	A. Lindman	» (1906—09) A. Taube (1909—11) 30/4	Alb. Petersson	» (1906—07) O. Malm (1907—11) 30/12	W. Dyrssen C. A. Ehrensvärd 4/12 1907—10 H. v. Krusenstjerna 16/6 1910—11	J. Juhlin (1906—07) H. Hamilton (1907—11) 4/12	
1911—14 7/10	K. Staaff	A. Ehrensvärd d. y.	G. Sandström	D. Bergström	J. Larsson	A. Schotte	Th
1914—17 17/2	Hj. Hammarskjöld	K. Wallenberg	Berndt Hasselrot	Hj. Hammarskjöld (1914) E. Mörcke (1914—17) 15/8	D. Broström	O. v. Sydow	A.
1917 30/3	C. Swartz	A. Lindman	S. Stenberg	J. Åkerman	H. Ericson	» W. Murray (30/3 1917)	C
1917—20 19/10	N. Edén	J. Hellner	E. Löfgren	E. Nilson	E. Palmstierna	A. Schotte (1917—19) C. F. Holmqvist (1919—20) 28/11	H F
1920 10/3	Hj. Branting	E. Palmstierna	Ö. Undén (1920) A. Åkerman 30/6 (1920)	P. A. Hansson *Fr. o. m. 1920* P. A. Hansson 30/6 1920	B. Eriksson	C. Svensson *Fr. o. m. 1920* B. Eriksson 30/6 1920	C. Svensson 30/6 1920
1920—21 27/10	De Geer d. y.	C. G. Wrangel	B. Ekeberg	C. G. Hammarskjöld		H. Elmquist	W. Murray
1921 23/2	O. v. Sydow	»	»	» (1921) O. Lybeck 6/6 (1921)		»	»
1921—23 13/10	Hj. Branting	Hj. Branting	A. Åkerman	P. A. Hansson		H. Lindqvist	A. Örne
1923—24 19/4	E. Trygger	C. Hederstierna (1923) E. Marks v. Würtemberg 11/11 1923—24	B. Ekeberg	C. Malmroth		G. Malm	S. Lübeck
1924—25 18/10	Hj. Branting	Ö. Undén	T. Nothin	P. A. Hansson		G. Möller	V. Larsson
1925—26 24/1	R. Sandler	»	»	»		»	»
1926—28 7/6	C. Ekman	E. Löfgren	J. Thyrén	G. Rosén		J. Pettersson	C. Meurling
1928—30 1/10	A. Lindman	E. Trygger	G. Bissmark	H. Malmberg		S. Lübeck	Th. Borell
1930—32 8/6	C. Ekman	F. Ramel	N. Gärde	C. Ekman (1930—31) A. Rundqvist 19/6 (1931—32)		S. Larsson	O. Jeppson
6/8 1932	F. Hamrin	»	»	»		»	»
1932—36 24/9	P. A. Hansson	R. Sandler	K. Schlyter	I. Vennerström		G. Möller	H. Leo
1936 19/6	A. Pehrsson-Bramstorp	K. G. Westman	Th. Bergqvist	J. Nilsson		G. Strindlund	G. A. Heiding
1936— 28/9	P. A. Hansson	R. Sandler	K. G. Westman	»		G. Möller	A. Forslund

Finansminister	Ecklesiastikminister	Jordbruksminister	Handelsminister (1920)	Konsultativa statsråd (utom statsministrar)			
E. Biezèrt	A. Hammarskjöld	Alfr. Petersson		K. Staaff		Alb. Petersson	05
»	Fr. Berg	G. Tamm		E. Marks v. Würtemberg	D. Bergström	J. Hellner	05—06
C. Swartz	H. Hammarskjöld (1906—09) P. O. Lindström (1909—11) 11/6	Alfr. Petersson (1906—09) O. Nylander (1909—11) 17/3		C. Hederstierna		G. Roos (1906—09) P. O. Lindström 17/3 (1909) H. v. Sydow (1909—11) 11/6	06—11
Th. Adelswärd	Fr. Berg	Alfr. Petersson		B. Petrén		K. Stenström	11—14
A. Vennersten	K. G. Westman	J. Beck-Friis		S. Stenberg	E. Mörcke (1914)	S. Linnér	14—17
C. Carleson	A. Hammarström	K. Dahlberg		K. Falk		E. M. Ericsson	17
Hj. Branting (1917—18) F. Thorsson (1918—20) 5/1	V. Rydén (1917—19) O. Olsson (1919—20) 29/11	Alfr. Petersson		B. Petrén		Ö. Undén	17—20
» (1920) R. Sandler 30/6 (1920)	»	O. Nilsson	F. Thorsson 30/6 (1920)	R. Sandler (1920) W. Lindner 30/6 (1920)		T. Nothin	20
H. Tamm	B. Bergqvist	N. Hansson	G. Malm	K. Dahlberg		E. M. Ericsson	20—21
J. Beskow	»	»	»	»		»	21
F. Thorsson	O. Olsson	S. Linders	C. Svensson	R. Sandler	K. Schlyter	T. Nothin	21—23
J. Beskow	S. Clason	D. Pettersson	N. Wohlin	Bror Hasselrot		G. Stridsberg	23—24
F. Thorsson	O. Olsson	S. Linders	R. Sandler	K. Levinson		E. Wigforss	24—25
» E. Wigforss (1925) 8/5	»	»	» (1925) C. Svensson 27/9 (1925—26)	»	Hj. Branting (1925)	» (1925) K. Schlyter 8/5 (1925)	25—26
C. Ekman (1926) E. Lyberg 30/9 (1926—28)	J. Almkvist	P. Hellström (1926—27) B. v. Stockenström 12/7 (27—28)	F. Hamrin	S. Ribbing	E. Lyberg (1926)	N. Gärde	26—28
N. Wohlin (1928—29) A. Dahl 0/6 (1929—30)	C. Lindskog	J. B. Johansson	V. Lundvik	A. Beskow		N. Vult v. Steyern	28—30
F. Hamrin	S. Stadener	B. v. Stockenström	D. Hansén	R. Gyllenswärd	E. Österberg (1930) A. Rundqvist 12/12 (1930—31)	Å. Holmbäck	30—32
»	»	»	»	»	T. Petersson	»	32
E. Wigforss	A. Engberg	P. E. Sköld	F. Ekman	Ö. Undén		T. Nothin (1932—33) K. Levinson 16/9 (1933—36)	32—36
V. S. Ljungdahl	T. Andræ	A. Pehrsson-Bramstorp	E. Ericsson	T. Gynnerstedt	S. Centerwall	N. Quensel	36
E. Wigforss	A. Engberg	»	P. E. Sköld	N. Quensel		K. Levinson	36—

i de olika ärendena jämte konungens beslut. Enligt grundlagen skola statsråden reservera sig till protokollet om konungens beslut strider mot grundlag eller allmän lag. I praxis inträffar att ett statsråd som företräder annan mening än sina kolleger reserverar sig till protokollet. Genom dechargeförfarandet* kunna statsråden ställas till ansvar för sina råd (ehuru icke för konungens beslut); i praktiken ifrågasättes ansvar endast för det i ärendet föredragande statsrådet. Särskilt protokoll kan föras i mål som angår rikets förhållande till främmande makt, då rikets säkerhet eller eljest synnerligen viktiga skäl kräva hemlighållande av visst mål. Regeringsbeslut expedieras under kontrasignation* av statsråd.

Statsråden ha i ett fåtal fall självständig beslutanderätt genom s. k. ministerstyrelse*. I vissa fall skall hela statsrådet eller vissa av dess medlemmar genom interimsregering* eller tillförordnad* regering träda i konungens ställe.

Statsrådets sammansättning fr. o. m. augusti 1905 framgår av vidstående tabell.

Statsrådsansvarighet, se Dechargeförfarande.

Statsrådsberedning kallas en form av överläggning mellan statsråden som icke omnämnes i vare sig grundlag eller annan lag men i praxis regelmässigt förekommer och för statsrådens faktiska avgöranden är av stor betydelse. Dels sker beredning genom sammanträde på bestämda veckodagar mellan en departementschef och ett eller två konsultativa statsråd, dels i viktigare ärenden på sammanträde, vid vilket alla statsråden samlas under statsministerns ordförandeskap. Föredragning i beredningen sker genom statsrådsledamot, departementstjänsteman eller sakkunnig utanför departementen. Protokollföring äger ej rum.

Statsrätt kallas den gren av den juridiska vetenskapen, som till föremål har de högsta statsorganens organisation och verksamhet. Statsrätten är alltså i första rummet inriktad på systematisering och analys av författningsrätten.

Statssekreterare, se Departement.

Statsskick, se Statsform.

Statsskuld, se Budget.

Statssocialism, se Socialism.

Statstjänst, se Ämbeten.

Statsutgifter, se Budget.

Statsutskottet består av tolv ledamöter från vardera kammaren jämte suppleanter. Till utskottet överlämnas propositionen om statsverkets tillstånd och behov (statsverkspropositionen), och utskottet äger tillgång till alla statsverkets räkenskaper och handlingar. Utskottet behandlar statsverkspropositionen, i den mån den icke gäller jordbruksärenden, pensionsstaten eller riksdags- eller revisionskostnader eller kostnader för riksdagens hus eller riksdagens verk (jfr Jordbruksutskottet och Bankoutskottet), samt med undantag för de angivna områdena motioner i statsregleringsfrågor. Utskottet är sålunda det viktigaste utgiftsutskottet och anses såsom sådant vara riksdagens förnämsta utskott. Statsutskottet blir i egenskap av utgiftsutskott tillika utskott för förvaltningsorganisation och förvaltningsverksamhet i allmänhet, eftersom frågor om förvaltningen i regel äro förknippade med utgiftsfrågor. Icke blott förslag om inrättande eller indragning av tjänster utan även om direktiv för förvaltningens skötsel komma därför att i stor utsträckning behandlas av statsutskottet. Utskottet skall också föreslå beloppet av de summor, de s. k. kreditiven*, som varje riksdag har att anslå till särskilda ändamål. Vad inkomstsidan beträffar har utskottet att i samverkan med andra statsregleringsutskott beräkna storleken av statens ordinarie inkomster; i praxis har utskottet också i stor utsträckning haft att behandla grunderna för statens inkomster, i den mån dessa icke utgöras av bevillningar. I samband med andra budgetberedande utskott avger statsutskottet förslag till riksstat. Statsutskottet avger successivt utlåtanden rörande de olika huvudtitlarna eller speciella anslagsfrågor. Sedan riksdagen fattat beslut över de skilda finansfrågorna överlämnar statsutskottet i slutet av riksdagen det s. k. finansbetänkandet, i vilket inkomst- och utgiftsbesluten sammanställas.

Statsutskottet tjänstgör också såsom kontrollorgan. Utskottet skall sålunda — med ledning av statsrevisonens* berättelse — »efterse och granska, huruvida gjorda eller förordnade utbetalningar av statsmedlen icke överstigit beloppet av de huvudtitlar, vilka av riksdag uti uppgjord statsreglering blivit fastställda och huruvida utbetalningarna äro grundade på behörigen upprättade stater, eller konungens med vederbörlig kontrasignation utfärdade anordningar, samt styrkta med behöriga kvittenser av dem som medlen emottagit». Statsutskottet kan i anledning av sin granskning framställa anmärkningsanledning (se dechargeförfarandet) eller

föreslå riksdagen att avlåta skrivelser i frågan; i praxis anlitas numera den sistnämnda möjligheten.

I praxis beredes det stora flertalet av de till utskottet hänvisade ärendena på avdelningar inom utskottet, innan beslut fattas i plenum. Utskottet brukar dela upp sig på fyra avdelningar med sex ledamöter i varje; i allmänhet behandlar första avdelningen första, tredje och fjärde huvudtitlarna samt statsrevisorernas berättelse, andra avdelningen åttonde huvudtiteln, tredje avdelningen andra, femte, sjunde och tionde huvudtitlarna samt fjärde avdelningen sjätte huvudtiteln jämte en del andra frågor.

Vid 1937 års riksdag bestod statsutskottet av följande ledamöter: från första kammaren C. P. V. Nilsson, v. ordf., K. G. T. Borell, Nilsson i Malmö, Gustafsson i Benestad, Olof Olsson, Oscar Olsson, Nilsson i Danderyd, Martin Svensson, D. Hansén, C. I. Asplund, Johansson i Fredrikslund, P. A. Bergström; från andra kammaren Anderson i Råstock, ordf., K. H. Magnusson, A. Törnkvist, E. G. E. Eriksson, Jonsson i Eskilstuna, Persson i Falla. G. H. J. Svensson, Jansson i Falun, G. Strindlund, Andersson i Höör, O. Jeppsson, Andersson i Prästbol.

Statsverkets kassafond, se Budget.

Statsverksproposition, se Budget.

Sterilisering. År 1927 tillkallades sakkunniga för att utreda och förbereda en lag angående sterilisering. Dessa framlade sitt betänkande år 1929. Först efter ytterligare en utredning, som slutfördes 1933, framlade Kungl. Maj:t ett förslag till lag om sterilisering av vissa sinnessjuka, sinnesslöa och andra, som lida av rubbad själsverksamhet, vilket antogs vid 1934 års riksdag. Vid tillkomsten av denna lag framhölls, att enligt rådande lag sterilisering var en privatsak mellan vederbörande och läkare. Det behövdes emellertid bestämmelser, som reglerade sterilisering av sådana personer, som på grund av rubbad själsverksamhet ej voro i stånd att lämna giltigt samtycke till sterilisering. Riksdagen ansåg emellertid, att det behövdes särskilda bestämmelser, som reglerade sterilisering av personer, som kunde lämna samtycke, d. v. s. voro rättskapabla. En utredning angående denna sida av steriliseringsfrågan har företagits av befolkningskommissionen, vilken avgav ett betänkande angående sterilisering hösten 1936. Under 1937 års riksdag framlades emellertid ej någon proposition i frågan av regeringen.

Nu gällande steriliseringslag trädde i kraft 1 jan. 1935. Enligt denna lag kan den, som lider av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning i själsverksamheten och därför ej kan handhava vårdnaden av sina barn eller kan riskeras genom arvsanlag överföra sinnessjukdom eller sinnesslöhet på avkomlingar, steriliseras

utan sitt samtycke. Sinnesslö kan steriliseras, om tvenne läkare funnit skäl föreligga för operation. I andra fall får sterilisering av rättsinkapabla företagas, först sedan medicinalstyrelsen lämnat tillstånd. Enligt en kungl. förordning skola alla fall av sterilisering anmälas till medicinalstyrelsen. Under år 1935 steriliserades 250 personer (därav endast 14 män), och under 1936 (enligt preliminärt meddelad uppgift) 293 personer.

I princip har rått enighet om att det är önskvärt, att man steriliserar personer, som kunna väntas få mindervärdig avkomma. På en del håll har man givit uttryck åt förhoppningar, att genom åtgärder av detta slag antalet defekta i samhället skall kunna väsentligt minskas, förhoppningar, som säkerligen äro överdrivna. Steriliseringsåtgärder framstå visserligen såsom önskvärda ur enskilda personers synpunkt, men kunna få större betydelse för samhället endast om de genomföras i mycket stor utsträckning. Man har samtidigt framhållit önskvärdheten av att den enskilde skyddas, varför ingrepp endast bör tillåtas, när mycket starka skäl föreligga. Motsättningarna vid steriliseringsfrågan gälla framför allt, hur långt man skall gå, när det gäller att tillåta sterilisering av defekta individer. Man har också fruktat, att frånvaron av reglerande bestämmelser, när det gäller rättskapabla, skall medföra, att personer låta sterilisera sig för att utan risk för barn kunna hänge sig åt ett utsvävande levnadssätt.

Stockholms kommunalstyrelse. För Stockholms kommunala förvaltning ha sedan gammalt särskilda bestämmelser varit gällande. För närvarande stadgas härom i lagen om kommunalstyrelse i Stockholm av den 15 juni 1935 och i lagen om församlingsstyrelse i Stockholm av den 6 juni 1930. Erinras bör också att Stockholm utgör ett särskilt statligt förvaltningsområde, Stockholms överståthållarskap, med samma ställning som länen. Chef härför är överståthållaren med en underståthållare som ställföreträdare. Stockholms magistrat, som består av en borgmästare och tjugu rådmän, har ojämförligt mindre befogenheter i avseende å den kommunala förvaltningen än magistraten i andra städer. Den statliga kontrollen utövas här helt av överståthållaren.

Den kommunala representationen för Stockholms stad utgöres av 100 stadsfullmäktige. För stadsfullmäktigevalen indelas staden för närvarande i fem valkretsar, på vilka mandaten äro fördelade enligt principen, att en stadsfullmäktig skall väljas för varje hundradel av statens invånareantal. Valen äga enligt bestämmelser av år 1936 rum den tredje söndagen i september månad

vart fjärde år; nästa val skall äga rum år 1938. Stadsfullmäktiges funktionsperiod börjar dén 1 oktober efter valet. Tidigare valdes stadsfullmäktige på våren vart fjärde år; det senaste valet ägde rum år 1935. Rösträtten vid stadsfullmäktigeval är densamma som vid andra kommunala val. En person får endast utöva rösträtt inom den valkrets, där han är mantalsskriven, under det att valbarheten icke är inskränkt på samma sätt. Stadsfullmäktige välja inom sig för varje år en ordförande samt en förste och en andre vice ordförande. Överståthållaren eller i hans ställe underståthållaren har rätt att deltaga i stadsfullmäktiges överläggningar, men ej i besluten. Två tredjedels majoritet fordras för avgörande av sådana frågor, som enligt de för stadskommunerna i allmänhet gällande bestämmelserna kräva sådan kvalificerad majoritet (se Kommun). Vissa beslut skola underställas överståthållarämbetet, nämligen beslut om ersättning för representationskostnader till stadsfullmäktiges ordförande och vice ordförande samt årligt arvode åt annan kommunal förtroendeman (ej borgarråd), beslut om utgifter, som erfordra uttaxering under längre tid än fem år samt påläggande av ny kommunalskatt att utgå enligt särskilda grunder. Underställning av beslut hos Kungl. Maj:t fordras i samma utsträckning som i fråga om andra städer.

Som centralt organ för den löpande förvaltningen och som beredningsorgan i förhållande till stadsfullmäktige tjänstgör i Stockholm en särskild myndighet, stadskollegiet. Detta består av 18 ledamöter, nämligen stadsfullmäktiges ordförande och två vice ordförande, nio årligen bland stadsfullmäktige enligt proportionellt valsätt utsedda ledamöter samt sex borgarråd som av stadsfullmäktige väljas för sex år. Borgarråden äro de högsta tjänstemännen i stadens tjänst; de föredraga var och en inom sitt område uppkommande ärenden i stadskollegiet och tjänstgöra som ordförande i olika nämnder och styrelser som ha den närmaste uppsikten över skilda förvaltningsgrenar. Varje borgarråd företräder en av de sex s. k. rotlar, på vilka förvaltningen är uppdelad, nämligen drätsel-, fastighets-, social-, undervisnings-, industri- och gaturotlarna.

Vid 1935 års val invaldes i Stockholms stadsfullmäktige 34 representanter för högern, 13 för folkpartiet, 45 socialdemokrater, 7 socialister och en kommunist. Av borgarråden äro f. n. fyra socialdemokrater, en tillhör högern och en folkpartiet.

Enligt lagen om församlingsstyrelse i Stockholm utövas församlingens beslutanderätt i regel av kyrkofullmäktige. Beträf-

fande kyrkofullmäktiges antal gäller att församling med 10,000 invånare eller därunder utser 15—25, med över 10,000 t. o. m. 20,000 invånare 20—30, med över 20,000 t. o. m. 40,000 invånare 25—35 och med över 40,000 invånare 30—40. Antalet bestämmes å kyrkostämma, vid vilken alla församlingens röstberättigade äga deltaga. Fullmäktige utses enligt proportionellt valsätt. De skola varje år hålla minst två sammanträden. I ärenden, som angå hela staden, utövas beslutanderätten, då församlingarna hävda skiljaktiga meningar, av särskilda församlingsdelegerade. Dessa utses av kyrkofullmäktige i varje församling bland fullmäktige till ett antal av en delegerad för varje församling och därutöver ytterligare en för varje vid nästföregående års utgång påbörjat tiotusental invånare inom församlingen.

Storstrejk, se Generalstrejk.

Strejk, se Arbetsinställelser.

Strejkbrytare, se Arbetsfred.

Stripakonflikten, se Arbetslöshetsfrågan.

Stånd, se Klass.

Ständiga utskott, se Utskott.

Successionsordningen, som har karaktär av grundlag, antogs den 26 september 1810 och gäller enligt sin ingress dåvarande kronprinsens och hans manliga bröstarvingars tronföljdsordning. Enligt dess första paragraf skall vid tronledighet den avlidne monarkens förstfödde son bliva konung och efter honom hans manliga efterkommande i den ordning som de stå huvudmannen närmast i rätt nedstigande led. Går den förstfödde sonens led ut på manssidan tillfaller tronföljden den andre sonen i ordningen med successionsrätt för hans manliga efterkommande i samma ordning som är stadgad för den förstföddes avkomlingar. Utgår även den andre sonens linje på manssidan går successionsrätten till den tredje sonen o. s. v. Tronföljden är alltså ordnad efter förstfödslo- eller primogeniturprincipen. Såväl kvinnor som kvinnors manliga avkomlingar äro utestängda från kronan. Först sedan den förstfödde sonens manliga avkomlingar äro döda eller eljest icke kunna komma i fråga går turen till den andre sonen. Successionsordningen stadgar vidare att konungen alltid skall vara av den rena evangeliska läran »sådan som den, uti den oförändrade augsburgiska bekännelsen, samt Uppsala mötes beslut av år 1593,

antagen och förklarad är», och att prinsar av det kungliga huset skola uppfostras i denna lära. Den av den kungliga familjen, som ej bekänner sig till den rena evangeliska läran, är utesluten från all successionsrätt; olika meningar finnas i frågan, huruvida avfall från den rena evangeliska läran medför förlust av arvsrätten även för vederbörande avkomlingar.

Prins av det kungliga huset får ej gifta sig utan att konungen i statsrådet härtill lämnat sitt samtycke. Sker ändock sådant giftermål har han förverkat arvsrätten för sig och sina efterkommande. Tidigare stadgade successionsordningen att prins, som gifte sig med enskild svensk eller utländsk mans dotter, alltid skulle förlora arvsrätten för sig och sina efterkommande; tillika stadgades särskilt att giftermål med till det svenska konungahuset hörande kvinna vore tillåtet. Enligt denna bestämmelse ha flera prinsar, som gift sig med svenska eller utländska kvinnor av icke kunglig börd, mist sin successionsrätt och därmed också sin ställning såsom prins. Vid 1937 års riksdag antogs emellertid en grundlagsändring, varigenom denna bestämmelse ändrades därhän att endast giftermål med enskild svensk mans dotter ovillkorligen utesluter från tronföljden. Numera kan alltså prins utan att förlora arvsrätten gifta sig med utländsk kvinna, därest han erhåller konungens samtycke. Beträffande prinsessor stadgas endast förbud mot giftermål utan konungens vetskap och samtycke; före 1921 gällde bestämmelsen, att prinsessa ej fick gifta sig med svensk man utom det kungliga huset.

Prins av det kungliga huset får ej utan konungens och riksdagens samtycke bliva regerande furste av utländsk stat vare sig genom val, arv eller gifte; överträdelse av detta förbud leder till förlust av arvsrätten.

Om hela konungahuset utgår på manssidan eller förlorat successionsrätt blir tronen ledig och grundlagen förutsätter att riksdagen då skall utkora ett nytt konungahus.

Suspensivt veto, se Veto.

Svensk författningssamling är en sedan år 1825 utkommande officiell publikation, som utgives av justitiedepartementet och upptar lagar och andra författningar.

Svenska arbetsgivareföreningen, se Arbetsgivarföreningar.

Svenska järnvägarnas arbetsgivarförening, se Arbetsgivarföreningar.

Svenska lantarbetsgivarnas centralförening, se Arbetsgivarföreningar.

Sveriges nationella förbund. Genom en sammanslagning av flera ungdomsorganisationer av högerfärg bildades år 1915 Sveriges nationella ungdomsförbund, som antog ett eget program men i huvudsak samverkade med högerns* valorganisation Allmänna valmansförbundet. Under slutet av 1920-talet växte Nationella ungdomsförbundet utomordentligt snabbt, och det ägde 1931 omkring 38,000 medlemmar. Förbundet propagerade särskilt för upprivning av 1925 års försvarsbeslut och ökade rustningar. Emellertid uppstodo slitningar mellan högern och Nationella ungdomsförbundet, som kritiserade högerledningen för bristande energi och målmedvetenhet. År 1934 kom en öppen brytning till stånd, och Nationella ungdomsförbundet, som 1935 — en tid användes namnet Sveriges nationella ungdomsförbund och nationella förbund — antog namnet Sveriges nationella förbund, har i det följande uppträtt som självständig valorganisation. Tre medlemmar av högern i riksdagens andra kammare utträdde i anledning av denna brytning ur partiet och bildade i januari 1935 en s. k. nationell grupp. Vid 1936 års andrakammarval framgick Sveriges nationella förbund med egna kandidater i det stora flertalet valkretsar, men erövrade icke mer än tillsammans omkring 27,000 röster och lyckades ej besätta något mandat; förbundet är f. n. icke representerat i riksdagen. Antalet medlemmar i förbundet beräknades i början av år 1937 till mellan 30- och 40,000. Dess huvudorgan är Nationell Tidning.

Förbundet består enligt stadgarna av lokalavdelningar och studentklubbar, som sammanföras i distrikt; lokalavdelningarna kunna också sammanföras i länsförbund. Det högsta representativa organet är en förbundsstämma, som består av ombud från distriktstämmorna; varje distrikt utser en representant för varje påbörjat antal 200-tal medlemmar, dock så att antalet valda ombud för distriktet icke får understiga fyra och icke överstiga tjugu. Ordinarie förbundsstämma hålles vartannat år. En förbundsstyrelse, som skall sammanträda minst två gånger om året, består av förbundets ordförande, två vice ordförande samt ombud för förbundsstämman och underställda organisationer. Förbundets ordförande och vice ordförande väljas av förbundsstämman. De löpande angelägenheterna skötas av ett verkställande utskott bestående av förbundets ordförande och två vice ordförande samt sju andra ordinarie ledamöter, som utses av förbundsstyrelsen.

Ordförande i förbundet är för närvarande lektor Elmo Lindholm.

Ett program, som 1920 antogs för Nationella ungdomsförbundet, gäller även för Sveriges nationella förbund. Det klaraste uttrycket för förbundets nuvarande inställning torde emellertid vara ett program i sociala och ekonomiska frågor som antogs år 1934 efter brytningen med högern. Förbundet säger sig här ta avstånd från såväl den ekonomiska liberalismen som marxismen och förklarar sig vilja arbeta för en verklig folkgemenskap grundad i medveten nationell åskådning. De reformer förbundet kräver måste uppbäras av »en ny folkanda och en ideell trosvisshet, som är stark nog att möta anstormen från en fanatisk kulturell och politisk bolsjevism, vilken söker utnyttja det nuvarande samhällets svagheter och betryck — — — Hög samhällsmoral och religiöst allvar äro grundförutsättningar för kulturen.» Förbundet hävdar att det svenska folkstyret, som är främmande för diktatur, dock måste anpassas efter den moderna tidens förhållanden. En fast över parti- och särintressen stående ledande regeringsmakt skall skapas; riksdagen bör återgå till sin egentliga uppgift som rådgivande, kontrollerande, anslagsbeviljande organ. De kommunistiska sammanslutningarna böra upplösas, den samhällsfientliga propagandan förbjudas. Näringslivet skall vila på enskild företagsamhet och äganderätt. Det produktivt verksamma kapitalet skall äga frihet att inom ramen av nationell solidaritet arbeta i folkförsörjningens tjänst utan onödigt byråkratiskt ingripande. Staten skall skapa skydd både mot marxistisk kapitalutsugning och asocial spekulationskapitalism. I sin propaganda har förbundet tagit tydliga intryck av fascistiska och nationalsocialistiska tankegångar. Sålunda säges i ett före 1936 års val utfärdat upprop att »valet står mellan å ena sidan marxistisk och borgerlig materialism och å andra sidan nationell idealism». Materialismen säges prägla det gamla partisystemet, under det att den nationella folkrörelsen varken är höger eller vänster, utan »skär tvärs igenom stelnade partigränser». Å ena sidan propageras mot marxismen, å andra mot osund spekulation och andra det kapitalistiska systemets avarter. En av förbundet tillsatt författningskommitté, som år 1934 avgav ett betänkande, ställde sig i princip på demokratiens grund men föreslog åtskilliga författningsreformer. Bland annat har förbundet arbetat för en sänkning av rösträttsåldern.

Syndikalism är en riktning inom socialismen, vars teori närmar sig anarkismens och som framförallt utmärkes därav att den tar

avstånd från möjligheten att vinna sina syften genom politisk verksamhet. Syndikalismen, som anknyter till riktningar inom arbetarrörelsen av betydelse redan under 1800-talets förra hälft, framfördes i sin moderna form i Frankrike i slutet av 1800-talet och behärskade under en period i början av 1900-talet Frankrikes förnämsta fackföreningsorganisation. Till dess internationellt kända teoretiker hörde George Sorel och Lagardelle. Efter världskriget ha däremot socialdemokrati och kommunism dominerat fransk arbetarrörelse. I Italien spelade syndikalismen under samma tid en viss roll; på vissa punkter ha dess teorier påverkat fascismen. För närvarande torde en på syndikalistiska grundsatser byggd rörelse vara av större betydelse endast i Spanien, där den s. k. anarkosyndikalistiska riktningen gjort sig kraftigt gällande både före och under det 1936 utbrutna inbördeskriget. I Förenta staterna har under vissa tider en syndikalistisk organisation, I. W. W. (industrial workers of the world) varit livligt verksam.

Enligt syndikalismen kan det politiskt-parlamentariska arbetet aldrig leda till socialismens seger. I den mån socialismen lyckas vinna framgångar såsom politiskt parti komma de socialistiska ledarna att känna gemenskap med den bestående statsordningen och bliva i praktiken benägna att utjämna motsättningarna mellan de stridande krafterna och avskriva tanken på en social omvälvning. Och även om en socialistisk riktning verkligen tar makten över staten kommer denna, anser man, att utnyttja sin makt för att bevara en statlig tvångsordning, om också under socialistisk signatur. Även den marxistiska socialismen i sina socialdemokratiska och kommunistiska varianter ser visserligen statens avskaffande såsom ett slutmål, men detta mål framhäves med långt större skärpa av syndikalismen, som just på denna punkt står anarkismen nära. Varje politisk aktion ter sig för syndikalismen såsom innebärande ett slags delaktighet i statsverksamheten och därmed som ett förräderi mot de syften man eftersträvar. I nära sammanhang med denna tankegång står uppfattningen att socialismens genomförande blott kan ske genom arbetarna själva; arbetarna, som äro föga skickade för parlamentarisk verksamhet, få icke anlita borgerliga talesmän, som ständigt äro beredda att svika arbetarklassens intressen. Klasskampen måste sålunda föras på det ekonomiska, icke på det politiska området. Genom ihärdig strid mot arbetsgivarna i olika former — främst strejker och sabotage (dåligt utförande av arbetet o. dyl.) — och genom att utbilda sig själva till industriell och ekonomisk duglighet skola arbetarna förbereda den sociala omvälvningen. Strejker, sabotage

och andra ekonomiska stridsåtgärder betecknas med ett gemensamt uttryck som »direkt aktion» i motsats till den politiskt-parlamentariska verksamheten. I fråga om sättet för den slutgiltiga segerns vinnande, för den slutliga sociala omvälvningen, framträda i viss mån skilda uppfattningar hos olika syndikalistiska teoretiker. Stundom betonas att den avgörande aktionens karaktär måste bero på de borgerliga makthavarnas taktik och möjligen kan ta formen av ett väpnat uppror; i regel torde man dock utgå från att den bestående ordningen skall besegras genom en generalstrejk, som skall lamslå det borgerliga samhället och lämna de kämpande arbetarna i besittning av produktionsmedlen. Den sistnämnda tankegången har med ojämförlig klarhet framställts av Sorel, som emellertid i vissa sammanhang betraktar den åtrådda generalstrejken icke som ett reellt och realiserbart mål utan som en myt, en illusion, vars värde ligger i den eggelse den skänker de arbetande massorna, och som genom denna pragmatiska eller antiintellektualistiska tankelinje blivit en läromästare även för samtidens fascistiska rörelser. Sedan segern vunnits skola produktionsmedlen enligt syndikalismen överlåtas åt av producenterna bildade förband eller syndikat, inom vilka självstyrelse skall råda. Genom en lös federation, bildad på frivillighetens väg, skall en viss ledning av syndikatens verksamhet säkras. — I praktiken har syndikalismen främst strävat att samla arbetarna i fackförbund och att genom påtryckning och strejker verka för arbetarnas ekonomiska krav.

I Sverige bildades syndikalistiska föreningar efter 1909 års storstrejk i opposition mot den nära samverkan som etablerats mellan det socialdemokratiska partiet och fackföreningsrörelsen; syndikalisterna ville här som på andra håll organisera en gentemot de olika partierna självständig och över huvud utanför det politiska arbetet stående fackföreningsrörelse. År 1910 bildades en syndikalistisk centralorganisation, Sveriges arbetares centralorganisation (S. A. C.). Denna består av lokala samorganisationer, som omfatta alla på en viss ort verksamma syndikalistiska arbetare. Centralorganisationens uppgift är enligt gällande stadgar att »utgöra en ständigt i aktion varande kamporganisation för genomförandet av socialiseringen medelst löneslaveriets upphävande genom arbetarnas övertagande av förvaltningen och ledningen av produktionen och varuutbytet». År 1922 antogs en principförklaring, som närmast har karaktären av ett program. Enligt denna föres klasskampen på ekonomiska linjer, »genom direkt aktion av arbetarnas ekonomiska organisationer mot kapitalismen för eröv-

randet av arbetsplatsen, samtidigt som de arbetande massorna genom dessa organisationer höja sin ekonomiska, intellektuella och moraliska ställning genom att tillkämpa sig en allt högre levnadsstandard och frigöra sig från arbetsköparnas ekonomiska välde på arbetsplatsen». Den syndikalistiska rörelsen deltager icke i den politiskt parlamentariska verksamheten, men medlemmarna i de syndikalistiska organisationerna kunna vara verksamma inom skilda partier. »Arbetarnas frigörelse är helt beroende av deras egen förmåga att med hjälp av nya samhällsformer decentralisera bestämmanderätten över produktionsmedlen och samhällets förvaltning.» Syndikalismen vill bekämpa militarismen i varje form och verka för arbetarnas organiserade bojkott mot framställning av krigsredskap och för generalstrejk mot krig. I segerns stund måste, uttalas det, de arbetande massorna »diktera de hittills besittande och härskande klasserna sin vilja att göra slut på dessa klassers privilegier och överflytta de sociala livsfunktionernas förvaltning i händerna på det arbetande folket». Enligt centralorganisationens stadgar kan en kongress som representation för de lokala samorganisationerna sammanträda efter genom allmän omröstning bland medlemmarna fattat beslut; kongresser ha hållits omkring vart tredje år. Centralorganisationens ledning består eljest av ett arbetsutskott av fem ledamöter, som väljas av Stockholms lokala samorganisation, och en centralkommitté, till vilken höra dels arbetsutskottets ledamöter, dels ytterligare tio av distrikten eller kongressen valda representanter. De syndikalistiska arbetare, som på en viss ort äro verksamma inom samma industriområde, äro tillika organiserade i särskilda syndikat; samtliga till ett visst industriområde hörande syndikat samorganiseras i federationer och federationerna inom samma större näringsgren sammanslås till departement. Den syndikalistiska rörelsen är alltså organiserad både ur synpunkten av lokal samhörighet och med hänsyn till yrke och näringsgren. Enligt ett kongressuttalande i taktikfrågan har strejken från början varit arbetarnas naturliga vapen, men efter hand har »kampen inom arbetsplatsen» skjutits i förgrunden.

Såsom metoder i denna kamp anbefalles »sabotagen i dess olika former, som obstruktion, nedsättning av arbetsintensiteten, överdrivet väl utfört arbete och alla arter av sabotage, som arbetarnas praktiska erfarenhet kan anvisa». I praktiken torde dock syndikalisternas taktik icke i nämnvärd utsträckning använda dylika metoder. De syndikalistiska föreningarna ha sedan 1920

omfattat i genomsnitt omkring 30,000 arbetare. Det syndikalistiska huvudorganet är tidningen Arbetaren.

En syndikalistisk international (Internationella Arbetare-Associationen, I. A. A.) bildades år 1922 i Berlin. Dess exekutiva organ är numera förlagt till Paris. Beträffande antalet anslutna medlemmar finnas inga exakta uppgifter.

Särskild skatt å förmögenhet, se Beskattning.

Särskilda utskott. Enligt riksdagsordningen ankommer det »på kamrarnas sammanstämmande beslut att, när sådant finnes vara av nöden, tillsätta särskilt utskott för frågor som tillhöra ständigt utskotts behandling». Kamrarna besluta alltså i varje speciellt fall om inrättande av särskilt utskott. Anledningen till ett sådant beslut kan vara att man vill överlämna ett betydelsefullt frågekomplex till beredning av politiskt eller tekniskt särskilt kvalificerade personer eller att man vill lätta arbetsbördan för det eller de ständiga utskott som eljest skulle ha berett ärendena i fråga. Kamrarnas beslut måste vara överensstämmande i avseende å både utskottets uppgift och ledamöternas antal. Tillsammans ha under tiden 1867—1937 omkring 100 särskilda utskott tillsatts.

Grundlagen innehåller ingen bestämmelse om antalet ledamöter i särskilda utskott, varför kamrarna på denna punkt äga handlingsfrihet. I utskotten inväljas alltid lika många ledamöter från varje kammare. Under senare år ha i regel de särskilda utskotten bestått av 24 ledamöter jämte suppleanter.

Ehuru enligt grundlagen de särskilda utskotten utan inskränkning kunna få till behandling sådana frågor som eljest tillhöra ständigt utskott har man allmänt utgått från att särskilda utskott icke skola tillsättas för alldeles speciella uppgifter, som enligt riksdagsordningen skola handhavas av bestämda ständiga utskott — exempelvis konstitutionsutskottets uppgifter i fråga om statsrådets ansvarighet. I regel bestämmes ett särskilt utskotts kompetens på det sättet att kamrarna besluta att till utskottet överlämna vissa angivna propositioner och motioner samt ärenden som stå i »omedelbart samband» med de sålunda uppräknade förslagen. Sedan väl denna överenskommelse träffats bestämma kamrarna var för sig i vad mån i överenskommelsen icke särskilt angivna ärenden äro av den natur att de böra hänvisas till det särskilda utskottet. Under senare år ha särskilda utskott använts framförallt för att bereda omfattande och politiskt viktiga komplex av ärenden som eljest skulle gå till olika ständiga utskott och vid vil-

kas behandling särskilt kunniga och framstående politiker anses böra medverka; ofta bestå därför de särskilda utskotten av representanter som tillhöra skilda ständiga utskott och icke sällan inväljas i desamma partiledarna, som i regel eljest icke deltaga i utskottsarbetet. I många fall intaga sålunda de särskilda utskotten en politisk förgrundsplats. Såsom exempel på dylika utskott kunna nämnas skolutskottet 1927, det särskilda utskottet för vissa jordbruksfrågor 1930, det s. k. välfärdsutskottet 1933 och försvarsutskottet 1936.

Säsongarbetslöshet, se Arbetslöshetsfrågan.

T.

Talman kallas ordföranden i riksdagens första och andra kammare. Intill 1921 funnos en talman och en vice talman i vardera kammaren och dessa utnämndes av konungen. Sedan år 1921 bestå kamrarnas presidier av en talman samt en förste och en andre vice talman; dessa väljas av vederbörande kammare. Avlider eller avgår eljest en medlem av presidiet under riksdagstiden, sker omedelbart nyval. Sättet för valet regleras av en stadga av nämnda år. Talman samt förste och andre vice talman väljas var för sig i nu nämnd ordning. Har någon erhållit mer än hälften av de avgivna rösterna, är han behörigen vald. Äro rösterna så delade mellan flera, att ingen uppnått dylik röstövervikt, anställes ny omröstning. Får ej heller därvid någon mer än hälften av de avgivna rösterna, anställes en tredje omröstning mellan de två, på vilka vid andra omröstningen de flesta av rösterna fallit. I händelse av lika röstetal vid andra eller tredje omröstningen skall avgörandet ske genom lottning. I praktiken har aldrig mer än en omröstning behövt tillgripas. Genom överenskommelser mellan partierna bestämmes regelmässigt vilka personer, som skola inneha de olika talmansplatserna, och valet av talmän sker sålunda utan meningsskiljaktigheter. Vid fördelningen av talmansplatserna tar man hänsyn till de olika partiernas styrka och söker därjämte få olika partier representerade i presidiet. Sålunda har under senare år talmannen i första kammaren varit högerman, under det att vice talmansplatserna tillfallit en socialdemokrat och en medlem av bondeförbundet; andra kammarens talman har varit socialdemokrat, under det att övriga talmansplatser i denna kammare överlämnats till högern och de frisinnade resp. folkpartiet. Det svenska systemet skiljer sig härigenom klart från det i flera andra länder tillämpade; exempelvis i Förenta staterna och Frankrike anses det självklart att talmannen skall representera majoritetspartiet eller den koalition av partier som äger majoriteten.

Vice talmännen inträda i tur och ordning i stället för talmannen då denne har förfall; i praxis regleras denna fråga genom över-

enskommelser mellan presidiets medlemmar. Uppstår förfall för samtliga talmän, väljes en tillfällig ordförande. Den som utövar talmansposten har enligt riksdagsordningen »att utfärda kallelse till sammanträden, att ärendena därvid föredraga, att upptaga, reda och framställa de yttrade meningarna, att göra propositioner för besluts fattande och vidmakthålla ordning vid sammanträdena». Om någon uppträder på ett mot god ordning stridande sätt kan han av talmannen fråntagas ordet och vederbörande får då icke yttra sig under det pågående sammanträdet; på beslut av kammaren kan talmannen också meddela varning. Den som utövar talmansbefattningen får ej deltaga i överläggning eller omröstning eller väcka andra förslag än som erfordras till verkställighet av grundlagarna och andra för riksdagsärendenas behandling gällande bestämmelser. Enligt de reglementariska föreskrifterna för riksdagen ha talmännen (gäller icke vice talmännen) tillträde till utskotten utan rätt att deltaga i överläggningarna och besluten. Talmännen kunna alltså icke inväljas i utskotten; vice talmännen äro däremot ofta ledamöter av utskott.

Talmanskonferensen består enligt de reglementariska föreskrifterna för riksdagen av talmännen och vice talmännen i båda kamrarna jämte fyra av vardera kammaren särskilt valda ledamöter; då det är påkallat inkallas också utskottens ordförande och kanslideputerade i talmanskonferensen. Konferensen behandlar remissfrågor av diskutabel natur, frågor om tidpunkten för olika frågors behandling och en del avlöningsfrågor. Utskottens ordförande bruka ett par gånger under riksdagens lopp inom konferensen lämna redogörelse för arbetet inom utskotten och i samband härmed kunna överenskommelser träffas, som förhindra stockning av utskottsbetänkande och eljest främja arbetets snabba bedrivande. Såsom ordförande i talmanskonferensen tjänstgör första kammarens talman.

Telegrafstyrelsen är telegrafverkets överstyrelse och sorterar under kommunikationsdepartementet. Ur teknisk synpunkt handhas radion av telegrafstyrelsen. Chefen för styrelsen är generaldirektör. Styrelsen är uppdelad i fem byråer.

Tillfälligt utskott. Först i 1866 års riksdagsordning meddelades bestämmelser om tillfälliga utskott, d. v. s. av och inom en kammare tillsatta utskott; under ståndsrepresentationens tid hade dylika utskott icke funnits. Enligt grundlagsstadgandet skall tillfälligt utskott tillsättas, om i någondera kammaren fråga väckes

som icke tillhör ständigt utskotts behandling, men är av beskaffenhet att utskotts yttrande däröver erfordras. Tillfälligt utskott kan alltså endast behandla motioner som icke falla under de ständiga utskottens kompetensområde; någon skyldighet för kamrarna att överhuvud utskottsbehandla dylika motioner finnes icke, men i praxis ha med få undantag sådan behandling skett. Ursprungligen torde man ha tänkt sig, att tillfälliga utskott skulle tillsättas för viss eller vissa bestämda frågor och att utskotten skulle bestå av i vederbörande frågor särskilt sakkunniga personer. Under det nya representationsskickets första år framkastades tanken att de tillfälliga utskotten bildade ett med de gemensamma utskotten tävlande utskottssystem och att det eventuellt skulle visa sig att denna beredningsform vore överlägsen den gemensamma utskottsformen. Faktiskt ha emellertid de tillfälliga utskotten fått nära nog lika fast karaktär som de ständiga samtidigt som de kommit att intaga en avgjort underordnad plats i förhållande till de gemensamma utskotten, helt naturligt då de tillfälliga utskotten under inga förhållanden kunna bereda propositioner. Motionärerna söka i stor utsträckning formulera sina förslag på sådant sätt att de skola hänvisas till ständiga utskott. I de tillfälliga utskotten insättas företrädesvis yngre och mindre framstående riksdagsledamöter.

I stor utsträckning ha i praxis till de ständiga utskotten hänvisats ärenden som strängt taget enligt riksdagsordningen borde höra till de tillfälliga utskotten. Detta gäller bl. a. s. k. skrivelseförslag, d. v. s. förslag till skrivelser med begäran om regeringsutredning av viss fråga. Generellt kan det tillfälliga utskottets verksamhetsområde angivas såsom omfattande skrivelseförslag av allmän natur, som icke anknyta till bestående lagstiftning av samfälld art eller uttryckligen kräva sådan lagstiftning, förslag inom område för den ekonomiska lagstiftningen och vissa allmänt lagda förslag till framställningar rörande förvaltningens skötsel.

Under senare år har i regel första kammaren tillsatt två tillfälliga utskott med åtta ledamöter och fyra suppleanter samt andra kammaren fem dylika utskott med tio ledamöter och lika många suppleanter. Efter hand har en viss arbetsfördelning emellan vederbörande utskott inom de båda kamrarna utbildats; denna är dock icke på något sätt fastslagen och är i själva verket obestämd, i det att modifikationer icke sällan vidtagas med hänsyn till lämpligheten av en någorlunda jämn fördelning av de föreliggande motionerna. Det första tillfälliga utskottet i första kammaren behandlar företrädesvis undervisnings- och kulturfrågor,

vissa sociala spörsmål, särskilt av folkhygienisk natur, och i övrigt frågor av mera ideellt innehåll samt ofta även kommunikationsfrågor. Samma kammares andra tillfälliga utskott bereder övriga frågor av mera materiell innebörd, särskilt frågor på näringslivets område. Av andrakammarutskotten behandlar utskottet nummer 1 i regel undervisningsärenden och andra kulturfrågor, utskottet nummer 2 vissa sociala frågor, särskilt rörande nykterhet och folkhygien, utskottet nummer 3 trafik- och kommunikationsärenden, utskottet nummer 4 frågor rörande näringslivet i övrigt och därmed sammanhängande sociala frågor samt utskottet nummer 5 övriga frågor, bland vilka bruka ingå administrativa ärenden samt frågor rörande kammarens enskilda angelägenheter. I undantagsfall tillsättas ytterligare tillfälliga utskott; så skedde t. ex. 1935 i båda kamrarna, då kamrarnas arbetsordningar skulle revideras.

De tillfälliga utskotten avgiva betänkanden endast till den kammare som tillsatt dem; fattar vederbörande kammare positivt beslut i en fråga, som kräver båda kamrarnas medverkan, översändes beslutet till medkammaren för att där bliva föremål för behandling i vanlig ordning. Om något samarbete mellan tillfälliga utskott från olika kamrar är icke stadgat. Då sådana utskott ha närstående eller likalydande förslag att behandla anordnas emellertid ofta i praxis ett dylikt samarbete; stundom hålla utskotten t. o. m. gemensamma sammanträden och utforma i samråd sina betänkanden. De tillfälliga utskotten infordra i särskilt stor utsträckning yttranden från ämbetsverken över de till beredning föreliggande förslagen och dessa yttranden bliva icke sällan avgörande för utskottens ställningstagande.

Särskilt under senare år har kritik framställts mot de tillfälliga utskotten och det har ifrågasatts huruvida icke de till desamma hörande ärendena borde överföras till ett eller flera ständiga utskott. Dessa förslag ha emellertid hittills avvisats, bland annat med hänsyn till att de tillfälliga utskotten möjliggöra en anpassning efter varje kammares ledamotsantal; andra kammaren kan genom att tillsätta relativt många tillfälliga utskott bereda sina medlemmar tillfälle att deltaga i beredningsarbetet i långt större omfattning än ett genomfört system med för båda kamrarna gemensamma utskott skulle medgiva.

Tillförordnad regering. Då konungen går i fält eller reser till avlägsna inrikes orter skall han enligt regeringsformen förordna tre ledamöter av statsrådet att under en ordförande, som antingen utses

bland de arvsberättigade prinsarna eller bland statsrådets ledamöter, föra regeringen i de mål konungen föreskriver. Tillförordnade regeringar bestå i regel av fyra statsråd; enligt särskild instruktion får sådan regering i uppdrag att handlägga mindre viktiga ärenden. Övriga ärenden behandlas på vanligt sätt i konselj på konungens vistelseort. Vad som stadgas om tillförordnad regering gäller också då regent, som handhar statsstyrelsen, av ovan nämnda skäl är förhindrad att i vanlig utsträckning utöva regentskapet.

Tilläggsmandat, se Valsätt.

Tippning, se Statslotteri.

Tjänster, se Ämbeten.

Tobaksmonopol, se Monopol.

Tobaksskatt, se Accis och Budget.

Totalförbud, se Nykterhetsfrågan.

Totalisator, se Statslotteri.

Traktat, se Fördrag.

Tredje mans rätt, se Arbetsfred.

Trettonmannakommittén, se Arbetsfred.

Tronföljare, se Successionsordningen och Prins.

Tronföljd, se Successionsordning.

Trontal hålles av konungen vid riksdagens* öppnande; konungen kan dock överlåta åt statsministern eller annan statsrådsledamot att uppläsa trontalet. Trontalet är icke kontrasignerat, utan utgör i princip en personlig akt från konungens sida, även om det i praktiken utarbetas eller granskas av statsrådet. Talet innehåller en välkomsthälsning till riksdagen, några ord om förhållandet till främmande makter samt ett kort omnämnande av de viktigare förslag som skola föreläggas riksdagen genom proposition. Efter trontalet framföra kamrarnas talmän kamrarnas vördnadsbetygelser.

Trust, se Monopol.

Tryckfrihetsförordningen. Rätten att fritt utgiva tryckta skrifter anses höra till de viktigaste garantierna för medborgerlig fri-

het och är en av det demokratiska statsskickets förutsättningar. I Sverige blev tryckfriheten ingående reglerad redan genom en år 1766 i form av grundlag utfärdad tryckfrihetsförordning. Nu gällande tryckfrihetsförordning, som jämväl har karaktären av grundlag, är av den 16 juli 1812. Åtskilliga ändringar ha sedermera vidtagits i densamma; en del reformer av betydande räckvidd blevo slutgiltigt antagna år 1937.

Med tryckfrihet förstås enligt ingressen till tryckfrihetsförordningen, »varje svensk mans rättighet, att, utan några av den offentliga makten i förväg lagda, av tryckfrihetslagen ej föreskrivna, hinder, utgiva skrifter; att sedermera inför laglig domstol kunna tilltalas för deras innehåll, och att icke, i annat fall, kunna därför straffas än om detta innehåll strider emot tydlig lag, given att bevara allmänt lugn, utan att återhålla allmän upplysning». Beträffande de yttre villkoren för utgivande av skrifter stadgas bl. a. att var och en har rätt att anlägga tryckeri i stad eller inom ett avstånd från stad av minst en halv mil samt i köping och under viss förutsättning i municipalsamhälle. Någon tryckningen föregående granskning av skrift (censur), eller något förbud emot tryckning därav får ej äga rum. Dock skall utgivare (ansvarig utgivare) av dagblad eller periodiska skrifter — varmed förstås sådan skrift som utgives i nummerföljd eller på bestämda tider — anmäla sig jämte skriftens titel och tryckningsorten hos chefen för justitiedepartementet för erhållande av bevis att hinder icke förekommer mot skriftens utgivande (s. k. hinderslöshetsbevis). Sådant bevis må ej utfärdas för annan än i Sverige bosatt myndig svensk medborgare; chefen för justitiedepartementet kan vidare vägra att utfärda bevis, om den anmälda titeln företer sådan likhet med titeln å periodisk skrift, för vilken tidigare utfärdat bevis är gällande, att förväxling lätt kan ske. Utgivare av periodisk skrift är ansvarig för dess innehåll. Å varje skrift skall boktryckarens namn, tryckningsorten och årtalet för skriftens utgivande utsättas. Författare är ej skyldig att låta sitt namn utsättas å skriften. Om han ej utsätter namnet åligger det honom att tillställa boktryckaren en förseglad sedel (namnsedel) med uppgift om sitt namn och hemvist och intyg om dessa uppgifters riktighet; blir skriften åtalad är boktryckaren skyldig att ingiva författarens namnsedel med risk att eljest själv stå författaransvar. Efter dessa bestämmelser i tryckfrihetsförordningen gives sedan 1937 i densamma en allmän regel av följande lydelse: »I överensstämmelse med här ovan för en allmän och lagbunden tryckfrihet lagda grunder skall det, under

villkor av helgd för andras äganderätt och med iakttagande av vad eljest i denna lag finnes stadgat, stå var och en svensk medborgare fritt att genom tryck allmängöra skrifter av vad form, vidd eller beskaffenhet som helst och däri över allt vad som är eller kan bliva föremål för mänsklig kunskap sina tankar kungöra; skolande för varje ämne skrivarten av författarens eget val bero. Följaktligen skall ej något, som över i denna lag tillåtliga ämnen i tryck anmärkes, påminnes eller eljest granskningseller reflexionsvis i dagsljuset framlägges, kunna, under förevändning att innebära tadel eller klander, såsom straffbart anses, såvida skrivsättet icke såsom smädligt eller skändligt sig utmärker, om ansvar varför i denna lag stadgat är.»

Beträffande rätten att utbekomma och i tryck utgiva s. k. allmänna handlingar gåvos genom 1937 års reform ingående stadganden, dels i tryckfrihetsförordningen, dels i en särskild lag om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar. Enligt tryckfrihetsförordningen är det i princip tillåtet för varje svensk medborgare att i tryck utgiva alla till stads- eller kommunalmyndighet inkomna och därifrån utfärdade handlingar. I den nyss nämnda lagen stadgas om undantag från denna regel. Helt allmänt kan sägas att dessa undantag gälla dels sådana fall, då utgivande av en handling skulle kunna skada offentliga intressen, dels i en del fall då handlingar innehålla uppgifter om privatpersoner, som man ansett icke böra utan tvingande skäl publiceras. Så t. ex. stadgas att i statsrådet förda protokoll, som angå förhållandet till främmande makter, så ock protokoll i kommandomål, icke må utan konungens tillstånd utlämnas tidigare än femtio år efter protokollets datum. Andra i statsrådet förda protokoll må ej utan konungens tillstånd utlämnas tidigare än två år efter protokollets datum, konungen obetaget att förordna, att sådant protokoll ej må utlämnas förr än viss längre tid, högst femtio år, förflutit. I en övergångsbestämmelse stadgas att sådana före lagens ikraftträdande förefintliga protokoll icke kunna utan konungens tillstånd utlämnas förrän efter femtio år. Även handlingar rörande rikets förhållande till främmande makter, krigsmaktens organisations- och mobiliseringsplaner m. m. äro omgärdade med särskilda bestämmelser om hemlighållande.

Angående ansvaret för innehållet i tryckt skrift stadgas generellt, innan föreskrifter givas om straff i olika fall, att dessa föreskrifter äro givna »under förutsatta villkor, att vid prövningen av en skrift eller ansvaret för densamma, de på vilka en sådan prövning ankomma kan, i fall, som tvetydiga synas, hellre fria än

fälla, alltid mera må fästa sin uppmärksamhet på ämnets och tankens, än på uttryckets lagstridighet, på skriftens åsyftning, än på framställningssättet, och alltid utan rättighet att, i vilket fall som helst, draga obestämda slutföljder av uttrycken». Många av straffbestämmelserna anknyta till i strafflagen givna bestämmelser. Bl. a. stadgas straff mot utgivande av skrifter innefattande hädelse, uppmaning till brott, ärekränkningar och framställningar som såra tukt och sedlighet. I samband med lagstiftningen mot s. k. statsfientlig* verksamhet infördes år 1937 straffbestämmelser mot skrifter innefattande »falska rykten eller lögnaktiga uttalanden, ägnade att framkalla fara för den allmänna ordningen eller att väcka förakt för offentlig myndighet eller annat organ som äger besluta i offentliga angelägenheter» och dylika uttalanden, som äro »ägnade att framkalla fara för rikets säkerhet».

I fråga om inskridande mot lagstridiga skrifter stadgas, att chefen för justitiedepartementet själv och genom av honom förordnade ombud skall vaka över skrifters allmängörande; alla skrifter skola överlämnas till justitieministern eller dennes ombud. Då chefen för justitiedepartementet anser förbrytelse föreligga skall han utom i vissa fall, då enskild målsägare skall föra talan, överlämna skriften till justitiekanslern för anställande av eventuellt åtal; åtal kan dock även eljest anställas av allmän åklagare. Finnes genom en skrift ett sådant brott vara begånget, som kan medföra skriftens konfiskering, kan skriften före rättegången beläggas med kvarstad (förbud mot skriftens spridande). Stämning skall uttagas inom åtta dagar efter det förordnande av kvarstad meddelats; i annat fall upphör kvarstaden. Skrifter, som anträffas vid trupp eller ombord å flottans fartyg och som syfta att undergräva krigslydnaden, kunna indragas av militärmyndighet.

Tryckfrihetsmål avdömas på olika sätt. En del s. k. ordningsmål, t. ex. mål rörande underlåtenhet att å skrift utsätta boktryckarnamn, tryckningsort och årtal, handläggas av chefen för justitiedepartementet, varefter dock den bötfällde kan anföra besvär hos högsta domstolen. Förbrytelser mot lagen om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar åtalas och dömas i samma ordning som andra brottmål. Tryckfrihetsmål i mera egentlig mening, d. v. s. mål angående innehållet i tryckt skrift, upptagas inför rådhusrätt, men handläggas här i särskild ordning. Beträffande sådana mål skall nämligen i regel frågan, huruvida skriftens innehåll är brottsligt, prövas av en jury om nio medlemmar, såvida icke parterna å ömse sidor förklara sig vilja utan sådan prövning hänskjuta målet till rättens avgörande. För den till-

talades fällande fordras minst två tredjedelar av rösterna; uppnås ej detta röstetal blir han frikänd. Rörande utseendet av jurymän gåvos 1937 nya bestämmelser. Vid rådhusrätt, som har att upptaga mål av denna art, skola genom rättens val för en tid av tre kalenderår utses i Stockholm 80, i Göteborg 60 och å annan ort 40 personer, vilka skola uppföras å en jurymannalista, från vilken uttagas jurymän för tjänstgöring i dylika mål. »Till uppförande å jurymannalistan skola utses i staden eller inom länet boende, för omdömesgillhet, självständighet och rättrådighet kända svenska medborgare, som uppnått 25 års ålder; och skall därvid tillses att skilda samhällsgrupper bliva representerade.» Då mål, däri jury skall deltaga, förekommer, skola av rätten genom lottning bland dem som äro uppförda å jurymannalistan uttagas, till ledamöter i juryn sju och till suppleanter fem, samt av parterna å vardera sidan bland de å listan uppförda eller andra till uppförande därå skickade nämnas, till ledamöter tre och till suppleanter tre, samtliga, på sätt allmän lag stadgar om domare, ojäviga personer. Därefter äger vardera parten utan anförande av skäl utesluta en ledamot och en suppleant bland de av rätten utlottade samt en ledamot och en suppleant bland de av motparten nämnda. Juryn kommer alltså att bestå av fem av de å rättens jurymannalista uppförda, genom lottning uttagna personer samt av fyra av de båda parterna nämnda personer. I regel kan ingen utan laga förfall undandraga sig att tjänstgöra i jury, men rätten kan befria juryman från uppdraget då han icke utan synnerlig olägenhet kan närvara vid målets handläggning. Är juryman av nämnda skäl eller på grund av jäv hindrad att tjänstgöra skall suppleant inrycka i hans ställe; om såväl juryman som suppleant äro hindrade skall ny juryman jämte suppleant utses i vanlig ordning.

Tryckfrihetskommittén. Lagtima riksdag skall vart fjärde år förordna sex personer att jämte justitieombudsmannen, som tjänstgör som ordförande, utöva vård över tryckfriheten. Minst två av de kommitterade utom justitieombudsmannen skola vara lagfarna. De kommitterade väljas medelst omröstning av tjugufyra valmän, av vilka vardera kammaren inom sig utser tolv. Tryckfrihetskommitténs plikter äro bestämda i regeringsformen och tryckfrihetsförordningen. Då någon författare eller boktryckare före tryckningen av en skrift begär tryckfrihetskommitténs yttrande över frågan, huruvida skriften kan bli föremål för åtal, skola justitieombudsmannen och minst tre av de kommitterade, varav en lagfaren, avgiva sådant yttrande. Förklaras i yttrandet

att skriften må tryckas äro författare och boktryckare fria från allt ansvar för skriften. Förfrågningar av berörda art ha under senare år förekommit i ett fåtal fall.

Trångboddhet, se Bostadsfrågan.

Tullfrågan. Man brukar principiellt sett skilja på *skyddstullar*, som avse att skydda en inhemsk produktionsgren mot en övermäktig utländsk konkurrens, och *finanstullar*, som motiveras med statens behov av inkomster. Skyddstullar bruka särskilt anses lämpliga, när det gäller att låta en industri få andrum till utveckling. Man brukar gentemot sådana tullar anföra, att ett en gång infört tullskydd är svårt att avskaffa. Om man vill hjälpa fram en industri, är det lämpligare att lämna ett direkt understöd av statsmedel. Mot finanstullar brukar framhållas, att dessa, om de skola ge mera betydande inkomster, måste utgå på allmänt använda varor. S. k. lyxtullar ge förhållandevis små inkomster. Tull på nödvändighetsvaror träffa emellertid förhållandevis hårt de mindre välsituerade befolkningslagren. Exempelvis kaffetull betyder en större andel av inkomsten för små inkomsttagare än för stora.

Ur allmän principiell synpunkt har man dessutom anfört, att tullar i längden verka skadligt, därför att de medföra en mindre lämplig inriktning av produktionen. Vid frihandel tvingar konkurrensen till nedläggande av sådana produktionsgrenar, som ej lika effektivt kunna bedrivas i ett visst land som i andra länder. Det egna landets produktion inriktas på sådan produktion, som detta land bättre än andra presterar. Detta för fram till en ur effektivitetens synpunkt lämplig arbetsfördelning mellan nationerna. Man har å andra sidan påpekat, att detta medför ett beroende av andra länder, som i händelse av krig kan vara ofördelaktigt. Genom tullar kan man nå fram till en självförsörjning, som utan tullar skulle vara svår att uppnå och vilken ur utrikespolitisk synpunkt är en styrka. Hela resonemanget om nyttan av en konkurrens mellan nationerna förutsätter ju vidare dels ett stabilt penningväsen med fasta växelkurser, dels också en något så när lika levnadsstandard inom olika länder. Ett land med mycket låg levnadsstandard kan konkurrera ihjäl ett annat lands industri, om detta ej har tullskydd. Genom valutamanövrar kunna också svåra rubbningar uppstå med plötsliga kriser, som endast kunna avvärjas med tullskydd eller liknande åtgärder.

Sedan gammalt har högern varit anhängare av tullar, medan vänstern (liberaler och socialdemokrater), varit anhängare av frihandel. Sverige har sedan den stora tullstriden vid 1888 års riks-

dag haft måttligt höga tullar. Efter världskriget ha handelsförhållandena varit föga »normala». Valutamarknaden har varit utsatt för svåra rubbningar. De båda stora kriserna ha medfört starka påfrestningar på staternas ekonomi. De flesta länder ha infört tullförhöjningar samt dessutom genomfört speciella restriktioner för handeln, vilka inneburit mer eller mindre fullständig avstängning av marknader. På en del håll ha dessa åtgärder ansetts förvärra eller rent av orsaka krisläget. Andra ha gjort gällande, att åtgärderna framkallats av kriserna och mildrat dessas verkningar.

Även efter världskriget har en del meningsbrytningar i tullfrågan förekommit. (Den Lindmanska ministärens avgång 1930 sammanhängde med frågan om höjning av jordbrukstullarna.) På senare år ha emellertid motsättningarna huvudsakligen haft teoretiskt intresse. Konservativa, liberala och socialistiska regeringar i olika länder ha under trycket av krisen tvungits att tillgripa tullskydd, oberoende av vilken principiell inställning regeringarna representerat. Även ett så gammalt frihandelsland som England har infört tullskydd. I Sverige har de sista åren tullfrågan ej framkallat några nämnvärda politiska stridigheter. Tullar ha varit nödvändiga för att skydda vissa produktionsgrenar från katastrofala prisfall. (Detta gäller speciellt jordbruket.) Även ur finansiell synpunkt ha tullar under krisen framstått såsom oundvikliga. En översikt över de inkomster, som staten haft av tullarna, erhålles ur vistående tabell.

År	Tullmedel	Utgifter för tullverket	År	Tullmedel	Utgifter för tullverket
	miljoner kronor			miljoner kronor	
23/24	149.3	16.4	31/32	137.5	17.0
24/25	140.1	16.2	32/33	117.2	17.1
25/26	124.6	15.9	33/34	113.4	16.9
26/27	140.5	15.9	34/35	136.2	16.5
27/28	142.0	16.2	35/36	148.1	15.6
28/29	154.0	16.4	36/37	152.0	15.9
29/30	154.4	16.8	37/38	165.0	17.2
30/31	147.7	17.0			

Besläktade med tullar äro de s. k. inre konsumtionsskatterna. Jfr även Accis, Beskattning och Jordbruksfrågan.

Tvåkammarsystem kallas det representationssystem, då representationen är uppdelad på två kamrar; i det stora flertalet stater är så fallet. Det moderna tvåkammarsystemet har utbildats under starkt inflytande från England, där redan under medeltiden parlamentet uppdelades i två avdelningar av vilka den ena, överhuset, bestod av personer med ärftlig pärsvärdighet och innehavare av vissa ämbeten (främst biskopar), under det att medlemmarna av den andra, underhuset, utsågos genom val. I en rad under 1800-talet tillkomna författningar stadgades ett liknande representationssystem: den ena kammaren bestod av aristokrater eller ämbetsmannadignitärer, under det att den andra utsågs genom val. Stundom grundades båda kamrarna på val, men den ena kammaren gjordes då genom skilda rösträtts- och valbarhetsvillkor till en speciell representation för de högre socialklasserna. System av denna art motiverades med nödvändigheten att skapa särskilda garantier för att de högre klassernas ställning icke skulle undergrävas genom av folkmajoriteten önskade åtgärder. I samband med demokratiens framträngande har skillnaden mellan de båda kamrarna i allmänhet förminskats; ofta kännetecknas den s. k. övre kammarens sammansättning huvudsakligen av att den väljes indirekt och för längre tid än medkammaren (t. ex. Sverige och Frankrike). Bevarandet av ett sådant demokratiskt tvåkammarsystem brukar motiveras därmed att den övre kammaren skall tjänstgöra som spärr mot av en mera tillfällig folkmajoritet uppburna beslut. Även rent aristokratiska övre kamrar finnas fortfarande i vissa stater, främst England. En särskild typ är tvåkammarsystemet i vissa förbundsstater, såsom Förenta staterna och Schweiz; den övre kammaren tjänstgör här som organ för delstaterna. Sålunda har i Förenta staterna varje delstat rätt att utse två medlemmar av senaten, under det att delstaternas representation i den andra kammaren, representanthuset, står i förhållande till folkmängden.

I flertalet representationer har den övre kammaren tilldelats mera begränsade befogenheter än den undre. I England har överhuset sedan 1911 ingen makt i finansfrågor och endast rätt till suspensivt veto i lagfrågor. Ofta har den övre kammaren faktiskt erhållit en svag ställning, även om dess formella befogenheter förblivit orubbade; i synnerhet gäller detta möjligheten att påverka regeringsbildningen. I några stater, såsom Sverige, Frankrike och Förenta staterna, äro båda kamrarna i huvudsak såväl formellt som rent reellt likställda.

U.

Ungkarlsskatt, se Befolkningsfrågan.

Ungsocialism. Den vanliga beteckningen på en anarkismen närstående riktning, som tidigare spelade en viss roll inom svensk arbetarrörelse. Redan under socialdemokratiska partiets första verksamhet framträdde inom detsamma en halvt anarkistisk rörelse, som kritiserade den parlamentariska taktiken och framförde tanken på våldsamma aktioner; gång efter annan tog partiets majoritet avstånd från densamma. I det år 1897 bildade svenska socialistiska ungdomsförbundet blev riktningen under vissa tider tongivande; som ledande kraft framträdde redaktör Hinke Bergegren, och en särskild tidning, Brand, utgavs. Särskilt inriktade man sig på antireligiös och försvarsnihilistisk propaganda. År 1908 uteslöts Bergegren definitivt ur det socialdemokratiska partiet; redan tidigare hade ett socialdemokratiskt ungdomsförbund, som i motsats till ungsocialisterna ställde sig på partimajoritetens ståndpunkt, bildats. År 1908 ombildades det socialistiska ungdomsförbundet till Sveriges ungsocialistiska parti och sedermera antogs namnet Sveriges ungsocialistiska förbund. Under senare tid har rörelsen knappast uppmärksammats. I viss utsträckning ha de ungsocialistiska principerna upptagits av syndikalismen*; mellan den år 1910 bildade syndikalistiska organisationen och ungsocialismen förelåg under de första åren ett ganska intimt samarbete.

Uniformsförbud. Under de politiska striderna efter världskriget har det i en rad stater förekommit, att medlemmar av politiska riktningar — särskilt sådana som arbetat för den demokratiska statens störtande eller som efter en politisk omvälvning erövrat statsmakten — genom särskilda uniformer, s. k. politiska uniformer, markerat sin ställning. Då även i Sverige politiska uniformer inom vissa grupper började komma i bruk beslutades vid 1933 års riksdag en lag om förbud mot dylika uniformer. En-

ligt denna lag äger konungen rätt att »där det för upprätthållande av allmän ordning och säkerhet finnes påkallat, förbjuda bärande av uniform eller liknande klädedräkt som tjänar att utmärka bärarens politiska meningsriktning». Sådant förbud »skall jämväl avse uniformsdel, armbindel eller annat därmed jämförligt i ögonen fallande kännetecken». Med stöd av denna lag utfärdades omedelbart ett förbud mot politiska uniformer. Lagen gällde ursprungligen t. o. m. den 30 juni 1935, men har sedermera förlängts.

Upplysningsnämnden inrättades år 1935 med uppgift att sprida upplysning om Sverige i utlandet. Nämnden består av två ledamöter jämte två suppleanter utsedda av Kungl. Maj:t och tre ledamöter jämte tre suppleanter, som utses av kulturrådet. Kulturrådet tillkom vid samma tid som upplysningsnämnden och har till uppgift att med denna avhandla frågor rörande upplysningsverksamheten i utlandet angående Sverige. Ordförande i rådet är utrikesministern; i övrigt består rådet av trettio av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter. Upplysningsnämnden och upplysningsrådet sortera under utrikesdepartementet.

Upplösningsrätt. I ett stort antal stater har statschefen rätt att upplösa representationen eller den av dess avdelningar, vars medlemmar utses genom val, och förordna om nya val. I Sverige infördes upplösningsrätt genom 1866 års riksdagsordning. Konungen kan när som helst förordna om nya val i hela riket till båda kamrarna eller den ena av dem. Även under pågående riksdagssession kan upplösning och förordnande av nyval äga rum, dock att i detta fall riksdagen skall sammanträda inom tre månader från det upplösning skett och sedermera ej kan av konungen upplösas förrän fyra månader från det senare sammanträdets början (jfr Riksdagen). Upplösning av andra kammaren under pågående riksdagssession har skett vid två tillfällen på grund av starka motsättningar i viss fråga; 1887 skedde upplösningen på grund av tullfrågan, 1914 på grund av försvarsfrågan. Därjämte har andra kammaren upplösts mellan riksdagssessionerna; detta skedde år 1921 för att de vid detta års riksdag definitivt antagna nya bestämmelserna om rösträtt vid val till andra kammaren skulle komma i tillämpning. Första kammaren har två gånger upplösts av liknande skäl: 1911 sedan den kommunala rösträtten demokratiserats och landstingen därför fått en väsentligt förändrad sammansättning, samt 1919, då dels enligt särskild lag de kommunala val ägde rum, som voro av betydelse för kammarens sammansättning, dels nyval till första kammaren anordnades.

En för Sverige egendomlig regel är, att val efter upplösning endast gälla för den tid, som återstår av den ordinarie valperioden. Om exempelvis andra kammaren upplöses år 1938, skall nyval dock i vanlig ordning äga rum år 1940. I andra länder börjar ny period efter upplösningsval.

Urtima riksdag, d. v. s. extraordinarie riksdag skall sammankallas i vissa bestämda fall, såsom då konungen under mer än ett år varit utrikes eller då konungahuset utslocknar (se Konung). Vidare kan konungen sammankalla urtima riksdag mellan de lagtima riksdagarna. Vid sådan riksdag få endast förekomma det eller de ärenden som föranlett riksdagens sammanträdande eller av konungen eljest för densamma framläggas samt härmed i oskiljaktigt sammanhang stående ärenden; motionsrätten är sålunda vid urtima riksdag begränsad till de ämnesområden som omfattas av de av regeringen framlagda propositionerna. Vissa ärenden kunna enligt särskilda grundlagsstadganden överhuvud icke upptagas vid urtima riksdag; sålunda kan sådan riksdag ej behandla grundlagsfrågor, och konstitutionsutskottet kan vid urtima riksdag icke skrida till den övliga granskningen av statsrådsprotokollen. Då urtima riksdag sammankallas, fastställes tiden för dess sammanträde tidigast till andra och sist till tjugonde dagen från den då kallelsen blivit kungjord. Vid urtima riksdag utgår till ledamot av riksdagen för den tid riksdagen är samlad arvode med ett belopp motsvarande, för månad räknat, en fjärdedel av det för lagtima riksdag utgående arvodet, dock högst med detta arvodes hela belopp.

Urtima riksdag har efter 1866 förekommit vid sex tillfällen: 1871 och 1892 för behandling av propositioner i försvarsfrågan, två gånger 1905 i anledning av unionsupplösningen, 1918, då anledningen till riksdagens sammankallande var vissa krisfrågor, men då därjämte den stora författningsrevisionen i realiteten beslöts (varvid dock formellt endast en reform av kommunallagarna kom till stånd) samt 1919, då bl. a. förslag om arbetslagstiftning förelades riksdagen.

Utnämning, se Ämbeten.

Utredning, se Kommitté.

Utrikesdepartementet. Enligt 1809 års regeringsform fanns en statsminister för utrikesärendena. Då det moderna statsministerämbetet inrättades år 1876 förlorade chefen för utrikesdepartementet denna titel och benämndes sedan dess minister för utrikes

ärendena; liksom statsministern bär utrikesministern titeln excellens. Enligt regeringsformen skola i mål som angå rikets förhållande till främmande makter alla meddelanden till främmande makt eller svenska sändebud i utlandet utan avseende å målets beskaffenhet ske genom ministern för utrikes ärendena; d. v. s. även meddelanden som sakligt sett falla under annat departements kompetensområde skola i dessa fall ske genom utrikesdepartementet. Utrikesministern intar en särställning så tillvida som de under utrikesdepartementet hörande beskickningarna och konsulaten icke äro centrala verk på samma sätt som motsvarande verk inom inrikesförvaltningen utan stå omedelbart under utrikesministerns ledning.

Utrikesdepartementet handlägger ärenden rörande förhållandet till främmande makter och Nationernas förbund, konsulatväsendet, bevakande av svenska medborgares rätt och bästa i främmande länder och kommersiell information, avseende förhållandena i utlandet. Såsom utrikesministerns närmaste man tjänstgör inom utrikesdepartementet en kabinettssekreterare; därjämte finnes en särskild sakkunnig i folkrätt. Departementet är uppdelat på fyra avdelningar, den politiska avdelningen, rättsavdelningen, handelsavdelningen samt personal- och administrativa avdelningen. Cheferna för dessa avdelningar äro utrikesråd. Varje avdelning är uppdelad i byråer under ledning av byråchefer. Inom den politiska avdelningen finnes en byrå för politiska ärenden i allmänhet och en byrå för frågor rörande Nationernas förbund. Rättsavdelningen består av den juridiska byrån och byrån för arvs- och ersättningsärenden, handelsavdelningen av handelstraktatbyrån och kommersiella informationsbyrån, personal- och administrativa avdelningen av ceremonibyrån och personal- och räkenskapsbyrån. En fristående ställning intar pressbyrån under särskild byråchef. Vidare finnes ett arkiv som ledes av ett kansliråd. Under utrikesdepartementet stå beskickningar, generalkonsulat, konsulat och vicekonsulat. Utom de i konsulattjänst anställda ämbetsmännen finnas olönade generalkonsuler, konsuler och vicekonsuler, som icke behöva vara svenska medborgare och i regel äro medborgare i det land, där vederbörande konsulat är inrättat. De lägsta extra ordinarie tjänstemännen inom utrikesförvaltningen kallas attachéer och antagas efter prövning av en särskild antagningskommission. — Se även Departement.

Utrikesnämnd. Tidigare kunde på framställning från konungen riksdagen utse s. k. hemligt utskott bestående av sex ledamöter

från vardera kommaren för att med regeringen överlägga i frågor som borde hållas hemliga. Dylikt hemligt utskott tillsattes under flera kritiska perioder, såsom under världskriget, för att möjliggöra ett intimare samarbete mellan regeringen och representanter för riksdagen i utrikespolitiska frågor. I samband med en reform, som i det hela syftade till att giva riksdagen större befogenhet i fråga om utrikesärenden och särskilt att åstadkomma starkare förbindelse mellan regeringen och riksdagen på detta område, ersattes år 1921 den hemliga utskottsinstitutionen med en permanent utrikesnämnd. Enligt regeringsformen (§ 54) skola kamrarna vid varje riksdag utse en nämnd av sexton ledamöter att med konungen rådpläga om ärenden som angå rikets förhållande till främmande makter. Rådplägning med utrikesnämnden bör äga rum i alla ärenden av större vikt före avgörandet. Då ärendet förekommer till behandling skola alla tillgängliga handlingar och upplysningar meddelas. Nämnden är en rent rådgivande institution och äger sålunda ingen beslutanderätt. De beslut konungen fattar i ärenden som varit föremål för rådplägning med nämnden skola delgivas dess ledamöter senast vid nästa sammanträde.

Konungen sammankallar nämnden så ofta ärendena det fordra och leder när han är tillstädes nämndens förhandlingar. I konungens frånvaro föres ordet av statsministern eller om ej heller han är närvarande av utrikesministern. Andra statsrådsledamöter och särskilda sakkunniga utanför statsrådets krets kunna av konungen kallas att närvara vid nämndens sammanträden. Sekreterare hos nämnden förordnas av konungen. Nämnden skall alltid sammankallas om sex av dess ledamöter hos utrikesministern göra framställning om sammanträde för behandling av viss uppgiven fråga. Utrikesministern skall i början av varje riksdag och sedermera så ofta omständigheterna så föranleda lämna nämnden en framställning av de allmänna utrikespolitiska förhållanden, som äro av betydelse för riket. Enligt särskild bestämmelse skola nämndens ledamöter »visa största varsamhet i avseende å meddelande till andra om vad vid nämndens sammanträden förekommit». I de fall då konungen eller den som i hans frånvaro leder nämdens sammanträden anser ovillkorlig tystnadsplikt vara av behovet påkallad äro ledamöterna förbundna därtill. Första gången en ledamot deltager i ett sammanträde skall han avgiva försäkran om iakttagande av tystnadsplikten.

Enligt det ursprungliga stadgandet om nämnden ägde särskilt val av ledamöter i nämnden rum, varvid åtta ledamöter och lika många suppleanter utsågos från vardera kammaren. Sedan 1937

äro ledamöterna av utrikesutskottet* självskrivna medlemmar av nämnden. Ledamot av nämnden utövar sin befattning till dess nytt val till utrikesutskott förrättas, dock att ledamot som avgår ur riksdagen innan den tid för vilken han blivit vald till riksdagsman tilländalupit, eller som utnämnes till statsråd, ej vidare skall anses tillhöra nämnden. Förordnande om nya val till båda kamrarna eller en av dem hindrar icke, att nämndens ledamöter behålla sina mandat. Om någon plats blir ledig i nämnden, inträder suppleant som ledamot i den avgångnes ställe. Anmäler ledamot förfall kan suppleant kallas att tjänstgöra i nämnden i hans ställe. I andra fall kan suppleant icke övervara sammanträden i nämnden. — Jfr Utrikesutskott.

Utrikesutskott. Vid 1937 års riksdag antogs en grundlagsändring, enligt vilken ett nytt ständigt utskott, utrikesutskottet, skall inrättas. Utskottet skall bestå av 16 ledamöter, 8 från vardera kammaren. Antalet suppleanter bestämmes också enligt riksdagsordningen till 8 från vardera kammaren; detta är det enda fall då suppleantantalet i ett utskott fastställes i riksdagsordningen. Utrikesutskottet skall meddela utlåtanden och avgiva förslag i anledning av dit hänvisade frågor, som angå rikets förhållande till främmande makter och ej tillhöra annat utskotts behandling, d. v. s. icke på grund av sin sakliga beskaffenhet falla under annat utskotts kompetensområde. Då en proposition förekommer till behandling i utskottet skola alla handlingar delgivas detsamma; även s. k. särskilda statsrådsprotokoll och hemliga handlingar skola sålunda i den mån det är av behovet påkallat ställas till utskottets förfogande. Ministern för utrikes ärendena kan själv eller genom ämbets- eller tjänsteman meddela utskottet muntliga eller skriftliga upplysningar; i detta undantagsfall kan alltså ett statsråd uppträda i ett riksdagens utskott. I den mån konungen eller utskottet med hänsyn till rikets säkerhet eller andra av förhållandet till främmande makt betingade, synnerligen viktiga skäl finner upplysningar, som meddelats i visst ämne, böra hållas hemliga, äro utskottets ledamöter förbundna till tystnadsplikt. Ledamöter och suppleanter skola då de första gången äro närvarande vid ett sammanträde avge försäkran om iakttagande av tystnadsplikten.

Ledamöterna av utrikesutskottet äro tillika självskrivna ledamöter i utrikesnämnden.

Vid 1937 års riksdag bestod utrikesutskottet av följande ledamöter: från första kammaren Olof Olsson, Trygger, Åkerberg, Hammarskjöld, Tjällgren, Undén, Hamrin, Bärg; från andra kammaren Anderson i Råstock, Ward, Bagge, Vougt, Närlinge, Lindqvist, Andersson i Rasjön, Anderson i Norrköping.

Utskiftnings- och ersättningsskatt, se Beskattning.

Utskott. Med utskott avses kommittéer, som väljas av och inom en representativ församling för att bereda ärenden till denna församlings avgörande, eventuellt också för att besluta i vissa frågor i stället för församlingen. I det moderna representativa systemet spelar utskottsväsendet en synnerligen viktig roll, eftersom representationernas arbetsbörda nödvändiggör en förberedande behandling av särskilda organ. Särskilt i de länder, där representationen intar en central plats i statslivet och där den står jämförelsevis självständig gentemot regeringen, är utskottsväsendet starkt utvecklat och utskottens makt betydande. Så är exempelvis fallet i de nordiska länderna, Frankrike och Förenta staterna; i den amerikanska kongressen äro utskotten icke ens skyldiga att avgiva betänkande rörande till dem hänvisade förslag och en stor del av alla motioner fällas därför helt enkelt i utskotten. Av de demokratiska staterna har England ett jämförelsevis svagt utvecklat utskottsväsen; detta sammanhänger med att den engelska regeringen, som ofta betecknats såsom underhusets verkställande utskott, i regel leder representationens arbete och att de av enskilda medlemmar av parlamentet väckta förslagen äro av ringa betydelse.

I andra länder med tvåkammarsystem är det vanligt att varje kammare för sig väljer utskott och att ett i en kammare väckt förslag först slutbehandlas i denna kammare och sedan översändes till medkammaren. I Sverige är förfaringssättet ett annat: det stora flertalet frågor beredas i för kamrarna *gemensamma utskott* och behandlas samtidigt i båda kamrarna. Egendomligt för Sverige är också att utförliga bestämmelser rörande utskotten givas i en av grundlagarna, riksdagsordningen; ändringar i utskottsorganisationen kunna alltså åvägabringas endast i den för grundlagsstiftning stadgade ordningen.

Åtta för kamrarna gemensamma s. k. *ständiga utskott* skola tillsättas vid varje lagtima riksdag, nämligen utrikesutskottet*, inrättat 1937, konstitutionsutskottet*, statsutskottet*, bevillningsutskottet*, bankoutskottet*, två lagutskott* samt jordbruksutskottet*; vid urtima riksdag väljas endast de ständiga utskott som krävas för vederbörande förslags beredning, dock att ett konstitutionsutskott alltid brukar tillsättas. De ständiga utskottens medlemsantal och tillsättning, kompetens och verksamhetsformer regleras i grundlagen. Till dessa utskott skola i princip alla av regeringen framlagda propositioner samt det stora flertalet av enskilda

riksdagsledamöter väckta motioner hänvisas. Enligt en 1933 beslutad grundlagsändring kunna kamrarna i det enskilda fallet modifiera de i grundlagen stadgade kompetensgränserna mellan utskotten; om nämligen en fråga anses äga nära samband med ett ämne, som tillhör ett visst utskotts behandling, kan den hänvisas till detta utskott även om den enligt riksdagsordningen borde höra till ett annat ständigt utskott. I varje ständigt utskott äro kamrarna lika representerade; medlemmar i utskotten skola väljas inom sex dagar efter riksdagens öppnande. När behov härav finnes kunna kamrarna tillsätta ett eller flera *särskilda* utskott* för att upptaga frågor, som enligt grundlagen tillhöra ständiga utskott. Då två eller flera ständiga utskott finna det erforderligt att samverka vid beredningen av vissa frågor kan ett *sammansatt* utskott* bildas. Frågor som icke skola behandlas av för kamrarna gemensamma utskott hänvisas till *tillfälliga* utskott* som tillsättas av vardera kammaren för sig.

Sedan 1909 väljas samtliga utskott enligt den proportionella valmetoden; i praxis är det dock vanligt att partierna på förhand komma överens om utskottsplatsernas fördelning och därefter framgå med s. k. gemensamma listor, å vilka partierna äro representerade i förhållande till sin röststyrka. Jämte ledamöter i utskotten väljas suppleanter, ofta till ett antal överstigande de ordinarie ledamöternas. Suppleanterna inträda i stället för ledamöter, som avgå under riksdagstiden eller äro förhindrade att bevista ett sammanträde; ofta avstår en ledamot sin plats till en suppleant, som är särskilt sakkunnig i ett visst ärende som skall behandlas. Statsråd, justitieråd och regeringsråd få ej deltaga i val till utskott och kunna ej inväljas i utskott; ej heller kan person, av vilken riksdagen kan utkräva ansvar, inväljas i utskott, som behandlar ansvarsfrågan. I praxis kunna statsråden icke ens vara närvarande i utskott för att lämna upplysningar o. dyl. Förslag ha framställts om ändring av denna praxis, som strider mot i andra representationer tillämpat förfaringssätt. Utskotten välja själva ordförande och vice ordförande; vanligt är att dessa tagas från olika partier, och vad de gemensamma utskotten beträffar, även från olika kamrar. Ledamöterna av presidiet ha att leda utskottens förhandlingar och företräda därjämte i vissa frågor utskotten inför kamrarna. Alla utskott ha rätt att utse sekreterare utanför utskottets krets; i de ständiga och särskilda utskotten tillsättas regelmässigt flera tjänstemän. Utskottets tjänstemän ha att föredraga ärenden inför utskottet och att uppgöra förslag till utskottsyttranden, betänkanden*. Ett för Sverige egendomligt förhållan-

de av stor vikt är att i betydande utsträckning ämbetsmän från departementen och de centrala ämbetsverken antagas till tjänstemän hos utskotten; dessa tillförsäkras härigenom stöd av teknisk sakkunskap, som möjliggör vidtagande av vidlyftiga ändringar i behandlade förslag. Vissa utskott fördela sig på avdelningar, som tjänstgöra som ett slags utskott inom utskotten. Rätt finnes för utskotten att genom regeringen begära upplysningar från ämbetsverken; ofta inhämtas sådana upplysningar direkt såväl från ämbetsverken som från icke officiella institutioner eller sammanslutningar. Utskotten äro skyldiga att avgiva yttrande över varje hänvisad fråga; till betänkandet kunna de medlemmar, som icke äro ense med majoriteten, foga reservationer.

Framför allt de ständiga och särskilda utskotten intaga en central plats i svensk politik. Vid deras förhandlingar, som aldrig äro offentliga, kunna uppgörelser träffas mellan olika partier och sålunda en handlingslinje, som kan antas vinna majoritet inom riksdagen, fixeras. Viktiga frågor, såsom t. ex. arbetslöshetsfrågan 1933, försvarsfrågan 1936, ha sålunda lösts genom i utskott vidtagna uppgörelser, varvid man i väsentliga punkter frångått eller helt underkänt de av regeringen avgivna förslagen i ämnet. Förhållandet har ofta kritiserats, och utskottens maktställning har framställts som en fara för regeringsmakten. Utskottens framträdande ställning torde emellertid i Sverige, liksom i flera andra länder, i huvudsak vara en konsekvens av minoritetsparlamentarismen; då majoritetsregeringar styra träffas uppgörelser mellan partier och grupper inom regeringskretsen, då minoritetsparlamentarism råder måste kompromisserna i stor utsträckning utarbetas inom utskotten.

Utskottsparlamentarism, se Parlamentarism.

Utskyldsstrecket, se Rösträtt.

V.

Val. Den folkliga medverkan i statsstyrelsen, som föreligger i de flesta stater och främst i demokratien* kan endast i jämförelsevis ringa utsträckning äga rum genom direkta folkliga beslut (folkomröstning*). Valprincipen är sålunda av grundläggande betydelse för statslivet; det är i första rummet genom val av representanter som folkopinionen kan göra sig gällande. Val äga därjämte i stor utsträckning rum inom valda församlingar; så t. ex. välja den svenska riksdagens kamrar en rad utskott och nämnder. Med den kommunala självstyrelse, som råder i Sverige, följer att valprincipen blir av grundläggande betydelse även för det kommunala livet; endast i ringa omfattning avgöras kommunala angelägenheter genom beslut, vid vilka alla en kommuns röstberättigade medlemmar äga medverka (se Kommun).

Bestämmelser om riksdagsmannaval finnas dels i riksdagsordningen dels i lagen om val till riksdagen den 26 nov. 1920 (se Riksdag och Rösträtt). Vid *valen till andra kammaren* indelas riket i ett bestämt antal valkretsar*. Valkrets kallas ett område som vid valen bildar en enhet såtillvida som fördelningen av mandaten sker med hänsyn till rösternas fördelning inom hela området. Valkretsarna indelas i valdistrikt som ur röstavgivningssynpunkt bilda en enhet. I regel utgör varje kommun ett valdistrikt, men en kommun kan uppdelas i flera valdistrikt. I allmänhet får ett valdistrikt icke omfatta mer än 3,000 invånare. Beslut om indelning i valdistrikt fattas i regel av länsstyrelsen. I varje valdistrikt på landsbygden skall finnas en valnämnd av fem inom distriktet bosatta personer. Ordförande i denna nämnd jämte suppleant för honom förordnas av länsstyrelsen varje år före utgången av februari månad. De fyra ledamöterna jämte två suppleanter väljas varje år av kommunalstämma eller kommunalfullmäktige. Valnämnden har dels viss befattning med röstlängden, dels skyldighet att förrätta valet. I stad fyllas motsvarande funktioner av magistraten eller stadsstyrelsen (respektive kommunalborgmästaren

och av stadsfullmäktige valda representanter); då staden är uppdelad i valdistrikt utses för varje distrikt vissa personer att sköta valförrättningen. Till ledning vid valet tjänar röstlängden som skall upptaga de inom valdistriktet röstberättigade. Röstlängden upprättas på landet och i stad, där magistrat ej finnes, av den tjänsteman som verkställer debitering av utskylderna till kronan (häradsskrivaren) samt i andra städer av magistraten eller den tjänsteman, som verkställer utdebiteringen av kronoutskylder. Som utgångspunkt för röstlängdens uppgörande tjänar mantalslängden. Röstlängden upprättas före den 30 juni varje år och skall upptaga varje invånare inom valdistriktet som uppnått eller under kalenderåret uppnår en ålder av 23 år. Varje person, om vilken upplysning ej vinnes, att han den 10 juni brister i något av vad lagen stadgar såsom villkor för rösträtt, antecknas i längden såsom röstberättigad; i fråga om den som först under kalenderåret uppnått eller uppnår en ålder av 23 år, anmärkes, att rösträtt ej tillkommer honom förrän efter utgången av löpande kalenderår. Detaljföreskrifter om röstlängdens upprättande givas i kungörelse om upprättande av röstlängd; enligt denna skall röstlängden upptaga uppgift om de i längden infördas hemvist, yrke eller titel, fullständiga namn, födelseår och kön. Senast den 30 juni skall röstlängden vara avlämnad till valnämnden, respektive den myndighet, som i stad tjänstgör som valförrättare. Från och med den 6 till och med den 12 juli skall röstlängden framläggas för granskning å lämpligt ställe inom valdistriktet, eller då länsstyrelsen på grund av särskilda omständigheter så medgiver utom valdistriktets område. Det åligger valnämndens ordförande resp. valförrättaren i stad att senast den 30 juni kungöra tid och ställe för röstlängdens framläggande och att vidare till varje i röstlängden upptagen person, som icke antecknats såsom röstberättigad, härom sända underrättelse med angivande av den eller de omständigheter, som föranlett vederbörandes uteslutande från rösträtt. Om någon anser sig vara med orätt utesluten från rösträtt kan han före den 18 juli ingiva anmärkningar härom till valnämndens ordförande resp. valförrättaren i stad; motsvarande framställning kan också göras av den, som anser att annan person med orätt upptagits såsom röstberättigad. Den 25 juli sammanträder valnämnden (resp. magistraten eller stadsstyrelsen) för att pröva de anmärkningar som framställts mot röstlängden. Över beslut som då fattas kan besvär ingivas till länsstyrelsen. Över länsstyrelsens beslut kan särskild klagan ej föras.

Vad beträffar tiden för valet stadgar vallagen att de ordinarie

valen skola äga rum å tredje söndagen i september månad. De senaste andrakammarvalen ägde rum år 1936 och då valperioden är fyra år skola alltså ordinarie andrakammarval nästa gång äga rum år 1940. Då valen äga rum på grund av särskilt förordnande om nya val skola de ske å den sön- eller helgdag, som av konungen bestämmes.

Enligt lag av år 1935 kunna de politiska partierna få särskilda partibeteckningar* registrerade; dylika beteckningar användas då å partiets valsedlar. Två eller flera partier, som registrerat partibeteckningar och anmält kandidater hos länsstyrelsen (se även härom Partibeteckning) samt ämna samverka med varandra i kartell vid valet, äga att hos länsstyrelsen gemensamt anmäla en kartellbeteckning, d. v. s. en beteckning, under vilken partierna gemensamt skola framgå. Sådan kartellbeteckning skall tydligt skilja sig från varje registrerad partibeteckning ävensom från tidigare anmäld kartellbeteckning. Anmälan om kartellbeteckning skall göras skriftligen genom de ombud, som partierna tillsätta i samband med registreringen av partibeteckning. Länsstyrelsen för en särskild lista över godkända kartell- och partibeteckningar. Länsstyrelsen utfärdar därefter kungörelse om valet; i denna kungörelse upptagas antalet mandat inom valkretsen, dag och tid för valet, vallokalen för varje valdistrikt, listan över kartell- och partibeteckningar samt uppgift om tid och ställe för rösternas sammanräknande inför länsstyrelsen.

Valet skall äga rum inför öppna dörrar. Vid valet får tal ej hållas och det är förbjudet att inom denna lokal utdela tryckta eller skrivna upprop. Valförrättaren sörjer för ordningens upprätthållande och kan om oordning uppstår avbryta valförrättningen. Valet skall börja klockan nio förmiddagen och fortgå till klockan tre eftermiddagen samt därefter fortsättas å landet från klockan fem till klockan åtta och i stad från klockan fem till klockan nio eftermiddagen; där högmässogudstjänst å valdagen hålles i den församling till vilken valdistriktet hör, göres uppehåll för den den tid gudstjänsten pågår. Då detta anses lämpligt kan dock länsstyrelsen bestämma om andra tider; under alla förhållanden måste valet äga rum å landet minst två timmar före klockan tre eftermiddagen och två timmar efter klockan fem samt i stad minst två timmar före klockan tre och två timmar efter klockan sju.

Vid valet skola begagnas valsedlar av vitt papper utan kännetecken; sistberörda bestämmelse är avsedd att trygga valhemligheten. Å varje valsedel skall ovanför kandidatnamnen utsättas minst en s. k. väljarbeteckning, men rätt finnes även att använda

två eller tre dylika beteckningar, som då uppföras den ena efter den andra. Denna regel är, såsom av det följande framgår, av betydelse för röstsammanräkningen och valresultatet, i det att sedlar med samma väljarbeteckning eller väljarbeteckningar sammanföras. Det är att märka att rätten att använda väljarbeteckningar föreligger oberoende av om registrerad partibeteckning eller behörigen anmäld partibeteckning finnes. Dock stadgas att om anmäld kartellbeteckning finnes denna skall sättas som första beteckning och att såsom andra beteckning då skall utsättas någon av de å länsstyrelsens lista under kartellbeteckningen uppförda partibeteckningarna. Annan registrerad partibeteckning får användas antingen såsom första eller andra eller tredje beteckning. Kandidatnamnen skola å valsedeln uppföras i en följd, det ena under det andra, och få utgöra högst två utöver det antal riksdagsmän valet avser. Valsedel skall innehålla tydlig uppgift om vederbörande kandidaters namn, titel eller yrke och hemvist. Varje väljare erhåller vid valbordet ett valkuvert av en av de personer som deltaga i valförrättningen. I vallokalen skola finnas avskilda platser (ett slags avskärmning) avsedda att möjliggöra för en var att med valhemlighetens bevarande inlägga sin valsedel i kuvertet. Sedan väljaren vid en av dessa platser inlagt sin valsedel i kuvertet och tillslutit detta lämnar han kuvertet till ordföranden vid valförrättningen, som nedlägger kuvertet i valurnan; härvid göres också anteckning om att den röstande utövat sin rösträtt.

Som regel gäller att rösträtt ej får utövas av annan valberättigad än den som å den ordinarie valdagen personligen infinner sig vid valförrättningen i det valdistrikt till vilket han hör, d. v. s. där han är upptagen i röstlängden. Undantag från denna regel ha dock alltid stadgats; genom en år 1937 beslutad reform ha dessa undantag blivit jämförelsevis omfattande. Man kan skilja på tre olika grupper av fall, i vilka röstning i annan ordning kan äga rum. 1) Om någon på grund av vistelse å annan ort är förhindrad att utöva sin rösträtt vid valförrättningen i det valdistrikt, till vilket han hör, kan han avlämna röstsedel som gäller valet i den valkrets, i vilken nämnda distrikt ingår, vid valförättning i annat valdistrikt inom riket. Väljare som vill begagna denna möjlighet, skall i det distrikt, till vilket han hör, begära ett utdrag ur röstlängden, som visar att han är röstberättigad. Genom denna bestämmelse, som tillkom år 1937, blev möjligheten att rösta utan att infinna sig i den ordinarie vallokalen på ett betydelsefullt sätt utvidgad. 2) Äro äkta makar båda röstberättigade, kan den ena av

dem avgiva röstsedel genom andra maken. Vill make begagna denna rätt skall valsedelsförsändelse anordnas tidigast trettio dagar före valet. För försändelsen skall användas ett innerkuvert (valkuvert) och ett ytterkuvert, som tillhandahållas genom statsverkets försorg. Den genom försändelse röstande skall själv frivilligt inlägga sin valsedel i innerkuvertet och tillsluta detta samt i närvaro av ett ojävigt vittne inlägga innerkuvertet i ytterkuvertet, som därpå av den röstande tillslutes. Den röstande skall vidare på ytterkuvertet egenhändigt underteckna en förklaring att röstningen tillgått på fastställt sätt och vittnet skall intyga, att förklaringen egenhändigt undertecknats. Röstning på detta sätt kan genom den andra makens försorg även äga rum i annat valdistrikt än det, vartill den röstande hör, varvid naturligtvis röstlängdsutdrag av förut nämnda slag erfordras. 3) Om det med skäl kan antagas att en röstberättigad å valdagen kommer att vistas utom riket eller att röstberättigad, som utövar militärtjänst eller tillhör besättning eller annan personal å fartyg, eller personalen vid statens järnvägar eller vid enskilt järnvägsföretag, eller vid post-, tull- eller lotsverket, till följd av tjänstens utövning icke kan komma till valförrättningen i något valdistrikt kan den röstberättigade före valdagen avlämna röstsedel, som gäller valet i den valkrets, där han är upptagen i röstlängd. En väljare som begagnar denna möjlighet skall inneha röstlängdsutdrag av förut nämnt slag. Röstning på detta sätt kan ske inom riket i varje stad inför röstmottagare, som magistraten förordnar, samt utom riket hos svensk beskickning i Europa och i den mån konungen så förordnar, hos annan svensk beskickning och hos svenskt konsulat, varvid beskickningens eller konsulatets chef eller den han sätter i sitt ställe är röstmottagare. Vid röstningen skall den röstande lämna uppgift rörande den omständighet som för honom medför rätt till röstning i denna särskilda ordning.

Sedan röstningen avslutats vidtager inom varje valdistrikt ofördröjligen en preliminär sammanräkning av valsedlarna; härvid uträknas dock endast rösternas fördelning på olika väljarbeteckningar. Denna ordning infördes år 1927 och gör det möjligt att redan några timmar efter valets slut fastställa de huvudsakliga valresultaten. Över denna sammanräkning föres ett protokoll, som jämte valsedlarna och röstlängden översändes till länsstyrelsen, som har att fullgöra den definitiva sammanräkningen. Härvid fastställes naturligtvis även vilka personer som blivit valda. Om rätt att anföra besvär över valet stadgas i riksdagordningen. Enligt denna kan besvär anföras hos konungen (regeringsrätten)

sist inom tio dagar efter valförrättningens slut, d. v. s. tio dagar sedan valresultatet tillkännagivits. Besvärsrätt anses tillkomma alla röstberättigade inom valkretsen och besvären kunna gälla allt som kunnat vara av betydelse för valets utgång, såsom röstlängden, själva valförfarandet, sättet för sammanräkningen och de valdas behörighet. Besvärsskrivelsen överlämnas till länsstyrelsen som skall lämna vederbörande valförrättare eller annan, vars handlingsätt besvären avse, tillfälle att yttra sig.

Beträffande röstsammanräkning och mandatens fördelning givas bestämmelser i vallagen. Under vissa omständigheter bli röstsedlar ogiltiga, så om annat än vitt papper använts, om det å röstsedeln finnes något kännetecken som kan antagas vara anbragt med avsikt, om röstsedeln saknar väljarbeteckning eller om den upptager väljarbeteckning å annat ställe än ovanför namnen. Om i ett valkuvert finnas två likalydande valsedlar, skall naturligtvis endast en sedel räknas; om i ett valkuvert finnas två icke lika lydande röstsedlar eller om i ett kuvert finnas flera än två röstsedlar äro de alla ogiltiga. För rösternas sammanräknande ordnas röstsedlarna efter väljarbeteckningar. Röstsedlar med samma första beteckning sammanföras i särskilda grupper (A-grupper). Om inom A-grupper förekomma röstsedlar med en andra beteckning ordnas gruppens sedlar även efter denna (B-grupper). På motsvarande sätt förfares, då inom B-grupp förekomma röstsedlar med en tredje beteckning och de grupper, som då erhållas, kallas C-grupper. Vidare uträknas för varje grupp ordningen mellan namnen å gruppens röstsedlar. Först sker uträkningen beträffande C-grupperna, sedan i fråga om B-grupperna och sist i fråga om A-grupperna. Vid de olika sammanräkningar, som härvid ske, gäller vid varje sammanräkning en röstsedel endast för ett namn. Vid första sammanräkningen gäller röstsedel för det namn som står främst på sedeln. Gruppens röstsedlar ordnas i namngrupper så att sedlar med samma namn bilda en namngrupp. Valsedlarna inom varje namngrupp räknas, och deras antal utgör namngruppens rösttal; samma tal är också jämförelsetal för det namn, som står först på namngruppens valsedlar. Det namn, vars jämförelsetal är störst, erhåller första platsen i ordningen. Vid varje följande sammanräkning gäller valsedel för det namn, vilket, bortsett från namn, som redan erhållit plats i ordningen, står främst å sedeln. Den eller de namngrupper, vilkas valsedlar vid närmast föregående sammanräkning gällde för det namn, som erhöll plats i ordningen, upplösas, och nämnda valsedlar ordnas i nya namngrupper så, att sedlar, som vid den pågående sammanräkningen

gälla för ett och samma namn, bilda en namngrupp; däremot bibehållas övriga befintliga namngrupper oförändrade. Valsedlarna inom varje nybildad namngrupp räknas, och deras antal utgör namngruppens rösttal. För de namn, för vilka finnas gällande valsedlar, beräknas rösttal och jämförelsetal. Rösttalet för ett namn är lika med rösttalet för den namngrupp eller sammanlagda rösttalet för de namngrupper, vilkas valsedlar gälla för namnet. Jämförelsetalet för ett namn är lika med dess rösttal, där icke namngrupp av valsedlar, som gälla för namnet, deltagit i besättandet av förut utdelad plats. Har så skett, erhålles namnets jämförelsetal genom att dela dess rösttal med det tal, som motsvarar den del namngruppen tagit i besättandet av plats eller platser, som utdelats (namngruppens platstal), ökat med 1, eller, om flera namngrupper av valsedlar, som gälla för namnet, deltagit i besättandet av förut utdelad plats, med dessa namngruppers sammanlagda platstal, ökat med 1. Platstalet för en namngrupp beräknas sålunda, att namngruppens rösttal delas med största jämförelsetalet vid sammanräkningen närmast före namngruppens bildande. Det namn, vars jämförelsetal är störst, erhåller plats i ordningen. Sedan dessa sammanräkningar slutförts fördelas de platser som skola besättas på sådant sätt att platserna en efter annan tilldelas den A-grupp, vilken för varje gång uppvisar det största av i det följande angivna jämförelsetal. Plats, som blivit en A-grupp tilldelad, besättes genast så, att A-gruppens första plats tillerkännes den, vars namn är det första i ordningen inom A-gruppen, A-gruppens andra plats den, som bär andra namnet i ordningen, A-gruppens tredje plats den, som bär tredje namnet i ordningen, och så vidare efter samma grund, ändå att den som är berättigad till platsen, redan fått sig tillerkänd plats från en eller flera andra A-grupper. Jämförelsetalet är lika med A-gruppens rösttal, så länge A-gruppen ännu icke fått sig någon plats tilldelad. Därefter beräknas jämförelsetalet för varje gång så, att A-gruppens rösttal delas med det tal, som motsvarar antalet av A-gruppen tilldelade platser, ökat med 1. Har samma person erhållit platser från två A-grupper, skall dock, vid beräkning av det antal platser, som utdelats, vardera platsen anses blott såsom en halv plats; har någon erhållit platser från 3 A-grupper, anses varje sådan plats såsom en tredjedels plats; och så vidare efter samma grund. — Dessa bestämmelser innebära praktiskt sett, att mandaten fördelas i förhållande till de skilda gruppernas röststyrkor. Då flera väljarbeteckningar finnas, utgår man härvid först från den översta väljarbeteckningen, och alla grupper, som röstat

under denna, betraktas sålunda i förhållande till grupper, som röstat under andra översta väljarbeteckningar, som en enhet. Därefter fördelas på motsvarande sätt platserna mellan de grupper, som samverka under en översta väljarbeteckning, och slutligen mellan de grupper, som samverka under en gemensam andra väljarbeteckning. Systemet med flera väljarbeteckningar avser att möjliggöra samverkan mellan politiskt närstående partier och mellan skilda riktningar inom ett och samma parti. I stort sett ökas utsikterna att erhålla mandat, resp. ett jämförelsevis stort antal mandat, genom samverkan. Detta förstås lätt, om man tänker sig att t. ex. tre skilda partier vid ett val äga vardera omkring 1,000 röster, men att antalet avgivna röster vid valet är sådant, att för erhållande av en plats krävas 1,100 röster; genom att då samverka under en gemensam högre väljarbeteckning kunna de tre partierna eventuellt erhålla icke mindre än två platser, som då gå till de två starkaste av de tre samverkande partierna. — Under senare år ha vid valen de borgerliga partierna eller vissa av dem i stor utsträckning bildat s. k. karteller, d. v. s. enligt särskild överenskommelse framgått under gemensam beteckning. De socialistiska partierna ha också använt samma beteckning, men i regel ha härvid kommunisterna utan överenskommelse upptagit den socialdemokratiska beteckningen, och socialdemokraterna ha frånsagt sig allt ansvar för samverkan. Dessa förhållanden ligga bakom 1935 års beslut om registrering av partibeteckningar. Vid 1936 års val framgick bondeförbundet på många håll i s. k. borgerlig samling, men genom uppgörelsen vid regeringsbildningen i september 1936 förbundo sig bondeförbundare och socialdemokrater att icke, så länge regeringssamverkan varade, deltaga i kartell med annat parti.

Har någon som blivit vald till riksdagsman avsagt sig uppdraget eller eljest avgått före utgången av den tid för vilken han valts skall länsstyrelsen verkställa ny röstsammanräkning inom den A-grupp för vilken den avgångne valts. Vid den nya sammanräkningen tages hänsyn blott till de valsedlar som upptaga den avgångnes namn. Varje valsedel gäller som hel röst och röstvärdet skall tillgodoräknas den av de förut ej valde vilkens namn står främst på röstsedeln. Den som erhållit högsta rösttalet inträder som ledamot i den avgångnes ställe.

Beträffande de *kommunala* valen givas bestämmelser i kommunal vallag den 6 juni 1930. I regel sammanfalla valdistrikten vid dylika val med valdistrikten vid andrakammarval. Röstlängd uppgöres av samma myndigheter som vid dessa val och beträf-

fande sättet för dess uppgörande gälla i huvudsak samma bestämmelser. Röstsedlarna skola antingen upptaga namnen i en följd den ena under det andra eller ock kunna å en sida av röstsedeln (den högra sidan) uppföras namn å personer som äro avsedda som suppleanter eller efterträdare åt vissa av de på sedelns vänstra sida uppförda kandidaterna. Bestämmelsen om röstsedlarna och sammanräkningen av rösterna äro så tillvida olika de vid andrakammarvalen gällande, som registering av partibeteckningar och anmälning av kartellbeteckningar icke förekomma.

Rätt att rösta på annat sätt än i vanlig ordning — d. v. s. genom personlig röstning vid valtillfället i den ordinarie vallokalen — finnes icke i samma omfattning som vid andrakammarvalen. Dels kan emellertid en äkta make på samma sätt som vid dessa val avgiva röstsedel genom den andra maken. Dels kan väljare, som tillhör någon av vissa yrkes- och tjänstegrupper, och som är hindrad att närvara vid valtillfället före röstsammanräkningens början inkomma med valsedelsförsändelse; ett vittne skall härvid till valsedelsförsändelsen foga vitsord om de omständigheter, som väljaren angivit såsom förfallogrund, samt intyga att väljaren egenhändigt skrivit sitt namn på försändelsen. De yrkesgrupper, som ha ifrågavarande rätt, äro i huvudsak desamma som vid andrakammarval kunna rösta före valdagen.

Vid *val inom representativa församlingar* tillämpas även proportionellt valsätt, men dels förekommer härvid endast en väljarbeteckning (s. k. partibeteckning), dels äro bestämmelserna om rösternas sammanräkning i vissa hänseenden olika. Vid val av förstakammarledamöter utses även suppleanter.

Valbarhet innebär rättsliga kvalifikationer att väljas vid ett visst val; någon gång begagnas beteckningen passiv valrätt. I regel gälla i huvudsak samma villkor för valbarhet som för rösträtt, ehuru icke sällan valbarhetsvillkoren äro något strängare. Enligt riksdagsordningen fordras för valbarhet till första kammaren dels kommunal rösträtt, dels en ålder av minst 35 år. För valbarhet till andra kammaren fordras (sedan 1937) uppnådda 25 års ålder, därjämte stadgas s. k. bostadsband*. Enligt en för båda kamrarna gällande bestämmelse kan icke såsom riksdagsman godkännas: den som står under förmynderskap; den som är i konkurstillstånd; den som blivit förvunnen att hava vid riksdagsmannaval med penningar eller gåvor sökt värva röster, eller mot vedergällning avgivit sin röst, eller genom våld eller hot stört valfriheten. Vad i allmän eller särskild lag stadgas därom att i vissa

fall den som dömes till straff skall dömas förlustig allmän befattning eller vara obehörig att inträda i sådan befattning skall även äga tillämpning å riksdagsmannabefattning. För valbarhet till kommunala förtroendeuppdrag och medlemskap i kommunala representationer uppställas samma villkor — med undantag för det sist nämnda; valbarhetsåldern är 25 år; enligt år 1936 antagna bestämmelser är vidare från valbarhet utesluten den som häftar för honom påförda utskylder till kommunen, vilka förfallit till betalning under något av de sista kalenderåren före valet.

Valdeltagande. Intresset för politiska val är högst skiftande under olika perioder och i skilda länder. I stort sett har valdeltagandet i Sverige varit jämförelsevis lågt, särskilt var detta fallet under tidigare perioder; vid andrakammarvalen på 1860—1870-talen röstade ofta endast omkring 20 procent av de röstberättigade och ännu på 1890-talet var den genomsnittliga röstningsfrekvensen blott något över 40 procent. I stort sett har valdeltagandet stigit samtidigt med förallmänligandet av rösträtten och införande av proportionella val; med någon säkerhet kan dock icke påstås att dessa reformer direkt lett till ökning av det politiska intresset. Vid valen 1908—1917 översteg röstningsfrekvensen i genomsnitt 60 procent och var vid flera val över 65 procent. De tre valen från 1920—1924 uppvisade en minskning av valdeltagandet som vid samtliga av dessa val höll sig vid omkring 55 procent. 1928 och 1932 var valdeltagandet över 67 procent och 1936 torde det ha uppgått till mer än 75 procent; exakta uppgifter för sistnämnda val äro ännu icke tillgängliga. I en rad stater har under senare år valdeltagandet hållit sig vid omkring 80 procent, så i Danmark, Norge, Schweiz, England och Frankrike. Under tider av stark politisk spänning har valdeltagandet stundom blivit än högre; i Tyskland och Österrike förekom under striderna före demokratiens avveckling ett valdeltagande på omkring 90 procent.

Betydelsefulla och tämligen generellt påvisbara skillnader i valdeltagandet olika folkgrupper emellan föreligga. Sålunda visa kvinnorna genomgående mindre politiskt intresse än männen. Valdeltagandet bland män och kvinnor vid andrakammarvalen i Sverige 1921—1932 angives nedan i procent:

Val	Män	Kvinnor
1921	62.0	47.2
1924	60.0	46.7
1928	72.6	62.7
1932	73.1	62.5

Liknande olikheter mellan könens politiska intresse kunna konstateras i andra länder. Sålunda ha kvinnorna i Norge och Finland visat ett valdeltagande, som med 8—10 procent understiger männens. I vissa länder, såsom Amerikas förenta stater synes skillnaden vara väsentligt högre. En del spridda undersökningar tyda på att valdeltagandet är särskilt lågt bland de ogifta kvinnorna, under det att de gifta kvinnornas röstningsfrekvens närmar sig männens.

Åldersgrupper	Män	Kvinnor
23—24	67.9	55.7
25—29	71.7	63.9
30—34	78.0	70.1
35—39	81.4	74.4
40—44	82.8	74.6
45—49	82.9	75.1
50—54	81.8	73.7
55—59	80.1	69.9
60—64	79.3	67.6
65—69	73.1	61.5
70—74	67.9	52.8
75—79	55.5	39.4
80 och däröver	37.2	22.6
Genomsnitt	76.9	67.2

Olika åldersgrupper visa också stora skillnader i det politiska intresset. Enligt ett stort antal utredningar från skilda länder är valdeltagandet lågt i de yngsta åldersgrupperna och stiger därefter småningom för att nå ett maximum bland åldersgrupperna omkring 50 år; därefter sjunker valdeltagandet ånyo och är utomordentligt lågt i de högsta åldersgrupperna. Såsom exempel kan anföras förestående tabell över valdeltagandet inom olika åldersgrupper i Sverige vid andrakammarvalen 1932; det bör nämnas att den undersökning ur vilken tabellen är hämtad endast omfattar en mindre del av valmanskåren, ehuruväl all anledning finnes att antaga att det vid undersökningen gjorda urvalet är representativt för hela landet.

Beträffande valdeltagandet inom olika yrken och socialklasser finnes endast ett begränsat material att tillgå. Flertalet av de undersökningar som finnas tyda emellertid på att valdeltagandet i stort sett stiger med stigande social standard. Särskilt den svenska statistiken innehåller på denna punkt intressanta uppgifter i det att vid flertalet val under tiden 1911—1928 valdeltagandet in-

om olika yrken och socialklasser fastställts. Huvudindelningen är i tre socialklasser; den första innefattar den egentliga överklassen (mindre än 5 procent av de röstberättigade år 1928), den andra omfattar hemmansägare, handlande, affärsanställda m. fl. (bortåt 40 procent av de röstberättigade 1928), till den tredje klassen hör vad man i dagligt tal kallar arbetarklassen. Valdeltagandet sjunker genomgående för varje socialklass. Vid de tre valen 1921—1928 var skillnaden i röstningsfrekvens mellan männen i första och andra klassen i genomsnitt 7.7 procent, mellan männen i andra och tredje klassen 6.2 procent, mellan männen i första och tredje klassen sålunda 13.9 procent. En jämförelse mellan till olika sociala klasser hörande grupper inom samma yrkesområde är belysande. Godsägarnas genomsnittliga deltagarprocent var 85.1, hemmansägarnas 69.4, rättarnas 65.8, torparnas 55.4 och jordbruksarbetarnas 53.1. I medeltal röstade 1924 och 1928 av de större företagarna 84.1 procent, av kontorister och verkmästare 71 procent, av industriarbetarna 65.9 procent. Av statistiken framgår vidare, att den »sociala» skillnaden i röstningsfrekvens är störst bland kvinnorna och alldeles särskilt stor bland de ogifta kvinnorna. Som exempel kan nämnas att vid valen 1921—1928 i genomsnitt de yrkesutövande kvinnorna inom första socialklassen hade en röstningsfrekvens av 65.1 procent, inom andra socialklassen av 48.3 procent och inom tredje socialklassen av 32.8 prosent. Ett exceptionellt lågt valdeltagande uppvisa de i lägre huslig tjänst anställda kvinnorna (hembiträdena). Förhållandet att kvinnorna inom den lägsta socialklassen visa så ringa politiskt intresse kan sägas ha till följd att kvinnorösträtten verkar i konservativ riktning eftersom framför allt den lägsta socialklassen röstar med radikala och i synnerhet socialistiska partier.

I fråga om åtskilliga länder har klarlagts att valdeltagandet är högre i städerna än på landsbygden. I Sverige har så genomgående varit förhållandet även om skillnaden är tämligen ringa, vid de senaste valen i genomsnitt omkring 5 procent. Samma olikhet mellan stad och landsbygd har framträtt t. ex. i Norge och Finland. I vissa länder såsom i Schweiz synes däremot valdeltagandet i regel vara högre på landsbygden.

Beträffande valdeltagandet under olika valsätt kan någon generell tendens icke fastställas. Majoritetsvalsystemets anhängare bruka påstå att den dramatiska konkurrens mellan olika personer som är förbunden med detta valsätt stimulerar väljarnas intresse; proportionalismens förespråkare åter betona att utsikten för en minoritet att bli representerad är ägnad att öka valdeltagandet. I

själva verket förete vissa stater med majoritetsval högt, andra sådana stater lågt valdeltagande; liknande skiljaktigheter föreligga i fråga om stater med proportionellt valsätt. En viktig skillnad mellan de båda valsätten är dock given. Vid majoritetsval blir valdeltagandet ofta mycket svagt i sådana områden där ett parti har avgjord majoritet och där följaktligen minoritetspartierna anse sig sakna utsikter till framgång. Det bästa exemplet härpå är Förenta staterna, där i vissa s. k. enpartistater ett parti länge dominerat och valdeltagandet blivit alltmera obetydligt (i vissa stater omkring 10 procent). I Schweiz förelåg inom flera kantoner samma situation, innan det proportionella valsättet infördes 1918; i genomsnitt var röstningsfrekvensen i Schweiz före proportionalismens införande under 55 procent, men har vid de följande valen närmat sig 80 procent.

Det påstås icke sällan att det politiska intresset är i avtagande och att detta i grunden är en följd av demokratiseringsprocessen, som tillfört valmanskåren omogna och ointresserade skaror. Uppgifterna om valdeltagandet pekar snarare i motsatt riktning. För många länder finnas för äldre tider icke uppgifter som tillåta bestämda jämförelser, men i den mån jämförelsematerialet är att tillgå tyder detta i det hela på en ökning av det politiska intresset. Så var som redan nämnt valdeltagandet i Sverige i slutet av 1800-talet omkring 20 procent lägre än under senare år. Särskilt bör beaktas att röstningsfrekvensen på flera håll stigit eller förblivit konstant, trots att rösträtten utsträckts till väljargrupper — t. ex. kvinnorna, ungdomen, arbetarklassen — som notoriskt rösta mindre än de förut röstberättigade folkgrupperna. I dessa fall kan fastställas att bland de väljargrupper som redan före rösträttsutvidgningen ägde valrätt en mycket betydande ökning av röstningsfrekvensen ägt rum. Flera faktorer kunna förklara detta förhållande. I vissa fall torde med rösträttens utvidgning ha följt en skärpning av de politiska motsättningarna och därmed en stegring av det politiska intresset. Propagandamedlens fulländande och ökade utnyttjande ha säkerligen också varit av betydelse. Det bör även ihågkommas att röstavgivningen under senare tid underlättats på skilda sätt, såsom genom ökning av antalet vallokaler och förbättring av kommunikationerna. Att närmare bestämma vikten av dessa och andra faktorer, som äro ägnade att öka valdeltagandet, låter sig icke göra.

Valkartell, se Val.

Valkrets kallas ett område som vid val av en eller flera personer bilda en enhet. Valkretsindelningen sammanhänger med valsättet*; majoritetsval ske i regel i enmansvalkretsar, under det att vid proportionella val kräves att flera mandat finnas i varje valkrets. Från valkrets skiljer man valdistrikt, ett område som har samma lokal för röstavgivning; som regel finnas ett flertal valdistrikt i varje valkrets.

Indelningen i valkretsar bestämmes vad såväl första som andra kammaren beträffar i huvudsak i vallagen. Enligt riksdagsordningen skall, vad angår första kammaren, för varje valkrets efter folkmängden inom kretsen väljas en riksdagsman för varje fullt tal, motsvarande en etthundrafemtiondedel av rikets folkmängd. Därest det antal riksdagsmän, som med tillämpning av detta stadgande bör utses, icke uppgår till 150, skola, för ernående av detta antal, de valkretsar, vilkas folkmängd mest överskjuter det tal, som enligt huvudbestämmelsen är bestämmande för riksdagsmännens antal inom valkretsarna, vara berättigade att vardera välja ytterligare en riksdagsman. Det antal riksdagsmän varje valkrets sålunda äger utse fastställes vart tionde år av Kungl. Maj:t, dock att härigenom icke inskränkning kan ske i vald riksdagsmans rätt att under föreskriven tid utöva riksdagsmannakallet. Valkretsarna indelas i åtta grupper; under vart år väljas riksdagsmän inom en av dessa grupper. Enligt vallagen finnas följande 19 valkretsar; inom parentes anges det antal riksdagsmän som enligt år 1931 meddelad bestämmelse skall väljas i varje valkrets. 1) Stockholms stad (12), 2) Stockholms län och Uppsala län (10), 3) Södermanlands län och Västmanlands län (9), 4) Östergötlands län med Norrköpings stad (8), 5) Jönköpings län (6), 6) Kronobergs län och Hallands län (7), 7) Kalmar läns norra och södra landstingsområden samt Gotlands län (7), 8) Blekinge län och Kristianstads län (9), 9) Malmöhus län med Malmö stad och Hälsingborgs stad (12), 10) Göteborgs stad (6), 11) Göteborgs och Bohus län (5), 12) Älvsborgs län (8), 13) Skaraborgs län (6), 14) Värmlands län (7), 15) Örebro län (5), 16) Kopparbergs län (6), 17) Gävleborgs län med Gävle stad (7), 18) Västernorrlands län och Jämtlands län (10), 19) Västerbottens län och Norrbottens län (10). — I det följande angivas vidare de olika valkretsgrupperna och det år då förstakammarval senast ägde rum inom varje grupp. Första gruppen består av första och tolfte valkretsarna och valde senast år 1929; år 1937 skall alltså val äga rum i de till denna grupp hörande valkretsarna. Andra gruppen består av andra och nittonde valkretsarna och valde år 1930. Tredje gruppen består av tredje

och åttonde valkretsarna och valde år 1931. Fjärde gruppen består av fjärde och adertonde valkretsarna och valde år 1932. Femte gruppen består av femte, elfte och fjortonde valkretsarna och valde år 1933. Sjätte gruppen består av sjätte, tionde och femtonde valkretsarna och valde år 1934. Sjunde gruppen består av sjunde, trettonde och sextonde valkretsarna och valde år 1935. Åttonde gruppen består av nionde och sjuttonde valkretsarna och valde år 1936.

Vad beträffar andrakammarval bestämmes i riksdagsordningen att varje valkrets, efter folkmängden vid början av året näst före den fyraårsperiod valen gälla, skall välja en riksdagsman för varje fullt tal motsvarande en tvåhundratrettiondedel av rikets folkmängd. För valkrets, vars folkmängd ej uppgår till fullt tre tvåhundratrettiondedelar av rikets folkmängd, väljas dock tre riksdagsmän; denna regel avser Gotlands valkrets. Därest det antal riksdagsmän som med tillämpning av dessa bestämmelser bör utses, icke uppgår till tvåhundratrettio skola, för ernående av detta antal de valkretsar, vilkas folkmängd mest överskjuter det tal som enligt grundregeln är bestämmande för riksdagsmännens antal inom valkretsarna, var för sig i ordning efter överskottets storlek vara berättigade att välja ytterligare en riksdagsman. Det antal riksdagsmän varje valkrets enligt dessa grunder äger utse fastställes för varje fyraårsperiod av Kungl. Maj:t. Enligt vallagen finnas 28 valkretsar. I det följande angivas dessa med antalet mandat vid 1936 års val inom parentes: Stockholms stad (20), Stockholms län (10), Uppsala län (5), Södermanlands län (7), Östergötlands län (11), Jönköpings län (9), Kronobergs län (6), Kalmar län (9), Gotlands län (3), Blekinge län (5), Kristianstads län (9), Fyrstadskretsen, d. v. s. Malmö, Hälsingborg, Landskrona och Lund (9), Malmöhus län (10), Hallands län (6), Göteborgs stad (9), Göteborgs och Bohus län (8), Älvsborgs läns norra krets (6), Älvsborgs läns södra krets (5), Skaraborgs län (9), Värmlands län (10), Örebro län (8), Västmanlands län (6), Kopparbergs län (9), Gävleborgs län (10), Västernorrlands län (10), Jämtlands län (5), Västerbottens län (8), Norrbottens län (8).

Valrätt, se Rösträtt.

Valsätt. I äldre tider förekom i allmänhet s. k. klassval i en eller annan form. Detta innebar att valen ägde rum inom olika sociala grupper, som var för sig tillerkändes ett visst antal representanter. Så t. ex. hörde ståndsvalen i Sverige före representationsreformen 1866 till denna kategori. Som ett slags klassval

kan man möjligen också beteckna ett valsystem i vilket de röstberättigade uppdelas i olika förmögenhetsklasser som var för sig välja representanter eller elektorer som i sin tur utse representanter. Ett dylikt klassvalsystem förekom t. ex. i Preussen före republikens införande 1918. Under senare tid har klassvalsprincipen hävdats framför allt från konservativt håll; stundom talas härvid om korporations- eller intresseval i ungefär samma mening som klassval. Det har gjorts gällande att medborgarna böra politiskt grupperas efter yrket eller den sociala ställningen och att staten bör bestämma det antal representanter som skall tilldelas varje grupp, med hänsyn till denna grupps allmänt sociala betydelse. Bakom denna uppfattning ligger i regel tanken att de s. k. högre socialgrupperna, d. v. s. i första rummet de förmögnare och de mera bildade, ha särskilt stor social betydelse och politisk förmåga och att de alltså böra tillerkännas ett i förhållande till deras storlek betydande antal representanter. Klassvalsprincipen har sålunda kommit att omfattas av många motståndare till det demokratiska styrelsesättet. Den politiska riktning, som brukar benämnas korporatism* har ofta nära anknutit till klassvalsprincipen.

Med den demokratiska principens framträngande och införande följde stånds- eller klassvalens ersättande med samfällda val. Vid dylika val rösta alla röstberättigade tillsammans oberoende av yrke och social ställning; såsom utgångspunkt för valet tjänar en lokal enhet, en valkrets. Samfällda val kunna dock förenas med olikheter i rösträtten (se Graderad röstskala) liksom naturligtvis med begränsning av rösträtten till vissa folkgrupper; först då rösträtten är lika och allmän är valsystemet fullt demokratiskt.

I samtidens demokratiska stater måste man i första rummet skilja på majoritetsval och proportionellt valsätt. Vid majoritetsvalsystemet blir den absoluta eller relativa majoriteten avgörande för valet av representanter inom vederbörande valkrets; ett sådant system kan vara förenat med bestämmelser, enligt vilka flera representanter komma på varje valkrets (listval). Vid det proportionella valsättet som förutsätter att flera representanter väljas i varje valkrets utgår man åter från att de politiska riktningarna skola bli representerade i förhållande till den anslutning de vinna bland väljarna; även en minoritet inom en valkrets kan sålunda bli representerad. En rad olika system för utformning av det proportionella valsättet ha utarbetats. Ännu i slutet av 1800-talet var majoritetsvalsystemet allmänt rådande. Ett proportionellt valsätt infördes först i Belgien år 1899, men sedan dess har propor-

tionalismen kommit till användning i det stora flertalet demokratiska länder, såsom de nordiska staterna, Schweiz, Holland och Belgien (före diktaturens införande även i Tyskland, Österrike och Italien). Majoritetsvalsprincipen tillämpas fortfarande i England, Frankrike och Förenta staterna.

Vid majoritetsvalsystemet kommer i regel endast en representant på varje valkrets (enmansvalkretsar). I regel är vid valet relativ majoritet, d. v. s. större röstetal än någon annan kandidats tillräcklig (England, Förenta staterna) men enligt ett system som för närvarande tillämpas i Frankrike och tidigare använts i flera andra stater (t. ex. Norge och Tyskland) kräves att om vid en första valomgång ingen kandidat uppnått absolut majoritet d. v. s. ett flertal av alla vid valet avgivna röster, en andra valomgång skall föranstaltas; med denna metod blir det möjligt för närstående partier, som vid den första omgången uppträda var för sig, att vid andra omgången anordna samverkan. Vad det proportionella valsättets former beträffar bör framhållas att proportionalismen tillämpats med olika konsekvens i skilda länder. På vissa håll har endast ett fåtal mandat kommit på varje valkrets och den proportionella principen har alltså endast i ringa mån kunnat göra sig gällande. I andra länder åter har man infört regler, som syfta till att skapa så vitt möjligt fullständig överensstämmelse mellan partiernas röststyrkor och representation. I Holland betraktas sålunda hela riket som en enda valkrets vid fördelningen av de hundra mandaten i andra kammaren. I Tyskland gällde före diktaturens införande att 60,000 avgivna röster berättigade till ett mandat, och valförfarandet skedde i olika etapper, varigenom partierna tillförsäkrades en ur proportionalistisk synpunkt rättvis representation. Enligt den danska vallagen komma flertalet mandat i folketinget på olika valkretsar, men omkring en femtedel av mandaten (tilläggsmandaten) fördelas på de partier som vid valen inom de olika valkretsarna fått ett färre antal mandat än som betingas av deras röststyrka. — I flera av de länder där proportionalismen i det hela strängt tillämpas har man dock genom vissa bestämmelser sökt förebygga allt för stor partisplittring. Så t. ex. få i Danmark endast de partier tävla om tilläggsmandat, som uppnått ett kretsmandat eller inom ett av tre områden, i vilka landet är indelat, uppnått ett mot ett mandat svarande antal röster. — Det bör också erinras om att man i några stater i syfte att framtvinga bildandet av fasta majoritetspartier, gjort försök med ett valsätt, vid vars tekniska utformande proportionalistiska synpunkter varit av betydelse, men som i själva

verket bör betecknas med ordet minoritetsvalsystem: vid mandatfördelningen betraktas hela landet som en valkrets såtillvida som det största partiet under vissa villkor, även om det samlade en minoritet av väljarna, erhölle ett betydande flertal av alla mandat. Ett dylikt system infördes i Italien år 1923 och var där gällande till år 1928; det har efterbildats i Rumänien och Jugoslavien. Enligt det italienska systemet förekom ett antal valkretsar, men i huvudsak betraktades hela landet vid röstsammanräkningen och mandatfördelningen som en enda valkrets. Om nämligen ett parti samlade flera röster än något annat och tillika minst 25 procent av alla avgivna röster, skulle det besätta två tredjedelar av platserna i kammaren, eller 356 mandat av 535; övriga platser skulle i sådant fall fördelas på de andra partierna i proportion till deras röstetal. Om ingen lista uppfyllde de angivna kraven skulle genomgående det proportionella systemet tillämpas.

I kritiken av majoritetsvalsystemet har man framför allt framhävt den allmänt demokratiska synpunkten att de politiska meningsriktningarna böra kunna göra sig gällande inom representationen med samma styrka som de äga inom valmanskåren och att systemet med majoritetsval ofta leder till att tvärtom vissa grupper bliva starkt överrepresenterade i förhållande till andra; det förekommer t. o. m. att ett parti, som bakom sig har blott en minoritet av väljarna, får en överväldigande majoritet inom representationen. Man brukar härvid särskilt hänvisa till de erfarenheter av majoritetsvalsystemets verkningar som gjorts i England. Särskilt under vissa perioder då tre partier uppträtt i detta land har disproportionen mellan röstsiffror och antalet mandat varit synnerligen betydande. Som exempel kan nämnas valen 1922, 1923 och 1924, då de konservativa och liberala partierna samt arbetarpartiet fingo i följande tabell angivna antal röster och mandat.

	1922		1923		1924	
	Röster i mill.	Mandat	Röster i mill.	Mandat	Röster i mill.	Mandat
Konservativa	5.58	344	5.54	258	8.04	412
Liberala	4.2	114	4.3	159	2.9	40
Arbetarpartiet	4.2	142	4.4	191	5.5	151

Vid det sista av dessa val komma alltså i genomsnitt på en konservativ representant 19,000, på en arbetarrepresentant 36,000 och på en liberal 75,000 väljare. Helt naturligt har det liberala partiet i England energiskt men utan framgång verkat för införande av proportionalism. — Majoritetsvalsprincipens anhängare

hävda, att endast i undantagsfall en verkligt väsentlig brist på överensstämmelse mellan röststyrka och representation blir en följd av systemets användning. Mindre betydelsefulla brister i detta hänseende förklaras vara betydelselösa; huvudsaken är att de stora politiska meningsriktningarna inom landet över huvud bli representerade. Ur andra synpunkter medför, anser man, majoritetsvalsystemet stora fördelar. Genom detta system, säger man, framtvingas samverkan mellan politiskt närstående grupper och en partisplittring, som försvårar parlamentarismens funktionering, förhindras. Uppenbarligen är det riktigt att majoritetsvalsystemet är ägnat att hålla partisplittringen inom vissa gränser. Särskilt om de politiska riktningarna i ett land äro någorlunda jämt fördelade över hela riket är majoritetsvalsystemet i hög grad ägnat att framtvinga valmanskårens uppträdande i ett fåtal stora partier. Ofta ha dock flera mindre betydande politiska riktningar så starka lokala rotfästen, att det även under ett majoritetsvalsystem lönar sig för dem att uppträda som självständigt parti. I vissa länder med majoritetsval, såsom England och Förenta staterna, ha visserligen under långa tider endast funnits två stora partier, och partiernas antal har aldrig överskridit tre eller fyra. Men i andra länder med samma valsätt — ehuruväl med två valomgångar — har partisplittringen varit mycket stor. Sålunda ha de franska kamrarna varit uppdelade i ett stort antal grupper och i den tyska riksdagen under kejsardömet uppträdde ständigt tio till femton olika partier. Även om möjligheten att få fast grund för regeringsbildningen genom ett enhetligt majoritetsparti är större under majoritetsvalsystemet än under proportionalismen har det även under det förstnämnda systemet i många fall visat sig omöjligt att bilda vare sig ett eller flera partier stödda majoritetsregeringar. Även på andra punkter bryta sig uppfattningarna hos anhängarna av de olika valsätten. Både från det ena och andra hållet har man gjort gällande att det förordade valsättet skulle vara mest ägnat att stimulera det politiska intresset; uppgifterna om valdeltagandet* i olika länder giva på denna punkt icke någon bestämd ledning. Ej heller kan det med någon säkerhet påstås att partiledningarnas makt och folkrepresentanternas partibundenhet i någon avsevärd grad skulle vara beroende av valsättets utformning.

I Sverige försiggingo andrakammarvalen tidigare genom majoritetsval i enmansvalkretsar och även andra val skedde i enlighet med majoritetsprincipen. Som ett led i författningsreformen 1907—1909 infördes proportionellt valsätt vid de politiska valen

och i anslutning härtill har den proportionella principen antagits i fråga om offentliga val i allmänhet (se Riksdagen och Val). Särskilt under senare år ha gång efter annan förslag om omläggning eller reform av valsättet framlagts. Sedan 1925 ha vid flera riksdagar motioner väckts om återgång till majoritetsvalsystemet. Särskilt ha yrkanden härom framförts från det liberala partiet, utan tvivel i visst sammanhang med detta partis starka tillbakagång; dock ha jämväl åtskilliga socialdemokrater anslutit sig till samma linje. Utskottsbetänkanden samt debatter och voteringar i kamrarna visa emellertid att en mycket stor majoritet finnes för bibehållande av den proportionella valmetoden. I andra förslag under de senaste femton åren har man däremot velat ytterligare utbygga proportionalismen. Sedan 1921 års reform av valkretsindelningen äro visserligen valkretsarna tämligen stora — i genomsnitt komma 8 representanter på varje valkrets — men trots detta förekommer vid varje val att vissa partier bli något överrepresenterade och andra partier i motsvarande grad underrepresenterade i andra kammaren i förhållande till sin totala röststyrka inom hela rikets valmanskår. I regel är det de minsta partierna, som gå förlustiga vissa platser på grund av proportionalismens ofullständighet; vid intet val har dock ett partis representation med mer än några få mandat understigit det antal mandat, som partiet skulle ha erhållit därest vid rösternas sammanräkning hela riket utgjort en enda valkrets. Särskilt det frisinnade partiet och senare folkpartiet samt de kommunistiska partierna ha arbetat för en sådan reform av valsättet, varigenom fullständig proportionalitet skulle vinnas. I ett betänkande av år 1928 förordades ett system med 15 stycken tilläggsmandat som skulle fördelas på sådant sätt att de eljest underrepresenterade partierna finge mot deras valmanskårer svarande antal platser. Enligt ett förslag av år 1932 skulle det s. k. utjämningsförfarandet ordnas på det sätt, att trettio av andrakammarmandaten förvandlades till s. k. riksmandat om vilka partierna skulle kunna tävla med särskilda rikslistor; riksmandaten skulle fördelas mellan de partier, som lyckats få någon valkretskandidat placerad, i sådan ordning att vederbörande partiers sammanlagda antal mandat komme att svara mot deras röststyrkor inom hela riket. De stora partierna ha bestämt motsatt sig de skilda utjämningsförslagen, vilkas genomförande befarats skola gynna uppkomsten och fortvaron av ett flertal småpartier. De väckta förslagen ha alltså med stor majoritet avslagits.

Man skiljer också på direkta valsätt, då valet försiggår i ett

led, och indirekt valsätt, då vederbörande representanter väljas av personer som i sin tur äro valda av andra. Indirekt valsätt tillämpas i många länder vid val av någon av representationens kamrar, så t. ex. i fråga om första kammaren i Sverige och senaterna i Frankrike och Förenta staterna.

Varsellagen, se Arbetsfred.

Vattenfallsstyrelsen inrättades år 1908 och är ett centralt ämbetsverk under kommunikationsdepartementet. Styrelsen förvaltar statens vattenfall med därtill hörande mark samt beslutar bland annat i fråga om leverans av kraft från statens kraftverk. Styrelsens chef är generaldirektör. Därjämte höra till styrelsen fyra ledamöter, som icke äro fast anställda ämbetsmän utan inom styrelsen representera olika grenar av teknisk och annan praktisk erfarenhet. Styrelsen är vidare uppdelad på fem byråer; av dessas chefer är en överdirektör och en överingenjör.

Verkställande makt, se Exekutivmakt.

Veto. Ordet — som betyder »jag förbjuder» — användes främst om en ett statsorgan tillkommande rätt att omintetgöra ett annat statsorgans beslut. Man talar om absolut veto då denna rätt är ovillkorlig och om suspensivt veto då ett veto endast gäller viss tid eller på annat sätt kan undanröjas. Så t. ex. har den amerikanske presidenten vetorätt mot lagbeslut av kongressen, men om lagbeslutet upprepas med två tredjedels majoritet blir detta veto kraftlöst. Det engelska överhuset kan under viss tid hindra genomförande av underhusets lagbeslut.

Votering, se Omröstning.

Vräkning vid arbetskonflikter. Man har sedan länge framhållit, att en del arbetare, speciellt då lantarbetare, vid arbetskonflikt befunno sig i särställning, såtillvida att rätt till bostad ingick i deras lön. Då konflikt utbrutit, ha dessa arbetare kunnat avhysas från sina bostäder. Härigenom ha deras möjligheter att föra lönestrider väsentligt minskats och deras ställning under konflikter blivit sämre än övriga arbetargruppers. Arbetskonflikter ha särskilt hårt kommit att drabba de stridandes familjer. Med hänsyn härtill framlade år 1936 socialdemokratiska regeringen ett förslag till lag om skydd mot vräkning i arbetskonflikter. Från borgerligt håll framhölls, att skyddsbestämmelserna alltför mycket gynnade arbetarna. En strejkande arbetare skulle få vräkas först 3 månader från den dag, då han slutade arbeta på grund av kon-

flikten. Dock skulle arbetaren få vräkas för beredande av bostad åt arbetsvillig, om arbetet ej utan synnerlig olägenhet kunde inställas under konflikten. Från borgerligt håll yrkades, att vräkning skulle få ske, om lägenheten behövdes till bostad åt annan arbetstagare, med vilken överenskommelse träffas för minst tre månader eller för den tid, konflikten varade. Vidare skulle arbetaren vara skyldig avflytta, om han »stör ordningen på arbetsplatsen». Riksdagen godtog lagförslaget med dessa båda tillägg mot socialdemokraternas röster.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen är ett centralt ämbetsverk som sorterar under kommunikationsdepartementet och har till uppgift att handlägga ärenden som röra vägar, broar, kanaler, hamnar o. dyl., sjöars och vattenfalls utnyttjande för industriella ändamål (då dessa ärenden ej tillkomma Vattenfallsstyrelsen*). Chefen för styrelsen är generaldirektör. Styrelsen är uppdelad på sex byråer.

Välfärdspolitiken, beteckning för den gemensamma linje, till vilken socialdemokraterna och bondeförbundet anslöto sig vid en uppgörelse vid 1933 års riksdag. På grund av den rådande krisen befunno sig två grupper av medborgare, nämligen en stor del av industriarbetarna (de arbetslösa) och en stor del av jordbruksbefolkningen i en mycket svår situation. Bondeförbundet önskade hjälp åt jordbrukarna, socialdemokraterna åt de arbetslösa. Man ingick en kompromiss, så att bondeförbundet lämnade socialdemokraterna sitt stöd i frågan om beredskapsarbetena och de avtalsenliga lönerna på villkor, att programmet i arbetslöshetsfrågan något nedskars, samtidigt som jordbruket erhöll viss hjälp. (Jfr Arbetslöshetsfrågan och Jordbruksfrågan.) Från 1933 års riksdag ha de båda partierna samverkat fram till slutet av riksdagen 1936, då överenskommelsen (den s. k. kohandeln) bröts.

Den närmaste orsaken till brytningen mellan socialdemokraterna och bondeförbundet våren 1936 var, att bondeförbundet dels gick på annan linje än socialdemokraterna i försvarsfrågan, dels även röstade mot socialdemokraternas förslag om dyrortsgruppering av folkpensionerna. Detta senare medförde den socialdemokratiska regeringens avgång. Efter valen bildade bondeförbundet och socialdemokraterna gemensamt regering, och denna deras samverkan kan sägas utgöra en direkt fortsättning av välfärdspolitiken. Regeringsprogrammet innebär, att man för närvarande avstår från socialiseringssträvandena och med bondeförbundet arbetar på en fortsatt reformpolitik. Dyrortsgrupperingen av folk-

pensioneringen genomfördes på förslag av de båda partiernas regering vid 1937 års riksdag.

Vänster. Om uppkomsten av denna politiska beteckning, se Höger. Ordet vänster brukas i många stater såsom en sammanfattande benämning på de radikala partierna, inklusive socialister av skilda riktningar. I Sverige användes ordet särskilt under tiden före statsskickets demokratisering, då man med vänster avsåg de i huvudsak samverkande liberala och socialdemokratiska partierna. Under senare år torde språkbruket ha varit mindre bestämt. Ibland kallas på traditionellt sätt folkpartiet (resp. före 1934 liberala och folkfrisinnade) jämte de socialistiska partierna för vänsterpartier, men då dessa partier numera i regel icke samverka, har beteckningen blivit mindre vanlig. Om enskilda personer användes ordet vänster ofta för att beteckna allmän radikalism. (Jfr Borgerlig vänster.)

Vänstersocialism. Inom det socialdemokratiska partiet i Sverige framträdde under partiets starka framväxt under början av 1900-talet en allt bestämdare motsättning mellan en mera moderat och en mera radikal linje; den radikala riktningen, som bland annat yrkade på avrustningspolitik, ägde starkt stöd inom partiets dåvarande ungdomsrörelse, Socialdemokratiska ungdomsförbundet. Vid 1917 års partikongress kom det till klar brytning och den radikala minoriteten utträdde ur partiet och bildade på en kongress i maj 1917 ett nytt parti, *Sveriges socialdemokratiska vänsterparti.* Partiet angav som sitt ändamål »att i samverkan med alla på den internationella socialismens grund vilande partier i andra länder verka för en fullständig omdaning av det kapitalistiska samhällets ekonomiska, sociala och politiska organisation och genomföra de undertryckta klassernas materiella och andliga frigörelse». Vid 1917 års andrakammarval erövrade partiet nära 60,000 röster och 11 mandat. Vid 1920 års val gick partiet avsevärt tillbaka och besatte endast sju platser i andra kammaren. Vid denna tid hade redan en strid börjat inom partiet mellan dem som ville godtaga den kommunistiska internationalens år 1920 beslutade direktiv och motståndarna till denna linje. Vid en kongress i mars 1921 segrade den kommunistiska riktningen; minoriteten utträdde och fortsatte det vänstersocialistiska partiets verksamhet. Vid 1921 års val vann detta parti sex platser i andra kammaren. Partiet samverkade emellertid i regel med det socialdemokratiska partiet och redan år 1923 beslöts sammanslagning med detta parti. Till vänstersocialismens ledande män hörde Z. Höglund

och Fredrik Ström, som 1921 stannade på den kommunistiska majoritetslinjen, samt Carl Lindhagen, Ivar Vennerström och Fabian Månsson, som intill 1923 verkade inom det vänstersocialistiska partiet.

W.

Washingtonkonventionen, se Arbetarskyddslagstiftning.

Y.

Yrkesinspektionen, se Arbetarskyddslagstiftning.

Yttrandefrihet. Några allmänna bestämmelser om yttrandefrihet, d. v. s. om rätt för medborgarna att fritt uttala sina åsikter i tal och skrift, innehåller den svenska lagstiftningen icke, men denna frihet är erkänd som en självklar medborgerlig rättighet. Vissa yttranden, såsom hädelser, ärekränkningar och sedlighetssårande uttalanden samt uppmaningar till brott och yttranden som utgöra försök eller förberedelse till förräderi, äro genom bestämmelser i strafflagen straffbelagda. Se vidare Föreningsfrihet, Församlingsfrihet och Tryckfrihetsförordningen.

Å.

Åkarpslagen, se Arbetsfred.

Ålderspresident. Innan val av talmän ägt rum föres i vardera kammaren ordet av den därstädes närvarande ledamot, som bevistat de flesta riksdagarna eller där två eller flera ledamöter deltagit i lika många riksdagar, den av dem som är till levnadsåren äldst. Den tillfällige ordföranden kallas ålderspresident. Under senare år har det blivit vanligt att ålderspresidenten öppnar förhandlingarna med ett allmänt hållet anförande.

Återlämnande. Enligt de reglementariska föreskrifterna till riksdagen skall ett ständigt utskott, som anser ett dit hänvisat ärende ej böra av utskottet handläggas, senast inom åtta dagar efter det ärendet inkommit till utskottet avgiva meddelande härom till kamrarna; kamrarna besluta därefter om frågan ändock skall behandlas av utskottet eller om den skall överlämnas till annat utskott. Dylika återlämnanden ha förekommit framför allt i sådana fall, då ett utskott anser ett till detsamma hänvisat ärende konstitutionellt höra till ett annat utskott. Även särskilda och tillfälliga utskott ha beslutat om återlämnande av ärenden, ehuru någon bestämmelse härom icke finnes.

Återremiss. När ett utskottsutlåtande kommer före till avgörande i riksdagens kamrar eller i en av dem kan kammaren antingen fatta beslut eller också om frågan anses fordra ytterligare utredning återförvisa ärendet till utskottet. Beslut av sistnämnda art kallas återremiss. Vederbörande utskott skall då avge nytt betänkande. Fattar den ena kammaren beslut under det den andra beslutar återremiss brukar utskottet utan ny utredning hemställa att även denna kammare skall upptaga ärendet till definitivt avgörande.

Åttatimmarslagen, se Arbetarskyddslagstiftning.

Ä.

Ämbeten. Med ämbeten menas högre statstjänster i motsats till lägre tjänster och befattningar. Någon bestämd gräns föreligger emellertid icke och i detta sammanhang behandlas statstjänster över huvud. Bestämmelser om inrättande av statstjänster, om villkoren för innehav av dylika tjänster och om sättet för deras tillsättande givas i olika sammanhang. På en rad punkter innehåller regeringsformen grundläggande bestämmelser. Vidare finnas stadganden härom i samfällt beslutade lagar och i av Kungl. Maj:t utfärdade förordningar och instruktioner. Genom sina statsregleringsbeslut fastställer riksdagen i stor utsträckning statstjänstens organisation.

Om utnämningsrätt och kompetensvillkor i fråga om ämbeten givas de huvudsakligaste bestämmelserna i regeringsformens § 28. Konungen i statsrådet äger enligt denna paragraf att verkställa utnämningar till alla de ämbeten och tjänster, högre och lägre, vilka äro av den egenskap att konungen å dem utfärdar fullmakter. Här avses sålunda enligt ordalydelsen endast s. k. fullmaktstjänster, d. v. s. tjänster vilkas innehavare i princip icke kunna avsättas utan rannsakning och dom (undantag äro dock förtroendetjänster*). Däremot omnämnas icke i stadgandet sådana tjänster som konungen tillsätter med ett s. k. konstitutorial och för vilkas innehavare icke samma garantier gälla (jämför det följande). Dock torde man i regel utgå från att de i paragrafen givna kompetensbestämmelserna även gälla dessa befattningar, som under senaste tid blivit allt talrikare, liksom också befattningar som tillsättas tillsvidare eller på viss tid genom förordnanden. Konungen kan då annorlunda icke är föreskrivet överlämna utnämningsrätten åt underordnade myndigheter; enligt praxis eller särskilda bestämmelser gälla i huvudsak samma kompetensbestämmelser i fråga om dessa tjänster som beträffande de av Kungl. Maj:t tillsatta tjänsterna.

Enligt första stadgandet i paragraf 28 kan konungen till de där nämnda befattningarna utnämna infödda svenska män. Härige-

nom utestängdes ursprungligen från ämbetena alla till riket inflyttade personer. Enligt gällande bestämmelser saknar dock ordet infödd i detta sammanhang betydelse. I en annan bestämmelse i regeringsformen stadgas nämligen att utländsk medborgare enligt särskild lag kan genom naturalisation erhålla svensk medborgarrätt och att på detta sätt naturaliserad utlänning har samma rättigheter och förmåner som infödd svensk medborgare; undantag finnes dock i det att person som genom naturalisation blivit svensk medborgare icke kan utnämnas till ledamot av statsrådet*. Från den allmänna grundsatsen att endast svenskar kunna bliva ämbetsmän, stadgas åtskilliga avvikelser. Sålunda kan konungen till lärarbefattningar vid universiteten (utom de teologiska fakulteterna) samt »till lärare- och andra beställningar vid andra inrättningar för vetenskap, slöjd eller skön konst, ävensom till läkarbefattningar», utnämna utlänningar av utmärkt förtjänst som bekänna den rena evangeliska läran. Villkoret om utmärkt förtjänst innebär att vederbörande utlänning dels måste vara alldeles särskilt kompetent, dels ha större kvalifikationer till befattningen i fråga än varje svensk man som kan tänkas som dess innehavare. I militära ämbeten kunna också användas utlänningar av sällsynt skicklighet, en bestämmelse som under senare tid saknat betydelse. Vidare kan utlänning utses till olönad konsul.

Före år 1909 fordrades manligt kön för innehav av ämbeten under konungens utnämningsrätt. Nämnda år stadgades möjlighet för kvinnor att inneha vissa tjänster, framför allt lärarbefattningar. År 1921 blevo kvinnorna i princip likställda med männen; enligt grundlagen kan konungen med tillämpning av grunder, som godkänts av konung och riksdag, utnämna även kvinnor till ämbeten och tjänster. Beträffande prästerliga tjänster kräves bestämmelse i särskild lag, stiftad i samma ordning som kyrkolag, d. v. s. med kyrkomötets samtycke. Sedan detta stadgande infördes ha grunder för kvinnors rätt att inneha statstjänst meddelats, dels genom speciella beslut för vissa särskilda befattningar, dels genom en 1923 stiftad lag, den s. k. behörighetslagen. För närvarande äro kvinnorna utestängda endast från vissa grupper av befattningar såsom prästerliga och militära tjänster, vissa tjänster vid polisväsendet och tullverket samt en del andra befattningar med vilka äro förenade tillsyn över manlig ungdom.

Slutligen stadgas även vissa religiösa kompetensvillkor. Till prästerligt ämbete eller till annan tjänst, varmed är förenat åliggande att meddela undervisning i kristendom eller teologisk vetenskap, kan endast den utnämnas som bekänner den rena evan-

geliska läran. Samma regel gäller i fråga om statsråden. Till alla övriga ämbeten eller tjänster kunna bekännare av annan kristen troslära ävensom av den mosaiska läran utnämnas. Personer, som icke tillhöra något kristet eller mosaiskt religionssamfund, t. ex. mohammedaner och buddhister, kunna alltså under inga förhållanden innehava ett svenskt ämbete.

Vid utnämningar och befordringar skall hänsyn tagas endast till de sökandes »förtjänst och skicklighet»; härmed avses överhuvud alla kunskapsprov, tjänstgöringsmeriter och andra kvalifikationer som kunna vara av betydelse vid tjänstens utövande. I anknytning till äldre bestämmelser, som gåvo adelsmännen särställning i vissa fall, stadgar regeringsformen särskilt att någon hänsyn icke får tagas till de sökandes börd.

I regel skola förslag till besättande av tjänster upprättas av under regeringen stående myndigheter. I vissa fall är konungen bunden vid de förslag som sålunda framställas. Till ärkebiskop och biskopar skall sålunda utnämnas en av de tre som blivit föreslagna på visst i kyrkolagen stadgat sätt. Till borgmästare i stad, liksom till rådman och magistratssekreterare i Stockholm skall utnämnas en av de tre, som av de kommunalt röstberättigade uppförts på förslag.

Alla domare och ämbetsmän, som inneha fullmaktstjänster äro i princip oavsättliga, d. v. s. de kunna icke avsättas annat än efter rannsakan och dom och på grund av brott eller ämbetsfel som enligt lag skola föranleda avsättning. Beträffande tjänstemän, för vilka konstitutorial utfärdats, och av konungen icke tillsatta tjänstemän gäller icke denna regel; här är avskedande genom förvaltningsbeslut på grund av fel eller förseelse i tjänsten möjligt. De flesta statstjänster äro numera icke fullmaktstjänster och för flertalet statstjänstemän gäller alltså icke oavsättlighetsprincipen. — I fråga om fullmaktstjänster gäller vidare att deras innehavare icke kunna befordas eller flytta till andra tjänster utom efter egna ansökningar; denna regel har dock icke i praktiken strängt tillämpats. I fråga om kontrollen över ämbetsmän bör särskilt erinras om justitiekanslerns* skyldighet att anställa åtal för ämbetsfel.

Ämbetsmän, se Ämbeten.

Ö.

Öppen omröstning, se Omröstning.

Överläggning, se Debatt.

RIKSDAGENS LEDAMÖTER

STOCKHOLMS STAD.

Karl Wistrand (h),
f. 9/4 89, f. d. direktör, jur. kand. 11, verkst. dir. för järnbruksförb. o. mellansv. gruvförbundet 20—36, stadsfullmäktig 30, medlem av F. K. från 37.

Knut Ewerlöf (h),
f. 28/11 90, direktör, rådman 20, borgarråd 31, direktör för sammanslutn. mellan svenska försäkringsbolag 36, stadsfullmäktig, medlem av F. K. från 38.

Ivar Öman (h),
f. 18/4 00, redaktör, fil. dr 24, politisk souschef i Nya Dagl. Allehanda 25, ansvarig utgivare 36, stadsfullmäktig 31, medlem av F. K. från 38.

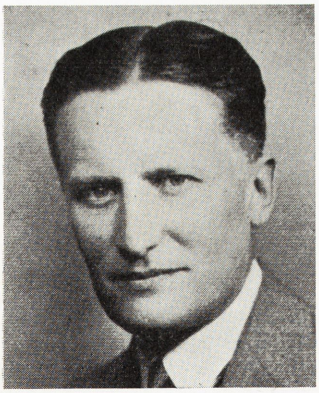

Harald Nordenson (h),
f. 10/8 86, direktör, fil. dr 14, docent i fysik och kemi 14, verkst. dir. vid Liljeholmens stearinfabrik 29, medlem av F. K. från 38.

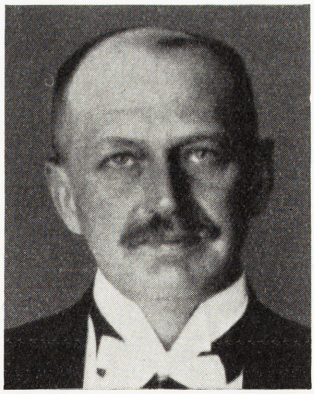

Natanael Gärde (f),
f. 27/7 80, f. d. justitieråd, konsult. statsråd 26—28, regeringsråd 28, justitieråd 29, justitieminister 30—32, medlem av F. K. från 38.

Bertil Ohlin (f),
f. 23/4 99, professor, fil. dr 24, docent 24, prof. i nationalek. vid Köpenhamns univ. 24, vid Handelshögskolan i Sthlm 29, medlem av F. K. från 38.

Oskar Hagman (s),
f. 1/12 80, byråchef, förtroendeman i mål.-förb. 13—20, medlem av A. K. 18—28 och av F. K. från 30.

Fredrik Ström (s),
f. 10/7 80, redaktör, författare, red. i Social-Demokraten 30, partisekr. 11—16, stadsfullmäktig 12, medlem av F. K. 16—21 och från 30.

Olof Carlsson (s),
f. 6/8 72, ledamot av försäkringsrådet, förtroendeman 10—17, stadsfullmäktig 23, medlem av A. K. 25—28 och av F. K. 22—24 samt från 30.

Georg Branting (s),
f. 21/9 87, advokat, jur. kand. 13, sekreterare i komm. f. industriell demokrati 20, stadsfullmäktig 27, F. K. från 32.

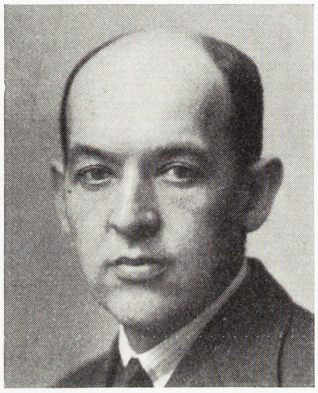

Axel Strand (s),
f. 13/11 93, kassör, ombudsman 23, kassör i träindustriarbetareförbundet 34, i L. O. 36, medlem av F. K. från 38.

Karl Karlsson (s),
f. 11/4 86, förbundsordförande, ombudsman i sko- och läderindustriarb.-förbundet 15, sekreterare 22, ordförande 28, stadsfullmäktig 38, medlem av A. K. 36, och F. K. 38.

STOCKHOLMS LÄN OCH UPPSALA LAN.

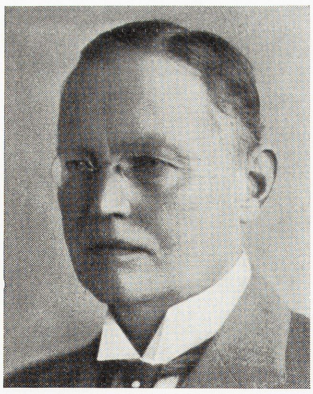

Theodor Borell, (h),
f. 12/11 69, häradshövding, Storängen, landstingsman, kommunikationsminister 28—30, medlem av F. K. från 17.

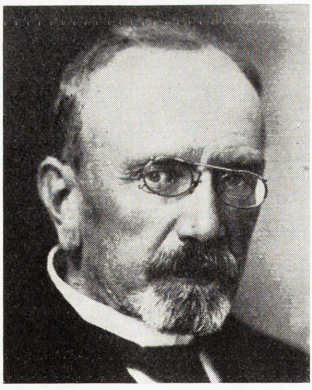

Hjalmar Hammarskjöld (h),
f. 4/2 62, f. d. landshövding, Stockholm, professor 91, statsråd 01, justitieminister 01—02, hovr. pres. 02—06, ecklesiastikminister 05, statsminister 14—17, Sv. Ak. 18, F. K. från 23.

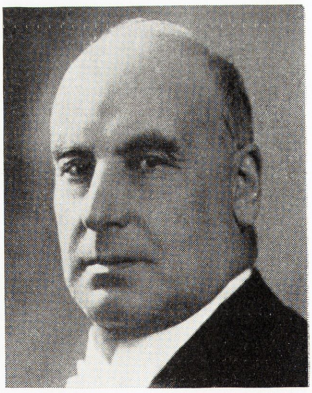

A. W. Rydberg (h),
f. 28/4 69, godsägare, Barkarby, landstingsman 23—34, medlem av F. K. från 31.

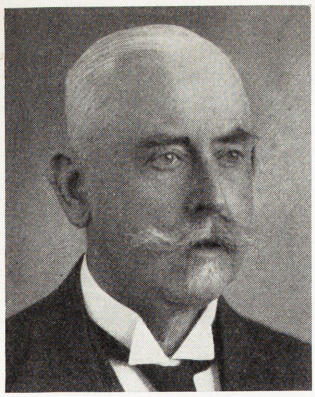

Carl-Axel Reuterskiöld (b),
f. 12/1 70, prof. emer., Uppsala, fil. dr, 93, prof. i statsrätt 09, stadsfullmäktig 09—24, statsrevisor 35, medlem av F. K. från urt. 19.

Johan Larsson (f),
f. 22/7 77, fabrikör, Örbyhus, kommunalfullmäktig, landstingsman 25, medlem av A K. från 29.

Gustav Möller (s),
f. 6/6 84, partisekreterare, Stockholm, redaktör för Social-Demokraten 21—24, socialminister 24—26, 32—36 och från 36, medlem av A. K. 18—19 och av F. K. från urt. 19.

C. P. Wahlmark (s),
f. 9/6 83, f. d. typograf, Uppsala, stadsfullmäktig 15, landstingsman 19, medlem av F. K. från 23.

Albert Forslund (s),
f. 11/4 81, statsråd, Spånga, landstingsman 31, ordf. i Landsorganisationen 36, kommunikationsminister 36, medlem av F. K. från 31.

G. W. Källman (s),
f. 1/8 77, f. d. kommunalkamrer, Sundbyberg, landstingsman 16, medlem av A. K. 12—19, 29—32 och av F. K. från 33.

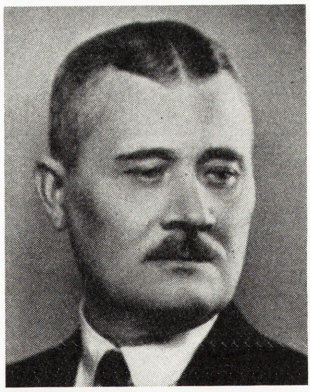

Oscar Danielsson (s),
f. 31/3 82, stadsombudsman, Södertälje, stadsfullmäktig, landstingsman 23, medlem av F. K. från 35.

Gustaf Sederholm (h),
f. 7/4 68, agronom, f. d. landshövding, Ålberga gård, medlem av F. K. från 19.

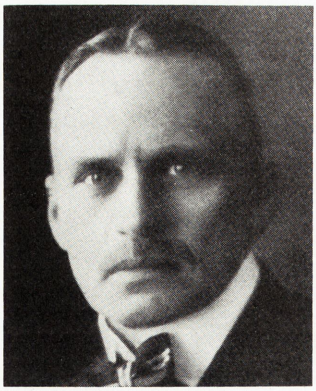

Gustaf H:son Tamm, (h),
f. 12/9 76, jägmästare, Ålsten, skogschef vid Fagersta 09, v. Järnbrukskoncernen 27, medlem av F. K. från 29.

Erik v. Heland (b),
f. 3/5 94, godsägare, Ånhammar, landstingsman 31, medlem av F. K. från 32.

Bo v. Stockenström (f),
f. 26/1 87, godsägare, Ånhammar, fil. kand., agronom, jordbruksminister 27—28, 30—32, medlem av F. K. från 23.

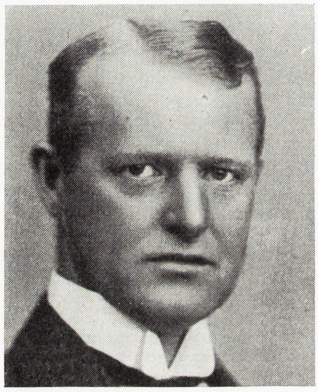

Wilhelm Björck (s),
f. 13/10 88, undervisningsråd, fil. dr, statssekreterare, Djursholm, lektor 16, statssekr. 34—36 och från 36, stadsfullmäktig 27, medlem av A. K. 17—20 och F. K. från 27.

David Norman (s),
f. 18/7 87, folkskollärare, Fagersta, kommunalfullmäktig, medlem av F. K. från 29.

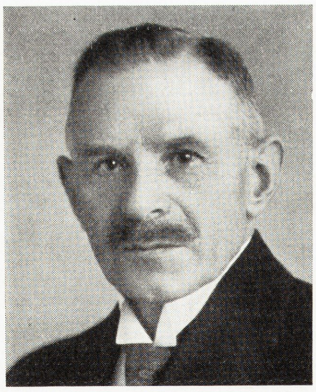

A. J. Bärg (s),
f. 14/1 70, förrådsförman, Katrineholm, stadsfullmäktig 17, landstingsman 10, statsrevisor 24—27, medlem av A. K. 11—23 och av F. K. från 24.

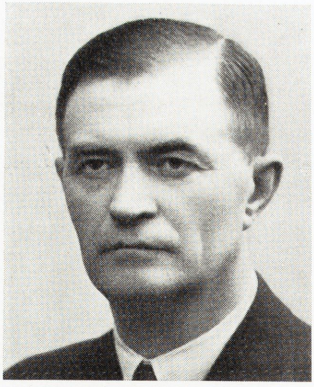

C. A. Härdin (s)
f. 6/1 87, lokomotivförare, Norrköping, stadsfullmäktig 27—33, medlem av F. K. från 36.

Carl H. Dahlström (s),
f. 27/4 77, smed, Sparreholm, kommunalfullmäktig, landstingsman.

ÖSTERGÖTLANDS LÄN MED NORRKÖPINGS STAD.

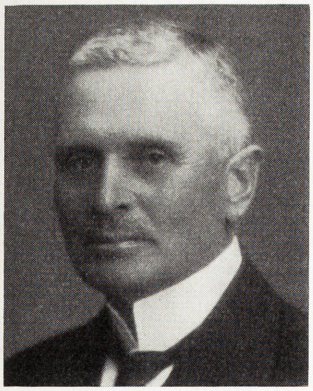

Israel Lagerfelt (h),
f. 18/9 74, friherre, godsägare, Malmslätt, fil. kand. 99, landstingsman 27, medlem av A. K. 09—11 och av F. K. från 30.

David Pettersson (h),
f. 9/12 66, lantbrukare, Bjälbo, landstingsman, jordbruksminister 23—24, medlem av A. K. 08—32 och av F. K. från 33.

G. A. Björkman (h),
f. 17/6 71, borgmästare, Norrköping, jur. kand., hovrättsråd 09, medlem av A. K. 21 och av F. K. från 33.

K. G. Westman (b),
f. 18/6 76, professor, Uppsala, fil. dr 05, professor i rättshistoria 10, ecklesiastikminister 14—17 utrikesminister 36, justitieminister från 36, medlem av F. K. från urt. 19.

Viktor Larsson (s),
f. 18/6 69, bankofullmäktig, Stockholm, stadsfullmäktig 99—06, riksgäldsfullmäktig 20, talman i A. K. 22—23, kommunikationsminister 24—26, medlem av A. K. 03—32 och av F. K. från 33.

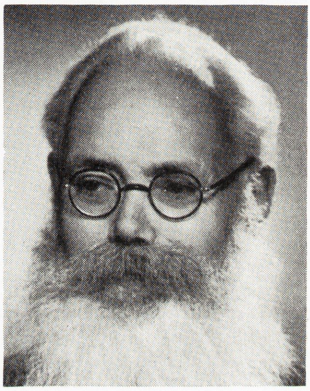

Oscar Olsson (s),
f. 4/7 77, lektor, Djursholm, fil. kand. 99, godtemplarordens världschef 30, medlem av F. K. från 13.

Gottfrid Karlsson (s),
f. 6/2 82, lokomotivförare, Vadstena, landstingsman 19, statsrevisor 36, medlem av A. K. 19—32 och av F. K. från 33.

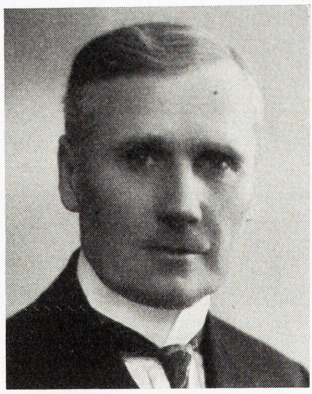

Albert Bergström (s),
f. 12/12 69, f. d. arbetsförmedlingsdir., Norrköping, stadsfullmäktig 15, medlem av F. K. från 19:2.

JÖNKÖPINGS LÄN.

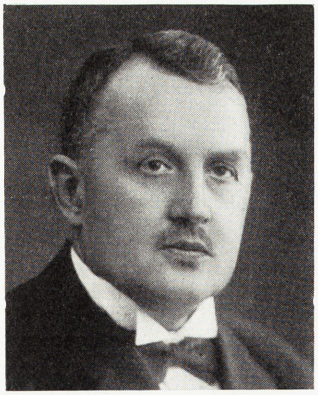

Bernhard Nilsson (h),
f. 1/8 74, domänintendent, Landeryd, landstingsman 10, kommunalfullmäktig 27, medlem av A. K. 10—22, 33 och av F. K. från 33.

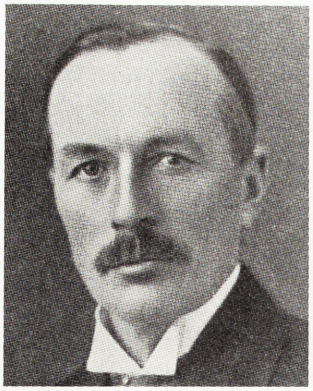

Anton Svensson (b),
f. 22/1 76, lantbrukare, Pershult, kommunalfullmäktig, landstingsman 27, medlem av F. K. från 37.

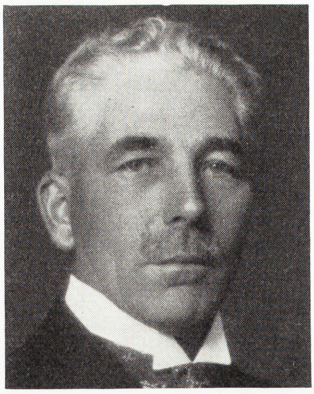

Allan Holstenson (b),
f. 13/7 lantbrukare, Alvesjö, kommunalfullmäktig, landstingsman 18, medlem av F. K. från 33.

Felix Hamrin (f),
f. 14/1 75, landsh., Jönköping, handelsm. 26—28, finansm. 30—32, statsm. 32, medl. av A. K. 12—14: 1, 18—33, F. K. från 34.

Ivan Pauli (s),
f. 19/5 85, lektor, Stockholm, fil. dr 19, doc. i rom. språk 19, medarb. i Soc.-Dem. 26, medlem av F. K. från 22.

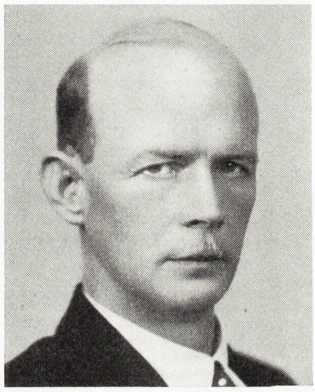

Gustav E. Heüman (s),
f. 18/9 92, mätareavläsare, Jönköping, stadsfullmäktig 26—34, medlem av F. K. från 34.

KRONOBERGS LÄN OCH HALLANDS LÄN.

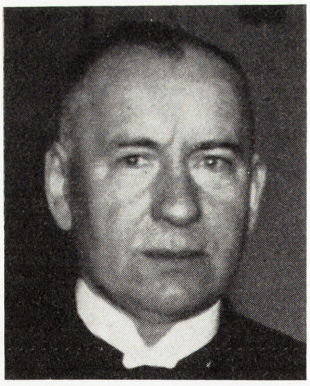

J. B. Johansson (h),
f. 23/9 77, lantbrukare, Fredrikslund, häradsdom., landstingsman 14, ordf. i statsrev. 26, jordbruksminister 28—30, medlem av F. K. från 18.

Martin Svensson (h),
f. 1/9 71, hemmansägare, Kompersmåla, kommunalfullmäktig 19, landstingsman 10, medlem av A. K. 14—20 och av F. K. från 22.

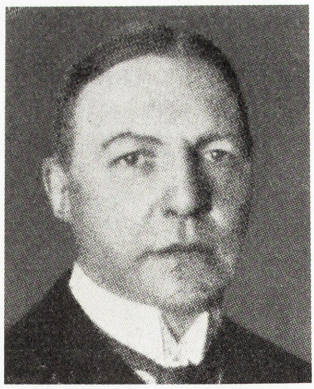

Ivar Ekströmer (h),
f. 5/6 80, brukspatron, Klavreström, jur. kand., kommunalfullmäktig 18, landstingsman 30—34, medlem av F. K. från 31.

Verner Andersson (b),
f. $^{15}/_{12}$ 87, lantbrukare, Köpinge, kommunalfullmäktig 21, landstingsman 31, medlem av F. K. från 35.

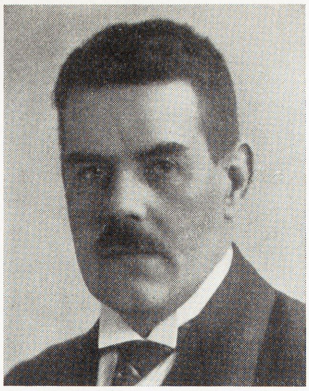

Per Gustafsson (b),
f. $^{16}/_{10}$ 80, lantbrukare, Benestad, landstingsman 35, medlem av F. K. från 22.

Anders Andersson (s),
f. $^{26}/_{1}$ 71, f. d. fattigvårdskonsulent, Markaryd, landstingsman 14, medlem av F. K. från 35.

Sven Larsson (s),
f. $^{11}/_{11}$ 83, murare, Varberg, stadsfullmäktig 16, landstingsman 23, medlem av F. K. från 35.

KALMAR LÄN OCH GOTLANDS LÄN.

Axel F. Mannerskantz (h),
f. $^{3}/_{6}$ 97, kapten, Värnanäs, godsägare, landstingsman 21, medlem av F. K. från 36.

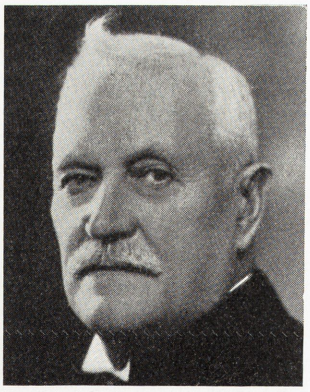

Erik Anderson (h),
f. $^{11}/_{8}$ 70, lantbrukare, Hägelåkra, landstingsman 00, statsrevisor 30—32, medlem av A. K. 09—15 och av F. K. från 20.

Petrus Nilsson (b),
f. $^{28}/_{12}$ 81, andre vice talman, lantbrukare, Gränebo, kommunalfullmäktig, landstingsman 19, medlem av A. K. 17 och av F. K. från urt. 19.

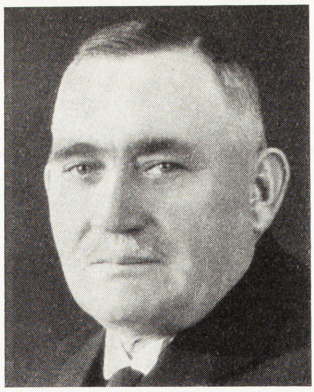

Gunnar Bodin (b),
f. $^{6}/_{8}$ 72, lantbrukare, Visby, landstingsman 20, medlem av F. K. från 20.

Arthur Heiding (b),
f. $^{15}/_{10}$ 83, lantbrukare, Stora Tomteby, landstingsman 22, kommunikationsminister 36, medlem av A. K. 25—35 och av F. K. från 36.

Ruben Wagnsson (s),
f. $^{8}/_{9}$ 91, undervisningsråd, Älsten, fil. kand. 15, stadsfullmäktig 22—35, medlem av A. K. 22—27 och av F. K. från 28.

Karl Magnusson (s),
f. $^{27}/_{7}$ 73, mjölnare, Kalmar, landstingsman 18, statsrevisor 27—30, medlem av A. K. 12—35 och av F. K. från 36.

BLEKINGE LÄN OCH KRISTIANSTADS LÄN.

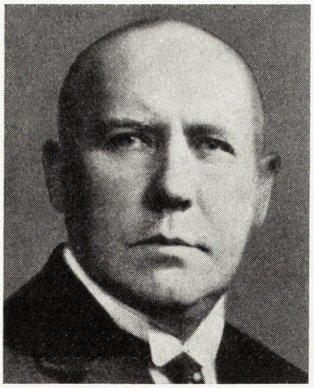

Johan Nilsson (h),
f. $^{21}/_{8}$ 73, första kammarens talman, landshövding, Kristianstad, godsägare, medlem av F. K. från 09.

Gustaf Ehrnberg (h),
f. $^{5}/_{4}$ 67, borgmästare, Simrishamn, hovrättsex. 89, landstingsman 01, medlem av F. K. från 31.

Nils Swartling (h),
f. $^{21}/_{7}$ 84, vice konsul, direktör, Svängsta, fabriksidkare, medlem av F. K. från 35.

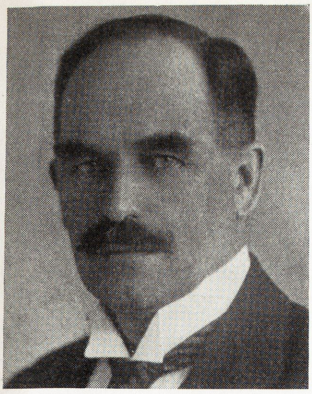

Alexander Nilsson (b),
f. 12/12 76, lantbrukare, Fredriksfält, landstingsman 22, medlem av F. K. från 24.

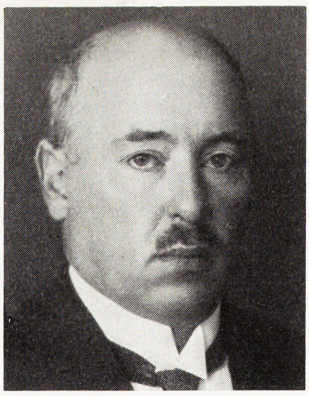

Anton Pettersson (b),
f. 13/6 79, ombudsman, Västerås, medlem av F. K. 22—23 och från 32.

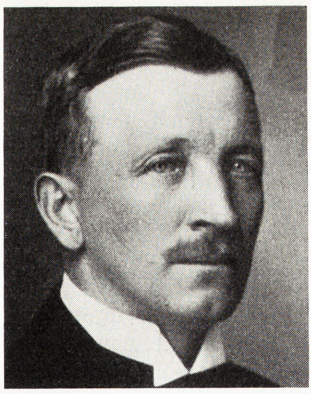

Elof B. Andersson (f),
f. 18/12 73, lantbrukare, Fältenborg, landstingsman 10, statsrevisor 33—35, medlem av F. K. från 21.

William Linder (s),
f. 3/6 76, borgmästare, Malmö, jur. kand., hovrättsråd 12, häradshövding 22, statsråd 20, medlem av F. K. från 19.

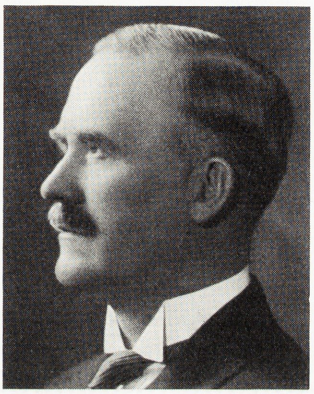

Jacob Hansson (s),
f. 12/8 78, stationsförman, Kristianstad, stadsfullmäktig 18, landstingsman 31 medlem av F. K. från 33.

Robert Berg (s),
f. 1/8 77, stuveriarbetare, Karlskrona, stadsfullmäktig 18, landstingsman 26, medlem av A. K. 21—24 och av F. K. från 34.

MALMÖHUS LÄN.

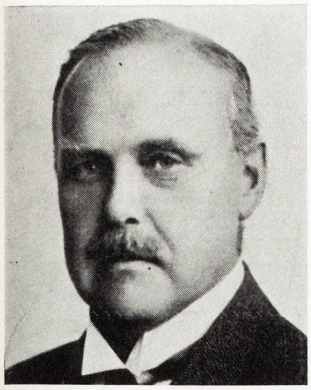

Eilif Sylwan (h),
f. 25/5 84, sekreterare, Malmö, fil. lic. 11, sekreterare i Skånes handelskammare 19, medlem av F. K. från 37.

Elof Hagberth (h),
f. 10/5 85, agronom, Bosjökloster, landstingsman 18, medlem av F. K. från 37.

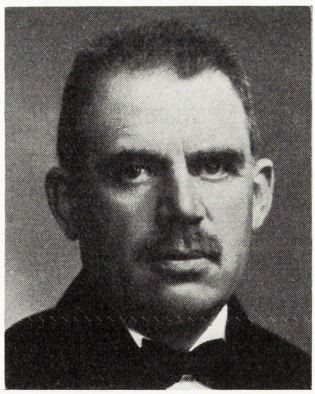

Axel Löfwander (b),
f. 16/4 80, lantbrukare, Kvarnby, landstingsman 27, medlem av F. K. från 29.

Hakon Sylvan (b),
f. $^{20}/_{5}$ 83, agronom, Rönnetorp, ordf. i Alnarps lantbruksinst. 34, medlem av F. K. sedan 37.

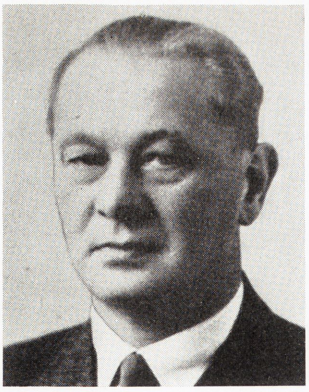

Axel Roos (f),
f. $^{4}/_{3}$ 86, bankdirektör, Malmö, jur. dr 15, advokat, medlem av F. K. från 37.

Olof Olsson (s),
f. $^{18}/_{6}$ 72, förste vice talman, adjunkt, Göteborg, fil. kand. 00, ecklesiastikminister 19—20, 21—23, 24—26, medlem av F. K. från 12.

Johan Nilsson (s),
f. $^{1}/_{4}$ 74, redaktör, Malmö, ombudsman, stadsfullmäktig 10, statsrevisor 24—27, medlem av A. K. 17—19 och av F. K. från urt. 19.

Alfred Andersson (s),
f. $^{4}/_{9}$ 81, lantbrukare, Bussjö, landstingsman 23, medlem av F. K. från 33.

Edwin Berling (s),
f. $^{20}/_{12}$ 81, målare, Hälsingborg, stadsfullmäktig 12, medlem av F. K. 19.

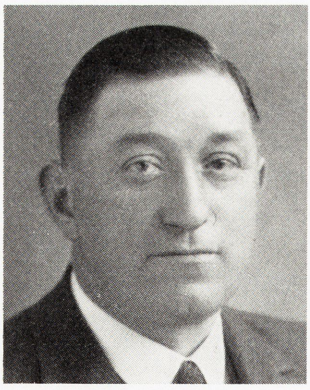

Rudolf Anderberg (s),
f. $^{5}/_{1}$ 92, förste kontorist, Vollsjö, kommunalfullmäktig 19, landstingsman 30, medlem av F. K. från 37.

C. Herman Ericsson (s),
f. $^{26}/_{7}$ 91, stationskarl, Malmö, stadsfullmäktig 27, medlem av F. K. från 37.

Axel Leander-Jönsson (s),
f. $^{28}/_{8}$ 88, linjearbetare, Ystad, landstingsman 34, medlem av F. K. från 37.

GÖTEBORGS STAD.

O. A. Nordborg (h),
f. 9/8 75, verkst. direktör i Sveriges redareförening, sjökaptensex. 99, medlem av F. K. från 29.

Gösta Rahmn (h),
f. 6/6 82, fil. lic., lektor 19, rektor 27, stadsfullmäktig 27, medlem av F. K. från 35.

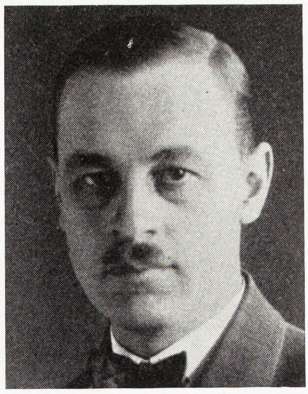

Knut Petersson (f),
f. 12/12 92, fil. dr, andre redaktör i Handelstidningen, medlem av F. K. från 35.

Rickard Lindström (s),
f. 1/9 94. redaktör för Ny Tid, partisekr. 24—26 och 32—33, medlem av F. K. från 31.

Edgar Sjödahl (s),
f. 19/1 87, lektor, fil. lic. 18, stadsfullmäktig 21—31, medlem av F. K. från 31.

Otto R. Wangson (s),
f. 9/5 93, ombudsman, jur. kand. 24 medlem av F. K. från 35.

GÖTEBORGS OCH BOHUS LÄN.

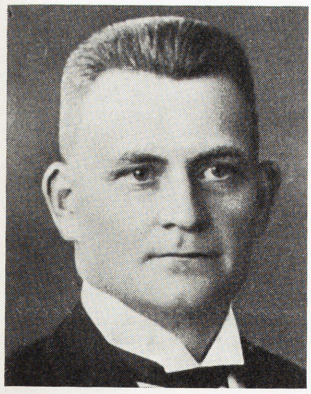

Emil Andersson (h),
f. 13/9 77, handlande, Jäger, kommunalfullmäktig, kyrkovärd, medlem av F. K. från 37.

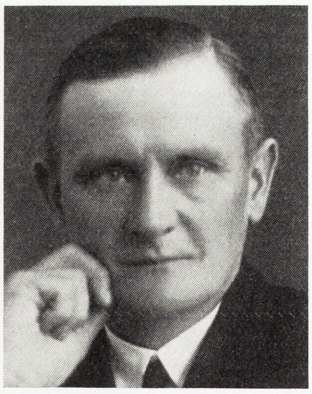

John Gustavson (b),
f. 14/2 90, hemmansägare, Guntorp, landstingsman 30, medlem av F. K. från 34.

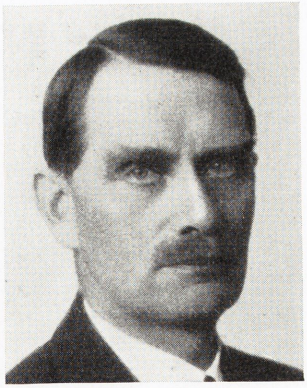

K. I. Sköldén (b),
f. 12/8 80, lantbrukare, Sköldunga, medlem av F. K. från 34.

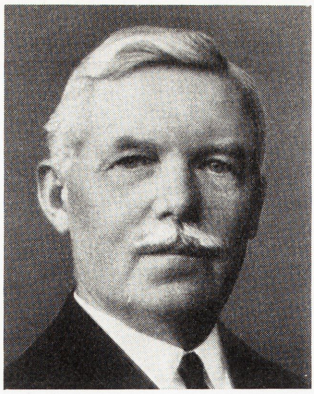

Theodor Nilsson (s),
f. $^{25}/_{11}$ 72, handlande, Mölndal, kommunalfullmäktig stadsfullmäktig, landstingsman 10, medlem av F. K. från 34.

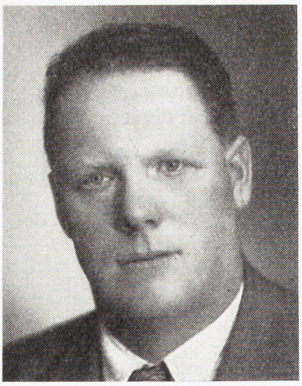

Karl H. Andersson (s),
f. $^{2}/_{10}$ 89, stenhuggare, Rixö, kommunalfullmäktig, medlem av F. K. från 37.

ÄLVSBORGS LÄN.

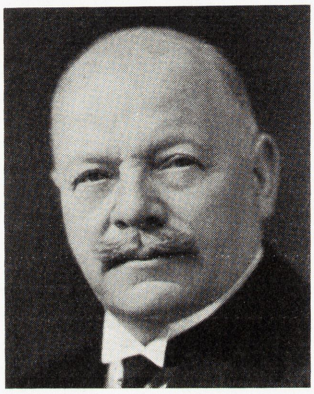

Carl Bengtsson (h),
f. $^{14}/_{4}$ 74, lantbrukare, Örby Bosgård, medlem av F. K. från 30.

Georg Andrén (h),
f. $^{10}/_{12}$ 90, professor, Lerum, fil. lic. 18, fil. dr o. doc. i statskunskap 20, prof. v. Göteborgs högsk. 29, medlem av A. K. 25—27, F. K. 38.

Johan Johansson (b),
f. $^{26}/_{8}$ 72, lantbrukare, Friggeråker, landstingsman 31, statsrevisor 31—32, medlem av F. K. från 19.

Carl Jacobsson (b),
f. $^{9}/_{5}$ 78, godsägare, Rödjan, kommunalfullmäktig, landstingsman 18, medlem av F. K. från 38.

John Björck (f),
f. $^{9}/_{11}$ 81, handelsträdgårdsmästare, Borås, stadsfullmäktig 27—31, medlem av F. K. från 31.

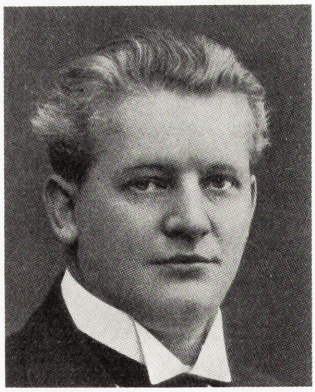

Edvard Björnsson (s),
f. $^{24}/_{9}$ 78 lektor, Borås, fil. dr, docent 09, statsrevisor 28—31, bankofullmäktig 32, medlem av F. K. från urt. 19.

Karl Sandegård (s),
f. $^{6}/_{10}$ 80, kyrkoherde, Lilla Edet, teol. kand. 04, fil. kand. 11, medlem av F. K. från urt. 19.

K. J. Ohlsson (s),
f. $^{6}/_{5}$ 93, redaktör, Borås, förtroendeman i textilarbetareförb. 30—33, red. för Västgöta-Demokraten 34, medlem av F. K. från 38.

SKARABORGS LÄN.

Fritiof Domö (h),
f. $^{10}/_{8}$ 89, godsägare, Fuxerna, led. i vattenfallsstyr., statsrevisor 36, medlem av F. K. sedan 28.

Karl Emil Johanson (h),
f. $^{20}/_{10}$ 80, lantbrukare, Eskberg, landstingsman 16, medlem av F. K. från 34.

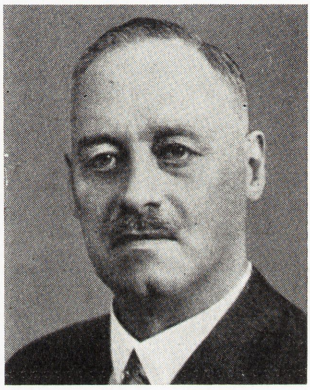

Ernst Eskhult (b),
f. $^{20}/_{10}$ 80, lantbrukare, Eskhult, kommunalfullmäktig, landstingsman 19, medlem av F. K. från 19.

Viktor Egnell (b),
f. $^{22}/_{3}$ 72, lantbrukare, Ulvåker, landstingsman 18, medlem av F. K. från 36.

Torsten Ström (s),
f. $^{17}/_{8}$ 85, handlande, Lidköping, stadsfullmäktig 12, landstingsman 18, medlem av F. K. från 22.

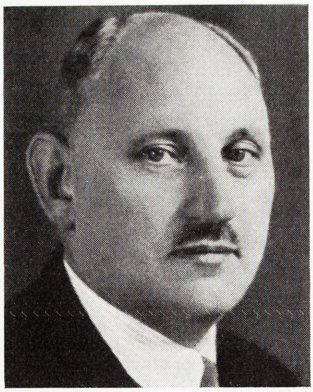

Helge Bäcklund (s),
f. $^{25}/_{8}$ 80, tågmästare, Falköping, stadsfullmäktig 10, landstingsman 22, statsrevisor 35, medlem av F. K. från 36.

Karl Bodin (h),
f. 22/10 71, lantbrukare, Trangärd, kommunalfullmäktig, landstingsman 23, medlem av F. K. från 33.

Gustaf Björkman (h),
f. 13/12 81, sågverksägare, Sunne, kommunalfullmäktig, landstingsman 31, medlem av F. K. från 36.

Johan Bergman (f),
f. 6/2 64, professor, Stockholm, fil. dr 89, lektor 92, prof. i Dorpat 23—29, medlem av F. K. 18—19 och från 23.

Gustaf Strömberg (s),
f. 7/3 80, yrkesunderinspektör, Karlstad, landstingsman 18, medlem av A. K. 09—12 och 19; av F. K. från 19.

K. J. Schlyter (s),
f. 21/12 79, president, Malmö, revisionssekr. 10, häradshövd. 23, statsråd 21—23, 25—26, just.-min. 32—36, medlem av F. K. 19—20 och från 26.

John Sandén (s),
f. 31/7 87, redaktör, Karlstad, red. f. Värmlands Folkblad 20, medlem av F. K. från 25.

Östen Undén (s),
f. 25/8 86, universitetskansler, Uppsala, jur. dr. 12, professor i civilrätt 17, rekt. v. Uppsala univ. 29—32, statsr. 17—20, just.-min. 20, utrikesmin. 24—26, statsr. 32—36, F. K. 34.

ÖREBRO LÄN.

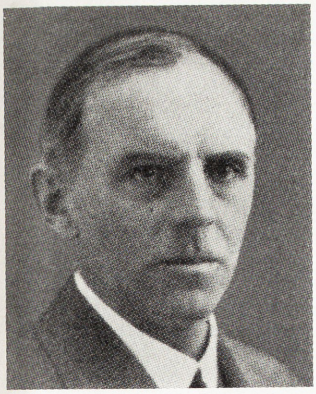

L. Robert v. Horn (h),
f. 23/5 79, kammarherre, godsägare, Hjelmarsnäs, major, kommunalfullmäktig, landstingsman 30, medlem av F. K. från 37.

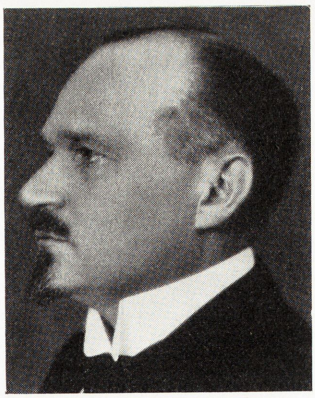

Nils Wohlin (b),
f. 11/6 81, generaltulldirektör, Stockholm, fil. dr, prof. i statistik 13, handelsmin. 23—24, finansmin. 28—29, medlem av A. K. 29—31 och av F. K. urt. 19—28 och från 32.

Gottfrid Karlsson (f),
f. 3/6 72, lantbrukare, Gillberga, kommunalfullmäktig, medlem av F. K. från 26.

Harald Åkerberg (s),
f. 12/10 83, redaktör, Örebro, red. f. Örebrokuriren 13, stadsfullmäktig 10, landstingsman 14, medlem av F. K. från 25.

Fritjof Ekman (s),
f. 23/9 88, ombudsman, Stockholm, ordf. i järn- o. met.-arb.förb. 25—32, handelsmin. 32—36, medl. av F. K. från 35.

KOPPARBERGS LÄN.

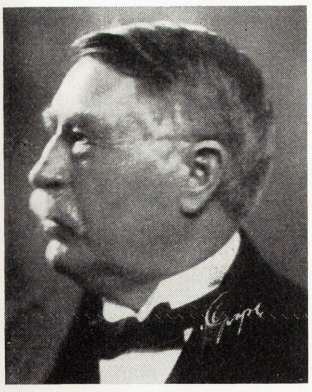

O. A. Ernfors (h),
f. 6/8 64, lantbrukare, By Kyrkby, landstingsman 23, statsrevisor 33—35, medlem av A. K. 22—27 och av F. K. 10—11 och från 28.

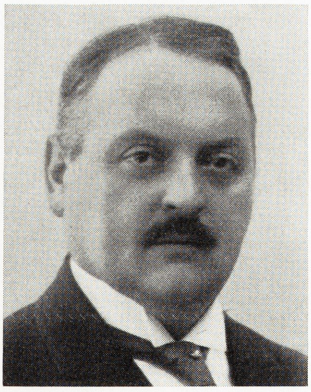

Em. Bjurström (f),
f. 29/10 74, grosshandlare, Hedemora, stadsfullmäktig 10, medlem av F. K. från 29.

Gunnar Myrdal (s),
f. 6/12 98, professor, Stockholm, jur. dr 27, prof. i nationalekonomi i Genève 30, i Sthlm 34, medlem av F. K. från 36.

Ejnar Lindbärg (s),
f. $^{20}/_{12}$ 90, kommunalkamrerare, Domnarvet, landstingsman 27, medlem av F. K. från 36.

Ivar Englund (s),
f. $^{8}/_{9}$ 86, redaktör, Falun, stadsfullmäktig 19, medlem av A. K. 25—28 och av F. K. från 36.

Anders Sundvik (s),
f. $^{11}/_{5}$ 88, kassör, Främby, kommunalfullmäktig, landstingsman 31, medlem av F. K. från 37.

GÄVLEBORGS LÄN.

Nils Holmström (h),
f. $^{28}/_{6}$ 84, major, Gävle, stadsfullmäktig. medlem av A. K. 21—36 och av F. K. från 37

Per Andersson (b),
f. $^{14}/_{2}$ 76, lantbrukare, Koldemo, kommunalfullmäktig, landstingsman 27—30, medlem av F. K. från 22.

Elon Andersson (f),
f. $^{25}/_{1}$ 91, redaktör, Bollnäs, landstingsman 29, medlem av F. K. från 37.

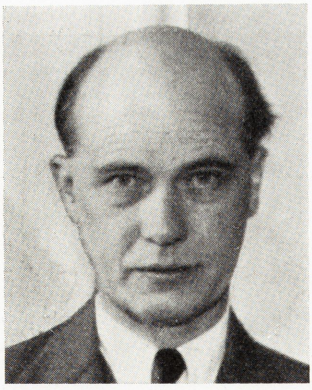

Rickard Sandler (s),
f. $^{29}/_{1}$ 84, utrikesminister, Stockholm, statsråd 20, 21—23, fin.min. 20, hand.min. 24—25 statsmin. 25—26, överdirektör 26, utrikesmin. 32—36 och från 36, F. K. från 19.

Carl Eriksson (s),
f. $^{15}/_{1}$ 81, möbelhandlare, Ljusdal, landstingsman 16, medlem av F. K. från 22.

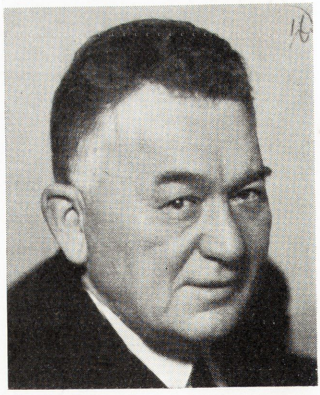

Per Granath (s),
f. $^{20}/_{4}$ 82, förste postiljon, Hudiksvall, stadsfullmäktig 12, landstingsman 14, medlem av A. K. 19—28 och av F. K. från 29.

Hemming Sten (s),
f. $^{23}/_{12}$ 95, förbundssekreterare, Gävle, stadsfullmäktig 31, medlem av F. K. från 37.

VÄSTERNORRLANDS LÄN OCH JÄMTLANDS LÄN.

Gustaf Velander (h),
f. $^{1}/_{6}$ 84, rådman, Sundsvall, jur. kand. 09, rådman 20, landstingsman, medlem av F. K. från 33.

A. O. Frändén (h),
f. $^{19}/_{12}$ 66, hemmansägare, Kälarne, landstingsman, medlem av F. K. från 18.

Leon Hagström (h),
f. $^{20}/_{6}$ 81, hemmansägare, Kyrktåsjö, kommunalfullmäktig, medlem av F. K. från 34.

Leonard Tjällgren (h),
f. $^{28}/_{9}$ 78, lantbrukare, Multrå, landstingsman 22, statsrevisor 33—34, medlem av F. K. från 19.

Sam Larsson (f),
f. $^{30}/_{9}$ 83, generaldirektör Stockholm, fil. kand. 18, gen.-dir. i riksförs. 35, socialmin. 30—32, medlem av F. K. från 22.

Carl Lindhagen (s),
f. $^{17}/_{12}$ 60, f. d. borgmästare, Ålsten, jur. kand. 83, stadsfullmäktig 03, red. f. Folkets Dagbl. 17—18, medlem av A. K. 97—17 och av F. K. från 19.

J. G. Walles (s),
f. $^{20}/_{11}$ 71, ekonomichef, Sundsvall, landstingsman 10—24, statsrevisor 36, medlem av F. K. från 19.

Nils Andersson (s),
f. $^{23}/_{3}$ 91, redaktör, Östersund, red. för Länstidningen 24, medlem av F. K. från 33.

Mauritz Västberg (s),
f. $^{17}/_{9}$ 86, redaktör, Åkeshov, medlem av A. K. 22—32 och av F. K. från 33.

Enar Berglund (s),
f. $^{15}/_{2}$ 88, överlärare, Kramfors, kommunalfullmäktig, landstingsman 16, medlem av F. K. sedan 37.

VÄSTERBOTTENS LÄN OCH NORRBOTTENS LÄN.

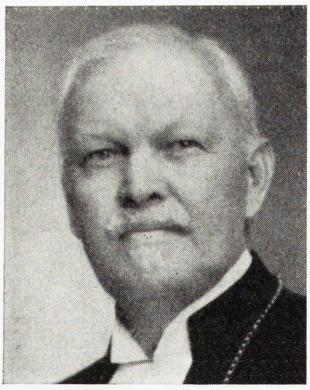

Olof Bergqvist (h),
f. $^{24}/_{9}$ 62, biskop, Luleå, teol. kand. 92, biskop 04, teol. dr 07, landstingsman 94, medlem av F. K. från 12.

Nils Gabrielsson (h),
f. $^{14}/_{4}$ 76, lantbrukare, Teg, landstingsman 19—30 och 35, statsrevisor 33—36, medlem av F. K. från 22.

Pontus Sandström (h),
f. $^{26}/_{6}$ 75, rådman, Luleå, hovr.ex. 99, rådman 08, krigsdomare 15, medlem av F. K. från 31.

Carl Lindmark (h),
f. $^{23}/_{2}$ 80, lantbrukare, Drängsmarkby, kommunalfullmäktig, landstingsman 19, medlem av A. K. 14: 2—18: 2, av F. K. från 30.

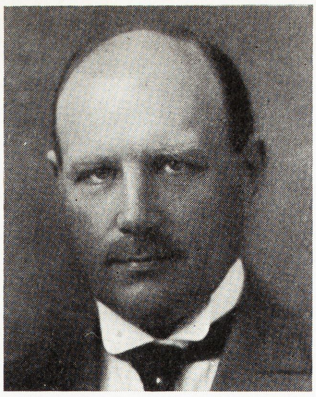

C. F. Carlström (h),
f. $^{16}/_{12}$ 82, rektor, Övertorneå, agronom, kommunalfullmäktig 18, landstingsman 22, medlem av F. K. från 34.

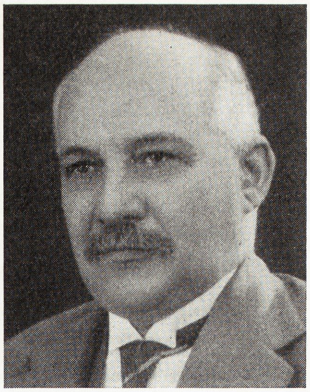

Evert Jonsson (f),
f. $^{12}/_{10}$ 69, sekreterare, Lycksele, kommunalfullmäktig, landstingsman 10, medlem av F. K. sedan 23.

David Hansén (f),
f. $^{6}/_{10}$ 80, grosshandlare, Gammelstad, kommunalfullmäktig, förlikningsman 21, handelsminister 30—32, medlem av F. K. 20—21 och från 27.

J. M. Bäckström (f),
f. $^{17}/_{10}$ 76, byggmästare, Teg, kommunalfullmäktig, landstingsman 11, medlem av F. K. från 33.

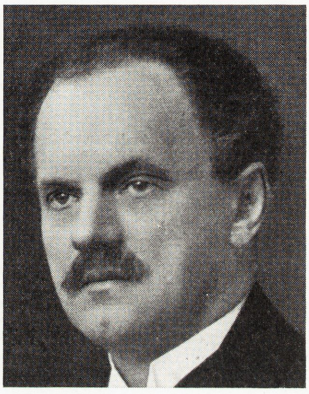

C. I. Asplund (s),
f. $^{12}/_{10}$ 72, bergmästare, Luleå, ingenjörsex. 93, gruving. 03, medlem av F. K. från 12.

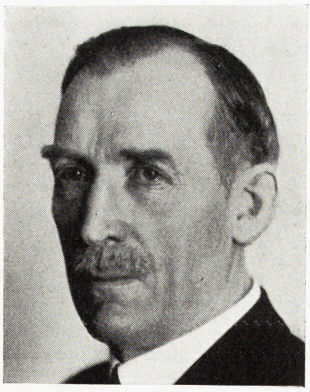

Karl Johanson (s),
f. $^{11}/_{10}$ 81, lokomotivförare, Vännäs, kommunalfullmäktig, medlem av F. K. från 31.

STOCKHOLMS STAD.

Gösta Bagge (h),
f. 27/5 82, professor i nationalekonomi vid Stockholms högskola 21, stadsfullmäktig 13—26, medlem av F. K. 32—36 och av A. K. från 37.

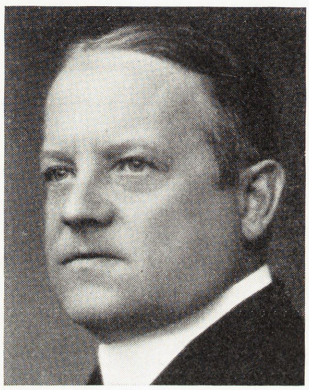

Erik Nylander (h),
f. 20/1 85, direktör i Sveriges Allmänna Exportförening, stadsfullmäktig 17—19, medlem av A. K. från 18.

Otto Holmdahl (h),
f. 27/8 81, generaldirektör, lektor 19—29, generaldir. och chef vid Skolöverstyrelsen sedan 29, stadsfullmäktig 23—28, medlem av A. K. från 25.

Ebon Andersson (h),
f. 19/11 96, bibliotekarie, fil. lic. 31, stadsfullmäktig från 35, medlem av A. K. från 37.

Gustaf Arnemark (h),
f. 18/2 88, järnvägsbokhållare, stadsfullmäktig 27, medlem av A. K. från 33.

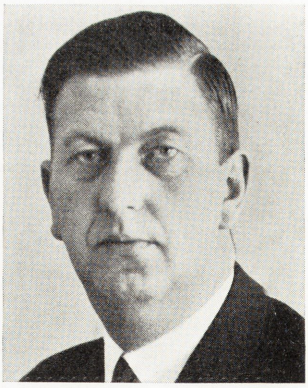

Torsten Henriksson (h),
f. 9/9 03, direktör i Merkantil upplysning, ekon. ex. vid handelshögsk. 26, medlem av A. K. från 37.

John Bergvall (f),
f. 26/10 92, direktör, fil. mag. 16, verkst. direktör i Stockholmssystemet 31, stadsfullmäktig 31, medlem av A. K. från 37.

Beth Hennings (f),
f. 18/7 89, fil. dr, läroverksadjunkt, fil. mag. 13, fil. dr 36, medlem av A. K. från 37.

Kerstin Hesselgren (f),
f. 4/1 72, yrkesinspektris 12—34, delegat vid N. F., medlem av F. K. 21—34 och A. K. från 37.

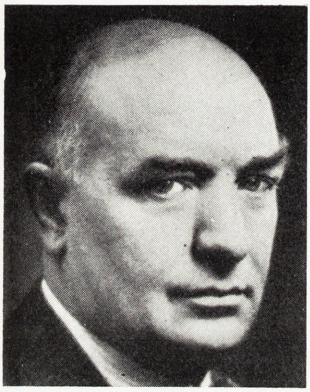

Per Albin Hansson, (s),
f. 28/10 85, statsminister, redaktör för Social-Demokraten 17, partiordf. 25, försvarsminister 20, 21—23, 24—26, statsminister 32—36 och från 36, medlem av A. K. sedan 18.

Arthur Engberg, (s),
f. 1/1 88, statsråd, fil. dr, redaktör för Arbetet 18—24, för Social-Demokraten från 24, ecklesiastikminister 32—36 och från 36, medlem av A. K. sedan 18.

Zeth Höglund (s),
f. 29/4 84, redaktör, ekonomidirektör vid Social-Demokraten 32, chefredaktör 36, stadsfullmäktig 15—17, och sedan 27, medlem av A. K. 15—17 och från 29.

Agda Östlund (s),
f. 3/4 70, fru, styrelseledamot i soc.-dem. kvinnoförbundet, medlem av A. K. från 22.

Ernst Eriksson (s),
f. 10/2 81, förste kontorist vid Statens järnvägar, medlem av A. K. från 18.

Frans Severin (s),
f. 2/1 89, t. f. statssekreterare, redaktör för Arbetaren 22, för Signalen 28, t. f. statssekreterare i kommunikat.-dep. 37, medlem av A. K. sedan 33.

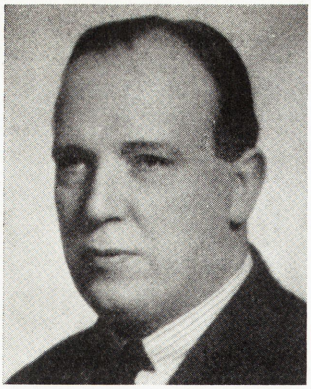

Sigvard Cruse (s),
f. 27/6 91, förtroendeman, stadsfullmäktig 27—35, medlem av A. K. sedan 33.

Ruth Gustafson (s),
f. 8/7 81, fru, stadsfullmäktig från 19, redaktör för Morgonbris 08—10 och 17—20, medlem av A. K. sedan 33.

Carl Lindberg (s),
f. 9/9 91, ombudsman i sjömannaunionen sedan 23, medlem av A. K. sedan 33.

Karl Kilbom (vald av sp),
f. 8/5 85, redaktör, i Skånska Socialdemokraten 10—14, för Folkets Dagblad 24—37, medl. av A. K. 22—24 och från 29.

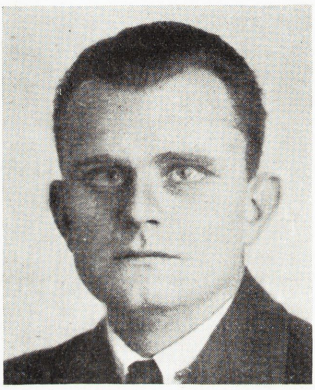

Arvid Olsson (sp),
f. 14/8 88, redaktör, stadsfullmäktig 27, medlem av A. K. från 35.

STOCKHOLMS LÄN.

Ragnar Lundqvist (h),
f. 6/9 85, förste trafikinspektör, Rotebro, landstingsman 27, medlem av A. K. från 29.

Edvard Thorell (h),
f. 17/3 81, hemmansägare, Frösunda, medlem av A. K. från 33.

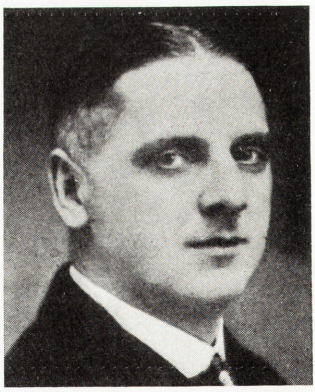

Otto Wallén (b),
f. 27/11 85, f. d. konsul, lantbrukare, Sånga-Säby, medlem av A. K. från 33.

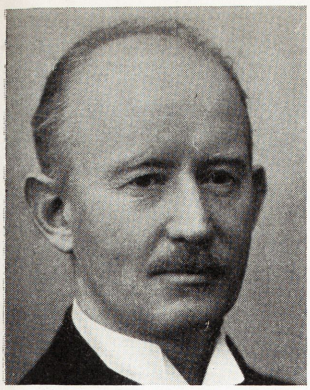

Gustav Mosesson (f),
f. $^{6}/_{11}$ 77, rektor vid Svenska missionsförbundets missionsskola, Lidingö, fil. kand., medlem av A. K. 25—33 och från 37.

Henning Leo (s),
f. $^{3}/_{9}$ 85, generaldirektör, Lidingö, kommunikationsminister 32—36, generaldirektör i byggnadsstyr. 36, medlem av F. K. 31—32 och av A. K. 18—28 och från 33.

Martin Andersson (s),
f. $^{28}/_{2}$ 86, snickare, Igelboda, kommunalfullmäktig, landstingsman 14, ordf. i landstinget 31, medlem av A. K. från 18.

Allan Andersson (s),
f. $^{22}/_{1}$ 86, småbrukare, Tungelsta, kommunalfullmäktig, landstingsman 19, medlem av A. K. 21—24 och från 26.

Eskil Eriksson (s),
f. $^{26}/_{7}$ 00, lantarbetare, Hökhuvud, medlem av A. K. från 33.

Adolf Wallentheim (s),
f. $^{14}/_{10}$ 98, aktuarie, Nacka, kommunalfullmäktig 27—32, medlem av A. K. från 37.

Nils Flyg (sp),
f. $^{9}/_{6}$ 91, redaktör, Nacka, utrikesredaktör i Folkets Dagblad 29, huvudred. 37, ordf. i Soc. part. 31, medlem av A. K. sedan 29.

UPPSALA LÄN.

Einar Sjögren (h),
f. 21/11 87, förvaltare, Ultuna, agronom 08, föreståndare för Ultuna lantbruksskola 24, landstingsman 34, medlem av A. K. från 37.

C. G. Närlinge (b),
f. 7/9 85, lantbrukare, Björklinge, kommunalfullmäktig, statsrevisor 35, medlem av A. K. från 18.

Åke Holmbäck (f),
f. 16/4 89, professor, Uppsala, jur. dr 15, professor i spec. privaträtt 26, statsråd 30—32, stadsfullmäktig 31, medlem av A. K. från 37.

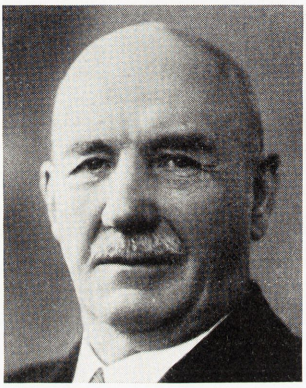

K. A. Borg (s),
f. 8/5 66, snickare, Upplandsbodarne, kommunalfullmäktig, landstingsman 09, medlem av A. K. från 09.

Vilhelm Lundstedt (s),
f. 11/9 82, professor, Uppsala, jur. dr 09, professor i civilrätt 14, medlem av A. K. från 29.

SÖDERMANLANDS LÄN.

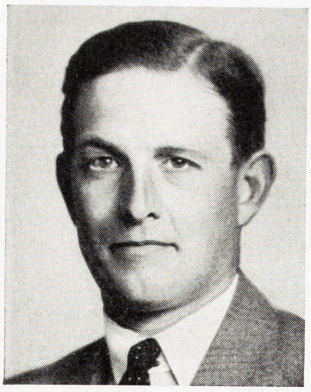

Stig Janson (h),
f. 28/11 04, agronom, Frändesta, kommunalfullmäktig 31, medlem av A. K. från 37.

Harald Andersson (b),
f. 1/4 88, lantbrukare, Dunker, kommunalfullmäktig, landstingsman 31, medlem av A. K. sedan 29.

Johan Nilson (f),
f. 29/4 84, distriktsföreståndare, Eskilstuna, stadsfullmäktig 34, medlem av A. K. från 37.

C. J. Johansson (s),
f. 8/7 67, hemmansägare, Uppmälby, kommunalfullmäktig, landstingsman 14, statsrevisor 29—32, medlem av A. K. sedan 12.

Conrad Jonsson (s),
f. 19/12 86, redaktör, Eskilstuna, medarb. i Soc.-Dem. 10—20, red. för Folket 20, medlem av A. K. sedan 22.

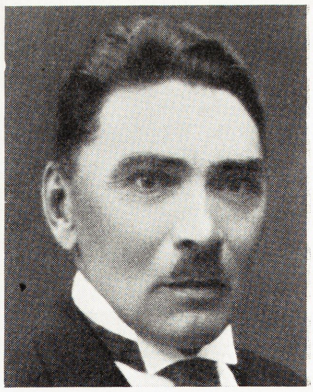

Erik Lundbom (s),
f. 7/2 76, hemmansägare, Stigtomta, landstingsman 14, medlem av A. K. 28 och från 31.

Gustaf Larsson (s),
f. 15/2 96, lantarbetare, Julita, kommunalfullmäktig 27, landstingsman 35, medlem av A. K. från 37.

ÖSTERGÖTLANDS LÄN.

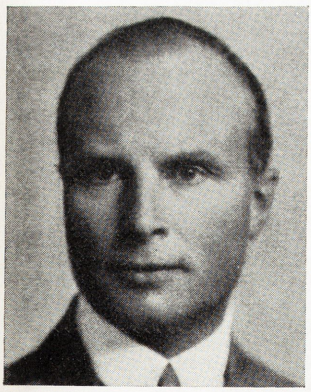

Ivar Anderson (h),
f. 22/1 91, fil. dr., Norrköping, redaktör för Östergötlands Dagblad 30, medlem av A. K. sedan 25.

Martin Skoglund (h),
f. 2/9 92, lantbrukare, Doverstorp, kommunalfullmäktig 19, landstingsman 30, medlem av A. K. sedan 29.

Karl Allan Westman (b),
f. 5/3 83, lantbrukare, Broby gård, kommunalfullmäktig, landstingsman, medlem av A. K. 18—27 och från 33.

Ivar Johansson (b),
f. $^{28}/_{8}$ 99, lantbrukare, Mysinge, kommunalfullmäktig 30, medlem av A. K. från 37.

Sven Olsson (f),
f. $^{23}/_{1}$ 70, lantbrukare, Rimforsa, kommunalfullmäktig, medlem av A. K. från 20.

Karl Ward (s),
f. $^{29}/_{1}$ 88, redaktör, Norrköping, red. för Östergötlands Folkblad 19, stadsfullmäktig 17—30, medlem av A. K. från 21.

Frans O. Ericson (s),
f. $^{22}/_{6}$ 79, f. d. smed, Boxholm, kommunalfullmäktig, landstingsman 12, medlem av A. K. från 21.

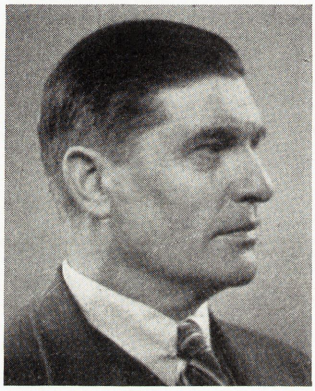

J. A. Hermansson (s),
f. $^{23}/_{7}$ 85, ombudsman, Norrköping, stadsfullmäktig 31—34, medlem av A. K. sedan 31.

Elsa Johansson (s),
f. $^{23}/_{3}$ 88, fru, väverska, Norrköping, medlem av A. K. sedan 37.

Karl Falk (s),
f. $^{8}/_{12}$ 90, lantarbetare, Grebo, kommunalfullmäktig 22, medlem av A. K. från 33.

Carl Hoppe (s),
f. $^{13}/_{2}$ 87, kontraktsprost, Motala, stadsfullmäktig 30, medlem av A. K. från 37.

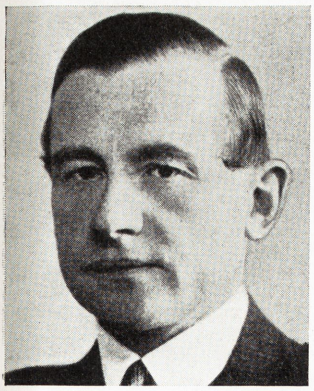

Torgil v. Seth (h),
f. $^{3}/_{10}$ 95, greve, ryttmästare, godsägare, Bratteborg, kommunalfullmäktig, landstingsman 35, medlem av A. K. sedan 34.

Gust. Andersson (b),
f. $^{27}/_{1}$ 90, hemmansägare, Södergård, landstingsman 26, medlem av A. K. från 33.

J. V. Pettersson (b),
f. $^{6}/_{4}$ 93, lantbrukare, Sävsjö, kommunalfullmäktig 34, landstingsman 35, medlem av A. K. från 37.

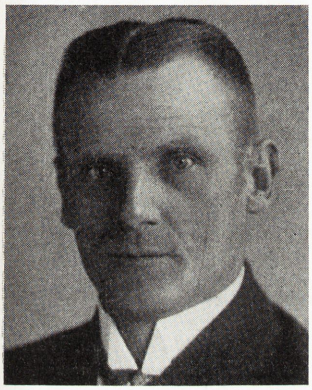

Oscar Carlström (f),
f. $^{12}/_{8}$ 79, lantbrukare, Sävsjö, landstingsman 22, medlem av A. K. från 18.

Oscar Dahlbäck (f),
f. $^{13}/_{4}$ 86, borgmästare, Jönköping, jur. kand. 10, medlem av A. K. från 37.

C. O. Johanson (f),
f. $^{23}/_{2}$ 70, lantbrukare, Huskvarna, stadsfullmäktig 11, landstingsman 27, medlem av A. K. sedan 14: 2.

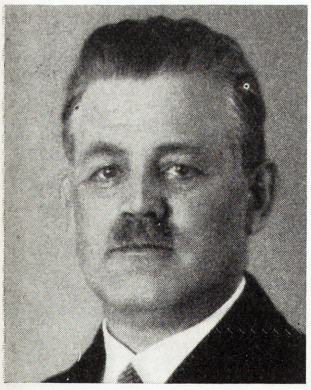

Erik Fast (s),
f. $^{10}/_{10}$ 83, möbelsnickare, Nässjö, stadsfullmäktig 13, landstingsman 22, statsrevisor 33, medlem av A. K. från 18.

Abel Andersson (s),
f. $^{15}/_{6}$ 87, lantbrukare, Löbbo, kommunalfullmäktig, landstingsman 14, medlem av A. K. sedan 25.

Edvin Gustafsson (s),
f. $^{5}/_{7}$ 88, banvakt, Bogla, kommunalfullmäktig 20, landstingsman 34, medlem av A. K. från 37.

KRONOBERGS LÄN.

C. Oscar Nolin (h),
f. $^{2}/_{11}$ 83, hemmansägare, Iremåla, kommunalfullmäktig 19, landstingsman 27, medlem av A. K. från 37.

Erik Magnusson (h),
f. $^{10}/_{4}$ 00, lantbrukare, Tumhult, landstingsman 35, medlem av A. K. från 37.

Hjalmar Svensson (b),
f. $^{2}/_{2}$ 81, lantbrukare, Grönvik, kommunalfullmäktig, landstingsman 19, medlem av A. K. från 21.

Victor Mattsson (b),
f. $^{25}/_{3}$ 87, lantbrukare, Eneryda, kommunalfullmäktig, landstingsman 19, medlem av A. K. från 33.

J. H. Blomquist (s),
f. $^{20}/_{4}$ 79, lokomotivförare, Växjö, landstingsman 12, medlem av A. K. från 21.

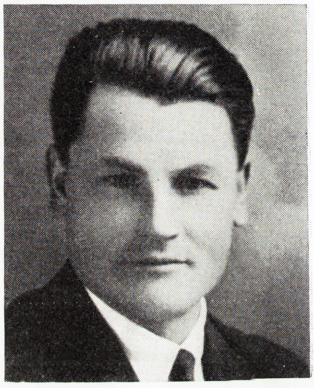

Hjalmar Gustafson (s),
f. $^{20}/_{5}$ 93, lantbrukare, Dädesjö, kommunalfullmäktig, medlem av A. K. från 34.

KALMAR LÄN.

Torsten Lundell (h),
f. $^{19}/_{5}$ 89, fil. kand., godsägare, Ebbetorp, medlem av A. K. från 33.

Albert Johansson (h),
f. $^{28}/_{12}$ 75, hemmansägare, Krogstorp, kommunalfullmäktig, statsrevisor, 36, medlem av A. K. från 21.

Arvid Jonsson (b),
f. $^{26}/_{8}$ 86, lantbrukare, Skedsbygd, kommunalfullmäktig 26, landstingsman 19—23 och 35, medlem av A. K. från 36.

Emil Gustafson (b),
f. $^{20}/_{12}$ 87, lantbrukare, Vimmerby, stadsfullmäktig 18, medlem av A. K. 19—20 och från 22.

Oscar Tornegård (b),
f. $^{29}/_{5}$ 89, lantbrukare, Torngård, kommunalfullmäktig, landstingsman 37, medlem av A. K. från 37.

Alfred Werner (s),
f. $^{21}/_{1}$ 85, lokomotivförare, Hultsfred, landstingsman 22, medlem av A. K. 18—20 och från 25.

Gustaf Johnsson (s),
f. $^{19}/_{5}$ 87, järnarbetare, Kalmar, stadsfullmäktig 16, landstingsman 31, medlem av A. K. 28 och från 33.

Gustav Holm (s),
f. $^{6}/_{11}$ 83, lantarbetare, Björkdalen, kommunalfullmäktig 31, medlem av A. K. sedan 36.

Lars V. Lindén (s),
f. $^{29}/_{11}$ 98, folkskollärare, Gamleby, kommunalfullmäktig, landstingsman 26, medlem av A. K. från 37.

GOTLANDS LÄN.

Gustaf Svedman (h),
f. $^{31}/_{5}$ 78, redaktör, Visby, red. för Gotlänningen 00—35, stadsfullmäktig 08—31, landstingsman 27, medlem av A. K. från 25.

Theodor Gardell (b),
f. $^{1}/_{8}$ 72, hemmansägare, Gahns, landstingsman 10, medlem av A. K. från 21.

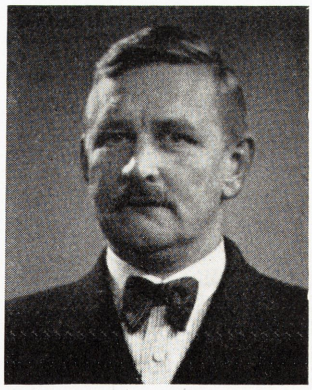

K. F. Söderdahl (s),
f. $^{30}/_{3}$ 82, snickare, Visby, stadsfullmäktig 19, landstingsman 31, medlem av A. K. från 37.

BLEKINGE LÄN.

Björn Holmgren (h),
f. 28/6 72, kommendör, Karlskrona, ordf. i statsrevisionen 33—35, medlem av A. K. från 21

Tor Wolgast (b),
f. 28/3 91, folkhögskolelärare, Bräkne-Hoby, fil. kand. 14, kommunalfullmäktig 26, medlem av A. K. från 37.

Ola Jeppsson (f),
f. 8/2 87, förste vice talman, hemmansägare, Mörrum, landstingsman 27, kommunikationsminister 30—32, medlem av A. K. 18—20 och från 22.

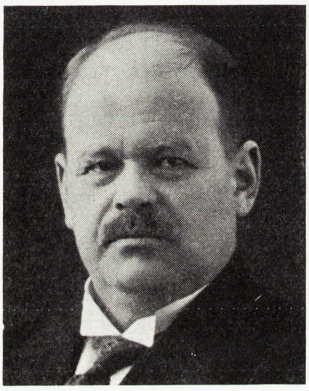

Algot Törnkvist (s),
f. 19/7 79, redaktör, Karlskrona, red. för Sydöstra Sveriges Dagblad 20, statsrevisor 36, medlem av A. K. 14:2—19 och från 22.

Elof Hällgren (s),
f. 16/5 87, möbelsnickare, Hällevik, kommunalfullmäktig, landstingsman 16, medlem av A. K. sedan 29.

KRISTIANSTADS LÄN.

Arvid Karlsson (h),
f. 18/2 86, lantbrukare, Vittsjö, kommunalfullmäktig, suppl. i landstinget, medlem av A. K. från 37.

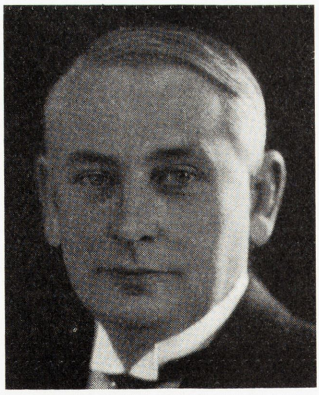

Nestor Hammarlund (b),
f. 28/8 88, lantbrukare, Errarp, kommunalfullmäktig, landstingsman 31, medlem av A. K. från 25.

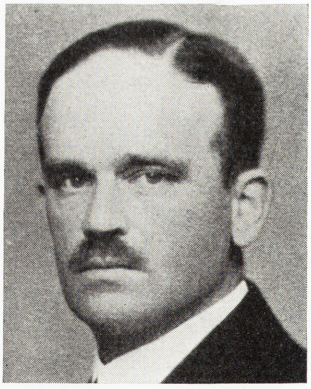

Arvid De Geer (b),
f. 5/4 84, friherre, jordbrukare, Hanaskog, agronom, kommunalfullmäktig, medlem av A. K. från 33.

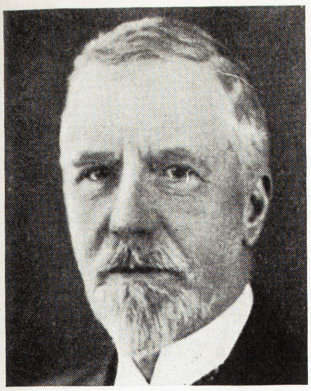

Ragnar Barnekow (f),
f. $^{3}/_{1}$ 77, agronom, godsägare, Sörbytorp, landstingsman, medlem av F. K. 18—20 och av A. K. från 37.

Lars Anton Björklund (s),
f. $^{24}/_{3}$ 81, f. d. reparatör, Hässleholm, stadsfullmäktig, landstingsman 19, medlem av A. K. från 18.

Ola Isacsson (s),
f. $^{8}/_{12}$ 85, kvarnarbetare, Norra Åsum, kommunalfullmäktig 20, landstingsman 26, medlem av A. K. 22—28 och från 32.

Alfred Andersson (s),
f. $^{15}/_{5}$ 86, tegelbruksarbetare, Munkaljungby, kommunalfullmäktig 27, landstingsman 31, medlem av A. K. från 33.

Blenda Björck (s),
f. $^{3}/_{2}$ 85, fru, sömmerska, Tomelilla, landstingsman 27, medlem av A. K. från 37.

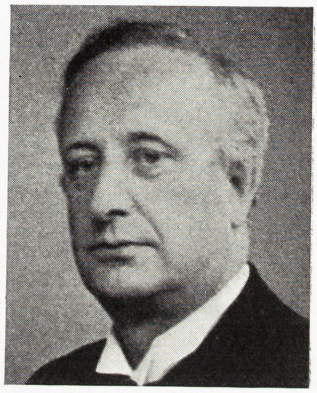

Thorwald Ekdahl (s),
f. $^{12}/_{6}$ 88, folkskollärare, Nyvång, kommunalfullmäktig 23—26, medlem av A. K. från 37.

MALMÖ, HÄLSINGBORGS, LANDSKRONA OCH LUNDS STÄDER.

Claes Lindskog (h),
f. $^{15}/_{6}$ 70, fil. dr, professor emer., Lund, prof. i grekiska 08, redaktör för Sydsvenska Dagbladet sedan 35, ecklesiastikminister 28—30. Medlem av A. K. från 21.

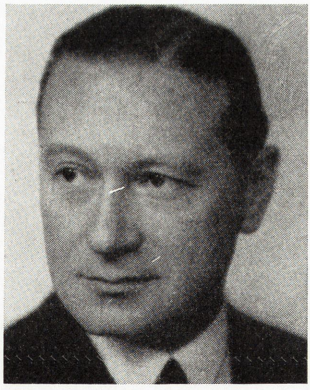

Erik Hagberg (h),
f. $^{17}/_{3}$ 91, chefredaktör, Malmö, redaktör för Skånska Aftonbladet från 25, stadsfullmäktig 30, medlem av A. K. från 33.

Sven Lundberg (h),
f. $^{21}/_{8}$ 89, direktör, Hälsingborg, bergsingenjör, direktör i Reymersholm 31, medlem av A. K. från 37.

Allan Vougt (s),
f. 28/4 95, chefredaktör, Malmö, fil. kand. 19, redaktör för Arbetet sedan 24, delegat i N. F. 33—35, medlem av A. K. från 29.

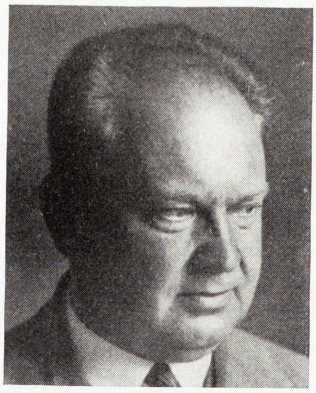

Karl Bergström (s),
f. 13/1 88, chefredaktör, Hälsingborg, redaktör för Skånska Socialdemokraten från 22, medlem av A. K. från 25.

Olof Andersson (s),
f. 10/6 87, ombudsman, Malmö, stadsfullmäktig 19, medlem av A. K. från 29.

Tage Erlander (s),
f. 13/6 01, fil. kand., redaktionssekreterare, Lund, stadsfullmäktig 31, medlem av A. K. från 33.

Carl Lovén (s),
f. 25/1 74, konduktör, Malmö, stadsfullmäktig 11, medlem av A. K. från 17.

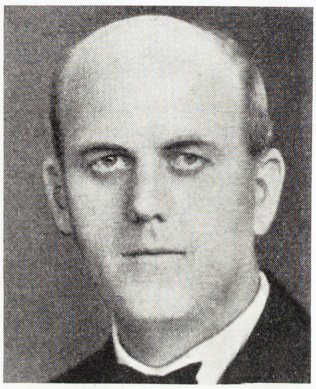

Karl Nilsson (s),
f. 11/12 89, vaktmästare, Landskrona, stadsfullmäktig 27, landstingsman 30, medlem av A. K. från 37.

MALMÖHUS LÄNS VALKRETS.

Gösta Liedberg (h),
f. 11/6 93, godsägare, Assmåsa, byråchef 33—36, medlem av A. K. från 33.

Axel Pehrsson-Bramstorp (b),
f. 19/8 83, statsråd, hemmansägare, Bramstorp, landstingsman 12, statsminister 36, jordbruksminister 36, medlem av A. K. 18—21 och från 29.

Janne Nilsson (b),
f. 17/5 82, statsråd, lantbrukare, Hörby, landstingsman 19, riksgäldsfullmäktig 32, försvarsminister 36, medlem av A. K. från 22.

Gillis Olsson (b),
f. $^{19}/_{1}$ 89, lantbrukare, Kullenbergstorp, kommunalfullmäktig, landstingsman 35, medlem av A. K. från 35.

Alfred Nilsson (f),
f. $^{19}/_{12}$ 87, lantbrukare, Steneberg, kommunalfullmäktig, medlem av A. K. från 33.

Per Edvin Sköld, (s),
f. $^{25}/_{5}$ 91, statsråd, hemmansägare, Toftaröd, fil. kand. 17, statssekr. 24, jordbruksminister 32—36, handelsminister 36, medlem av A. K. från 18.

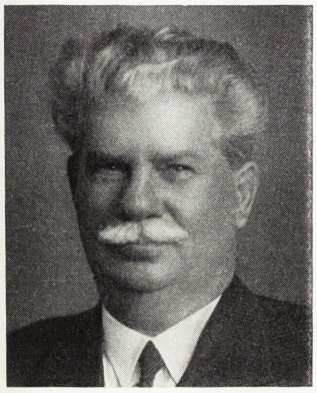

Olof Andersson (s),
f. $^{14}/_{1}$ 75, skomakare, Höör, kommunalfullmäktig, landstingsman 19, medlem av A. K. från urt. 19.

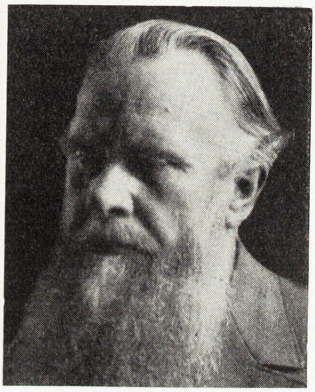

Anders Paulsen (s),
f. $^{12}/_{9}$ 76, lantbrukare, Arlöv, kommunalfullmäktig, medlem av A. K. från 21.

Olivia Nordgren (s),
f. $^{27}/_{2}$ 80, fru, Trälleborg, typograf, stadsfullmäktig 14—34, landstingsman 22, medlem av A. K. från 26.

Axel Landgren (s),
f. $^{12}/_{7}$ 98, lantarbetare, Bjäresjö, fjärdingsman, landstingsman 31, medlem av A. K. från 33.

HALLANDS LÄN.

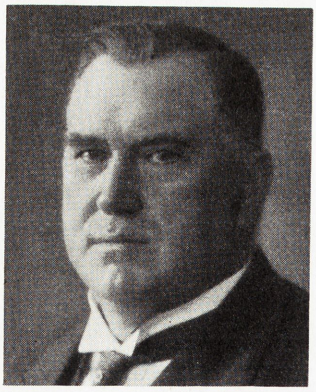

Linus Andersson (h),
f. $^{1}/_{12}$ 75, lantbrukare, Lindome, kommunalfullmäktig, landstingsman 28, medlem av A. K. från 29.

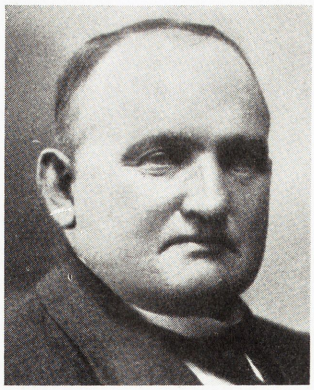

Albin Eriksson (b),
f. $^{9}/_{10}$ 79, lantbrukare, Toftered, kommunalfullmäktig, landstingsman 19, medlem av A. K. från 29.

Anders Pettersson (b),
f. $^{1}/_{4}$ 88, lantbrukare, Dahl, landstingsman 31, medlem av A. K. sedan 33.

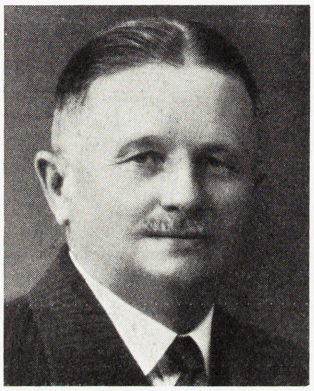

Axel Lindqvist (s),
f. $^{23}/_{10}$ 78, glasslipare, Halmstad, statsrevisor, riksgäldsfullmäktig, medlem av A. K. 12—20 och från 22.

Anders Andersson (s),
f. $^{6}/_{12}$ 78, snickare, Falkenberg, stadsfullmäktig 07, landstingsman 14, medlem av A. K. 20 och från 25.

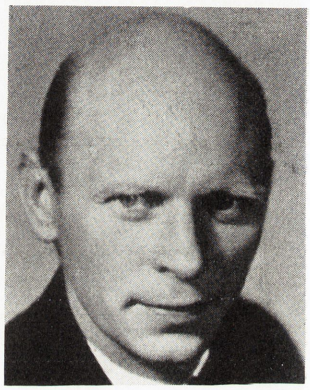

Ragnar Persson (s),
f. $^{24}/_{10}$ 98, läderarbetare, Vinberg, landstingsman 35, medlem av A. K. från 37.

GÖTEBORGS STAD.

Edvard Lithander (h),
f. $^{21}/_{10}$ 70, direktör, statsrevisor 21—22, medlem av F. K. 27—28 och av A. K. 12—14: 1, 15—26 och från 29.

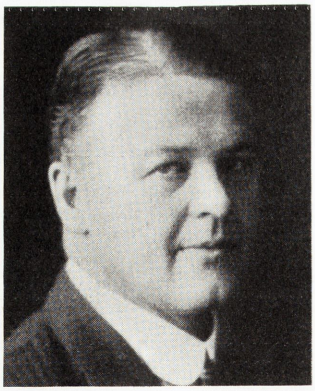

Arvid Hellberg (h),
f. $^{31}/_{12}$ 90, jur. kand., assuransdirektör, stadsfullmäktig 31, medlem av A. K. från 37.

C. G. Tengström (f),
f. $^{26}/_{1}$ 86, fil. dr, lektor 32, stadsfullmäktig, medlem av A. K. från 37.

Ernst Wigforss (s),
f. $^{24}/_{1}$ 81, statsråd, fil. dr, doc. i nordiska språk 13, lektor 18, statsråd 24, finansminister 25—26, 32—36 och från 36, medlem av F. K. urt. 19—28 och av A. K. från 29.

Evert Frankenberg (s),
f. $^{14}/_{5}$ 00, ombudsman, bagare, stadsfullmäktig 31—32, medlem av A. K. från 33.

Olof Nilsson (s),
f. $^{3}/_{8}$ 96, spårvägsman, stadsfullmäktig 31—33, medlem av A. K. från 33.

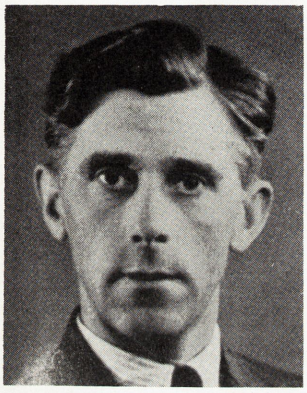

Abel Sundberg (s),
f. $^{2}/_{1}$ 93, stationskarl, medlem av A. K. från 37.

Knut Senander (k),
f. $^{17}/_{11}$ 89, tillsyningsman i tullverket, stadsfullmäktig 27—30 och 35, medlem av A. K. från 37.

Solveig Rönn-Christiansson (k),
f. $^{11}/_{11}$ 02, fru, medlem av A. K. från 37.

GÖTEBORGS OCH BOHUS LÄNS LANDSTINGSOMRÅDE.

Ernst V. Olsson (h),
f. $^{12}/_{4}$ 98, lantbrukare, Staxäng, kommunalfullmäktig 31, medlem av A. K. från 33.

Frans Hansson (h),
f. $^{20}/_{10}$ 90, fiskare, Hönö, kommunalfullmäktig 27, landstingsman 34, medlem av A. K. 33—36 och från 37.

Herman Andersson (b),
f. $^{15}/_{3}$ 69, lantbrukare. Grimbo, kommunalfullmäktig, medlem av A. K. från 01.

Oscar Osberg (f),
f. $^{4}/_{7}$ 72, lantbrukare, Åseby, landstingsman 00, medlem av A. K. från 14: 2.

J. V. Mårtensson (s),
f. $^{20}/_{3}$ 85, tändsticksarbetare, Uddevalla, stadsfullmäktig 19, medlem av A. K. från 25.

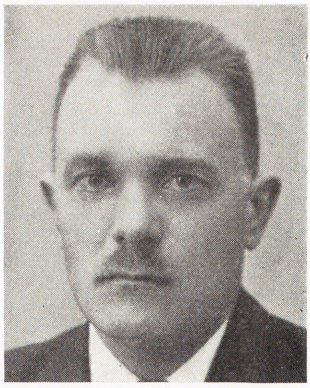

Gustaf Karlsson (s),
f. $^{25}/_{12}$ 89, lokalredaktör, Munkedal, lantarbetare, landstingsman 27, kommunalfullmäktig, medlem av A. K. från 29.

Erik Johansson (s),
f. $^{3}/_{7}$ 91, fiskare, Öckerö, landstingsman 35, medlem av A. K. från 37.

Gösta Andersson (s),
f. $^{29}/_{10}$ 04, pappersbruksarbetare, Mölndal, stadsfullmäktig 35, medlem av A. K. från 37.

ÄLVSBORGS LÄNS NORRA VALKRETS.

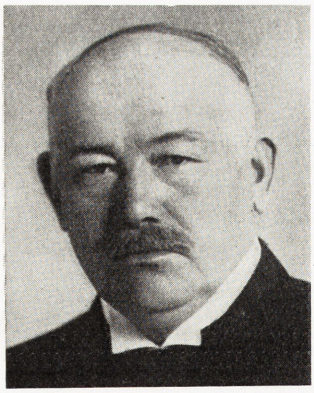

Arthur Gustafson (h),
f. $^{4}/_{3}$ 70, lantbrukare, Kasenberg, statsrevisor 33—35, medlem av A. K. 14—19 och från 22.

Axel Hansson (b),
f. $^{2}/_{10}$ 88, lantbrukare, Rubbestad, kommunalfullmäktig 19, landstingsman 27, medlem av A. K. från 33.

August Danielsson (f),
f. $^{12}/_{10}$ 76, lantbrukare, Sollebrunn, landstingsman 16—30 och 35, medlem av A. K. 12—14: 1 och från 18.

C. P. Olsson (s),
f. $^{24}/_{10}$ 81, banarbetare, Mellerud, kommunalfullmäktig, landstingsman 18, medlem av A. K. från 22.

John Hult (s),
f. $^{6}/_{7}$ 88, kommunalkamrer, Vargön, landstingsman 27, medlem av A. K. från 37.

Erik Larsson (s),
f. $^{21}/_{2}$ 98, lantbrukare, Mörlanda, kommunalrevisor, medlem av A. K. från 37.

ÄLVSBORGS LÄNS SÖDRA VALKRETS.

David Larsson (h),
f. $^{10}/_{10}$ 75, lantbrukare, Hede, kommunalfullmäktig, landstingsman 31, medlem av A. K. från 32.

J. Edvin Leffler (h),
f. $^{23}/_{8}$ 75, direktör, kommunalfullmäktig 19, landstingsman 18, medlem av A. K. 22—24, 27—36, F. K. 37.

K. A. Ryberg (b),
f. $^{4}/_{2}$ 82, lantbrukare, Dalum, riksgäldsfullmäktig 36, medlem av A. K. sedan 18.

Josef Weijne (s),
f. $^{20}/_{5}$ 93, folkskollärare, Borås, medlem av A. K. från 25.

John Ericsson (s),
f. $^{6}/_{4}$ 07, textilarbetare, Kinna, kommunalfullmäktig 35, medlem av A. K. från 37.

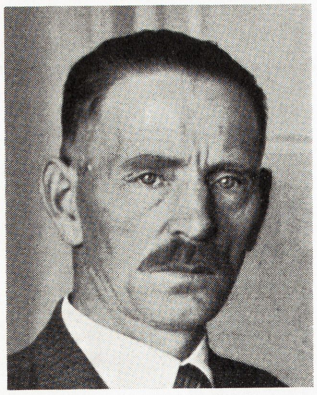

Karl Magnusson (h),
f. 17/12 77, andre vice talman, trädgårdsmästare, Skövde, stadsfullmäktig 17, statsrevisor 30—32, medlem av A. K. från 15.

Folke Kyling (h),
f. 20/12 01, folkskollärare, Lyrestad, kommunalfullmäktig 35, landstingsman 35, medlem av A. K. från 37.

Gustav Hallagård (b),
f. 24/4 87, lantbrukare, Hallagården, landstingsman 10, statsrevisor 33—34, medlem av A. K. från 18.

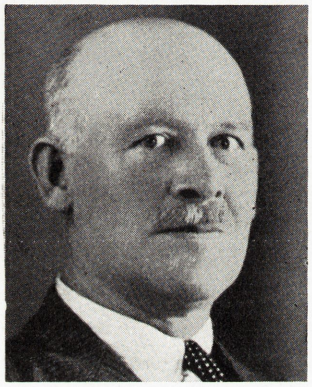

Aron Gustafsson (b)
f. 25/9 80, lantbrukare, Lekåsa, landstingsman 19, medlem av A. K. från 33.

J. Johansson (b),
f. 22/5 95, lantbrukare, St. Onsjö, nämndeman, kommunalfullmäktig, medlem av A. K. från 37.

Oscar Malmborg (f),
f. 15/6 92, folkskollärare, Skövde, stadsfullmäktig 31, medlem av A. K. från 37.

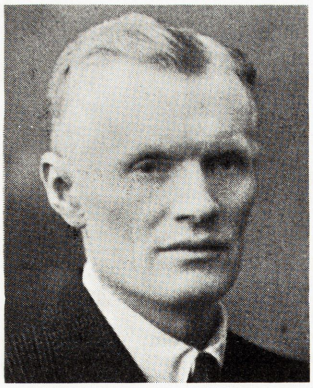

Johan Persson (s),
f. 27/2 87, tändsticksarbetare, Tidaholm, stadsfullmäktig 18—22 och 31, landstingsman 27, medlem av A. K. sedan 29.

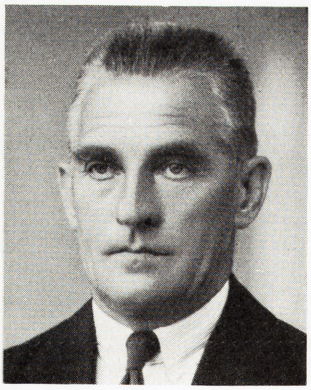

Axel Fält (s),
f. 23/3 83, småbrukare, Eggby, stadsfullmäktig i Sthlm 19—22, medlem av A. K. från 33.

Walter Sundström (s),
f. 6/7 90, folkskollärare, Skövde, stadsfullmäktig 23, landstingsman 31, medlem av A. K. från 36.

Nils Persson (h),
f. 16/9 73, lantbrukare, Grytterud, landstingsman 16, medlem av A. K. från 29.

Oscar Werner (b),
f. 5/2 89, hemmansägare, Höjen, kommunalfullmäktig 19, landstingsman 27, medlem av A. K. från 33.

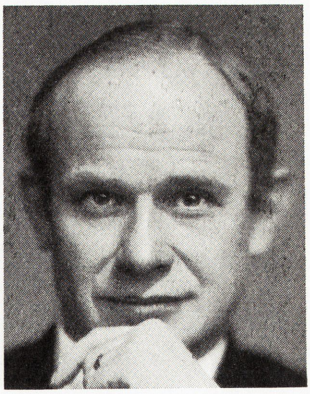

Gerard De Geer (f),
f. 8/9 89, bruksdisponent, Lesjöfors, bergsingenjör, medlem av A. K. från 37.

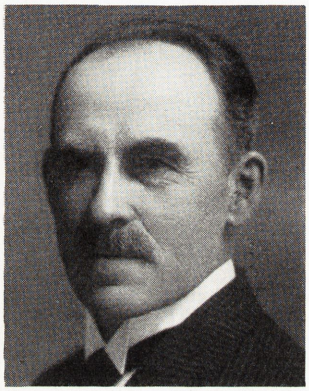

Carl Björling (f),
f. 1/11 75, fanjunkare, V. Hungvik, landstingsman 10, medlem av A. K. från 25.

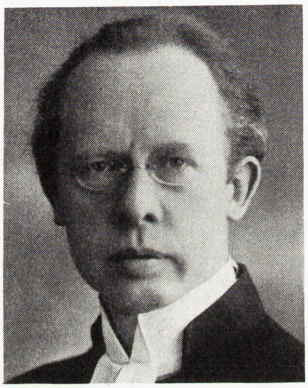

Harald Hallén (s),
f. 29/8 84, teol. kand., kyrkoherde, Arvika, landstingsman 17—26, medlem av A. K. 12—20 och från 25.

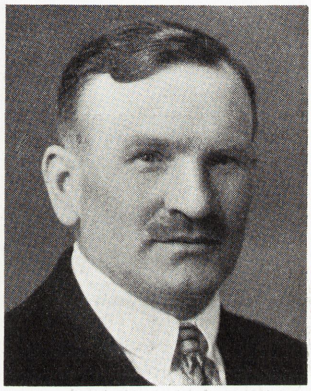

Herman Nordström (s),
f. 11/8 82, byggnadsarbetare, Torsby, kommunalfullmäktig, landstingsman 35, medlem av A. K. 12—17 och från 33.

Emil Andersson (s),
f. 13/8 76, hemmansägare, Prästbol, kommunalfullmäktig, medlem av A. K. 17—28 och från 31.

Gustaf Nilsson (s),
f. 23/9 00, redaktör, Kristinehamn, stadsfullmäktig 27, medlem av A. K. från 37.

Hildur Humla (s),
f. 2/9 89, fru, Munkfors, ordförande i Värmlands soc.-dem. kvinnodistrikt, medlem av A. K. från 37.

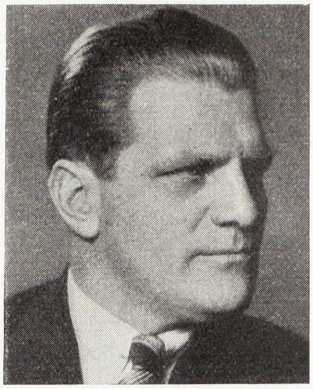

August Spångberg (sp),
f. $^{29}/_{3}$ 93, järnvägsman, Charlottenberg, kommunalfullmäktig 22, medlem av A. K. från 22.

ÖREBRO LÄN.

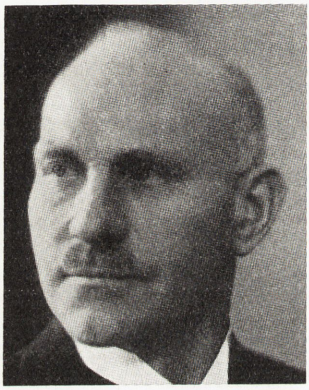

Gunnar Persson (h),
f. $^{22}/_{5}$ 85, lantbrukare, Falla, kommunalfullmäktig, landstingsman 28, medlem av A. K. från 25.

Ivar Pettersson (b),
f. $^{1}/_{2}$ 76, lantbrukare, Rosta, kommunalfullmäktig, landstingsman 19, medlem av F. K. 19—21 och av A. K. 22—24 samt från 33.

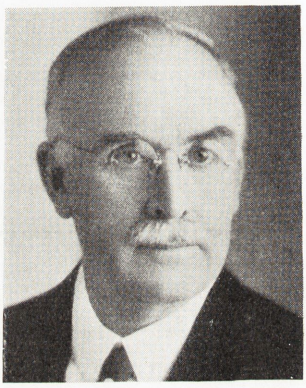

Ernst Åqvist (f),
f. $^{16}/_{2}$ 75, direktör, Örebro, stadsfullmäktig 18, medlem av A. K. sedan 31.

Anders Anderson (s),
f. $^{8}/_{6}$ 74, riksgäldsfullmäktig, Råstock, kommunalfullmäktig, landstingsman 10, statsrevisor 15—17, medlem av A. K. från 12.

Edvard Uddenberg (s),
f. $^{3}/_{10}$ 70, lägenhetsägare, Karlskoga, kommunalfullmäktig, landstingsman 10, statsrevisor 31—34, medlem av A. K. sedan 12.

G. A. Hansson (s),
f. $^{7}/_{1}$ 96, skofabriksarbetare, Örebro, medlem av A. K. från 33.

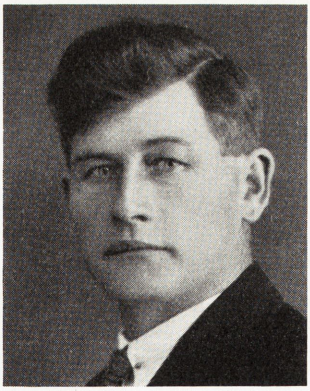

Axel Johansson (s),
f. $^{8}/_{10}$ 97, jordbruksarbetare, Djursnäs, medlem av A. K. från 33.

Lars Lindahl (s),
f. $^{22}/_{2}$ 94, reparatör, Laxå, kommunalfullmäktig 22, medlem av A. K. från 37.

VÄSTMANLANDS LÄN.

Sven J. Andersson (b),
f. $^{30}/_{10}$ 98, lantbrukare, Vigelsbo, landstingsman 35. medlem av A. K. från 37.

Thorwald Bergquist (f),
f. $^{1}/_{12}$ 99, borgmästare, Västerås, fil. kand. 19, jur. kand. 22, justitieminister 36, medlem av A. K. från 37.

Emil Olovson (s),
f. $^{20}/_{10}$ 83, redaktör, Västerås, red. för Västmanlands Folkblad 20, medlem av A. K. från 22.

Anton Eklund (s),
f. $^{1}/_{1}$ 83, stationskarl, Skultuna, kommunalfullmäktig, landstingsman 19, medlem av A. K. från 22.

Bertil Andersson (s),
f. $^{16}/_{7}$ 97, lantarbetare, Surahammar, kommunalfullmäktig 31, landstingsman 34, medlem av A. K. från 33.

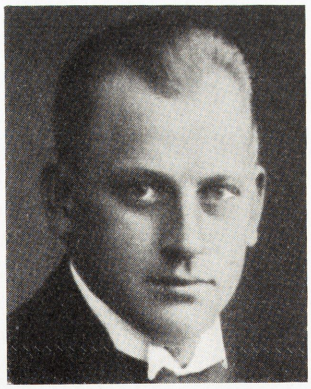

David Gustavson (s),
f. $^{27}/_{2}$ 98, ombudsman, Västerås, stadsfullmäktig 27—34, medlem av A. K. från 33.

Birger Gezelius (h),
f. 22/5 94, jur. kand., advokat, Falun, kommunalfullmäktig, medlem av A. K. från 37.

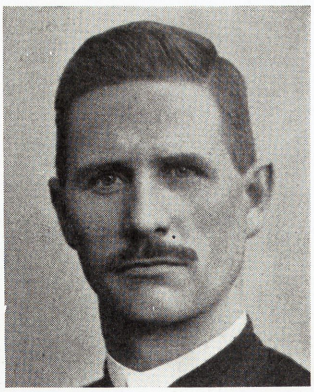

Jones Erik Andersson (b),
f. 23/10 81, hemmansägare, Ovanmyra, kommunalfullmäktig 19, landstingsman 22, medlem av A. K. 21 och från 25.

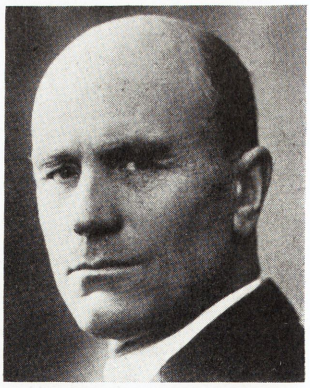

Gustaf Andersson (f),
f. 18/12 84, lantbrukare, Rasjön, kommunalfullmäktig, landstingsman 24, riksgäldsfullmäktig 30, ordf. i folkpartiet 36, ledamot av A. K. sedan 21.

Robert Jansson (s),
f 7/6 68, möbelsnickare, Falun, stadsfullmäktig 12, medlem av A. K. sedan 12.

G. K. Pettersson (s),
f. 19/5 85, hemmansägare, Hällbacken, kommunalfullmäktig, landstingsman 18, medlem av A. K. från 22.

Evald Ericsson (s),
f. 3/7 83, hemmansägare, Sörsjön, kommunalfullmäktig, medlem av A. K. från 29.

Fredrik Sundström (s),
f. 2/5 86, järnarbetare, Vikmanshyttan, landstingsman 19, kommunalfullmäktig 21, medlem av A. K. 25—28 och från 37.

Hildur Alvén (s),
f. 4/4 86, fru, Borlänge, led. av skolstyrelse 29, undervisn.-nämnd 32, medlem av A. K. från 37.

Verner Karlsson (s),
f. 12/9 80, gruvarbetare, Grängesberg, kommunalfullmäktig, landstingsman 22—30 och 35, medlem av A. K. 22—24 och från 29.

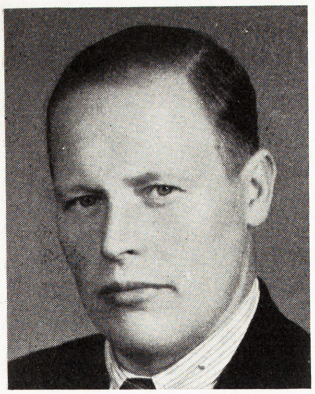

Jonas Eriksson (h),
f. 20/3 96, lantbrukare, Frägsta, kommunalfullmäktig 31—34, medlem av A. K. från 37.

Georg Nyblom (b),
f. 7/6 00, redaktör, Hudiksvall, red. för Hudiksvalls tidning 26, medlem av A. K. från 33.

Per Persson (b),
f. 20/10 84, lantbrukare, Norrby, kommunalfullmäktig 19, landstingsman 22, medlem av A. K. från 37.

Anders Hilding (f),
f. 15/12 69, hemmansägare, Hedesunda, landstingsman 08, kommunalfullmäktig 18, medlem av A. K. från 29.

August Sävström (s),
f. 25/3 79, andra kammarens talman, ombudsman, Bollnäs, kommunalfullmäktig, statsrevisor 24—27, medlem av A. K. sedan 12.

Adolv Olsson (s),
f. 15/1 86, redaktör, Gävle, stadsfullmäktig 19, red. för Hälsinglands Folkblad 15, för Söderhamns Kuriren 35, medlem av A. K. från 21.

Fabian Månsson (s),
f. 20/1 72, fil. dr, järnvägsarbetare, Furuvik, journalist, författare, medlem av A. K. från 12.

P. L. Persson (s),
f. 22/2 89, lantbrukare, Undersvik, landstingsman 27, medlem av A. K. från 33.

Sigurd Lindholm (s),
f. 20/5 04, järnsvarvare, Sandviken, kommunalfullmäktig 31, medlem av A. K. från 37.

Viktor Herou (sp),
f. 17/2 89, jordbrukare, Stålbo, kommunalfullmäktig, landstingsman 19—35, medlem av A. K. från 22.

VÄSTERNORRLANDS LÄN.

Nils Sandström (h),
f. 1/9 74, direktör, Sollefteå, direktör för flottningsföreningen 09—33, landstingsman 18, medlem av A. K. från 29.

Gerhard Strindlund (b),
f. 24/9 90, hemmansägare, Skedom, socialminister 36, medlem av A. K. från 21.

Ivar Österström (f),
f. 26/8 87, redaktör, Härnösand, red. för Västernorrlands allehanda 16, landstingsman 19, medlem av F. K. 25—32 och av A. K. 22—24 samt från 33.

Helmer Molander (s),
f. 26/6 92, ombudsman, Härnösand, landstingsman 22, medlem av A. K. från 22.

Ernst Berg (s),
f. 27/1 86, ombudsman, Alnö, kommunalfullmäktig, landstingsman 18, medlem av A. K. 28 och från 30.

E. W. Norén (s),
f. 1/8 99, jordbrukare, Hornön, kommunalfullmäktig 27, landstingsman 31, medlem av A. K. från 33.

Lars Jonsson (s),
f. $^{25}/_{5}$ 92, skogsarbetare, Haverö, kommunalfullmäktig 26, landstingsman 31, medlem av A. K. sedan 33.

Karl Mäler (s),
f. $^{7}/_{3}$ 93, redaktör, Sollefteå, stadsfullmäktig 20—21 och 27, medlem av A. K. från 37.

Emil Näsström (s),
f. $^{8}/_{1}$ 00, sågverksarbetare, Bjästa, kommunalfullmäktig 26, landstingsman 35, medlem av A. K. sedan 37.

Axel Nordström (k),
f. $^{16}/_{1}$ 01, ombudsman, Kramfors, kommunalfullmäktig 35, medlem av A. K. från 37.

JÄMTLANDS LÄN.

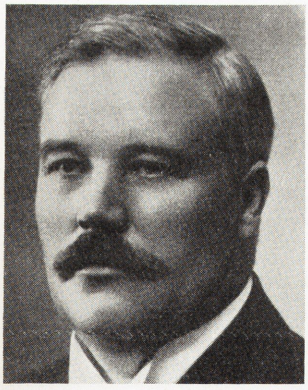

Paulus Hedlund (h),
f. $^{27}/_{6}$ 78, agronom, Häste, sekreterare i hushållningssällskapet 14, landstingsman, medlem av A. K. sedan 18.

Wilhelm Annér (f),
f. $^{31}/_{1}$ 86, redaktör, Östersund, red. för Jämtlands tidning, medlem av A. K. från 37.

Verner Hedlund (s),
f. $^{30}/_{9}$ 83, fattigvårdskonsulent, Östersund, landstingsman i Västerbott. l. 12, i Jämtlands 26, medlem av A. K. från 14: 2.

Nils Olsson (s),
f. 5/8 73, hemmansägare, Rödningsberg, landstingsman 10, medlem av A. K. 15—17 och från 25.

Nils A. Larsson (s),
f. 17/3 94, folkskollärare, Östersund, stadsfullmäktig 27, landstingsman 35, medlem av A. K. från 37.

VÄSTERBOTTENS LÄN.

Ewald Lindmark, (h),
f. 2/10 85, hemmansägare, Drängsmarkby, kommunalfullmäktig, medlem av A. K. från 21.

Eric Hansson (h),
f. 28/10 80, hemmansägare, Vännäsby, kommunalfullmäktig 18, landstingsman 31—35, medlem av A. K. från 33.

J. Helmer Johansson (b),
f. 12/4 95, hemmansägare, Norrfors, kommunalfullmäktig 30, landstingsman 35, medlem av A. K. från 37.

O. E. Sandberg (f),
f. 7/4 86, hemmansägare, Böle, kommunalfullmäktig, medlem av A. K. från 25.

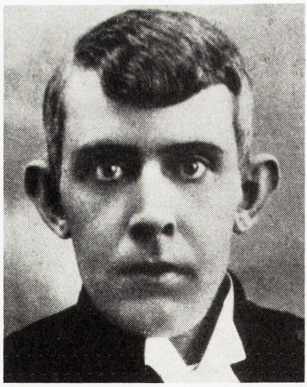

Axel Bæckström (f),
f. 12/12 88, kyrkoherde, Kågedalen, fil. kand., teol. kand., medlem av A. K. från 37.

Elof Lindberg (s),
f. 16/7 91, redaktör, Umeå, red. för Västerbottens folkblad 18, stadsfullmäktig 23, landstingsman 23, medlem av A. K. sedan 21.

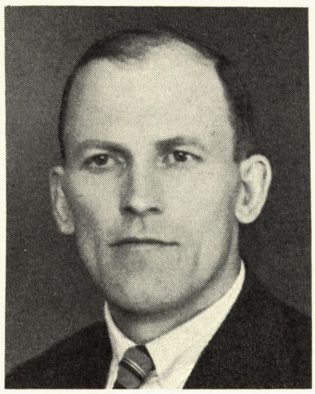

Ernst Oskar Åkerström (s), f. $^{15}/_{10}$ 96, fabriksarbetare, Innerursvik, kommunalfullmäktig 30, medlem av A. K. från 37.

Uddo R. Jacobson (s), f. $^{31}/_{5}$ 86, handlande, Vilhelmina, kommunalfullmäktig 19—30, landstingsman 27—30, medlem av A. K. från 37.

NORRBOTTENS LÄN.

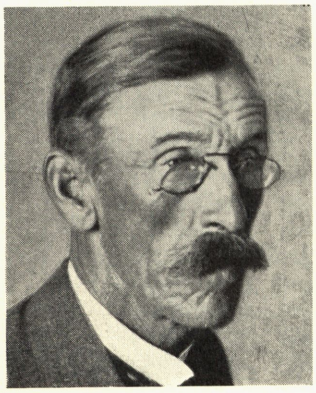

N. E. Nilsson (h), f. $^{22}/_{12}$ 66, hemmansägare, Antnäs, kommunalfullmäktig, landstingsman, statsrevisor 27—29, medlem av A. K. från 14: 2.

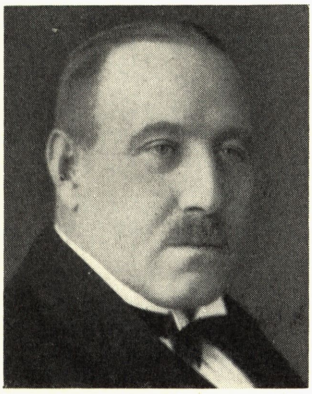

Otto Silfverbrand (h), f. $^{22}/_{4}$ 80, kassör, Gällivare, kommunalfullmäktig, medlem av A. K. från 37.

Johan Johansson (b), f. $^{25}/_{11}$ 70, häradsdomare, Tväråselet, kommunalfullmäktig, landstingsman 19—22 och 27, medlem av F. K. 21 och av A. K. från 33.

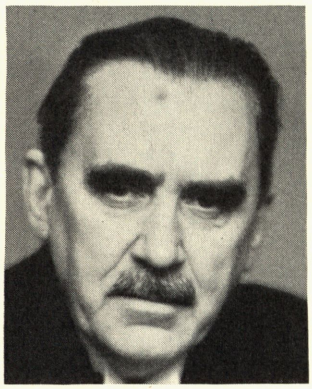

Ernst Hage (s), f. $^{14}/_{4}$ 76, distriktskamrer, Luleå, landstingsman 10, statsrevisor 33—36, medlem av A. K. sedan 12.

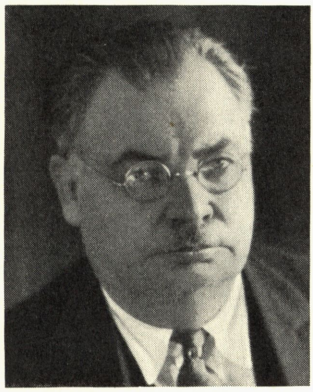

O. W. Lövgren (s), f. $^{30}/_{8}$ 88, redaktör, Boden, red. för Norrl. Socialdemokraten, landstingsman 30, medlem av A. K. från 18.

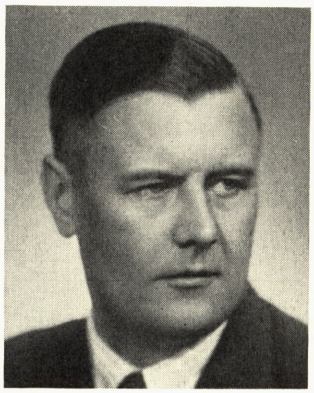

Karl Gustaf Viklund (s), f. $^{2}/_{4}$ 98, folkskollärare, Höglandsnäs, kommunalfullmäktig, landstingsman 35, medlem av A. K. från 37.

Hilding Hagberg (k),
f. $^{28}/_{10}$ 99, redaktör, Luleå, red. för Norrskensflamman, landstingsman 35, medlem av A. K. från 33.

J. H. Brädefors (k),
f. $^{5}/_{6}$ 88, elektrisk montör, Notviken, kommunalfullmäktig 27, landstingsman 31, medlem av A. K. från 33.

REGISTER ÖVER RIKSDAGSLEDAMÖTERNA.

Alvén, Hildur 42.
Anderberg, R. 10.
Andersson, Abel 27.
Andersson, Alfred, *Bussjö* 10.
Andersson, Alfred, *Munkaljungby* 31.
Andersson, Allan 23.
Andersson, Anders, *Falkenberg* 34.
Andersson, Anders, *Markaryd* 7.
Andersson, Anders, *Råstock* 40.
Andersson, Bertil 41.
Andersson, E. B. 9.
Andersson, Ebon 20.
Andersson, Elon 16.
Andersson, Emil, *Jäger* 11.
Andersson, Emil, *Prästbol* 39.
Anderson, Erik 7.
Andersson, Gust. 27.
Andersson, Gustaf, *Rasjön* 42.
Andersson, Gösta 36.
Andersson, Harald 24.
Andersson, Herman 35.
Andersson, I. 25.
Andersson, Jones Erik 42.
Andersson, Karl H. 12.
Andersson, Linus 34.
Andersson, Martin 23.
Andersson, Nils 18.
Andersson, Olof, *Malmö* 32.
Andersson, Olof, *Höör* 33.
Andersson, Per 16.
Andersson, Sven J. 41.
Andersson, Verner 7.
Andrén, G. 12.
Annér, W. 45.
Arnemark, G. 20.
Asplund, C. I. 19.

Bagge, G. 20.
Barnekow, R. 31.
Bengtsson, C. 12.
Berg, E. 44.
Berg, R. 9.
Berglund, E. 18.
Bergman, J. 14.
Bergqvist, O. 18.
Bergquist, T. 41.
Bergström, A. 5.
Bergström, K. 32.
Bergvall, J. 21.
Berling, E. 10.
Bjurström, E. 15.
Björck, Blenda 31.
Björck, J. 12.
Björck, W. 4.
Björklund, L. A. 31.
Björkman, G. 14.
Björkman, G. A. 5.
Björling, C. 39.
Björnsson, E. 12.
Blomquist, J. H. 28.
Bodin, Gunnar 8.
Bodin, K. 14.
Borell, T. 2.
Borg, K. A. 24.
Branting, G. 2.
Brädefors, J. H. 48.
Bäcklund, H. 13.
Bæckström, A. 46.
Bäckström, J. M. 19.
Bärg, A. J. 4.

Carlsson, *se K.*
Carlström, C. F. 19.
Carlström, O. 27.
Cruse, S. 22.

Dahlbäck, O. 27.
Dahlström, C. H. 4.
Danielsson, August 36.
Danielsson, O. 3.
De Geer, A. 30.
De Geer, G. 39.
Domö, F. 13.

Egnell, V. 13.
Ehrnberg, G. 8.
Ekdahl, T. 31.
Eklund, A. 41.
Ekman, Fritjof 15.
Ekströmer, I. 6.
Engberg, A. 21.
Englund, I. 16.
Eriksson, Albin 34.
Eriksson, Carl 16.
Ericsson, C. H. 10.
Eriksson, Ernst 21.
Eriksson, Eskil 23.
Ericsson, Evald 42.
Ericson, Frans O. 26.
Ericsson, J. 37.
Eriksson, Jonas 43.
Erlander, T. 32.
Ernfors, O. A. 15.
Eskhult, E. 13.
Ewerlöf, K. 1.

Falk, K. 26.
Fast, E. 27.
Flyg, N. 23.
Forslund, A. 3.
Frankenberg, E. 35.
Frändén, A. O. 17.
Fält, A. 38.

Gabrielsson, N. 18.
Gardell, T. 29.
Gezelius, B. 42.
Granath, P. 16.
Gustafsson, Aron 38.
Gustafson, Arthur 36.
Gustavson, David 41.
Gustafsson, Edvin 27.
Gustafson, Emil 29.
Gustafson, Hjalmar 28.
Gustavson, John 11.
Gustafsson, Per 7.
Gustafson, Ruth 22.
Gärde, N. 1.

Hagberg, E. 31.
Hagberg, H. 48.
Hagberth, E. 9.
Hage, E. 47.
Hagman, O. 2.
Hagström, L. 17.
Hallagård, G. 38.
Hallén, H. 39.
Hammarlund, N. 30.
Hammarskjöld, H. 2.
Hamrin, F. 6.
Hansén, D. 19.
Hansson, Axel 36.
Hansson, Eric 46.
Hansson, Frans 35.
Hansson, G. A. 40.
Hansson, Jacob 9.
Hansson, P. A. 21.
Hedlund, P. 45.
Hedlund, V. 45.
Heiding, A. 8.
v. Heland, E. 4.
Hellberg, A. 34.
Hennings, Beth 21.
Henriksson, T. 20.
Hermansson, J. A. 26.
Herou, V. 44.
Hesselgren, Kerstin 21.
Heüman, G. E. 6.
Hilding, A. 43.
Holm, G. 29.
Holmbäck, Å. 24.
Holmdahl, O. 20.
Holmgren, B. 30.
Holmström, N. 16.
Holstenson, A. 6.
Hoppe, C. 26.
v Horn, L. R. 15.
Hult, J. 37.
Humla, Hildur 39.
Hällgren, E. 30.
Härdin, C. A. 4.
Höglund, Z. 21.

Isacsson, O. 31.

Jacobsson, Carl 12.
Jacobson, U. R. 47.
Jansson, Robert 42.
Janson, Stig 24.
Jeppsson, O. 30.
Jonsson, Arvid 28.
Jonsson, Conrad 25.
Jonsson, Evert 19.
Johnsson, Gustaf 29.
Jonsson, Lars 45.
Johansson, Albert 28.
Johansson, Axel 41.
Johansson, C. J. 25.
Johanson, C. O. 27.
Johansson, Elsa 26.
Johansson, Erik 36.
Johansson, Ivar 26.
Johansson, J., *St. Onsjö* 38.
Johansson, J. B. 6.

Johansson, J. Helmer 46.
Johansson, Johan, *Friggeråker* 12.
Johansson, Johan, *Tvåråselet* 47.
Johanson, Karl 19.
Johansson, Karl Emil 13.

Karlsson, Arvid 30.
Karlsson, Gottfrid, *Gillberga* 15.
Karlsson, Gottfrid, *Vadstena* 5.
Karlsson, Gustaf 36.
Karlsson, Karl 2.
Carlsson, Olof 2.
Karlsson, Verner 42.
Kilbom, K. 22.
Kyling, F. 38.
Källman, G. W. 3.

Lagerfelt, I. 5.
Landgren, A. 33.
Larsson, David 37.
Larsson, Erik 37.
Larsson, Gustaf 25.
Larsson, Johan 3.
Larsson, Nils A. 46.
Larsson, Sam 17.
Larsson, Sven 7.
Larsson, Viktor 5.
Leander-Jönsson, A. 10.
Leffler, J. E. 37.
Leo, H. 23.
Liedberg, G. 32.
Lindahl, L. 41.
Lindberg, C. 22.
Lindberg, Elof 46.
Lindbärg, Ejnar 16.
Lindén, L. V. 29.
Linder, W. 9.
Lindhagen, C. 17.
Lindholm, S. 43.
Lindmark, C. 19.
Lindmark, E. 46.
Lindqvist, A. 34.
Lindskog, C. 31.
Lindström, R. 11.
Lithander, E. 34.
Lovén, C. 32.
Lundberg, S. 31.
Lundbom, E. 25.
Lundell, T. 28.
Lundqvist, R. 22.
Lundstedt, V. 24.
Löfwander, A. 9.
Lövgren, O. W. 47.

Magnusson, E. 28.
Magnusson, K., *Kalmar* 8.
Magnusson, K., *Skövde* 38.
Malmborg, O. 38.
Mannerskantz, A. F. 7.
Mattsson, Victor 28.
Molander, H. 44.
Mosesson, G. 23.
Myrdal, G. 15.
Månsson, F. 43.
Mårtensson, J. V. 36.
Mäler, K. 45.
Möller, G. 3.

Nilsson, Alexander 9.
Nilsson, Alfred 33.
Nilsson, Bernhard 6.
Nilsson, Gustaf 39.
Nilsson, Janne 32.
Nilson, Johan, *Eskilstuna* 24.
Nilsson, Johan, *Kristianstad* 8.
Nilsson, Johan, *Malmö* 10.
Nilsson, Karl 32.
Nilsson, N. E. 47.
Nilsson, Olof 35.
Nilsson, Petrus 7.
Nilsson, Theodor 12.
Nolin, C. O. 28.
Nordborg, O. A. 11.
Nordenson, H. 1.
Nordgren, Olivia 33.
Nordström, A. 45.
Nordström, H. 39.
Norén, E. W. 44.
Norman, D. 4.
Nyblom, G. 43.
Nylander, E. 20.
Närlinge, C. G. 24.
Nässtrom, E. 45.

Ohlin, B. 1.
Olovson, E. 41.
Olsson, Adolf 43.
Olsson, Arvid 22.
Olsson, C. P. 37.
Olsson, Ernst V. 35.
Olsson, Gillis 33.
Ohlsson, K. J. 13.
Olsson, Nils 46.
Olsson, Olof 10.
Olsson, Oscar 5.
Olsson, Sven 26.
Osberg, O. 36.

Pauli, I. 6.
Paulsen, A. 33.
Pehrsson-Bramstorp, A. 32
Persson, Gunnar 40.
Persson, Johan 38.
Persson, Nils 39.
Persson, Per 43.
Persson, P. L. 43.
Persson, Ragnar 34.
Pettersson, Anders 34.
Pettersson, Anton 9.
Pettersson, David 5.
Pettersson, G. K. 42.
Pettersson, Ivar 40.
Pettersson, J. V. 27.
Petersson, Knut 11.

Rahmn, G. 11.
Reuterskiöld, C. A. 3.
Roos, A. 10.
Ryberg, K. A. 37.
Rydberg, A. W. 2.
Rönn-Christiansson, Solveig 35.

Sandberg, O. E. 46.
Sandegård, K. 13.
Sandén, J. 14.
Sandler, R. 16.
Sandström, N. 44.
Sandström, P. 18.
Schlyter, K. J. 14.
Sederholm, G. 4.
Senander, K. 35.
v. Seth, T. 27.
Severin, F. 21.
Silfverbrand, O. 47.
Sjödahl, E. 11.
Sjögren, E. 24.
Skoglund, M. 25.
Sköld, P. E. 33.
Sköldén, K. I. 11.
Spångberg, A. 40.
Sten, H. 17.
v. Stockenström, B. 4.
Strand, A. 2.
Strindlund, G. 44.
Ström, F. 2.
Ström, T. 13.
Strömberg, G. 14.
Sundberg, A. 35.
Sundström, F. 42.
Sundström, W. 38.
Sundvik, A. 16
Swartling, N. 8.
Svedman, G. 29.
Svenssson, Anton 6.
Svensson, Hjalmar 28.
Svensson, Martin 6.
Sylwan, E. 9.
Sylvan, H. 10.
Sävström, A. 43.
Söderdahl, K. F. 29.

Tamm, G. 4.
Tengström, C. G. 34.
Thorell, E. 22.
Tjällgren, L. 17.
Tornegård, O. 29.
Törnkvist, A. 30.

Uddenberg, E. 40.
Undén, Ö. 14.

Wagnsson, R. 8.
Wahlmark, C. P. 3.
Wallén, O. 22.
Wallentheim, A. 23.
Walles, J. G. 18.
Wangson, O. R. 11.
Ward, K. 26.
Weijne, J. 37.
Velander, G. 17.
Werner, A. 29.
Werner, O. 39.
Westman, K. A. 25.
Westman, K. G. 5.
Wigforss, E. 35.
Viklund, K. G. 47.
Wistrand, K. 1.
Wohlin, N. 15.
Wolgast, T. 30.
Vougt, A. 32.
Västberg, M. 18.

Åkerberg, H. 15.
Åkerström, E. O. 47.
Åqvist, E. 40.

Öman, I. 1.
Österström, I. 44.
Östlund, A. 21.

---

24 · 5 · 1938

607 a

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET
LUND

BUNDEN HOS
E. HANSSON
LUND

LUNDS UNIVERSITETSBIBLIOTEK
15000 600365210